Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році

ЗМІСТ

2024 рік: феномен української сили

РОЗДІЛ 1. Результати діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 2024 року:

Рік діяльності Уповноваженого в цифрах.

Євроінтеграція та міжнародна діяльність Уповноваженого.

Регіональна та закордонна присутність Уповноваженого.

Посилення спроможності інституції Уповноваженого.

Співпраця з організаціями громадянського суспільства та міжнародними партнерами.

РОЗДІЛ 2. Постраждалі внаслідок збройної агресії проти України

2.1. Ослаблення інституційної спроможності держави в реагуванні на виклики у сфері захисту постраждалих осіб.

2.2. Національна система засобів правового захисту та підтримки постраждалих внаслідок збройної агресії проти України.

2.3. Забезпечення прав і підтримка ВПО.

2.4. Забезпечення прав жителів ТОТ України.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

РОЗДІЛ 3. Дотримання норм МГП під час російсько-української війни. Повернення та підтримка військовополонених, незаконно затриманих цивільних, депортованих

3.1. Поводження з українськими військовополоненими.

3.2. Порушення норм МГП стосовно цивільного населення на ТОТ України.

3.3. Реалізація Україною норм МГП.

3.4. Повернення українських військовополонених та осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

3.5. Державна підтримка цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

3.6. Забезпечення реалізації прав осіб, зниклих безвісти за особливих обставин і членів їхніх сімей.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

РОЗДІЛ 4. Права людини в системі органів сектору безпеки й оборони

4.1. Забезпечення прав військовозобов’язаних і призовників.
4.2. Дотримання прав громадян під час проходження медичного огляду ВЛК.
4.3. Проходження альтернативної служби під час дії воєнного стану.
4.4. Реалізація прав військовослужбовців і працівників правоохоронних органів.
4.5. Права військовослужбовців – іноземних громадян і членів їхніх сімей.
4.6. Дотримання прав ветеранів.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

РОЗДІЛ 5. Права дитини

5.1. Національна система захисту прав дитини: соціальний вимір.
5. 2. Права дитини в умовах правового режиму воєнного стану.
5.3. Ситуація з дотриманням прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання.
5.4. Право дитини на освіту.
5.5. Право на життя та здоровий розвиток.
5.6. Право дитини на піклування та турботу батьків.
5.7. Право на правовий захист.
5.8. Діти в конфлікті із законом.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

РОЗДІЛ 6. Соціальні, економічні та культурні права.
6.1. Право на соціальний захист.
6.2. Право на охорону здоров’я.
6.3. Право на працю.
6.4. Право власності.
6.5. Права у сфері культури.
6.6. Право на освіту.
6.7. Захист прав споживачів.
6.8. Право на безпечне довкілля.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

РОЗДІЛ 7. Національний превентивний механізм. Права людини в місцях несвободи.
7.1. Національний превентивний механізм (НПМ)
7.2. Права людини в місцях несвободи.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

РОЗДІЛ 8. Верховенство права і доступ до правосуддя.
8.1. Процесуальні права в цивільному та адміністративному судочинстві.

8.2. Процесуальні права у кримінальному провадженні.
8.3. Права людини та конституційне судочинство.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

РОЗДІЛ 9. Інформаційні права
9.1. Захист персональних даних.
9.2. Право на інформацію.
9.3. Право на звернення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

РОЗДІЛ 10. Рівні права
10.1. Протидія дискримінації.
10.2. Насильство за ознакою статі.
10.3. Домашнє насильство.
10.4 Сексуальне насильство, пов'язане зі збройною агресією РФ проти України.
10.5. Права представників національних меншин (спільнот), корінних народів України.
10.6. Протидія торгівлі людьми.
10.7. Політичні права.
10.8. Захист прав іноземців, біженців і шукачів притулку.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

РОЗДІЛ 11. Українці за кордоном
11.1. Ситуація із забезпеченням прав українських громадян, вимушених покинути територію України внаслідок збройної агресії РФ.
11.2. Діти за кордоном.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

РОЗДІЛ 12. Права людини в Україні: регіональний вимір

- АР Крим та Севастополь.
- Вінницька область
- Волинська область
- Дніпропетровська область
- Донецька область
- Житомирська область
- Закарпатська область
- Запорізька область
- Івано-Франківська область
- Київська область і Київ

- Кіровоградська область
- Луганська область
- Львівська область
- Миколаївська область
- Одеська область
- Полтавська область
- Рівненська область
- Сумська область
- Тернопільська область
- Харківська область
- Херсонська область
- Хмельницька область
- Черкаська область
- Чернівецька область
- Чернігівська область

Список скорочень

Додаток 1. Стан виконання рекомендацій Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, наданих у Щорічній доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році.

Додаток 2. Інформація щодо стану виконання рекомендацій Уповноваженого в регіонах

2024 рік: феномен української сили

Вступне слово
Уповноваженого Верховної Ради України
з прав людини Дмитра Лубінця

2024 рік став роком стійкості та міцності в усіх сферах: нам доводилося шукати нові рішення та точки опори на національному рівні, на міжнародному – не давати зникнути з порядку денного питанню України і наслідків жорстокої війни, розв'язаної Росією ще 2014 року. Виклики доводилося долати в усіх сферах, зокрема і задля захисту прав людини.

РФ провадить гібридну війну, спрямовану на руйнування української державності та нашої нації загалом. Упродовж року в Україні пролунало майже 22 тисячі сигналів повітряної тривоги, Росія атакувала українців більш як 12,5 тис. ракет і безпілотників. Системним обстрілам піддають і критичну інфраструктуру, і цивільні об'єкти, що спричиняє численні жертви серед мирного населення. Кожне забране ворогом життя – трагедія для всієї України, удар по системі світової безпеки і міжнародному гуманітарному праву.

Паралельно на ТОТ України окупаційна влада продовжує застосовувати насильницькі зникнення задля придушення спротиву та залякування населення. Зафіксовано численні порушення прав українських дітей, яких піддають мілітаризації та перевихованню задля зміни їхньої ідентичності.

Усі ці злочинні дії – не лише частина глобальної стратегії Росії проти українського народу, а й прояв тотальної неповаги до прав людини та всіх демократичних цінностей. І Україна, як щит Європи, сьогодні продовжує боротьбу не лише за свою свободу та суверенітет, а й за існування демократії.

Війна, яку РФ провадить проти України, впливає на всі сфери життя і ситуацію з правами людини. Воєнний стан, який запроваджений в Україні після початку широкомасштабного вторгнення 2022 року і регулярно продовжується через триваючу збройну агресію проти України, стає причиною обмежень прав людини. Однак й ті сфери, в яких цих обмежень де-юре немає, зазнають негативний вплив війни. Наприклад, соціальна сфера, пенсійне законодавство, доступ до публічної інформації, захист прав національних спільнот, діяльність НПМ – усі ці сфери розвиваються під впливом війни і в її умовах.

Так сталося, що ми живемо за часів змін і великих випробувань. Уже котрий рік поспіль наша країна демонструє світові феномен української сили: коли жага волі та справедливості сильніші за страх і сумніви. У найважчі моменти ми знаходимо в собі сили йти далі, а це означає, що боротьба українського народу триває. І боротьба за права людини зокрема.

На щастя, ми маємо надійних друзів, які у найважчі час простягли руку допомоги і продовжують її тримати. Я вдячний усім партнерам, які вже тривалий час поряд, невтомно надають підтримку Секретаріату Уповноваженого, допомагаючи у здійсненні правозахисту в умовах війни.

Я дякую всім, хто кожний день починає з віри в Україну. Хто пише її історію та вкладається в її майбутнє: Захисникам і Захисницям, громадянському суспільству, кожному і кожній, хто на своєму місці, незважаючи ні на що, продовжує показувати стійкість.

Пам’ятаймо тих, хто віддав своє життя у цій боротьбі. Робімо все від нас залежне, аби сила права взяла верх над правом сили! Переконаний, що, маючи єдність і наполегливість, ми досягнемо результатів і захистимо права людини!

РОЗДІЛ 1. Результати діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 2024 року

Інституція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений) упродовж 2024 року активно працювала над захистом прав людини і громадянина. В умовах воєнного стану акцентом у захисті прав були процеси, пов'язані з поверненням наших громадян, які опинилися на території РФ чи на тимчасово окупованих територіях (далі – ТОТ) України, дотриманням прав постраждалих внаслідок війни, дітей, військовослужбовців, а також забезпечення прав військовозобов'язаних у процесі мобілізації.

Частина звернень до Уповноваженого 2024 року стосувалася ймовірних порушень прав громадян під час мобілізаційних процесів. Найбільш поширені випадки порушення прав: незаконне обмеження свободи пересування під час затримання, неправомірне застосування сили групами оповіщення, призов на військову службу осіб, які не підлягають призову, недопуск адвокатів і навіть працівників Секретаріату Уповноваженого до приміщення ТЦК та СП та ін. За кожним випадком неправомірного недопуску до приміщення ТЦК та СП проти відповідальних осіб відкрито кримінальне або дисциплінарне провадження. Зазначені процеси є чутливими, особливо в публічному просторі. Секретаріат докладно аналізував кожний виявлений випадок ймовірних порушень, у разі їх підтвердження вживав невідкладні заходи реагування. Варто зауважити, що основний засіб реагування Уповноваженого на порушення прав людини – саме юридичне втручання, а не медійне реагування на кожний окремий випадок.

На жаль, 2024 року суттєво збільшилася кількість позасудових страт українських військовополонених російською армією. Офіс Генпрокурора України провадить розслідування кримінальних проваджень, пов’язаних із розстрілами 177 українських військовополонених, 109 з яких страчено 2024 року. Ці дії є порушенням Женевських конвенцій і кваліфіковано як міжнародний злочин. Після кожного відомого випадку страт Уповноважений звертався до ООН і МКЧХ для фіксації цих порушень.

Системною є практика застосування РФ тортур і неналежних умов утримання до українських громадян у неволі. Це підтверджує і голова Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні Даніель Белль, яка зазначила, що 95% військовополонених зазнали тортур у російському полоні.

За 2024 рік державним органам влади за сприяння Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими вдалося провести 11 обмінів, у межах яких додому повернулося 1358 військовополонених і незаконно утримуваних цивільних. На кожному обміні присутні працівники Секретаріату Уповноваженого, які фіксують, у якому стані повертаються наші воїни додому, опитують і збирають свідчення про умови утримання та поводження з військовополоненими. Це здійснюють для встановлення порушень норм МГП Росією щодо українських полонених і цивільних осіб.

У межах реалізації взаємних гуманітарних місій впродовж 2024 року вдалося здійснити взаємний обмін 1000 листів від військовополонених і 1500 листів від родичів до полонених. Напередодні Різдва передано 1500 пакунків із теплим одягом та іншими потрібними речами.

Секретаріат Уповноваженого систематично організовує зустрічі з родичами військовополонених і зниклих безвісти. Спілкування допомагає сім'ям отримати важливу інформацію, а органам влади – чути про проблеми, з якими стикаються родини. Упродовж 2024 року організовано 284 таких зустрічей, в яких взяло участь більше 20 тис. осіб. До однієї з них долучився Головний Омбудсман Туреччини Шериф Малкоч. Разом із турецькою стороною здійснено моніторинговий візит у табір утримання російських військовополонених на території України. Перебуваючи в установі, Шереф Малкоч пересвідчився, що російських військовополонених утримують відповідно до норм МГП. Аналогічний візит Головного Омбудсмана Туреччини мав би відбутися і на території РФ задля перевірки дотримання Росією Конвенцій щодо українських військовополонених, однак російська сторона досі його не організувала.

За 2024 рік українським державним структурам спільно з громадськими організаціями та міжнародними партнерами вдалося повернути 566 депортованих і примусово переміщених дітей із РФ і ТОТ України. Надійним посередником у питанні повернення дітей є Катар – за 2024 рік 40 українських дітей повернуто саме за сприяння Держави Катар. Задля просування співпраці та участі Держави Катар у питанні повернення українських дітей Уповноважений упродовж року здійснив три візити до Дохи, де здійснив низку зустрічей із Державним міністром з питань міжнародного співробітництва Катару Лолвою Аль-Хатер.

У Центрі захисту прав дитини, який функціонує в Києві з 2023 року за моделлю Барнахус, Секретаріат сприяє проведенню опитування дітей і координації органів державної влади для забезпечення найкращих інтересів дітей, які стали свідками та/або потерпілими внаслідок воєнних злочинів РФ, а також дітей, які постраждали або є свідками в кримінальних правопорушеннях. За 2024 рік опитано 140 дітей, яких було повернуто на підконтрольну Україні територію, і 55 дітей, постраждалих або свідків у кримінальних провадженнях.

Для інформування міжнародних партнерів, представників дипломатичного корпусу, медіа та громадськості про стратегічний вимір геноцидної політики РФ Уповноважений підготував Спеціальну доповідь «Переопилені. Системна російська політика знищення української ідентичності дітей». Цей документ презентовано не лише в Україні, а й за кордоном.

Питання повернення українських дітей, цивільних і військових, які були захоплені та перебувають на території РФ чи ТОТ України, обговорювалися на засіданнях робочої групи з реалізації Пункту 4 Формули миру Президента України за співголовування Канади та Норвегії. 2024 року відбулося шість засідань робочої групи, в яких взяв учать 61 представник іноземних дипломатичних місій і міжнародних організацій в Україні. Упродовж звітного періоду до засідань вперше долучилися такі країни: В'єтнам, Єгипет, Індонезія, Казахстан, Республіка Корея, Нова Зеландія та Чорногорія. Завдяки роботі співголів робочої групи Пункту 4 Формули миру 31 жовтня 2024 року відбулася Міністерська конференція з питань людського виміру Формули миру, де 53 країни підписали Монреальські зобов'язання.

2024 року російська армія продовжила окупацію сходу України, посилила обстріли цивільних об'єктів вздовж державного кордону з РФ. Через активні бойові дії посилилась обов'язкова евакуація населення з територій, прилеглих до лінії фронту, кількість громадян, змушених покинути свої домівки, збільшилася, а водночас і потреба у розміщенні ВПО.

Забезпечення права на придатне житло залишається проблемним питанням в умовах війни. Секретаріат Уповноваженого спільно з Кластером з питань управління та координації місцями компактного проживання ВПО розробив посібник «Як мають функціонувати

місця тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб». [1]Документ виконує роль своєрідного довідника з оснащення та використання МТП, його розповсюджено серед керівників та інших посадових осіб, відповідальних за облаштування та функціонування МТП.

Збройна агресія – це втрати для мільйонів людей і всієї Держави Україна. Важливий крок діяльності, спрямованої на захист прав людини і громадянина, – захист постраждалих від збройної агресії проти України. У цьому контексті йдеться і про майнову, і про немайнову шкоду.

Задля захисту тих, хто постраждав від війни, важливим кроком став запуск Міжнародного Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України (RD4U). Це перший крок у формуванні міжнародного механізму компенсацій за завдані РФ збитки. Важливо, що 2024 року Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України (RD4U), почав прийом заяв за категорією А3.1 «Пошкодження або знищення житлового нерухомого майна». Зі свого боку, Секретаріат Уповноваженого активно співпрацює з Реєстром збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України (RD4U) в частині правопросвітницької роботи для постраждалих осіб.

В умовах збройної агресії РФ проти України одне з ключових завдань підтримки молоді, яка проживає на ТОТ України, – збереження зв'язків з українською системою освіти, зокрема забезпечення можливості здобувати освіту. Щоб визначити основні потреби вступників і поліпшити умови вступу, Секретаріат Уповноваженого здійснив опитування студентів і моніторинг діяльності освітніх центрів. Для поліпшення ситуації та інтеграції більшої кількості молоді з ТОТ до українського освітнього простору напрацьовано два аналітичні звіти, в яких визначено проблеми у цій сфері та надано рекомендації. Як результат роботи, за інформацією МОН України, 2024 року 11 325 дітей з ТОТ України стали студентами українських закладів вищої освіти. Для порівняння: 2023 року ця цифра становила 6516 осіб.

Умови сьогодення, зумовлені воєнними подіями, насамперед впливають на життя найуразливіших категорій населення. До такої категорії належать і люди, які є недієздатними або мають обмежену цивільну дієздатність. Для привернення уваги до питань захисту прав осіб, які перебувають у вразливому становищі, Уповноважений напрацював Спеціальну доповідь щодо стану дотримання соціальних та економічних прав повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування, в умовах дії правового режиму воєнного стану[2]. У доповіді не лише окреслено проблемні питання, а й вперше проаналізовано відповідність національного законодавства міжнародному у сфері захисту прав повнолітніх недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена.

Забезпечення прав національних спільнот залишається однією із семи рекомендацій Європейської комісії Україні. Для кращого інформування міжнародних партнерів щодо ситуації із зазначеної тематики, Уповноважений підгоував Спеціальну доповідь щодо дотримання прав національних меншин (спільнот) і корінних народів в умовах збройної агресії РФ

[1] https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/pamyatkamtp-web.pdf

[2] https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/C%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8CWeb.pdf

проти України[3]. Доповідь підготували за результатами моніторингових візитів і спільного дослідження Секретаріату та Ради Європи. Крім цього, у травні 2024 року разом з Омбудсманом Румунії Ренате Вебер здійснено спільні моніторингові візити на території України та Румунії щодо дотримання прав національних меншин (спільнот). У рамках візитів відвідано навчальні заклади та духовні установи, здійснено зустрічі з представниками національних меншин (спільнот) на території обох країн.

Російська агресія продовжує завдавати шкоди й релігійному розмаїттю України, перетворюючи храми на руїни, забороняючи віруючим збиратися для молитви та винищуючи цілі громади на тимчасово окупованих територіях. Крім цього, тривають необґрунтовані переслідування та арешти релігійних діячів, що підтверджується доповіддю Управління Верховного комісара з прав людини щодо ситуації в Україні за період з 1 вересня до 30 листопада 2024 року.[4] РФ цинічно використовує релігію як зброю – не лише фізично знищуючи храми, а й ведучи інформаційно-психологічну війну, маніпулюючи релігійними темами для розколу суспільства та дискредитації України.

2024 року вперше в Україні презентували рекомендації з права на приватність у розробці штучного інтелекту, підготовлені Секретаріатом Уповноваженого у співпраці з Міністерством цифрової трансформації України. Документ містить зрозумілі та практичні поради для компаній і державних установ, які допоможуть уникнути порушень прав людини.

2024 рік діяльності Уповноваженого в цифрах

Упродовж 2024 року до Уповноваженого надійшло **123 221 звернення,** із них **1509** – **колективних** (34 510 осіб) і **121 712** – **індивідуальних**. Варто зауважити, що кількість звернень до інституції зросла на 28,6% порівняно з попереднім роком (95 796 звернень упродовж 2023 року). Це пов'язано і з розвитком та розгалуженістю мережі представництв Уповноваженого в регіонах України, і з очікуванням на швидкий, ефективний і справедливий розгляд звернення та відновлення порушених прав. Більшість звернень до Уповноваженого надходить в усній формі з подальшою реєстрацією та опрацюванням структурними підрозділами. Динаміка збільшення відсотка усних звернень також пов'язана з розвитком роботи безоплатної гарячої лінії Уповноваженого й здійсненням просвітницьких та інформаційних кампаній, з інформуванням про канали зв'язку в разі порушення права навіть у найвіддаленіших куточках нашої країни. У письмовому вигляді до Уповноваженого надійшло 44,1% звернень.

Найчастіше до Уповноваженого звертаються жінки – 63.1%, звернення від чоловіків становлять 35,5%. У 1,4% випадків встановити стать заявника неможливо або заявник не хоче про це повідомляти.

[3] https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C.pdf

[4] https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024-12-31-pr41-ukraine-en.pdf

Період	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Кількість звернень, що надійшли до Уповноваженого	**42 485**	**95 796**	**123 221**

Найпоширеніша категорія заявників – члени родин військовослужбовців, які звертаються в їхніх інтересах, а також члени сімей військовополонених і зниклих безвісти військовослужбовців (27,3% звернень порівняно з 2023 роком – 20,5%), кожне четверте звернення до Уповноваженого надходить від цієї категорії.

За 2024 рік Уповноважений отримав 488 звернень і запитів від народних депутатів України. До Уповноваженого надійшло також 25 звернень від дітей, від іноземців Секретаріат зареєстрував 291 звернення.

Найбільше Секретаріат Уповноваженого фіксує повідомлень про ймовірні порушення громадянських прав – у кожному другому зверненні. Із соціальних та економічних прав питання порушено в кожному шостому зверненні. У майже 7% звернень відсутня інформація про порушені права.

Упродовж 2024 року продовжувала роботу гаряча лінія Омбудсмана України, яка прийняла та опрацювала 65 204 звернення громадян. У 99% випадків (64 649 звернення) надано консультативно-довідкові роз'яснення, інші 595 звернень переспрямовано для докладного опрацювання в структурні підрозділи Секретаріату Уповноваженого. Гаряча лінія Омбудсмана України працює як професійний колцентр, фіксує всі усні звернення громадян і дає змогу опрацьовувати кожен вхідний дзвінок і надати фахову консультацію.

Як і в разі з письмовими зверненнями, на гарячу лінію надходить майже половина повідомлень, які стосуються реалізації громадянських прав (44,4% повідомлень). Четверта частина звернень у цій категорії – питання порушення прав військовослужбовців, перевищення повноважень посадовими особами – 6,2%, права на звернення – 3,7%. Усього заявники у зверненнях порушили **66 339** питань.

Упродовж 2024 року структурні підрозділи Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини **здійснили 3364 моніторингові візити** за різними напрямами діяльності Уповноваженого.

Для підвищення рівня якості під час підготовки нормативно-правових актів Уповноважений, користуючись своїм мандатом, опрацьовує проєкти законів і підзаконних НПА, готує пропозиції та зауваження й бере участь особисто або через своїх представників у засіданнях парламентських та урядових комітетів. Упродовж 2024 року структурні підрозділи Секретаріату Уповноваженого опрацювали **4012 позицій** до проєктів нормативно-правових актів.

Найбільшу кількість пропозицій підготовлено **у сфері регулювання та реалізації соціально-економічних прав громадян**. На цю категорію припадає майже половина всіх підготовлених пропозицій (**44,2%)**, чимало їх готують у сфері забезпечення права на справедливий суд і процесуальних прав, питання прав у секторі оборони та прав ветеранів і військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин.

За звітний період за зверненнями громадян **відкрито 4765 проваджень**, з них на 1 січня 2024 року **на опрацюванні** перебуває **1271 провадження**.

2024 року Уповноважений вніс два конституційні подання до Конституційного Суду України. Перше – щодо конституційності положень про надання та використання відпусток під час воєнного стану. Друге конституційне провадження – про визнання таким, що не відповідає Конституції України, положення ч. 2 ст. 8 Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 09.11.2023 № 3460-IX, що визначає розмір мінімальної заробітної плати, який застосовують як розрахункову величину для обчислення виплат за рішеннями суду, на рівні 1600 гривень. В обох випадках Конституційний Суд України перейшов до закритої частини пленарного засідання для ухвалення рішення.

Щодо стану виконання рекомендацій Уповноваженого за 2023 рік, то зі 151 рекомендації на національному рівні: виконано – 42, виконано частково – 7, в процесі виконання – 62, не виконано – 36, втратили актуальність – 4. Щодо виконання рекомендацій регіонального рівня: виконано – 44, виконано частково – 1, в процесі виконання – 42, не виконано-2.

Євроінтеграція та міжнародна діяльність Уповноваженого

Попри триваючу збройну агресію РФ Україна продовжує роботу в напрямі євроінтеграції. З огляду на міжнародні стандарти, участь Уповноваженого як національної інституції з прав людини відіграє вагому роль в оцінці європейськими партнерами результатів двосторонніх переговорних зустрічей Україна – ЄС у рамках здійснення офіційного скринінгу законодавства України, якісного наповнення й майбутній оцінці результатів реалізації Дорожніх карт «Верховенство права» та «Функціонування демократичних інституцій», успішності щорічних засідань Діалогу з прав людини між Україною та ЄС, а також результативності роботи Підкомітету з питань юстиції, свободи та безпеки Комітету асоціації Україна – ЄС. **Враховуючи широкий мандат Уповноваженого та функції, які на нього покладені, участь Уповноваженого є наскрізною за всіма переговорними розділами кожного кластера в переговорному процесі та має важливе значення для адаптації законодавства України до права ЄС.**

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини бере участь у складі робочих груп щодо підготовки переговорних позицій України під час переговорів з Європейським Союзом щодо укладення Угоди про вступ України до Європейського Союзу за відповідними розділами переговорної рамки Євросоюзу: 1) з питань судової влади та основоположних прав; 2) юстиції, свободи та безпеки; 3) функціонування демократичних інституцій. Наразі триває робота в рамках процесу переговорів про вступ мірою відкриття наступних переговорних кластерів і розділів відповідно.

2024 рік став роком суттєвого розширення впливу Уповноваженого на роботу міжнародних глобальних і регіональних мереж та об’єднань національних інституцій з прав людини та омбудсманів. У січні 2024 року Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини вперше в історії інституції обрано до керівного органу міжнародного об’єднання омбудсманів – Ради директорів Європейського регіону Міжнародного інституту омбудсмана, найбільшого світового об’єднання більш як 200 омбудсманів з усього світу. А вже в жовтні 2024 року колеги обрали Уповноваженого членом правління Європейської мережі національних інституцій з прав людини (ENNHRI) та альтернативним членом Бюро Глобального альянсу національних інституцій з прав людини (GANHRI). Уповноважений взяв участь в ініціюванні

приєднання України до Агенції ЄС з основоположних прав (European Union Agency for Fundamental Rights) в якості спостерігача, що сприятиме поглибленню нашої інтеграції до європейського правозахисного простору.

Важливим напрямом роботи Уповноваженого на міжнародній арені стало систематичне інформування колег про діяльність Уповноваженої з прав людини в РФ, робота якої суперечить меті та цінностям національних інституцій з прав людини (НІПЛ). Зокрема в жовтні 2024 року після виступу Уповноваженого та низки колег на Генеральній асамблеї Асоціації омбудсманів Середземномор'я (АОМ) спільним рішенням члени АОМ виключили Уповноважену з прав людини в РФ зі своєї організації через невідповідність її роботи Статуту АОМ, що позбавило РФ майданчика для просування російських наративів та пропаганди в Середземноморському регіоні. Завдяки активній адвокаційній роботі Уповноваженого з міжнародними партнерами, яка тривала з 2022 року, Уповноважена з прав людини в РФ уже з листопада 2024 року позбавлена будь-якого статусу і більше не є національною інституцією з прав людини, як було вирішено Підкомітетом з акредитації Глобального альянсу національних інституцій з прав людини (SCA GANHRI) на його осінній сесії. У переліку 118 акредитованих національних інституцій з прав людини з усього світу GANHRI більше немає інституції держави-агресора, яка остаточно втратила будь-який статус і визнання серед національних інституцій з прав людини.

Упродовж 2024 року Уповноважений здійснив низку зустрічей з високопосадовцями інших країн, журналістами, взяв участь у трьох щорічних сесіях Ради ООН з прав людини та восьми інтерактивних діалогах у рамках сесій. Крім цього, подано пропозиції та зауваження до численних доповідей міжнародних організацій та їхніх різних мандатів, зокрема регулярні та тематичні доповіді Моніторингової місії з прав людини в Україні, Спеціальних доповідачів і Комітетів ООН, Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні, Ради Європи, Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, Московського механізму ОБСЄ та ін., які слугують авторитетним джерелом інформації щодо ситуації з правами людини в Україні.

Для привернення уваги міжнародної правозахисної спільноти до порушень прав людини в Україні в грудні 2024 року Секретаріат Уповноваженого спільно з Офісом Президента України, Міністерством закордонних справ України та партнерами здійснив щорічну міжнародну правозахисну конференцію до Дня прав людини «Десятиліття 2014-2024. Відвойовуючи права людини. Зберігаючи демократію», у якій взяли участь більш як 1000 учасників із України та усього світу, зокрема колеги зі США, Великої Британії, Данії, Естонії, Італії, Словаччини, Молдови, Чехії, Аргентини, а також керівники та представники високого рівня Агенції основоположних прав ЄС та ENNHRI.

Загалом участь у міжнародних заходах – запорука того, що голос України буде почуто на міжнародній арені, а порушення прав людини в Україні, зокрема внаслідок збройної агресії проти України, не зникне з міжнародного правозахисного порядку денного.

Регіональна та закордонна присутність Уповноваженого

Важлива умова ефективності діяльності Уповноваженого – розширення мережі Секретаріату Уповноваженого в областях України. 2024 року найбільше звернень надійшло з Дніпропетровської, Київської, Харківської, Львівської, Одеської, Вінницької, Полтавської та

інших областей. Специфіка звернень відрізняється залежно від регіону. В одних – багато ВПО, в інших це можуть бути питання дотримання прав національних спільнот.

Окрім розгляду звернень, співробітники в областях здійснюють моніторингові візити у заклади різного типу, правопросвітницькі заходи, беруть участь у нарадах і круглих столах із державними органами влади, правоохоронним сектором, громадськістю, реалізують різні проєкти. На регулярній основі команди регіональних представництв Уповноваженого також долучаються до роботи з родинами Захисників і Захисниць України, які опинилися в російському полоні або зникли безвісти.

Загалом наявність приймальні та команди працівників у кожній області гарантують швидке та своєчасне реагування на виявлені порушення. Крім того, це також виконання однієї з рекомендацій за результатами Оцінювання спроможності Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що відбулося 2023 року за сприяння Європейської мережі національних інституцій з прав людини, Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй та Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини.

На момент написання щорічної доповіді в кожній області України призначено Представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, працює регіональна команда. У семи областях – Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській Полтавській, Сумській, Чернівецькій – відкрито та функціонують Центри захисту прав людини. Це все стало можливо завдяки підтримці міжнародних і національних партнерів.

Один з унікальних прикладів роботи, коли окрема країна, у цьому разі Держава Естонія, обрала конкретну область – Житомирську та допомагає з її відновленням. Зокрема Центр захисту прав людини в Житомирі відремонтовано та обладнано коштом окремої програми уряду цієї країни, Естонським Центром міжнародного розвитку (ESTDEV). На відкриття простору особисто приїхав міністр закордонних справ Естонії. Наші партнери у відкриттях Центрів захисту прав людини також є: Управління Верховного комісара ООН у справах біженців – у Закарпатській, Івано-Франківській і Чернівецькій областях, Unicef – у Сумській області. У Запорізькій і Полтавській областях Центри відкрито за підтримки обласної влади.

Упродовж року розширилася мережа представництв Уповноваженого за кордоном. На кінець 2024 року вже у семи країнах Європи українці можуть звернутися до представників Уповноваженого для отримання консультацій і допомоги із захистом їхніх прав і свобод на території держав перебування. Представники Уповноваженого за кордоном уже працюють у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії, Королівстві Іспанія, Королівстві Бельгія, Великому Герцогстві Люксембург, Республіці Польща, Словацькій Республіці та Республіці Молдова.

Основна функція представника Уповноваженого за кордоном – належне забезпечення прав і свобод громадян України в межах відповідної держави перебування. Для виконання цієї функції представник Уповноваженого за кордоном співпрацює з:

- національною інституцією з прав людини/інституцією омбудсмана відповідної держави;
- закордонними дипломатичними установами України у відповідній державі перебування;

- міжнародними неурядовими та донорськими організаціями з питань міжнародного співробітництва в галузі прав і свобод людини.

Посилення спроможності інституції Уповноваженого

У листопаді 2023 року здійснено зовнішню оцінку спроможності Уповноваженого, за результатами якої підготовлено звіт і надано відповідні рекомендації для посилення інституції. [5]

Серед ключових рекомендацій, наданих Уповноваженому, – розробка змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» для врахування Паризьких принципів ООН і Загальних зауважень Підкомітету з акредитації GANHRI. Ще 2023 року на базі Консультативної Ради Уповноваженого створено робочу групу для напрацювання змін до Закону. Відповідний проєкт Закону підготовлено 2023 року і представлено навесні 2024 року.

У межах розробки проєкту змін ENNHRI позитивно відзначило зусилля Уповноваженого щодо посилення інституції відповідно до міжнародних стандартів і передових практик НІПЛ через ініціювання роботи з розробки змін до нормативно-правових актів, котрі регулюють функціонування інституції. А також підтвердило, що напрацьовані зміни до законодавства, повністю враховують Паризькі принципи ООН і Загальні зауваження Підкомітету з акредитації GANHRI.

Серед ключових змін, запропонованих розробленим законопроєктом, – процедура висування на посаду Уповноваженого відповідатиме Паризьким і Венеційським принципам; посилення незалежності Уповноваженого (фінансові гарантії, гарантії доступу до інформації, доступу до місць несвободи та ін.); чітке визначення додаткових повноважень, пов'язаних із наслідками збройної агресії проти України (зокрема реалізація заходів щодо повернення українських громадян з території країни-агресорки) та ін.

Попри загалом схвальні відгуки щодо запропонованих законопроєктом змін, проєкт закону так і не був зареєстрований у парламенті 2024 року.

Одна з важливих умов незалежності Уповноваженого – достатнє фінансування інституції. За інформацією Міністерства фінансів України, серед 78 центральних органів влади Секретаріат Уповноваженого посідає 52 місце за рівнем фінансового забезпечення.[6] Водночас за звітний період простежується суттєве збільшення навантаження на Секретаріат. Наприклад, упродовж 2024 року до Уповноваженого надійшло майже на 30% більше звернень, аніж за 2023 рік. Низький рівень фінансування інституції та системне збільшення навантаження на працівників створює плинність кадрів і негативно впливає на загальну спроможність Секретаріату Уповноваженого виконувати покладені функції.

[5] Звіт за результатами оцінки спроможності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Листопад 2023. https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Final%20CA%20Report%20UA.pdf

[6] https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiN2NmNjU3MWYtYjk0Ni00Njc1LWFiNjAtM2ZmZmM4YjVjNDk1IiwidCI6IjAwZTQ4ZjNmLWNhNGEtNGRhNy1hM2EwLTc3MTlmYjI0NjIzOSIsImMiOjI9&pageName=ReportSection&language=uk&formatLocale=uk-UA

Співпраця з організаціями громадянського суспільства та міжнародними партнерами

Важливий складник роботи інституції Уповноваженого та запорукою експертного підсилення Секретаріату – співпраця з громадським сектором і міжнародними організаціями.

Системна взаємодія з правозахисною спільнотою відбувається через засідання консультативно-дорадчих органів при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, де Уповноважений співголовує разом із представниками неурядового сектору. Експерти беруть участь не тільки в обговореннях актуальних проблем у сфері захисту прав людини, а й надають свої пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази.

Для забезпечення ширшої взаємодії з громадськістю в структурі Секретаріату при кожному з представників Уповноваженого створено Експертну раду, на якій обговорюють актуальні проблеми у сфері захисту прав людини та пошуки способів мінімізації негативних наслідків збройної агресії, яка спричинила масові порушення прав людини.

Крім роботи в Консультативних та Експертних радах, наявні різні формати співпраці, з-поміж яких: залучення громадських моніторів до відвідування місць несвободи та реалізації НПМ у форматі Омбудсман+; спільні з громадськими організаціями моніторингові візити у регіони; спільні інформаційні та просвітницькі кампанії, спільна участь у круглих столах, конференціях, презентаціях та інших видах публічних заходів; спільні навчальні та просвітницькі заходи та ін. Цей список не є вичерпним, адже експерти правозахисного середовища, представники громадських об’єднань можуть запропонувати форму співпраці для захисту прав людини або спільних інформаційних і просвітницьких кампаній.

Окреме місце в роботі інституції Уповноваженого посідає співпраця з міжнародними та національними партнерами. В умовах обмеженого фінансування саме завдяки підтримці партнерських організацій Секретаріат Уповноваженого має додаткові можливості для залучення експертів, здійснення моніторингових візитів, розвитку регіональної мережі, здійснення правопросвітницької роботи та посилення кадрового потенціалу Секретаріату. Висловлюємо велику подяку партнерам за підтримку Секретаріату Уповноваженого на шляху захисту прав людини в Україні!

РОЗДІЛ 2. Постраждалі внаслідок збройної агресії проти України

Основні цифри

Загальна кількість звернень — 1 469

Кількість повідомлень про порушені права — 1 852

Кількість відкритих проваджень — 579

Кількість поновлених прав — 2 255 осіб

Опрацьованих НПА[7](головні виконавці) — 272

Кількість проведених моніторингів (окремо виїзних, окремо безвиїзних з розбивкою по регіонах):

Область	**Виїзних/Безвиїзних**
Вінницька	64
Волинська	63
Дніпропетровська	129
Донецька	0
Житомирська	39
Закарпатська	143
Запорізька	38
Івано-Франківська	159
Київська	124
Кіровоградська	41
Луганська	0
Львівська	127
Миколаївська	5/1
Одеська	121
Полтавська	60
Рівненська	98
Сумська	24
Тернопільська	50
Харківська	51
Херсонська	4
Хмельницька	57
Черкаська	121
Чернівецька	56
Чернігівська	19
м. Київ	35
Всього	1628

[7] Тут і далі мова йде про опрацювання НПА Департаментом як головним виконавцем

Кількість наданих рекомендацій за результатами моніторингових візитів — 3859
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів, тощо — 117
Кількість проведених правопросвітницьких заходів — 1268

З початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну держава вжила заходи для підтримки постраждалих громадян, зокрема через соціальні виплати, компенсації та житлові гарантії, проте виникають нові виклики. Необхідність внесення змін до законодавства ускладнює захист майнових прав постраждалих. ВПО стикаються з невизначеністю щодо соціальної допомоги, а також з дискримінаційними підходами, що порушує їхні права на пенсійне забезпечення. На ТОТ України громадяни піддаються насильницькій русифікації через примусову паспортизацію, що обмежує їхні права на майно, соціальні виплати, банківські послуги та доступ до освіти. Держава повинна створити умови для збереження української ідентичності громадян на ТОТ, зокрема через забезпечення доступу до української освіти та механізми визнання результатів навчання. Питання соціальної підтримки постраждалих, ВПО та осіб на ТОТ залишаються невирішеними і потребують змін.

2.1. Послаблення інституційної спроможності держави в реагуванні на виклики у сфері захисту постраждалих осіб

У 2024 році одним із загальнодержавних викликів у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії Росії проти України, стало перетворення Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій (Мінреінтеграції) в Міністерство національної єдності (Міннац'єдності) та передача більшості повноважень до Міністерства розвитку громад та територій (Мінрозвитку).

Рішення про перейменування Міністерства було ухвалено 3 грудня 2024 року[8], проте фактично процес реорганізації Мінреінтеграції (як і перші пов'язані з цим проблеми) розпочався на початку вересня 2024 року. Цього ж місяця Уповноважений надіслав офіційний лист до Прем'єр-міністра України, в якому висловив занепокоєння стосовно ліквідації Міністерства та можливої втрати комплексної політики реінтеграції територій України та підтримки осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. Із заявою про необхідність збереження Мінреінтеграції публічно виступила Коаліція організацій, що опікуються питаннями захисту прав постраждалих внаслідок війни[9].

Зрештою, постановою від 31 грудня 2024 р. № 1545 Кабінет Міністрів України вніс зміни до Положення про Міністерство розвитку громад та територій України, якими до відання Мінрозвитку передано більшість повноважень колишнього Мінреінтеграції, а саме забезпечення формування та реалізацію державної політики у сферах: захисту прав примусово переміщених (депортованих) осіб; реінтеграції громадян з тимчасово окупованої

[8] Постанова Кабінету Міністрів України «Про перейменування Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України» від 03.12.2024 № 1366 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1366-2024-%D0%BF#Text

[9] Позиція правозахисників щодо ймовірної ліквідації Мінреінтеграції https://zmina.ua/statements/pozycziya-pravozahysnykiv-shhodo-jmovirnoyi-likvidacziyi-minreintegracziyi/

території; забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, їх добровільного повернення до покинутого місця проживання; відновлення та розбудови миру й розвитку тимчасово окупованої території після її реінтеграції; дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України (за виключенням координації розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин)[10].

Питання соціальної підтримки ВПО передано до Мінсоцполітики окремим рішенням Уряду[11]. Отже, з січня 2025 року Мінсоцполітики відповідає за супроводження механізму компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення ВПО, формує перед Урядом пропозиції щодо соціальної підтримки з урахуванням потреб ВПО, розробляє відповідні державні програми, а також координує діяльність з надання гуманітарної допомоги цивільному населенню під час збройного конфлікту.

Незважаючи на формальну передачу повноважень Мінреінтеграції до інших міністерств, реальне виконання усіх вищевказаних функцій практично зупинилося. За декілька місяців держава та постраждале населення зіткнулося з реальними проблемами: процес евакуації з небезпечних регіонів належним чином не координується; відсутній узагальнений перелік місць тимчасового проживання, куди можна було б поселити евакуйованих осіб та ВПО; не оновлюється перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або які тимчасово окуповані Російською Федерацією, що впливає на рішення про виплату допомоги на проживання ВПО, компенсацію за пошкоджене та знищене житло тощо; не функціонує Комісія з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, хоча лише протягом вересня–грудня 2024 року відбулося три обміни військовополоненими, які мали б отримати одноразову виплату після звільнення.

Ситуація ускладнена тим, що в більшості підзаконних нормативно-правових актів саме Мінреінтеграції залишається органом, відповідальним за виконання всіх вищевказаних функцій. Таким чином, можна зробити однозначний висновок, що рішення про реорганізацію Мінреінтеграції не було продуманим кроком Уряду, призвело до послаблення інституційної спроможності держави в реагуванні на виклики у сфері захисту постраждалих осіб і створило додаткові умови для можливих порушень прав і свобод цивільного населення, військовополонених і політв'язнів.

2.2. Національна система засобів правового захисту та підтримки постраждалих внаслідок збройної агресії проти України

Тривання збройної агресії РФ проти України продовжує спричиняти значну шкоду мільйонам людей: як майнову (руйнування житла, інфраструктури, виробництв, мінне забруднення земель), так і немайнову (втрати життя та здоров'я, масове внутрішнє переміщення, обмеження доступу до базових послуг, екологічна шкода). Поступово

[10] Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про Міністерство розвитку громад та територій України» від 31.12.2024 № 1545 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1545-2024-%D0%BF#Text

[11] Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання державної підтримки внутрішньо переміщеним особам» від 31.12.2024 № 1544 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2024-%D0%BF#Text

держава впроваджує заходи для підтримки постраждалих, зокрема соціальні виплати, житлові гарантії, компенсації та інші форми допомоги, проте повномасштабна агресія РФ, що розпочалася у 2022 році, створила нові виклики для захисту та підтримки постраждалих.

Наявна система засобів правового захисту та підтримки постраждалих унаслідок збройної агресії проти України потребує вдосконалення, оскільки (1) критично збільшилася кількість постраждалих осіб, зокрема тих, які зазнали значної шкоди життю і здоров'ю, чиє житло було пошкоджене чи зруйновано; (2) існує підтримка з боку міжнародних партнерів запиту і прагнень України забезпечити справедливу компенсацію постраждалим через створення міжнародного компенсаційного механізму, першим кроком якого є створений Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України[12]. У цьому контексті слід зауважити, що вдосконалення національної системи заходів правового захисту та підтримки постраждалих осіб має відбуватися з урахуванням потреби їх синхронізації з Реєстром збитків для України як першого компонента майбутнього міжнародного компенсаційного механізму та забезпечення їх узгодженості, взаємодоповнюваності та сумісності. Також варто відзначити, що центральні органи влади, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування мають бути максимально відкритими до співпраці з Реєстром збитків, завданих агресією РФ проти України, а також інформувати громадян України незалежно від їх місця перебування про можливість подачі заяв про репарації за різними категоріями по мірі їх відкриття.

Для комплексного врегулювання на законодавчому рівні поняття постраждалих осіб внаслідок збройної агресії проти України (це стосується і формування чіткого переліку категорій, їх соціальної підтримки та відшкодування шкоди державою-агресором) і запровадження механізму компенсацій у вересні 2023 року Уповноваженим було створено робочу групу з підготовки пропозицій щодо відшкодування шкоди особам, які постраждали від збройної агресії проти України, до якої увійшли народні депутати України, представники всіх дотичних органів виконавчої влади, громадянського суспільства, а також міжнародних організацій (УВКБ ООН, МОМ, Рада Європи, USAID, NRC, DRC тощо).

За результатами засідань робочої групи підготовлено проєкт Концепції вдосконалення національної системи засобів правового захисту та підтримки постраждалих внаслідок збройної агресії проти України[13] — комплексний візійний документ, розроблений з метою формування узагальненого систематизованого цілісного бачення програм підтримки та невідкладних репараційних/компенсаційних заходів для осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. Концепцію направлено на розгляд Кабінету Міністрів України для підготовки урядової Стратегії підтримки осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. Зважаючи на те, що Мінреінтеграції не підтримало ініціативу Уповноваженого, за координації Офісу Президента України триває робота щодо підготовки проєкту Указу Президента України про затвердження відповідної Стратегії.

Огляд актів законодавства, прийнятих протягом 2023–2024 років, а також низки законопроєктів, зареєстрованих у Верховній Раді України, продемонстрував, що в

[12] Вебсайт Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України: https://rd4u.coe.int/uk/

[13] «Концепція вдосконалення національної системи засобів правового захисту та підтримки постраждалих внаслідок збройної агресії проти України»: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%9A%D0%9E

державній політиці виник достатньо чіткий поділ на два паралельні шляхи розвитку національних засобів захисту осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України. В основі такого поділу лежить розмежування шкоди, завданої громадянам внаслідок збройної агресії, на немайнову та майнову.

2.2.1. Підтримка осіб, немайновим правам яких завдано шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України

Основною ланкою системи засобів захисту немайнових прав постраждалих та відшкодування шкоди, завданої їх немайновим правам, став Закон України «Про облік інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України»[14] (далі — Закон № 4071-IX). Основною метою Закону є запровадження фіксації шкоди, заподіяної внаслідок втрати життя, здоров'я, вимушеного переселення, позбавлення доступу до послуг та сервісів, а також інших втрат, які зазнало цивільне населення через збройну агресію Російської Федерації. Необхідну інфраструктуру, зокрема передбачену Законом Систему обліку інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України станом на кінець 2024 року не створено.

Водночас облік є лише першим кроком у побудові ефективної системи підтримки громадян, особистим немайновим правам яких завдано шкоди. Наступним кроком, відповідно до прикінцевих положень Закону № 4071-IX, має стати розробка та ухвалення комплексного закону про заходи з підтримки постраждалих, в якому мають бути передбачені як нові заходи з підтримки постраждалих осіб, так і удосконалені вже наявні. Відповідну рекомендацію з розробки проєкту закону щодо правового статусу осіб, які постраждали від збройної агресії проти України, та механізмів відшкодування завданої шкоди Уповноважений надав у Щорічній доповіді Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році[15].

Важливо, щоб законопроєкт визначав зміст поняття «особи, яка постраждала від збройної агресії проти України,» та запроваджував чітку категоризацію постраждалих осіб. За наявною інформацією, Мінсоцполітики розпочало роботу з підготовки вказаного законопроєкту.

Ще одним позитивним кроком можна назвати прийняття Верховною Радою України 20 листопада 2024 року Закону України «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської

[14] Закон України «Про облік інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» від 20 листопада 2024 року № 4071-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4071-IX#Text

[15] Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році: https://ombudsman.gov.ua/report-2023/

Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій»[16], який визначає основні засади державної політики у сфері правового і соціального захисту осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій. Водночас важливо забезпечити заходи підтримки й іншим категоріям постраждалих, особливо тим, які зазнали множинну шкоду, потерпілим від інших воєнних злочинів та іншим категоріям постраждалих, які найбільше потребують підтримки.

2.2.2. Підтримка осіб, майновим правам яких завдано шкоди внаслідок збройної агресії проти України

Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України»[17] (далі — Закон № 2923-IX) став основою, довкола якої будується система засобів захисту майнових прав постраждалих осіб.

На базі вказаного Закону та Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України (далі — РПЗМ) побудована інфраструктура, яка надає доступ постраждалим до компенсації. Взаємодія заявника з РПЗМ відбувається через вебпортал Дія, що певною мірою спрощує доступ широких кіл постраждалих до компенсації.

Крім того, РПЗМ та вебпортал Дія з квітня 2024 року взаємодіють з Реєстром збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, створеного Резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res(2023)3[18]. Реєстр слугує для документального обліку доказів та інформації, що стосуються заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, завданих 24 лютого 2022 року або пізніше на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, включно з її територіальними водами, всім зацікавленим фізичним і юридичним особам, а також державі Україна, зокрема її регіональним і місцевим органам влади, державним чи підконтрольним установам, міжнародно-протиправними діями РФ в Україні або проти України. Така взаємодія з Реєстром дозволила громадянам подавати заяви щодо пошкодженого та знищеного житла та забезпечує можливості для відшкодування у

[16] Закон України «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій» від 20.11.2024 № 4067-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text

[17] Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23.02.2023 № 2923-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-IX#Text

[18] Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res(2023)3: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23#Text

майбутньому завданої Росією майнової шкоди в рамках міжнародного спеціального компенсаційного механізму, над яким працюють більше 40 країн, серед яких Україна.

Незважаючи на запровадження механізму надання компенсації за деякі об'єкти нерухомого майна фізичних осіб та створення РПЗМ, залишається невирішеною значна кількість питань стосовно захисту майнових прав постраждалих громадян. Деякі з них неможливо врегулювати без внесення змін до Закону № 2923-IX або прийняття актів Кабінету Міністрів України:

(а) подання засобами Порталу Дія інформаційного повідомлення про об'єкти нерухомого майна, які були пошкоджені або знищені внаслідок збройної агресії РФ до 24.02.2022

Дія Закону № 2923-IX в частині надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна не поширюється на об'єкти нерухомого майна, які на день введення воєнного стану 24 лютого 2022 року знаходилися на ТОТ України.

Водночас таке обмеження не застосовується в частині створення та ведення РПЗМ. Наведене у Законі визначення РПЗМ також передбачає облік інформації про пошкоджене та знищене рухоме і нерухоме майно, осіб-власників майна, матеріальну шкоду, компенсацію за пошкодження і знищення такого майна та фінансування його відновлення, без прив'язки до дати пошкодження або знищення майна.

Задля реалізації норм Закону № 2923-IX у червні 2023 року Уряд прийняв постанову № 624[19], якою затверджено Порядок ведення РПЗМ (далі — Порядок № 624) та викладено у новій редакції Порядок подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.03.2022 № 380[20] (далі — Порядок № 380). Так, пунктом 2 Порядку № 380 встановлено, що його дія поширюється на фізичних та юридичних осіб, об'єкти нерухомого майна яких знищено або пошкоджено внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, з 19 лютого 2014 року.

Як відомо, основними засобами подання інформаційного повідомлення слугують Портал Дія та мобільний додаток Порталу Дія. Проте наразі функціонал таких сервісів не дозволяє подавати інформаційне повідомлення про об'єкти нерухомого майна, які були пошкоджені або знищені в період з 19 лютого 2014 року по 24 лютого 2022 року. З огляду на це постраждалі особи не мають права на отримання компенсації за пошкоджене або зруйноване до 24 лютого 2022 року нерухоме майно. Ба більше, вони навіть не мають

[19] Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2023 № 624 «Деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2023-%D0%BF#Text

[20] Постанова Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 р. № 380 «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text

можливості подати інформаційне повідомлення про таке майно, незважаючи на передбачену Порядком № 380 таку можливість.

До Уповноваженого звернулася родина, яка повідомила, що вони в 2014 році виїхали з м. Луганська. Документи про право власності на житло не змогли взяти через термінову евакуацію вночі.

На сьогодні родина зіткнулася з низкою проблем, пов'язаних з неможливістю подати заявку на отримання компенсації за пошкоджене/зруйноване житло та скористатися програмами державної підтримки. Зокрема, родина не може ні подати заяву про знищення житла, ні отримати допомогу за державною програмою єВідновлення, оскільки їхнє житло було зруйноване до 24 лютого 2022 року.

Отже, перед Мінцифри, Мінінфраструктури залишається завдання із забезпечення технічної можливості подання через Портал Дія інформаційного повідомлення про нерухоме майно, пошкоджене та знищене з 19 лютого 2014 року.

(b) облік нерухомого нежитлового та рухомого майна, яке пошкоджене або знищене внаслідок збройної агресії РФ

Пунктом 2 частини першої статті 1 Закону № 2923-IX встановлено, що РПЗМ є єдиною державною інформаційно-комунікаційною системою, призначеною для збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації (документів) про рухоме та нерухоме майно, пошкоджене та знищене внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України.

Таким чином, РПЗМ за своїм визначенням передбачає облік і рухомого майна, що пошкоджене та знищене внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України. Натомість вищезгаданими Порядком № 624 та Порядком № 380 не передбачений облік рухомого майна, пошкодженого та/або знищеного внаслідок бойових дій, як це визначено Законом. Інших нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання даного питання, Урядом також не прийнято.

Це ставить у нерівне становище громадян, які мають пошкоджене чи знищене рухоме майно, вартість якого подекуди є такою ж або навіть перевищує вартість об'єктів житлової нерухомості постраждалих осіб. У разі відсутності запровадження обліку об'єктів рухомого майна в РПЗМ, у подальшому це може призвести до значних проблем, пов'язаних з можливістю постраждалих звернутися за компенсацією, зокрема, до Реєстру збитків для України, що є частиною міжнародного компенсаційного механізму.

Крім того, на сьогодні наявна проблема, пов'язана з технічними аспектами подання інформаційного повідомлення про пошкоджене або знищене нерухоме майно в електронній формі (далі — інформаційне повідомлення). Зокрема, Порядком № 624 передбачено внесення до РПЗМ відомостей (інформації) про нежитлові приміщення.

Пунктом 18 Порядку № 624 визначено, що об'єктами вказаного реєстру є інформація (відомості) та документи про пошкоджене та знищене майно всіх форм власності — об'єкти рухомого та нерухомого майна незалежно від того, чи передбачається компенсація за пошкодження або знищення такого майна. Також пункт 37 Порядку № 624 встановлює, що

програмне забезпечення РПЗМ дозволяє здійснювати, зокрема, реєстрацію будівлі та житлового / нежитлового приміщення; перегляд / оновлення даних будівлі та житлового / нежитлового приміщення.

Проте наразі функціонал Порталу Дія дозволяє подати інформаційне повідомлення лише щодо квартири, приватного будинку, житлового приміщення, дачного будинку, садового будинку, садиби, житлового будинку садибного типу. Водночас відсутня можливість подати інформаційне повідомлення про пошкоджене майно, відмінне від житлових приміщень (як-от офісні будівлі, майстерні, гаражні бокси, машиномісця, інші нежитлові приміщення в будівлях та спорудах).

До Уповноваженого звернулася громадянка щодо захисту права на отримання компенсації за знищене внаслідок війни нежитлове приміщення. Заявниця є власницею нежитлового приміщення, розташованого на першому поверсі житлового будинку у м. Дніпро. Внаслідок ракетного удару, завданого РФ у 2023 році по будинку, один із під'їздів (корпусів), включно з майном заявниці, знищено. Дохід від здачі в оренду нежитлового приміщення був надзвичайно важливим для її сім'ї, оскільки вона та її чоловік продовжують потребувати дороговартісного лікування, яке не може покрити пенсія заявниці.

На запит Уповноваженого Мінінфраструктури повідомило, що отримання компенсації наразі можливе лише за житлові приміщення.

Зважаючи на те, що Закон № 2923 передбачає, що РПЗМ призначений для збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації (документів) про рухоме та нерухоме майно, а згідно з Порядком № 624, об’єктами вказаного реєстру є інформація (відомості) та документи про пошкоджене та знищене майно всіх форм власності — об’єкти рухомого та нерухомого майна, саме тому Уряд має забезпечити можливість подачі інформаційного повідомлення про рухоме майно, пошкоджене та / або знищене внаслідок бойових дій, а також пошкоджене або зруйноване нежитлове нерухоме майно.

2.3. Забезпечення прав та підтримка ВПО

Станом на 30 грудня 2024 року в Україні налічувалося 4 644 494 ВПО, з них 893 519 дітей, 1 299 497 пенсіонерів та 219 103 осіб з інвалідністю. За даними Мінсоцполітики, в розрізі регіонів ситуація виглядала так:

Інформація про кількість облікованих по регіонах (станом на 30.12.2024)

№	Регіон / район	Осіб	Сімей	Чоловіків	Жінок	Дітей до 18 років	Осіб працездатного віку	Осіб, що потребують працевлаштування	Людей з інвалідністю	Пенсіонерів	Осіб, що отримують соц. допомогу	Сімей, що отримують соц. допомогу	Багатодітних сімей	Сімей батьків-одинаків
1	ВІННИЦЬКА ОБЛ.	144583	104945	55382	89199	37397	64311	4091	6634	25935	1695	1672	338	22
2	ВОЛИНСЬКА ОБЛ.	43339	31469	17331	26008	11379	20576	816	2281	6706	449	438	87	19
3	ЛУГАНСЬКА ОБЛ.	271715	246357	106713	165002	16149	33240	3872	7837	199600	7364	7242	18	19
4	ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛ.	453783	356111	188126	265648	90317	210945	4570	26285	107962	3776	3690	535	120
5	ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ	206966	152685	76523	130434	51870	96830	8436	9546	31044	2383	2347	217	28
6	ДОНЕЦЬКА ОБЛ.	527122	466727	213707	313406	45703	98109	22169	22825	316824	13756	13520	152	70
7	ПОЛТАВСЬКА ОБЛ.	183254	143342	74645	108607	37145	83443	3191	11618	43638	1491	1463	250	10
8	ЖИТОМИРСЬКА ОБЛ.	81169	60714	32701	48467	19845	35501	2470	4218	15679	1067	1057	113	11
9	ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛ.	125400	87176	44069	81329	36867	55585	3877	4704	18261	1686	1654	184	54
10	ЗАПОРІЗЬКА ОБЛ.	222928	177501	97989	124923	42154	108970	1119	11553	53643	563	553	512	38
11	ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛ.	111932	81072	40434	71498	30659	50738	4488	4205	17054	1255	1240	133	18
12	М.КИЇВ	421067	339310	173156	247892	68765	242624	4402	16261	70910	1547	1499	124	21
13	КИЇВСЬКА ОБЛ.	254508	194157	103643	150843	53658	118990	7553	11482	52276	2545	2472	230	32
14	КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛ.	82511	61971	33217	49290	19565	37409	1078	4975	17331	450	442	162	4
15	М.СЕВАСТОПОЛЬ	37	28	15	22	9	28	0	0	0	0	0	0	0
16	АР КРИМ	50	30	24	26	19	30	0	0	0	0	0	0	0
17	МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛ.	121920	90603	49471	72439	30611	55228	2758	5659	23229	1348	1332	432	20
18	ОДЕСЬКА ОБЛ.	218341	159838	87785	130541	50836	110359	7296	9734	31338	2709	2636	191	34
19	РІВНЕНСЬКА ОБЛ.	44198	31958	17726	26471	11099	20358	1311	2290	7334	459	449	47	8
20	СУМСЬКА ОБЛ.	92785	68689	37198	55585	21608	34898	4233	5301	22088	1346	1314	203	59
21	ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛ.	66899	48351	24740	42158	18046	28743	2548	2801	11401	1214	1201	64	10
22	ХАРКІВСЬКА ОБЛ.	523812	429142	215654	308128	90432	222990	21757	28961	141150	5225	5122	393	128
23	ХЕРСОНСЬКА ОБЛ.	44937	36546	21446	23486	7421	22826	1355	1430	10321	382	374	42	11
24	ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛ.	120689	87762	47415	73274	31263	55206	2782	5263	20864	1582	1556	233	21
25	ЧЕРКАСЬКА ОБЛ.	137130	100266	53993	83134	33687	60067	2960	6588	28257	2003	1980	116	8
26	ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛ.	68183	51737	27060	41122	15655	30140	1709	3287	14869	777	764	116	9
27	ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛ.	75236	52892	27067	48169	21360	34295	1377	3365	11783	612	604	190	20
	Всього	**4644494**	**3661379**	**1867230**	**2777101**	**893519**	**1932439**	**122218**	**219103**	**1299497**	**57684**	**56621**	**5082**	**794**

ВПО залишалися однією з найуразливіших категорій осіб, з числа постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, які протягом 2024 року зверталися до Уповноваженого за захистом порушених прав. Ключові проблемні питання, виокремлені Уповноваженим за результатами роботи з ВПО у 2024 році.

2.3.1. Неналежне виконання Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення та необхідність її оновлення

Для розв'язання проблем та мінімізації негативних наслідків, пов'язаних з внутрішнім переміщенням, 7 квітня 2023 року розпорядженням Уряду № 312-р[21] схвалено Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затверджено операційний план заходів з її реалізації у 2023–2025 роках (далі — Стратегія). Результатом реалізації Стратегії має стати підвищення якості життя ВПО шляхом посилення їхніх спроможностей і соціальної стійкості, стимулювання економічної активності, забезпечення реалізації їхніх прав та основоположних свобод, а також забезпечення добровільного, гідного й безпечного повернення на покинуте місце проживання.

Зважаючи на важливість досягнення поставленої мети, яку закладено в стратегічний документ, у 2024 році Офіс Омбудсмана провів аналіз виконання протягом квітня 2023 року–квітня 2024 року завдань і заходів Операційного плану[22]. Основну увагу приділено стану виконання завдань щодо розроблення чи актуалізації законодавчих актів і прийняття комплексних регіональних програм підтримки ВПО, а також реалізації коротко- і середньострокових рішень із питань внутрішнього переміщення. Усього проаналізовано стан виконання 87 заходів Операційного плану. За результатами аналізу органам державної влади внесені відповідні рекомендації.

Результати аналізу показали, що на центральному рівні з дев'яти нормативно-правових документів, розроблення яких передбачено в Операційному плані та які, як передбачається, мають вирішити коло загальних та індивідуальних питань, пов'язаних із внутрішнім переміщенням, прийняті лише три. Багато заходів передбачають проведення заходів багатьма виконавцями, однак не передбачають якісних й кількісних показників для оцінки їх виконання кожним з виконавців.

Існує потреба не лише актуалізувати строки виконання окремих завдань / заходів Операційного плану з реалізації Стратегії, а й змісту заходів на виконання поставлених цілей, а також очікуваних результатів їх виконання із зазначенням конкретних якісних і кількісних показників.

Саме тому центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань ТОТ України рекомендовано розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт акта про внесення змін до Операційного плану,

[21] Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text

[22] Аналіз виконання Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року (протягом квітня 2023 року – квітня 2024 року): https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7.pdf

передбачивши встановлення чітких якісних і кількісних показників очікуваних результатів, актуалізацію заходів, які є невиконаними або потребують постійного виконання, а також доповнення заходами, реалізація яких є необхідною з урахуванням поточних умов і викликів, спричинених збройною агресією РФ.

Позитивним зрушенням можна вважати затвердження окремими ОВА комплексних регіональних програм підтримки ВПО, які охоплюють всі або майже всі питання, пов'язані з адаптацією ВПО на новому місці проживання. В інших ОВА прийняті окремі місцеві програми підтримки ВПО у різних сферах.

2.3.2. Непередбачуваність змін підходів та вимог до призначення допомоги на проживання ВПО

Починаючи з 24.02.2022, чисельність ВПО в Україні збільшилася більше ніж втричі та станом на 01 січня 2025 року становить 4,6 млн осіб (до 24 лютого 2022 року було обліковано 1 470 072 ВПО). При цьому 50% від загальної кількості ВПО належать до незахищених категорій чи є особами з особливими потребами.

Незважаючи на весь обсяг підтримки, який надають держава, міжнародні та національні організації, потреби ВПО у 2024 році не зменшились: ВПО продовжують потребувати різного роду підтримки. Важливим інструментом підтримки залишається грошова допомога на проживання ВПО.

Суттєві зміни до Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 (далі — Порядок)[23] вносилися починаючи з серпня 2023 року. Мінсоцполітики пояснило це необхідністю уточнення параметрів надання такої підтримки, фокусування на допомозі громадянам, які найбільше її потребують.

Водночас 26 січня 2024 року постановою Кабінету Міністрів України № 94 «Деякі питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій осіб»[24], вкотре змінено підходи до призначення та виплати допомоги на проживання ВПО. Відповідно до змін, допомога надається лише тим, чий сукупний дохід на одну особу не перевищує чотирьох розмірів прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (9444 грн), та відповідає встановленим критеріям.

Прийняття відповідних змін викликало соціальну напругу, оскільки отримувачі допомоги втратили впевненість у перспективах щодо отримання державної підтримки в подальшому. Крім того, механізм продовження виплати допомоги на проживання ВПО був незрозумілим, непрозорим та обтяжливим (вимагав від ВПО надавати підтверджуючі документів на доведення свого права на отримання допомоги).

[23] Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF

[24] Постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2024 р. № 94 «Деякі питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій осіб»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94-2024-%D0%BF#Text

Зміни умов надання допомоги на проживання ВПО кожні півроку свідчать про непослідовність та непередбачуваність державної політики у цьому питанні. Очевидно, що впроваджувані зміни не повинні створювати ситуацію, в якій вразливі категорії населення стикаються з раптовою затримкою чи невиправданою відсутністю допомоги, якої вони потребують і на яку розраховують.

Секретаріатом Уповноваженого здійснювався моніторинг впливу прийнятих змін на соціально-економічний стан ВПО. Результати моніторингу засвідчили, що кількість отримувачів допомоги зменшилася майже вдвічі. Так, за даними Мінсоцполітики, у січні 2024 року допомогу отримували 2,6 млн осіб, з березня 2024 року — близько 1,2 млн осіб, зважаючи, що допомогу отримують лише найуразливіші категорії осіб, чий дохід не перевищує 9444 гривень на особу.

Як було заявлено Мінсоцполітики, прийняті зміни мали сприяти стимулюванню ВПО працездатного віку до працевлаштування. Однак, аналізуючи стан інтеграції ВПО в приймаючих громадах, можна дійти висновку, що наразі відсутні дієві механізми для працевлаштування ВПО, заснування власного бізнесу з метою забезпечення їх економічної самостійності. Таким чином, з одного боку, Уряд, з метою стимулювання ВПО до економічної самостійності припиняє виплату допомоги на проживання ВПО, з іншої — не запроваджує додаткові механізми для сприяння такій зайнятості. Натомість для більшості ВПО допомога на проживання не просто є додатковою фінансовою підтримкою, але по суті одним з ключових засобів для існування, втрата якого позбавляє доступу до базових потреб та житла.

До Уповноваженого зверталася громадянка, яка є ВПО, щодо захисту права на отримання допомоги на проживання. Заявниця повідомила, що з 2014 року змушена була з дитиною, яку виховує сама, виїхати з м. Луганська. До березня 2024 року вона отримувала допомогу на проживання ВПО, яка була значної підтримкою для оплати орендованого житла, однак відповідну допомогу їй було скасовано. У зв'язку з цим заявниця звернулася до Уповноваженого з проханням сприяти в залишенні права на отримання допомоги на проживання ВПО для дітей, які перемістилися до 01 січня 2022 року.

Однак після внесення змін до Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332, її сім'я втратила право на отримання допомоги.

Варто зауважити, що при реалізації державної політики щодо внутрішнього переміщення, Уряд не може ставити в пріоритет відсутність достатніх фінансових ресурсів, оскільки відповідно до Конституції України[25], саме людина визнається найвищою цінністю. Держава повинна дбати про своїх громадян, забезпечуючи їх право на соціальний захист. Зважаючи на це, Уповноважений неодноразово звертав увагу Уряду, що державна допомога на проживання ВПО має виплачуватися всім ВПО до закінчення воєнного стану.

[25] Конституція України ред. від 03.09.2019: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

Зокрема, під час надання пропозицій до проєкту Закону України «Про державний бюджет України на 2025 рік»[26] Уповноважений звернув увагу на важливість збереження видатків на виплату допомоги на проживання ВПО у 2025 році.

2.3.3. Відсутність механізмів встановлення причин при знятті з обліку ВПО через Портал Дія

У ході моніторингу питання щодо внутрішнього переміщення громадян виявлено зменшення кількості облікованих ВПО на фоні переміщення населення з огляду на погіршення безпекової ситуації у прифронтових регіонах, а також масову евакуацію населення.

Так, за даними Мінсоцполітики, станом на 01.03.2024 на обліку перебувало 4 836 842 ВПО, станом на 15.11.2024 — 4 664 006 ВПО. Як повідомлено Мінсоцполітики, загальна кількість заяв ВПО, що були подані для зняття з обліку за період з 01.03.2024 по 01.11.2024 становить 716 260 осіб, з них: жінок — 407 260, чоловіків — 309 000.

У розрізі причин зняття з обліку ситуація виглядає таким чином: за заявою — 19 237; самостійно через Дію — 284 026; зміна місця проживання — 325 055; повернення до покинутого постійного місця проживання — 29 227; виїзд за кордон — 1 462; смерть — 11 798; зникнення безвісти — 10; скоєно злочин — 9; інші причини (подвійна реєстрація, зміна кількості дітей, не підтверджено місце проживання, подання недостовірних даних, причина не вказана) — 42 625.

Водночас з наданої Мінсоцполітики інформації вбачається, що 316 030 ВПО були зняті з обліку остаточно. Проте встановити, що саме стало причиною зняття такої кількості людей з обліку, куди саме виїхали ці люди, неможливо через відсутність у мобільному додатку Порталу Дія технічної можливості зазначати причину зняття з обліку ВПО.

Так, самостійно через мобільний додаток Порталу Дія знялося з обліку 284 026 осіб. Однак у мобільному додатку Порталу Дія не передбачена технічна можливість зазначити причину зняття з обліку ВПО, що не дозволяє визначити підстави ухвалення значною кількістю осіб такого рішення. Ведення точного обліку ВПО, а також причин зняття їх з обліку є критично важливим для прийняття державою виважених рішень щодо соціальної підтримки, гуманітарної допомоги та планування відновлення постраждалих регіонів. Без належної статистики неможливо ефективно розподіляти ресурси та забезпечувати потреби найбільш вразливих категорій населення. Пропозицією щодо ініціювання внесення відповідних змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509[27], в частині можливості передбачення вибору причин при знятті з обліку через мобільний додаток Порталу «Дія» було внесено Мінсоцполітики та Мінцифри. Наразі відповідний нормативно-правовий акт не прийнято.

[26] Проєкт Закону України «Про державний бюджет України на 2025 рік»: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44888

[27] Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10. 2014 № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» ред. від 13.09.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text

2.3.4. Застосування дискримінаційних підходів до пенсіонерів з числа ВПО, які перемістилися до 24 лютого 2022 року

Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 5 листопада 2014 року № 637[28] регламентує порядок отримання соціальних виплат для ВПО, які були взяті на облік до 24 лютого 2022 року. Однією з ключових вимог є обов'язок проходження фізичної ідентифікації для поновлення пенсійних виплат, яка може здійснюватися за допомогою відеоконференцзв'язку або через посвідчення в установленому порядку за зверненням одержувача, який тимчасово проживає за кордоном, відповідною закордонною дипломатичною установою України факту, що фізична особа є живою, шляхом видачі відповідного документа.

Однак реалізація цих положень створює значні труднощі, пов'язані з бюрократичними обмеженнями та дискримінаційним підходом до окремих категорій громадян; зокрема, територіальні органи Пенсійного фонду України часто відмовляють у прийнятті заяв на ідентифікацію або не поновлюють виплати пенсій через відсутність осіб у Єдиній інформаційній базі даних про ВПО, навіть після проходження ідентифікації. Додаткові труднощі створює й те, що виплати для таких осіб проводяться виключно через АТ «Ощадбанк», хоча ця вимога більше не застосовується до ВПО, які взяті на облік після 24 лютого 2022 року.

До Уповноваженого звернулася громадянка, яка проживає на ТОТ України, щодо поновлення її права на отримання пенсійних виплат. Жінка є ВПО до 24.02.2022 і навіть попри успішне проходження відеоідентифікації, їй відмовлено у поновленні пенсійних виплат через відсутність про неї інформації в Єдиній базі даних про ВПО.

На запит Секретаріату Уповноваженого територіальний орган ПФУ повідомив, що пенсію жінці можливо поновити лише за умови особистого звернення до територіального органу ПФУ та за наявності в неї довідки про взяття на облік ВПО, а отже вирішення цієї проблеми можливе після прийняття відповідних змін до законодавства.

Зазначена норма, починаючи з 2014 року, обмежує ВПО у праві вибору уповноваженого банку для відкриття поточного рахунка з метою отримання пенсії та грошової допомоги за ознакою внутрішнього переміщення.

Вказане проблемне питання порушувались і на засіданні експертної ради при представнику Уповноваженого з прав громадян, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, за результатами якого Мінсоцполітики надано рекомендацію щодо скасування цієї дискримінаційної вимоги та забезпечення рівного доступу ВПО до послуг будь-яких банківських установ.

Водночас до Уповноваженого надходив на погодження проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі особливості виплати пенсій (щомісячного довічного грошового

[28] Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 05.11.2014 № 637: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF#Text

утримання) та страхових виплат за страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», розроблений Мінсоцполітики, яким, зокрема, передбачено скасування постанови Кабінету Міністрів України № 637, а також вибір одержувачами пенсій будь-якого банку для отримання пенсійних виплат. Однак станом на 01 січня 2025 року зазначена постанова не прийнята.

2.3.5. Порушення майнових прав ВПО

Статтею 40 Закону України «Про Державний бюджет на 2025 рік»[29] передбачено, що АТ «Ощадбанк» перераховує до ПФУ залишок коштів, що утворився в нього станом на 01 січня 2025 року на рахунках ВПО, відкритих в АТ «Ощадбанк» для виплати пенсій (щомісячного довічного грошового утримання) відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 637[30], рух за якими не здійснювався більше одного року, а також осіб, які згідно із зазначеною постановою не пройшли фізичну ідентифікацію протягом шести місяців з дати, коли така ідентифікація повинна бути здійснена.

Однак варто зауважити, що пенсія є майном громадянина, а позбавлення майна без належних правових підстав є порушенням права з боку держави. Відповідно до статті 41 Конституції України та статті 1 Протоколу 1 до Європейської конвенції з прав людини[31], ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право власності на пенсію виникає з моменту, коли особа робить обов'язкові внески до Пенсійного фонду України, і саме це право інтерпретується як майнове. Будь-яке втручання в пенсійні виплати має відповідати принципам законності, суспільної необхідності та пропорційності. Примусове вилучення коштів можливе лише у випадках, передбачених законом, із повним відшкодуванням вартості.

Зі свого боку, примусове відчуження або вилучення майна у фізичних осіб для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану регулюється Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»[32] та має визначену термінологію «примусове відчуження майна». Таким чином, Закон України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» не є законодавчим актом, який може регулювати випадки примусового відчуження майна.

Занепокоєння щодо вилучення коштів ВПО було, зокрема, озвучено й Коаліцією громадських організацій, що опікуються питанням захисту прав постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, які закликали народних депутатів України запобігти порушенню майнових прав людини[33].

[29] Закон України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» від 19.11.2024 № 4059-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text

[30] Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF#Text

[31] Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

[32] Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 № 4765-VI: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text

[33] Позиція щодо перерахування до Пенсійного фонду України залишку невикористаних коштів, що утворився на рахунках ВПО, відкритих в АТ «Ощадбанк»: https://krymsos.com/pozycziya-shhodo-pererahuvannya-do-pensijnogo-fondu-ukrayiny-zalyshku-nevykorystanyh-koshtiv-shho-utvoryvsya-na-rahunkah-vpo-vidkrytyh-v-at-oshhadbank/

Відповідно до інформації Мінсоцполітики, станом на 01.10.2023 сума залишку коштів на рахунках ВПО становила 15.9 млрд грн, із них 10 млрд грн - сума залишку коштів на рахунках осіб, рух за якими відсутній більше одного року. Водночас варто зауважити, що Закон про Державний бюджет не може бути підставою для позбавлення ВПО їхніх пенсійних коштів. Таким чином, порушення прав ВПО шляхом вилучення їхніх пенсійних коштів без належної правової підстави ставить під загрозу основи правової держави та міжнародні зобов'язання України щодо забезпечення прав людини.

2.3.6. Порушення прав громадян України, які перемістились з ТОТ АР Крим та м. Севастополя, на пенсійне забезпечення

Громадяни України, які перемістилися з ТОТ АР Крим та м. Севастополя на підконтрольну Уряду України територію, уже не перший рік опиняються в уразливому стані, зокрема, у частині пенсійного забезпечення. Так, постановою правління ПФУ[34] ще у 2015 році визначено, що продовження виплати пенсії особам, які перемістились з ТОТ АР Крим та м. Севастополь на підконтрольну Уряду України територію здійснюється за умови отримання територіальним органом ПФУ пенсійної справи з інформацією про припинення виплати пенсії від органів пенсійного забезпечення РФ.

Водночас внаслідок збройної агресії РФ проти України та розірвання дипломатичних відносин з країною-агресором у осіб, які опинилися в аналогічній ситуації, відсутня можливість отримання від РФ необхідних документів для поновлення пенсії.

До Уповноваженого надійшло звернення від громадянина, який переміствся з м. Сімферополь до Полтавської області. Так, він звернувся за поновленням виплати пенсії до територіального органу ПФУ. Однак в поновленні виплати пенсії йому було відмовлено через відсутність пенсійної справи з інформацією про припинення виплати пенсії від органів пенсійного забезпечення РФ.

За зверненням громадянина Уповноваженим відкрито провадження та скеровано відповідні запити до Мінсоцполітики, ПФУ та ГУ ПФУ в Полтавській області. З отриманих відповідей вбачається, що виплату пенсії громадянину М. буде відновлено після внесення відповідних змін до законодавства.

Таким чином, громадянин не може реалізувати своє право на отримання пенсійних виплат через відсутність законодавчого врегулювання.

У Щорічній доповіді Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році[35] та Спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо додержання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України за період 24 лютого – 31 жовтня 2022

[34] Постанова правління ПФУ «Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 25.11.2005 № 22-1: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-05#Text

[35] Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році: https://ombudsman.gov.ua/report-2023/

року[36], надавалась рекомендація щодо усунення дискримінаційної норми, яка передбачає вимогу отримання відповідних документів від органів пенсійного забезпечення РФ.

Так, на виконання рекомендації Уповноваженого, Верховна Рада України 25.04.2024 прийняла Закон України № 3674 «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання обчислення страхового стажу та пенсійного забезпечення», яким передбачено визначити особливості виплати пенсій особам, які проживають на ТОТ України або під час тимчасової окупації територій виїхали на підконтрольну Україні територію. Відтак Мінсоцполітики розробило проєкт постанови про затвердження Порядку, яким передбачено, що призначення, поновлення та продовження виплати пенсійних виплат відбувається за умови підтвердження особою у заяві, поданій до ПФУ про неотримання пенсії в РФ. Водночас, відповідного нормативно-правового акта досі не прийнято.

Позитивним у цьому контексті є те, що на виконання рекомендацій Мінсоцполітики територіальні органи ПФУ без прийняття відповідного Порядку розпочали призначення, поновлення та продовження виплати пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Втім за відсутності відповідного підзаконного акта територіальні органи ПФУ можуть по-різному трактувати та виконувати відповідні рекомендації.

2.3.7. Відсутність механізму визнання результатів навчання для осіб, які проживали на ТОТ України

У листопаді 2023 року Верховна Рада України ухвалила Закон України № 3482-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання результатів навчання осіб, які проживали на тимчасово окупованій території України»[37]. Серед іншого він визначає, що особи, які проживали на ТОТ України, мають право на визнання результатів навчання, здобутих на такій території, в уповноважених органах, крім випадків, визначених Законом.

Після ухвалення Закону Кабінет Міністрів був зобов'язаний протягом трьох місяців привести нормативно-правові акти у відповідність із Законом та забезпечити прийняття передбачених ним нормативно-правових актів. Так, МОН розробило проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визнання результатів навчання, здобутих на тимчасово окупованій території України, на рівнях професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти», до якої у квітні 2024 року Уповноважений надав пропозиції та зауваження. Втім станом на 01 січня 2025 року Порядок визнання результатів навчання, здобутих на ТОТ України, ще не затверджено, що означає, що положення Закону про можливість визнання результатів навчання осіб на ТОТ України не функціонує.

[36] Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо додержання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (за період 24 лютого – 31 жовтня 2022 р.): https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%96/bec87182-377e-4a49-a7c6-663b4f67ad3d.pdf

[37] Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання результатів навчання осіб, які проживали на тимчасово окупованій території України» від 21.11.2023 № 3482-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3482-20#Text

До Уповноваженого звернулася громадянка, яка завершила три курси медичного університету в м. Луганськ у 2019 році. З квітня 2022 року вона перебуває на підконтрольній Уряду України території та прагне продовжити навчання за спеціальністю в будь-якому медичному університеті без необхідності повторного вступу чи трирічного навчання. Громадянка А. готова до складання іспитів.

Втім через відсутність затвердженого Порядку визнання результатів навчання, здобутих на ТОТ України, вона не лише позбавлена можливості продовжити навчання, а й не може працевлаштуватися.

Для України важливо, щоб громадяни з ТОТ України залишалися частиною національної спільноти та зберігали свою ідентичність, попри тиск і примусову русифікацію. Тому держава повинна забезпечити таким особам можливість працевлаштуватися, що неможливо без належного механізму визнання освітніх компетенцій. Водночас відсутність механізму визнання результатів навчання, здобутих на ТОТ України, спричиняє серйозні соціальні проблеми. Це позбавляє громадян, які навчались в таких умовах, рівного доступу до подальшого навчання та можливостей для професійного розвитку на території України.

2.3.8. Брак механізмів підвищення рівня зайнятості ВПО

Забезпечення працевлаштування ВПО або можливостей для відкриття чи відновлення власної справи є ключовим чинником успішної адаптації на новому місці проживання та інтеграції ВПО у приймаючі територіальні громади. Водночас на сьогодні однією з основних вимог для надання допомоги на проживання ВПО є зайнятість отримувача виплат.

Так, відповідно до інформації Мінсоцполітики, серед 4,6 млн ВПО, близько 2 млн осіб працездатного віку, з яких 123 тисячі потребують працевлаштування. За даними Державної служби зайнятості, протягом 2024 року послуги центрів зайнятості отримували 104,9 тис. ВПО, з них 74,9 тис. осіб мали статус безробітного. Отримували допомогу по безробіттю 53,4 тис. осіб, станом на 1 січня 2025 року допомогу отримували 8,0 тис. ВПО.

Проте на шляху до працевлаштування ВПО постає низка викликів, зокрема: брак інформації, недостатньо розвинуті соціальні послуги в малих громадах, дискримінація за віком, статтю та місцем реєстрації. Іншою значною проблемою у пошуку роботи є відсутність доступного житла — тимчасового, соціального, для оренди.

Для ефективного вирішення наявних проблем створення сприятливих умов для працевлаштування та економічної інтеграції ВПО, що сприятиме їхньому стабільному та безпечному життю, розвитку приймаючих територіальних громад та зміцненню економіки України в цілому, необхідний комплексний підхід, що включатиме заходи, які стосуватимуться безпосередньо працевлаштування, а також пов'язані з ним сфери життя: доступ до соціальних послуг, житла, професійна підтримка при відкритті чи відновленні власної справи тощо.

Про необхідність запровадження дієвих механізмів для працевлаштування ВПО та сприяння їх зайнятості і перекваліфікації Уповноважений наголошував у Щорічній доповіді

Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році[38].

Так, у 2024 році Мінреінтеграції розробило проєкт Стратегії державної політики щодо зайнятості ВПО на період до 2027 року та операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках, метою яких є створення сприятливих умов для працевлаштування та економічної інтеграції ВПО. Однак відповідний документ не був прийнятий Урядом.

Підтримуючи в цілому ініціативу щодо фокусування державної політики щодо зайнятості ВПО, Уповноважений звернув увагу на необхідності визначення стратегічних цілей та шляхів розв'язання проблемних питань, передбачення конкретних завдань, які будуть вимірюваними для об'єктивної оцінки процесу реалізації / досягнення цілі. Також важливим є проведення інформаційних кампаній, правопросвітницьких заходів для інформування ВПО стосовно можливостей працевлаштування та забезпечення гарантій соціального захисту від безробіття.

2.3.9. Брак додаткових механізмів, спрямованих на забезпечення житлом ВПО

Війна спричинила безпрецедентний рівень переміщення населення в середині країни, при цьому значна частина українців була змушена залишити свої домівки, втративши житло та основні засоби для існування. Це створило надзвичайне навантаження на державну інфраструктуру й органи місцевого самоврядування, які повинні були забезпечити ВПО житлом, не маючи для цього достатніх ресурсів чи належної законодавчої підтримки. З плином часу проблема із забезпечення житлом ВПО не втрачає своєї актуальності. Про це свідчать як результати моніторингу, здійснюваного Офісом Омбудсмана, так і проведенні гуманітарними організаціями дослідження[39] [40].

Для подолання цієї проблеми необхідно провести моніторинг потреб ВПО, запровадити механізми розподілу житлових ресурсів серед різних регіонів залежно від потреб та наявних можливостей, прийняти програмні рішення підтримки на довгостроковій основі, включаючи соціальну оренду, адаптацію житлових умов для осіб з особливими потребами тощо.

На сьогодні велика кількість ВПО продовжує проживати в МТП. Так, для вивчення умов проживання ВПО в МТП протягом 2024 року Секретаріат Уповноваженого провів 1262 моніторингові візити до 23 областей України та міста Києва. Під час візитів виявлено низку проблем, з якими постійно стикаються ВПО в МТП. Серед цих проблем: незадовільні санітарно-гігієнічні умови, недостатня кількість санвузлів та душових; непристосованість приміщень для представників маломобільних груп населення; недостатнє меблювання; відсутність облаштованого укриття й особистого простору для ВПО.

[38] Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році: https://ombudsman.gov.ua/report-2023/

[39] Звіт за результатами дослідження «Від тимчасового житла до сталих рішень: роль гуманітарних організацій у розвитку місцевих житлових програм»: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/doslidzhennya-druk.pdf

[40] Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні — Опитування загального населення — Раунд 18 (Жовтень 2024 року): https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-0?close=true

За результатами візитів органам влади надано 3156 рекомендацій щодо покращення умов проживання в МТП та приведення їх до мінімальних вимог для життєзабезпечення ВПО[41] (з яких виконано 29%, виконуються 66%). Це свідчить про те, що ВПО продовжують проживати в неприйнятних умовах.

Саме тому одним з інструментів щодо забезпечення житлом ВПО на національному рівні та координації діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування та міжнародних і національних організацій є прийняття Державної програми забезпечення житлом ВПО. Програма має забезпечити постійне та стабільне фінансування для забезпечення житлом ВПО, зокрема через залучення державних і приватних інвестицій, а також міжнародних донорів, передбачати механізми моніторингу потреб ВПО та розподілу житлових ресурсів серед різних регіонів залежно від потреб і наявних можливостей, програмні рішення підтримки на довгостроковій основі, включаючи соціальну оренду, адаптацію житлових умов для осіб з особливими потребами тощо.

До Уповноваженого звернулася родина, яка на початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну перемістилися з Донецької області до м. Київ. Стати на облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, вони не можуть, оскільки не підпадають під встановлені критерії (термін проживання в м. Києві має бути не менше 5 років). Отримати соціальне житло чи житло для тимчасового проживання ВПО також не можуть через відсутність такого житла, а розмір заробітної плати медичних працівників не дозволяє скористатися програмами кредитування, через високі відсотки.

Зазначена родина самостійно подбала про свою економічну спроможність — всі члени родини працюють та сплачують податки, проте вони не мають достатньо можливостей для вирішення житлового питання.

Незважаючи на численні спроби запровадити програмні та стратегічні рішення, на державному рівні не було ухвалено необхідну Державну програму забезпечення житлом ВПО. Цей документ є критично важливим для реалізації системних, довгострокових рішень, які дозволили б визначити конкретні механізми підтримки, фінансування, а також способи інтеграції ВПО в соціальне середовище. Відсутність такої програми сприяє розпорошеності зусиль та ресурсів, що призводить до того, що рішення в цій сфері залишаються локальними, обмеженими певними регіонами або громадами, без можливості масштабування на національний рівень.

Необхідно виробити інструменти підтримки для місцевих громад — місцеві органи повинні отримати необхідні інструменти та ресурси для ефективної реалізації житлових програм, включаючи посилення співпраці з міжнародними партнерами та залучення інвестицій.

[41] Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2023 № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2023-%D0%BF#Text

У Щорічній доповіді Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році[42], Мінінфраструктури та Мінреінтеграції надавалась рекомендація стосовно вжиття заходів щодо розробки та затвердження Державної цільової програми забезпечення житлом ВПО.

Прийняття такої програми є необхідним кроком для подолання житлової кризи серед ВПО, що допоможе зменшити соціальну напругу, сприятиме інтеграції внутрішньо переміщених осіб у громади та відновленню їхніх прав. Без системного підходу до вирішення житлових проблем постраждалих осіб ми ризикуємо не лише поглибити соціальну нерівність, але й створити додаткові фактори дестабілізації в країні.

Зважаючи на внесену рекомендацію, Мінреінтеграції розробило проєкт Стратегії державної політики щодо забезпечення житлових прав внутрішньо переміщених осіб в Україні на період до 2027 року та операційний план заходів з її реалізації у 2024–2027 роках. Однак проєкт стратегічного документа досі не прийнято.

2.3.10. Правова невизначеність щодо надання ВПО статусу особи, яка проживає на території гірського населеного пункту

Відповідно до Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні»[43] та постанови Кабінету Міністрів України, якою затверджується перелік гірських населених пунктів, певні населені пункти Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької, Закарпатської областей відносяться до гірських, а громадяни, які проживають на території цих населених пунктів, мають право на оформлення статусу особи, яка проживає і працює (навчається) на території населеного пункту, якому надано статус гірського. Особа з таким статусом має право на збільшення всіх видів державної матеріальної допомоги, зокрема пенсій та стипендій, на 20%, а тарифні ставки та посадові оклади збільшуються на 25% відповідно.

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України велика кількість громадян України перемістились до гірських населених пунктів і згодом почали звертатися до органів місцевого самоврядування із заявами про отримання посвідчення особи, яка проживає на території гірського населеного пункту. Однак органи місцевого самоврядування, зокрема в Івано-Франківській області, відмовляють ВПО в оформленні посвідчення особи, яка проживає на території гірського населеного пункту, аргументуючи свою відмову тим, що вони тимчасово проживають на цих територіях, відповідно, не мають права на отримання такого статусу.

Ситуація з наданням посвідчення особи, яка проживає на території гірського населеного пункту, призвела до збільшення позовів до суду. Моніторинг зазначеного питання засвідчив, що судами приймаються рішення як позитивні, на користь ВПО, так і негативні

[42] Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році: https://ombudsman.gov.ua/report-2023/

[43] Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» від 15.02.1995 № 56/95-ВР: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-%D0%B2%D1%80#Text

(справи № 300/759/23[44]; № 300/1679/23[45]; № 380/4467/23[46], № 380/7997/23[47]). Проте навіть позитивна судова практика не створює передумов для того, щоб органи місцевого самоврядування гірських населених пунктів почали оформлювати ВПО статус особи, яка проживає на території гірського населеного пункту.

Для уникнення колізії, яка виникла між застосуванням норм Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні», а також збільшення навантаження на суди, Уповноважений звернувся до Мінсоцполітики з рекомендацією щодо внесення змін до зазначених нормативно-правових актів. У відповідь Мінсоцполітики повідомлено про недоцільність надання ВПО статусу особи, яка проживає і працює (навчається) на території гірського населеного пункту.

Однак з метою забезпечення доступу ВПО до соціальних гарантій та пільг, встановлених Законом України «Про статус гірських населених пунктів в Україні»[48], незалежно від задекларованого або зареєстрованого місця їх проживання (перебування) народними депутатами розроблено та внесено на розгляд Верховної Ради України проєкт Закону України «Про внесення зміни до статті 5 Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб»[49] (реєстр. № 12300 від 11.12.2024).

2.4. Забезпечення прав жителів ТОТ України

За різними оцінками, на ТОТ України проживають від 3,5 до 5 млн громадян України. Однак, держава Україна не може забезпечити захист їхніх прав безпосередньо на таких територіях. Втім, після виїзду з ТОТ України та повернення на територію, підконтрольну Уряду України, жителі ТОТ стикаються із складнощами, пов'язаними із їхнім проживанням в тимчасовій окупації.

2.4.1. Відсутність механізму визнання документів, виданих на ТОТ України

[44] Івано-Франківський окружний адміністративний суд, рішення від 30.03.2023, справа № 300/759/23 https://reyestr.court.gov.ua/Review/109906802

[45] Івано-Франківський окружний адміністративний суд, рішення від 05.05.2023, справа № 300/1679/23 https://reyestr.court.gov.ua/Review/110673005

[46] Восьмий апеляційний адміністративний суд, рішення від 07.09.2023, справа № 380/4467/23 https://reyestr.court.gov.ua/Review/113308014

[47] Львівський окружний адміністративний суд, рішення від 25.09.2023, справа № 380/7997/23 https://reyestr.court.gov.ua/Review/113796762

[48] Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-%D0%B2%D1%80#Text

[49] Проєкт Закону України «Про внесення зміни до статті 5 Закону України "Про статус гірських населених пунктів в Україні" щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб» (реєстр. №12300 від 11.12.2024): https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/45416

РФ, порушуючи норми міжнародного права, після незаконних «референдумів» у 2014 році в АР Крим, а згодом і на інших ТОТ України, примусово розповсюдила своє законодавство на ці регіони. Окупаційні адміністрації масово нав'язували жителям свої так звані «правові норми», примушували до отримання російських документів, зокрема паспортів, свідоцтв про народження та інших актів, які відповідно до національного законодавства України не визнаються.

Водночас в Україні відсутній комплексний механізм визнання документів, виданих на ТОТ України, що створює серйозні правові та гуманітарні проблеми для громадян. Так, презумпція невизнання будь-яких актів, що мали місце на ТОТ України, ускладнює реалізацію прав на майно, соціальний захист, медичну допомогу та інші важливі аспекти життя. Зокрема, у контексті роботи Реєстру збитків, завданих агресією РФ проти України неможливо довести факт руйнування житла, якщо документи про право власності були видані під час окупації.

Аналогічна ситуація складається й у сфері охорони здоров'я, оскільки особи, які отримали поранення або серйозні захворювання на ТОТ України, стикаються з проблемою визнання медичних документів, виданих окупаційними установами, що ускладнює оформлення інвалідності, отримання страхових виплат та соціальної підтримки. Однією з найбільш гострих проблем у цьому контексті є визнання актів цивільного стану, що відбулися на ТОТ України (народження, шлюб, розлучення, смерть). Попри існування норми Закону[50], яка передбачає державну реєстрацію таких актів, на практиці громадяни можуть підтвердити факти народження або смерті лише через судову процедуру.

До Уповноваженого звернулася громадянка, яка проживає на ТОТ України та народила дитину в квітні 2024 року. Через відмову отримати російське громадянство їй не видавали свідоцтво про народження дитини, тож вона шукає можливість отримати українські документи для дитини онлайн, аби мати можливість виїхати на підконтрольну територію України.

Водночас відсутність спрощеного механізму державної реєстрації актів цивільного стану, що сталися на ТОТ України, змушує громадянку звертатися до суду, що ускладнює та затягує процес документування.

Так, за даними Мін'юсту, за період з 2016 по 2024 рік зареєстровано 64 357 фактів народження та 118 767 фактів смерті, які сталися на ТОТ України. Це вказує на масштабність проблеми та потребу в її вирішенні.

[50] Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text

Для вирішення цієї проблеми в лютому 2023 році у Верховній Раді України був зареєстрований урядовий проєкт Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей державної реєстрації актів цивільного стану, що відбулися на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України та за межами України (реєстр. № 9069 від 28.02.2023)[51], яким пропонується запровадити, зокрема, позасудову процедуру державної реєстрації актів цивільного стану, що відбулися на ТОТ України.

Рекомендацію щодо прийняття відповідного Закону Уповноваженим було надано у Щорічній доповіді Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році[52]. Водночас законопроєкт № 9069 вже тривалий час знаходиться на розгляді в Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики.

При цьому, якщо у випадку встановлення фактів смерті на ТОТ існують певні складнощі, зокрема збір об'єктивних доказів чи свідчень є важким через обмежений доступ до ТОТ України і відсутність документального підтвердження обставин смерті, то для фактів народження ці проблеми є менш актуальними, а тому адміністративний підхід є доцільним і може бути ефективним способом розв'язання ситуації.

2.4.2. Бар'єри для дітей та молоді з ТОТ України у здобутті освіти

Реінтеграція молоді з ТОТ України в українське суспільство та освітню систему залишається важливим завданням для країни. Молодь, що прагне здобувати освіту на підконтрольних Уряду України територіях, стикається з серйозними труднощами. Спрощена процедура вступу через освітні центри «Крим-Україна» та «Донбас-Україна», запроваджена в 2016 році, мала сприяти реінтеграції, але, попри це, кількість вступників з ТОТ України поступово зменшується. Причини цього криються в недостатній обізнаності абітурієнтів, складнощах з оформленням документів та відсутності належної підтримки.

У 2024 році Секретаріатом Уповноваженого у співпраці з Центром громадянської просвіти «Альменда» проведено комплексне опитування 1 909 студентів з 98 закладів вищої освіти, що працюють з абітурієнтами з ТОТ України. Результати показали, що найважливішими проблемами для студентів є відсутність актуальної інформації про вступ, труднощі з документами та недостатня допомога в адаптації до нових умов навчання.

Паралельно з опитуванням було здійснено моніторингові візити до 167 освітніх центрів у 21 області України. Виявилося, що більшість закладів не має окремих розділів на своїх сайтах для вступників з ТОТ України, а інформація про умови вступу, контакти та можливості підтримки є недостатніми. За результатами моніторингу, ЗВО отримали 703 рекомендації щодо поліпшення ситуації (з яких виконано 79%, 21% виконується).

[51]Проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей державної реєстрації актів цивільного стану, що відбулися на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України та за межами України» (реєстр. №9069 від 28.02.2023): https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41464

[52] Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році: https://ombudsman.gov.ua/report-2023/

Результати моніторингу й опитування висвітлені в аналітичних звітах, підготовлених Секретаріатом Уповноваженого у співпраці з Центром громадянської просвіти «Альменда»[53] [54].

Водночас для підтримки реінтеграції у 2021 році Мінреінтеграції реалізувало проєкт для молоді з ТОТ України, який передбачав підготовчі курси, стипендії на суму 4588 грн, забезпечення гуртожитками та культурно-освітні заходи. Однак, попри рекомендацію Уповноваженого, наданої Мінреінтеграції у Щорічній доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році, цей проєкт не був реалізований у наступні роки. Замість виконання бюджетної програми, кошти були перенаправлені на інші потреби. Як наслідок, молодь з ТОТ України зазнає фінансових труднощів, змушена поєднувати роботу з навчанням, що погіршує якість їхньої освіти.

Враховуючи ці виклики, для ефективної реінтеграції молоді з ТОТ України необхідно забезпечити стабільну підтримку, зокрема стипендії та соціальні виплати, що допоможуть студентам зосередитись на навчанні, а не на забезпеченні своїх базових потреб.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України:

забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей державної реєстрації актів цивільного стану, що відбулися на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України та за межами України» (реєстр. № 9069 від 28 лютого 2023 року);

забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення зміни до статті 5 Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб» (реєстр № 12300 від 11 грудня 2024 року);

забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" та інших законів України» (реєстр. № 12301 від 11 грудня 2024 року);

внести зміни до Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік», скасувавши статтю 40 відповідного Закону.

[53] Аналітичний звіт «Готовність закладів освіти, на базі яких створено освітні центри, до вступу дітей та молоді з тимчасово окупованих територій»: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/analitichniy-zvit-gotovnist-zakladiv-osviti-na-bazi-yakikh-stvoreno-osvitni-tsentri-do-vstupu-ditey-t.pdf

[54] Аналітичний звіт за результатами комплексного опитування студентства з ТОТ України щодо освітніх потреб і проблем, пов'язаних зі здобуттям освіти: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%B7%D0%B0%20%D1%80%D0%B5%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%20%D0%B7%20%D0%A2%D0%9E%D0%A2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%85%20%D0%BF%D0%BE%D1%82.pdf

Міністерству юстиції України, Міністерству цифрової трансформації України, Міністерству розвитку громад та територій України, Міністерству соціальної політики України, Міністерству національної єдності України, Міністерству культури та стратегічних комунікацій України, обласним військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування:

забезпечити співпрацю з Реєстром збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, а також проведення інформування громадян незалежно від їх місця перебування про можливість подачі заяв до Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України за різними категоріями, по мірі їх відкриття.

Міністерству соціальної політики України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо створення та функціонування Системи обліку інформації про шкоду та визначити етапність її подальшого впровадження та наповнення;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону про підтримку осіб, особистим немайновим правам яких завдано шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо перегляду механізму призначення допомоги на проживання ВПО, продовживши виплату відповідної допомоги до скасування воєнного стану;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо деяких особливостей виплати пенсій (щомісячного довічного грошового утримання) та страхових виплат за страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо запровадження порядку призначення, поновлення та продовження виплати пенсій особам, які перемістилися з АР Крим та м. Севастополя.

Міністерству соціальної політики України, Міністерству цифрової трансформації України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо внесення змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509, в частині можливості передбачення вибору причин при знятті з обліку через мобільний додаток Порталу «Дія».

Міністерству освіти і науки України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо запровадження механізму визнання результатів навчання особами, які проживали на ТОТ України на рівнях повної загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, фахової передвищої освіти, вищої освіти, відповідно до Закону України «Про внесення

змін до деяких законів України щодо визнання результатів навчання осіб, які проживали на тимчасово окупованій території України»[55] № 3482-IX.

Міністерству розвитку громад та територій України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт розпорядження щодо внесення змін до Операційного плану заходів з реалізації Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт розпорядження стосовно схвалення Стратегії державної політики щодо зайнятості ВПО та операційного плану заходів з її реалізації;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт розпорядження стосовно схвалення Стратегії державної політики щодо забезпечення житлових прав внутрішньо переміщених осіб в Україні та операційний план заходів з її реалізації.

Міністерству розвитку громад та територій України, Міністерству цифрової трансформації України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо запровадження механізму обліку нерухомого майна, над яким втрачено контроль або доступ на ТОТ України, а також передбачення можливості подачі інформації про таке майно та завдану йому шкоду чи руйнування через Портал Дія;

забезпечити технічну можливість подання через Портал Дія інформаційного повідомлення про нерухоме майно, пошкоджене та знищене внаслідок збройної агресії проти України з 19 лютого 2014 року;

забезпечити ведення обліку у Державному реєстрі майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, інформації про рухоме майно та нерухоме нежитлове майно, пошкоджене або знищене внаслідок збройної агресії проти України.

Міністерству розвитку громад та територій України, Міністерству освіти і науки України, Міністерству соціальної політики України:

запровадити реінтеграційну програму для молоді з ТОТ України, яка включатиме психологічну, соціальну та фінансову допомогу.

55 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання результатів навчання осіб, які проживали на тимчасово окупованій території України» від 21.11.2023 № 3482-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3482-20#Text

РОЗДІЛ 3. Додержання норм МГП в ході російсько-української війни. Повернення та підтримка військовополонених, незаконно затриманих цивільних, депортованих

МГП залишається безальтернативним міжнародно-правовим інструментом захисту жертв війни, мінімізації її наслідків, обмеження методів та засобів її ведення. До Женевських конвенцій, що лежать в основі МГП, приєдналися майже всі країни світу. Порушення норм Конвенцій мало б ставити державу поза межею цивілізованої спільноти, а дії порушників кваліфікуватися як міжнародні злочини, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

Натомість РФ вчиняє воєнні злочини в Україні та уникає відповідальності за це. Саме через безкарність дій російського військово-політичного керівництва 2024 рік відзначений стрімким зростанням фактів позасудових страт українських військовополонених[56], збільшенням кількості жертв серед цивільного населення, масштабів воєнних атак на цивільну, зокрема критичну інфраструктуру. Вище військово-політичне керівництво РФ неодноразово робило заяви, якими легітимізують знищення цивільних на території України та удари по об'єктах інфраструктури українських міст, і які можуть бути розцінені як заклики до геноциду українців. Такі наративи активно транслюються через пропагандистські ресурси та користувачів соцмереж з обширною аудиторією підписників[57].

Відсутність на третьому році повномасштабного вторгнення дієвої міжнародно-правової реакції на злочини агресора проти людяності призвела до того, що світ фактично погоджується із «нормами Московських конвенцій»[58], які застосовуються до українців: позасудові страти, насильницькі зникнення, тортури та насильство, жахливі умови утримання позбавлених свободи, незаконне кримінальне переслідування, суди над військовополоненими, депортація та незаконне переміщення, призов військовополонених, відмова у медичній допомозі та інші порушення норм МГП щодо захищених категорій осіб.

Масштабність та системність скоєння агресором воєнних злочинів підтверджуються інформацією Офісу Генерального прокурора: станом на грудень 2024 року правоохоронними органами України зареєстровано понад 146 тис. кримінальних правопорушень за ознаками злочину, передбаченого статтею 438 КК України («Воєнні злочини»).

На цьому тлі постає питання ефективності діяльності МКЧХ, який має потужний мандат, зумовлений Женевськими конвенціями 1949 року, додатковими протоколами, а також власним статутом організації. Це дозволяє вирішувати широкий спектр гуманітарних питань, зокрема забезпечувати допомогу та захист людям, які постраждали внаслідок збройних конфліктів,

[56] Публікація «Оцінка російської наступальної кампанії», ISW, 13.10.2024: https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-october-13-2024

[57] Публікація «Для підсилення закликів до геноциду державні медіа РФ використовують вертикалі наративів», Кримська правозахисна група, 23.05.2024: https://crimeahrg.org/uk/dlya-pidsilennya-zaklikiv-do-genoczidu-derzhavni-media-rf-vikoristovuyut-vertikali-narativiv/,https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2024/05/prikladi-zaklikiv-do-genoczidu-ukra%D1%97ncziv.pdf

[58] Ініціатива, створена за участі Асоціації родин захисників Азовсталі, Banda Agency, Медійної ініціативи за права людини та КШППВ за свідченнями звільнених військовополонених: https://surl.li/dszfxy

стихійних лих чи інших надзвичайних ситуацій. Ця робота вагома, і працівники Червоного Хреста ефективно виконують її. Також Служба розшуку організації активно співпрацює з рідними зниклих безвісти та полонених громадян України.

Водночас у контексті міжнародного збройного конфлікту МКЧХ наділений правом здійснювати діяльність для захисту військовополонених і для полегшення їхнього становища. Проте на території РФ організація недостатньо наполегливо реалізує свій мандат, посилаючись на відсутність згоди російської сторони на відвідування та свій нейтральний статус.

При цьому МКЧХ не озвучує причини неспроможності належним чином захистити українських полонених від свавілля російської влади. Замовчування МКЧХ фактів порушення норм МГП з боку РФ надає агресору підстави для маніпуляцій та створює умови для вчинення нових злочинів.

Так, відповідно до Доповіді Генерального Секретаря ООН «Діти та збройні конфлікти», підтверджено 44 випадки відмови в гуманітарному доступі з боку російських збройних сил та пов'язаних з ними збройними групами[59].

3.1. Поводження з українськими військовополоненими

РФ продовжує системно порушувати права українських військовополонених. Ситуація ускладнюється її відмовою у доступі міжнародним та гуманітарним організаціям до осіб, утримуваних в установах на ТОТ України та в РФ.

Процес повернення військовополонених відбувається в умовах штучного супротиву й постійного пропагандистського тиску з російської сторони й дискредитації зусиль України у цьому напрямі.

Москва відкидає можливість обміну у форматі «всіх на всіх», гальмує діалог щодо репатріації найуразливіших категорій військовополонених, а також свідомо порушує норми МГП (створила нелюдські умови утримання українських військовополонених, системно застосовує тортури й катування, що призводить до каліцтва та смертей бранців).

Характерною ознакою останнього часу стало різке збільшення свавільних страт українських військовополонених, що є прямим наслідком безкарності Росії за здійснені нею масові воєнні злочини й спрямовано на залякування українців.

3.1.1. Страти українських військовополонених

Серед тяжких злочинів, які скоює РФ, є позасудові страти українських військовополонених, які склали зброю. Фото та відео з розправами над полоненими військові армії РФ поширюють через соцмережі для залякування українських військових та впливу на українське суспільство.

Позасудові страти українських військовополонених, які склали зброю, є порушенням норми статті 13 ЖК III та мінімального гуманітарного стандарту в поводженні з жертвами війни, визначеного у спільній статті 3 Женевських конвенцій I-IV.

Згідно з пунктом 3 (e) статті 85 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол

[59] пункт 328 Доповіді Генерального Секретаря ООН «Діти та збройні конфлікти» S/2024/384, 03.06.2024: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/095/09/pdf/n2409509.pdf

I), від 8 червня 1977 року, вчинення навмисного нападу на особу, яка припинила участь у воєнних діях, що стало причиною її смерті або серйозного тілесного пошкодження чи шкоди здоров'ю, розглядається як серйозне порушення Протоколу.

Ці дії також кваліфікуються як воєнний злочин відповідно до підпункту b (vi) пункту 2 статті 8 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду[60].

У 2024 році кількість страт російськими військовими українських військовополонених кратно зросла: із 57 випадків, зареєстрованих з початку повномасштабного вторгнення, 41 страту українських військовополонених було зафіксовано у 2024 році[61], при цьому лише протягом жовтня та листопада 2024 року була отримана інформація щодо 13 страт полонених[62]. За інформацією Офісу Генерального прокурора, станом на грудень 2024 року правоохоронними органами України здійснювалося досудове розслідування у 57 кримінальних справах за фактами вбивства понад 180 українських військовополонених.

Наразі до суду скеровано три обвинувальні акти щодо російських військовослужбовців, обвинувачених у страті полонених. У 2024 році суди Чернігівської області винесли два заочні вироки про довічне позбавлення волі для росіян, які у березні 2022 року вбили полонених українців під час окупації сіл Слобода й Лукашівка[63].

Одним з найбільш кричущих випадків умисних дій, направлених на завдання шкоди життю і здоров'ю українських військовополонених, є підрив приміщення з бранцями в колишній виправній колонії № 120 в смт Оленівка на ТОТ Донецької області в ніч з 28 на 29 липня 2022 року.

Слідчими Головного слідчого управління СБУ за процесуального керівництва Офісу Генерального прокурора здійснюється досудове розслідування за фактом атаки на військовополонених. В результаті вибухів та пожежі в колонії одразу загинуло не менше 41 та отримали поранення різного ступеня тяжкості понад 145 українських військовослужбовців. Ще 9 осіб загинули внаслідок несвоєчасного та неналежного надання медичної допомоги.

Попри те, що українські військовополонені перебувають під захистом Женевської конвенції, окупанти не допустили міжнародні організації до огляду місця події. Натомість вони намагалися знищити та приховати сліди злочину.

[60] підпункт b (vi) пункту 2 статті 8 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

[61] "Ідентифікували двох вбитих українських військовослужбовців на Покровському напрямку — Офіс генпрокурора", Суспільне. Донбас, 22.11.2024: https://suspilne.media/donbas/885729-identifikuvali-dvoh-vbitih-ukrainskih-vijskovopolonenih-na-pokrovskomu-napramku-ofis-genprokurora/

[62] «Кількість розстрілів українських військовополонених російськими військовими збільшується з кожним місяцем», телеграм-канал «Офіс Генерального прокурора», 22.11.2024: https://t.me/pgo_gov_ua/27559

[63] «Вирок суду, яким російського військовослужбовця засуджено до довічного позбавлення волі, залишено без змін», 10.05.2024, Чернігівський районний суд Чернігівської області: https://cn.cn.court.gov.ua/sud2523/pres-centr/news/1603772; «Розстріляв двох полонених на Чернігівщині: військового РФ засудили до довічного позбавлення волі», 17.06.2024, Суспільне Чернігів: https://suspilne.media/chernihiv/770261-rozstrilav-dvoh-polonenih-na-cernigivsini-vijskovogo-rf-zasudili-do-dovicnogo-pozbavlenna-voli/

27.07.2024 року за результатами розслідування начальнику Оленівської виправної колонії та його першому заступнику було повідомлено про підозру у жорстокому поводженні з військовополоненими, поєднаному з умисним вбивством, вчиненому за попередньою змовою групою осіб, тобто у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 28, частиною 2 статті 438 КК України[64]. Досудове розслідування у кримінальному провадженні триває.

3.1.2.Тортури та катування

Серед основних вимог Женевських конвенцій є дотримання основоположних прав людини: гуманне поводження з військовополоненими, забезпечення їх права на життя, заборона насилля над життям та особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстокого поводження й тортур, захоплення заручників; наруги над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження тощо. Військовополонені завжди повинні бути захищеними, зокрема від актів насилля (статті 3, 13, 20, 46 ЖК III).

Натомість практично усі звільнені з полону українські військовополонені повідомляють про застосування до них тортур, систематичні знущання, надзвичайно жорстоке й агресивне ставлення, нелюдські умови утримання тощо. Звільнені з полону, і жінки, і чоловіки, повідомляють про факти сексуального насильства та заходи психологічного впливу.

За заявою глави Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, катування широко поширені та регулярні в російських установах: понад 95% українських військовополонених зазнали тортур[65].

За даними Офісу Генерального Прокурора України, з 24 лютого 2022 року правоохоронні органи України зареєстрували понад 1720 кримінальних правопорушень за фактами катування або жорстокого поводження з українськими військовополоненими та цивільними особами. Потерпілими від тортур і нелюдського поводження вже визнано понад 3 800 цивільних і понад 2 200 військовополонених[66].

Катування здебільшого застосовувалися з метою змусити зізнатися у вчиненні злочинів щодо цивільного населення (обстріли, мародерство, зґвалтування).

Найпоширеніші методи включали жорстоке побиття, удари електричним струмом, удушення, тривале перебування в стресових позах, надмірні фізичні навантаження, позбавлення сну, імітацію розстрілу, погрози жорстоким насильством щодо військовополонених або їхніх сімей, а також приниження. У багатьох випадках порушники

[64] Публікація «Перші результати розслідування масового вбивства українських військовополонених в Оленівці», Офіс Генерального прокурора, 29.07.2024: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/persi-rezultati-rozsliduvannya-masovogo-vbivstva-ukrayinskix-viiskovopolonenix-v-olenivci-povidomleno-pro-pidozru-kerivnictvu-koloniyi

[65] «Тортурам піддається понад 95% українських військовополонених у РФ — глава місії ООН», ІА Interfax-Україна, 08.08.2024: https://interfax.com.ua/news/general/1005626.html

[66] «Офіс Генерального прокурора зафіксував тисячі випадків катування російськими військовими цивільних та військовополонених українців», сайт Офісу Генерального прокурора, телеграм-канал «Офіс Генерального прокурора», 10.06.2024: https://t.me/pgo_gov_ua/24301, https://gp.gov.ua/ua/posts/ofis-generalnogo-prokurora-zafiksuvav-tisyaci-vipadkiv-katuvannya-rosiiskimi-viiskovimi-civilnix-ta-viiskovopolonenix-ukrayinciv

використовували такі інструменти, як електрошокери, військові телефони, кийки, пластикові труби, киянки, зброю, плоскогубці та ножі для вчинення цих дій, цькування собаками тощо. Також опитані часто згадували про різні форми сексуального насильства під час полону. Згідно з висновками УВКПЛ, російська влада систематично й широкомасштабно піддає українських військовополонених катуванню, жорстокому поводженню та утримує їх у нелюдських умовах[67].

До Уповноваженого надійшло звернення дочки військовополоненого К., який утримується в одній з колоній на території РФ з 2022 року та перебування якого в полоні підтверджене МКЧХ.

Зі слів заявниці, наприкінці 2022 року їй стало відомо, що через патріотичні татуювання на тілі її батько піддається постійним тортурам. Після численних катувань у полоненого відмовили ноги та він втратив здатність самостійно пересуватися.

У 2024 році заявниці стало відомо, що під час знущань батькові розтрощили колінний суглоб, а за деякий час у військового стався інсульт. Щодо військовослужбовця К., інших тяжко хворих та поранених військовополонених та неналежне поводження з ними неодноразово була поінформована російська сторона, з вимогами вжити заходів щодо забезпечення прав військовополонених та їх безумовної репатріації відповідно до статей 109-113 ЖК III.

Водночас інформація про випадки страт, застосування тортур та інших порушень норм МГП залежно від ситуації крім національних правоохоронних органів передається Секретаріатом Уповноваженого до Моніторингової місії ООН, Міжнародного комітету Червоного Хреста, Комітету ООН проти катувань, Комітету з прав людини ООН, національним інституціям з прав людини тощо, для фіксації цього факту у звітах, ініціювання розслідування, пошуку та покарання винних у скоєних злочинах осіб.

У Доповіді, яка представлена у рамках 55-ї сесії Ради ООН з прав людини у березні 2024 року, незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні підтвердила новими доказами попередні висновки про те, що катування, які застосовує до військовополонених та незаконно затриманих цивільних осіб російська влада в Україні та РФ, є широко поширеними та систематичними[68]. А вже у Доповіді, що була представлена у жовтні 2024 року в рамках 79-ї сесії ГА ООН, спираючись на результати роботи, Комісія вперше зробила висновок, що катування, які РФ масово і систематично вчиняє стосовно українських

[67]Доповідь «Поводження з військовополоненими та оновлена інформація щодо ситуації з правами людини в Україні», УВКПЛ, 01.10.2024: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024/Ukraine-OHCHR-40th-periodic-report-UA.pdf

[68] Доповідь НМК з розслідування порушень в Україні, A/HRC/55/66, 18.03.2024: https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F55%2F66&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False

військовополонених і незаконно затриманих цивільних осіб, є злочином проти людяності за міжнародним правом[69].

3.1.3. Неналежні умови утримання в полоні

Положеннями ЖК III регулюється порядок створення та функціонування таборів для військовополонених[70]. Зокрема стаття 23 визначає необхідність тримання полонених у районах, убезпечених від вогню із зони боїв, а стаття 25 Конвенції передбачає розміщення військовополонених в умовах, співставними з умовами розквартирування військ держави, що тримає в полоні, та не повинні бути шкідливими для здоров'я утримуваних. При цьому мають бути враховані звички та звичаї бранців.

Проте всупереч нормам Женевської конвенції РФ не створила спеціальних таборів, і українські військовополонені переважно утримуються в установах пенітенціарної системи РФ як ув'язнені особи. У більшості таких закладів умови утримання можна кваліфікувати як катування.

Станом на червень 2024 було встановлено 186 місць тримання українських військовополонених і 29 місць, де катують та жорстоко поводяться з військовими та цивільними полоненими[71].

У місцях утримання поширені систематичні катування та жорстоке поводження, що супроводжують полонених на всіх етапах упродовж усього часу перебування у полоні, наприклад під час переміщення, прибуття до місць інтернування (так звана «прийомка»), допитів, обшуків, перевірок або відвідування лазні. Практикуються покарання за будь-які дрібні або вигадані порушення[72].

Реалізація права військовополонених на зв'язок із зовнішнім світом, гарантованого статтями 69-77 ЖК III або заборонена, або суттєво обмежена. З опитаних УВКПЛ українських військовополонених лише кожний десятий одержав дозвіл надати інформацію своїм родинам про своє місцезнаходження[73].

Відсутність належно облаштованих таборів для утримання військовополонених та суворо регламентований доступ представників МКЧХ до місць утримання громадян України в місцях утримання, що унеможливлює належний моніторинг за забезпеченням належного поводження з полоненими, мають наслідком численні порушення їхніх основних прав.

[69] Доповідь НМК з розслідування порушень в Україні, A/79/549, 25.10.2024: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_79_4632_AUV.pdf

[70] Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#n462

[71] Україна заявляє про 14 тисяч випадків тортур в російському полоні. Як це зупинити, Радіо Свобода, 25.06.2024: https://www.radiosvoboda.org/a/rosiyskyy-polon-zakhyst-vid-tortur/33008657.html

[72] Доповідь «Поводження з військовополоненими та оновлена інформація щодо ситуації з правами людини в Україні 1 червня – 31 серпня 2024 року», chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-11/Ukraine-OHCHR-40th-periodic-report-UA.pdf

[73] Там само, пункт 46.

Внаслідок низькокалорійного неякісного харчування полонені втрачають вагу, загострюються хронічні захворювання. Є випадки втрати до 40–50 кг ваги однією людиною за місяці перебування в неволі. Бранці утримуються в антисанітарних умовах, у переповнених камерах, їх позбавляють сну, ізолюють у темряві, примушують тривалий час залишатися без руху або навпаки здійснювати надмірні фізичні навантаження тощо. Є повідомлення про випадки, коли полонених у спідньому одязі тривалий час утримували на морозі.

Водночас як інструмент завдання додаткових страждань полонених адміністрації та виконавці російських установ використовують обмеження доступу до медичної допомоги. Існує практика у російських СІЗО та колоніях застосовувати електрошок до бранця, який звертається за медичною допомогою. Водночас є повідомлення про навмисне утримання полонених разом з хворими на інфекційні хвороби (гепатит, туберкульоз, COVID тощо).

З 24 лютого 2022 до кінця жовтня 2024 року в Україну повернули тіла 184 українців, які загинули в полоні. Серед них 169 військових і 15 цивільних[74].

За повідомленням керівника відділу судово-медичної експертизи трупів бюро СМЕ, «на 80% тіл, які повернуті із СІЗО, в'язниць і так далі, ми знаходимо ознаки тортур. Тортури — це застосування фізичної сили, застосування певних знарядь, які, наприклад, проводять електричний струм, та навіть позбавлення людини життєво необхідних потреб, як-от їжа та медична допомога»[75].

3.1.4. Суди над військовополоненими

Умисне позбавлення військовополонених права на справедливий і звичайний суд — це чергове грубе порушення Російською Федерацією норм Женевських конвенцій[76]. МГП чітко визначає принципи, що регулюють участь військовослужбовців у міжнародному збройному конфлікті. Ключовим з них є принцип ***імунітету комбатанта***, закріплений у статті 43 Додаткового протоколу I до ЖК, згідно з яким особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу), є комбатантами, тобто мають право брати безпосередню участь у воєнних діях[77].

Натомість влада РФ використовує судову систему для спроб легалізувати власні воєнні злочини, представляючи українських захисників як «терористів» чи «найманців». Виконавці

[74] «184 українців померли у російському полоні від початку великої війни — Координштаб», МІПЛ, 23.12.2024: https://mipl.org.ua/184-ukrayinczіv-pomerly-u-rosijskomu-poloni-vid-pochatku-velykoyi-vijny-koordshtab/

[75] 80% тіл українців, повернутих з російських в'язниць, мають ознаки тортур — МВС, 05.03.2025, Центр прав людини ZMINA: https://zmina.info/news/80-til-ukrayinczіv-povernutyh-iz-rosijskyh-vyaznycz-mayut-oznaky-tortur/

[76] Пункт 2 статті 8 Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

[77] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 08.06.1977 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

судової системи РФ приймають рішення, що суперечать основам права та юридичній логіці[78], перетворюючи судовий процес на інструмент пропаганди, шантажу та залякування.

Як приклад — сфабриковані кримінальні справи над захисниками Маріуполя, діючих військовослужбовців Збройних сил та Національної гвардії України, яких звинувачують в «організації діяльності та участі в терористичній організації» або у «поваленні конституційного ладу», відмовляючи їм у захисті та поводженні, які належать полоненим комбатантам.

Всупереч нормам статей 13 та 99 ЖК ІІІ, статті 75 Першого Додаткового протоколу до Женевських конвенцій[79], виконавці слідчих органів РФ систематично застосовують катування та психологічний тиск до українських військових, для примушування до свідчення проти себе та визнання себе винним у діях, в яких їх обвинувачують; засоби захисту мають формальний характер, а на упередженість судів вказують зокрема ігнорування доказів, що надаються обвинуваченими, та максимальні санкції при призначенні їм покарання.

У березні 2024 року у підконтрольному РФ Донецьку «на підставі доказів, зібраних слідчими органами СК Росії, Верховним Судом ДНР» винесено «вироки» десятьом військовослужбовцям військової частини 3057 НГУ[80].

Зокрема «слідством та судом» встановлено, що нібито «з 25 лютого по 19 березня 2022 року військовослужбовці провели обстріли з гаубиці Д-30 житлових будинків і об'єктів цивільної інфраструктури у передмісті Маріуполя, здійснивши не менше 500 пострілів». За версією сторони обвинувачення, цивільні громадяни не постраждали, проте нібито були пошкоджені п'ять домогосподарств та завдано шкоди їх власникам у 3 млн російських рублів.

У «вироку» були змішані звинувачення як у воєнних, так і в загальнокримінальних злочинах. Військовополонені були «визнані винними у жорстокому поводженні з цивільним населенням, застосуванні у збройному конфлікті заборонених засобів і методів, замаху на вбивство двох і більше осіб, скоєному групою осіб загальнонебезпечним способом, за мотивами ідеологічної та політичної ненависті та свідомому пошкодженні чужого майна загальнонебезпечним способом», та їм призначено покарання у вигляді 26 та 27 років ув'язнення в колонії суворого режиму[81].

Посадові особи держави-агресора визнають поширену практику засудження українських військовослужбовців. Під час свого перебування в окупованому Луганську голова слідчого комітету РФ Олександр Бастрикін заявив, що станом на кінець жовтня 2024 року 438 військовослужбовців ЗСУ судили в РФ, а 58 людей отримали вироки у вигляді довічного

[78] Зокрема стосується звинувачень українських військовополонених у діяльності організації, що була визнана терористичною через три місяці після їх захоплення в полон.

[79] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#o520

[80] Публікація в Телеграм-каналі «Следком», 18.03.2024: https://t.me/sledcom_press/12209

[81] Стаття «В окупованому Донецьку засудили десятьох азовців», ZMINA, 18.03.2024: https://zmina.info/news/v-okupovanomu-doneczku-zasudyly-desyatoh-azovcziv/

позбавлення волі[82]. За повідомленням першого заступника голови слідчого комітету РФ Едуарда Кабурнєєва, станом на грудень 2024 року до суду скеровані провадження щодо 536 осіб, з яких 59 засуджені до довічного позбавлення волі[83].

Факти засудження також підтверджені розслідуваннями українських правоохоронців. За інформацією ОГП, судами в РФ та на ТОТ України винесено вироки не менш ніж 311 військовополоненим, з яких 251 особу засудили в незаконному верховному суді в окупованому Донецьку, 47 — у Луганську, а 13 — у Південному окружному військовому суді РФ (м. Ростов-на-Дону)[84].

Державні органи України та Секретаріат Уповноваженого працюють над механізмами повернення та захисту прав військовополонених, засуджених РФ, і реалізують такі механізми. З 2022 року спільними зусиллями вдалося звільнити з полону понад 100 осіб, які були засуджені та перебували під слідством у РФ[85].

3.2. Порушення норм МГП щодо цивільного населення на ТОТ України

У 2024 році РФ продовжила практику масових порушень норм міжнародного гуманітарного права. Окупаційна влада застосовує примусову паспортизацію, конфіскує майно громадян, проводить незаконні арешти. Системні репресії, обмеження свобод і придушення української культури створюють критичну гуманітарну ситуацію, яка загрожує життю та безпеці мирних жителів. Такі дії є грубим порушенням Женевських конвенцій і кваліфікуються як воєнні злочини, за які винні особи рано чи пізно мають постати перед міжнародним правосуддям.

Найменш захищеною групою в умовах війни є цивільне населення. Системні та безкарні порушення РФ прав цивільних громадян на окупованій території та інших захищених під час війни категорій створюють небезпечні прецеденти для інших держав та загрожують світовому правопорядку. Реальне відображення такої практики втілюється у відвертому ігноруванні та порушенні норм та вимог МГП, зокрема Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни *(ЖК IV)*.

Важливо зауважити, що у червні 2024 року ЄСПЛ оголосив рішення у справі «Україна проти Росії (щодо Криму)»[86], в якому вперше суд визнав РФ відповідальною за політику масштабних і систематичних порушень прав і свобод людини на ТОТ АР Крим та м. Севастополя. Вивчивши докази у цій справі ЄСПЛ одноголосно визнав Росію винною у

[82] «Бастрыкин в ЛНР обсудил расследование преступлений ВСУ…», Известия: https://iz.ru/1780194/2024-10-25/bastrykin-v-lnr-obsudil-rassledovanie-prestuplenii-vsu-protiv-mirnykh-zhitelei

[83] https://sledcom.ru/news/item/1934809/ , https://t.me/sledcom_press/17595, https://iz.ru/1823768/2025-01-17/sk-zavershil-rassledovanie-bolee-50-del-o-prestupleniiakh-vsu-v-kurskoi-oblasti

[84] Інтернет-публікація «Понад 300 українських військовополонених засудили незаконні окупаційні та російський суди — Офіс генпрокурора», 03.12.2024, ГО «Зміна»: https://zmina.info/news/genprokuratura-ponad-300-ukrayinskyh-vijskovopolonenyh-zasudyly-nezakonni-okupaczijni-ta-rosijski-sudy/

[85] Телеграм-канал Омбудсмана України, 08.10.2024: https://t.me/dmytro_lubinetzs/6912

[86] Ukraine v. Russia (re Crimea) [GC] - 20958/14 and 38334/18, 25.06.2024: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-14347

порушенні низки основоположних статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод[87], зокрема у порушенні права на справедливий суд. ЄСПЛ одноголосно визнав, що застосування російського законодавства у Криму порушує Європейську Конвенцію з прав людини у світлі МГП, внаслідок чого суди в Криму не можуть вважатися створеними відповідно до закону.

Водночас, переважна більшість порушень обумовлена зусиллями РФ підкорити місцеве населення та зміцнити свій контроль над захопленими українськими територіями. У 2024 році на ТОТ України не припинялися порушення фундаментальних прав людини[88]. Окупаційна влада РФ продовжує практику насильницьких зникнень, незаконного позбавлення волі, катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, систематично порушували право на свободу й особисту недоторканність.

3.2.1. Насильницькі зникнення та незаконне позбавлення свободи.

Незмінно складним залишається протидія практиці насильницьких зникнень цивільних осіб на ТОТ України, їх незаконним переміщенням та утриманням у місцях несвободи на окупованій території України та в РФ. Заборона насильницького зникнення, зокрема арешту, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі, закріплена у міжнародних угодах, учасниками яких у тому числі є Україна та РФ. Стаття 147 ЖК IV відносить нелегальне ув'язнення особи, що перебуває під захистом, до серйозних порушень конвенції, а стаття 8 Римського статуту трактує незаконне затримання та захоплення заручників як воєнний злочин.

Були свавільно захоплені та заарештовані представники органів місцевого самоврядування, громадські активісти, волонтери, журналісти тощо. Найчастіше причини незаконного позбавлення свободи були пов'язані із підозрою у підтримці ЗСУ, запереченні російської «спеціальної військової операції», співпраці з українськими спецслужбами. Невибіркові напади та насильницькі зникнення супроводжуються катуваннями та переважно завершуються судовими процесами з надмірно жорстокими вироками.

Наприкінці 2024 року до Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини звернулась громадянка України в інтересах сестри, громадянки України К., яка була незаконно затримана на ТОТ Кримського півострова. До Криму К., яка проживала за кордоном, прибула в червні 2024 на похорон матері. Під час незаконного затримання українки працівниками ФСБ за місцем проживання було проведено обшук і були вилучені документи, засоби зв'язку, банківські картки тощо.

Понад три місяці К. без офіційних звинувачень утримувалася у підвальному приміщенні з зафарбованими вікнами, позбавлена особистих речей, медичної допомоги, засобів гігієни, належного харчування тощо. До неї постійно застосовувалися заходи психологічного та фізичного тиску з вимогою визнати провину у важкому злочині. Через таке поводження жінка суттєво втратила вагу. Разом з К. утримувалися інші українці,

[87] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

[88] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Рим, 04.11.1950, статті 2, 3, 5-7, 9-11, 13 та 14: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

деякі з яких з часом не повертались до камери після допитів.

У жовтні 2024 К. звинуватили за статтею 275 КК РФ («Державна зрада») за підтримку ЗСУ. Згідно з інформацією у ЗМІ, приводом для арешту стало придбання NFT-марок із проукраїнським змістом. Після набуття процесуального статусу, К. перевели до СІЗО № 1 у м. Сімферополь. Клопотання, подані адвокатом, судом відхилялися. Триває розгляд справи у суді.

Подальші заходи щодо звільнення та повернення громадянки в Україну здійснюються в рамках функціонування Робочої групи при Координаційному штабі з питань поводження з військовополоненими.

Упродовж 2024 року Місія незалежних експертів московського механізму ОБСЄ продовжувала документувати випадки свавільних затримань, катувань, зокрема сексуального насильства, та насильницьких зникнень цивільних осіб на окупованій території. Відповідно до висновків за результатами роботи Місії, переважна більшість випадків затримання цивільних українців Російською Федерацією не відповідає законним підставам для тримання під вартою, передбаченим МГП та МППЛ, або відбулася з порушенням процесуальних гарантій.

Окремого розгляду потребує проблема порушення прав цивільних осіб у місцях утримання на ТОТ України та в РФ, серед яких: жорстоке поводження, умисне заподіяння страждань або шкоди здоров'ю, тортури / катування, умисні вбивства і позасудові страти тощо. В умовах окупації насилля над життям й особистістю стають одним з інструментів системних репресій цивільного населення задля придушення будь-яких форм спротиву. В такому контексті дії окупантів кваліфікуються також як злочини проти людяності.

Дії окупантів мають масовий характер і носять ознаки систематичної, послідовної поведінки, спрямованої саме на цивільне населення України, та мають ознаки воєнних злочинів, вчинених зокрема військовослужбовцями збройних сил РФ або представниками окупаційної влади РФ[89]. Випадки, задокументовані УВКПЛ[90], показали, що цивільні ув'язнені зазнавали смерті під час ув'язнення, тортур і жорстокого поводження. Також від звільнених цивільних надходили скарги на неналежну медичну допомогу в місцях несвободи.

Упродовж 2024 року слідчими Національної поліції України розпочато кримінальні провадження за фактами зникнення безвісти внаслідок російської агресії 1769 цивільних осіб та за фактами насильницького зникнення й незаконного позбавлення волі 204 цивільних осіб. Також за вказаний період до територіальних підрозділів НПУ надійшло 416 повідомлень про факти катування (тортури) та жорстокого поводження з цивільними особами, незаконно позбавленими свободи на окупованій території Харківської, Донецької, Запорізької, Херсонської областей, АР Крим та у в'язниці м. Таганрог, РФ.

[89] «Звіт про порушення та зловживання міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом у сфері прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані зі свавільним позбавленням волі українських цивільних осіб Російською Федерацією», Місія незалежних експертів московського механізму ОБСЄ, 19.04.2024: https://www.osce.org/files/f/documents/5/2/568018_0.pdf.

[90] Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 вересня – 30 листопада 2024, УВКПЛ, 31.12.2024: https://ukraine.ohchr.org/uk/Periodic-Report-on-the-Human-Rights-Situation-in-Ukraine-1-September-to-30-November-2024

Відносно незаконно затриманих на ТОТ України цивільних осіб відбуваються судові процеси. Незаконно засуджені на тимчасово окупованій РФ території осіб етапують до РФ до пенітенціарних закладів.

Схожа ситуація відбувається на всіх ТОТ України, де окупаційні «суди» незаконно засуджують громадян України за «шпигунство» та «державну зраду». Зокрема таким чином на зазначених територіях були незаконно засуджені троє громадян-працівників ОБСЄ, попри те, що особи, які працюють за міжнародним мандатом, включаючи співробітників ОБСЄ, не повинні зазнавати арештів, переслідувань чи затримань за виконання своїх обов'язків.

Так, в липні 2024 р. стало відомо, що на території так званої «ДНР» під час «судового розгляду» засудили за «шпигунство» до 14 років ув'язнення співробітника ОБСЄ Вадима Голду. Йому «інкримінували» виконання «розвідувального завдання в інтересах іноземної розвідки» під час перебування у 2021 році на території так званої «ДНР». Голда нібито збирав дані про об'єкти промисловості, «по яких згодом завдавалися ракетні удари». Так званий «суд» також «конфіскував» 43 броньовані автомобілі марки Toyota моделі Land Cruiser 200, які співробітники СММ ОБСЄ використовували на Донбасі[91].

Також у 2024 році окупаційний «обласний суд» на ТОТ Запорізької області засудив громадян України Олександра Жукова, Сергія Попова до 12 років та Сергія Коржа (інженер Запорізької АЕС) до 13 років колонії суворого режиму. Українців звинуватили у нібито «шпигунській» діяльності, що полягала у зборі інформації про російські окупаційні війська на території міст Мелітополя та Енергодара і Якимівського р-ну Запорізької обл. для подальшої передачі ГУР МОУ. Окупанти вважають, що «надалі ця інформація могла бути використана для нанесення вогневого ураження за місцем дислокації ЗС РФ». [92]

За даними Представництва Президента України в АР Крим, тільки по широко поширеній серед кримінальних справ в ТОТ АР Крим статті 280 КК РФ (публічні заклики до екстремізму) відомо близько 75 випадків переслідувань, з яких щонайменше в 62 винесено обвинувальні вироки[93].

3.2.2. Переслідування через професійну діяльність, активну громадську позицію, релігійні погляди

У 2024 році продовжилися утиски окупаційною владою РФ громадян України через їхню професійну діяльність, активну громадську позицію, релігійні погляди тощо.

Вже понад десять років фіксуються випадки переслідувань людей за релігійні переконання. Релігійні діячі та священнослужителі часто стають мішенями для Росії через українську мову, приналежність до конфесій, які не визнаються та переслідуються російською владою, чи будь-який інший вираз української ідентичності.

[91] ОБСЄ засудила ув'язнення в «ДНР» свого співробітника: https://www.dw.com/uk/obse-zasudila-nezakonne-uvaznenna-v-dnr-svogo-spivrobitnika/a-69650187

[92] Трьом українцям з ТОТ Запоріжжя окупанти присудили 12-13 років в'язниці за «шпигунство»: хто це: https://surl.gd/kmtdka

[93] Підсумки роботи Представництва Президента України в АР Крим за 2024 рік: https://ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2024/12/zvit_compressed.pdf

З початку повномасштабного вторгнення щонайменше 50 священнослужителів або релігійних лідерів різних конфесій російські солдати вбили[94] або взяли в полон. Нападу зазнають духовенство православних релігійних об'єднань, протестантських, юдейської, греко- та римо-католицької, мусульманської громад, а також інших конфесій.

Випадки свавільних затримань, катувань і жорстокого поводження, а також спроби російської окупаційної влади обмежити свободу вираження поглядів і свободу релігії та переконань підтверджуються висновками міжнародних експертів[95].

Священник храму Успіння Пресвятої Богородиці Бердянської єпархії УПЦ (м. Токмак Запорізької області) протоієрей Максімов Костянтин В'ячеславович у травні 2023 року в районі КПП «Чонгар» (Херсонська обл.) був затриманий російськими силовиками при спробі виїхати з ТОТ АР Крим. 3 серпня 2024 р. за рішенням т. зв. «Запорізького обласного суду» (м. Мелітополь Запорізької обл.) відбуває покарання у вигляді позбавлення волі строком на 14 років у колонії суворого режиму за звинуваченням у скоєнні злочину за статтею 276 КК РФ («Шпигунство»).

За час повномасштабного вторгнення Росія скоїла понад 600 злочинів проти журналістів та працівників медіа в Україні, серед яких — незаконні затримання та викрадення[96]. Від початку повномасштабного вторгнення окупанти вбили щонайменше 108 медійників[97]; 25 журналістів наразі незаконно утримуються окупантами в неволі.

Кримськотатарський громадянський журналіст та активіст Осман Аріфмеметов був затриманий у березні 2019 року в Ростовській області, куди виїхав для висвітлення «судових процесів» над незаконно затриманими кримськими політичними в'язнями. У листопаді 2022 року журналіст був визнаний Південним окружним військовим судом винними «у терористичній діяльності та спробі захоплення влади» та засуджений до 14 років позбавлення свободи. Цей вирок міжнародна спільнота розглядає як політично мотивований[98].

[94] Публікація «Скількох українських священників вбили росіяни…», ТСН, 11.12.2024: https://tsn.ua/ato/skilkoh-ukrayinskih-svyaschennikiv-vbili-rosiyani-zelenskiy-nazvav-cifru-2721294.html

[95] Доповідь «Поводження з військовополоненими та оновлена інформація про ситуацію з правами людини, 1 червня – 31 серпня 2024», УВКПЛ, 01.10.2024: рокуhttps://ukraine.ohchr.org/uk/Treatment-of-prisoners-of-war-and-Update-on-the-human-rights-situation-1-June-to-31-August-2024

[96] Стратегічні комунікації у ЗС України: https://t.me/AFUStratCom/26458

[97] Список журналістів, які загинули від початку повномасштабної російської агресії, Інформація на 31.12.2024: https://nsju.org/novini/arman-soldin-stav-14-ym-mediapraczivnykom-shho-zagynuv-pry-vykonanni-profesijnyh-obovyazkiv/

[98] 108 журналістів провели новорічну ніч у в'язницях Європи, 01.01.2024, Європейська Федерація Журналістів: https://europeanjournalists.org/blog/2024/01/01/104-journalists-spent-new-years-eve-in-prison-in-europe/; Журналісти та інші представники ЗМІ зараз перебувають під вартою в Європі, Платформа Ради Європи із захисту журналістики: https://fom.coe.int/en/listejournalistes/detentions

Наразі засуджений, ймовірно, перебуває у в'язниці міста Мінусинськ Красноярського краю РФ. За інформацією, що стала відомою українським правозахисникам, до раціону мусульман у закладах пенітенціарної системи РФ навмисно включають продукти, небажані для вживання згідно з їхніми релігійними приписами, що створює передумови для голодування в'язнів.

Зокрема щодо Османа Аріфмеметова одержана інформація про суворі умови його утримання. Ймовірно, внаслідок поводження та відсутності повноцінного харчування в'язень втратив 22 кг ваги, та в нього загострилися хвороби хребта та внутрішніх органів. Необхідні узгоджені ліки адміністрація установи дозволила отримувати у відправленнях від рідних[99].

3.2.3. Депортація та "фільтрація

Масштабним цинічним порушенням МГП з боку РФ залишається примусова депортація громадян України з ТОТ на територію РФ. Примусові індивідуальні чи масові переселення або депортація осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні, заборонені ЖК IV.

Під приводом евакуації тисячі цивільних осіб вивозяться на територію РФ та піддаються так званій фільтрації у створених в прикордонні таборах. Заходи з виявлення «неблагонадійних» осіб супроводжуються грубим порушенням прав і свобод людини, серед яких допити, сканування мобільних пристроїв, особисті догляди, збирання особистих даних та інше.

Інформація щодо долі людей, які не пройшли «фільтрацію» обмежена, адже багато з них наразі перебувають у слідчих ізоляторах і виправних колоніях на ТОТ Донецької та Луганської областей, АР Крим та в РФ. Від осіб, які не були засуджені та після тижнів «дізнання» були відпущені, ми дізнаємося про вбивства цивільних, затриманих при «фільтрації», допити із побиттям, жорстокі катування, у тому числі електричним струмом, обмеження в їжі та воді, позбавлення медичної допомоги й утримання у нелюдських умовах (40 людей в одній камері з 30 ліжками).

Після повномасштабного вторгнення до Секретаріату Уповноваженого неодноразово надходили звернення в інтересах громадян України, яких було затримано представниками країни-агресора під час проходження так званої «фільтрації» на тимчасово окупованій РФ території України. Для прикладу, серед таких досі з березня 2022 року в російській неволі утримується колишній військовослужбовець, який в Маріуполі не пройшов так звану «фільтрацію», оскільки той проходив службу в АТО.

3.2.4. Нав'язування російського громадянства громадянам України на ТОТ

Одним із методів, яким РФ продовжує «закріплювати» свою владу на ТОТ України, є примусова паспортизація. Цей процес грубо порушує норми міжнародного права, включаючи

[99] Гражданский журналист Осман Арифмеметов…, 30.10.2024, Крымская Солидарность: https://crimean-solidarity.org/news/2024/10/30/grazhdanskij-zhurnalist-osman-arifmemetov-poxudel-na--kilogramma-v-krasnoyarskoj-tyurme-3051?fbclid=IwY2xjawGPJEhleHRuA2FlbQIxMAABHZVMBvRiQpcaIB7Cqo1-BJxzRts7w9gSydR9G6e9rBmXSKLeRXXiuM1Raw_aem_ZjGlUX14spEgwwdrBwYHGA

Положення про закони і звичаї війни на суходолі[100], яке є додатком до Четвертої Гаазької конвенції від 18 жовтня 1907 року.

Після проведення так званих «референдумів» у 2022 році Росія ухвалила низку федеральних законів, що формально включають ці території до складу РФ. Закони встановлюють обов'язкову вимогу до жителів окупованих регіонів прийняти російське громадянство шляхом складення присяги, а також передбачають військовий призов з 2023 року для громадян призовного віку. Водночас 31 грудня 2024 року президент РФ ухвалив указ[101], відповідно до якого на всіх іноземців (в тому й числі громадян України), що перебувають на ТОТ України і не отримали російський паспорт, накладено нові обмеження щодо їх правового статусу. Зокрема, вони зобов'язані до 30 квітня 2025 року або врегулювати свій статус відповідно до законодавства РФ, або самостійно виїхати за межі країни.

Особи, які не виконають ці вимоги, будуть піддані депортації або можуть втратити можливість легалізації свого перебування. Водночас особам, які укладуть контракт на військову службу в ЗС РФ, надається звільнення від депортації та інших обмежень. Зазначені зміни створюють додатковий тиск на українських громадян і стимулюють їх до прийняття російського громадянства.

Так, за 2024 рік Уповноважений отримав 50 звернень щодо фактів примусової паспортизації на ТОТ (39 — із Запорізької області, 3 — з Херсонської області, 6 — з Донецької області, 2 — АР Крим і Севастополь).

Ці звернення свідчать про значний масштаб і серйозність проблеми, адже без російського паспорта громадяни України часто позбавляються доступу до важливих соціальних послуг і виплат. Зокрема, без громадянства РФ чи посвідки на проживання (далі — ПНП) громадяни України не можуть отримувати пенсії, соціальні виплати та навіть медичну допомогу. Так, на ТОТ Донецької та Луганської областей одночасно 12 грудня 2024 року було ухвалено нормативно-правові акти, що стосуються порядку виплати пенсій на цих територіях.

Зокрема, на території так званої «ДНР» було ухвалено указ № 679 «Про внесення зміни до Порядку виплати та доставки пенсій від 24.04.2014». Водночас на території так званої «ЛНР» набув чинності Закон № 116-І, яким внесено зміни до статті 1-1 Закону «Про призначення та виплату пенсій на території Луганської Народної Республіки».

Згідно з цими «законодавчими актами», пенсійні виплати припинять іноземним громадянам та особам без громадянства, якщо протягом трьох місяців з 1 січня 2025 року вони не оформлять російський паспорт.

Водночас, що стосується медичних послуг, то на ТОТ України вони надаються у разі пред'явлення поліса обов'язкового медичного страхування, оформлення якого вимагає наявність паспорта РФ або ПНП, а також Страхового номера індивідуального особового рахунку (рос. СНИЛС). Повідомляється також про випадки відмови в наданні критично важливих медичних послуг для тих, хто не має російських документів.

[100] Положення про закони і звичаї війни на суходолі: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

[101] Указ Президента Российской Федерации от 30.12.2024 № 1126 «О временных мерах по урегулированию правового положения отдельных категорий иностранных граждан и лиц без гражданства в Российской Федерации в связи с применением режима высылки»: http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202412300002?index=1

До Уповноваженого надійшло звернення від громадянки, яка повідомила, що її мати перебуває на ТОТ Запорізької області та під загрозою депортації примусово отримала паспорт громадянина РФ. Водночас у своєму зверненні жінка зазначає, що необхідні ліки та медичні послуги у лікарні можна отримати виключно за наявності паспорта РФ, у зв'язку з цим заявниця просить Уповноваженого зафіксувати факт злочинних дій зі сторони окупаційної влади.

Секретаріат Уповноваженого надіслав звернення для реагування до Офісу Генерального прокурора, Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України, за результатами якого Запорізька обласна прокуратуа долучила звернення до матеріалів кримінального провадження за частиною 1 статті 438 КК України.

Серед інших наслідків примусової паспортизації — обмеження прав на майно та соціальні виплати для тих, хто відмовляється від російського паспорта. Окупаційна адміністрація погрожує позбавленням прав власності на нерухомість тим, хто виїжджає з окупованих територій, або вимагає, щоб майно було перереєстровано за російськими законами. Громадяни без російських документів також обмежуються в можливості отримання банківських послуг і доступу до освіти.

Водночас питання примусової паспортизації неодноразово висвітлювалось в тематичній доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), яка стосувалася ситуації на ТОТ України[102], а також в періодичних доповідях УВКПЛ[103], в яких зазначається, що громадяни України, які не мають російських паспортів, стикаються з дискримінацією у реалізації трудових прав, прав власності, свободи пересування, права на соціальне забезпечення і права на доступ до медичної та гуманітарної допомоги. Люди без російських документів також часто піддаються обшукам на блокпостах, де їх затримують і допитують, створюючи атмосферу страху та змушуючи їх приймати громадянство РФ.

Таким чином, політика Росії на ТОТ України фактично спрямована на повну інтеграцію цих територій у російське "правове" поле і здійснюється через адміністративний та соціальний тиск на місцеве населення. Це порушує численні міжнародні норми, які забороняють державі окупанту примушувати населення приймати її громадянство або змінювати правовий статус людей на окупованих територіях.

3.2.5. Здійснення РФ націоналізації майна на ТОТ України

[102] Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини «Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки (24 лютого 2022 року – 31 грудня 2023)»: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-04/2024-03-20%20OHCHR%20Report%20on%20Occupation%20and%20Aftermath%20-%20UKR.pdf

[103] Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини «Поводження з військовополоненими та оновлена інформація щодо ситуації з правами людини в Україні (1 червня – 31 серпня 2024 року)»: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-11/Ukraine-OHCHR-40th-periodic-report-UA.pdf

Націоналізація майна українців розпочалася на ТОТ у Запорізькій області ще у 2023 році, коли окупаційна адміністрація ухвалила так звану постанову від 13.09.2023 № 328[104], що дозволило привласнювати житло та комерційну нерухомість, залишену власниками.

У березні-квітні 2024 року аналогічні заходи з націоналізації майна були розпочаті на ТОТ Донецької[105], Луганської[106] та Херсонської[107] областей, а основі прийнятих "нормативно-правових актів" окупаційна влада на ТОТ повідомила, що житлову нерухомість потрібно зареєструвати у російському реєстрі нерухомості. Водночас, активно працюють «житлові інспекції» або аналогічні окупаційні органи, які здійснюють «обходи» багатоквартирних та приватних будинків з метою виявлення покинутого житла. У разі відсутності власника та правовстановлюючих документів на майно, окупаційна влада визнає така майно "безхазяйним" та «передає у муніципальну власність».

До Уповноваженого надійшло звернення від громадянки, яка повідомила, що у зв'язку з тимчасовою окупацією вона разом із родиною виїхала на підконтрольну Уряду України територію, а згодом дізналась, що до її житла на ТОТ Херсонської області незаконно заселились невідомі люди. Заявниця також повідомила, що наразі окупаційною владою проводиться «націоналізація» майна на ТОТ України, яке надалі виставляється на продаж, а тому просить Уповноваженого зафіксувати протиправні дії з боку окупаційної влади.

Секретаріатом Уповноваженого надіслано звернення для реагування до Офісу Генерального прокурора та Служби безпеки України, за результатами якого Херсонською обласною прокуратурою долучено звернення до матеріалів кримінального провадження за частиною 1 статті 438 КК України.

[104]Так зване Постановление Правительства Запорожской области от 13.09.2023 № 328 «Об утверждении временного порядка признания имущества, расположенного на территории Запорожской области, бесхозяйным и о приобретении права государственной собственности Запорожской области на такое имущество». https://base.garant.ru/407771986/

105 Так званий Закон Донецкой Народной Республики от 21.03.2024 № 66-РЗ «Об особенностях выявления, использования и признания права муниципальной собственности муниципальных образований Донецкой Народной Республики на жилые помещения, имеющие признаки бесхозяйного имущества, расположенные на территории Донецкой Народной Республики»: http://publication.pravo.gov.ru/document/8000202403220001

106 Так званий Закон Луганской Народной Республики от 27.03.2024 № 52-I «Об особенностях выявления, использования и признания права муниципальной собственности муниципальных образований Луганской Народной Республики на жилые помещения, имеющие признаки бесхозяйного имущества, расположенные на территории Луганской Народной Республики»: http://publication.pravo.gov.ru/document/8100202403270001?index=5

107 Так зване Постановление Правительства Херсонской области от 22.03.2024 № 25-пп «Об утверждении Порядка выявления и использования жилых помещений, имеющих признаки бесхозяйного имущества, на территории Херсонской области»: https://khogov.ru/documents/postanovlenie-pravitelstva-hersonskoj-oblasti-ot-22-03-2024-%E2%84%9625-pp-ob-utverzhdenii-poryadka-vyyavleniya-i-ispolzovaniya-zhilyh-pomeshhenij-imeyushhih-priznaki-beshozyajnogo-imushhestva-na-t/

Варто зауважити, що такими діями окупанти вкотре порушують норми міжнародного права, зокрема, IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї (Гаазька Конвенція 1907 року)[108], якою визначено, що приватна власність не підлягає конфіскації (стаття 46).

Захист права власності також гарантується статтею 1 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод[109], яка декларує, що ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Непорушність права власності гарантується також Конституцією України (стаття 41)[110] та Законом України № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»[111] (стаття 11). Зі свого боку, Уповноважений засудив політику щодо «націоналізації» майна українців на ТОТ України[112] та наголосив, що рішення, прийняті органами окупаційної влади та видані ними документи є недійсними і не створюють жодних юридичних наслідків. Спроби «націоналізувати» майно українців на ТОТ України є незаконними, не визнаються жодною державою і лише доводять злочинні наміри РФ насадити свій диктаторський режим на ТОТ України.

3.3. Реалізація Україною норм МГП

На відміну від РФ, Україна як цивілізована та демократична країна дотримується норм і принципів МГП та взятих на себе міжнародних зобов'язань. Про це можуть свідчити відповідні дії нашої країни на Курському напрямі та щодо поводження з російськими військовополоненими.

3.3.1. Про гуманітарну ситуацію в Курській області

Дії ЗСУ, які розпочалися в серпні 2024 року на території Курської області РФ, були обумовлені необхідністю реалізації оборонних цілей, зокрема створення надійної «буферної (санітарної) зони» для забезпечення безпеки українського прикордоння. Операція українських військових є реалізацією «невід'ємного права на індивідуальну самооборону у разі збройного нападу на Члена ООН», визначеного статтею 51 Статуту ООН. При цьому ЗСУ виступають у

108 IV КОНВЕНЦІЯ «Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі» від 24.08.1991: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

109 Протокол до Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97, стаття 1: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

110 Конституція України ред. від 03.09.2019, стаття 41: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

111 стаття 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text

112 Щодо «узаконення» окупаційною владою нерухомого майна українців на тимчасово окупованих територіях (ТОТ) / вебсайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 29.05.2024: https://ombudsman.gov.ua/news_details/shchodo-uzakonennya-okupacijnoyu-vladoyu-neruhomogo-majna-ukrayinciv-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-tot

ролі цивілізованої військової сили, що безумовно дотримується норм та правил міжнародного гуманітарного права, у т.ч. Гаазьких конвенцій 1907 року та Женевських конвенцій 1949 року.

Здійснюючи з серпня 2024 року контроль певної частини території Курської області РФ, Україна продовжує неухильно дотримуватись взятих на себе міжнародних зобов'язань у сфері МГП, зокрема щодо питання захисту цивільного населення, яке перебуває на території ведення бойових дій.

На Курщині створено зону безпеки та запроваджено військові комендатури[113] для убезпечення та гуманітарної допомоги особам, які перебувають під захистом ЖК IV та опинилися під владою України. Також створені можливості для виїзду російського цивільного населення у напрямку Росії (через Україну та Республіку Білорусь), а також для постачання продуктів харчування та медикаментів.

У вересні 2024 Україна звернулася[114] до ООН та МКЧХ із пропозицією долучитися до заходів гуманітарного реагування в Курській області РФ та здійснювати моніторинг дотримання принципів МГП в регіоні[115].

Представник РФ назвав такі заяви провокаційними та висловив очікування, що ООН та МКЧХ не підтримують ініціативу України[116]. В ООН повідомили[117] про готовність взяти участь у гуманітарних заходах на Курщині після отримання згоди на це Російської Федерації. Позиція МКЧХ наразі не була оприлюднена.

Уповноважений та працівники Секретаріату спільно з громадськими організаціями та представниками російської сторони задіяні в реалізації гуманітарних заходів, наприклад, повернення цивільних громадян РФ на територію РФ з метою возз'єднання з родинами. За повідомленням російського омбудсмана[118], з серпня 2024 зі своїми родинами возз'єдналися понад 1400 мешканців Курщини.

У листопаді 2024 року до Секретаріату Уповноваженого надійшло звернення від громадянки РФ, яка разом з батьками була змушена евакуюватись з району бойових дій Курської області РФ на територію України.

Заявниця просила про сприяння в поверненні її родини до РФ для возз'єднання з рідною сестрою, яка проживає в м. Біробіджан Єврейської автономної області.

22.11.2024 за сприяння Секретаріату Уповноваженого та громадських організацій

[113] Публікація «Україна створила комендатуру в Курській області», BBC News, 14.08.2024: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cy54nprgdwvo

[114] Заява щодо забезпечення гуманітарного реагування в районах Курської області, МЗС, 16.09.2024: https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-shchodo-zabezpechennya-gumanitarnogo-reaguvannya-v-rajonah-kurskoyi-oblasti?ref=dron.media

[115] Публікація «Україна запрошує ООН і МКЧХ до Курської області Росії», Reuters, 16.09.2024: https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-asks-un-icrc-join-humanitarian-effort-russias-kursk-region-2024-09-16/

[116] Публікація в телеграм-каналі, ТАСС, 16.09.2024: https://t.me/tass_agency/272939

[117] Публікація «В ООН відповіли на запрошення МЗС України допомогти із гуманітарною місією на Курщині», Голос Америки, 17.09.2024: https://www.holosameryky.com/a/oon-ukraiina-kursk/7787345.html

[118] Телеграм-канал «Омбудсмен Москалькова Татьяна», 20.01.2025: https://t.me/ombudsmanrf/6012

родину було повернуто на територію РФ.

3.3.2. Поводження з військовополоненими РФ

Виконуючи міжнародні зобов'язання згідно з Женевськими конвенціями, Україна створила належні умови для утримання військовополонених та дотримання їхніх прав.

Умови перебування військових РФ, утримуваних Україною, включають належне харчування, медичну допомогу та можливість зв'язку з рідними — військовополонені мають право надсилати й отримувати листи від своїх близьких.

З березня 2022 року до жовтня 2024 року Міністерство юстиції України створило п'ять таборів для утримання військовополонених. Загалом офіційне інтернування російських військовополонених відбувається у 15 офіційних установах.

Україна забезпечує регулярний доступ до військовополонених для представників ООН, МКЧХ, гуманітарних, правозахисних інституцій та міжнародних журналістів, демонструючи прозорість умов утримання та поводження.

Упродовж 2024 року УВКПЛ відвідало місця утримання, розташовані у Львівській, Вінницькій та Дніпропетровській областях та в інших областях України. За результатами візитів зроблений висновок про відповідність умов утримання в СІЗО та таборах для військовополонених нормам МГП з погляду розміщення, харчування, гігієни, медичного обслуговування та контактів із зовнішнім світом[119].

У березні 2024 року місця утримання полонених РФ разом з Уповноваженим відвідали омбудсмани Турецької Республіки. Представники Секретаріату Уповноваженого здійснили чотири моніторингові візити до центрів утримання військовополонених.

За інформацією КШППВ, за весь час роботи в місця утримання військовополонених було організовано візити понад 300 представників ЗМІ.

Водночас з метою доведення непохитного дотримання Україною Женевських конвенцій під час заходів з повернення в рамках обмінного процесу Уповноваженим та його представниками проводяться опитування російських військовополонених перед передачею російській стороні. Результати спілкування Уповноваженого та представників Уповноваженого з полоненими військовослужбовцями РФ регулярно оприлюднюються, зокрема на YouTube каналі Омбудсмана [120].

3.4. Повернення українських військовополонених та осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

Україна має стратегію повернення громадян з російської неволі. Ця стратегія передбачена Українською Формулою миру — ініціативою Президента України для досягнення

[119] Доповідь "Поводження з військовополоненими та оновлена інформація щодо ситуації з правами людини в Україні 1 червня – 31 серпня 2024 року", УВКПЛ, 01.10.2024: https://ukraine.ohchr.org/uk/Treatment-of-prisoners-of-war-and-Update-on-the-human-rights-situation-1-June-to-31-August-2024

[120].Спілкування з російськими полоненими під час обміну 17 липня 2024 року, YouTube канал «Омбудсман України Дмитро Лубінець»: https://www.youtube.com/watch?v=ZtWrcUkfH6Y; «Хлопці нехай вдома лишаються, бо звідси є можливість не повернутися», — російські військовополонені, YouTube канал «Омбудсман України Дмитро Лубінець»: https://www.youtube.com/watch?v=pw9z9t7DCrk;

справедливого закінчення війни. Уповноважений є відповідальним за реалізацію пункту 4 (звільнення та повернення всіх полонених і депортованих) Української Формули миру[121].

Женевськими конвенціями передбачається механізм обміну військовополонених воюючих сторін, проте подібного механізму немає для цивільних осіб, оскільки норми МГП забороняють захоплювати цивільних. Втім, як зазначалося вище, РФ впроваджує практику насильницьких зникнень та незаконного затримання й утримання цивільних осіб на ТОТ України.

3.4.1. Повернення військовополонених та забезпечення їхньої підтримки

Діяльність Уповноваженого спрямована на реалізацію норм ЖК III, пов'язаних з безпосередньою репатріацією полонених та госпіталізацією в нейтральній країні, зокрема в частині сприяння у поверненні на Батьківщину тяжко поранених, тяжко хворих військовополонених, полонених військовослужбовців, які тривалий час перебувають у полоні (статті 109-115 ЖК III), а також на спонукання РФ додержуватися визначених Конвенцією вимог гуманного поводження з полоненими військовослужбовцями та заборон щодо насилля над їхнім життям та особистістю (статті 3, 13, 20, 46 ЖК III).

На сьогодні виключним державним органом, який здійснює повноваження щодо забезпечення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора, є Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими, що утворений відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 року № 257 «Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими»[122].

Протягом 2024 року до Омбудсмана надійшли понад 2,5 тисячі звернень від членів родин військовополонених із клопотаннями про сприяння у встановленні місця перебування та повернення військовослужбовців та роз'яснення механізмів реалізації прав членів їхніх родин.

Водночас, як учасник Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, Уповноважений здійснює парламентський контроль за додержанням законності під час процедур повернення бранців, зокрема принципу справедливості, що полягає у пріоритетній репатріації тяжко хворих та тяжко поранених військовополонених, обміні позбавлених свободи жінок, поверненні некомбатантів (музикантів, медичних працівників, духовного персоналу тощо), обміні військовополонених, які тривалий час перебувають у полоні, а також інших категорій позбавлених свободи українців.

За відсутності згоди між сторонами збройного конфлікту щодо держави-покровительки розглядаються альтернативні варіанти міжнародного посередництва, зокрема можливість залучення посередників з держав, що мають довіру України та РФ, які спільно контролюватимуть виконання обома сторонами вимог Женевської конвенції з питань

[121] Формула миру, МЗС України, 24.07.2024: https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/formula-miru; Філософія Української Формули миру: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/19/45/a0284f6fdc92f8e4bd595d4026734bba_1691475944.pdf

[122] Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими» від 11.03.2022 р. № 257: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2022-%D0%BF#Text

поводження з військовополоненими та досягнутих домовленостей. Протягом 2024 року відбулися заходи з повернення українських громадян, позбавлених свободи в РФ, зокрема за посередництва Держави Катар та ОАЕ.

Станом на 31 грудня 2024 проведено 59 обмінів, в ході яких до України повернені 3956 людей, у тому числі 170 цивільних громадян.

Водночас Уповноваженим опрацьовуються механізми забезпечення додержання прав українських громадян, утримуваних в неволі РФ, та їх повернення в Україну.

Протягом року тривали розпочаті наприкінці 2023 року відвідування представниками російського та українського омбудсманів військовополонених, які утримуються відповідно на території України та під юрисдикцією РФ. Загалом з початку ініціативи було відвідано понад 1700 військовополонених з кожної сторони. Також відбувся моніторинг умов тримання та стан поводження з полоненими військовослужбовцями за ініціативними запитами сторін.

Реагуючи на численні звернення членів родин полонених українців зі скаргами на умови тримання в полоні, Уповноважений, в рамках гуманітарного каналу зв'язку між омбудсманами України та РФ, започаткував проєкти з обміну інформацією про військовополонених, у т.ч. відвідування військовослужбовців у місцях їх утримання.

На запит Уповноваженого були здійснені візити представників російського омбудсмана до ФКУ СІЗО-2 УФСВП Росії по Смоленській області (м. Вязьма) та ФКУ ВК-10 УФСВП Росії по Республіці Мордовія (с. Ударний Зубово-Полянського району) з метою перевірки умов утримання українських полонених.

У листопаді 2024 російській стороні був скерований лист щодо проведення перевірки стану утримання українських військовополонених в установах на території РФ: СІЗО №1, м. Курськ, Курська обл., СІЗО №2, м. Кінешма, Іванівська обл., СІЗО №2, м. Старий Оскіл, Бєлгородська обл., СІЗО №2, смт Ряжськ, Рязанська обл., СІЗО №2, м. Новозибків, Брянська обл., СІЗО №2 та ВК №9, м. Борисоглібськ, Воронізька обл., ВК №1, с. Донське, Тульська обл., ВК №7, м. Пакіно, Тульська обл. та ін.

Також не припиняється пошук можливостей організації моніторингу додержання прав українців у російському полоні уповноваженими особами міжнародних гуманітарних, правозахисних організацій, зокрема в межах згаданих вище «Монреальських зобов'язань».

Продовжуються контакти між омбудсманами України та РФ за участю делегацій МКЧХ в Україні та в Російській Федерації, з метою обговорення питань покращення умов утримання українських військовополонених та їхньої репатріації, а також забезпечення Москвою доступу уповноважених осіб МКЧХ до всіх місць утримання українських громадян.

З метою реалізації права військовополонених на зв'язок із зовнішнім світом відповідно до норм, що містяться у Розділі V ЖК ІІІ, протягом 2024 року в межах гуманітарних проєктів між омбудсманами України та РФ здійснено взаємний обмін 1000 листів від військовополонених та 1500 листів від родичів до полонених. Наприкінці року омбудсмани здійснили обмін посилками з теплими речами для військовополонених обох сторін.

Зважаючи на значну кількість поранених і хворих військовослужбовців, які утримуються в полоні РФ, Україна запропонувала створити змішані медичні комісії в порядку, передбаченому статтею 112 ЖК ІІІ для їх огляду та для прийняття необхідних рішень стосовно

них. У серпні 2023 року про це було поінформовано омбудсмана РФ, натомість станом на 31.12.2024 офіційну відповідь на ініціативу української сторони не одержано.

3.4.2. Повернення незаконно утримуваних цивільних осіб

Протягом 2024 року Секретаріат Уповноваженого продовжував активну роботу, спрямовану на повернення українських громадян, які перебувають на території держави-агресора та на ТОТ України. Принциповою позицією Секретаріату Уповноваженого залишається вимога безумовного звільнення всіх незаконно позбавлених свободи цивільних осіб, що ґрунтується на нормах статті 132 ЖК-IV.

За посередництва міжнародно-правових інституцій та держав-партнерів та безпосередньо Уповноваженим здійснюється інформаційний обмін із російським омбудсманом з питань дотримання прав і свобод позбавлених свободи осіб, їх звільнення та возз'єднання з родинами.

Завдяки проведеній державними органами України за безпосередньої участі Уповноваженого роботі, протягом 2024 року на Батьківщину були повернуті 39 цивільних осіб, які незаконно утримувалися РФ. Загальна кількість повернутих в Україну з початку повномасштабного вторгнення цивільних громадян складає 170 осіб.

Так, у травні 2024 року за участі Офісу Омбудсмана вдалося повернути чотирьох цивільних громадян. Серед звільнених була 24-річна колишня поліцейська, яку незаконно в 2022 році росіяни затримали в окупованому м. Маріуполі. Вона понад два роки утримувалась в жахливих умовах, піддавалась тортурам та іншим знущанням. Її неодноразово привозили на так звані «обміни» і потім повідомляли, що нібито Україна від неї відмовилась. Про грубі порушення міжнародного гуманітарного права щодо неї Уповноважений неодноразово інформував МКЧХ та інші правозахисні міжнародні організації.

Невизнання Росією фактів незаконного ув'язнення цивільних осіб та відсутність конструктивного діалогу щодо припинення порушень прав людини вимагають пошуку дієвих важелів впливу на державу-агресора.

У лютому 2024 у межах реалізації пункту 4 Формули миру відкрито Міжнародну платформу за звільнення незаконно утримуваних РФ цивільних осіб, до діяльності якої долучилися представники понад 50 країн світу та представники міжнародних організацій (ОБСЄ, ЄС, ММ ООН в Україні, Делегація МКЧХ в Україні). Під час заходу опрацьовувалися консолідовані рішення для повернення з ув'язнення українців, серед яких узгоджена санкційна політика, розслідування воєнних злочинів та переслідування осіб, що їх скоїли, відповідно до принципу універсальної юрисдикції, посилення дипломатичного впливу, зокрема для отримання належного доступу до військовополонених і позбавлених свободи осіб на ТОТ України та в РФ.

Робота щодо звільнення цивільних осіб надалі провадиться на міжнародних майданчиках для широкого висвітлення цієї проблематики. На відміну від попередніх років обізнаність світової спільноти посилилась, більша частина держав світу наразі усвідомлює злочинні дії Росії проти України як демократичної країни.

Відсутність міжнародних механізмів повернення з території держави-агресора ув'язнених цивільних осіб спонукала Уповноваженого до пошуку нових підходів з урахуванням реалій російсько-української війни. Опрацювання алгоритмів та інструментів звільнення та повернення в Україну цієї категорії українців покладено на створену в лютому 2024 року у

складі КШППВ Робочу групу з питань захисту прав і свобод цивільних осіб (далі — Робоча група, РГ), очолювану Представником Уповноваженого з прав людини в системі органів безпеки й оборони.

У квітні 2024 року під час публічного заходу «Цивільні в незаконному утриманні Росією: спільні кроки влади та громадянського суспільства задля їхнього звільнення» членами Робочої групи була презентована Дорожня карта щодо прав цивільних осіб, позбавлених особистої свободи[123], що позитивно вплинуло на обізнаність широкого кола родичів цивільних бранців та зниклих безвісти осіб про необхідні кроки для реалізації їхніх прав.

Протягом 2024 року РГ проведено чотири засідання, під час яких порушувалися проблемні питання, зокрема викладені нижче, та опрацьовувалися шляхи їх подолання.

3.4.3. Евакуація цивільних осіб з ТОТ України

Особлива увага приділяється питанням евакуації з підконтрольних РФ територій та реінтеграції найуразливіших категорій населення — літні люди, маломобільні особи, особи з інвалідністю та діти, зокрема які перебувають під владою РФ після проведених незаконних переміщень та депортації.

За інформацією ОГП, за період від 24 лютого 2022 року під час досудового розслідування кримінальних проваджень верифіковано відомості щодо депортації понад 27 тис. громадян України, з яких 16 тис. дорослих та 11 тис. дітей.

За безпосередньої участі Уповноваженого досягнуто домовленості з російською стороною щодо реалізації визначеного статтею 26 ЖК-IV механізму возз'єднання сімей, розлучених внаслідок збройного конфлікту. Протягом 2024 року скоординованими діями Секретаріату Уповноваженого та громадських правозахисних організацій на підконтрольну Уряду України територію з-під юрисдикції РФ повернуто 53 дорослі особи.

В'їзд громадян до України відбувався через гуманітарні коридори «Мокрани-Доманове» на українсько-білоруському кордоні та, до серпня 2024 року, «Колотилівка-Покровка» на українсько-російському кордоні.

Процес повернення та евакуації громадян України супроводжується низкою викликів, серед яких високий ризик для життя цивільних осіб, які повертаються або евакуюються, та осіб, які забезпечують повернення, обмеження в ресурсах для організації та проведення заходів тощо. Суттєвою перешкодою залишалися відсутність належно оформлених українських документів для безперешкодного виїзду з території держави-агресора та ТОТ України, а також необхідність проходження «фільтраційних заходів». Зазначені чинники долалися завдяки чіткій координації та підтримці міжнародних партнерів України.

У жовтні 2024 року, завдяки злагодженій роботі Офісу Омбудсмана та партнерських організацій, вдалося повернути на підконтрольну територію України 77-річну громадянку Д., яка перебувала у скрутному становищі на тимчасово окупованій території АР Крим. Жінка потребувала невідкладної евакуації через похилий вік і стан

[123]Дорожня карта щодо прав цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, зниклих безвісти за особливих обставин, та членів їх родин: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F%20%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0.pdf

здоров'я, що вимагав постійного медичного догляду. Після звернення її родичів було ініційовано комплекс заходів для організації безпечного виїзду. Важливим викликом стала відсутність у жінки дійсних документів, оскільки її паспорт був пошкоджений. Для забезпечення виїзду та подальшого перетину державного кордону України було здійснено верифікацію її особи задля оформлення та видачі посвідчення особи на повернення в Україну. У результаті успішно реалізованих заходів громадянку Д. було безпечно повернуто на підконтрольну територію України та возз'єднано з родиною.

3.4.4. Повернення в Україну депортованих та незаконно переміщених дітей

У межах реалізації затвердженого плану дій Президента України «Bring Kids Back UA» Офіс Уповноваженого проводить заходи з повернення на підконтрольну Україні територію дітей, що були примусово переміщені / депортовані до РФ або проживають та ТОТ України.

Кожний випадок повернення дитини на територію України розглядається індивідуально. Наразі немає єдиного алгоритму, який би міг охопити собою всі можливі варіанти, в яких може опинитися родина, проте кожне звернення про повернення дитини розглядається через принцип забезпечення її найкращих інтересів.

У 2024 році до Уповноваженого надійшло 202 звернення щодо повернення 366 дітей. Станом на 31.12.2024 за сприяння Уповноваженого з ТОТ України та РФ повернуто 137 дітей.

У заходах із возз'єднання дітей з родинами як країна-посередник активно долучається Держава Катар, з якою в межах гуманітарної та посередницької діяльності були напрацьовані практичні реалізації у цьому складному процесі. На сьогодні саме за підтримки зазначеної країни-посередника, вдалося повернути 54 дитини, з них 40 дітей за 2024 рік.

У межах розгляду звернень заявників про повернення дитини здійснюється сприяння в призначенні їм законних представників (опікунів та піклувальників) на підконтрольній Україні території.

На момент повномасштабного вторгнення малолітні Артем та Єгор проживали з матір'ю в окупованому м. Маріуполь Донецької обл. Проте 12.10.2023 мати хлопчиків трагічно загинула, батько Єгора помер раніше, а батько Артема не виховував його з народження. Тому, єдина родичка — бабуся — тимчасово доглядала за хлопцями, але надалі виховувати дітей не мала намірів.

До Уповноваженого звернувся рідний дядько дітей, який виявив бажання опікуватись племінниками. У межах розгляду звернення було надано допомогу у призначенні дядька опікуном хлопців, що дало правові підстави для повернення дітей їхньому законному представнику. Також працівники Секретаріату Уповноваженого постійно перебували на контакті з дядьком задля підтримки та корегування його дій. В результаті проведених заходів 23.05.2024 діти повернулись на територію України.

До Уповноваженого надходить багато звернень про возз'єднання родин від чинних військових або військових, які були повернуті з полону та які не можуть особисто забрати своїх дітей з ТОТ України.

Батьки 11-річного хлопчика Є. — військовослужбовці, які з початком повномасштабного вторгнення були викликані на службу. Дитина залишилась з бабусею та дідусем в м. Токмак Запорізької області, яке з перших днів війни було окуповане. Весь час перебування дитини на ТОТ України родичі остерігались представників «нової влади» через особливості діяльності батьків. Тому було прийнято рішення щодо переїзду дитини з окупованого м. Токмака до подальшого проживання з батьками на підконтрольній Україні території. Враховуючи те, що батьки чинні військовослужбовці та не змогли забрати сина самостійно, вони звернулися до Уповноваженого з проханням про сприяння у поверненні сина. Працівники Секретаріату Уповноваженого із залученням країни-посередника Катар надали допомогу у підготовці необхідних документів з метою повернення сина батькам. В результаті роботи за сприяння Уповноваженого 29.11.2024 малолітній повернувся на підконтрольну Україні територію.

Попри зусилля та діяльність Офісу Уповноваженого, яка здійснюється з метою возз'єднання родин та повернення дітей, цей процес не набув широких масштабів через низку проблем:

- штучне затягування представниками російських державних структур та окупаційних адміністрацій процедури возз'єднання родин шляхом вимагання додаткових документів;
- здійснення представниками окупаційної влади на ТОТ психологічного тиску на дітей.

Також виникають значні складнощі в організації логістики при поверненні дітей, які мають проблеми зі здоров'ям або мають інвалідність та потребують особливих умов під час транспортування. Найчастіше це діти, які перебували в Комунальному закладі Херсонської обласної ради «Олешківський дитячий будинок-інтернат» та Комунальному некомерційному підприємстві «Херсонський обласний Будинок дитини» Херсонської обласної ради, вихованці яких восени 2022 року під виглядом евакуації були примусово переміщені окупаційною владою до м. Скадовськ та м. Сімферополь.

На момент повномасштабного вторгнення неповнолітній Кирило, який має III групу інвалідності, перебував у комунальному закладі Херсонської обласної ради «Олешківський дитячий будинок-інтернат». Після окупації області вихованці закладу були примусово переміщені до м. Скадовськ та на територію РФ.

До Уповноваженого звернулася мати хлопчика з проханням про повернення сина. Співробітниками Секретаріату Уповноваженого, із залученням країни-посередника, проведено комунікацію з російською стороною щодо возз'єднання дитини з мамою. До підготовки необхідних документів для повернення дитини долучилася служба у справах дітей за місцем проживання матері. З урахуванням стану здоров'я дитини, був організований медичний супровід малолітнього та забезпечено його перевезення до лікарні спеціальним транспортом. 27.09.2024 дитина повернулась на територію України та возз'єдналася з родиною.

На виконання ініційованого Президентом України Плану дій «Bring Kids Back UA» (реінтеграція дітей, повернутих з РФ, організація їх соціалізації, фіксація злочинів та притягнення до відповідальності РФ) організовано супровід родин з дітьми та неповнолітніх

без супроводу батьків або інших законних представників, які повернулися на підконтрольну територію України через гуманітарні коридори.

В рамках такої реінтеграції надано допомогу 59 родинам з 97 дітьми, які прийняли рішення виїхати з тимчасово окупованої території.

Сергій разом з батьками проживав у м. Донецьк. Батько хлопчика помер у 2015 році, а мати — у 2020 році. Опіку над дитиною здійснювала бабуся. Оскільки Сергій проживав на окупованій території, то змушений був відвідувати російський навчальний заклад. Проте хлопчик не бачив свого майбутнього в окупації, тому паралельно навчався онлайн в українській школі. Після прийняття рішення щодо вступу до закладу вищої освіти саме на підконтрольній Уряду України території хлопчик переконав бабусю та доклав усіх зусиль задля реалізації своєї мрії.

Після повернення з ТОТ м. Донецька Секретаріат Уповноваженого сприяв неповнолітньому в оформленні необхідних документів, складанні національного мультипредметного тесту у найкоротші терміни, наданні статусу дитини, позбавленої батьківського піклування, що дало можливість вступити до омріяного НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Також хлопцю було надано необхідну гуманітарну допомогу та підтримку.

3.5. Державна підтримка цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

У 2024 році до Секретаріату Уповноваженого надійшло понад 1,3 тис. звернень з питань забезпечення прав і свобод цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України. Здебільшого звернення стосувалися проваджень за фактами позбавлення волі цивільного населення, сприяння у підтвердженні факту позбавлення свободи, у звільненні та поверненні в Україну, а також в одержанні соціально-економічної, правової допомоги, реінтеграції звільнених осіб до суспільства тощо.

За даними ОГП, у період з 24.02.2022 до 24.12.2024 правоохоронні органи України зареєстрували 4230 кримінальних прра 1739 цивільних осіб, факт ув'язнення 909 з яких підтверджений МКЧХ.

Низка питань, з якими до Уповноваженого звертаються звільнені після незаконного утримання громадяни або рідні осіб, які наразі ув'язнені на ТОТ України та території РФ, стосувалася сприяння у реалізації прав, гарантованих Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» (далі — Закон № 2010-IX)[124].

Переважно порушувалися такі питання: порядку встановлення факту позбавлення особистої свободи осіб, які були звільнені з місць утримання поза обміном; реалізації права на інформацію осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей; отримання щорічної державної

[124] Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26.01.2022 № 2010-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text

грошової допомоги, отримання повноцінної медичної допомоги та реалізація заходів з реабілітації, надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації для цивільних осіб, стосовно яких було встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення тощо.

3.5.1. Проблемні питання діяльності Комісії з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

Значна кількість звернень стосувалася ефективності роботи Комісії з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України (далі — Комісія)[125], зокрема в частині неврегульованого питання встановлення / підтвердження Комісією родинних відносин та відсутності у членів Комісії оперативного доступу до інформаційно-комунікаційних систем, державних реєстрів та баз даних. Опрацювання питання використання членами Комісії інформаційних ресурсів має спростити й пришвидшити процес перевірки Комісією наданої заявниками інформації[126], зокрема щодо підтвердження родинних зв'язків.

Окремо слід зазначити, що у результаті змін до Положення про Комісію з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.11.2022 № 1281, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.2025 № 35 «Про внесення змін щодо діяльності Міністерства розвитку громад та територій до деяких постанов Кабінету Міністрів України», Комісія, яка раніше діяла при Мінреінтеграції, розпочала роботу при Міністерстві розвитку громад та територій України. Втім Уповноважений фіксує значну кількість звернень щодо проблем в діяльності Комісії, які мають бути виправлені для підвищення її ефективності в рамках Мінрозвитку.

(а) Відсутність доступу до інформаційно-комунікаційних систем

На сьогодні Комісія не наділена повноваженнями доступу до інформаційно-комунікаційних систем, державних реєстрів, баз даних, зокрема з обмеженим доступом. Водночас задля ефективної реалізації завдань наявність доступу до дотичних державних реєстрів у питаннях підтвердження сімейних відносин між особою-заявником та особою, позбавленою особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, є важливим.

Уряд України 30.01.2024 ухвалив постанову[127], відповідно до якої низка державних органів мають право отримувати з державних реєстрів інформацію щодо осіб, які мають право на отримання грошового забезпечення військовослужбовців, шляхом доступу до таких

[125] Утворена при Міністерстві з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Після змін, внесених постановою КМУ від 31.12.2024 № 1545 до Положення про Міністерство розвитку громад та територій України, затвердженого постановою КМУ від 30.06.2015 № 460 (в редакції постанови КМУ від 17.12.2022 № 1400), функціонує при Міністерстві розвитку громад та територій України.

[126] Після ухвалення Урядом України 30.01.2024 постанови «Про внесення змін до постанов КМУ від 30.11.2016 № 884 і від 28.02.2022 №168», низка державних органів набула права отримувати з державних реєстрів інформацію щодо осіб, які мають право на отримання грошового забезпечення військовослужбовців, що сприяло оперативному одержанню необхідної інформації.

[127] Постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2024 р. № 103 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 884 і від 28.02.2022 №168»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103-2024-%D0%BF#Text

реєстрів та / або шляхом електронної інформаційної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів у порядку, встановленому законодавством. Це дозволяє оперативно отримувати необхідну інформацію.

Такий швидкий доступ спростить і пришвидшить перевірку Комісією наданої заявниками інформації щодо питань підтвердження сімейних відносин між особою-заявником та особою, позбавленою особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

(b) Неможливість участі заявників та осіб, щодо яких розглядається питання про встановлення факту позбавлення особистої свободи, у засіданнях Комісії

Актуальними залишалися звернення щодо неможливості реалізувати особами, стосовно яких подані документи до Комісії, або їх представниками, передбаченого законодавством[128] права бути присутнім при розгляді заяви чи скарги, бути заслуханими та надавати пояснення членам Комісії, а також, в порушення статті 28 Закону України № 2073-IX, неможливість ознайомлюватися з матеріалами справи (що не містять інформацію з обмеженим доступом), отримувати інформацію про процедурні рішення, прийняті під час здійснення адміністративного провадження.

Наслідком недотримання зазначених прав є брак інформації для можливого оскарження учасником адміністративного процесу дій та рішень Комісії, право на яке передбачене пунктом 10 статті 4 Закону України № 2010-IX.

(c) Неможливість отримати грошову допомогу уповноваженою особою

Також у зверненнях до Уповноваженого заявниками порушувалися питання стосовно можливості отримання щорічної державної грошової допомоги уповноваженою особою.

Наразі така можливість існує для осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, які відповідають критеріям підпункту «а» пункту 2 частини першої статті 2 ЗУ № 2010-IX. Для цієї категорії осіб Комісія може визначати право на отримання грошової допомоги на особові рахунки уповноважених ними або членами їхніх родин осіб у період дії в Україні правового режиму воєнного стану[129].

Водночас процедура прийняття рішення про встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України не передбачає визначення Комісією ознак позбавлення свободи, визначених статтею 2 Закону № 2010-IX. Зазначені обставини також не вносяться до Єдиного реєстру осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України. Отже, застосування норми Закону позбавлене механізму реалізації, що може призвести до впливу суб'єктивних

[128] Пункт 6 статті 4 Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26.01.2022 № 2010-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text; Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text; Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 № 2073-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text

[129] Відповідно до абзацу 8 пункту 7 Положення про Комісію з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.11.2022 № 1281. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1281-2022-%D0%BF#Text

чинників на прийняття рішень Комісією. До того ж наділення громадян, позбавлених особистої свободи, відмінним обсягом прав на підставі, зокрема, політичних переконань, не відповідає принципу рівності громадян перед законом, визначеному статтею 24 Конституції України.

Для забезпечення рівності громадян перед законом, доцільно внести зміни до абзацу 8 пункту 7 Положення про Комісію з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.11.2022 № 1281, якими передбачити поширення права на отримання щорічної державної грошової допомоги для особи, стосовно якої встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, на осіб, зазначених у підпункті "б" пункту 2 частини першої статті 2 Закону України "Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей".

3.5.2. Недоступність відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів.

Порядок проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення, а також першочергові заходи із забезпечення соціального захисту звільнених осіб визначені Порядком проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15.03.2024 № 296, та постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2022 № 1210 «Деякі питання здійснення першочергових заходів із забезпечення соціального захисту звільнених осіб»[130].

Секретаріатом Уповноваженого було проведено дистанційний моніторинг надання медичної, реабілітаційної та психологічної допомоги звільненим цивільним особам у цих закладах. Моніторингом встановлено, що з 21 визначеного закладу охорони здоров'я звільнені цивільні особи перебували лише у 4 закладах. Термін перебування у закладах варіюється від 1 доби (мінімальний) до 14 діб (максимальний). Загальна кількість осіб, яким було надано медичну, реабілітаційну та психологічну, допомогу, становить 34 особи.

Водночас заходи, передбачені зазначеними нормативними документами, не поширюються на цивільних осіб, щодо яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення, через що зазначена категорія громадян не має належного доступу до медичної допомоги й реабілітації.

Внесення відповідних змін до Постанови № 1210 дозволить визначити виконавців першочергових заходів забезпечення соціального захисту звільнених цивільних осіб, які були

[130] Порядок проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15.03.2024 № 296: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2024-%D0%BF#Text; Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2022 № 1210 «Деякі питання здійснення першочергових заходів із забезпечення соціального захисту звільнених осіб»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1210-2022-%D0%BF#Text

позбавлені особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх прибуття в Україну. Своєю чергою зміни до Порядку № 296/2024 сприятимуть відновленню та підтримці цієї категорії громадян, насамперед тих, які мають психічні та інші розлади, поранення, важкі хвороби, зазнали катувань та жорстокого поводження та ін.

Поширення зазначених нормативно-правових актів на цивільних осіб, які повернулися з російських в'язниць сприятиме їх повноцінному поверненню до цивільного життя та посиленню їх правового захисту.

Зміни до урядових постанов від 28.10.2022 № 1210 та від 15.03.2024 № 296 опрацьовуються учасниками Робочої групи. Після обговорення напрацювань групи з МОУ відомство ініціювало узгодження проєкту змін. З урахуванням позиції МОУ проєкт буде скерований для погодження центральним органам виконавчої влади.

3.5.3. Проблемні питання встановлення інвалідності

Здійснений Секретаріатом Уповноваженого моніторинг нормативно-правових актів засвідчив, що питання встановлення інвалідності звільненим особам у зв'язку з позбавленням особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України чинним законодавством не врегульовано. Таким особам інвалідність встановлюють у зв'язку із загальним захворюванням.

Звільненим особам рекомендовано звертатися до Міжвідомчої комісії при Міністерстві у справах ветеранів України.

Однак в осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, наявні ушкодження здоров'я іншого характеру, аніж поранення чи травми від боєприпасів. Це хвороби, викликані іншими причинами (стресом, голодуванням, побиттям, тортурами, дією електричного струму, сексуальним насильством та ін). Такі хвороби призводять не лише до порушень функцій організму, а й до несприятливих змін фізичної, психоемоційної та соціальної сфер особистості, обмежують не тільки фізичне, а й соціальне функціонування, погіршують якість життя та обмежують життєдіяльність особи. Висновки щодо ушкодження здоров'я та причинно-наслідкового зв'язку з пережитими травматичними подіями мають надавати в таких випадках не лише лікаріи-спеціалісти, а й судово-медичні та судово-психіатричні експерти.

Уповноважений не раз скеровував відповідні ініціативні листи до центральних органів виконавчої влади, зокрема МОЗ і Мінсоцполітики, в яких наголошувалося на потребі врегулювання на законодавчому рівні встановлення причинного зв'язку між захворюваннями/інвалідністю особам, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, і визначення властивих, пов'язаних із цим статусом пільг і соціальних гарантій, а також щодо можливості прирівняння таких осіб до осіб з інвалідністю внаслідок війни.

МОЗ наголосило, що в разі прийняття на законодавчому рівні норми щодо встановлення причинного зв'язку інвалідності з отриманими ушкодженнями здоров'я під час позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України відповідні зміни буде внесено у підзаконні акти. Мінсоцполітики поінформувало про те, що зарахування осіб з інвалідністю, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, до осіб з інвалідністю внаслідок війни потребуватиме додаткових видатків із Державного бюджету України. Відповідно питання розширення контингенту отримувачів

установлених пільг має вирішуватися комплексно відповідно до сформованих нових підходів до ветеранської та соціальної політик, орієнтованих, зокрема, на забезпечення адресного підходу до надання різних видів підтримки не за статусом, а за потребою з урахуванням фінансово-майнового стану одержувачів і фінансових можливостей бюджетів.

Як результат 19.12.2024 прийнято Закон України № 4170-IX,[131] відповідно до якого статтю 8 Закону про захист позбавлених свободи доповнено новою частиною, в якій причиною інвалідності може зазначатися позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

Для забезпечення права осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, на встановлення інвалідності з причини позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України до МОЗ направлено акт реагування щодо увідповіднення закону своїх підзаконних актів.

МОЗ розробив і на початку 2025 року Кабінет Міністрів України прийняв відповідні зміни.[132]

3.5.4. Соціальна підтримка осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України

Законом[133] передбачено низку соціальних гарантій для цивільних осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення з полону. Зокрема це право отримати технічні та інші засоби реабілітації, санаторно-курортне лікування, соціальні послуги.

Моніторингом Уповноваженого встановлено, що такі гарантії є на рівні закону, але на практиці їх не реалізують. Отримана від 25 обласних і Київської міської військових адміністрацій, Нацсоцслужби, Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю інформація дає підстави зробити такі основні висновки:

- звільнені цивільні не обізнані щодо форм соціальної підтримки від держави та не користуються ними;

- органи державної влади не відстежують, як працюють гарантії, що надає Закон цивільним, щодо яких встановлений факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членам їхніх сімей;

- територіальні громади повною мірою не володіють відомостями про цивільних осіб, які звільнилися з полону, та їхні потреби.

[131] Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування медико-соціальної експертизи та впровадження оцінювання повсякденного функціонування особи» від 19 грудня 2024 року № 4170-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4170-20#Text

[132] Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2025 № 94 “Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України щодо удосконалення процесу оцінювання повсякденного функціонування особи”: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94-2025-%D0%BF#Text

[133] Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26.01.2022 № 2010-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text

3.5.5. Забезпечення права на зарахування періоду позбавлення особистої свободи таких осіб до страхового стажу

Моніторингом Уповноваженого встановлено, що Законом[134] передбачено проведення нарахування та сплати ЄСВ за осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, з метою зарахування періоду позбавлення особистої свободи таких осіб до страхового стажу. Водночас Закон не визначає, хто є платником єдиного внеску за таких осіб, тому вказаним особам не зараховується страховий стаж.

Уповноваженим надано рекомендації Мінсоцполітики відповідно до яких розроблено проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо сплати єдиного внеску за осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України» (реєстр. № 11122 від 25.03.2024)[135], яким пропонується встановити орган, який буде сплачувати ЄСВ за вказану категорію громадян. Законопроєкт підготовлено до другого читання Комітетом Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів.

3.5.6. Забезпечення житлових прав

Житло для цивільних громадян України, які незаконно позбавлені свободи внаслідок збройної агресії Росії проти України, – це основа для відновлення соціальних зв'язків, інтеграції в суспільство і відновлення нормального життєвого середовища. Законом [136]визначено право осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення на отримання тимчасового житла.

Моніторингом законодавства встановлено, що у затверджених урядом порядках формування фондів житла для тимчасового проживання та надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання[137] відсутня вищезазначена категорія осіб.

Для недопущення порушення житлових прав осіб, позбавлених свободи внаслідок збройної агресії проти України, Уповноважений ініціював внесення змін до законодавства. Рекомендації було враховано, Уряд прийняв постанову[138], якою внесено зміни до Порядку надання

[134] Там само

[135] Проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо сплати єдиного внеску за осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України» (реєстр. № 11122 від 25.03.2024): https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43905

[136] Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26.01.2022 № 2010-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text

[137] Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2004 р. № 422 "Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання та Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання": https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2004-%D0%BF#Text

[138] Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2024 р. № 1350 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб та інших соціально незахищених верств населення»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-2024-%D0%BF#Text

і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання, водночас до Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання змін не внесено.

Додатково Уповноваженим ініційовано дослідження питання забезпечення житлових прав такої категорії осіб, надіслано опитувальні листи для заповнення до КМВА та 24 ОВА.

За результатами моніторингу встановлено, що з-поміж цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення лише 8 звернулися до ОМС щодо забезпечення тимчасовим житлом, та лише одній особі таке житло було надано. Це свідчить про недостатню кількість житлових приміщень у фондах житла для тимчасового проживання та низьку обізнаність таких осіб щодо можливостей отримання такого виду допомоги.

3.5.7. Надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації

Протягом 2024 року в межах звернень до Уповноваженого від родичів, громадських правозахисних організацій, законних представників в інтересах цивільних осіб, стосовно яких було встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, самими особами зазначеної категорії, після звільнення, а також родичами осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, порушувалось питання надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації.

Відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»[139], родичі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин військовослужбовців, мають право на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації, проте цей закон не врегульовує питання мобілізації членів родин цивільних осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

З метою врегулювання зазначеного питання, Уповноважений у вересні 2024 року поінформував Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки та Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин, які невдовзі повідомили, що інформацію доведено до відома народних депутатів — членів Комітетів як до суб'єктів права законодавчої ініціативи, для використання в законопроєктній роботі.

Як наслідок, Верховна Рада України врегулювала питання[140] відстрочки від мобілізації для цивільних осіб, стосовно яких у визначеному законом порядку було встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після звільнення (п. 6 частини 3 статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»). Зазначена категорія громадян може бути призвана на військову службу лише за їхньою згодою.

3.6. Забезпечення реалізації прав осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та членів їхніх сімей

За даними МВС, з початку повномасштабного вторгнення РФ до України кількість осіб, які мають статус зниклих безвісти за особливих обставин, постійно зростає. Станом на грудень

[139] Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 № 3543-XII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text

140 Закон України «Про внесення змін до частини третьої статті 23 Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" щодо уточнення підстав для надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації» від 20.11.2024 № 4062-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4062-20#n8

2024 року до Реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, були внесені понад 59 тисяч військових та цивільних осіб, включно з дітьми.

Протягом 2024 року до Секретаріату Уповноваженого від членів сімей військовослужбовців та цивільних, які зникли безвісти у зв'язку з російською агресією, надійшло понад 18 тисяч звернень, що більше ніж удвічі перевищило кількість звернень, одержаних у 2023 році.

Заявники зверталися до Уповноваженого за сприянням у пошуку та ідентифікації зниклих рідних, щодо соціального захисту зниклих безвісти за особливих обставин та членів їхніх сімей, а також скаржилися на низьку ефективність пошукової роботи з боку державних органів.

Статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, набувають як військовослужбовці, так і цивільні особи. Водночас Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» (далі — Закон № 2505-VIII)[141] — це фактично єдиний нормативний акт, що визначає права та гарантії для цивільних осіб, зниклих безвісти внаслідок збройної агресії проти України, за винятком норм, що регулюють призначення пенсії по втраті годувальника. Питання соціального захисту зниклих безвісти військовослужбовців додатково регулюються положеннями Закону № 2011-XII[142].

З метою своєчасного виявлення чутливих для суспільства питань та пошуку шляхів їх врегулювання, Секретаріат Уповноваженого протягом 2024 року провів понад 70 зустрічей із членами родин зниклих безвісти, за участі представників державних органів, міжнародних правозахисних організацій, громадських об'єднань тощо.

3.6.1. Питання територіальної підслідності справ щодо зникнення

Одним з поширених питань, що порушуються у зверненнях членів родин зниклих безвісти, є відсутність належної комунікації заявників та потерпілих зі слідчими Національної поліції України, які здійснюють досудові розслідування у кримінальних провадженнях, та низька ефективність розслідування.

Здебільшого це спричинено надмірним навантаженням на слідчих у прифронтових районах, що утворилося внаслідок застосування принципу територіальності при проведенні досудового розслідування щодо зниклих безвісти осіб. Так, відповідно до частини першої статті 218 КПК України досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення.

Збільшення кількості кримінальних проваджень зазначеної категорії в органах досудового розслідування і прокуратури, які розташовані в областях, де тривають активні бойові дії, негативно впливає на комунікацію зі слідчим та процесуальним керівником, можливість реалізації прав потерпілого на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, подання заяв, клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема, про допит свідків чи призначення експертиз, можливість отримання актуальної інформації про стан розслідування та розшуку.

[141] Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 12.07.2018 № 2505-VIII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text

[142] Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 № 2011-XII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

За інформацією Національної поліції України, станом на грудень 2024 року середнє навантаження на одного слідчого, який здійснює розслідування в кримінальних провадженнях зазначеної категорії по державі, становить 46 кримінальних проваджень. Водночас у Донецькій області цей показник становить 375 кримінальних проваджень на одного слідчого, у Луганській та Запорізькій областях — 291 та 249 відповідно.

Водночас положення КПК щодо реалізації принципу територіальності не враховує кратного зростання кількості кримінальних проваджень та впливу ведення воєнних дій на умови розслідування фактів зникнення осіб, тому існує потреба відповідних законодавчих змін[143].

Наприкінці 2024 року Національна поліція ініціювала зміни до Кримінального процесуального кодексу, спрямовані на створення умов для врахування місця проживання та забезпечення прав учасників кримінальних проваджень щодо зниклих безвісти осіб при виборі місця проведення досудового розслідування.

3.6.2. Особливості пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин

Серед причин, що ускладнюють ефективну роботу з пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин[144] та членами їхніх сімей — обмежений кадровий ресурс органів, що здійснюють соціальне забезпечення, пошук та іншу діяльність, пов'язану з питаннями зниклих безвісти за особливих обставин тощо.

Окремої уваги потребує питання обізнаності громадян щодо належних їм прав та порядку звернення до державних органів для їх реалізації. Відсутність необхідних знань та нерозуміння алгоритмів роботи державних органів призводить до звернень громадян до некомпетентних органів, що створює додаткове навантаження на державний апарат.

Для інформування та забезпечення потреб населення, насамперед щодо питань, пов'язаних з полоненими, зниклими безвісти та загиблими оборонцями України та оперативного розв'язання питань, що постають перед членами родин військових, Уповноважений запропонував створити у кожному регіоні України мережі регіональних Центрів захисту прав людини та Консультаційних центрів, на базі яких працюватимуть також фахівці КШППВ.

Секретаріат Уповноваженого отримує численні звернення членів сімей військовослужбовців, чиї рідні зникли безвісти або загинули, зі скаргами на порушення їхніх прав під час проведення судово-медичної експертизи. Серед таких порушень: тривалий термін ідентифікації невпізнаних тіл, неналежні умови їх зберігання, помилки при видачі тіл, а також представлення тіл для впізнання або передача тіл рідним без приведення у відповідний стан після розтину, що завдає їм додаткових емоційних страждань.

[143] Вже у січні 2025 року народні депутати України зареєстрували відповідний Проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану» (реєстр. № 12414 від 16.01.2025): https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/55640

[144] Аналітичний звіт «Як Україна розшукує зниклих безвісти внаслідок агресії Росії тв підтримує членів їхніх сімей» https://zmina.ua/publication/yak-ukrayina-rozshukuye-znyklyh-bezvisty-vnaslidok-agresiyi-rosiyi-ta-pidtrymuye-chleniv-yihnih-simej-analitychnyj-zvit/

Аналіз одержаних звернень і проведені робочі зустрічі Уповноваженого та представників Секретаріату з дотичними відомствами вказують на ймовірні причини зазначених порушень: недостатня кількість бюро судово-медичної експертизи (СМЕ) та кваліфікованих експертів; відсутність чітких алгоритмів обліку та відстеження тіл, зразків ДНК, реєстрації та обігу інформації про результати експертиз; відсутність належної взаємодії між експертними установами МВС, бюро СМЕ та МОЗ щодо результатів експертиз. Зазначені недоліки не дозволяють оперативно розпоряджатись даними, проводити звірки з інформаційними масивами інших відомств, а також перешкоджають залученню МОЗ як суб'єкта наповнення Єдиного Реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, через неможливість використання протоколу взаємообміну даними.

3.6.3. Дотримання трудових прав цивільних осіб, зниклих безвісти за особливих обставин

Стаття 9 Закону України "Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин" містить норми щодо особливостей правового статусу осіб, уповноважених на виконання функцій держави, які зникли безвісти за особливих обставин.[145] Втім, у межах моніторингу Уповноваженого встановлено, що законодавство України не містить чіткого переліку цивільних осіб, що уповноважені на виконання функцій держави. За зниклою особою зберігаються місце роботи та займана посада, проте, не здійснюється нарахування ЄСВ; не передбачено виплата заробітної плати зниклих осіб родичам та членам сім'ї.

За результатами наданих Уповноваженим рекомендацій МВС внесені зміни до Положення[146], відповідно до яких інформування роботодавця про дату набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави, статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, а також про те, що її знайдено, оголошено померлою, або про її смерть здійснюється шляхом електронної інформаційної взаємодії Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, з реєстром застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування з подальшим відображенням інформації в особистому кабінеті страхувальника на вебпорталі електронних послуг ПФУ.

3.6.4. Питання призову на військову службу при мобілізації членів родин військовослужбовців, зниклих безвісти

Значної актуальності у 2024 році набули питання, пов'язані з призовом на військову службу при мобілізації членів родин військовослужбовців, зниклих безвісти.

Зокрема, електронна петиція № 22/225030-еп[147] щодо відстрочки від призову на військову службу при мобілізації окремих категорій членів родин загиблих та зниклих безвісти Оборонців на Офіційному інтернет-представництві Президента України набрала необхідну

[145] Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 12.07.2018 № 2505-VIII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text

[146] Наказ МВС «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 29.08.2022 № 535 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 01.09.2022 за № 998/38334): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text

[147] Електронна петиція «Звернення родин загиблих щодо правки до Закону про мобілізацію № 10449 до статті 23 у пункті про тих, хто не підлягає мобілізації», від 26.04.2024 № 22/225030-еп: https://petition.president.gov.ua/petition/225030

для розгляду кількість голосів. Подання петиції обумовлено необхідністю внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»[148] (в редакції від 18.05.2024). Норма містила передумови до дискримінації деяких членів сімей зниклих безвісти осіб (неповнорідних братів чи сестер), оскільки передбачала відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації зокрема тільки для повнорідних братів чи сестер осіб, які пропали безвісти під час участі у бойових діях.

У серпні 2024 року Верховна Рада підтримала Проєкт Закону «Про внесення змін до Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" щодо розширення кола військовозобов'язаних чиї близькі родичі, зокрема рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра, загинули або зникли безвісти під час участі у бойових діях, для надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації» (реєстр. №11391 від 02.07.2024)[149], який врахував потребу надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язаним, чиї близькі родичі, зокрема рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра, загинули або зникли безвісти під час участі у бойових діях.

Іншим питанням стало підтвердження факту зникнення особи за особливих обставин для підтвердження права на відстрочку її рідних. Зокрема, в редакції постанови Кабінету Міністрів України №560[150] до Переліку документів, що засвідчують право громадян на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації, включено рішення суду про визнання особи зниклою безвісти за особливих обставин. Вимога звертатися до суду для одержання подібного документа не узгоджувалася з тим, що, згідно зі статтею 4 ЗУ № 2505-VIII, особа набуває статусу зниклої безвісти за особливих обставин з моменту внесення відомостей про неї до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Тобто законодавство містить виключно адміністративний порядок отримання статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин.

У червні 2024 Уповноважений звернувся до Міністра оборони України з рекомендацією внести зміни та поновити права членів сімей зниклих безвісти осіб, яка була врахована при внесенні змін до окремих питань ведення військового обліку та призову громадян під час мобілізації постановою Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 № 1558[151].

3.6.5. Сприяння у пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин

[148] Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 № 3543-XII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#n420

[149] Проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо розширення кола військовозобов'язаних чиї близькі родичі, зокрема рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра, загинули або зникли безвісти під час участі у бойових діях, для надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, від 02.07.2024 № 11391: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44512

[150] Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2024 р. № 560 «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text

[151] Постанова Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 р. № 1558 «Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо окремих питань ведення військового обліку та призову громадян під час мобілізації»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1558-2024-%D0%BF#n48

У кожному другому зверненні, що надходить за напрямом сектору безпеки й оборони, заявники порушують питання встановлення долі громадян, які зникли безвісти в умовах збройної агресії проти України. В межах своєї компетенції Уповноважений забезпечує участь Секретаріату в функціонуванні механізмів реалізації прав членів родин осіб, зниклих безвісти за особливих осбставин, гарантованих статтею 6 Закону № 2505-VIII[152].

Зважаючи, що зникнення відбуваються у бойових умовах, за відсутності відомостей від ворожої сторони, традиційних механізмів пошуку зниклих безвісти, як-от аналіз одержаних від військової частини відеоматеріалів, опитування побратимів та звільнених з полону осіб, співставлення профілів ДНК тіл загиблих та членів сімей тощо, часто недостатньо для ефективного встановлення долі зниклих громадян.

Тому пошук зниклих безвісти та повернення громадян України на Батьківщину є одним із напрямів гуманітарної взаємодії між омбудсманами України та РФ. У 2024 році тривав започаткований у минулі роки обмін інформацією Уповноваженого з російською стороною щодо зниклих безвісти осіб. Продуктивність таких заходів залишалася невисокою, проте завдяки цій роботі державним органам України вдається встановлювати та підтверджувати факти позбавлення свободи розшукуваних осіб Російською Федерацією, а їх рідним — реалізувати право на отримання достовірних відомостей про місцеперебування осіб, зниклих безвісти.

Натомість у межах підписаного у квітні 2023 року меморандуму про співпрацю з КНДІСЕ триває робота з опрацювання механізму верифікації відомостей про зниклих безвісти осіб, одержаних їхніми близькими з неофіційних джерел (фото та відеоматеріали), що підтверджують факт перебування особи у полоні. За фінансування Товариства Червоного Хреста України, за зверненням Уповноваженого КНДІСЕ проводить експертні дослідження з метою ототожнення особи військовослужбовця за його фото- або відеозображенням. Підготовлений консультаційний висновок за результатами проведення ототожнення особи військовослужбовця за ознаками зовнішності може бути взятий до відома слідчим або стати підставою для призначення слідчим експертизи в межах кримінального провадження.

Протягом 2024 року до КНДІСЕ скеровано 118 матеріалів для проведення ідентифікації за ознаками зовнішності (експертні дослідження). За придатними для ідентифікації фото- та відеоматеріалами проведено 78 досліджень та ідентифіковано 25 осіб (щодо 53 осіб отримано висновки, що ймовірно зображена одна й та сама особа / ймовірно різні особи; по 34 особам отримано листи щодо непридатності зображень для ідентифікаційних досліджень). По решті листів проводяться подальші дослідження.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України:

розглянути та підтримати проєкт Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних

[152] Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 12.07.2018 № 2505-VIII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text

правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану, р.н. 12414 від 16.01.2025[153].

Міністерству розвитку громад та територій України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 31 березня 2004 р. № 422 "Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання та Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання" та включити до Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення.

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до абзацу 8 пункту 7 Положення про Комісію з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.11.2022 № 1281, якими передбачити поширення права на отримання щорічної державної грошової допомоги для особи, стосовно якої встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, на осіб, зазначених у підпункті "б" пункту 2 частини першої статті 2 Закону України "Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей";

ініціювати надання доступу членам Комісії з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України до інформаційно-комунікаційних систем, державних реєстрів, баз даних, для можливості підтвердження родинних зв'язків між заявниками та особами, позбавленими особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України;

надати можливість особам, які звернулися до Комісії з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, за бажанням надавати пояснення та / або зауваження Комісії відповідно до вимог законодавства;

на вимогу осіб, які звернулися до Комісії з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, надавати в письмовій формі обґрунтування (мотивування) рішення про непідтвердження факту позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України;

унормувати можливість отримання щорічної державної грошової допомоги на особовий рахунок уповноваженої особи у період дії в Україні або в окремих її місцевостях правового режиму воєнного стану для всіх категорій осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

Міністерству охорони здоров'я:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт змін до постанови Кабінету Міністрів України від 15 березня 2024 року № 296 «Про затвердження Порядку

[153] Проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану» (реєстр. №. 12414 від 16.01.2025): https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/55640

проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення» в частині вдосконалення надання медичної, реабілітаційної та психологічної допомоги звільненим цивільним особам;

забезпечити розширення системи закладів СМЕ, належного їх облаштування й збільшення кількості експертів, залучених до здійснення експертиз загиблих Захисників України.

Секретаріату Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин у взаємодії з компетентними органами державної влади:

забезпечити реалізацію та координацію інформаційної кампанії в областях (регіонах) України, за кордоном України, спрямовану на підвищення рівня обізнаності населення щодо алгоритму звернень родичів, законних представників до державних органів, організацій, дотичних до питань пошуку цивільних осіб, зниклих безвісти за особливих обставин;

надати пропозиції щодо створення «єдиного інформаційного вікна» при компетентному державному органі для ефективної комунікації, консультацій родичів, законних представників осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

РОЗДІЛ 4. Права людини в системі органів сектору безпеки й оборони

Протягом 2024 року в інтересах військовозобов’язаних, військовослужбовців, правоохоронців та членів їхніх родин до Уповноваженого надійшло понад 6,8 тис. звернень; від ветеранів та членів їхніх родин — понад 1,2 тис.

Військовозобов’язані та члени їхніх родин зверталися з питань додержання прав під час призову на військову службу при мобілізації (понад 3,3 тис. звернень) та альтернативної служби (понад 700 звернень); у зверненнях військовослужбовців порушувалися питання охорони здоров’я та медичної допомоги, порядку проходження та звільнення з військової служби, грошових виплат, матеріального та соціального забезпечення тощо. Ветерани та їхні рідні зверталися за сприянням в одержанні статусів (УБД, особи з інвалідністю та ін.) та в реалізації права на належні виплати.

На переважну більшість звернень (близько 90%) були надані роз'яснення заходів, що їх мають вжити заявники або надано сприяння у реалізації їх прав. Менше ніж 10% звернень потребували вжиття заходів реагування Уповноваженого. З цієї кількості за 1064 зверненнями права громадян були поновлені.

4.1. Забезпечення прав військовозобов’язаних та призовників

Понад 3,3 тисячі звернень, що надійшли до Уповноваженого у 2024 році, стосувалися можливих порушень прав громадян (призовників, військовозобов’язаних, резервістів) під час призову на військову службу за мобілізацією та при встановленні ступеню їх придатності до військової служби, а також скарг на неправомірні дії представників ТЦК та СП й Національної поліції.

Із загальної кількості кожне десяте звернення потребувало втручання Уповноваженого та невідкладного реагування. Найбільш поширеними випадками порушення прав при цьому були: незаконне (без участі працівників Національної поліції) обмеження свободи пересування під час затримання та доставлення військовозобов'язаних громадян до ТЦК та СП, неправомірне застосування сили групами оповіщення, призов на військову службу осіб, які не підлягають призову, зокрема, забронюваних або таких, які мають право на відстрочку від призову; неврахування наданих документів, що підтверджують підстави для відстрочки від призову при ухваленні Комісіями при ТЦК та СП відповідних рішень тощо.

З метою встановлення причин порушення прав військовозобов'язаних осіб та попередження їх у майбутньому, працівники Секретаріату Уповноваженого провели 22 виїзні моніторингові перевірки до центрів комплектування.

Зокрема, Секретаріат Уповноваженого провів моніторингові перевірки з виїздом на місце події за фактами смерті військовозобов'язаних громадян України при проведенні заходів мобілізації ТЦК та СП: громадянина М. при проведенні мобілізації Чортківським РТЦК та СП (Тернопільська область) у лютому 2024 р.; громадянина П. при проведенні мобілізації Хмельницьким ОМТЦК та СП у березні 2024 р.; громадянина К. при проведенні мобілізації Звягельським РТЦК та СП (Житомирська область) у лютому 2024 р.

За матеріалами одержаних звернень Уповноважений відкрив чотири провадження у справі про порушення прав і свобод людини і громадянина під час призову на військову службу при мобілізації, три з яких стосуються окремих епізодів порушення прав. Скарги на порушення прав, які мають системний характер, узагальнені та розглядаються в рамках одного загального, «магістрального» провадження.

Під час моніторингів, з метою вжиття заходів реагування та упередження у майбутньому порушень прав громадян під час мобілізації, було проведено 18 робочих зустрічей та нарад за участі представників Секретаріату Уповноваженого, МОУ, керівників обласних військових адміністрацій, органів досудового розслідування та процесуального контролю, у провадженні яких перебувають відповідні досудові розслідування, за результатами яких надано відповідні рекомендації вказаним установам та командуванню органів військового управління.

За результатами роботи виїзних груп встановлено, що здебільшого порушення прав громадян вчиняються через наявність у законодавстві норм, які дозволяють військовослужбовцям ТЦК та СП здійснювати призов громадян на військову службу під час мобілізації незалежно від місця їх перебування на військовому обліку, а також прийнятих у порушення вимог статті 17 Конституції України приписів, які надали військовослужбовцям невластиве для них право перевірки військово-облікових документів у громадян. Керівникам органів військового управління та ВЛК (місцевого, обласного та регіонального рівня) скеровано відповідні рекомендації щодо усунення порушень і покращення службової діяльності.

Після ініціативних повідомлень Уповноваженим правоохоронних органів та органів ВСП ЗСУ за фактами насильницьких дій та нанесення тілесних ушкоджень протягом 2024 року вживалися відповідні заходи щодо застосування дисциплінарного впливу та розпочато 25 кримінальних проваджень за фактами настання смерті, завдання тілесних ушкоджень та перевищення повноважень військовою службовою особою щодо військовозобов'язаних осіб при проведенні заходів призову під час мобілізації та проходження медичного огляду

військово-лікарською комісією. За окремими, найбільш резонансними випадками, Уповноважений здійснював інформування органів прокуратури щодо посилення заходів процесуального контролю для забезпечення ефективного досудового розслідування.

У межах визначених законом повноважень працівники Секретаріату Уповноваженого здійснюють комунікацію зі слідчими та процесуальними керівниками у таких кримінальних провадженнях, а також з командуванням органів військового управління щодо усунення причин та умов порушень прав мобілізованих громадян України.

Крім того, для поновлення прав громадян, які були призвані на військову службу під час мобілізації з порушенням законодавства, Секретаріат Уповноваженого порушує питання щодо звільнення призваних осіб з військової служби.

До Уповноваженого звернувся адвокат в інтересах громадянина Ф., із скаргою на дії представників Калуського РТЦК та СП Івано-Франківської області, якими, зі слів заявника, були здійснені незаконні затримання, позбавлення волі та призов чоловіка на військову службу. При цьому було проігноровано підстави, що дають Ф. право на відстрочку від призову — громадянин має на утриманні особу, яка є інвалідом першої групи з дитинства та потребує стаціонарного догляду. За матеріалами звернення Уповноважений скерував листа до ГШ ЗСУ та ГУ ВСП ЗСУ для здійснення перевірки та вжиття заходів реагування, спрямованих на поновлення порушених прав.

Згідно з відповіддю Командування СВ ЗСУ, інформація щодо порушення представниками Калуського РТЦК та СП не знайшла підтвердження: під час уточнення даних військовозобов'язаний Ф. не надав необхідних для надання йому відстрочки від призову на військову службу документів. Водночас військовослужбовець Ф. надав командуванню військової частини повний пакет документів, необхідний для звільнення з військової служби. Відповідно до наказу командира військової частини Ф. був звільнений у запас за абзацом 7 підпункту «г» пункту 2 частини 4 статті 26 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» та направлений до Калуського РТЦК та СП, де громадянин став на облік військовозобов'язаних та за наданими документами отримав відстрочку від призову.

З метою контролю за законністю функціонування порядку призову на військову службу, а також механізму реалізації повноважень державних органів та органів військового управління, Офіс Омбудсмана активно долучався до опрацювання законодавства з питань мобілізації. При цьому вдалося запобігти включенню до законопроєктів деяких норм, які порушували права громадян або створювали передумови до цього, зокрема, положення, згідно з якими військове командування набуває повноважень обмежувати право громадян України на виїзд за межі України, норми, що конфліктували із законодавством про захист персональних даних, або норми, які мали ознаки дискримінаційних, зокрема стосовно аспірантів, які здобувають освіту на умовах контракту.

Так, законопроєктом 10449[154], ініційованим Урядом, було запропоновано внести зміни до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо позбавлення права на звільнення від призову на військову службу під час мобілізації аспірантів, які здобувають освіту за кошти на умовах контракту. При цьому усім іншим категоріям здобувачів освіти за цих умов право на звільнення від призову було збережене. До Уповноваженого надійшли понад 50 звернень від громадян зі скаргами на порушення принципу рівності перед законом зазначених категорій здобувачів освіти. У листі до Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки, на розгляді якого перебував законопроєкт, були викладені обґрунтування недоцільності прийняття зазначеної та інших норм, прийняття яких суперечило б Конституції та деяким законам України.

Натомість низка рекомендацій Уповноваженого не була врахована при прийнятті законопроєкту 10449, що призвело до покладання на військові підрозділи невластивих функцій та мало наслідком істотні порушення прав громадян України під час мобілізації.

Так, запроваджено згадану вище норму про використання військовослужбовців для обмеження прав і свобод громадян у частині проведення перевірки військово-облікових документів, та ухвалено приписи, що дозволяють військовослужбовцям ТЦК та СП здійснювати призов громадян на військову службу під час мобілізації незалежно від місця їх перебування на військовому обліку, що позбавляє громадян права надати медичні документи про стан здоров'я під час проходження огляду військово-лікарської комісії та інших документів, які підтверджують право на відстрочку. Водночас не було враховано рекомендації щодо запровадження механізму реалізації права громадян на проходження альтернативної служби та приведення Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» до вимог статті 35 Конституції України, викладені у листі Уповноваженого до Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки при опрацюванні законопроєкту р.н. 10449.

4.2. Додержання прав громадян під час проходження медичного огляду ВЛК

Протягом 2023–2024 років Уповноважений ініціював зміни до нормативно-правових актів, які регламентують діяльність ВЛК, серед яких: проведення медичного огляду військовозобов'язаних у цивільних закладах охорони здоров'я[155], запровадження електронної черги та електронної картки військовослужбовця, пересилання медичної документації системою електронного документообігу[156] тощо.

Загалом вжитими заходами вдалося зняти «критичне» навантаження на гарнізонні та госпітальні ВЛК, а також внести зміни щодо оптимізації процесу проходження медичного

[154] Проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» (реєстр. № 10449 від 30.01.2024): https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43604

[155] Постанова КМУ «Про внесення зміни до Порядку реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2023 році», від 18.04.2023 р. № 343: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/343-2023-%D0%BF#Text

[156] Постанова КМУ «Про затвердження Порядку здійснення в особливий період обміну медичними та іншими документами військовослужбовців між закладами охорони здоров'я державної та комунальної власності, державними установами Національної академії медичних наук, в яких військовослужбовці перебували (перебувають) на лікуванні, військовими частинами і територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки» від 23.08.2023 р. № 901: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/901-2023-%D0%BF#Text

огляду. Однак від громадян надалі надходять скарги на формальний підхід членів ВЛК при обстеженні стану здоров'я військовозобов'язаного та неврахування під час винесення постанов ВЛК медичних документів (медичної карти амбулаторного хворого, результатів медичних обстежень, консультаційних висновків щодо перенесених захворювань, отриманих травм, поранень тощо), чим порушуються норми глави 3 розділу II Наказу МОУ № 402[157].

Водночас надходження скарг на діяльність ВЛК, які зокрема визначають придатність за станом здоров'я до військової служби призовників, військовозобов'язаних та резервістів, не припинилося.

Всупереч пункту 72 постанови Кабінету Міністрів України № 560[158] військовозобов'язані, не згодні з рішенням ВЛК при районному (міському) ТЦК та СП, не скеровуються для проходження ВЛК при обласному ТЦК та СП, а їхні заяви з цього приводу залишаються без розгляду, чим порушується право громадян на оскарження винесених рішень.

Переважна більшість військовозобов'язаних та призваних на військову службу під час мобілізації осіб зверталася зі скаргами на неврахування при проходженні ВЛК фактичного стану здоров'я та наявних медичних документів. Визначення осіб з тяжкими захворюваннями або навіть з інвалідністю придатними до військової служби призводить до комплектування військ особами, які за станом здоров'я не спроможні виконати поставлені завдання, а також створює додаткове навантаження на медичні підрозділи Сил Оборони України.

До Уповноваженого із заявою щодо порушення при проходженні ВЛК звернулася представниця благодійної організації, що опікується хворими на гемофілію, в інтересах пацієнта Б., який проходить безперервну терапію, пов'язану з гематологічним захворюванням, та щодня потребує введення препаратів для підтримання функцій організму.

У серпні 2024 Б. прибув до РТЦК та СП у Запорізькій області з метою отримання військово-облікового документа. Під час проходження лікарської комісії терапевт проігнорував заключення особистого лікаря, документи, що підтверджують наявність у Б. інвалідності, та надав висновок про його придатність до військової служби.

Після вжитих заходів реагування встановлено, що при винесенні постанови ВЛК про придатність до військової служби не в повному обсязі враховано медичні документи, що характеризують стан здоров'я військовозобов'язаного. Начальнику Запорізького обласного ТЦК та СП, з метою визначення придатності до проходження військової служби, рекомендовано направити військовозобов'язаного Б. на контрольний медичний огляд ВЛК.

4.3. Проходження альтернативної служби під час дії воєнного стану

[157] Наказ МОУ від 14.08.2008 № 402 «Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text

[158] Постанова КМУ від 16.05.2024 № 560 «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text

Зросла кількість звернень від громадян та релігійних громад України, зокрема з інших країн щодо сприяння у забезпеченні гарантованого статтею 35 Конституції України та міжнародними договорами права їх вірян на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою.

Зазначена ситуація потребує нагального законодавчого розв'язання шляхом внесення змін до чинної редакції Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу»[159], з метою закріплення в ньому права громадян на альтернативну службу під час дії воєнного стану. Залишення міністерствами та відомствами неодноразових звернень Уповноваженого та доручень Уряду з цього питання протягом 2023 року без належного реагування стало підставою чергового звернення Уповноваженого до Кабінету Міністрів.

Відповідно до резолютивної частини Протоколу робочої наради під головуванням Секретаря РНБО України щодо виконання завдань, визначених Президентом України з питань державно-церковних відносин від 26.07.2024 року, Державній службі України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) доручено спільно з представниками відповідних міністерств та центральних органів виконавчої влади утворити міжвідомчу робочу групу, яка має підготувати та внести в установленому порядку законопроєкт про альтернативну (невійськову) службу в новій редакції.

04.10.2024 року на міжвідомчій нараді створено робочу групу з напрацювання необхідних законодавчих змін, що стосуватимуться можливості проходження альтернативної (невійськової) служби під час дії воєнного стану на чолі з Головою ДЕСС. Станом на кінець 2024 року тривало опрацювання законопроєкту робочою групою.

4.4. Реалізація прав військовослужбовців та працівників правоохоронних органів

В умовах активної розбудови військового компоненту держави, зростання кількості громадян, які потребують правового захисту та розв'язання широкого спектра соціально-побутових, фінансових та організаційних питань у секторі безпеки й оборони, важливим напрямом діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є захист прав громадян, залучених до відбиття агресії, та їхніх рідних.

На це, зокрема, вказує динаміка загальної кількості звернень до Уповноваженого, одержаних при здійсненні парламентського контролю за додержанням прав у системі органів сектору безпеки й оборони. У 2022 році було одержано понад 11,2 тисяч звернень, у 2023 — 17 тисяч, у 2024 — понад 28 тисяч звернень, що в середньому складає понад 25% загальної кількості звернень до Уповноваженого.

Зважаючи на нагальну необхідність та з метою посилення спроможності держави в забезпеченні додержання прав військовослужбовців, у квітні 2024 в структурі МОУ, за підтримки Уповноваженого, був створений новий структурний підрозділ — Центральне управління захисту прав військовослужбовців[160], а в грудні 2024 року призначено

[159] Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12.12.1991 р.№ 1975-XII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text

[160] Публікація «Міноборони започатковує нову ініціативу з захисту прав військовослужбовців», 03.04.2024: https://mod.gov.ua/news/minoboroni-zapochatkovue-novu-inicziativu-z-zahistu-prav-vijskovosluzhbovcziv

Уповноваженого Президента України з питань захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей[161].

З метою оперативного реагування на порушення прав громадян, задіяних у системі органів сектору безпеки й оборони, між Уповноваженим, новоствореними підрозділом та інституцією налагоджено взаємне інформування про виявлені системні порушення прав та чинники, що їх спричиняють, здійснюється спільний пошук рішень для їх усунення.

4.4.1. Питання грошового забезпечення військовослужбовців

До Уповноваженого за рік надійшло близько 900 звернень щодо можливих порушень прав військовослужбовців на одержання грошового забезпечення та членів їхніх сімей, які, відповідно до законодавства, мають право на отримання виплат.

Найчастіше щодо виплати грошового забезпечення у не встановленому законодавством розмірі та без врахування додаткової винагороди[162] звертаються військовослужбовці, які перебувають на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я або під час їх відпустки для лікування після тяжкого поранення.

Так, пунктом 12 розділу XXXIV Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям ЗСУ[163] визначено, що підставою для видання наказу про виплату додаткової винагороди в розмірі до 100 000 гривень у зв'язку з пораненням (контузією, травмою, каліцтвом), пов'язаним із захистом Батьківщини, є довідка про обставини травми (поранення, контузії, каліцтва) — додаток 5 до Положення про військово-лікарську експертизу в ЗСУ[164]. Крім того, підставою для виплати під час перебування у відпустках є висновок ВЛК про ступінь важкості поранення (тяжке поранення).

Водночас передумовами до несвоєчасних виплат за подібними випадками є тривале оформлення довідок про обставини отримання травми та постанов ВЛК, яким визначається тяжкість поранення, які є підставами для нарахування та виплати додаткової винагороди, та відсутність чіткого порядку передачі зазначених документів від медичних підрозділів і лікувальних закладів до фінансових підрозділів військових частин.

Під час зустрічей Уповноваженого з військовослужбовцями, які проходять реабілітацію після полону, та у зверненнях від членів родин полонених і зниклих безвісти Оборонців неодноразово порушувалося питання надання можливості військовим розпоряджатися власним грошовим забезпеченням.

Передумовою до таких звернень стали випадки, коли батьки та інші особи, які перебували на утриманні військовослужбовця, при його потраплянні в полон або зникненні

[161]Указ Президента від 30.12.2024 № 886/2024 «Про призначення О. Кобилинської Уповноваженим Президента України з питань захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей»: https://www.president.gov.ua/documents/8862024-53409

[162] Визначена постановою КМУ № 168 від 28.02.2022 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану», розміром до 100 тис. грн.

[163] Порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям ЗСУ, затверджений наказом МОУ № 260 від 26.06.2018: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text

[164] Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затверджене наказом МОУ від 14.08.2008 року № 402: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text

безвісти фактично втрачали право на отримання грошового забезпечення. За чинною на той час нормою закону право на одержання грошового забезпечення військовослужбовців, часто разом з виплатою аліментів, набували фактично сторонні для них особи, наприклад колишні дружини, які є законними представницями їхніх малолітніх та неповнолітніх дітей. Водночас сам військовослужбовець після повернення з полону залишався без засобів, необхідних для реабілітації та реінтеграції в суспільне життя.

За ініціативи Уповноваженого Міністерство оборони України опрацювало та подало до Верховної Ради України законопроєкт[165], спрямований на вдосконалення механізму виплат грошового забезпечення членам родин військових, які потрапили у полон або зникли безвісти.

За результатом проведеної роботи парламент вніс зміни до статті 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»[166]. Змінами зокрема передбачено, що військовослужбовець може заздалегідь скласти особисте розпорядження та визначити осіб, яким буде перераховуватися грошове забезпечення у випадку його потрапляння в полон або зникнення безвісти. Крім того, щонайменше 50% грошового забезпечення, визначеного після здійснення встановлених законом відрахувань, накопичуватимуться на рахунку військовослужбовця і можуть бути використані ним після повернення.

4.4.2. Додержання прав військовослужбовців на медичну допомогу

Протягом року понад 1,1 тис. звернень стосувалися питань охорони здоров'я та медичного забезпечення, зокрема проходження медичного огляду ВЛК для встановлення ступеню придатності до військової служби військовослужбовців після поранення (хвороби).

Відповідно до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»[167], військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, мають право на безоплатну медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я. Турбота про збереження та зміцнення здоров'я військовослужбовців — обов'язок командирів (начальників).

Натомість значна частка звернень військовослужбовців та членів їхніх родин стосується відмови або недотримання встановленого порядку командирами / начальниками при направленні військовослужбовців на медичний огляд ВЛК, ігнорування військовим командуванням висновків та рекомендацій ВЛК про необхідність спрямування військовослужбовців для проходження медичного огляду. Крім того, без належного реагування залишаються подані військовослужбовцями рапорти з клопотанням про переміщення для

[165] Проєкт Закону про внесення зміни до статті 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», р.н. 11407 від 16.07.2024: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=11407&conv=9

[166] Закон України «Про внесення зміни до пункту 6 статті 9 Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" щодо грошового забез ечення військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних державах або безвісно відсутніх», від 08.10.2024 № 3995-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3995-20#Text
https://bukvy.org/na-tot-hersonshhyny-rosiyany-zmushuyut-ukrayinskyh-ditej-pysaty-lysty-okupantam-czns/

[167] Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», від 20.12.1991 р. № 2011-XII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

подальшого проходження військової служби до частин забезпечення, ТЦК та СП, підрозділів логістики, з урахуванням їхнього стану здоров'я на підставі рішень ВЛК.

У лютому 2024 до Уповноваженого зі скаргою звернувся адвокат в інтересах військовослужбовця Б., який мав значні порушення стану здоров'я та рапорт якого про направлення на лікування не був прийнятий та розглянутий його безпосереднім керівником та керівництвом вищого рівня.

Представник військовослужбовця клопотав про зобов'язання командування військової частини розглянути рапорт Б. згідно з законодавством. До МОУ, як до органу, що здійснює державний контроль і нагляд у сфері охорони здоров'я в Міноборони та Збройних Силах[168], був скерований лист з роз'ясненням норм законодавства, які були порушені внаслідок дій посадових осіб, з вимогою щодо забезпечення надання медичної допомоги військовослужбовцю.

За результатом розгляду рапорту військовослужбовець Б. був відправлений на стаціонарне лікування та, за результатами медичного огляду та на підставі довідки ВЛК, йому була надана відпустка для лікування у зв'язку з хворобою.

Водночас у 2024 році було реалізовано зміни[169] в нормативному регулюванні порядку надання медичної допомоги, спрямовані на усунення причин скарг, з якими у 2023 році зверталися до Уповноваженого військовослужбовці, які проходили лікування після поранень.

Зазначені зміни дозволили припинити практику, коли військовослужбовець після завершення лікування слідував до військової частини (часто до району бойових дій), для отримання направлення на проходження ВЛК, з яким повертався до медичного закладу для проходження медичного огляду.

На виконання рекомендацій Уповноваженого щодо внесення до НПА норми про обов'язкове проходження ВЛК під час перебування на лікуванні військовослужбовцями, які мають право на отримання одноразової грошової допомоги (ОГД) у разі інвалідності або часткової втрати працездатності. Відповідні норми було запроваджено наказом МОУ від 27.04.2024 № 262[170], що скоротило час на прийняття рішень щодо проходження медичного огляду та сприяє зменшенню нецільового переміщення військовослужбовців.

При здійсненні моніторингу додержання прав поранених (травмованих) військовослужбовців-ветеранів, які проходять лікування та реабілітацію, протягом 2023 року

[168] Пункт 88 Положення про Міністерство оборони України, затвердженого постановою КМУ від 26.11.2014 р. № 671: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text

[169] Наказ МОУ від 27.04.2024 № 262 Про затвердження Змін до Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0616-24#n4

[170] Там само

було встановлено розбіжності між нормами харчування військовослужбовців у військово-медичних закладах[171] та у цивільних закладах охорони здоров'я[172].

Для порівняння: у терапевтичних та хірургічних відділеннях цивільного закладу охорони здоров'я на одного хворого денною нормою харчування визначено зокрема 50 г м'яса, 50 г птиці, 50 г риби та 10 г масла вершкового; відповідно до норми № 5, лікувальна денна норма на одного хворого, згідно з якою забезпечуються харчуванням хворі у військово-медичних та медичних закладах МВС, ДСНС та ін., становить відповідно 200 г м'яса, 50 г птиці, 150 г риби та 45 г масла.

За результатами моніторингових візитів до цивільних медичних закладів Вінницької, Закарпатської, Київської, Рівненської, Чернівецької та інших областей України було встановлено невідповідність поживності «цивільних» норм харчування потребам військовослужбовців для їх належного відновлення після поранення (хвороби). До МОЗ України та МОУ було скеровано відповідні рекомендації Уповноваженого.

У результаті вжитих заходів МОЗ України розроблено Порядок[173], що забезпечує покращене харчування військовослужбовців під час лікування у закладах охорони здоров'я усіх форм власності та підпорядкування на рівні норм, які застосовуються у військово-медичних закладах. Це сприятиме повноцінній реабілітації хворих та поранених військовослужбовців.

4.4.3. Питання переведення військовослужбовців згідно з приписами ВЛК

Понад 700 звернень надійшло до Уповноваженого з клопотанням про сприяння в переміщенні військовослужбовців між військовими частинами видів, родів військ ЗСУ, згідно з приписами висновків ВЛК щодо доцільності використання військовослужбовців на певних посадах, зважаючи на стан їхнього здоров'я.

У січні 2024 р. до Омбудсмана звернувся адвокат в інтересах військовослужбовця П., визнаного за станом здоров'я обмежено придатним до військової служби. До місця проходження служби П. надійшов лист від військової частини, командування якої погодилося з проходженням служби військовослужбовцем П. на посадах, що враховує його стан здоров'я.

Натомість після подання відповідного рапорту, клопотання про переведення П.

[171] Регламентується Нормами харчування військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань, визначеними постановою КМУ від 29 березня 2009 року № 426: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2002-%D0%BF#Text

[172] Регламентується Додатком 2 до Порядку організації системи лікувального харчування хворих у закладах охорони здоров'я, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я від 29.10.2013 № 931: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2205-13#Text

[173] Порядок забезпечення покращеного харчування військовослужбовців під час лікування у закладах охорони здоров'я усіх форм власності та підпорядкування відповідно до норм, які застосовуються у військово-медичних закладах, затверджений постановою КМУ № 955 від 13.08.2024 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/955-2024-%D0%BF#Text

до іншого підрозділу не було розглянуто командуванням військової частини, що було пояснено відсутністю будь-яких запитів інших підрозділів щодо переміщення військовослужбовця. На подані представником адвокатські запити до військової частини, Черкаського ОТЦК та СП та Командування Сухопутних військ ЗСУ відповіді не були отримані. Представник військовослужбовця клопотав про вжиття заходів на належний та вчасний розгляд рапорту військовослужбовця П. про його переміщення та розгляд надісланих адвокатських запитів.

До Генерального штабу ЗСУ як органу військового управління, на який зокрема покладено обов'язок здійснення заходів, спрямованих на реалізацію соціальних і правових гарантій військовослужбовців та членів їхніх сімей, працівників ЗСУ, Уповноважений скерував листа з роз'ясненням порушених внаслідок дій посадових осіб норм законодавства та вимогою щодо забезпечення додержання права військовослужбовця. За результатом розгляду рапорту, військовослужбовець був переміщений до іншої військової частини згідно з надісланим приписом.

Водночас протягом 2024 року актуальним залишалося питання доцільності використання у військових підрозділах фахівців зі спеціальними знаннями, навичками та вміннями, на штатних посадах з військово-обліковою спеціальністю, що не враховує їх рівень підготовки. Передусім це стосується медичного персоналу та технічних спеціалістів.

У лютому 2024 року до Уповноваженого звернувся військовослужбовець Н., доброволець, бойовий медик, фельдшер за фахом, із клопотанням про вжиття заходів реагування щодо недопущення порушень прав при призначенні на посаду. Зі слів заявника, начальник медичного батальйону ініціював його переведення на посаду стрільця, залишаючи на посадах медичного персоналу військовослужбовців без спеціальної освіти.

З метою перевірки зазначеної у зверненні інформації та вжиття заходів у межах компетенції Уповноважений скерував листи до ГУ ВСП ЗСУ та МОУ. За інформацією, наданою Командуванням СВ ЗСУ, переміщення Н. на посаду стрільця було скасовано, військовослужбовець надалі проходитиме військову службу на посаді бойового медика.

4.4.4. Реалізація права військовослужбовців на звільнення з військової служби

Протягом року до Уповноваженого надійшло близько 800 звернень, в яких військовослужбовці повідомляють про відсутність реагування командування військових частин на рапорти про звільнення з військової служби за сімейними обставинами, відповідно до частини 12 статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу»[174]. Зокрема це пов'язано з тривалим розглядом поданих рапортів, неправомірними вимогами щодо долучення до рапорту непередбачених законодавством документів, вимагання невстановлених зразків документів тощо.

[174] Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-XII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text

У жовтні 2024 до Уповноваженого звернулася громадянка П., особа з інвалідністю II групи, син якої, маючи бронювання на період мобілізації за місцем роботи на шахті, був призваний на військову службу та після навчання скерований до військової частини для проходження служби. Заявниця клопотала про сприяння у звільненні сина, рапорт якого на звільнення за сімейними обставинами не був розглянутий на підставі відсутності непередбаченої нормативними актами «довідки про надавача соціальних послуг по догляду за особою з інвалідністю». Також не мали результату подання рапорту на ім'я Міністра оборони України, дзвінки та звернення до Західного регіонального управління ВСП.

До Міністерства оборони України як до органу, на який покладено обов'язок зі здійснення правового і соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, був скерований лист із вимогою розглянути звернення заявниці, здійснити перевірку викладених фактів та вжити заходів щодо забезпечення надання обґрунтованої відповіді військовослужбовцю на поданий ним рапорт.

У листопаді 2024 наказом командира військової частини військовослужбовця звільнено з військової служби.

Загалом протягом року після вжитих заходів реагування поновлено права заявників на звільнення за 81 зверненням.

Питання прозорості процедури звільнення з військової служби неодноразово порушувалося Уповноваженим. Згідно з рекомендацією Уповноваженого щодо визначення чіткого переліку документів, необхідних для прийняття рішення щодо звільнення з військової служби, наказом МОУ № 495 від 23.07.2024[175] були внесені відповідні зміни до додатка № 19 Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затвердженої наказом МОУ № 170 від 10.04.2009[176].

Унормування переліку документів, який встановлений додатком № 19, спрощує реалізацію права військовослужбовців на звільнення за сімейними обставинами. Водночас наявність у переліку деяких зразків та форм документів, як-от «акт обстеження сімейного стану військовослужбовця із зазначенням інформації про наявність чи відсутність інших осіб, які здійснюють або можуть здійснювати такий догляд, затверджений керівником територіального центру комплектування та соціальної підтримки» та «копія посвідчення члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці» ускладнює реалізацію права військовослужбовців на звільнення за сімейними обставинами.

Крім того, переліки документів, що затверджені відомчими нормативними актами для ЗСУ та інших формувань, які комплектуються військовослужбовцями, мають відмінності, що

[175] Наказ МОУ «Про затвердження Змін до Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» від 23.07.2024 № 495: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1361-24#Text

[176] Наказ МОУ «Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» від 10.04.2009 № 170: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-09#Text

створює нерівність у правах особового складу різних військових формувань при звільненні з військової служби за сімейними обставинами.

Наприклад, у Збройних силах України зазначене питання врегульовано у додатку 19 наказу МОУ № 495 від 23.07.2024 року[177]. Натомість у ДПСУ на цей час не визначено чіткого переліку документів, що подаються з Поданням до звільнення військовослужбовця з військової служби.

Згідно з пунктом 279 Положення про проходження громадянами України військової служби в Державній прикордонній службі України, затвердженого Указом Президента України від 29.12.2009 року № 1115/2009[178], військовослужбовець може бути звільнений за сімейними обставинами або з інших поважних причин, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України. Звільнення військовослужбовців з цих підстав здійснюється згідно з письмовими документами, які підтверджують наявність у них відповідних сімейних обставин або інших поважних причин.

Відсутність відповідного акта Кабінету Міністрів України, що врегульовує зазначене питання, створює невизначеність у механізмі реалізації прав особовим складом військових формувань, відмінних від ЗСУ, при звільненні з військової служби за сімейними обставинами.

4.5. Права військовослужбовців – іноземних громадян та членів їхніх сімей

З початком широкомасштабної військової агресії Російської Федерації проти України тисячі іноземців долучилися до захисту суверенітету нашої держави, багато з них пожертвували своїм життям у боротьбі за незалежність України. Проте їхні сім'ї, особливо ті, хто є громадянами держави-агресора або її союзників (зокрема, Республіка Білорусь) або інших іноземних країн, опинилися у складній правовій ситуації.

Протягом 2024 року до Уповноваженого зверталися військовослужбовці з числа громадян іноземних держав, а також члени їхніх сімей, з питань захисту та сприяння у реалізації їхніх прав та свобод. Одним з ключових питань було набуття громадянства України.

4.5.1. Набуття громадянства України військовослужбовцями з числа іноземних громадян

Від початку широкомасштабної військової агресії РФ проти України постало питання законності перебування в Україні осіб, пов'язаних з країною-агресором. Уповноважений постійно наголошує на необхідності законодавчого врегулювання цього питання, з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки. Особлива увага Уповноваженого була привернута до потреби визначення правового статусу іноземців, зокрема громадян РФ та Республіки Білорусь, які беруть безпосередню участь у відсічі збройній агресії Російської Федерації, а також членів їхніх сімей.

[177] Наказ МОУ «Про затвердження Змін до Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» від 23.07.2024 № 495: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1361-24#Text

[178] Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби в Державній прикордонній службі України» від 29.12.2009 року № 1115/2009: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1115/2009#Text

Вирішення питання набуття громадянства іноземцями, які проходили службу в лавах ЗСУ, потребує системного врегулювання. Військова агресія РФ проти України спонукала багатьох іноземців стати на захист держави, уклавши контракти з українськими силовими структурами. Однак після завершення контракту вони стикаються з правовими труднощами, пов'язаними з продовженням законного перебування в країні та отриманням громадянства.

Законодавство України, зокрема Закон України «Про громадянство України»[179], передбачає спрощену процедуру набуття громадянства для осіб, які мають визначні заслуги перед Україною або проходять військову службу за контрактом. Однак на практиці цей процес часто ускладнений бюрократичними процедурами, вимогами щодо відмови від попереднього громадянства та довготривалим розглядом документів.

Особливо гостро ця проблема постає для громадян РФ та Республіки Білорусь, які після початку повномасштабної війни опинилися у ситуації, коли відмова від їхнього громадянства може не визнаватися владою їхніх країн, а залишатися в Україні без чітко визначеного правового статусу та з перспективою видворення, є проблематичним.

Відсутність автоматичних механізмів продовження легального перебування після завершення військової служби також створює ризики для осіб, які воювали за Україну, оскільки після звільнення з військової служби вони втрачають право на перебування в Україні. Без відповідних змін у законодавстві такі військовослужбовці, після закінчення контракту, можуть стикатися з необхідністю розпочати процедуру отримання посвідки на тимчасове проживання в Україні, або щодо них можуть бути винесені рішення про примусове повернення до країни походження або третьої країни.

Протягом 2022–2024 років Уповноважений здійснював заходи з метою сприяти вирішенню питання: на адресу Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та ДМС України скеровувалися ініціативні листи, проводилися зустрічі, наради та круглі столи під головуванням Уповноваженого, надавалися пропозиції до внесення змін до чинного законодавства для врегулювання питання законного перебування в Україні іноземців, зокрема громадян Російської Федерації та Республіки Білорусь, які проходили військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту або Національній гвардії України, надання дозволів на імміграцію та набуття громадянства для осіб, строк дії паспортних документів країни походження яких закінчився, а також громадян Російської Федерації, які через військову агресію Росії не мали змоги завершити процедуру виходу з громадянства країни-агресора.

Уповноваженим здійснюється провадження за зверненням громадянина РФ, що народився в Україні, який проходить військову службу за контрактом у ЗСУ. При зверненні до органів ДМС щодо набуття громадянства України заявник отримав відмову у зв'язку з тим, що строк дії його паспортного документа громадянина РФ завершився.

Лише після скерування відповідних листів Уповноваженого у заявника було прийнято заяву про набуття громадянства України за територіальним походженням відповідно до частини першої статті 8 Закону України «Про громадянство України».

[179] Закон України «Про громадянство України» від 18.01.2001 № 2235-III: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text

Наразі триває перевірка щодо наявності / відсутності підстав, які унеможливлюють набуття громадянства України заявником. Провадження Уповноваженого за цим зверненням триває, здійснюється парламентський контроль за додержанням прав заявника при розгляді його заяви про набуття громадянства України.

Наразі прийняття та розгляду заяв про набуття громадянства України іноземцями, які проходили або проходять військову службу за контрактом у ЗСУ, Державній спеціальній службі транспорту або Національній гвардії України, залишається невирішеним та потребує додаткового законодавчого врегулювання.

20.08.2024 Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України»[180] № 3897-IX (далі — Закон № 3897-IX), що був ініційований Кабінетом Міністрів України. Це є важливим кроком на шляху гарантування прав і свобод людини і громадянина іноземцям, які вважають Україну своїм домом та захищають її від агресора. Законом № 3897-IX внесено зміни до законів України «Про громадянство України», «Про імміграцію» та «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». При підготовці Закону № 3897-IX було враховано зауваження та пропозиції Уповноваженого, покликані вирішити питання щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України, у тому числі у випадку, коли строки дії паспортів таких іноземців та осіб без громадянства закінчилися.

У серпні 2024 року Президент України подав на розгляд Верховної Ради України проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» (реєстр. № 11469 від 07.08.2024)[181], яким, серед іншого, пропонується встановити чіткі підстави подання паспортного документа, строк дії якого закінчився, іноземцями та особами без громадянства, які в установленому законом порядку проходять / проходили військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Національній гвардії України та інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, для отримання посвідки на тимчасове проживання, а також визначення питання щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які під час дії воєнного стану, введеного в Україні, надають або надавали стрілецьку, тактичну, медичну, радіотехнічну, вибухотехнічну та іншу допомогу підрозділам ЗСУ, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення, а також підрозділам територіальної оборони, добровольчих формувань територіальних громад, перебуваючи безпосередньо у районах ведення бойових дій.

[180] Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України» від 20.08.2024 № 3897-IX:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3897-20#Text

[181] Проєкт закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України»: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=11469&conv=9

У грудні Проєкт Закону № 11469 був прийнятий у першому читанні з урахуванням зауважень та пропозицій Уповноваженого, що подавались при надходженні законопроєкту на розгляд Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин. Законопроєкт очікує на друге читання.

4.5.2. Набуття громадянства членами сім'ї загиблих військовослужбовців – громадян України

Члени сімей загиблих військовослужбовців, які не мають українського громадянства, стикаються з проблемами легалізації свого перебування в Україні, набуття статусу громадян України та отримання відповідних соціальних гарантій. Особливо критичною є ситуація для осіб, які не можуть повернутися до країни свого попереднього громадянства через загрозу переслідування.

Законодавство України передбачає кілька механізмів набуття громадянства, зокрема через указ Президента України. Однак відсутність спеціальних норм, які б спрощували процедуру набуття громадянства саме для членів сімей загиблих воїнів, створює бюрократичні та правові труднощі для цих осіб.

Процес набуття громадянства України регулюється Законом України «Про громадянство України»[182] та передбачає кілька підстав для його отримання. Проте чинна процедура є складною, довготривалою та вимагає розгляду справи на кількох рівнях державних органів — від Державної міграційної служби (ДМС) до Офісу Президента України. Це створює значні затримки для тих, хто потребує негайного врегулювання свого правового статусу в Україні.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про громадянство України», громадянство України можна набути за різними процедурами, зокрема: за територіальним походженням; внаслідок усиновлення; через прийняття до громадянства за указом Президента України.

Однак ці механізми не адаптовані до ситуації, коли члени сімей загиблих військовослужбовців перебувають у складному правовому становищі.

Прийнятий 20 серпня 2024 року Закон України № 3897-IX[183] регулює правовий статус іноземців, які захищали Україну, і передбачає спрощену процедуру набуття громадянства для військових, однак він не містить прямих положень щодо членів їхніх сімей. Це означає, що навіть якщо іноземний військовослужбовець загинув у бою, його дружина чи діти, які є громадянами іншої держави, залишаються без чіткої правової перспективи отримання громадянства України.

Відсутність чіткого правового регулювання призводить до значних негативних наслідків: члени сімей загиблих військовослужбовців залишаються без соціального захисту, оскільки вони не можуть отримати передбачені державою виплати для сімей загиблих, якщо не є громадянами України; юридична невизначеність у питаннях перебування на території України, що може призвести до втрати легального статусу, неможливості працевлаштування та

[182] Закон України «Про громадянство України» від 18.01.2001 №2235-III: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text

[183] Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України» від 20.08.2024 № 3897-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3897-20#Text

отримання медичної допомоги; зволікання з ухваленням рішень щодо набуття громадянства створює соціальну несправедливість, коли сім'ї героїв, які віддали життя за Україну, змушені долати складні бюрократичні перепони для отримання правового статусу в Україні.

На розгляді Уповноваженого перебувало 5 звернень іноземців, які є членами сімей військовослужбовців – громадян України, щодо ймовірного порушення права на набуття громадянства України.

Заявниця, громадянка Російської Федерації, перебувала у шлюбі з громадянином України, який загинув 12.05.2022 виконуючи бойове завдання на території ПАТ МК «Азовсталь» в м. Маріуполь Донецької області. Заявниця самостійно виховує двох їхніх спільних дітей, громадян України. З метою набуття громадянства України вона направила всі необхідні документи до ДМС, які 03.03.2023 було направлено до Офісу Президента України.

У межах здійснення провадження Уповноважений скеруав запити до Офісу Президента України. З'ясувалося, що матеріали про прийняття до громадянства України заявниці були розглянуті Комісією при Президентові України з питань громадянства, та прийнято рішення щодо внесення Главі держави пропозиції стосовно задоволення її заяви.

Указом Президента України від 04.03.2024 було прийнято заявницю до громадянства України.

Чинне законодавство не містить прямих положень, які б передбачали спрощену процедуру набуття громадянства для дружин (чоловіків), дітей чи інших близьких родичів загиблих військових, якщо вони є громадянами іноземних держав, зокрема країни-агресора. Це ставить їх у складне правове становище та змушує проходити загальну процедуру, яка не враховує особливості їхнього статусу.

На розгляді Верховної Ради України перебуває проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання стосовно реалізації права на отримання громадянства України другим із подружжя громадянина України, який бере (брав) участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України, а також щодо деяких інших питань, пов'язаних із громадянством, імміграцією та правовим статусом іноземців та осіб без громадянства» (реєстр. № 12032 від 16.09.2024)[184]. Законопроєктом, серед іншого, передбачається внесення змін до законів України «Про громадянство України», «Про імміграцію» та «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», відповідно до яких, зокрема, пропонується надати право другому із подружжя громадянина України, який в установленому законодавством України порядку проходить військову службу або який проходив військову службу та загинув (помер) при виконанні (у зв'язку з виконанням) службових обов'язків або був звільнений з військової служби на визначених законодавством підставах, для оформлення набуття громадянства України подавати декларацію про відмову від іноземного громадянства.

[184] Законопроєкт № 12032 було прийнято Верховною Радою України 08.01.2025, та підписано Президентом України 03.02.2025: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44886

Також пропонується забезпечити можливість встановлення квоти імміграції для іноземців та осіб без громадянства, які прибули в Україну з метою возз'єднання сім'ї, зокрема з особами, які в установленому порядку уклали контракт про проходження військової служби у ЗСУ, Державній спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України; створити умови для реалізації особами, які є другими із подружжя іноземців та осіб без громадянства, що беруть (брали) участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України, права на поновлення у громадянстві України.

Більшість норм законопроєкту включають рекомендації Уповноваженого, що надавалися Державній міграційній службі України та висловлювалися під час участі у нарадах Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин.

Прийняття цього законопроєкту вирішить проблему набуття громадянства членами сім'ї загиблих військовослужбовців громадян України.

4.6. Додержання прав ветеранів

Постійної уваги та швидкого реагування потребує напрям ветеранської політики. На сьогодні зберігається висока невизначеність щодо тривалості війни та кількості громадян, які потребуватимуть піклування держави.

Загальна чисельність ветеранів війни, членів родин загиблих, осіб з інвалідністю внаслідок війни в Україні становить понад 1,3 млн осіб, а подальша російська агресія може призвести до збільшення ветеранської спільноти[185].

Наразі підтримка ветеранам, членам їх родин, сім'ям загиблих Захисників та Захисниць надається у формі пільг та послуг, що забезпечуються 22-ма центральними органами виконавчої влади, які керуються понад 150 нормативно-правовими актами.

Не припиняється робота з приведення нормативної бази у відповідність до поточних потреб ветеранів, створення гідних умов для адаптації, реабілітації, розвитку та забезпечення добробуту ветеранів. Насамперед це стосується Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»[186], прийнятого у 1993 році. Проєкт нового закону, який покликаний створити умови для ефективної реалізації прав ветеранів, розроблено та удосконалюється Мінветеранів за активного сприяння Уповноваженого.

Розроблена Мінветеранів Стратегія ветеранської політики на період до 2030 року була погоджена Уповноваженим та 29.11.2024 розпорядженням № 1209-р[187] схвалена Кабінетом Міністрів України разом із затвердженням операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках.

Переважна більшість питань, з якими зверталися до Уповноваженого ветерани та члени їхніх родин протягом 2024 року, стосувалася умов та якості надання медичних послуг,

[185] Розпорядження КМУ від 29.11.2024 р. № 1209-р «Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027»: рокахhttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#n12

[186] Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» 22.10.1993 № 3551-XII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text

[187] Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках» від 29.11.2024 р. № 1209-р: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text

строків нарахування та сплати належних соціальних виплат і надання статусів учасникам бойових дій і громадянам, звільненим з військової служби. Працівники Секретаріату щотижнево беруть участь у засіданнях Координаційного штабу з питань ветеранської політики під головуванням заступника Керівника Офісу Президента України Ірини Верещук.

З метою попередження можливих порушень прав військовослужбовців проведено 28 виїзних моніторингів. Забезпечено систематичний аналіз проєктів нормативно-правових актів, що стосуються ветеранів та членів їхніх родин; у 189 випадках підготовлено позиції Уповноваженого щодо змісту таких проєктів.

Після заходів реагування Уповноваженого було відновлено права 384 громадян за 281 зверненням.

4.6.1. Реабілітація військовослужбовців та ветеранів

Наразі в Україні створюється мережа реабілітаційних установ різних форм власності та відомчої належності, які надають послуги людям з інвалідністю, зокрема особам з інвалідністю внаслідок війни, проте це не дає змоги повною мірою забезпечити їх належними реабілітаційними послугами.

Активно розвивається недержавна інфраструктура реабілітації для ветеранів. У межах приватної ініціативи Recovery[188] на базі діючих лікувальних закладів України створено мережу реабілітаційних центрів для поранених ветеранів, укомплектованих тренажерами й апаратами для реабілітації широкого спектра функціональних порушень, та реалізуються освітні програми для мультидисциплінарних реабілітаційних команд. На грудень 2024 р. надавали безоплатні послуги 15 реабілітаційних центрів Recovery: у Києві (два заклади), Львові, Рівному, Чернівцях, Луцьку, Полтаві, Вінниці, Черкасах, Хмельницькому, Одесі (два заклади) і на Дніпропетровщині (три заклади).

Водночас при реалізації процесу надання реабілітаційних послуг в Україні в умовах воєнного стану існує низка проблемних питань.

По-перше, державні заклади системи реабілітації розпорошені між кількома міністерствами, що, за відсутності координації, призводить до фрагментарності реабілітаційного процесу.

Державні заклади реабілітації підпорядковуються кільком відомствам: МОУ, МВС, ДПСУ, СБУ, Мінмолодьспорту та МОЗ та іншим. Мінветеранів має на балансі п’ять центрів, Мінсоцполітики — сім реабілітаційних закладів, які залучаються до процесу реабілітації вже в післягострому і довготривалому періоді.

По-друге, недостатній рівень інформованості ветеранів, особливо жителів сільської місцевості, про наявні реабілітаційні можливості та порядок доступу до них.

По-третє, недостатньо програм з реабілітації, орієнтованих на жінок-військовослужбовців, жінок, які повертаються з полону, а також дружин тих військових, які мають політравми або ампутації.

Представники Секретаріату Уповноваженого на постійній основі залучені до розв’язання зазначених та інших питань реабілітації військовослужбовців і ветеранів в

[188] RECOVERY — національна мережа реабілітаційних центрів для поранених військових: https://recoveryua.org/

Україні. Зокрема, в робочих групах парламентського Комітету соціальної політики та захисту прав ветеранів удосконалюються механізми забезпечення протезами, надання психологічної допомоги військовослужбовцям і ветеранам, впровадження нових методів реабілітації, надання паліативної допомоги пораненим оборонцям України, які потребують стороннього догляду тощо.

4.6.2. Щодо набуття статусів учасника бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та члена сім'ї загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України

Протягом 2024 року до Уповноваженого надійшли 445 звернень щодо порушення прав, пов'язаних із наданням статусу та реалізацією пільг за цим статусом, спричинених затягуванням розгляду документів, необхідних, зокрема, для оформлення статусу УБД, та допущеними помилками в оформлених документах.

Водночас представники Мінветеранів проінформували, що лише протягом січня–лютого 2024 року до них звернулися понад 200 осіб щодо проблем із виправленням помилок у посвідченнях ветеранів.

У січні 2024 Захисник України звернувся до Уповноваженого щодо зволікання у наданні йому статусу УБД та видачі відповідного посвідчення. Було зазначено, що ТЦК та СП у серпні 2023 року надіслав необхідний пакет документів на адресу комісії з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій. Однак понад п'ять місяців комісія рішення не ухвалювала, що порушувало соціально-економічні права Захисника України. Після відповідного запиту Уповноваженого до Міністерства оборони України рішення про надання статусу учасника бойових дій було схвалено Комісією.

Зазначена проблема та пошук шляхів її розв'язання актуалізовувалися під час нарад з питань ветеранської політики за участі Секретаріату Уповноваженого, які проводилися під головуванням Віцепрем'єр-міністра Ірини Верещук. Також Уповноважений активно долучався до опрацювання законопроєкту № 10062[189], норми якого спрощують процедуру оформлення під час дії воєнного стану статусу учасника бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та члена сім'ї загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України.

Відповідно 04.04.2024 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку обробки та використання даних у державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану» № 3549[190], яким, зокрема, передбачено можливість подати заяву (звернення) до відповідних державних органів у паперовій або електронній формі для набуття статусу учасника бойових

[189]Проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку обробки та використання даних в державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану» (реєстр. № 10062 від 18.09.2023): https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42801

[190] Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку обробки та використання даних у державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану» від 16.01.2024 р. № 3549-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3549-20#Text

дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та члена сім'ї загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України.

Також НПА встановлює особливості набуття статусу УБД під час дії воєнного стану на підставі довідки про безпосередню участь особи у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, оформленої в електронному вигляді. За наявності в реєстрі ветеранів війни достатніх відомостей, статус учасника бойових дій надаватиметься автоматично.

4.6.3. Реалізація права на отримання одноразової грошової допомоги за загиблим

Члени сімей загиблих Захисників і Захисниць зазвичай зверталися до Уповноваженого зі зверненнями щодо порушення їхнього права на своєчасне призначення та виплату ОГД за загиблим військовослужбовцем або одержання коштів, які військовослужбовець не встиг отримати до загибелі.

Загалом упродовж року одержано понад 300 звернень щодо несвоєчасного надання командуванням військових частин та керівництвом ТЦК та СП необхідних документів (затримка становить до пів року) стосовно процедури оформлення та термінів розгляду документів Комісією Міноборони, що приймає рішення з питань призначення та виплати ОГД та компенсацій, а також відсутності належного інформування членів родин загиблих оборонців щодо їхніх прав і соціальних гарантій працівниками територіальних центрів комплектування.

Аналіз ймовірних причин порушених прав свідчить про те, що командування військових частин, посадовці ТЦК та СП та відповідних підрозділів Міноборони через завантаженість не дотримувалися норм наказу МОУ від 25.01.2023 №45[191]. Це обумовило системне і тривале порушення прав сімей загиблих військовослужбовців і спричинило негативну тенденцію, коли перші нарахування родині загиблого відбуваються через 8–10 місяців від моменту подання заяви про виплату ОГД.

До Уповноваженого з клопотанням про сприяння в одержанні документів, необхідних для виплати ОГД, звернулася дружина загиблого військовослужбовця. Звернення було подане через шість місяців безрезультатного листування з командуванням військових частин, посадовців ТЦК та СП та органів військового управління.

До командування військової частини й ТЦК та СП Уповноваженим були скеровані листи із зазначенням норм, що порушуються внаслідок дій та бездіяльності посадових осіб, з вимогою надати необхідні документи. Згідно з отриманими відповідями, вимоги заявниці були задоволені, громадянці були нараховані належні виплати.

За результатами вжитих заходів реагування упродовж 2024 року були поновлені права 169 родин загиблих Захисників і Захисниць на призначення та виплату ОГД.

[191] Наказ МОУ від 25.01.2023 № 45 «Про затвердження Порядку і умов призначення та виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовців Збройних Сил України в період дії воєнного стану»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0176-23#Text

У контексті цієї проблематики Секретаріат Уповноваженого активно долучався до опрацювання положень проєкту НПА, яким були впорядковані деякі питання одержання ОГД та захищені вразливі категорії членів родин військовослужбовців.

Так, із прийняттям 18 червня 2024 року урядової Постанови № 714[192] розширено коло осіб, які матимуть право на одержання одноразової грошової допомоги, зокрема: закріплено право жінок (чоловіків), які проживали з військовослужбовцем без реєстрації шлюбу; онуків загиблого (померлого) військовослужбовця, за умови, що їхні батьки померли; дітей, народжених після загибелі (смерті) військовослужбовця.

Також визначене коло осіб, які мають право на отримання ОГД у разі загибелі (смерті) згаданої категорії осіб у разі відсутності особистого розпорядження, а також тих, хто має право на отримання ОГД, незалежно від наявності чи відсутності особистого розпорядження. Встановлений порядок розподілу часток ОГД у разі відмови однієї з осіб, яка має право на допомогу, від отримання своєї частки. Закріплено заборону відмови від призначення та отримання ОГД від імені малолітніх, неповнолітніх дітей загиблої (померлої) особи, а також недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена.

У межах здійснення парламентського контролю за додержанням прав ветеранів та членів їхніх родин Секретаріатом Уповноваженого розпочато реалізацію спільного з Радою Європи проєкту «Права ветеранів та особового складу Збройних сил в Україні», що є частиною Плану дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та реконструкція» на 2023–2026 роки.

У межах проєкту вже здійснено моніторинг додержання прав ветеранів у кількох областях України (Закарпатська, Львівська, Чернівецька) і напрацьовано рекомендації для органів місцевої влади, зокрема щодо розбудови в громадах інфраструктури для реалізації ветеранської політики, у тому числі шляхом розширення спектра адмінпослуг ЦНАП, розвитку ветеранського бізнесу, навчання, працевлаштування, психологічної підтримки учасників бойових дій та членів їхніх родин тощо.

Також за сприяння МОМ ООН у вересні 2024 проведено Міжрегіональний форум з питань ветеранської політики, за результатами якого Прем’єр-міністру України був направлений лист Уповноваженого з рекомендаціями центральним органам державної влади щодо реалізації ветеранської політики та шляхів розв’язання актуальних проблем ветеранів.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України:

забезпечити розгляд та прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» (реєстр. № 11469 від 07.08.2024);

забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені

[192]Постанова Кабінету Міністрів України від 18 червня 2024 р. № 714 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2013 р. № 975 і від 28 лютого 2022 р. № 168»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/714-2024-%D0%BF#Text

керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій» (реєстр. №12442 від 27.01.2025).

Міністерству оборони України:

удосконалити механізм комплектування військових підрозділів шляхом розвитку рекрутингових структур, зокрема у військових частинах, з'єднаннях та родах військ, зокрема передбачити можливість рекрутингу за кордоном;

удосконалити порядок обміну медичними документами, зокрема довідок про обставини отримання травми та постанов ВЛК, між медичними, фінансовими та іншими підрозділами військових частин шляхом внесення змін до відомчих нормативно-правових актів;

внести зміни до Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затвердженого наказом МОУ від 14.08.2008 № 402, в частині визначення непридатності військовослужбовців за станом здоров'я виконувати обов'язки за територіальним місцем їх виконання (зокрема тих, що не спроможні виконувати обов'язки на лінії бойового зіткнення);

розробити зміни до додатка 19 наказу Міністра оборони України від 10.04.2009 № 170, яким визначити конкретні та дійсні форми документів для долучення їх військовослужбовцями до рапортів про звільнення з військової служби за сімейними обставинами.

забезпечити контроль за процесом налагодження чіткої взаємодії між територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки та військовими частинами стосовно реалізації прав учасників бойових дій та членів їхніх родин, а також сімей загиблих військовослужбовців.

Державній службі України з етнополітики та свободи слова:

спільно з представниками міністерств і відомств розробити та внести в установленому порядку законопроєкт про альтернативну (невійськову) службу в новій редакції, яким врегулювати питання заміни виконання громадянами військового обов'язку в умовах воєнного стану альтернативною (невійськовою) службою, або як альтернативний варіант розв'язання питання — розробити законопроєкт про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», яким визначити підстави для надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації для громадян України, виконання військового обов'язку якими суперечить їхнім релігійним переконанням, якщо ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю.

Державній міграційній службі України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт нормативно-правового акта щодо спрощення процедури підтвердження законності перебування на території України членів сімей громадян України, які були військовослужбовцями Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту або Національної гвардії України та які загинули при виконанні службових обов'язків.

РОЗДІЛ 5. Права дитини

Основні цифри

Загальна кількість звернень	2 005
Кількість повідомлень про порушені права	2 990
Кількість проваджень	відкрито 722 / завершено 260
Кількість випадків відновлення прав	108 (зверненнями громадян)
Кількість опрацьованих проєктів НПА	282
Кількість моніторингів (виїзних та безвиїзних)	802 моніторингових візитів
Кількість актів реагування (подання Уповноваженого, конституційне подання)	34
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів та ін.	262
Кількість запитів та ініціативних листів	5 641

5.1. Національна система захисту прав дитини: соціальний вимір

Сьогодні система захисту прав дитини в Україні часто стикається з проблемами внутрішньої координації та взаємодії, зокрема, на центральному та місцевому рівнях. У цій системі ключову роль відіграють три основні центральні органи виконавчої влади: Мінсоцполітики, Нацсоцслужба, Державна служба України у справах дітей. Попри спільну мету — забезпечення прав та інтересів дитини — між цими органами спостерігається дублювання функцій, відсутність координації та належного рівня взаємодії, що негативно впливає на ефективність їхньої діяльності. Крім того, проблемним є питання взаємодії між органами центрального рівня та місцевого. До прикладу, Державна служба України у справах дітей є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері захисту прав дитини. Водночас обласні та місцеві ССД є структурними підрозділами місцевих військових адміністрацій, виконавчих органів місцевого самоврядування та безпосередньо підпорядковані їх керівникам. Як наслідок, відсутність чіткої вертикалі підпорядкованості та субординації створює проблеми в частині координації та взаємодії між відповідними центральними органами державної влади й місцевими органами влади. Державна служба України у справах дітей не має реальних важелів впливу на місцеві ССД, що може ускладнювати виконання загальнонаціональних програм та заходів у сфері захисту прав дитини.

Цю та низку інших проблем у національній системі захисту прав дитини планується детально розглянути у Спеціальній доповіді Уповноваженого.

5. 2. Права дитини в умовах правового режиму воєнного стану

Внаслідок повномасштабного вторгнення РФ на територію України діти кожного дня потерпають від бойових дій, що призводить до масового порушення їхніх прав, зокрема, на життя, охорону здоров'я, освіту, сімейне виховання, захист від усіх форм насильства. Посилення активності бойових дій та обстрілів всієї території України у 2024 році збільшило кількість жертв серед дитячого населення.

За даними Офісу Генерального прокурора з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2024 року 596 дітей загинули, 1740 зазнали важких поранень, які стали результатом воєнних дій; зафіксовано 16 випадків сексуального насильства щодо дітей під час збройного конфлікту. За даними Національної поліції України, 2012 дітей вважаються зниклими безвісти. За інформацією НІБ, 19 546 дітей було примусово переміщено в межах ТОТ України або депортовано до РФ[193].

5.2.1. Статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів

Протягом 2024 року до ССД надійшло 268 349 заяв для отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів (далі — статус). Станом на 31.12.2024 в опрацюванні ССД перебуває 13 451 справа щодо надання цього статусу. Розгляд такої кількості звернень у паперовій формі додатково створює навантаження на ССД та унеможливлює виконання всіх функцій, передбачених законодавством щодо захисту прав і найкращих інтересів дитини.

Крім того, існує невідповідність між нормами статті 30[1] Закону України «Про охорону дитинства» (далі — Закон)[194] та пунктом 5 Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 № 268 (далі — Порядок)[195]. Зокрема, статтею 30[1] передбачено, що статус надається органом опіки та піклування за місцем реєстрації дитини як ВПО. Водночас пунктом 5 Порядку передбачено більшу кількість категорій, які мають право на отримання статусу та більший перелік суб'єктів, які надають такий статус.

Таким чином, різні норми Закону та Порядку щодо підстав та суб'єктів надання статусу створюють колізію в законодавстві, що призводить до різного трактування умов отримання статусу, а також створюють умови, відповідно до яких порушуються права дитини на його отримання.

У зв'язку із зазначеним, законні представники дітей звертаються до Уповноваженого для поновлення прав їхніх дітей на оформлення відповідного статусу. Окрім того, від ССД до Уповноваженого надходять звернення щодо неоднозначного трактування положень та норм законодавства в оформленні цього статусу.

Тому Секретаріатом Уповноваженого направлено подання до Мінсоцполітики з вимогою вжити заходів, спрямованих на усунення виявлених порушень прав дитини, які

[193] Інформаційно-комунікаційний портал «Діти війни»: https://childrenofwar.gov.ua/

[194] Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III, стаття 30[1]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text

[195] Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 № 268 «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» ред. від 13.08.2024, пункт 5: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text

постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на захист з боку держави, здійснити заходи щодо внесення змін до чинного законодавства.

5.2.2. Реалізація права дитини в зоні проведення бойових дій

Питання обов'язкової евакуації у примусовий спосіб дітей за супроводом одного з батьків, особи, яка їх замінює, або іншого законного представника (далі — евакуація у примусовий спосіб дітей) врегульовано постановою КМУ № 841[196]. Відповідно до зазначеної постанови, рішення про евакуацію у примусовий спосіб дітей з їхніми батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками ухвалює обласна військова адміністрація за погодженням з військовим командуванням на відповідній території та Координаційним штабом з проведення евакуаційних заходів та ефективного реагування на масове переміщення населення. У примусовий спосіб з територій, де оголошено евакуацію, за 2024 рік станом на 31.12.2024 було евакуйовано 14 184 дитини, ще 152 дитини потребують евакуації, зокрема із:

Донецької області евакуйовано 13 352 дитини, потребують евакуації 101 дитина;

Сумської області евакуйовано 761 дитину, потребують евакуації 16 дітей;

Харківської області евакуйовано 71 дитину, потребують евакуації 35 дітей.

Станом на кінець 2024 року евакуація у примусовий спосіб дітей оголошена в трьох областях України:

Донецька область (Вугледарська, Бахмутська, Соледарська, Часовоярська, Авдіївська, Мар'їнська, Очеретинська, Костянтинівська, Торецька, Лиманська, Миколаївська, Курахівська, Іллінівська, Гродівська, Новогродівська, Селидівська, Мирноградська, Покровська, Великоновосілківська, Комарська, Удачненська територіальні громади);

Сумська область (Новослобідська, Путивльська, Великописарівська, Білопільська, Ворожбянська, Краснопільська, Миколаївська, Миропільська, Юнаківська, Хотінська, Середино-Будська територіальні громади);

Харківська область (Борівська селищна територіальна громада).

Водночас зміни до Постанови № 854[197] в частині посадового складу Координаційного штабу у зв'язку з перейменуванням Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України не внесено, що унеможливлює його повноцінну роботу, а також погодження обласним військовим адміністраціям прийнятих рішень про проведення обов'язкової евакуації в примусовий спосіб дітей з їх батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками з окремого населеного пункту в місцевості, де ведуться бойові дії.

Проблемними питаннями, що виникають під час проведення евакуації у примусовий спосіб дітей є, зокрема, відмова законних представників від евакуації дітей. Попри те, що законодавством передбачено, що відмова не допускається, однак наявні випадки, коли законні представники дітей їх переховують, ухиляючись від евакуації. Також є випадки повернення до

[196]Постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 № 841 «Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#Text

[197] Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2022 № 854 «Про утворення Координаційного штабу з питань проведення обов'язкової евакуації населення в умовах воєнного стану»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/854-2022-%D0%BF#Text

населених пунктів, у яких проводиться евакуація у примусовий спосіб дітей, які були раніше евакуйовані із відповідної території (зафіксовані випадки смерті та поранень після повернення). Спостерігається відсутність організації належної роботи «гарячих ліній» щодо надання інформаційної підтримки з питань проведення безкоштовної евакуації населення. Крім того, існує проблема недостатнього забезпечення евакуаційних груп броньованими транспортними (в деяких областях відсутній броньований транспорт для проведення евакуації) засобами та засобами індивідуального захисту дітей, відсутність засобів індивідуального захисту для дітей віком до 4 років, відсутність державного стандарту якості засобів індивідуального захисту.

Станом на 01 січня 2025 року в органах Національної поліції України в областях, де оголошена евакуація у примусовий спосіб дітей, створено 9 поліцейських робочих груп «Білі Янголи», та забезпечено їх функціонування: у Донецькій — 4, Харківській — 3, Сумській областях — 2. До складу цих груп з усіх підрозділів поліції залучаються 45 поліцейських: у Харківській області — 19, Донецькій — 12, Сумській — 14.

Для захисту дітей у регіонах, які перебувають у зоні активних бойових дій або під загрозою їх активізації, було передано 241 бронежилет (Сумська — 125, Харківська — 75, Донецька області — 41).

За інформацією органів Національної поліції України в областях, станом на 01 січня 2025 року нагальна потреба в розрізі регіонів становить додатково 240 комплектів дитячих бронежилетів із захисними шоломами, а саме: Донецька — 40, Сумська — 100, Харківська область — 100.

Окрім того, пунктом 4 Порядку[198] визначено обов'язкове здійснення тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які цілодобово перебувають у закладах, розташованих, зокрема, менш ніж за 50 кілометрів від державного кордону України з РФ та РБ.

Водночас зазначені положення законодавства виконуються не всіма обласними військовими адміністраціями. Зокрема, на території Сумської області виявлено заклад, до якого зараховані діти на цілодобове перебування, вихованців якого всупереч вимогам пункту 4 Порядку[199] у 2024 році не переміщено в безпечні регіони України.

Окрім того, одними із базових компонентів всебічного гармонійного розвитку дитини відповідно до Конвенції про права дитини[200] є реалізація її прав на доступ до освітніх послуг та медичного забезпечення. Через постійні обстріли та ракетну загрозу під час повітряних тривог діти змушені проводити велику кількість часу у підвалах та сховищах, що створює умови до зростання рівня їх тривожності, надмірного страху, а також зниження зацікавленості до навчання та соціального розвитку.

За інформацією, наданою обласними військовими адміністраціями, значна частина територій можливих бойових дій, визначених наказом Міністерства розвитку громад та

[198] Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 № 546 «Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення» ред. від 10.09.2024, пункт 4: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2023-%D0%BF#Text

[199] Там само, пункт 4.

[200] Конвенція про права дитини ред. від 16.11.2023: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

територій України від 28.02.2025 № 376[201] (далі — території можливих бойових дій) є замінованою. Відповідно до інформації ДСНС України, протягом 2024 року на територіях можливих бойових дій поранено від мін та вибухонебезпечних предметів 10 дітей та три дитини загинуло. Враховуючи, що ці території є замінованими, контроль за ними здійснюється на неналежному рівні, зокрема, єдиним превентивним методом уникнення вибухових травм шляхом ураження мінами є встановлення табличок «Міни».

Забезпечення освітою дітей на територіях можливих бойових дій це, насамперед, питання безпеки, наявності інфраструктури, зв'язку та доступу до мережі інтернет, технічних і кадрових можливостей.

Відповідно до інформації МОН України, на територіях можливих бойових дій (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Миколаївська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська області) функціонує близько 3300 закладів дошкільної освіти, в яких здобувають освіту 198 144 вихованців.

Водночас, відповідно до зазначеної інформації, із 198 144 дітей 71 948 змушені здобувати дошкільну освіту дистанційно.

Окрім того, на територіях можливих бойових дій функціонує 3713 закладів загальної середньої освіти, в яких 1 028 032 дітей здобувають освіту за формами навчання: очно, дистанційно, змішано.

Протягом 2024 року внаслідок обстрілів РФ територій можливих бойових дій зруйновано 68 закладів дошкільної освіти та 133 заклади повної загальної середньої освіти, пошкоджено 778 закладів дошкільної освіти та 1 037 закладів повної середньої освіти.

З метою створення безпечних умов для здобуття освіти у 2024 році урядом затверджено Порядок розподілу субвенції на облаштування укриттів у закладах освіти на 2024 рік (далі — Порядок)[202]. Окремо 150 млн грн субвенції спрямовано на завершення будівництва укриттів, що було розпочате в 2023 році, але за умови, що такі проєкти вже профінансовані та завершені мінімум на 40%.

Відповідно до Порядку, пріоритетними для розподілу коштів субвенції визначили Дніпропетровську, Запорізьку, Харківську, Миколаївську, Херсонську, Одеську, Сумську та Чернігівську області.

За рахунок коштів субвенції у 2024 році реалізується 57 проєктів з будівництва або капітального ремонту укриттів у закладах освіти прифронтових територій, зокрема, Дніпропетровська область — 9, Запорізька — 7, Харківська — 8, Миколаївська — 10, Херсонська — 5, Одеська — 4 Сумська — 6, Чернігівська — 8.

Ємність укриттів становить 24 073 особи (з урахуванням вчителів), що дає змогу в дві зміни забезпечити освітній процес 48 146 особам. За інформацією обласних державних (військових) адміністрацій, орієнтовна потреба у будівництві укриттів у прифронтових та прикордонних з РФ областях України наявна в 1461 закладі.

[201] Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 28.02.205 №376 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text

[202] Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2024 № 417 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2023 р. № 419» ред. від 12.04.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-2024-%D0%BF#Text

Водночас, за інформацією обласних військових адміністрацій, серед основних проблемних питань щодо додержання прав дитини на освіту в прифронтових та прикордонних з РФ областях України є забезпечення вихованців та учнів комп'ютерною технікою для навчання, облаштування в закладах освіти укриттів, а також підвезення учнів до місця навчання й у зворотному напрямі.

Водночас РФ здійснює постійні ракетні обстріли закладів охорони здоров'я, що унеможливлює належне медичне забезпечення дітей на територіях можливих бойових дій.

Зокрема, на територіях Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Чернігівської, Миколаївської, Сумської, Харківської та Херсонської областей налічується 593 лікарні, серед них вцілілих — 181 лікареня, пошкоджених — 354, зруйнованих — 84, відновлених — 124, функціонуючих — 470.

Розпорядженнями уряду від 02.07.2024 № 612-р[203] та від 12.07.2024 № 650-р[204] у 2024 році було розподілено обсяг субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію 45 проєктів з облаштування безпечних умов у закладах охорони здоров'я на суму 997 928,097 тис. гривень. Субвенцію розподілено, зокрема, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Миколаївській, Сумській, Полтавській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій та Чернігівській областям. Станом на 31.12.2024, за інформацією, наданою Державною казначейською службою України, касові видатки становлять 727 799,1 тис. гривень, що склало 73% від суми розподілених коштів.

Однак на територіях можливих бойових дій актуальними залишаються питання недостатнього забезпечення медичними кадрами на всіх рівнях медичної допомоги, особливо у сільській місцевості, дефіцит вузькопрофільних спеціалістів, лікарів загальної практики сімейної медицини, відсутність захисних споруд цивільного захисту в частині закладів охорони здоров'я області.

Окрім забезпечення права дитини в прифронтових та прикордонних з РФ областях України на освіту та охорону здоров'я, важливим фактором є створення умов для реалізації цих прав на деокупованих територіях України. Окупація РФ окремих територій України завдала значної шкоди освітній системі, і відновлення навчання є складним та багатогранним процесом.

Розпорядженням КМУ від 20.09.2024 № 897-р[205] затверджено План заходів з відновлення освіти на деокупованих територіях на 2024–2027 роки. Серед стратегічних цілей плану заходів — відновлення української системи освіти на деокупованих територіях, забезпечення освітнього процесу відповідно до українських освітніх стандартів, створення безпечного освітнього середовища.

[203] Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.07.2024 № 612-р «Про розподіл у 2024 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах охорони здоров'я» ред. від 02.07.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/612-2024-%D1%80#Text

[204] Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2024 № 650-р «Про розподіл у 2024 році обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах охорони здоров'я» ред. від 26.12.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2024-%D1%80#Text

[205] Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2024 № 897-р «Про затвердження плану заходів з відновлення освіти на деокупованих територіях на 2024–2027 роки» ред. від 20.09.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897-2024-%D1%80#Text

За інформацією обласних військових адміністрацій, на кінець 2024 року на деокуповані території повернулося 6755 дітей, зокрема на деокуповані території Донецької області повернулася 61 дитина, Миколаївської — 528, Харківської — 678, Херсонської — 5234, Чернігівської — 254.

При поновленні права дитини на освіту, охорону здоров'я на деокупованих територіях проблемним питанням є неможливість здійснення обстежень будівель закладів охорони здоров'я та освіту через обстріли та нові руйнування. Окрім того, лінія фронту є динамічною, що створює істотні проблеми при плануванні відновлення об'єктів, які мають стратегічне значення для організації освітнього процесу та медичного забезпечення дітей.

5.2.3. Права дитини на ТОТ України

З початком військових дій РФ на території України ані Уповноважений, ані будь-які міжнародні організації, міжнародні гуманітарні організації або незалежні моніторингові місії не мають фізичного доступу до ТОТ України. Це суперечить положенням Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них, які зобов’язують сторони збройного конфлікту забезпечувати захист цивільного населення, зокрема дітей, і сприяти доступу гуманітарних місій. Відсутність доступу до ТОТ України унеможливлює фіксацію порушень прав дитини та проведення об'єктивного моніторингу дотримання їхніх прав на ТОТ України.

Попри ці обмеження, Секретаріат Уповноваженого здійснює моніторинг відкритих джерел, зокрема ЗМІ, офіційних заяв та публікацій, опрацьовує інформацію від партнерських організацій і міжнародних партнерів. За результатами дистанційного моніторингу виявлено низку ймовірних порушень прав дитини на ТОТ України та РФ. Основними зафіксованими порушеннями прав дитини, є: викрадення дітей, а саме депортація та примусове переміщення, вербування дітей до збройних сил супротивника й використання у бойових діях, індоктринація та мілітаризація дітей у навчальних закладах на ТОТ України, незаконна зміна громадянства українських дітей, насильницьке розлучення дітей із сім’ями, відмова в доступі до гуманітарної допомоги. Протягом 2024 року на підставі отриманих даних було підготовлено: 45 листів-інформувань до СБУ та 43 листи-інформування до ОГП України із фактами про ймовірні порушення прав дитини.

З огляду на системність порушень можна зробити висновок, що РФ цілеспрямовано впроваджує на ТОТ України політику, спрямовану на знищення національної ідентичності українських дітей, їх асиміляцію та інтеграцію в російський культурний, освітній, інформаційний, освітній, інформаційний і політичний простір.

(а) Індоктринація дітей

Одним із ключових елементів цілеспрямованої політики РФ на ТОТ України є індоктринація, яка відбувається через широкомасштабну пропаганду, примус до прийняття російської ідентичності та використання російської освітньої системи як інструменту впливу. Індоктринація дітей здійснюється через насадження пропагандистських наративів, які виправдовують агресію РФ проти України та формують спотворене уявлення про історичні події. Одним із основних механізмів є примусове впровадження пропагандистських матеріалів

у повсякденне життя дітей.[206] Наприклад, у навчальних закладах проводяться обов'язкові «Уроки про важливе», на яких дітям нав'язують ідеї про «визвольну місію» російської армії, демонструють пропагандистські відеоматеріали й організовують зустрічі з представниками окупаційних військ[207]. Також дітей залучають до написання листів підтримки російським військовослужбовцям, що не лише посилює психологічний тиск, але й формує позитивний образ агресора[208].

Одним із ключових аспектів індоктринації є системне знищення української культурної та національної ідентичності. Це відбувається через заборону використання української мови в освітньому процесі, вилучення предметів «українська мова», «українська література» та «історія України» з навчальних програм і заміну їх російськими аналогами, які мають яскраво виражений пропагандистський характер. Хоча можливість факультативного вивчення української мови декларується представниками окупаційних адміністрацій за достатньої кількості охочих, де-факто вивчення української мови не відбувається[209], що підтверджується також і численними свідченнями повернутих дітей.

Дітей позбавляють права на власну культуру, змушуючи брати участь у заходах, що популяризують російські традиції та святкування. Наприклад, на ТОТ України активно впроваджується святкування Дня Росії, під час якого дітям роздають російську символіку та проводять ідеологічно спрямовані концерти[210]. На додаток до цього, у закладах дошкільної освіти проводяться заходи, під час яких дітей примушують співати гімн РФ[211].

Індоктринація тісно пов'язана з мілітаризацією, яка набула системного характеру в освітній сфері. Освіта на окупованих територіях стає інструментом формування лояльності до російської армії та підготовки дітей до потенційної служби у її лавах. У школах організовуються військово-патріотичні гуртки, обов'язкові заняття з військової підготовки та стройової підготовки. Також у навчальних закладах окупаційна влада проводить політику залучення

[206] «Кримський сценарій 2.0»: як Російська Федерація знищує українську ідентичність дітей на окупованих територіях. Аналітичний звіт / М. Суляліна, О. Шаповал. — Київ: ЦГП «Альменда», 2024. — 32 с.: https://almenda.org/wp-content/uploads/2025/02/Crimean-Scenario-2.0-UA.pdf

[207] Окупанти примусово зібрали дітей у Генічеську для перегляду пропаганди: що показували на цей раз / Район. Генічеськ, 28.11.2024: https://henichesk.rayon.in.ua/news/763728-okupanti-primusovo-zibrali-ditey-u-genichesku-dlya-pereglyadu-propagandi-shcho-pokazuvali-na-tsey-raz,
У школах окупованої Луганщини з 1 вересня вводять новий предмет із захисту Росії / ZMINA, 31.08.2024: https://zmina.info/news/na-okupovanij-luganshhyni-shkolyariv-z-1-veresnya-navchatymut-zahyshhaty-rodinu-ta-pryshheplyuvatymut-patriotyzm/

[208] На ТОТ Херсонщини росіяни примушують дітей писати листи окупантам / Центр національного спротиву, 28.08.2024: https://bukvy.org/na-tot-hersonshhyny-rosiyany-zmushuyut-ukrayinskyh-ditej-pysaty-lysty-okupantam-czns/

[209] «Кримський сценарій 2.0»: як Російська Федерація знищує українську ідентичність дітей на окупованих територіях. Аналітичний звіт / М. Суляліна, О. Шаповал. — Київ: ЦГП «Альменда», 2024. — 32 с. — С.8: https://almenda.org/wp-content/uploads/2025/02/Crimean-Scenario-2.0-UA.pdf

[210] Прославляючи війну: окупанти в Маріуполі святкують день Росії / Телеграм-канал Маріупольської міської ради. 12.06.2024: https://t.me/mariupolrada/21788

[211] У школах окупованої Запорізької області новорічні колядки замінюють на гімн Росії / ZMINA, 29.12.2024: https://zmina.info/news/u-shkolah-okupovanoyi-zaporizkoyi-oblasti-novorichni-kolyadky-zaminyuyut-na-gimn-rosiyi/

українських дітей до мілітарних та «патріотичних» молодіжних угрупувань, як-от «Орлята Росії», «Юнармія», «Рух перших», «Воїн», «Академія дружби народів “Ахмат”», «кадетські корпуси» тощо. В цих осередках дітей змушують з раннього віку складати клятву країні-агресору, навчають «російським цінностям», плести маскувальні сітки, стрибати з парашута та копати окопи[212].

До навчальної програми на ТОТ України з 1 вересня 2024 року було введено новий предмет для учнів старших класів — «Основи безпеки та захист батьківщини», до викладання якого долучають представників силових структур та збройних сил РФ[213].

Також дітей навчають військової підготовки, зокрема поводженню зі зброєю та безпілотними літальними апаратами[214]. Особливу роль у мілітаризації відіграють так звані «військово-патріотичні табори», де дітей піддають інтенсивній пропаганді, навчанням з військової справи та фізичній підготовці. У цих таборах використовуються методи, спрямовані на виховання покори та відданості російському режиму. Діти, які перебувають у таких закладах, зазнають серйозного психологічного впливу, що призводить до викривлення їхньої національної ідентичності.

Загалом дії РФ на ТОТ України спрямовані на руйнування національної ідентичності українських дітей, їх мілітаризацію та перетворення на «російських» дітей. Це не лише порушує основоположні права дитини, закріплені в міжнародних договорах, як-от Конвенція про права дитини, але й створює небезпеку формування нового покоління, яке буде відірване від своєї національної культури, історії та ідентичності.

На ТОТ України окупаційна влада здійснює системні заходи, спрямовані на контроль та примусове підпорядкування дітей. Зокрема, застосовується примус до відвідування підконтрольних РФ закладів освіти, що супроводжується залякуванням та адміністративним переслідуванням батьків. У випадках відмови батьків відправляти дітей до таких навчальних закладів, батьків притягують до адміністративної відповідальності, погрожують штрафами, позбавленням батьківських прав і втручанням органів опіки та піклування[215].

Крім того, окупаційна влада здійснює фільтраційні заходи щодо дітей і підлітків з проукраїнськими поглядами, які включають залякування, а в окремих випадках — примусове

[212] В окупованому Мелітополі підлітків з 14 років зобов'яжуть вступати до ДТСААФ (фото, відео) / РІА Південь, 20.08.2024: https://ria-m.tv/ua/news/358044/v-okupovanomu-melitopoli-pidlitkiv-z-14-rokiv-zobovyajut-vstupati-do-dtsaaf-(foto-video).html

[213] У школах окупованої Луганщини з 1 вересня вводять новий предмет із захисту Росії / ZMINA, 31.08.2024: https://zmina.info/news/na-okupovanij-luganshhyni-shkolyariv-z-1-veresnya-navchatymut-zahyshhaty-rodinu-ta-pryshheplyuvatymut-patriotyzm/

[214] Безпілотники для «сво» будуть виготовляти у школах тимчасово окупованого Маріуполя / Центр національного спротиву, 26.09.2024: https://sprotyv.mod.gov.ua/bezpilotnyky-dlya-svo-budut-vygotovlyaty-u-shkolah-tymchasovo-okupovanogo-mariupolya/

[215] На ТОТ Запорізької області окупанти шукають дітей, які не навчаються у російських школах / Локатор Медіа, 02.09.2024: https://lokatormedia.online/na-tot-zaporizkoi-oblasti-okupanty-shukaiut-ditej-iakykh-ne-viddaly-na-navchannia-do-rosijskykh-shkil/

психіатричне обстеження або лікування[216]. Додатково у школах запроваджено систему анонімних доносів, що включає встановлення скриньок для повідомлень про нелояльних до окупаційної влади осіб, зокрема однокласників чи їхніх батьків[217]. Такі заходи спрямовані на формування атмосфери страху та підрив довіри у суспільстві, а також порушують права дитини, гарантовані міжнародними нормами, включно з Конвенцією ООН про права дитини.

Дітей примушують до відвідування шкіл та отримання російських паспортів під загрозою відібрання дітей у батьків. У разі відмови їх передають не лише до російських сімей, але й до закладів інституційного догляду, зокрема на окупованих територіях[218]. Вагомим у цьому контексті є останній звіт Єльської лабораторії гуманітарних досліджень, який довів більше 300 випадків незаконного усиновлення українських дітей, депортованих до Росії[219].

(b) Примусово переміщенні в межах ТОТ України та депортовані в РФ

Депортація та примусове переміщення українських дітей з ТОТ України до РФ та її союзників є одним із найтяжчих порушень міжнародного гуманітарного права і міжнародного права прав людини. Згідно зі статтею 49 Женевської конвенції IV про захист цивільного населення під час війни, переміщення населення з окупованих територій є незаконним, а такі дії кваліфікуються як воєнний злочин відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Крім того, ці дії мають ознаки геноциду, що підпадає під визначення статті 2 Конвенції ООН про попередження злочину геноциду та покарання за нього, оскільки їх метою є знищення національної ідентичності українських дітей.

На противагу наявним даним щодо 19 546 тисяч депортованих і примусово переміщених дітей, згідно з інформацією російських ЗМІ зазначається, що більше 700 тис. українських дітей почали отримувати соціальний супровід у РФ[220]. Водночас неможливо встановити, яка частина з них була примусово переміщена чи депортована, оскільки доступ до ТОТ обмежений. Крім того, щонайменше 1,5 млн дітей перебувають на ТОТ України під ризиком депортації і примусового переміщення[221] [222].

[216] У тимчасово окупованому Маріуполі чергова хвиля фільтраційних заходів / Центр націльного спротиву, 20.11.2024:https://sprotyv.mod.gov.ua/u-tymchasovo-okupovanomu-mariupoli-chergova-hvylya-filtratsijnyh-zahodiv/

[217] Ворог заставляє школярів доносити на «ворогів росії» / Центр національного спротиву, 08.12.2024: https://sprotyv.mod.gov.ua/vorog-zaklykaye-shkolyariv-donosyty-na-vorogiv-rosiyi/

[218] У Бердянську окупанти посилюють тиск на батьків школярів / Телеграм-канал Бердянської громади, 14.10.2024: https://t.me/berdmisk/10670

[219] RUSSIA`S SYSTEMATIC PROGRAM *of* COECED ADOPTION *and* FOSTERING *of* UKRAINE`S CHILDREN: https://www.justsecurity.org/wp-content/uploads/2024/12/Russias_Systematic_Program_of_Coerced_Adoption_and_Fostering_of_Ukraines_Children.pdf

220Доклад о деятельности уполномоченого при призеденте Российской Федирации по правам ребенка в 2022 году: https://web.archive.org/web/20230730154402/http://www.deti.gov.ru/detigray/upload/documents/July2023/7JkHUTqLIsZL45JDp4Xl.pdf

[221] United Nations Human Rights Office Of The High Comissioner. Report on the human rights situation in Ukraine 1 september - 30 november 2024. *Ukraine.ohchr*. URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-02/2024-12-31%20OHCHR%2041st%20periodic%20report%20on%20Ukraine.pdf

[222] Organization For Security And Co-Operation In Europe Office For Democratic Institutions And Human Rights. REPORT ON VIOLATIONS AND ABUSES OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN AND HUMAN RIGHTS LAW,

Протягом 2024 року зафіксовано численні випадки примусового переміщення та депортації дітей під виглядом «оздоровлення», «реабілітації» чи «надання освітніх послуг». Наприклад, українських дітей з інвалідністю було перевезено з ТОТ Донецької області до Москви нібито на реабілітацію. Водночас немає підтвердженої інформації про їх повернення додому, що може свідчити про їх утримання на території РФ[223] [224].

Дітей віком 14–17 років з Луганської області перемістили до Республіки Татарстан для складання іспитів, що фактично позбавило їх доступу до української освітньої системи[225]. У Краснодарському краї РФ неповнолітніх українців навчали використанню дронів, що є свідченням прямого залучення до військової діяльності[226]. Аналогічно, дітей з Херсонщини відправляли на «оздоровлення» до Республіки Білорусь. Водночас відсутні підтверджені дані про їх повернення, що викликає занепокоєння щодо їх подальшого місцеперебування[227].

Системний характер таких дій підтверджується повідомленнями про масове вивезення дітей з ТОТ України на пропагандистські заходи у РФ. Представники окупаційної влади, зокрема, організували примусове переміщення понад 2,5 тисяч підлітків на військовий вишкіл у Волгоградській області, де їх навчали тактичній та стройовій підготовці. У наметових таборах у Новосибірській області дітей навчали військових навичок[228].

Російська влада використовує систему так званих «підшефних», «дружніх» регіонів, зокрема Чувашію, Пензенську область та Північну Осетію, для організації «відпочинку» українських дітей. Так, у Чувашії у червні 2024 року перебували діти з Бердянського району та Тореза, куди за «оздоровчими» програмами було вивезено щонайменше 381 дитину[229]. Аналогічно, понад 8 тисяч дітей з окупованих територій Запорізької області було примусово переміщено до таборів на ТОТ АР Крим та регіонах РФ[230].

WAR CRIMES AND CRIMES AGAINST HUMANITY, RELATED TO THE FORCIBLE TRANSFER AND/OR DEPORTATION OF UKRAINIAN CHILDREN TO THE RUSSIAN FEDERATION. *Osce*. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751_1.pdf

[223] На здоровье: дети из ДНР пройдут реабилитацию в Подмосковье / Телеграм-канал Марії Львової-Бєлової, 17.01.2024: https://t.me/malvovabelova/2707

[224] Yale School Of Public Health Humanitarian Research Lab. RUSSIA'S SYSTEMATIC PROGRAM of COERCED ADOPTION and FOSTERING of UKRAINE'S CHILDREN. *Conflictobservatory*. URL: https://hub.conflictobservatory.org/portal/apps/sites/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR38KAQaj2BEmnlohZwH7ANEn0x0NkSyUWrFspkB6x9teQr9fTOTT7F6DBs_aem_JtcyLJbJPY7Yyp64nnDGHA#/home/pages/ukraine-russia-children-adoption

[225] В татарстанскую Елабугу снова привезут детей из Украины, чтобы те закончили российскую школу / Телеграм-канал ГоворитНеМосква, 28.01.2024: https://t.me/Govorit_NeMoskva/21318

[226] Окупанти забирають українських дітей на навчання дронів / Центр національного спротиву, 13.03.2024: https://sprotyv.mod.gov.ua/okupanty-zabyrayut-ukrayinskyh-ditej-na-navchannya-droniv/

[227] В Беларусь опять привезли детей с оккупированных территорий Украины — теперь из Херсонщины / Телеграм-канал Беларускі Гаюн | Belarusian Hajun project, 20.03.2024: https://t.me/Hajun_BY/7788

[228] Підлітки з ТОТ України проходитимуть військові навчання у РФ / Центр національного спротиву, 03.06.2024: https://sprotyv.mod.gov.ua/pidlitky-z-tot-ukrayiny-prohodytymut-vijskovi-navchannya-u-rf/

[229] Глава Чувашии рассказал, как шефская помощь помогает Бердянску интегрироваться в РФ / ЗАПОРОЖСКОЕ агентство новостей: https://zonews.ru/news/glava-chuvashii-rasskazal-kak-shefskaja-pomosch-pomogaet-berdjansku-integrirovatsja/

[230] Окупанти вивозили на «відпочинок» в Росію та у захоплений Крим понад 8 тисяч дітей з Запорізької області / ПЕРШИЙ ЗАПОРІЗЬКИЙ, 30.01.2025: https://1news.zp.ua/okkupanty-vyvozili-na-otdyh-v-rossiyu-i-v-zahvachennyj-krym-bolee-vosmi-tysyach-detej-iz-zaporozhskoj-oblasti/

Особливу увагу слід звернути на факти обов'язкових медичних оглядів дітей, які проводяться російськими лікарями на ТОТ України. У разі відмови від так званих «програм оздоровлення», батьки ризикують бути позбавленими батьківських прав, що змушує їх погоджуватися на примусове переміщення дітей. Багатьом родинам пізніше можуть бути створені штучні перешкоди для повернення дітей, що ускладнює возз'єднання сімей і створює ризики остаточної асиміляції дітей у російському середовищі[231].

Така діяльність окупаційної влади демонструє використання депортації та примусового переміщення як інструменту для продовження та поглиблення процесів мілітаризації та індоктринації українських дітей. Відрив від рідної мови, культури та історії супроводжується систематичною ідеологічною обробкою, спрямованою на формування проросійських поглядів, підготовку до служби в російських силових структурах та їх можливе вербування для участі у військових діях.

Додатково слід наголосити на порушенні прав дитини в одному із закладів, який знаходиться на ТОТ АР Крим, у так званому «Державному бюджетному закладі охорони здоров'я Республіки Крим «Будинок дитини «Ялинка» (далі — ДБЗОЗ РК «Будинок дитини «Ялинка»), в якому перебувають, зокрема, і українські діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування, примусово переміщені російською окупаційною владою з Херсону в 2022 році.

Як стало відомо, громадяни скаржились щодо призначення медикаментозного лікування дитині та неналежний догляд за дітьми у будинку дитини. За відомостями громадських діячів, десятки опікунів, батьків, колишніх співробітників свідчили про те, що в ДБЗОЗ РК «Будинок дитини «Ялинка» свідомо переводять дітей на харчування через зонд рідкою їжею, діти різко слабшають, їжа не засвоюється і вони перетворюються на паліативних.

Для дітей з інвалідністю, які перебувають на ТОТ АР Крим у ДБЗОЗ РК «Будинок дитини «Ялинка», не створені належні умови догляду за ними, внаслідок чого діти не зростають у здоровому та безпечному середовищі.

Таким чином, примусове переміщення українських дітей супроводжується не лише порушенням їхніх базових прав, але й тривалим нехтуванням їхніми потребами та інтересами вже у межах інституційного догляду, що є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права.

Україна докладає зусиль для повернення депортованих і примусово переміщених дітей, притягнення винних до відповідальності та запобігання новим порушенням. Для цього діють міжвідомчі механізми, міжнародні переговорні платформи, судові процеси та спеціалізовані програми реінтеграції. У співпраці з партнерами держава документує злочини, веде перемовини про повернення дітей і надає їм комплексну підтримку після повернення.

Насамперед, Четвертий пункт Формули миру Президента України передбачає звільнення всіх військовополонених, цивільних заручників та депортованих дітей. Відповідальним за реалізацію цього напряму є Уповноважений[232].

[231] Загарбники почали примусові медогляди українських дітей з метою подальшої депортації — Центр спротиву / УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ НОВИНИ, 21.06.2024: https://unn.ua/news/zaharbnyky-pochaly-prymusovi-medohliady-ukrainskykh-ditei-z-metoiu-podalshoi-deportatsii-tsentr-sprotyvu

[232] Формула миру Президента Зеленського. *President.gov.ua*. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/19/45/a0284f6fdc92f8e4bd595d4026734bba_1691475944.pdf

На додаток до цього, діє ініціатива Президента України «Bring Kids Back UA», яка об'єднує зусилля державних органів, громадських організацій та міжнародних партнерів. Завдяки спільній роботі вдалося повернути 1183 дитини з депортації, примусового переміщення та ТОТ України (станом на 24.01.2025)[233].

Важливим механізмом у реалізації Формули миру Президента України стало створення Міжнародної коаліції за повернення українських дітей, яка з моменту її заснування об'єднала 41 країну, а також Раду Європи, чотири держави та ЄС як спостерігачів. У рамках її діяльності було проведено низку зустрічей і започатковано проєкти, спрямовані на повернення, пошук та реінтеграцію дітей, які постраждали від воєнних злочинів Росії[234].

Протягом 2024 року на рівні постанов Кабінету Міністрів України було врегульовано ключові аспекти процесу повернення та реінтеграції депортованих і примусово переміщених дітей. Так, важливим кроком стало ухвалення постанови КМУ від 14.05.2024 № 551 «Про затвердження Порядку виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України»[235]. Документ визначає чітку взаємодію між усіма суб'єктами процесу — державними органами, міжнародними партнерами та громадськими організаціями — що дозволяє ефективніше координувати зусилля з пошуку, повернення та соціального захисту дітей. У Постанові визначені поняття «депортована дитина», «примусово переміщена дитина» та «дитина, яка перебуває під ризиком депортації або примусового переміщення», закріплено порядок подання та обробки інформації про таких дітей. Також врегульовано механізми екстреної допомоги, а також коротко- та довгострокових програм підтримки, що охоплюють як державні, так і неурядові структури, залучені до цього процесу.

Крім того, у жовтні 2024 року було ухвалено постанову КМУ від 29.10.2024 № 1240 «Деякі питання захисту дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України»[236], яка передбачає перетворення Єдиного реєстру осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією РФ проти України на Реєстр осіб, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України, та Реєстр відомостей щодо дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією РФ проти України. Це сприятиме систематизації даних, посиленню контролю за їх

[233] 'Bring Kids Back UA' is a strategic action plan initiated by the President of Ukraine. *Bringkidsback*. URL: https://www.bringkidsback.org.ua/about

[234] International Coalition for the Return of Ukrainian Children. *International.gc.ca*. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/response_conflict-reponse_conflits/crisis-crises/ukraine-children-enfants.aspx?lang=eng

[235] Постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2024 № 551 «Про затвердження Порядку виявлення, повернення, забезпечення супроводу та реінтеграції дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-2024-%D0%BF#Text

[236] Постанова Кабінету Міністрів України від 29.10.2024 № 1240 «Деякі питання захисту дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1240-2024-%D0%BF#Text

обліком і підвищенню ефективності міжнародної співпраці у сфері захисту прав постраждалих дітей.

Діти, які повертаються з депортації, примусового переміщення або ТОТ України, на базі Центру захисту прав дитини при Секретаріаті Уповноваженого зустрічаються з мультидисциплінарною командою, яка розпочинає процес їх реінтеграції. Її завдання — провести індивідуальну оцінку потреб дитини та її сім'ї, визначити необхідні заходи підтримки та скласти реінтеграційний план. До команди входять представники Секретаріату Уповноваженого, правоохоронних органів, соціальні працівники, психологи, фахівці Координаційного центру з розвитку сімейного виховання та громадських організацій.

Опитування дітей відбувається у спеціально обладнаному просторі за моделлю «Барнахус» із залученням психологів, що дозволяє знизити ризик ретравматизації. Після оцінки потреб та розробки реінтеграційного плану діти скеровуються до регіонів, де для них реалізовуються коротко- та довгострокові програми підтримки: психологічний супровід, соціальна адаптація, відновлення документів, забезпечення тимчасовим житлом та інші необхідні заходи.

Робота Центру спрямована на комплексну підтримку дітей, які повертаються, відновлення їхніх прав, психологічну реабілітацію та соціальну адаптацію. Центр відіграє ключову роль у захисті дітей, які постраждали від війни, сприяючи їхньому поверненню до нормального життя.

5.3. Ситуація із додержанням прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання

Україна впевнено рухається шляхом проведення реформи деінституціалізації. Втім, за інформацією Нацсоцслужби, станом на кінець 2024 року в Україні функціонує 733 заклади різних типів, форм власності та підпорядкування, у яких створені умови для цілодобового перебування дітей, зокрема це:

512 освітніх закладів (84 060 дітей за списками, 21 596 дітей влаштовано на цілодобове перебування, з них 2560 дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування);

142 закладів соціального захисту (2 983 дитини за списками, 2938 дітей на цілодобовому перебуванні, з них 1444 дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування);

36 закладів охорони здоров'я (1365 дітей за списками; 1322 дитини на цілодобовому перебуванні, з них 833 дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування);

43 приватні заклади (466 дітей за списками, 444 дитини на цілодобовому перебуванні, з них 189 дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування).

Важливо зауважити, що до згаданих закладів зараховано 88 874 дитини, з них 26 300 дітей зараховано на цілодобове перебування, з яких 5025 дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування.

Отже, забезпечення реалізації та захисту прав дітей, які перебувають у закритих інституційних закладає, є дуже актуальними завданнями.

5.3.1. Влаштування до закладів інституційного догляду та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають у сімейних формах виховання

Міжнародні політики визнають важливість реінтеграції дітей у сім'ї та громади для забезпечення їх найкращих інтересів. Постановою КМУ від 04.08.2021 № 843 «Деякі питання соціального захисту дітей, влаштованих на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування»[237] внесено зміни до нормативно-правових актів у частині врегулювання питання зарахування дітей за заявою батьків або інших законних представників до пансіону санаторної школи, навчально-реабілітаційного центру для отримання необхідних освітніх та реабілітаційних послуг.

Відповідно до зазначених змін, діти зараховуються до закладів на цілодобове перебування, у разі, коли перебування в дорозі в один бік під час переміщення транспортом загального користування перевищує одну годину або якщо протоколом лікування та / або індивідуальною програмою реабілітації дитини з інвалідністю передбачено обмеження руху та / або фізичного навантаження. Однак питання доцільності та необхідності такого влаштування потребує більше ретельного вивчення, зокрема в частині наявності необхідних послуг у громаді.

Моніторингові візити до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування виявляють ситуації, відповідно до яких дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які влаштовані до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, під опіку, піклування, зараховують на цілодобове перебування до закладів на тривалий час. Зазначене порушує право дитини на виховання в сімейному середовищі, а також провокує інституційний догляд та виховання, незважаючи на те, що діти вже влаштовані до сімейних форм виховання.

> *Під час моніторингового візиту до Новосільської спеціальної школи Тернопільської обласної ради було виявлено два вихованця, зарахованих на цілодобове перебування (одна дитина — вихованець дитячого будинку сімейного типу, інша — влаштована до прийомної сім'ї). Проте встановити кількість відвідувань батьками-вихователями та прийомними батьками дітей неможливо через відсутність фіксації цієї інформації у закладі. Окрім того, діти свідчать про відсутність комунікації із законними представниками. Зазначене свідчить про подвійне фінансування в частині утримання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та провокує їх інституційне виховання.*

У результаті моніторингових візитів, з одного боку, фіксуються факти, коли діти, зараховані до закладів на цілодобове перебування, з метою задоволення особливих освітніх потреб, реабілітаційних послуг, на практиці їх не отримують, з іншої — влаштовані до закладів через відсутність відповідних послуг у громаді. Також наявні випадки, коли діти влаштовуються до закладів на основі фіктивних документів.

[237] Постанова Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 № 843 «Деякі питання соціального захисту дітей, влаштованих на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/843-2021-%D0%BF#Text

Тому при прийнятті або погодженні рішення про влаштування дитини на цілодобове перебування до закладу органи опіки та піклування мають враховувати підстави, за яких в інституцію влаштовується дитина, яка фактично перебуває у сімейних формах виховання. Окрім того, уповноважені органи виконавчої влади мають впроваджувати в громадах послуги підтримки дітей з особливими освітніми послугами, дітей, які потребують отримання реабілітаційних послуг. Зазначене має на меті нівелювати необхідність цілодобового перебування дітей у закладі.

5.3.2. Порушення прав дитини в інституційних закладах України

Протягом 2024 року Секретаріатом Уповноваженого спільно із залученими експертами, а також регіональних представництв Уповноваженого вдалося здійснити понад 802 моніторингових візитів до установ, закладів та організацій, зокрема, до служб у справах дітей, спеціальних шкіл, будинків дитини, медичних закладів, навчально-реабілітаційних центрів, слідчих ізоляторів та установ виконання покарань тощо, у 21 області України.

Зокрема, найбільша кількість візитів була здійснена до служб у справах дітей, що пояснюється значною роллю, яку відіграє служба у питаннях захисту прав та найкращих інтересів дітей, які знаходяться у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування. За результатами виявлених під час моніторингових візитів фактів, можна зробити висновки стосовно типових порушень прав дитини, де важливо наголосити на тому, що само по собі невиконання органами і службами покладених на них обов'язків у сфері забезпечення захисту та підтримки дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, створює потенційну можливість для порушення прав дитини на виховання в родині, на освіту, майнових прав тощо.

(а) формальне ведення особових справ дітей

Систематичним порушенням, що фіксувалося у більшості відвіданих закладів інституційного догляду і виховання, є формальне ставлення до збору і ведення документації — особових справ дітей.

Порядком ведення особової справи дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, та форми індивідуального плану соціального захисту дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, затвердженим наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 18.11.2008 № 4591 (далі — Наказ № 4591), визначено перелік документів, які мають міститися в особовій справі.

Натомість особові справи дітей у закладах інституційного догляду і виховання, службах у справах дітей органів місцевого самоврядування в більшості випадків не містять актуальних обліково-статистичних карток, рішення про встановлення статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування та стягнення аліментів, оновлені висновки про стан здоров'я дитини, документів, які підтверджують право власності дитини на нерухомість (у разі наявності), опис майна дитини тощо. Відсутність цих та інших документів може свідчити про формальний підхід до реалізації заходів, які вживаються для забезпечення реалізації та захисту прав дитини.

Окрім того, законодавством передбачено розроблення та впровадження індивідуальних планів соціального захисту дитини, яка перебуває в складних життєвих обставинах, дитини, яка залишилася без батьківського піклування, дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування. Зазначений документ має відображати потреби дитини та покроковий план заходів, які необхідно вжити для забезпечення потреб такої дитини у розвитку й вихованні, захисті її прав та інтересів.

Під час моніторингового візиту до Чинадіївського дошкільного навчального закладу (дитячого будинку) інтернатного типу Закарпатської обласної ради встановлено, що працівники закладу не ознайомлені зі змістом індивідуальних планів вихованців, частина таких планів (строк реалізації яких закінчився) були запаковані в поштові конверти.

Однак під час здійснення моніторингових візитів встановлено випадки, коли такі плани не відображають реальних потреб дитини та заходів, спрямованих на забезпечення найкращих інтересів дітей. Вказане фактично вказує на формальне відношення до планування та практичній реалізації соціального захисту та супроводу дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

(b) порушення права на освіту та розвиток дитини

Системні проблеми, як-от відсутність кваліфікованих педагогів та обмежений доступ до сучасних навчальних матеріалів, призводять до того, що діти, які перебувають у закладах інституційного догляду та виховання, не мають рівних можливостей для здобуття освіти порівняно з дітьми, що виховуються в сім'ї. Зокрема, під час моніторингових візитів до будинків дитини встановлено чисельні порушення прав дітей, які здобувають дошкільну освіту. Виявлено випадки, коли розвиткові послуги дітям у віці до 4-х років у Будинках дитини та Центрах медичної реабілітації та паліативної допомоги дітям не надавались жодним чином.

Також виявлено суттєві проблеми та виклики, що впливають на здобуття загальної середньої освіти вихованцями закладів різних типів. Зокрема, через відсутність належної організації дистанційного навчання та обмеження у матеріально-технічному забезпеченні, багато дітей залишаються поза освітнім процесом або навчаються неефективно. Спостерігаються випадки, за яких діти віком старше 7 років не вміють читати чи писати. В окремих закладах, де навчання забезпечено за очною формою здобуття освіти, діти з різним рівнем підготовки змушені навчатися за єдиною програмою, яка не враховує особистих потреб і рівня здібностей і знань.

Під час моніторингового візиту до Новосільської спеціальної школи Тернопільської обласної ради учні 10 класу, незважаючи на їх спроможність засвоювати складніші знання, вивчають основні поняття, такі як «абзац» на уроках української мови. Водночас встановлено, що цей самий матеріал вивчається і учнями 4 класу.

Також виявлено випадки, коли в закладах загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами фактично перебували діти, які не мали таких потреб. Дітей

із педагогічною занедбаністю іноді помилково визначають як таких, що мають особливі освітні потреби.

Під час моніторингового візиту до комунального закладу Львівської обласної ради «Великолюбінський багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр» було з'ясовано, що освітній процес для всіх дітей забезпечується без врахування освітніх потреб дітей, що призводить до фактичного отримання дітьми знань за навчальними програмами, які не відповідають їхнім реальним потребам та обмежують їхній розвиток.

Уповноваженим були скеровані акти реагування до МОН України. За результатами реагування Уповноваженого 42 вихованцям було проведено комплексну оцінку розвитку дитини та індивідуальну оцінку потреб дітей. З'ясовано, що всі діти, окрім 9 вихованців, мають педагогічну занедбаність, а не особливі освітні потреби, а отже, не потребують навчання у спеціальному закладі.

Для дітей із порушеннями зору та іншими особливими освітніми потребами відсутні необхідні умови, книги, матеріали. У закладах не створено належних умов для дітей з інвалідністю, що ускладнює доступ до необхідних освітніх послуг і подальшої соціальної адаптації. Зокрема, проблемною є відсутність корекційних педагогів (логопедів, дефектологів), які можуть працювати з дітьми з інвалідністю. Недостатньою є кількість підручників, надрукованих шрифтом Брайля або з великим шрифтом для дітей із порушеннями зору.

Аналіз проблемних питань дітей у професійно-технічних закладах свідчить про невжиття заходів, спрямованих на підготовку дітей до практичної діяльності, а також відсутність доступу до ширшого кола професійних напрямів. Діти мають доступ до обмеженого спектру професійних напрямів (муляр-штукатур, зварювальник, кухар), які не відповідають різноманітності їхніх інтересів чи потенціалу. Керівництво закладів не враховує побажань дітей під час вибору закладів освіти, що ще більше звужує їхні можливості для професійного самовизначення.

Окремо слід зауважити, що доступ дітей до освіти в місцях несвободи є ключовим фактором у процесі ресоціалізації дітей, які перебувають у конфлікті з законом. Забезпечення доступу до освітніх послуг допомагає підтримувати розвиток дітей і сприяє поверненню до соціального життя, а також є важливим заходом протидії поширенню кримінальної субкультури серед неповнолітніх. Водночас моніторинговими візитами виявлено недоліки у процесі організації освіти дітям в установах виконання покарань: відсутність організованого навчального процесу або формальний підхід до освіти без реального навчання, низька якість освітніх послуг.

Під час моніторингового візиту з'ясовано, що здобуття освіти неповнолітніми, які перебувають під вартою, частково організовано на основі угоди між Криворізькою установою виконання покарань № 3 та Криворізьким ліцеєм № 77.

Однак адміністрація установи та керівництво закладу освіти не забезпечують належного виконання освітньої програми — освіта здійснюється виключно дистанційно, попри реальну можливість організації відповідних занять за очною формою. При цьому

діти повідомили, що викладачі ліцею дозволяють їм проходити онлайн-курси на платформі «Prometheus» замість участі в навчальних заняттях. Такий підхід до забезпечення доступу до освіти не сприяє процесу ресоціалізації дітей, які перебувають у конфлікті з законом. З метою реагування на вказані порушення Уповноважений скерував відповідні листи для усунення порушень.

(c) порушення права на гідні умови проживання дітей

Під час відвідувань закладів, у яких передбачено цілодобове перебування дітей, моніторами систематично фіксуються неналежний стан організації проживання.

Типовим порушенням у таких закладах є перевищення допустимої кількості дітей у кімнатах, незабезпечення особистого простору, що призводить до порушення права на приватність. Діти не забезпечені у достатній кількості столами, приліжковими тумбами, шафами для особистих речей. Поширеною практикою є використання дітьми спільного, а не індивідуального одягу (зокрема спідньої білизни).

Під час моніторингового візиту Секретаріату Уповноваженого до закладу соціального захисту, евакуйованого з м. Дніпра до Закарпатської області, було виявлено незадовільні умови проживання дітей. Зафіксовано, що 23 дитини різного віку та статі мешкали лише у двох кімнатах разом із супроводжуючими особами, що обмежувало їхній особистий простір і не забезпечувало їх права на приватність та належних стандартів проживання. Також було встановлено, що у дітей відсутній індивідуальний одяг: одяг для всіх дітей спільний, включно зі спідньою білизною. У таких умовах діти проживали понад 3 роки.

Уповноваженим було скеровано подання до відповідних органів з вимогою перегляду умов проживання дітей та вжиття необхідних заходів для їх покращення.

Окремо слід зазначити, що не всі заклади інституційного догляду та виховання (зокрема, Центри соціальної підтримки дітей та сімей, Центри соціально-психологічної реабілітації дітей) мають затверджені у визначеному законодавством порядку мінімальні норми забезпечення дітей одягом та інвентарем, що призводить до різної практики забезпечення дітей необхідними речами та створює можливість для додаткових зловживань.

(d) ненадання необхідної психологічної підтримки вихованцям

У ході моніторингових візитів було виявлено, що персонал інтернатних закладів часто не володіє інформацією про соціальні історії дітей, зокрема про кількість переміщень між установами або сім'ями, їхні причини, вік, у якому це відбувалося, та інші важливі обставини. Це обмежує розуміння психологічних і емоційних потреб вихованців, особливо тих, хто пережив травми, втрати чи став жертвою насильства. Залишені без уваги випадки насильства, досвід горювання чи втрати внаслідок відсутності належної психологічної допомоги значно ускладнюють адаптацію дитини до нового середовища.

Під час візитів виявлено, що протоколи індивідуальних психологічних консультацій не складені для всіх дітей, з якими проводиться психолого-педагогічна робота.

Проблемним питанням є відсутність у штатному розписі посад психологів, неукомплектування вакантних посад протягом тривалого часу (зокрема, в одному з притулків для дітей посада практичного психолога залишається вакантною щонайменше два роки) або неналежне здійснення ними їхніх службових повноважень.

Під час моніторингового візиту виявлено дитину, яка перебувала у пригніченому стані, постійно плакала. З'ясовано, що під час попереднього моніторингового візиту вихованець Д. повідомляв моніторам про здійснення стосовно нього насильства (дитина зазначала про побиття зарядними пристроями для телефону, мокрим одягом, а також позбавленням їжі як покарання, приниження, заподіяння покарання з боку старших дітей), однак, як зафіксовано повторним візитом, належної психологічної допомоги внаслідок згаданих випадків насильства не отримав. Моніторингова група зауважила суттєве погіршення стану дитини: хлопець уникав зорового контакту, заїкався під час розмови, починав плакати, постійно озирався по сторонах. За сприяння представників моніторингової групи забезпечено психологічне консультування дитини, внаслідок якого встановлено ознаки психологічної травми.

(е) порушення права на охорону здоров'я

Окрім вище наведених порушень у закладах інституційного догляду і виховання, під час здійснення моніторингових візитів зафіксовано порушення права дитини на охорону здоров'я. Із результатів моніторингових візитів випливає, що в деяких закладах надання психофармакологічних, антипсихотичних препаратів здійснювалось без коригування з огляду на зміни у поведінці та стану здоров'я дітей. В окремих випадках перегляд лікування здійснювався на власний розсуд медичним персоналом дитячого будинку або за телефонним узгодженням, без консультацій лікаря-психіатра або здійснення ним спостереження за станом здоров'я дітей.

У більшості випадків, виявлених в ході моніторингу, психотропні препарати зберігались у закладах без належних правових підстав, а медична допомога дітям надавалась закладом попри відсутність відповідної ліцензії на здійснення господарської діяльності з медичної практики. Ключовим порушенням права на здоров'я є численні випадки фактичного надання дітям психофармакологічних препаратів без отримання усвідомленої згоди безпосередньо підопічних або їхніх законних представників, що суперечить принципу добровільності надання медичної допомоги, закріпленого статтею 4 Закону України «Про психіатричну допомогу».

Під час моніторингового візиту до комунального некомерційного підприємства «Центр медичної реабілітації та паліативної допомоги дітям» Житомирської обласної ради та встановлено обставини, за яких з'ясовано, що діти А. та В. отримували психіатричне лікування, а також приймали антипсихотичні препарати та транквілізатори (Рисперидон, Сибазон). При цьому законними представниками дітей не була надана усвідомлена письмова згода на отримання такого лікування. Згідно з положеннями статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу», особа, яка досягла 14 років, госпіталізується до закладу з надання психіатричної допомоги добровільно — на її прохання або за її усвідомленою письмовою згодою. Особа віком до 14 років (малолітня

особа) госпіталізується до закладу з надання психіатричної допомоги на прохання або за письмовою згодою її батьків чи іншого законного представника. Госпіталізація особи здійснюється за рішенням лікаря-психіатра.

Крім того, виявлено непоодинокі випадки щодо встановлення дітям неуточненого або ймовірного діагнозу без вжиття будь-яких заходів протягом тривалого часу без направлення дитини на дообстеження до обласного дитячого спеціалізованого закладу охорони здоров'я, або до спеціалізованих науково-дослідних закладів вищого рівня. Ці помилки можуть призвести до неправильних висновків про стан дитини та позбавити її необхідної медичної допомоги.

Під час моніторингового візиту КНП «Центр медичної реабілітації та паліативної допомоги дітям» Житомирської обласної ради було виявлено дворічну дитину, яка не мала жодних зовнішніх ознак хвороби, однак зі слів персоналу закладу «мала невиліковну хворобу». Під час огляду медичної документації з'ясовано, що дитині встановлено неуточнений діагноз «карликовість», однак будь-які результати обстежень чи інша медична документація, що яка стала підставою для встановлення діагнозу відсутня та не була надана моніторинговій групі. Уповноваженим скеровано акти реагування щодо забезпечення дообстеження дитини, оскільки вказане може позбавити дитину її права на лікування та вчасної корекції стану дитини.

Некоректне відображення діагнозу спричиняє надання кандидатам в усиновлювачі недостовірної інформації про стан здоров'я дитини, що суттєво перешкоджає реалізації права дитини на влаштування у сімейні форми виховання.

За кожним випадком, виявленим Уповноваженим в результаті моніторингового візиту, скеровувались відповідні ініціативні листи й акти реагування до обласних військових адміністрацій та МОЗ щодо проведення клініко-експертної оцінки якості надання медичної допомоги та медичного обслуговування дітям. Втім нагальною є необхідність забезпечення спільного механізму взаємодії Мінсоцполітики та МОЗ щодо здійснення перевірки відповідних діагнозів дітей.

(f) незабезпечення належного рівня безпеки у закладі

Визначення підстав перебування дітей в тому чи іншому закладі здійснюється за результатами оцінки стану безпеки перебування дітей та осіб у закладах, яка проводиться обласними, Київською міською військовими адміністраціями у взаємодії з відповідними районними військовими адміністраціями, виконавчими органами сільських, селищних, міських рад (військовими адміністраціями населених пунктів) за місцем постійного розташування закладів, що має включати: 1) проведення аналізу інформації Збройних Сил, Міноборони, Міненерго, територіальних органів ДСНС, Національної поліції, зокрема, про території бойових дій; 2) відстань від закладу до суб'єктів господарювання, що мають важливе значення для національної економіки і оборони держави; 3) визначення відстані від закладу до адміністративної межі між ТОТ та іншою територією України, де не ведуться бойові дії, лінії бойового зіткнення, державного кордону України з РФ, РБ; 4) проведення перевірки наявності

та стану захисних споруд цивільного захисту, споруд подвійного призначення, придатних для укриття дітей та осіб.

За результатами моніторингового візиту до комунального підприємства «Кременчуцький обласний спеціалізований будинок дитини» Полтавської обласної ради, в якому перебувала 41 дитина, встановлено, що підвальне приміщення закладу не рекомендовано до використання. Водночас засідань комісії з приводу оцінки стану безпеки дітей закладу на рівні обласної військової адміністрації не проводилися. З метою усунення вказаних порушень Уповноваженим направлено подання до Полтавської ОВА.

Станом на 31.12.2024, за інформацією обласних військових адміністрацій, з 394 закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, до яких діти зараховані (влаштовані) на цілодобове перебування, у 329 таких закладів наявні укриття, що становить 83,5% від загальної кількості закладів. Водночас окремі заклади цілодобового перебування дітей взагалі не мають укриттів цивільного захисту, що наражає дітей на небезпеку.

Під час повторного моніторингового візиту до комунального закладу «Дніпропетровський дитячий будинок-інтернат» встановлено, що у закладі станом на 2024 рік не обладнано захисних споруд цивільного захисту або будь-яких підвальних приміщень. Під час оголошення сигналу повітряної тривоги персонал забезпечує перебування дітей безпосередньо в житлових приміщеннях закладу, посилаючись на так зване «правило двох стін», що не забезпечує безпечного перебування дітей у випадку надзвичайної ситуації.

Через тривалу бездіяльність Дніпропетровської ОВА Уповноважений неодноразово скеровував відповідні акти реагування для забезпечення прав дитини на життя та безпеку. Провадження Уповноваженого за вказаними обставинами триває.

(g) порушення права на захист від усіх форм насильства

Протягом 2024 року Уповноваженим було виявлено щонайменше 98 фактів вчинення різних форм насильства щодо дітей у закладах інституційного догляду та виховання. Моніторингові візити засвідчили не лише випадки здійснення сексуального, фізичного, економічного та психологічного насильства стосовно вихованців, зокрема, з боку керівництва та працівників закладів, але й приховування керівництвом та персоналом закладу вказаної інформації, неповідомлення про випадки насильства правоохоронним органам України.

Під час моніторингового візиту до одного з Центрів соціальної підтримки дітей та сімей в Київській області отримано відомості про факти сексуального насильства щодо дітей та приховування вказаних фактів відповідальними суб'єктами.

Дитина М. повідомив медичного працівника навчального закладу про зґвалтування з боку іншого вихованця, про що медична сестра невідкладно доповіла директору ліцею. Після отримання інформації про вчинення сексуального насильства відносно дитини директор ліцею ініціював опитування дитини та «групову консультацію» із залученням

персоналу як ліцею, так і Центру соціальної підтримки дітей та сімей. За підсумками «групової консультації» персонал склав відповідний протокол, однак жоден із суб'єктів не повідомив про інцидент органам Національної поліції та не забезпечив дитині проведення медичного огляду дитини та надання їй невідкладної допомоги.

За реагування Уповноваженого забезпечено надання відповідної допомоги дитині М. Крім того, Секретаріат Уповноваженого ініціював проведення службового розслідування щодо ігнорування інформації про вчинення сексуального насильства відносно дитини, а також розслідування вказаних обставин у межах кримінального провадження.

Надзвичайно уразливий стан, у якому діти перебувають в закладах інституційного догляду та виховання, особливо загострюється за обставин відсутності належної реакції та бездіяльності відповідальних суб'єктів, зокрема органів національної поліції на повідомлення щодо насильства відносно дітей.

За результатами моніторингових візитів встановлено непоодинокі випадки ігнорування правоохоронцями заяв про вчинення насильства відносно дітей. Невнесення відповідних в ЄРДР призводило до непроведення слідчих дій із застосуванням принципів правосуддя, дружнього до дитини (призначення потерпілій дитині адвоката, залучення психолога тощо).

Під час моніторингового візиту Секретаріату Уповноваженого отримано відомості про те, що соціальним працівником ліцею у Київській області було в усному порядку повідомлено інспектора сектору ювенальної превенції відділу превенції районного управління поліції про випадок сексуального насильства щодо вихованця Центру соціальної підтримки дітей та сімей в Київській області.

Втім нездійснення повідомлення про злочин засобами офіційної комунікації у подальшому призвело до ігнорування поліцейським вказаного повідомлення та невнесення за вказаним фактом відповідних відомостей у ЄРДР.

За результатами ініційованого Уповноваженим службового розслідування до дисциплінарної відповідальності притягнуто 7 поліцейських, з яких: 5 з числа керівного складу, зокрема до заступника начальника районного управління поліції застосовано дисциплінарне стягнення у виді зняття з посади. Кримінальне провадження за обставинами здійснення сексуального насильства відносно вихованців закладу інституційного догляду та виховання триває.

Поряд із цим в результаті здійснення Уповноваженим подальшого контролю за усуненням порушення прав дитини та притягнення винних осіб до відповідальності встановлено непоодинокі випадки формального проведення службових розслідувань щодо посадових осіб та працівників закладу, а також неефективність наявної системи відповідальності за вчинення порушень прав дитини. Так, відомим став випадок[238], коли

[238] Вихователькуреабілітаційного центру на Львівщині судили за побиття учениці з інвалідністю / ZAXID.NET, 5.11.2024: https://zaxid.net/vihovatelku_reabilitatsiynogo_tsentru_na_lvivshhini_sudili_za_pobittya_uchenitsi_z_invalidnistyu_n1597122

вихователька КЗ ЛОР «Великолюбінський багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр» дерев'яною указкою нанесла дитині з інвалідністю декілька ударів по голові та надпліччях, штовхнула її на диван та знову нанесла повторно удари по голові, лівому плечі та у живіт. Вихователькуу, яка здійснювала фізичне насильство щодо дитини, суд визнав винною за частиною 1 статті 126 КК України («Умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень») та призначив покарання у вигляді 100 годин громадських робіт із забороною працювати на посадах, пов'язаних із вихованням та навчанням дітей на 1 рік.

(h) порушення права дитини на виховання в сімейному середовищі

Порушення термінів перебування дітей у закладах, до яких вони мають бути влаштовані тимчасово, створює умови для порушення прав дитини на виховання в родині, а також негативно впливає на їхній розвиток, освіту та соціалізацію.

Рішення про влаштування дитини до закладу охорони здоров'я, закладу загальної середньої освіти (у тому числі спеціальної чи спеціалізованої), іншого закладу або установи (незалежно від форми власності та підпорядкування) на цілодобове перебування приймається районною державною адміністрацією, районною у м. Києві чи Севастополі держадміністрацією, виконавчим органом міської ради, районної в місті (у разі утворення) ради, сільської чи селищної ради об'єднаної територіальної громади за місцем походження або проживання (перебування) дитини.

У цьому рішенні обов'язково зазначається найменування закладу або установи та строк перебування дитини, який не може перевищувати: шести місяців — у разі зарахування дитини до будинку дитини (зокрема спеціалізованого); шести місяців — у разі тимчасового зарахування дитини до дитячого будинку-інтернату; одного навчального року — у разі зарахування дитини до закладу загальної середньої освіти.

Для прикладу, під час моніторингових візитів встановлено випадки, коли діти перебували в будинку дитини понад 5 років, в той час як термін перебування дитини в будинку дитини визначено 6 місяців.

Продовження строку перебування дитини в закладі, незалежно від його типу, форми власності та підпорядкування, визначається рішенням органу опіки та піклування після розгляду на засіданні комісії з питань захисту прав дитини. Це рішення ухвалюється з урахуванням стану виконання індивідуального плану соціального захисту дитини, зокрема щодо забезпечення її права на виховання у сім'ї.

Часто причиною тривалого строку перебування дітей у закладах інституційного догляду і виховання є недостатньо ефективна робота ССД та органів опіки й піклування із влаштування дітей у сімейні форми виховання.

Сестри А. та М. у тримісячному віці були влаштовані в будинок дитини у місті Кременчук ще в червні 2022 року через те, що їхні батьки відмовляються виконувати свої обов'язки щодо їх забезпечення та виховання. Батьки востаннє відвідали дітей у березні 2023 року, з дітьми зв'язок не підтримують. Центр надання соціальних послуг не вживає жодних заходів щодо відновлення батьківського потенціалу та повернення дітей до

біологічних родин. При цьому ССД не вживає заходів щодо позбавлення батьків батьківських прав, що уможливило б влаштування дітей в сімейні форми виховання. Таким чином, станом на грудень 2024 року діти продовжують знаходитися в будинку дитини майже третій рік.

Практика продовження органами опіки й піклування термінів перебування дітей у будинку дитини негативно впливає на забезпечення їхнього права на здобуття освіти відповідно до їхніх здібностей, а також призводить до порушення їхнього права на виховання у сім'ї та права на освіту.

Однією з причин перевищення термінів перебування дітей у закладі є затягування процесу розгляду судами справ про позбавлення батьківських прав або відібрання дітей без позбавлення батьківських прав. Наявність зазначених рішень є правовою підставою для прийняття органом опіки та піклування рішення про надання дитині відповідного статусу і можливості влаштування в сімейні форми виховання.

Так, за даними обласних ССД, ССД м. Києва, Київської міської державної адміністрації, станом на 25.12.2024 на розгляді у судах більше ніж півроку перебувають 215 справ щодо позбавлення батьківських прав обох батьків, 253 — про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів та 117 позовних заяв про відібрання дитини, провадження за якими відкрито за позовом органу опіки та піклування. З огляду на те, що у результаті довготривалого розгляду окреслених вище судових справ діти залишаються без визначеного правового статусу, який би дозволи їх подальше влаштування в сімейні форми виховання, Уповноважений скерував відповідний лист до Верховного Суду для вжиття необхідних заходів реагування.

(і) порушення прав дитини в закладах, тимчасово переміщених (евакуйованих) в межах України

Попри здебільшого системний характер порушень прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання (інформацію про які наведено вище), особливо критичним є стан додержання прав дитини в закладах, які тимчасово переміщені (евакуйовані) в межах України.

В умовах запровадженого в Україні режиму воєнного стану дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховувались в інституційних закладах, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу або перебували під опікою, було евакуйовано в безпечні регіони на території України. Загалом була організована евакуація дітей із 299 закладів, із них 97 заклади релоковані в межах України. За період із 24 лютого 2022 року до 1 вересня 2024 року було релоковано 1473 дітей, що мають статус дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування.

Станом на кінець 2024 р. продовжують перебувати в релокації на території України 460 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Втім складно говорити, наскільки ці цифри є коректними через відсутність єдиного обліку дітей, які перебувають за кордоном у зв'язку з евакуацією внаслідок збройної агресії проти України, чи повернулися вони на територію України.

Головним проблемним аспектом з релокованими закладами є відсутність належної комунікації між ССД на первинному обліку дітей та ССД за місцем тимчасового перебування дітей. Відповідно до Порядку тимчасового переміщення (евакуації) дітей[239], ССД за місцем тимчасового перебування (евакуації) повинна отримувати повідомлення про прибуття дітей на нове місце тимчасового перебування, з наданням копії наказу керівника закладу про переміщення (евакуацію) та списків переміщених дітей.

Натомість виявлено випадки, коли під час релокації дітей до інших міст виникають значні труднощі у взаємодії та координації діяльності ССД. Для прикладу, діти, релоковані з Запорізької області до закладу у Львівській області, не мали жодного контакту у подальшому з кандидатами в усиновлювачі через фактичне ігнорування ССД Запорізької області своїх обов'язків. Це створює серйозні проблеми, адже без належного моніторингу і взаємодії неможливо організувати знайомство з потенційними опікунами, влаштування в сімейні форми виховання. Це ускладнює процес знайомства з потенційними опікунами та здійснення інших необхідних процедур, адже без присутності офіційного опікуна та сприяння відповідної ССД ці процеси неможливі.

Уповноваженим скеровувались акти реагування до ОВА з метою оперативного реагування на виявлені порушення, однак загальна система забезпечення належної взаємодії, координації дій та обміну інформацією між відповідними ССД та ОВА потребує системного вирішення.

Так само гостро постає питання додержання прав дитини на охорону здоров'я, доступ до освітніх послуг. У більшості закладів, евакуйованих в межах України, медичні обстеження не проводилися жодного разу з часу переміщення. В переміщених закладах здебільшого відсутній медичний персонал, попри наявність дітей з інвалідністю та хронічними захворюваннями та дітей з особливими освітніми потребам. Також у більшості випадків діти не забезпечені належною медичною допомогою, спостереженням за станом здоров'я та переглядом схем лікування з урахуванням його ефективності.

Доступ до освіти в релокованих закладах здебільшого організовано дистанційно, попри реальну можливість закладів та приймаючих громад забезпечити навчання дітей за очною формою здобуття освіти.

60 вихованців із комунальних закладів соціального захисту «Центр соціальної підтримки дітей та сімей «Довіра», «Центр соціальної підтримки дітей та сімей «Обійми», «Центр соціальної підтримки дітей та сімей «Барвінок» Дніпровської міської ради, в березні 2022 року були релоковані до Закарпатської області, де протягом більше, ніж двох навчальних років здобували освіту у навчальних закладах Дніпровської міської ради дистанційно. Водночас за місцем тимчасового переміщення діти не були забезпечені необхідними ґаджетами та робочими місцями, що призводило до порушення їхнього права на освіту.

За реагування Уповноваженого забезпечено вихованців очним навчанням та

[239] Порядок тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення за місцем постійного проживання (перебування), а в разі виїзду за межі України - в Україну, затверджений постановою КМУ від 1 червня 2023 р. № 546: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2023-%D0%BF#Text

зарахуванням до дошкільних навчальних закладів. Окрім того, дітей забезпечено підвезенням до закладу освіти та у зворотному напрямку, а також необхідними підручниками.

5.3.3. Реформування притулків для дітей

У 2024 році представники Секретаріату Уповноваженого із залученням експертів та психологів здійснили моніторинговий візит до Притулку для дітей ССД Львівської ОДА (далі — Притулок), за результатами якого виявлені численні порушення прав дитини, зокрема на належні умови перебування, харчування, медичне забезпечення та сімейне виховання.

У відповідь на звіт за результатами моніторингового візиту до Притулку Мінсоцполітики поінформувало Уповноваженого, що за інформацією Волинської, Закарпатської, Львівської та Одеської ОВА протягом 2025 року планується реорганізувати притулки для дітей ССД, а саме:

а) центри соціально-психологічної реабілітації дітей Притулок для дітей служби у справах дітей Закарпатської ОДА та притулок для дітей служби у справах дітей «Теплий дім» Роздільнянської районної державної адміністрації Одеської області;

б) у центри соціальної підтримки дітей та сімей — притулки для дітей служб у справах дітей у Львівській і Волинській областях.

Втім, відповідно до Плану заходів з виконання Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року[240], Волинській, Донецькій, Одеській, Тернопільській, Хмельницькій обласним державним адміністраціям ще у 2013 році було визначено, зокрема, здійснити реорганізацію притулків для дітей у центри соціально-психологічної реабілітації дітей. Водночас, незважаючи на плани, закріплені рішеннями Уряду, станом на 31.12.2024 притулки для дітей служб у справах дітей Волинської, Закарпатської, Львівської та Одеської ОВА не реорганізовано.

5.4. Право дитини на освіту

В умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України збереження та розвиток інтелектуального потенціалу дитини у надскладних політичних, економічних і соціальних умовах сьогодення відбувається із суттєвими викликами та труднощами в освіті.

Так, станом на 31.12.2024, за інформацією обласних (Київської міської) військових адміністрацій, на території України налічується 26 256 закладів освіти, з них 13 393 заклади дошкільної освіти та 12 863 заклади загальної середньої освіти. Нині функціонують 24 084 заклади освіти, з них закладів дошкільної освіти — 11 893, закладів загальної середньої освіти — 12 191. У зазначених закладах навчається 4 435 869 здобувачів освіти, з них 771 685 дітей — у закладах дошкільної освіти та 3 664 184 дітей — у закладах загальної середньої освіти.

Водночас станом на 31.12.2024 зруйновано 356 закладів освіти, пошкоджено — 3 428[241].

[240] Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 березня 2013 р. № 163-р «Про затвердження плану заходів з виконання у 2013 році Загальнодержавної програми “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 року»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/163-2013-%D1%80#Text

[241] Освіта під загрозою (Education in emergency):: https://saveschools.in.ua/

Незалежно від складних обставин на території України держава зобов'язана забезпечити право дітей на освіту. Зокрема, організувати належні та безпечні умови навчання, захистити гідність, права, свободи і законні інтереси всіх учасників освітнього процесу.

У зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ на територію України, зважаючи на безпекову ситуацію, яка склалася, станом на 31.12.2024, за інформацією обласних (Київської міської) військових адміністрацій, у закладах освіти навчається 284 948 дітей ВПО. Найбільшу кількість дітей ВПО зареєстровано у Харківській області — 34 152, Донецькій області — 34 016, у місті Києві — 29 481 дитина, Запорізькій області — 18 870 дітей, Київській області — 17 323 дитини.

Водночас у відповіді МОН наявна інформація виключно щодо кількості вихованців у закладах дошкільної освіти, які є ВПО, таких дітей — 53 796. Статистичної інформації щодо здобувачів середньої освіти, які є ВПО, МОН не має.

Так, за результатами опрацювання інформації, наданої обласними (Київською міською) військовими адміністраціями, встановлено, що зокрема у зв'язку зі збільшенням кількості дітей ВПО в окремих закладах освіти навчається більше дітей, ніж це передбачено проєктною потужністю закладу освіти. Зазначене призводить до погіршення якості надання освітніх послуг та відмову в зарахуванні до закладів освіти.

Для забезпечення права дитини на освіту та надання можливості дітям ВПО здобувати її за очною формою у тих закладах, які розташовані на територіях безпосереднього проживання таких дітей, виникає додаткова потреба у закладах освіти. Так, за інформацією обласних (Київської міської) військових адміністрацій, станом на 31.12.2024 додаткова потреба складає 37 навчальних закладів, а саме 16 дошкільних та 21 закладу загальної середньої освіти. Зокрема, у Київській області є додаткова потреба у 12 дошкільних навчальних закладах та 20 закладах загальної середньої освіти, Житомирській — у 4 дошкільних закладах, Хмельницькій — у 1 закладі загальної середньої освіти.

(а) Вчинення булінгу

Безпечне середовище в закладі освіти є невід'ємною частиною організації освітнього процесу, а повага, честь та гідність до здобувачів освіти є запорукою отримання якісних освітніх послуг.

На кінець 2024 року до Уповноваженого надійшло 123 звернення, а до освітнього омбудсмена України — 146 звернень від батьків щодо порушення права дитини на гідне ставлення в закладі освіти, що майже втричі більше, ніж протягом 2023 року.

Відповідно до відповідей МОН, Служби освітнього омбудсмена України, регіонів України та Національної поліції України встановлено, що випадки цькування в закладах освіти стрімко зростають порівняно з 2023 роком. Керівники закладів освіти не вживають належних заходів реагування, зокрема повідомляють не про всі випадки вчинення булінгу підрозділам поліції, а ті, відповідно, не здійснюють збір інформації щодо вчинення булінгу.

Стрімке зростання випадків цькування дітей у закладах освіти може вказувати на неефективні заходи реагування адміністрацій закладів, уповноважених підрозділів Національної поліції та органів управління освіти за місцем розташування закладу, що є недотриманням вимог Порядку реагування на випадки булінгу (цькування)[242].

[242] Порядок реагування на випадки булінгу (цькування), затверджений Наказом МОН від 28 грудня 2019 року № 1646: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text

З огляду на збільшення кількості звернень щодо цькування, жорстокого поводження та вчинення різних форм насильства, Уповноважений також скерував ініціативні листи до регіонів України, МОН та Національної поліції України для здійснення аналізу щодо кількості дітей, стосовно яких вчинявся булінг; випадки, про які було повідомлено поліцію, та випадки, за якими кривдника було притягнено до відповідальності.

Протягом 2024 року за даними Національної поліції України виявлено 264 адміністративні правопорушення, передбачені статтею 173^4 КУпАП). Водночас збір та узагальнення інформації про випадки цькування в закладах освіти Національною поліцією України не здійснювався.

Крім того, за інформацією від ОВА та Київської міської військової адміністрацій встановлено, що найменша кількість випадків булінгу виявлена в Запорізькій області — 1 випадок, найбільша кількість — в Рівненській області (36 випадків) та у місті Києві (35 випадків).

Слід зауважити, що на рівні областей існує різниця між даними щодо кількості випадків цькування, які фіксують керівники закладів освіти, та даними Національної поліції України. Наприклад, керівниками закладів освіти Кіровоградської області зафіксовано 15 випадків булінгу, при цьому підрозділам поліції повідомлено про 40. Водночас керівниками закладів освіти Закарпатської області зафіксовано 13 випадків вчинення булінгу, однак повідомлено тільки про 1; Полтавської області — 10 випадків, про які не повідомлено підрозділам поліції. Така різниця кількісних показників щодо випадків вчинення булінгу вказує на ймовірну відсутність співпраці між суб'єктами реагування на випадки булінгу, що є порушенням вимог Порядку реагування на випадки булінгу (цькування), затвердженого наказом Міністра освіти і науки України 28.12.2019 № 1646.

За інформацією ОВА та Київської міської військової адміністрації, станом на 31 грудня 2024 року найбільше випадків цькування зафіксовано у 5–9 класах (236 випадків); найчастіше булінг вчиняють здобувачі освіти (251 випадок). У 139 випадках особи, які вчиняли цькування, були притягнуті до адміністративної відповідальності, і в одному випадку — до кримінальної.

У червні 2024 року до Уповноваженого надійшло звернення мешканця Одеської області щодо ймовірного порушення права його дитини на гідне ставлення в закладі освіти з боку однокласників.

За результатами реагування Уповноваженого у зв'язку з неповідомленням керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу складено протокол про адміністративне правопорушення відповідно до частини 5 статті 173^4 КУпАП та за порушення норм законодавства звільнено з посади.

(b) Форма та безпечні умови навчання

У сьогочасних умовах, у яких навчаються діти, постає питання щодо вибору безпечної форми здобуття освіти та створення безпечних умов у закладі освіти.

За даними ОВА, станом на 31.12.2024 кількість здобувачів освіти налічує 4 435 869 (у закладах дошкільної освіти — 771 685; у закладах загальної середньої освіти — 3 664 184), з яких за очною формою здобуття освіти навчається 61% кількості дітей, за дистанційною —

14%, за змішаною формою — 18%, інші діти навчаються за індивідуальною, зокрема сімейною, екстернатною, формою здобуття освіти.

Отримана інформація від регіонів показує, що вихованці закладів дошкільної освіти також виховуються та навчаються за дистанційною формою, частка таких дітей становить 11% від загальної кількості здобувачів освіти. Найменшу кількість дітей, які навчаються, виховуються дистанційно, зафіксовано в Хмельницькій (279), Кіровоградській (256), Житомирській (240) та Черкаській (60) областях. Натомість найбільшу кількість — в Дніпропетровській (12 179), Сумській (13 958), Харківській (14 521) та Запорізькій (16 814) областях. Водночас у Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській, Чернівецькій областях та місті Києві діти не навчаються (виховуються) дистанційно в закладах дошкільної освіти.

Окрім цього, встановлено, що неможливість навчання дітей за очною формою здобуття освіти пов'язана з відсутністю укриттів на території закладів освіти.

Так, в Україні є 26 256 закладів освіти, з них функціонують 24 084. Однак, за інформацією від ОВА, тільки 45% мають захисні споруди. З огляду на отриману інформацію від регіонів щодо наявності захисної споруди, вбачається, що укриття відсутнє на територіях 1 470 закладів освіти; укриттів, які перебувають на етапі будівництва — 289; потребують будівництва / облаштування укриттів — 1761 заклад освіти. Найбільша загальна кількість закладів освіти у Львівській області — 2 012, укриття наявне в 1082 закладах освіти області. Найменша кількість закладів освіти зафіксована в Луганській області — 500, з них функціонує 109, укриття наявне лише в одному; у Донецькій області — 1023, з них функціонує 398 закладів освіти, укриття наявне в 42.

Водночас із відповіді МОН вбачається, що загальна кількість закладів освіти, які використовують захисні споруди цивільного захисту — 20 887.

Варто зауважити, що ґрунтовну інформацію від шести регіонів отримано не в повному обсязі, також із листа МОН з'ясовано, що детальні відомості щодо наявності або відсутності укриттів на території закладів освіти не накопичуються.

Відсутність захисних споруд на територіях / у будівлях закладів освіти призводить до переведення дітей на дистанційну чи змішану форму навчання, що негативно вливає на якість навчання та комунікації між учнями.

(c) Забезпечення навчання дітей з особливими освітніми потребами

Діти з особливими освітніми потребами потребують додаткової підтримки та посиленої уваги педагогів, зокрема асистентів під час освітнього процесу в кожному закладі освіти.

Загальна кількість дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в закладах освіти на території України, становить 105 746, з них 69 401 навчаються в закладах загальної середньої освіти, 36 345 — закладах дошкільної освіти.

За даними від ОВА з'ясовано, що кількість фахівців, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, у закладах освіти становить 47 417, з них асистентів вчителя — 28 806, асистентів дитини — 805. При цьому кількість дітей з особливими освітніми потребами в Україні становить 105 746. Найбільшу кількість фахівців, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, зафіксовано у Львівській області (4258), найменшу — у Луганській області (294). Водночас для отримання якісних освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами необхідні кваліфіковані спеціалісти в закладах освіти, адже забезпечення закладів

освіти такими фахівцями сприяє швидкій адаптації дітей до нових умов та покращенню успішності в навчанні, однак наразі в Україні кількість таких фахівців недостатня.

До Уповноваженого протягом 2024 року надходили звернення батьків дітей з особливими освітніми потребами щодо порушення права їхньої дитини на отримання якісних освітніх послуг у зв'язку з відсутністю асистента дитини або асистента вчителя. Уповноваженим відкривалися провадження та скеровувалися запити до засновників закладів освіти та департаментів освіти.

У березні 2024 року до Уповноваженого надійшло звернення мешканця Закарпатської області щодо ймовірного порушення права його дитини з особливими освітніми потребами на отримання якісних освітніх послуг.

У зверненні чоловік стверджує, що в хлопчика наявний висновок інклюзивно-ресурсного центру, який передбачає присутність асистента дитини під час освітнього процесу.

Згідно із законодавством, батьки мають право бути асистентами дитини, однак керівником закладу освіти було відмовлено заявнику у проханні щодо долучення до освітнього процесу як асистента дитини.

Завдяки невідкладному втручанню Уповноваженого батьками договір про участь в освітньому процесі як асистента учня (дитини) підписано. Право дитини поновлено.

5.5. Право на життя та здоровий розвиток

За інформацією МОЗ, на кінець грудня 2024 року РФ пошкодила 1938 об'єктів медзакладів у 715 закладах охорони здоров'я та повністю зруйнувала ще 297 об'єктів 114 медичних закладів[243]. Попри виклики сьогодення, щоденні обстріли РФ міст України, руйнування закладів охорони здоров'я держава продовжує гарантувати дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, раціонального харчування, формуванню навичок здорового способу життя. Водночас залишається низка питань, які потребують вжиття заходів реагування для забезпечення охорони життя та здоров'я дитини.

5.5.1. Забезпечення дітей з орфанними захворюваннями необхідними медикаментами та дієтичним харчуванням

Аналіз ситуації стосовно дітей, які хворіють на рідкісні (орфанні) захворювання, та їх потреби у лікарських засобах та дієтичному харчуванні показало, що МОЗ не досліджує це питання, а відповідні кількісні показники від областей не запитуються.

Упродовж 2024 року до Уповноваженого надійшло 15 звернень від батьків дітей, які хворіють на рідкісні (орфанні) захворювання, щодо порушення їхнього права на належну та своєчасну медичну допомогу у зв'язку із неможливістю отримувати безоплатно дороговартісні

[243] Публікація Міністерства охорони здоров'я України. Офійційна Facebook-сторніка МОЗ, 26.12.2024: https://www.facebook.com/moz.ukr/posts/1039451261542423

лікарські засоби, які є життєво необхідними для лікування дитини, а також дієтичного харчування. Застосування інших препаратів , які мають аналогічну діючу речовину, не дають терапевтичного ефекту у зв'язку зі специфікою перебігу рідкісних (орфанних) захворювань.

Також під час здійснення проваджень за зверненнями громадян було встановлено порушення права дітей, які хворіють на епілепсію (синдром Драве) на доступ до лікарського засобу Фінтепла (діюча речовина фенфлурамін) коштом державного бюджету.

На запити Уповноваженого МОЗ поінформував, що закупівля лікарського засобу Фінтепла (діюча речовина фенфлурамін) за державні кошти не здійснюється, оскільки препарат в Україні не зареєстрований.

Станом на 01.01.2025 проблему забезпечення таких дітей відповідними ліками МОЗ не вирішено. Батьки вимушені для лікування своїх дітей виїжджати до спеціалізованих клінік за кордон, оскільки цей дороговартісний препарат не зареєстрований в Україні, і право таких дітей на охорону здоров'я не забезпечується. Окрім того, оскільки лікарський засіб Фінтепла (діюча речовина фенфлурамін) не було внесено до Національного переліку лікарський засобів[244] та до Реєстру оптово-відпускних цін на лікарські засоби, це унеможливлює його закупівлю коштами місцевих бюджетів.

Слід зауважити, що потреба дітей, які хворіють на рідкісні (орфанні) захворювання, не забезпечуються у повному обсязі лікарськими засобами та харчовими продуктами, які повинні закуповуватись за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

До Уповноваженого звернулася громадянка Ю., мати дитини, яка, відповідно до медичних показань, потребує забезпечення лікарським засобом «Брамітоб» (Тобраміцин).

У межах здійснення провадження Уповноваженим з'ясовано, що відповідно до Державного реєстру лікарських засобів України лікарський засіб «Брамітоб» (Тобраміцин) зареєстровано в Україні, але не включено до Національного переліку лікарських засобів. У бюджеті Кам'янської міської ради Дніпропетровської області видатки на закупівлю лікарського засобу на 2024 рік не були передбачені.

За втручання Уповноваженого у бюджеті Кам'янської міської ради Дніпропетровської області на 2025 рік передбачені видатки КНП Кам'янської міської ради «Центр первинної медико-санітарної допомоги № 3» на закупівлю лікарського засобу Тобраміцин (Bramitob) 300 мг/4мл.

Так само гостро стоїть питання щодо забезпечення дієтичним харчуванням дітей, які хворіють на рідкісні (орфанні) захворювання.

Під час здійснення проваджень за зверненнями громадян було встановлено, що батьки вимушено закуповують спеціальне дієтичне харчування для своїх дітей власним коштом. Обсягів спеціального харчування, що закуповується державним коштом, не вистачає для забезпечення потреб дітей у повному обсязі, незважаючи на те, що вартість однієї банки

[244] Національний перелік основних лікарських засобів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.2009 № 333 «Деякі питання державного регулювання цін на лікарські засоби і вироби медичного призначення»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2009-%D0%BF#Text

спеціального дієтичного харчування складає 465–582 гривень. Крім того, органами місцевого самоврядування кошти на лікувальне харчування дітей протягом 2024 року не передбачалися.

До Уповноваженого звернулася громадянка О. із міста Житомира щодо порушення права її дитини на забезпечення спеціальним дієтичним харчуванням. За твердженням заявниці, вона змушена самостійно шукати шляхи для забезпечення дитини спеціальним харчуванням в необхідній на період лікування кількості. Під час здійснення провадження з'ясовано, що у бюджеті Житомирської міської ради коштів для забезпечення дитини спеціальним харчуванням не було передбачено.

За втручання Уповноваженого з бюджету Житомирської міської ради було виділено кошти для закупівлі спеціального харчування для дитини.

5.5.2. Проблеми у встановленні інвалідності дітям, які мають генетичні захворювання

Протягом 2024 року до Уповноваженого надійшло три звернення від батьків дітей щодо відмови лікарсько-консультативними комісіями закладів охорони здоров'я у встановленні інвалідності дітям, оскільки членами комісії не виявлено стійких порушень органів та систем у цих дітей.

До Уповноваженого звернулася громадянка Т. щодо порушення права її дитини, яка має генетичне захворювання на встановлення інвалідності.

За твердженням заявниці, її дитині було відмовлено у встановленні інвалідності членами ЛКК КНП Сумської обласної ради «Обласна дитяча клінічна лікарня» міста Сум. Дитиною було втрачено право на отримання соціальної допомоги на дітей з інвалідністю до 18 років, оскільки через постійне направлення дитини на дообстеження встановлення інвалідності для дитини заявниці зайняло тривалий час.

За втручання Уповноваженого Управлінням охорони здоров'я Сумської ОДА проведено повторне засідання ЛКК КНП Сумської обласної ради «Обласна дитяча клінічна лікарня». За результатами роботи ЛКК визнано, що дитина потребує оформлення соціальної допомоги на дітей з інвалідністю до 18 років.

Громадянці Т. видано висновок про встановлення інвалідності її сину.

За зверненнями громадян встановлено, що оскільки характерні у дітей з генетичними захворюваннями ознаки перебігу хвороби відсутні в Переліку медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 16 років[245], це призводить до відмови лікарсько-консультативними комісіями у встановленні інвалідності дітям.

Моніторинг ситуації зі встановленням інвалідності дітям, які мають генетичні захворювання показав, що МОЗ не здійснює аналіз цього питання, не збирає і не узагальнює

[245] Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства фінансів України від 08.11.2001 № 454/471/516 «Про затвердження Переліку медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 16 років»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1073-01#Text

інформацію, наявну на регіональному рівні. А отже, МОЗ не ініціює внесення необхідних змін до вищезазначеного Переліку.

Це призводить до порушення права дитини на встановлення інвалідності, особливо дітям, які хворіють на генетичні захворювання.

5.5.3. Відсутність дієвих обмежень щодо вживання дітьми алкогольних, тютюнових виробів, енергетичних напоїв

На офіційному сайті МОЗ висвітлено інформацію про те, «як різні напої впливають на організм», зокрема про шкоду енергетиків, а також застереження ВООЗ щодо систематичної шкоди здоров'ю при постійному вживанні енергетиків[246].

Наразі питання впливу речовин, які входять до складу енергетичних напоїв на здоров'я залишається недостатньо дослідженим. Також відсутні відповідні статистичні дані, оскільки, за інформацією від МОЗ, формами медичної статистичної звітності не може бути передбачено збір та узагальнення відокремленої інформації щодо наслідків вживання енергетичних напоїв.

МОЗ поінформувало, що звернулося до Національної академії медичних наук України щодо сприяння у проведенні наукових досліджень впливу та наслідків вживання енергетичних напоїв на здоров'я, зокрема у поєднанні з іншими напоями. Згідно з відповіддю Національної академії медичних наук України, проведення таких досліджень можливе тільки за наявності цільового фінансування.

Попри відсутність визначення поняття «енергетичний напій» в національному законодавстві України, обмеження щодо продажу енергетичних напоїв містяться у додатку 10 до Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом МОЗ від 25.09.2020 р. № 2205[247], відповідно до якого у шкільних буфетах та у торговельних апаратах, розміщених у закладах освіти, заборонено реалізовувати енергетичні напої. Водночас питання щодо продажу енергетичних напоїв дітям у закладах торгівлі залишається можливим.

Водночас в Україні існує досить негативна тенденція продажу алкоголю та тютюнових виробів дітям. За наявними даними Національної поліції України, з 01.01.2024 по 01.01.2025 поліцейськими задокументовано 2937 адміністративних правопорушень працівниками підприємств (організації) торгівлі або громадського харчування правил торгівлі пивом (крім безалкогольного), алкогольними, слабоалкогольними напоями, тютюновими виробами, електронними сигаретами та рідинами, зокрема продаж особами, які не досягли 18-річного віку, передбаченого частиною 2 статті 156 КУпАП[248].

Щодо вживання тютюнових виробів варто зауважити на тому, що за даними дослідження ВООЗ та Stopping Tobacco Organizations and Products, станом на 2024 рік у світі 37 мільйонів дітей віком від 13 до 15 років вживають тютюн, і в багатьох країнах рівень використання електронних сигарет серед підлітків перевищує рівень використання

[246] Як різні напої впливають на організм і що краще пити. Офіційний сайт МОЗ: https://moz.gov.ua/uk/jak-rizni-napoi-vplivajut-na-organizm-i-scho-krasche-piti

[247] Наказ МОЗ від 25.09.2022 № 2205 «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти», пункт 10 Розділу VI: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#n15

[248] Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1-212[-24]): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

електронних сигарет у дорослих. У Європейському регіоні ВООЗ 20% опитаних 15-річних підлітків повідомили, що вживали електронні сигарети протягом останніх 30 днів.

Нині законодавство України передбачає адміністративну відповідальність за порушення працівниками підприємств (організації) торгівлі або громадського харчування правил продажу неповнолітнім особам пива (крім безалкогольного), алкогольних, слабоалкогольних напоїв, тютюнових виробів, електронних сигарет та рідин, що використовуються в електронних сигаретах, пристроїв для споживання тютюнових виробів без їх згоряння, окрім накладення штрафу від чотирьохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (частина 2 статті 156 КУпАП) в формі штрафу у розмірі від 6 800 грн до 13 600 грн. Втім, з огляду на шкоду суспільним інтересам, важливо розглянути можливість встановити вищу межу відповідальності для працівників підприємств (організації) торгівлі або громадського харчування за продаж алкогольних напоїв та тютюнових виробів неповнолітнім.

Також потребує посилення відповідальність за продаж пива (крім безалкогольного), алкогольних, слабоалкогольних напоїв, тютюнових виробів, електронних сигарет, пристроїв для споживання тютюнових виробів без їх згоряння особам, які не досягли 18-річного віку суб'єктами господарювання, які мають ліцензії для реалізації відповідної продукції. Так, Законом України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дестилятів, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального»[249] визначено, що за продаж вищезазначеної продукції особам, які не досягли 18-річного віку, встановлено відповідальність у 3 розміри мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, що є також непропорційним завданій шкоді.

5.5.4. Наркотична залежність дітей та їхнє право на реабілітацію

Окремим питанням є проблема дитячої наркоманії, що провокує деградацію особистості, погіршення здоров'я і низку супутніх фізіологічних і психологічних проблем. Підштовхнути підлітка до вживання наркотиків можуть різноманітні фактори, зокрема: проблеми в родині, насильство, психологічний вплив ровесників, індивідуальні особливості вікового розвитку тощо.

Зараз система реабілітації дітей від наркотичної залежності не працює належним чином. Положенням про центр медико-соціальної реабілітації неповнолітніх[250] передбачено функціонування спеціалізованих закладів (центрів реабілітації), метою яких є створення умов і забезпечення лікування дітей, які вживають наркотичні засоби і психотропні речовини, проведення психологічної корекції та заходів соціальної реабілітації, а також реабілітації дітей з девіантними формами поведінки, що призводить до їх соціальної дезадаптації, надання психологічної допомоги їх сім'ям, робота з батьками.

[249] Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дестилятів, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3817-20#Text

[250] Положення про центр медико-соціальної реабілітації неповнолітніх, затверджене постановою КМУ від 6 вересня 1996 р. № 1072: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072-96-%D0%BF#Text

Станом на 31.12.2024 в Україні відсутні центри реабілітації, у зв'язку з чим законні представники дітей влаштовують їх до благодійних закладів, закладів приватної форми власності. Діяльність таких закладів не ліцензується уповноваженими органами, тому якість та результативність надання реабілітаційних послуг дітям в більшості випадків не приносить очікуваного результату та може призводити до нанесення шкоди здоров'ю дітей.

11 грудня 2024 року у м. Києві виявлено неповнолітню А., яка, ймовірно, перебувала в стані наркотичного сп'яніння. Бригада екстреної (швидкої) медичної допомоги відмовилася госпіталізувати її, вказуючи на необхідність надання психіатричної допомоги. За наслідком прибуття психіатричної бригади медичний працівник також повідомив про відсутність підстав для госпіталізації, зважаючи на наявність у неповнолітньої ознак наркотичного сп'яніння, що вимагає госпіталізації в токсикологічне відділення.

Протягом тривалого часу необхідна медична допомога дитині надана не була, що свідчить про відсутність координації дій вказаних працівників та потребує додаткової перевірки.

За інформацією МОЗ, для надання невідкладної допомоги дітям, які перебувають у стані наркотичного чи іншого сп'яніння, не передбачено утворення окремого типу відділень. Така невідкладна медична допомога надається у відділеннях невідкладної допомоги загального профілю (для дітей та дорослих). Однак, з урахуванням того, що виявлення дітей у стані наркотичного сп'яніння — питання не медичного характеру, госпіталізація таких дітей не здійснюється. Крім того, коротко- та довготривала реабілітація дітей, у яких наявна наркотична залежність, у закладах охорони здоров'я також не забезпечується.

5.5.5. Питання оздоровлення та відпочинку дітей, а також надання туристичних послуг організованим групам дітей (заклади оздоровлення та відпочинку)

Законом України «Про оздоровлення та відпочинок дітей»[251] визначено основні засади державної політики у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, повноваження органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, правові, фінансові та організаційні засади утворення і діяльності дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, права, обов'язки та відповідальність усіх учасників процесу.

Відповідно до коду програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету 2501450 «Оздоровлення і відпочинок дітей, які потребують особливої уваги і підтримки, в дитячих оздоровчих таборах МДЦ "Артек", ДЦ "Молода гвардія" і в дитячих закладах вищої категорії, що містяться в Державному реєстрі майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей та розташовані в карпатському регіоні» на 2024 рік, зокрема, передбачено видатки за напрямом «організація оздоровлення та відпочинку дітей, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки», шляхом придбання путівок до дитячого центру «Артек» у розмірі 200 383,0 тис. грн для оздоровлення і відпочинку 9619 дітей. Станом на 31.12.2024 спрямовано 194 175,1 тис. грн та використано 188 220,1 тис. грн на придбання путівок для 9 383 дітей.

[251]Закон України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» від 04.09.2008 № 375-VI: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17#Text

За рахунок коштів державного бюджету в рамках реалізації експериментального проєкту з організації оздоровлення і відпочинку дітей, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки, в дитячих закладах, що містяться в Державному реєстрі майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей, планувалось забезпечити послугами оздоровлення та відпочинку 4758 дітей. Станом на 31.12.202,4 в рамках зазначеного експериментального проєкту забезпечено послугами з оздоровлення та відпочинку 1674 дитини.

Водночас норми Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» не відповідають викликам, спровокованим повномасштабним вторгненням РФ на територію України, зокрема в частині категорій, які входять до переліку дітей, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки. Зазначене стосується депортованих та примусово переміщених дітей, які повернуті на територію України, а також дітей осіб, стосовно яких у визначеному законодавством порядку встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

За результатами моніторингових візитів Секретаріату Уповноваженого до дитячих закладів оздоровлення та відпочинку у 2024 році виявлено, що у разі коли такий заклад має суттєві порушення в організації харчування дітей, заходів виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, надходження скарг від батьків та дітей щодо умов перебування в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку — це жодним чином не впливає на категорію закладу, присвоєну за результатами проведення державної атестації.

З урахуванням зазначеного, Уповноважений звернувся до Мінсоцполітики щодо напрацювання та впровадження змін до законодавства в сфері оздоровлення та відпочинку дітей. Наказом Мінсоцполітики від 26.12.2024 № 593-Н утворено робочу групу з питань удосконалення законодавства у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, початок роботи запланований на 2025 рік (далі — Робоча група). До складу цієї робочої групи увійшли представники МОЗ, Мінрозвитку, МОН, Мінмолодьспорту, Державної служби України у справах дітей, Нацсоцслужби та Секретаріату Уповноваженого.

5.6. Право дитини на піклування та турботу батьків

Кожна дитина має право на спілкування з обома батьками, проте частішають випадки, коли один з батьків самочинно змінює місце проживання дитини, всупереч рішенню суду про визначення місця проживання малолітньої дитини з одним з батьків, та порушує способи участі у вихованні дитини, через що дитина позбавлена права на спілкування з обома батьками. Відповідальність за такі дії, на жаль, не передбачена законодавством України.

Самочинна зміна місця проживання малолітньої дитини одним з батьків або «батьківський кіднепінг» є однією з форм насильства, що набула широкого розповсюдження не тільки в Україні, але й в інших країнах Європи. Так, у Французькій Республіці викрадення дитини або перешкоджання реалізації прав іншого з батьків на спілкування з дитиною карається позбавленням волі строком на один рік і штрафом у розмірі 15 000 Євро і також є кримінальним правопорушенням[252].

[252] Кримінальний кодекс Французької Республіки, ст. 227-7: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000006165319/2014-01-01/?anchor=LEGIARTI000006418025#LEGIARTI000006418025

До Уповноваженого систематично надходять звернення від батьків, які занепокоєні тим, що другий з батьків самочинно змінив місце проживання дитини, про яке нікому невідомо. Протягом 2024 року до Секретаріату надійшло понад 250 звернень, у переважній більшості яких наявне рішення суду про визначення місця проживання малолітньої дитини, проте його не виконує той з батьків, хто самочинно його змінив.

Важливо зазначити, що більшість спорів між батьками щодо визначення місця проживання та самочинної зміни місця проживання дитини тривають роками, а страждають від цього діти, які втрачають зв'язок з одним із батьків, і як наслідок у яких з'являється синдром відчуження.

Громадянка України звернулася до Уповноваженого із заявою про те, що батько дитини самочинно змінив місце проживання їхнього сина ще в 2021 році. Станом на 13 січня 2025 року місцезнаходження дитини невідоме. Попри те, що в квітні 2024 року набуло законної сили рішення суду про визначення місця проживання дитини з матір'ю, батько дитини цього рішення не виконує.

Матір неодноразово зверталася до Мін'юсту із заявою про повернення дитини відповідно до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, однак результату це ніякого не дало. За заявою матері до правоохоронних органів відкрито кримінальне провадження за статтею 382 КК України «Невиконання рішення суду».

Попри всі намагання мами вона не бачить свого малолітнього сина вже понад 3 роки.

За даними ДСА України, в період з 01.01.2024 по 01.11.2024 до судів першої інстанції було подано 5591 заяв про визначення місця проживання дитини та 344 заяви про відібрання дитини і повернення її тому, з ким вона проживала. До судів апеляційної інстанції було подано 666 та 65 заяв відповідно.

Водночас однією з найгостріших проблем визначення місця проживання дитини є надмірне затягування судами вирішення спорів, що виникли між батьками.

До Уповноваженого звернулася заявниця і повідомила, що ще в 2021 році вона подала до суду заяву про визначення місця проживання дитини. Лише в 2023 році судом першої інстанції було прийнято рішення, однак заявниця оскаржила його до суду апеляційної інстанції. У 2024 році, після прийняття рішення судом апеляційної інстанції, батько оскаржив рішення до суду касаційної інстанції. Станом на кінець 2024 року рішення по справі не прийняте.

З огляду на те, що питання «батьківського кіднепінгу» набуло неабиякого суспільного резонансу, за ініціативи Представника Уповноваженого з прав дитини була утворена робоча група, до складу якої увійшли представники центральних органів виконавчої влади, судових та правоохоронних органів, представники громадських організацій, діяльність яких спрямована на захист прав та законних інтересів дитини, і з якими укладені меморандуми про співпрацю, а також представники адвокатської спільноти, які спеціалізуються на сімейних справах. Під час зустрічі учасники одноголосно визначили, що проблема «батьківського

кіднепінгу» набирає обертів і починає масштабуватися за межі території України. За результатами засідань робочої групи були підготовлені зміни до законодавства України щодо відповідальності за самочинну зміну місця проживання малолітньої дитини, вчинену одним з батьків.

Слід зауважити, що Верховний Суд також зробив крок для врегулювання справ, коли один з батьків змінив місце проживання дитини до ухвалення рішення про визначення місця проживання і після ухвалення такого рішення його не виконує, надавши можливість другому із батьків подати позов про відібрання дитини[253].

5.7. Право на правовий захист

За результатами моніторингових візитів до закладів інституційного догляду та виховання, а також, проводячи моніторинг ЗМІ, в Уповноваженого неодноразово протягом 2024 року фіксувалися факти вчинення насильницьких дій фізичного, сексуального та психологічного характеру щодо дітей, їх батьками або ж законними представниками.

Згідно з частиною сьомою статті 20 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»[254], питання надання допомоги постраждалим дітям вирішують їхні батьки, інші законні представники дитини, а якщо батьки, інші законні представники дитини є кривдниками дитини або ухиляються від захисту прав та інтересів дитини — органи опіки та піклування, зокрема за зверненням родичів дитини (баби, діда, повнолітніх брата, сестри), мачухи або вітчима дитини, якщо вони не є кривдниками.

Відомі непоодинокі випадки, коли насильство над дітьми-вихованцями закладів інституційного догляду та виховання вчиняють дирекція закладу або вихователі. У такому випадку виникає ситуація, коли дитині немає до кого звернутися за допомогою, оскільки її законні представники є кривдниками.

Можливі випадки, коли один із законних представників дитини вчиняє дії, які суперечать її інтересам (вчиняє кримінальне правопорушення, яке може включати різні форми насильства (домашнє, сексуальне, економічне), експлуатацію дитини, наприклад, примушування до жебракування), а інший з представників діє на користь представника-кривдника (наприклад, іншого з подружжя), ігноруючи законні інтереси дитини.

Законні представники, які є кривдниками, не виконують своїх функцій із захисту дитини, що робить її вразливою до подальшого насильства та порушень її прав. Через інституційні або особисті інтереси законні представники можуть бути зацікавлені в уникненні розголосу або покарання за свої дії. Вони можуть приховувати факти насильства, фальсифікувати документи або перешкоджати розслідуванню, діючи не в інтересах дитини, а задля захисту власних інтересів.

Суд, визнаючи відмову законного представника від підтримки обвинувачення суперечливою для інтересів дитини, може прийняти рішення про заміну законного представника, щоб забезпечити дитині належний захист. Такі рішення можна знайти у ЄДРСР, зокрема щодо заміни законного представника дитини, щодо якої було вчинено домашнє насильство.

[253] Постанова Верховного Суду від 25 березня 2024 року у справі № 183/1464/22, режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118485782

[254] Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII, частина сьома статті 20: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text

У ситуаціях, коли законний представник дитини виступає кривдником або не діє належним чином в її інтересах, правоохоронним органам або органам прокуратури необхідно призначати незалежного представника, який має забезпечити юридичний і соціальний захист дитини.

У такому разі або у разі складних сімейних ситуацій, як-от домашнє насильство, зокрема сексуальне насильство, одним із законних представників, позбавлення батьківських прав або інших обставин, необхідно впровадити інститут представництва за призначенням, який дозволить забезпечити захист прав дитини навіть у ситуаціях, коли її законні представники не здатні виконати свою функцію належним чином. Призначений представник буде діяти незалежно від будь-яких особистих чи сімейних інтересів та зможе забезпечити більш об'єктивний та справедливий захист прав дитини, тобто стане важливим посередником, який буде здатний розуміти потреби дитини і забезпечити їх належне представництво в правовому процесі.

Такі зміни забезпечать більш об'єктивний підхід до вирішення правових питань, що стосуються неповнолітніх та малолітніх осіб, зокрема у випадках конфлікту інтересів між дитиною та її законним представником, коли традиційний механізм законного представництва не може повною мірою виконати свою функцію через конфлікт інтересів та буде гарантувати, що права дитини будуть захищені в будь-яких обставинах.

5.8. Діти в конфлікті з законом

На сучасному етапі розвитку України особливо актуальним є формування концепцій, спрямованих на зниження злочинності серед неповнолітніх та впровадження системних заходів із профілактики насильницької поведінки та відновного правосуддя щодо неповнолітніх.

Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року (далі — Стратегія) передбачила низку заходів, які стосуються функціонування уповноважених органів з питань пробації в Україні. План заходів із реалізації цієї Стратегії[255] включає механізми ресоціалізації неповнолітніх правопорушників.

У сучасних умовах розвитку України, особливо в контексті воєнного стану, особливої уваги потребує проблема неповнолітніх, які через складні життєві обставини стають учасниками злочинної діяльності, включаючи воєнні злочини. Ці діти нерідко є потерпілими власного середовища, соціальних викликів та недостатньої підтримки з боку держави.

Значна частина дітей, які стають учасниками злочинів, мають важке минуле: втрата житла, дитяча бездоглядність, насильство в сім'ї або відсутність батьківської опіки. Через ці обставини діти часто змушені тікати з дому, шукаючи безпеки чи кращого життя, але натомість потрапляють у злочинні середовища. Так, за даними ОГП за 2024 рік за участю неповнолітніх було вчинено 659 особливо тяжких злочинів, 1995 — тяжких злочинів. 285 діянь було кваліфіковано як особливо тяжкі злочини за участі неповнолітніх, 183 — як тяжкі.

Водночас на рівні держави досі не створено достатніх умов для розвитку, підтримки та соціалізації дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Відсутність системних

[255] План заходів із реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 року № 1335-р: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1335-2019-%D1%80#Text

програм профілактики, які б передбачали своєчасну психологічну допомогу, ресоціалізацію та захист дітей від кримінальних структур, значно ускладнює ситуацію.

Відповідно до Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються правосуддя щодо неповнолітніх[256], Стратегії РЄ з прав дитини на 2022–2027, прийнятої Керівним комітетом з прав дитини (CDENF)[257], навіть у разі скоєння тяжких або особливо тяжких злочинів неповнолітніх слід розглядати як окрему категорію, враховуючи їхній вік, життєві обставини та психологічний стан.

Кримінальні санкції для дітей повинні базуватися на принципах соціальної інтеграції, а не лише покарання. Необхідно забезпечити дітям можливості для навчання, розвитку навичок і отримання підтримки, які сприятимуть їх поверненню до суспільно прийнятного життя.

Покарання мають враховувати складні обставини життя дитини, включаючи її роль у скоєнні злочину, рівень усвідомлення та потенційну вразливість. Діти, які скоюють злочини через тиск чи маніпуляції, є не лише порушниками, а й потерпілими.

Позбавлення волі має застосовуватися лише як крайній захід і на найкоротший термін, особливо якщо дитина була втягнута у злочин через примус чи тиск. Альтернативні заходи, як-от медіація, ресоціалізаційні програми чи пробація, є більш прийнятними для неповнолітніх.

Неповнолітні, які скоюють злочини, не лише порушують закон, але й стають потерпілими у складних життєвих обставинах та в умовах браку державної підтримки. Для справедливого поводження з такими дітьми необхідно враховувати їхню життєву історію, обмежувати застосування суворих покарань і робити акцент на ресоціалізації та інтеграції. Це сприятиме зменшенню рівня злочинності серед дітей і забезпечить їхнє право на майбутнє. Відсутність належної системи профілактики, ресоціалізації та психологічної підтримки значно ускладнює інтеграцію таких дітей у суспільство. Наявна система правосуддя не враховує індивідуальні потреби дітей, а заходи впливу нерідко зводяться до формального підходу, що посилює ризик повторної злочинності.

Неповнолітні, які скоюють злочини, нерідко роблять це під тиском або через маніпуляції з боку дорослих. Вони не завжди розуміють наслідки своїх дій і часто стають потерпілими власних обставин. Відповідно, підхід до їх покарання має враховувати:

- складність життєвої ситуації дитини;
- обмеження застосування позбавлення волі як крайнього заходу;
- альтернативні способи впливу: програми пробації, медіація, психологічний супровід;
- принципи пропорційності та індивідуалізації: покарання має відповідати не лише тяжкості злочину, але й враховувати вік, психологічний стан і життєві обставини дитини.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству соціальної політики України:

забезпечити функціонування інформаційної системи обліку дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих

[256] Пекінська декларація: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#top

[257] Стратегія РЄ з прав дитини на 2022-2027 рр. «Права дитини на практиці: від стабільної реалізації до спільного новаторства»: https://rm.coe.int/coe-strategy-for-the-rights-uk/1680a774c4

обставинах, із запровадженням обміну інформацією про таких дітей, шляхом синхронізації даних органів, установ на місцевому, регіональному та центральному рівнях, а також закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, до яких влаштовані діти;

провести аналіз та забезпечити збільшення штатної чисельності працівників Нацсоцслужби з метою ефективного виконання заходів з державного контролю за дотриманням прав дітей, а також виконання повноважень та функцій з міжнародного співробітництва;

розробити та затвердити порядок проведення Державною службою України у справах дітей аналізу ефективності здійснення заходів із забезпечення найкращих інтересів дитини, моніторингу й оцінювання результатів дотримання та захисту прав дитини, реалізації державної політики у сфері захисту прав дитини;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції щодо змін до Порядку здійснення державного контролю / моніторингу за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки, соціальних послуг та за дотриманням прав дітей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 жовтня 2021 року № 1035, в частині включення до переліку об'єктів моніторингу місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань;

внести зміни до Примірного положення про службу у справах дітей міської, районної у місті ради та Примірного положення про службу у справах дітей сільської, селищної ради, затверджених наказом Міністерства соціальної політики України від 16.09.2021 № 518, щодо здійснення посадовими особами служб у справах дітей органів місцевого самоврядування обов'язкових щоквартальних перевірок закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, до яких діти-сироти, діти-позбавлені батьківського піклування, влаштовані на цілодобове перебування, що розташовані в межах територіальної громади;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт змін до Типового положення про службу у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2007 р. № 1068, щодо здійснення службами у справах дітей обласних державних адміністрацій заходів контролю за діяльністю служб у справах дітей органів місцевого самоврядування під час здійснення заходів, що стосуються захисту прав та інтересів дітей, які перебувають в складних життєвих обставинах, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування;

розробити та затвердити порядок взаємодії служб у справах дітей за місцем первинного обліку дітей та служб у справах дітей за місцем їх проживання (перебування), відповідних обласних державних адміністрацій в частині виконання функцій та повноважень щодо забезпечення та захисту найкращих інтересів дітей, які змінили місце проживання;

затвердити типові кваліфікаційні вимоги до працівників служб у справах дітей;

розробити та затвердити мінімальні норми забезпечення предметами, матеріалами та інвентарем вихованців Центрів соціальної підтримки дітей та сімей, Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, Малих групових будинків;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт змін пункту 50 Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 905, в частині забезпечення можливості потенційних усиновлювачів з різних регіонів України ознайомлюватись з інформацією про дітей, які підлягають усиновленню і анкети яких

потрапили на регіональний рівень, а також реалізувати право на знайомство з дитиною без прив'язки до вимоги щодо обов'язковості інформування всіх потенційних усиновлювачів, які перебувають на відповідному обліку в регіоні;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт змін до Типового положення про Комісію з питань захисту прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866, та постанови Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 № 843 «Деякі питання соціального захисту дітей, влаштованих на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування» щодо встановлення обов'язку батьків надавати Комісії з питань захисту прав дитини пояснення та підстави щодо необхідності влаштування дитини на цілодобове перебування в заклад інституційного догляду та виховання;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до Порядку тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення за місцем постійного проживання (перебування), а в разі виїзду за межі України — в Україну, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 № 546, з метою визначення чітких граничних термінів здійснення ОВА оцінки стану безпеки перебування дітей та осіб у закладах з цілодобовим перебуванням;

розробити та затвердити порядок дій, у разі виявлення ознак жорстокого поводження та здійснення насильства щодо дітей, які зараховані до закладів інституційного догляду та виховання різних типів, форм власності та підпорядкування.

Міністерству соціальної політики України, Міністерству внутрішніх справ України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України з метою посилення відповідальності за вчинення злочинів щодо дітей (зокрема шляхом встановлення кваліфікуючої ознаки щодо вчинення злочину щодо дитини в закладах інституційного догляду та виховання);

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за самочинну зміну місця проживання малолітньої дитини, вчинену одним з батьків;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України, спрямованих на обмеження застосування покарання у вигляді позбавлення волі до неповнолітніх, застосування лише у виняткових випадках, визначених вичерпним переліком тяжких та особливо тяжких злочинів;

запровадити особливий механізм для випадків конфлікту інтересів із законним представником: передбачити, що у разі, якщо є підозра, що законний представник дитини може бути зацікавленою стороною (наприклад, у випадках насильства в сім'ї або з боку посадових осіб закладів), дитині обов'язково призначається незалежний представник (адвокат чи спеціально уповноважений працівник органу опіки і піклування);

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону щодо внесення зміни до КупАП та ЗУ «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дистилятів, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального», які

регулюють діяльність суб’єктів господарювання у сфері продажу алкогольних та тютюнових виробів, а саме посилити відповідальність для суб’єктів господарювання за продаж неповнолітнім особам пива (крім безалкогольного), алкогольних, слабоалкогольних напоїв, тютюнових виробів, електронних сигарет та рідин, що використовуються в електронних сигаретах, пристроїв для споживання тютюнових виробів без їх згоряння.

Міністерству соціальної політики України, Міністерству юстиції України:

розробити державну програму профілактики дитячої злочинності на 2025–2027 роки;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону щодо внесення змін до статті 226 ПК України в щодо обов’язкового залучення психологів з Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги для забезпечення інтересів дитини під час здійснення будь яких процесуальних дій, і незалежно від статусу, характеру злочину та віку дитини.

Міністерству соціальної політики України, Міністерству охорони здоров'я України, ОВА:

утворити та забезпечити діяльність міжвідомчих комісій за участі представників Мінсоцполітики, Міністерства охорони здоров’я, Нацсоцслужби, Державної служби України у справах дітей, ОВА для проведення візитів закладів, до яких діти влаштовані на цілодобове перебування, з метою здійснення аналізу особових справ дітей, формування та реалізації індивідуальних планів соціального захисту дітей, аналізу доцільності їх влаштування на цілодобове перебування до закладів, проведення оцінки якості надання медичної допомоги, перевірки діагнозів дітей, а також проведення фінансової оцінки доцільності функціонування закладів.

Національній соціальній сервісній службі України:

забезпечити здійснення заходів державного нагляду (контролю) установ виконання покарань з метою забезпечення контролю / моніторингу за дотримання прав матерів з дітьми, які утримуються в установах виконання покарань та місцях попереднього ув’язнення.

Державній службі України у справах дітей:

забезпечити оприлюднення оперативних, а також квартальних та річних статистичних даних щодо кількості дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, кандидатів в усиновлювачі, створених сімейних форм виховання на офіційному вебсайті Державної служби України у справах дітей.

Міністерству закордонних справ України:

постійно здійснювати заходи щодо розширення переліку країн-посередників для забезпечення повернення на територію України депортованих та примусово переміщених дітей шляхом розширення мережі країн-посередників у процесі повернення українських дітей.

Міністерству розвитку громад та територій України:

забезпечити розроблення та прийняття порядку оповіщення населення про проведення обов'язкової евакуації, зокрема обов'язкової евакуації в примусовий спосіб дітей з їх батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками, із залученням різних застосунків, зокрема з використанням мобільного додатку Порталу Дія, операторів зв'язку;

внести зміни до Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 841, в частині визначення строків та підстав прийняття ОВА рішення щодо проведення обов'язкової евакуації, зокрема обов'язкової евакуації в примусовий спосіб дітей з їхніми батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками (за погодженням з органами військового командування на відповідній території та Координаційним штабом з проведення евакуаційних заходів та ефективного реагування на масове переміщення населення).

Державній службі України з надзвичайних ситуацій:

запровадити державний стандарт якості для засобів індивідуального захисту дитини (бронежилетів та шоломів), що використовуються під час евакуаційних заходів, забезпечити засобами індивідуального захисту дітей віком до 4 років під час проведення евакуації;

Міністерству охорони здоров'я України:

забезпечити запровадження ведення й узагальнення кількісних показників про дітей, які хворіють на рідкісні (орфанні) захворювання, та їх потреби у спеціальному дієтичному харчуванні та лікарських засобах;

забезпечити щорічне надання пропозицій щодо внесення змін до Переліку лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них, що закуповуються за кошти державного бюджету, як це передбачено постановою Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 216 «Деякі питання закупівлі лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них»;

забезпечити створення закладів для проведення реабілітації дітей з наркотичною залежністю у відповідності до Положення про центр медико-соціальної реабілітації неповнолітніх, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 вересня 1996 р. № 1072;

передбачати видатки на здійснення заходів щодо безперебійного і безоплатного забезпечення громадян, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання, лікарськими засобами та відповідними харчовими продуктами для спеціального дієтичного споживання;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт закону щодо внесення зміни до законодавства в частині визначення поняття «енергетичний напій», а також заборони його продаж особам, що не досягли 18-річного віку.

Міністерству освіти і науки України:

запровадити комплексну програму освітньої реінтеграції дітей, які перебували на ТОТ України чи в зоні бойових дій та за межами України у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України з метою ліквідації освітніх прогалин та інтеграції в національну систему освіти;

розробити обов’язкову освітню програму для малолітніх та неповнолітніх осіб у місцях попереднього ув'язнення та установах виконання покарань, адаптовану до їхніх вікових особливостей, рівня освіти та потреб ресоціалізації;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до Порядку реагування на випадки булінгу (цькування), затвердженого наказом Міністра освіти і науки України 28.12.2019 № 1646, щодо визначення уповноваженого органу в областях, який буде здійснювати перевірку дотримання вимог суб’єктами реагування у разі настання випадку булінгу (цькування) в закладах освіти.

Міністерству юстиції України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови з метою врегулювання здійснення обов’язкового комплексного аналізу поточного стану неповнолітніх, які перебувають у місцях несвободи, що включає рівень освіти, соціальні навички та психологічний стан;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону про внесення змін до Кримінального виконавчого кодексу України та Закону України «Про попереднє ув’язнення» в частині забезпечення можливості: надавачам соціальних послуг відвідувати установи виконання покарань та місць попереднього ув’язнення з метою забезпечення соціальних потреб матерям з дітьми, які утримуються в установах попереднього ув’язнення.

Офісу Генерального прокурора:

забезпечити постійне та систематичне ведення статистики та обліку кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених відносно дітей, зокрема їхніми законними представниками.

Обласним, Київській міській держадміністраціям (військовим адміністраціям):

розробити та затвердити заходи щодо забезпечення дітей, які хворіють на рідкісні (орфанні) захворювання, лікарськими засобами та відповідними харчовими продуктами для спеціального дієтичного харчування, що закуповуються коштом місцевого бюджету;

забезпечити запровадження ведення та узагальнення кількісних показників про дітей, які хворіють на рідкісні (орфанні) захворювання, та їх потреби у спеціальному дієтичному харчуванні, а також у лікарських засобах;

забезпечити під час підготовки проєктів місцевих бюджетів передбачення видатків на фінансування заходів із забезпечення дітей, які хворіють на рідкісні (орфанні) захворювання, лікарськими засобами та відповідними харчовими продуктами з урахуванням фінансових можливостей місцевих бюджетів.

Донецькій, Запорізькій, Миколаївській, Сумській, Харківській, Херсонській обласним військовим адміністраціям:

вжити заходів щодо забезпечення евакуаційних груп броньованими транспортними засобами та засобами індивідуального захисту дітей для організації безпечної евакуації дітей із зон активних бойових дій.

Волинській, Закарпатській, Львівській, Одеській обласним військовим адміністраціям:

реорганізувати притулки служб у справах дітей (у разі наявності на території області) у центри соціально-психологічної реабілітації дітей або центри соціальної підтримки дітей та сімей протягом 2025 року.

РОЗДІЛ 6. Соціальні, економічні та культурні права

Основні цифри

Загальна кількість звернень за тематикою, якій присвячений розділ — **3874**

Кількість повідомлень про порушені права — **18800**

Кількість проваджень — **674**

Кількість випадків відновлення прав — **272 звернення, 370 осіб**

Кількість опрацьованих проєктів НПА — **1772**

Кількість моніторингів — усього **58**, з них виїзних 4, безвиїзних 54

Кількість актів реагування Уповноваженого: **6 подань Уповноваженого та 2 конституційних подання Уповноваженого**

Кількість скерованих листів до державних органів, органів місцевого самоврядування — **4122**

Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів — **97**

Географія проведення моніторингів (дистанційних та виїзних)

Область	Кількість моніторингів
Вінницька	19
Волинська	6
Дніпропетровська	7
Донецька	5
Житомирська	7
Закарпатська	7

Запорізька	6
Івано-Франківська	6
Київська	25
Кіровоградська	5
м. Київ	6
Луганська	5
Львівська	7
Миколаївська	7
Одеська	7
Полтавська	7
Рівненська	5
Сумська	7
Тернопільська	6
Харківська	8
Херсонська	5
Хмельницька	20
Черкаська	8
Чернівецька	6
Чернігівська	7

6.1. Право на соціальний захист

У 2024 році до Уповноваженого надходили звернення про порушення прав людини і громадянина у сфері соціального захисту. Найчастіше порушувались питання пенсійного забезпечення, реалізації права на отримання пільг і житлової субсидії, соціальних послуг і компенсації фізичним особам за надання соціальної послуги з догляду.

6.1.1. Право на пенсійне забезпечення

Значна кількість звернень громадян до Уповноваженого стосувалася їх права на пенсійне забезпечення. Ключовими були питання щодо забезпечення права на отримання пенсії в умовах викликів збройної агресії РФ та правового режиму воєнного стану, а також пов'язаних із цим та інших змін у законодавстві.

(а) пенсії по інвалідності в умовах правового режиму воєнного стану

У 2024 році до Уповноваженого зверталися особи з інвалідністю, яким були припинені виплати пенсій по інвалідності, призначених за різними законами України, оскільки термін встановлення інвалідності закінчився, а підтвердження про проходження повторного огляду МСЕК та встановлення інвалідності заявники не надали.

Моніторингом встановлено, що автоматичне продовження виплати пенсій по інвалідності прямо передбачено тільки Законом про пенсійне страхування[258]. За інформацією ПФУ, територіальні органи фонду в 2024 році продовжили виплату пенсії понад 101 тис. осіб з інвалідністю, строк повторного огляду в органах МСЕК яких збігся з періодом дії правового режиму воєнного стану, надзвичайного стану в Україні. Найбільша частка осіб, яким було продовжено пенсію, припадає на вікову категорію осіб з 25 до 60 років (чоловіків — 57199 осіб та жінок — 40114 осіб). Всім іншим особам, які отримують пенсію по інвалідності, для продовження виплати пенсії територіальні органи ПФУ рекомендували проходити МСЕК.

За результатом опрацювання звернень та проведення моніторингу Уповноважений надав рекомендації Мінсоцполітики щодо врегулювання на законодавчому рівні питання автоматичного продовження територіальними органами ПФУ пенсійних виплат усім одержувачам пенсій по інвалідності, які не мали можливості повторно пройти МСЕК в умовах дії правового режиму воєнного стану, а не лише тим, яким пенсії призначено за Законом про пенсійне страхування.

Такі рекомендації Мінсоцполітики не підтримало. Натомість за зверненнями, які надходили до Уповноваженого, доручено ПФУ поновити виплату пенсії на підставі постанови Уряду[259]. Цим громадянам продовжено виплату пенсії по інвалідності без наявності висновку МСЕК про продовження інвалідності.

[258] Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV, п. 14-6.1. Прикінцевих положень: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text

[259] Постанова Кабінету Міністрів України від 8 березня 2022 р. № 225 «Деякі питання порядку проведення медико-соціальної експертизи на період дії воєнного стану на території України» ред. від 31.03.2022: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2022-%D0%BF/ed20220331#Text

Звернення громадян до Уповноваженого також стосувались повернення неправомірно утриманих коштів пенсій по інвалідності, що були автоматично продовжені на період воєнного стану, у випадку непідтвердження інвалідності при повторному огляді МСЕК.

До Уповноваженого надійшли звернення громадян із Львівської та Вінницької областей, які повідомили, що при повторному огляді МСЕК їм не підтверджено групу інвалідності, і тому територіальні органи ПФУ утримують із них зайво виплачені кошти за весь період непідтвердження інвалідності.

До ПФУ надіслано рекомендації Уповноваженого щодо перегляду рішень територіальних органів ПФУ з огляду на положення пункту 14-6.1. розділу XV «Прикінцеві положення» Закону про пенсійне страхування, які передбачають припинення виплати пенсії особам, яким не підтверджено групу інвалідності, із місяця, наступного за місяцем надходження висновку МСЕК до територіального органу ПФУ.

Як наслідок реагування Уповноваженого, органи ПФУ повернули заявникам неправомірно утримані кошти.

(b) призначення пенсій особам, які працювали в Україні та за її межами, у зв'язку з денонсацією угод щодо пенсійного забезпечення з державами-учасницями СНД

З урахуванням рекомендацій Уповноваженого, викладених у Щорічних доповідях про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 та 2023 роках[260], Верховна Рада України 25.04.2024 ухвалила Закон щодо обчислення страхового стажу та пенсійного забезпечення, який набрав чинності 23.06.2024[261]. Ним врегульовано питання пропорційного обчислення страхового стажу особам, які працювали за межами України, у зв'язку з денонсацією угод щодо пенсійного забезпечення з державами-учасницями СНД. В результаті здійснення моніторингу з'ясувалося, що для реалізації повною мірою положень вказаного Закону необхідно прийняти підзаконний нормативно-правовий акт, який визначатиме порядок врахування страхового стажу, набутого за межами України.

Відповідний проєкт постанови Уряду «Деякі питання обчислення страхового стажу» Мінсоцполітики розробило та надіслало на погодження Уповноваженому у кінці серпня 2024 року, проте станом на 31.12.2024 на розгляд Кабінету Міністрів України цей проєкт постанови не внесено. Несвоєчасне прийняття Урядом підзаконного нормативно-правового акта призводить до порушення права громадян на пенсійне забезпечення.

Загалом же громадяни не мають можливості призначити пенсії з часу денонсації вказаної Угоди — з 19.06.2023. ПФУ вважає, що призначення пенсії особам, яким було відмовлено у призначенні пенсії до набрання чинності зазначеним Законом та внаслідок

[260] https://ombudsman.gov.ua/report-2022/sotsialna-derzhava, https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-6-sotsialni-ekonomichni-ta-kulturni-prava

[261] Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання обчислення страхового стажу та пенсійного забезпечення» від 25 квітня 2024 року № 3674-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-20#Text

відсутності підзаконного акта має відбуватися з дати подачі нової заяви. Уповноважений не підтримав цю позицію та направив до Мінсоцполітики та ПФУ рекомендації щодо необхідності справедливого врегулювання зазначеної ситуації у проєкті постанови, що розробляється.

(с) пенсійне забезпечення громадян з числа пенсіонерів державної служби

У 2024 році до Уповноваженого надходили звернення громадян щодо порушення їхнього права на призначення пенсії за віком відповідно до Закону про державну службу[262]. Проблема полягає у тому, що з 1 січня 2024 року відбулися зміни[263] в оплаті праці державних службовців державних органів, які провели класифікацію посад державної служби. Через таке нововведення виникла потреба у внесенні відповідних змін до Порядку призначення пенсій деяким категоріям осіб[264], в частині визначення механізму розрахунку заробітної плати для призначення пенсії зазначеній категорії осіб, а також затвердження форм довідок про складові заробітної плати для такого обрахунку. Проте необхідні зміни було внесено до вказаного акта лише у липні 2024 року[265].

Під час розгляду звернень громадян встановлено, що територіальними органами ПФУ з 01.01.2024 застосовувалися різні підходи при призначенні пенсії за віком державного службовця. Одним громадянам пенсії призначалися на підставі довідок про заробітну плату, виданих за чинним до 01.01.2024 законодавством, а іншим у призначенні пенсії відмовляли на підставі відсутності нового порядку розрахунку заробітної плати для призначення пенсії та відповідної форми довідки.

Виявлено непоодинокі випадки зменшення розміру пенсійних виплат внаслідок проведення перерахунку пенсії на підставі нових довідок, виданих державним службовцям з урахуванням прийнятих змін до законодавства. Важливо, що з пенсіонерів надміру виплачені кошти за період виплати підвищених сум пенсії не утримувалися.

На розгляді Уповноваженого також перебувало *питання індексації пенсійних виплат пенсіонерам з числа державних службовців*. При опрацюванні проєкту постанови Уряду про проведення індексації пенсійних виплат у 2024 році встановлено, що для її проведення пенсіонерам з числа державних службовців, а також одержувачам пенсій на умовах законодавства про державну службу визначена дата 01.07.2024, тоді як для усіх інших категорій осіб — 01.03.2024.

[262] Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text

[263] Закон України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 9 листопада 2023 року № 3460-IX (пункти 10, 12 розділу «Прикінцеві положення») ред. від 09.11.2023: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20/ed20231109#Text

Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2023 р. № 1409 «Питання оплати праці державних службовців на основі класифікації посад у 2024 році»: ред. від 29.12.2023 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1409-2023-%D0%BF/ed20231229#Text

[264] Постанова Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2016 р. № 622 «Деякі питання пенсійного забезпечення окремих категорій осіб» ред. від 01.01.2020: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622-2016-%D0%BF/ed20200101#Text

[265] Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2024 р. № 823 «Про внесення змін до Порядку призначення пенсій деяким категоріям осіб»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2024-%D0%BF#Text

Уповноважений надав рекомендації Мінсоцполітики щодо визначення єдиної дати проведення індексації пенсії — з 01.03.2024 для усіх категорій пенсіонерів незалежно від виду одержуваної ними пенсії, які були враховані у прийнятій постанові Уряду щодо проведення індексації пенсійних виплат у 2024 році[266]. За інформацією ПФУ, 22 400 державним службовцям, працівникам органів місцевого самоврядування, науковцям та іншим одержувачам пенсій на умовах законодавства про державну службу вперше проведено індексацію пенсії з 1 березня 2024 року, а не з 1 липня, як це було у попередні роки.

(d) право на доплату до пенсії непрацюючим пенсіонерам, які проживають на території радіоактивного забруднення

До Уповноваженого надходили численні звернення громадян щодо здійснення доплати до пенсії непрацюючим пенсіонерам, які проживають на території радіоактивного забруднення, на підставі статті 39 Закону про захист постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи[267], у розмірі, що дорівнює двом мінімальним заробітним платам (згідно із законом про Державний бюджет України на відповідний рік), право на яку постраждалі виборювали у судах.

У межах проваджень Уповноваженого, відкритих за зверненнями заявників, одержані позиції від ПФУ та Мінсоцполітики, Мін'юсту. Встановлено застосування територіальними органами ПФУ різних підходів при обрахунку розміру встановленої доплати з 1 січня 2024 року. Так, окремі громадяни продовжували її отримувати у розмірі, визначеному з розрахунку розміру мінімальної заробітної плати або розміру прожиткового мінімуму (за рішеннями суду, які набрали законної сили до 01.01.2024, що зобов'язували здійснювати доплати із застосуванням вказаних величин). Втім більшість отримували доплату виходячи з розміру 1600 грн, показника розміру мінімальної заробітної плати, який передбачений частиною другою статті 8 Закону про держбюджет на 2024 рік для обчислення виплат за рішеннями суду (за судовими рішеннями, які набрали законної сили після 01.01.2024, а також що набрали законної сили до 01.01.2024, але у справах яких були наявні вимоги державних виконавців про перегляд розміру доплати відповідно до законодавства).

Мін'юстом поінформовано, що наявність на виконанні виконавчих документів зобов'язувало державних виконавців звернутись до боржника з вимогою щодо виконання судових рішень, а зменшення розміру доплати до пенсії є наслідком дії положення частини другої статті 8 статті Закону про держбюджет на 2024 рік, що встановлює менший розмір мінімальної заробітної плати для виконання судових рішень порівняно з тим, що раніше застосовувався при визначенні розміру відповідної доплати.

Зазначена ситуація створила соціальну напругу серед відповідної категорії населення.

Спроба врегулювати ситуацію з виконанням судових рішень щодо здійснення зазначеної доплати до пенсії через Закон про держбюджет на 2024 рік, а не шляхом внесення змін до базового Закону про захист постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, не відповідає конституційним засадам і приводить до системного порушення прав громадян. З

[266] Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2024 р. № 185 «Про індексацію пенсійних і страхових виплат та додаткових заходів щодо підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення у 2024 році»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-2024-%D0%BF#Text

[267] Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796-XI: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12/ed20070709#Text

огляду на це 5 вересня 2024 року Уповноважений вніс конституційне подання до КСУ про неконституційність вказаних положень Закону про держбюджет на 2024 рік. Ухвалою колегії суддів КСУ відкрито конституційне провадження у справі[268].

Також до Мінсоцполітики направлені рекомендації щодо врегулювання питання на законодавчому рівні. Ці рекомендації Уповноваженого не були враховані. Водночас у 2025 році всупереч конституційним принципам продовжено неправомірну практику правового регулювання питання здійснення громадянам зазначеної виплати у Законі України «Про Державний бюджет на 2025 рік» від 19 листопада 2024 року № 4059-IX, що дає підстави громадянам повторно звертатися за захистом своїх прав до суду.

6.1.2. Реалізація права на соціальне забезпечення

(a) право пільгових категорій громадян на отримання документа, що підтверджує право на пільги

У 2024 році залишилась не вирішеною проблема видачі посвідчень, що підтверджує право окремих категорій громадян на пільги та гарантії, пов'язані з наявністю відповідного статусу, внаслідок відсутності бланків.

На рекомендації Уповноваженого щодо забезпечення відповідними бланками посвідчень відповідно до потреби Мінсоцполітики поінформовано, що загальна потреба по Україні у бланках посвідчень осіб з інвалідністю до кінця 2024 року становила 108 892 одиниць. У межах можливостей держбюджету закуплено та передано структурним підрозділам з питань соцзахисту населення ОВА та КМВА 904 358 одиниць бланків посвідчень, тобто 83% від потреби. Потреба в інших видах бланків посвідчень, зокрема постраждалих внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС різних категорій, реабілітованої особи, ветерана праці, забезпечена лише на 12,9% (закуплено 38 323 одиниці бланків замість необхідних 296 644 одиниць).

(b) право на житлові субсидії

Упродовж 2024 року до Уповноваженого надходили звернення громадян щодо порушення їхнього права на своєчасне отримання житлових субсидій та / або отримання їх у повному розмірі.

Виявлені системні порушення територіальними органами ПФУ права громадян на повноту та своєчасність виплати житлових субсидій, а саме: неправомірне зменшення їх розміру внаслідок неврахування ПФУ під час розрахунку всіх житлово-комунальних послуг, якими громадяни користуються та за які сплачують; незаконні припинення виплати житлових субсидій внаслідок неналежного опрацювання органами ПФУ верифікованих даних.

До Уповноваженого в травні 2024 року звернулася дев'яностолітня мешканка м. Чернігова та повідомила про те, що з травня 2023 року недоотримує житлову субсидію, оскільки територіальний орган ПФУ не врахував надану КП «ЖЕК-13» інформацію про підтвердження надання послуги та тарифи на управління багатоквартирним будинком.

Уповноважений в ході здійснення провадження надсилав запити до КП «ЖЕК-13»,

[268] детальніше дивіться у Розділі 8.3.5. Права людини та конституційне судочинство

ПФУ, Нацсоцслужби, Мінсоцполітики. Проте територіальний орган ПФУ всупереч законодавству відмовлявся проводити перерахунок, вважаючи, що дані про тарифи надані несвоєчасно.

На виконання наданих Уповноваженим рекомендацій за дорученням Мінсоцполітики територіальним органом ПФУ в грудні 2024 року здійснено перерахунок раніше призначеної заявниці житлової субсидії з травня 2023 року на повний перелік послуг.

Доцільно зазначити, що виявлені Уповноваженим проблемні питання перерахунку (донарахування) розміру житлової субсидії громадянам, не розрахованої територіальними органами ПФУ у повному обсязі через відсутність необхідних для її призначення відомостей від окремих управителів багатоквартирних будинків, ОСББ, виконавців комунальних послуг, врегульовано в прийнятій постанові Уряду[269].

(с) право на отримання компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на непрофесійній / професійній основі

До Уповноваженого надходили звернення громадян щодо відмови у призначенні компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на професійній основі[270]. Відмови аргументовані ненаданням висновку про стан здоров'я особи, яка через порушення функцій організму не може самостійно пересуватися та обслуговувати себе самостійно і потребує надання соціальних послуг з догляду, форма якого мала бути затверджена МОЗ. До МОЗ, Мінсоцполітики надано рекомендації Уповноваженого щодо необхідності затвердження форми відповідного висновку.

Такі рекомендації не були враховані з посиланням на те, що Мінсополітики розроблений проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 859 і від 6 жовтня 2021 р. № 1040», яким передбачено призначення вказаної компенсації виключно на підставі визначення ступеня індивідуальних потреб особи, яка потребує надання соціальних послуг з догляду на професійній основі, та виключення із переліку документів висновку про стан її здоров'я. Проте станом на 31.12.2024 року Мінсоцполітики проєкт акта на розгляд Кабінету Міністрів України не внесено.

Проблемним питанням залишається відсутність фінансових ресурсів місцевих бюджетів для виплати компенсацій надавачам соціальної послуги з догляду як на непрофесійній, так і професійній основі. В умовах дефіциту коштів місцевих бюджетів виявлено випадки, коли фізичні особи, які надають соціальні послуги з догляду, невчасно отримують гарантовані законодавством компенсації. У межах розгляду окремих звернень

[269] Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2025 р. № 222 «Про внесення змін до деяких постановКабінету Міністрів України з питань надання субсидій»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-2025-%D0%BF#Text

[270]Постанова Кабінету Міністрів України від 6 жовтня 2021 р. № 1040 «Деякі питання призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності на професійній основі» ред. від 30.12.2022: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2021-%D0%BF#Text

право заявників вдалося поновити — ОМС прийнято рішення про призначення відповідної компенсації. Однак є випадки, коли через брак коштів ОМС пропонують лише альтернативні варіанти надання соціальних послуг.

Під час розгляду звернень громадян була виявлена проблема незарахування до страхового стажу особи, яка здійснює догляд за особою з інвалідністю I групи або за особою, яка досягла встановленого законодавством пенсійного віку, та за висновком закладу охорони здоров'я потребує постійного стороннього догляду, періоду такого догляду, за який вона отримує відповідну компенсацію, як це передбачено вимогами пункту 9 статті 11 Закону про пенсійне страхування.

До Уповноваженого звернулася жителька міста Чернівці Ш. щодо відсутності в Реєстрі застрахованих осіб даних про сплату за неї єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) як за непрацюючу працездатну особу, яка здійснює догляд за особою з інвалідністю I групи та отримує компенсацію фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності на професійній основі.

Причиною незарахування ЄСВ стала відсутність технічної можливості програмного комплексу «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада».

Надіслано рекомендації Уповноваженого до Мінсоцполітики щодо доопрацювання програмного комплексу.

За інформацією Мінсоцполітики, доопрацьований програмний комплекс в частині нарахування ЄСВ за одержувачів компенсації за надання соціальних послуг на професійній основі було надано користувачам 24.10.2024. Як наслідок, забезпечено зарахування ЄСВ як за заявницю, так і інших осіб, які надають відповідні послуги.

6.1.3. Погашення заборгованості із пенсійних та соціальних виплат за судовими рішеннями

Численні звернення громадян до Уповноваженого стосувалися отримання заборгованості, що утворилася внаслідок нарахування пенсійних коштів на виконання судових рішень, ухвалених на їх користь.

За інформацією ПФУ, виплата заборгованості з пенсійних виплат за рішеннями суду розпочалась у жовтні 2024 року, після затвердження Кабінетом Міністрів України[271] Бюджету Пенсійного фонду України на 2024 рік. Профінансовано погашення заборгованості за рішеннями суду, що надійшли до територіальних органів ПФУ за період з 21.09.2020 до 19.11.2020 включно на загальну суму 500 млн гривень.

Також до Уповноваженого надходили звернення громадян стосовно погашення заборгованості з виплати щомісячної грошової допомоги у зв'язку з обмеженням споживання продуктів харчування місцевого виробництва й особистого підсобного господарства громадянам, які проживають на територіях радіоактивного забруднення, за прийнятими на їх користь рішеннями судів.

[271] Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2024 р. № 1156 «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2024 рік»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1156-2024-%D0%BF#Text

Відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для забезпечення виконання рішень суду[272], виконання судових рішень щодо виплати вказаної допомоги відносяться до третьої черги виконання, що в теперішніх умовах фактично позбавляє громадян можливості отримати кошти заборгованості.

Мінсоцполітики, як головний розпорядник бюджетних коштів та відповідальний виконавець бюджетної програми, підтверджує наявність окресленої проблеми та зазначає, що станом на 01.07.2024 загальна потреба в коштах для забезпечення виконання рішень суду становила близько 1,15 млрд гривень. Виділених на ці цілі асигнувань з державного бюджету (на 2024 рік — 100 млн грн) достатньо лише для часткового виконання рішень суду, зокрема тільки першої та другої черги, а всі інші черги виконання залишаються без руху.

Наведені дані щодо стану погашення заборгованості з пенсійних та соціальних виплат за рішеннями судів вкотре підкреслюють наявність триваючої системної проблеми відсутності бюджетних коштів для забезпечення виконання судових рішень, боржниками за якими є державні органи.

До Уповноваженого в 2024 році надходили звернення громадян з числа ветеранів війни та жертв нацистських переслідувань щодо порушення їхнього права на отримання заборгованості з виплати разової грошової допомоги до 5 травня за 2022 рік у розмірах, визначених Законом про статус ветеранів війни[273] та Законом про жертви нацизму[274], за судовими рішеннями, боржниками в яких визнано територіальні органи ПФУ.

Проблема полягає у тому, що до 2022 року виплату щорічної разової грошової допомоги особам з числа отримувачів пенсії здійснювали органи соціального захисту населення, а у 2023 році та у подальшому — територіальні органи ПФУ. Проте відповідних змін у зв'язку з передачею функцій з виплати вказаної допомоги територіальним органам ПФУ до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для забезпечення виконання рішень суду, не було внесено.

З урахуванням рекомендацій Уповноваженого Урядом прийнято постанову[275], якою внесено зміни до вказаного Порядку, стосовно визначення територіальних органів ПФУ боржниками за відповідними судовими рішеннями, а також включення цих рішень до окремої черги з погашення заборгованості за спеціальною бюджетною програмою.

6.2. Право на охорону здоров'я

Протягом 2024 року до Уповноваженого надходили звернення від громадян про порушення їхніх прав у сфері охорони здоров'я, зокрема, на: встановлення інвалідності;

[272] Постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2021 р. № 902 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для забезпечення виконання рішень суду» ред. 28.05.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/902-2021-%D0%BF/ed20240528#Text

[273] Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12/ed20070709#Text

[274] Закон України «Про жертви нацистських переслідувань» від 23 березня 2000 року № 1584-III: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1584-14/ed20070709#Text

[275] Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2024 р. № 1174 «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для забезпечення виконання рішень суду»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2024-%D0%BF#Text

проведення клініко-експертної оцінки якості надання медичної допомоги та медичного обслуговування; безоплатне забезпечення медичними виробами та лікарськими засобами; вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я; судово-психіатричну експертизу; медичну реабілітацію; належну та своєчасну медичну допомогу особам, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання.

6.2.1. Право громадян на медико-соціальну експертизу та встановлення інвалідності

У 2024 році до Уповноваженого надійшло 299 звернень з питань проведення медико-соціальної експертизи, що на 95% більше, ніж за минулий рік. За результатами аналізу звернень громадян з'ясовано такі основні проблемні питання: зволікання з боку закладів охорони здоров'я щодо оформлення медичної документації для направлення на МСЕК; відмова у встановленні інвалідності при первинному огляді МСЕК; зміна групи інвалідності нижчу за ступенем; відсутність автоматичного продовження інвалідності для дітей з інвалідністю з дитинства після досягнення ними 18-річного віку.

До Уповноваженого звернувся житель Запорізької області громадянин Л., особа з важкими хронічними ускладненнями внаслідок ендокринологічного захворювання, стосовно довготривалого (з 26.12.2023) оформлення огляду МСЕК для встановлення інвалідності.

Уповноважений надав рекомендацію Департаменту охорони здоров'я Запорізької обласної державної (військової) адміністрації та комунальній установі «Адміністрація з питань охорони здоров'я» Запорізької міської ради щодо прискорення огляду МСЕК.

Надані рекомендації враховано, громадянина Л. 11.04.2024 було направлено на огляд Шевченківської МСЕК м. Запоріжжя та визнано особою з інвалідністю III групи.

6.2.2. Право громадян, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання, на належну та своєчасну медичну допомогу

За результатами розгляду звернень, які надходили до Уповноваженого, встановлено, що невирішеним залишається питання забезпечення орфанних хворих лікарськими засобами, які зареєстровані в Україні, але не внесені до Національного переліку основних лікарських засобів чи до Реєстру оптово-відпускних цін на лікарські засоби, що унеможливлює їх закупівлю за кошти місцевих бюджетів.

До Уповноваженого звернувся житель Львівської області, громадянин Д., особа з інвалідністю II групи з дитинства, який страждає на рідкісне (орфанне) захворювання — синдром Швахмана-Даймонда, щодо забезпечення його лікарським засобом «Креон» 25000» на безоплатній основі.

У межах провадження Уповноваженого з'ясовано, що лікарський засіб неможливо придбати за рецептом лікаря, оскільки вартість препарату перевищує встановлені

законодавством оптово-відпускні ціни[276], що унеможливлює його відшкодування місцевими бюджетами.

У відповідь на запити Уповноваженого до департаментів охорони здоров'я Львівської ОДА і Львівської міської ради прийнято рішення про виділення гр. Д. коштів у сумі 73 000 грн для забезпечення його лікарським засобом «Креон 25000» в рамках Комплексної програми підтримки галузі охорони здоров'я Львівської області на 2021–2025 роки.

Уповноважений надав рекомендації МОЗ щодо нормативного врегулювання зазначеного вище питання, які МОЗ не підтримало. Наразі проблема потребує комплексного вирішення, зокрема внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 р. № 1303[277].

Уповноважений у 2024 році здійснив дистанційний моніторинг стану виконання завдань, передбачених Планом заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи надання медичної допомоги пацієнтам, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання, на 2021–2026 роки[278].

За результатами моніторингу встановлено, що станом на грудень 2024 року із 17 заходів виконано 9 із запланованих на 2021–2024 роки і 4 заходи, термін виконання яких встановлено на 2026 рік, у процесі виконання.

Одним із найважливіших завдань, яке залишається невирішеним, є затвердження Національного класифікатора рідкісних (орфанних) захворювань.

Також не розроблено та не впроваджено регіональні програми соціально-психологічної підтримки пацієнтів, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання.

Під час моніторингу Уповноваженого Референтними центрами з питань рідкісних (орфанних) захворювань зазначено проблемні питання, які вимагають:

- перегляду наявних, розроблення і затвердження нових галузевих стандартів у сфері охорони здоров'я (настанов, стандартів та уніфікованих клінічних протоколів) для виявлення, ранньої діагностики та лікування пацієнтів, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання;

- розширення спектру лікарських засобів, зареєстрованих в Україні, необхідних для лікування рідкісних захворювань;

[276] Наказ МОЗ України від 28.02.2023 № 408 «Про затвердження Реєстру відомостей щодо граничних оптово-відпускних цін на деякі лікарські засоби, що закуповуються за бюджетні кошти та підлягають референтному ціноутворенню, станом на 01 лютого 2023 року» ред. від 28.02.2023: https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-28022023--408-pro-zatverdzhennja-reestru-vidomostej-schodo-granichnih-optovo-vidpusknih-cin-na-dejaki-likarski-zasobi-scho-zakupovujutsja-za-bjudzhetni-koshti-ta-pidljagajut-referentnomu-cinoutvorennju-stanom-na-01-ljutogo-2023-roku.

[277] Постанова КМУ від 17.08.1998 № 1303 «Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань» ред. від 01.01.2025: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF#Text

[278] Розпорядження КМУ від 11 жовтня 2021 р. № 1235-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи надання медичної допомоги пацієнтам, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання, на 2021-2026 роки»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1235-2021-%D1%80#Text

- внесення змін до Національного переліку[279] щодо лікарських засобів, необхідних для лікування рідкісних захворювань.

6.2.3. Право громадян на біологічне батьківство (материнство) в умовах дії правового режиму воєнного стану

Чисельність населення України, за оцінкою Інституту демографії та проблем якості життя Національної академії наук, до 2041 року може скоротитися до 28,9 млн осіб, а до 2051 року — до 25,2 млн осіб[280].

З огляду на демографічну ситуацію, яка склалася в державі під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації, правове регулювання збереження генофонду українського народу нині є надзвичайно актуальним і потребує вжиття невідкладних заходів реагування з боку держави.

Так, НСЗУ у межах реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування станом на квітень 2024 року було укладено із закладами охорони здоров'я 15 договорів на медичне обслуговування населення за пакетом медичних послуг «Лікування безпліддя за допомогою допоміжних репродуктивних технологій», яким скористалось 150 громадян.

Станом на кінець 2024 року кількість укладених договорів за цим пакетом збільшилась до 20, послугами скористались 1994 пацієнти та 173 ще проходять лікування. На реалізацію зазначеного пакета спрямовано понад 151 млн грн, але використано 102,29 млн грн, тобто 67,74%.

Водночас спостерігається низька поінформованість громадян України щодо можливостей лікування захворювань, які негативно впливають на репродуктивне здоров'я чоловіків та жінок безоплатно в межах Програми державних медичних гарантій.

Важливим стало прийняття у 2023 році Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)»[281], який створив для захисників та захисниць України державні гарантії на право мати дітей у разі отримання поранень, які впливають на репродуктивні функції, шляхом оплачуваного державою зберігання їхніх репродуктивних клітин.

Уповноваженим у 2024 році опрацьовано проєкт Бюджетної декларації на 2025–2027 року[282] та запропоновано передбачити у ній видатки на окрему бюджетну програму щодо забезпечення права військовослужбовців на біологічне батьківство (материнство) на випадок втрати репродуктивної функції. Рекомендацію Уповноваженого враховано, у Законі про

[279] Національний перелік основних лікарських засобів, затверджений постановою КМУ від 25 березня 2009 р. № 333 «Деякі питання державного регулювання цін на лікарські засоби і вироби медичного призначення» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2009-%D0%BF#Text.

[280] Розпорядження КМУ від 30 вересня 2024 р. № 922-р «Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text

[281] Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» від 22.11.2023 № 3496-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20#Text

[282] Постанова КМУ від 28 червня 2024 року № 751 «Про схвалення Бюджетної декларації на 2025-2027 роки», https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/751-2024-%D0%BF#Text

бюджет на 2025 рік[283] передбачені видатки за бюджетною програмою КПКВК 2301560 «Надання окремих медичних послуг деяким категоріям осіб, які захищають / захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України» на суму 939077,3 тис. гривень.

11 лютого 2025 року Уряд прийняв постанову, якою затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання окремих медичних послуг деяким категоріям осіб, які захищають / захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України[284].

6.3. Право на працю

У 2024 році до Уповноваженого надходили звернення про порушення прав людини і громадянина у сфері праці. Найчастіше порушувались питання права громадян у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування; права на отримання заборгованості по виплаті зарплати; права освітян на оплату праці; залишилась не вирішеною проблема членів сімей загиблих внаслідок нещасного випадку на виробництві, на отримання одноразової допомоги; питання призначення одноразової грошової допомоги за шкоду життю та здоров'ю, завдану працівникам об'єктів критичної інфраструктури, державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування внаслідок військової агресії РФ; встановлено невідповідність положень закону, які встановлюють право на відпустку в умовах воєнного стану Конституції України.

6.3.1. Право членів сімей загиблих внаслідок нещасного випадку на виробництві, на отримання одноразової допомоги

На розгляді Уповноваженого перебувало питання щодо забезпечення права членів сімей осіб, які загинули внаслідок нещасного випадку на виробництві, на отримання одноразової допомоги, адже згідно з Порядком[285] при призначенні страхових виплат обов'язковою умовою було однакове місце реєстрації членів сім'ї та померлого. Обмеження звужувало права членів сімей загиблих працівників і суперечило Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», який не передбачав такої вимоги.

На виконання рекомендацій, наданих Уповноваженим Мінсоцполітики, у новому Порядку[286] було усунено вимогу щодо збігу місць реєстрацій, тим самим забезпечено право членів сімей загиблих на отримання одноразової допомоги.

[283] Закон України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» від 19.11.2024 № 4059-IX, додаток 3: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text.

[284] Постанова КМУ від 11 лютого 2025 року № 156 «Деякі питання використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання окремих медичних послуг деяким категоріям осіб, які захищають/захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України», https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-2025-%D0%BF#Text

[285] Постанова правління Пенсійного фонду України від 26.01.2024 № 4-1 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 11.03.2024 р. за № 353/41698) «Про затвердження Порядку призначення, перерахування та здійснення страхових виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0353-24#n8

[286] Там само

6.3.2. Право на відпустку як конституційна гарантія для працівників

У ході моніторингу законодавства встановлено, що Законом № 3494[287] внесено зміни до статті 12 та «Прикінцевих положень» Закону про трудові відносини в умовах воєнного стану[288], якими внесено зміни до порядку надання невикористаних днів щорічної основної відпустки на період дії правового режиму воєнного стану, а також після його припинення або скасування. За результатами аналізу зазначених змін, 13.06.2024 до КСУ внесено конституційне подання Уповноваженого про визнання такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними) окремі положення Закону 2136. У Конституційному поданні Уповноваженого обґрунтовується, що невикористані дні щорічних відпусток не можуть надаватись за рішенням роботодавця без збереження заробітної плати, строк дії обмежень, що встановлені у зв'язку з воєнним станом, повинен бути визначений і передбачений законом, а не діями суб'єкта правовідносин. Адже відповідно до статті 45 Конституції України, щорічні відпустки є оплачувані та їх тривалість визначається законами, крім того відповідно до статті 64 Конституції України допускається обмеження прав на період воєнного стану, а не їх скасування. 10.07.2024 КСУ відкрив конституційне провадження за вказаним конституційним поданням Уповноваженого; ухвалою від 24.09.2024 визначив письмову форму конституційного провадження; 03.10.2024 на відкритій частині у формі письмового провадження КСУ розглянув справу за вказаним конституційним поданням та, за результатами розгляду, перейшов до закритої частини для ухвалення рішення[289].

6.3.3. Одноразова грошова допомога за шкоду життю та здоров'ю, завдану працівникам об'єктів критичної інфраструктури, державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування внаслідок військової агресії РФ

Військова агресія призводить до руйнування цивільної інфраструктури, знищення підприємств і травмування працівників. У 2023 році прийнято Закон про грошову допомогу за шкоду життю та здоров'ю, завдану працівникам об'єктів критичної інфраструктури, державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України[290], яким передбачено додатковий соціальний захист для працівників об'єктів критичної інфраструктури (далі — ОКІ), державних службовців, посадових осіб ОМС — виплату одноразової грошової допомоги за шкоду життю та здоров'ю (далі — одноразова допомога). Станом на 01.01.2025, починаючи з 24.02.2024, зареєстровано потерпілих серед працівників ОКІ — 1653, у тому числі зі смертельними наслідками — 362; серед державних службовців відповідно 66 і 25; серед посадових осіб ОМС — 57 і 16.

Моніторингом Уповноваженого з'ясовано, що проблема на призначення одноразової допомоги виникає переважно у працівників ОКІ. До причин порушення такого права слід

[287] Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань» від 22 листопада 2023 року № 3494-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3494-20#Text

[288] Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text

[289] детальніше дивіться у Розділі… 8.3.5. Права людини та конституційне судочинство

[290] Закон України «Про одноразову грошову допомогу за шкоду життю та здоров'ю, завдану працівникам об'єктів критичної інфраструктури, державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України» від 20 березня 2023 року № 2980-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2980-20#Text

віднести несвоєчасність прийняття підзаконних нормативно-правових актів до Закону про грошову допомогу, який набув чинності з 01.05.2023. Підставою для призначення такої допомоги є включення об'єкта до Реєстру об'єктів критичної інфраструктури. Моніторингом з'ясовано, що такий Реєстр необхідно було запровадити ще у березні 2022 року на виконання положень Закону №1882[291], а фактично його впроваджено у травні 2023 року згідно з постановою Уряду[292]. Така ситуація призвела до того, що потерпілі та члени їхніх сімей не змогли своєчасно реалізувати своє право на отримання одноразової допомоги.

До суб'єктивних чинників, які призводять до непризначення одноразової допомоги працівникам ОКІ відноситься: неповнота інформації, яка подається секторальними органами[293], її недостовірність, невідповідність категоріями критичності, внаслідок чого ОКІ не включаються до Реєстру; невідповідність юридичної адреси ОКІ, вказаного в Реєстрі з безпосередніми об'єктами, на яких сталась надзвичайна подія; робоче місце потерпілого може не збігатись з юридичним адресою (наприклад, при виїзді для усунення аварій по електропостачанню тощо).

До Уповноваженого звернулась голова профспілки ОКІ м. Києва щодо відмови ПФУ у виплаті грошової допомоги 46 потерпілим та членам їх сімей, з яких — 29 зі смертельними наслідками. У ході провадження було з'ясовано, що об'єкт не включений до Реєстру через неспівпадіння юридичної адреси з Реєстром і місцем, де сталась надзвичайна подія. Відповідно до рекомендацій Уповноваженого, до секторального органу, Держспецзв'язку, ПФУ об'єкт інфраструктури включений до Реєстру. Потерпілим поновлено право на отримання грошової допомоги.

6.3.4. Додержання прав педагогічних та науково-педагогічних працівників на оплату праці

Відповідно до частини другої статті 61 Закону № 2145[294], з 2023 року посадовий оклад педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії встановлюється в розмірі трьох мінімальних заробітних плат, а найменший посадовий оклад науково-педагогічного працівника встановлюється на 25% вище від посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії. Пунктом 6 розділу XII Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2145 Уряду було доручено забезпечити до 2023 року поетапну реалізацію зазначеного положення.

[291] Закон України "Про критичну інфраструктуру" від 16 листопада 2021 року № 1882-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text

[292] Постанова КМУ «Про затвердження Порядку ведення Реєстру об'єктів критичної інфраструктури, включення таких об'єктів до Реєстру, доступу та надання інформації з нього» від 28 квітня 2023 р. № 415: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/415-2023-%D0%BF#Text

[293] Секторальні органи – державні органи, відповідальні за формування та реалізацію державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури в окремому секторі критичної інфраструктури.

[294] Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text.

З метою реалізації положень статті 61, урядовою Постановою № 822[295] було затверджено нові схеми посадових окладів працівників і щорічним збільшенням розмірів посадових окладів. Які мали становити: з 01.01.2020 — 2,5 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня відповідного року; відповідно з 01.01.2021 — 3 розміру прожиткового мінімуму; 01.01.2022 — 2,5 розміру прожиткового мінімуму; з 01.01.2022 — 3,5 розміру прожиткового мінімуму; з 01.01.2023 — 4 розміри прожиткового мінімуму. Проте дію Постанови № 822 було зупинено на 2020 рік згідно з Постановою № 1044[296]. Надалі її дія щорічно призупинялася протягом 2021–2024 років, а з 01.01.2025 року зупинена до кінця календарного року, наступного за роком припинення або скасування воєнного стану.

Станом на початок 2025 року оплата праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів і установ освіти і науки здійснюється за посадовими окладами (ставками), розмір яких визначається за Єдиною тарифною сіткою (далі — ЄТС)[297]. Базовий посадовий оклад педагогічного працівника за ЄТС є набагато нижчим за передбачений Законом № 2145. Уповноважений надав рекомендації МОН щодо напрацювання шляхів вирішення вказаної проблеми.

До Уповноваженого звернувся викладач, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист фахового педагогічного коледжу К., який має понад 20 років педагогічного стажу. На думку заявника, його заробітна плата відповідно до частини другої статті 61 Закону про освіту, враховуючи посадовий оклад та надбавки, повинна становити більше 60 тис. грн, проте розмір його реальної заробітної плати відповідно до ЄТС становить 13047,75 грн.

Уповноважений у вересні 2024 року надав рекомендації Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій щодо аналізу практики застосування частини другої статті 61 Закону про освіту МОН стосовно розмірів посадових окладів (тарифних ставок) та інших складових заробітної плати освітян з урахуванням фінансових можливостей бюджетів усіх рівнів та Мінфіну щодо можливих шляхів вирішення питання щодо реалізації норм статті 61 Закону України «Про освіту».

6.3.5. Право громадян у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування

[295] Постанова КМУ «Про оплату праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів і установ освіти і науки» від 10 липня 2019 р. № 822: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/822-2019-%D0%BF#Text

[296] Постанова КМУ «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 822 та зупинення її дії» від 15 листопада 2019 р. № 1044: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/822-2019-%D0%BF#Text

[297] Постанова Кабінету Міністрів України «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» від 30 серпня 2002 р. № 1298: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1298-2002-%D0%BF#Text. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ» від 26.09.2005 № 557: зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03 жовтня 2005 р. за № 1130/11410: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05#Text

До Уповноваженого надходили звернення громадян, профспілкових організацій щодо порушення прав застрахованих осіб у зв'язку із не зарахуванням працівникам страхового стажу у разі несплати роботодавцем ЄСВ. За даними ДПС, станом на 01.01.2025 розмір заборгованості зі сплати ЄСВ становить 20,1 млрд грн. Своєчасність та повнота сплати ЄСВ роботодавцем має безпосередній вплив на розмір пенсії майбутніх та нинішніх пенсіонерів, на розмір допомоги по безробіттю. За даними Мінекономіки, станом на 01.01.2025 загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати склала 3,9 млрд грн. Наявність заборгованості із заробітної плати супроводжується й несплатою роботодавцем ЄСВ за найманих працівників. Неодноразово у щорічних доповідях Уповноваженого наголошувалось на необхідності законодавчого врегулювання питання зарахування до страхового стажу періоду, за який не сплачено ЄСВ[298].

За рекомендаціями Уповноваженого Мінсоцполітики розробило законопроєкт щодо комплексного реформування системи пенсійного страхування, який, зокрема, передбачає можливість зарахування періодів роботи до страхового стажу навіть у разі наявності заборгованості зі сплати ЄСВ, за умови, що страхувальник подав звітність щодо нарахування внесків за відповідні періоди. Зазначений проєкт перебуває на стадії доопрацювання і не внесений на розгляд Уряду.

До Уповноваженого звернувся голова первинної організації Профспілки працівників авіабудування та машинобудування України на Харківському державному авіаційному виробничому підприємстві щодо порушення права на оплату праці працівників цього підприємства. У ході провадження з'ясовано, що починаючи з 2017 року станом на вересень 2024 року заборгованість із виплати заробітної плати на Підприємстві становить 279,9 млн грн, зі сплати ЄСВ — 129,7 млн грн перед 4647 працівниками.

6.4. Право власності

Протягом 2024 року до Уповноваженого надходили звернення про порушення прав людини і громадянина у сфері прав власності, які переважно стосувались надання житлових приміщень громадянам, які потребують поліпшення житлових умов, забезпечення належних умов проживання та земельних прав, зокрема, питань отримання земельної частки (паю).

6.4.1. Порушення права на приватизацію житла

Протягом року до Уповноваженого надходили звернення щодо порушення права на приватизацію житла. За результатами їх розгляду з'ясовано, що однією із причин неможливості поліпшити житлові умови є несвоєчасне вжиття органами державної влади заходів щодо передачі житлових приміщень в комунальну власність для подальшої приватизації.

[298] Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. С. 140. https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-6-sotsialni-ekonomichni-ta-kulturni-prava.

До Уповноваженого звернувся громадянин К. з м. Кодима Одеської області стосовно порушення його права на приватизацію житлового приміщення.

Встановлено, що житлове приміщення перебувало у державній власності та було закріплено за АТ «Укрзалізниця» на праві господарського відання. У 2010 році заявнику зазначене житло було виділено як службове, а у 2012 році воно було виключено зі статусу службового і заявник висловив бажання його приватизувати.

Протягом 2012–2023 років заявник неодноразово звертався до уповноважених органів із проханням передати зазначену квартиру в комунальну власність для подальшої приватизації, проте жодних рішень з цього питання не приймалося.

В межах реагування Уповноваженого направлялись відповідні рекомендації до АТ «Укрзалізниця», Кодимської міської ради Одеської області, Мінрозвитку, Фонду державного майна України щодо додержання вимог чинного законодавства та вжиття вичерпних заходів для передачі квартири в комунальну власність з метою її подальшої приватизації особою.

З метою забезпечення реалізації житлових прав заявника КМУ прийнято розпорядження від 03 травня 2024 р. № 391-р «Про передачу нерухомого майна у власність Кодимської міської територіальної громади Подільського району Одеської області»[299]*.*

Відтак право громадянина на отримання у власність квартири поновлено.

6.4.2. Порушення прав громадян на виділення земельних ділянок

Протягом 2024 року до Уповноваженого надходили звернення громадян щодо бездіяльності органів місцевого самоврядування у питаннях виділення земельних ділянок у натурі (на місцевості), на які вони мають право відповідно до законодавства.

За результатами розгляду звернень громадян з'ясовано, що однією з причин неможливості отримати земельну ділянку громадянами як власниками земельних часток (паїв) є неправильне застосування ОМС положень законодавства, що стосується виділення земельних часток (паїв).

До Уповноваженого надійшло звернення громадянки Д. з м. Рівного щодо стверджуваного порушення її права на виділення земельної ділянки у натурі (на місцевості) з боку Демидівської селищної ради Рівненської області.

За результатом розгляду звернення встановлено, що рішенням суду за заявницею визнано право в порядку спадкування за законом на земельну частку (пай), що залишилась після смерті її матері.

З'ясовано, що рішенням ради заявниці було надано дозвіл на розроблення проєкту землеустрою щодо відведення у власність земельної ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва за рахунок земель запасу сільськогосподарського призначення.

Водночас таке рішення не відповідало нормам Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)»

[299] Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 травня 2024 р. № 391-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-2024-%D1%80#Text

враховуючи те, що порядок безоплатної передачі земельної ділянки у власність та виділення в натурі (на місцевості) земельної частки (паю) є різними підставами набуття права власності.

У межах відкритого провадження Уповноваженим надавалися відповідні рекомендації селищній раді та наголошувалось на організаційних та правових засадах виділення власникам земельних часток (паїв) земельних ділянок у натурі (на місцевості).

Результатом вжитих дій Уповноваженим стало скасування попереднього рішення та прийняття іншого, яке дозволить заявниці реалізувати своє право на земельну ділянку, таким чином поновлено право заявниці на отримання земельної ділянки в натурі (на місцевості) у власність.

Аналогічні заходи реагування Уповноваженого були вжиті щодо 7 інших громадян із Вишківської громади Закарпатської обл., Зарічненської громади Рівненської обл., Погребищенської громади Вінницької обл., які також повідомили про порушення їхніх прав з боку ОМС на отримання земельних ділянок в натурі (на місцевості), на які вони мають право відповідно до законодавства.

Враховуючи системність питання, з яким звертались громадяни щодо неможливості отримання земельної частки (паю), Уповноважений ініціював здійснення моніторингу додержання ОМС вимог Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)»[300], яким охоплено 35 об'єктів моніторингу.

Результати проведеного моніторингу засвідчили, що об'єкти моніторингу в цілому дотримуються вимог цього Закону, основні заходи щодо виділення земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) виконуються згідно із законодавством, що свідчить про належний рівень відповідальності та дотримання правових норм з боку об'єктів моніторингу.

У межах проведеного моніторингу встановлено, що Томашпільською селищною радою Вінницької області були прийняті рішення щодо виділення земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) на підставі технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель без попереднього отримання дозволу на розробку такої документації.

Уповноваженим надано рекомендації ОМС щодо додержання вимог законодавства в процесі виділення земельних ділянок з метою недопущення порушення земельних прав громадян.

6.5. Права у сфері культури

Під час збройної агресії проти України РФ знищує українську культуру та ідентичність українського народу, пам'ятки культурної спадщини світового, національного та місцевого значення, заклади культурної інфраструктури.

Загальна чисельність пошкоджених пам'яток культурної спадщини в Україні станом на кінець грудня 2024 року складає 1255 об'єктів. З них національного значення — 125, місцевого — 1055, щойно виявлених — 75.

[300] Закон України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)», від 05.06.2003 № 899-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15#Text

Станом на 25 грудня 2024 року збитків зазнали 2156 об’єктів культурної інфраструктури, з них 382 — знищені (17,7 %).

Уповноважений неодноразово звертався до Мін’юсту та МЗС щодо необхідності ратифікації та імплементації Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов’язані з культурними цінностями, яка була прийнята 19 травня 2017 року в м. Нікосія (далі — Конвенції).

12 грудня 2024 року Президент України вніс до Верховної Ради України проєкт Закону «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями» (реєстр. № 0297)[301].

Положення Конвенції удосконалюють механізми протидії правопорушенням, пов’язаним з культурною спадщиною, як на підконтрольних уряду Україні територіях, так і на ТОТ України. Імплементація норм Конвенції посилить кримінально-правовий захист культурних цінностей від несанкціонованих розкопок, знищення, руйнування, пошкодження, незаконного обігу та розміщення на ринку, зокрема через мережу Інтернет[302].

Здійснюваний Уповноваженим моніторинг додержання прав громадян у сфері культури засвідчив наявність низки проблемних питань, що потребують врегулювання, зокрема:

1. Не проведено повну цифровізацію інфраструктури музеїв, зокрема не створено інформаційної системи для Музейного фонду України.

В умовах правового режиму воєнного стану, коли російські окупаційні сили знищують, руйнують та викрадають культурні цінності на ТОТ України, все більшої актуальності набуває питання оцифрування експонатів Музейного фонду України.

Уповноваженим було з’ясовано, що кількість предметів державної частини Музейного фонду України, які зберігаються в музеях державної та комунальної форм власності, а також у музеях, створених при підприємствах, в установах, організаціях і навчальних закладах державної та комунальної форм власності чи у їх складі, становить близько 12 млн одиниць. Однак із державної частини Музейного фонду України лише 10% експонатів були оцифровані.

2. Не розроблено та не впроваджено загальний реєстр викрадених з України під час війни культурних цінностей.

Уповноваженим було встановлено, що 2023 року частину першу статті 16 Закону про культуру[303] було доповнено нормою, якою передбачено, що центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, забезпечує створення, впровадження та ведення електронних реєстрів у сфері культури, розробляє і вносить на розгляд Кабінету Міністрів України положення про електронні реєстри у сфері культури.

Для можливості відновлення права власності України на культурні цінності у випадку його незаконного присвоєння, зокрема під час воєнних дій, важливим є їх обов’язковий облік.

[301] Проєкт Закону «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями» (реєстр. №0297 від 12.12.2024): https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/45436
[302] Проєкт Закону реєстр. №0297 від 12.12.2024 був ухвалений Верховною Радою України 25 лютого 2025 року та переданий на підпис Президента України
[303] Закон України «Про культуру» від 14.12.2010 № 2778-VI, стаття 16: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text

3. Не розроблено та не затверджено науково-проєктну документацію з визначення меж та режимів використання буферних зон об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Визначення процедури розроблення і затвердження науково-проєктної (науково-дослідної) документації з визначення меж та режимів використання історичного ареалу населеного місця, складу та змісту такої документації, а також порядку внесення змін і надання доступу до науково-проєктної документації з визначення меж і режимів використання історичного ареалу убезпечать об'єкти культурної спадщини від руйнування та знищення.

6.6. Право на освіту

Протягом 2024 року до Уповноваженого надходили звернення громадян щодо порушення їхніх прав у сфері освіти, які, зокрема, стосувалися: додержання прав здобувачів освіти з інвалідністю чи особливими освітніми потребами на належні умови здобуття освіти; сприяння реалізації законного права на отримання відстрочки від мобілізації для продовження здобуття освіти відповідних рівнів; сприяння в складанні іспитів студентами, які перебувають за кордоном, зокрема складових ЄДКІ; сприяння в здобутті вищої освіти на безоплатній основі (у разі наявності пільг)[304].

6.6.1. Професійна (професійно-технічна) освіта

(а) Право на освіту здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти, які мають інвалідність та/або особливі освітні потреби

В рамках парламентського контролю Уповноважений виявив проблемне питання відсутності асистента майстра виробничого навчання в одному із закладів професійної (професійно-технічної) освіти, в якому здобувають освіту, зокрема, особи з інвалідністю.

Для з'ясування питання забезпечення закладів професійної (професійно-технічної) освіти асистентами майстрів виробничого навчання в листопаді 2024 року був проведений дистанційний моніторинг, яким охоплено 10 регіонів країни. Моніторингом встановлено відсутність посади асистента майстра виробничого навчання (асистента учня) в Типовому штатному розпису ЗП(ПТ)О).

Уповноважений надав відповідні рекомендації МОН та об'єктам моніторингу.

У грудні МОН надало інформацію про внесення змін до Типових штатних нормативів ЗП(ПТ)О в частині внесення до штатного розпису посади майстра виробничого навчання.

На сьогодні існує нагальна потреба в прийнятті нового Закону України про професійну освіту. Наразі професійна освіта регулюється Законом України «Про професійну (професійно-технічну освіту)»[305], прийнятим у 1998 році, який є застарілим та не відповідає реаліям сьогодення.

Прийняття нового закону передусім необхідно для формування основних підходів до управління і фінансування закладів професійної (професійно-технічної) освіти, посилення

[304] Питання дошкільної та шкільної освіти описані у Розділі 5. Питання доступу до освіти для осіб, які перебувають за кордоном, розкриті у Розділі 10

[305] Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіт», від 10.02.1998 № 103/98-ВР: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text

престижності профтехосвіти, вмотивованості викладачів, а також приведення сфери професійної освіти у відповідність до вимог Закону України «Про освіту»[306].

У 2024 році МОН розроблено проєкт Закону «Про професійну освіту». Уповноваженим було висловлено низку зауважень до проєкту акта: зокрема в частині розширення категорії представників неповнолітніх здобувачів освіти (відповідно до положень Сімейного та Цивільного кодексів України) під час відрахування із закладу освіти; виключення норми щодо позбавлення здобувача освіти академічної стипендії як заходу впливу до здобувача професійної освіти за систематичне невиконання ним обов'язків учасника освітнього процесу, зазначених в законопроєкті; оплати праці педагогічних працівників.[307]

6.6.2. Фахова передвища, вища освіта

(a) Право здобувачів освіти з інвалідністю чи особливими освітніми потребами на належні умови здобуття освіти

До Уповноваженого надходили звернення громадян — осіб з інвалідністю, а також з особливими освітніми потребами (далі — ОПП) — щодо неможливості складання ними ЄДКІ через стан здоров'я.

У липні–серпні 2024 року Уповноважений провів дистанційний моніторинг з метою вивчення питання забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю та осіб з ОПП — здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальностей 081 «Право» та 293 «Міжнародне право», атестація за якими здійснюється у формі ЄДКІ.

Моніторинг засвідчив наявність проблемних питань у забезпеченні здобувачів освіти з категорії осіб з інвалідністю та осіб з ООП належних умов здобуття освіти (складання ЄДКІ).

Зокрема, особи із порушенням зору не можуть технічно прочитати завдання ЄДКІ, особи з порушенням опорно-рухового апарату не можуть прибути безпосередньо до пункту тестування, в якому складають ЄДКІ.

Із аналізу наданої інформації вбачається, що питання забезпечення умов для складання ЄДКІ особами з інвалідністю та особами з ООП потребує системного підходу. Водночас законодавством наразі не передбачено окремих умов щодо складання ЄДКІ такими здобувачами освіти або звільнення їх від ЄДКІ.

Уповноваженим надано відповідні рекомендації МОН, зокрема щодо розробки проєкту Положення про умови проведення ЄДКІ, яким буде питання створення умов для складання ЄДКІ особами з інвалідністю та ООП, які опрацьовуються.

(b) Право на здобуття освіти відповідного рівня

Протягом 2024 року до Уповноваженого надходили звернення від громадян здобувачів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти щодо порушення їхнього права на здобуття освіти відповідного рівня у зв'язку з неможливістю скористатись

[306] Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

[307] станом на 18.03.2025 проєкт Закону "Про професійну освіту" внесено на розгляд Кабінету Міністрів України

своїм правом на отримання відстрочки від мобілізації, передбаченої пунктом 1 частини третьої статті 23 Закону України про мобілізацію[308].

За результатами розгляду звернень встановлено, що для отримання відстрочки необхідно надати Довідку з Єдиної електронної бали з питань освіти (далі — ЄДЕБО), в якій зазначається про здобуття рівня освіти, що є вищим за раніше здобутий рівень освіти. Водночас при визначенні послідовності здобуття освіти відповідно до алгоритму МОН береться до уваги факт відрахування з попереднього (незавершеного) навчання без одержання відповідного рівня освіти (тобто закінчення навчання) та, як наслідок, відсутності відповідного документа про здобуту освіту.

Уповноважений надав рекомендації МОН щодо перегляду алгоритму визначення послідовності здобуття освіти. Однак МОН зазначило, що після першого зарахування на навчання для здобуття відповідного рівня освіти, особі, яка приступила до навчання, надавалися необхідні освітні послуги, які забезпечували формування знань, умінь, навичок та загальних компетентностей на тому самому рівні вищої освіти, залишається сталою. Повторне зарахування означає, що особа знову формуватиме такі знання, уміння, навички та загальні компетентності.

Наразі питання залишається неврегульованим.

6.7. Захист прав споживачів

Протягом 2024 року до Уповноваженого надходили звернення від громадян про порушення їхніх прав як споживачів товарів, робіт і послуг, серед яких найбільше стосувалися нарахування заборгованості за житлово-комунальні послуги та припинення їх надання, а також виконання кредитних зобов'язань перед банками та фінансовими установами у період дії правового режиму воєнного стану.

6.7.1. Нарахування споживачам заборгованості за послуги з постачання і розподілу електричної енергії за період перебування населеного пункту під тимчасовою окупацією Російською Федерацією

До Уповноваженого зверталися громадяни щодо неправомірного нарахування їм заборгованості за послуги з постачання та розподілу електричної енергії за період тимчасової окупації територій РФ, невиконання оператори системи розподілу вимог Постанови КМУ № 206[309], якою забороняється нараховувати плату за житлово-комунальні послуги та стягувати заборгованість за ці послуги, утвореної після 24 лютого 2022 р. за відповідний період окупації.

До Уповноваженого звернулися члени одного із садових товариств Харківщини про нарахування їм заборгованості та пені за послуги з постачання та розподілу електричної енергії за період перебування території під тимчасовою окупацією РФ з 24

[308] Закон України «Про мобілізацію та мобілізаційну підготовку» від 21.10.1993 № 3543-XII, стаття 23: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text.

[309] Постанова Кабінету Міністрів України від 5 березня 2022 р. № 206 «Деякі питання оплати житлово-комунальних послуг в період воєнного стану», п. 1, ред. від 30.12.2023, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/206-2022-%D0%BF#Text

лютого до 13 вересня 2022 року.

У межах відкритого за зверненням заявників провадження Уповноваженого надані рекомендації НКРЕКП про вжиття заходів реагування щодо забезпечення прав заявників. За результатами проведеної НКРЕКП позапланової перевірки на оператора системи розподілу накладено штраф за порушення ліцензійних умов з розподілу електричної енергії у розмірі 102 425 грн та зобов'язано здійснити перерахунок обсягів спожитої садовим товариством електричної енергії за період тимчасової окупації території РФ.

6.7.2. Порушення прав мешканців багатоквартирних будинків на відключення від систем централізованого теплопостачання та постачання гарячої води

Протягом 2024 року до Уповноваженого надходили колективні та індивідуальні звернення від громадян з Київської, Кіровоградської, Львівської та Чернігівської областей щодо порушення їхніх прав як споживачів на відключення від системи централізованого теплопостачання та встановлення у квартирах індивідуального опалення, передбачені пунктом 12 частини першої статті 7 Закону № 2189-VIII[310], оскільки ОМС тривалий час не розглядають їх заяви та не приймають відповідні рішення.

До Уповноваженого надійшло звернення співвласників багатоквартирного будинку про те, що Стрийська міська рада з вересня 2023 року не розглядає їхню спільну заяву про відключення багатоквартирного будинку від системи централізованого опалення та постачання гарячої води та не виносить це питання на засідання постійно діючої комісії для розгляду питань щодо відключення споживачів від мереж (систем) централізованого опалення (теплопостачання) та постачання гарячої води.

У межах відкритого за зверненням заявників провадження Уповноваженого внесено подання Стрийській міській раді щодо забезпечення права співвласників багатоквартирного будинку на відключення від системи централізованого опалення та постачання гарячої води.

За результатами вжитих Уповноваженим заходів реагування Стрийська міська рада розглянула заяву співвласників багатоквартирного будинку про відключення від системи централізованого опалення та постачання гарячої води.

6.7.3. Порушення прав військовослужбовців, які зникли безвісти під час виконання бойового завдання або перебувають у російському полоні, на отримання пільг по сплаті кредиту.

Попри встановлені Законом № 2011-XII[311] пільги по сплаті кредиту, банки та фінансові установи продовжують нараховувати військовослужбовцям, які зникли безвісти під час

[310] пункт 12 частини 1 статті Закон України "Про житлово-комунальні послуги" від 09.11.2017 № 2189-VIII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text

[311] Закон України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей", від 20.12.1991 № 2011-XII, п. 15 ст. 14 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

виконання бойового завдання або потрапили у полон, відсотки за користування кредитом, штрафні санкції, пеню, а також подають судові позови про стягнення заборгованості.

До Уповноваженого звернулася мати двох військовослужбовців, які перебувають в полоні РФ, про те, що банк, в якому один із синів брав кошти у кредит, продовжує нараховувати відсотки та пеню по кредиту.

У межах провадження Уповноваженого встановлено, що син заявниці перебуває на військовій службі за контрактом, а пільги, передбачені пунктом 15 статті 14 Закону 2011-XII, не поширюється на військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом та брали або беруть участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією РФ проти України.

Уповноважений звернуся до Уряду з рекомендаціями про необхідність законодавчого врегулювання вказаного проблемного питання.

Рекомендації Уповноваженого враховані у прийнятому Законі № 3621-IX[312], яким врегульовано питання щодо поширення пільг, передбачених пунктом 15 статті 14 Закону № 2011-XII, на військовослужбовців незалежно від виду проходження військової служби.

Попри зміни в законодавстві, звернення заявниці до банку про припинення нарахування заборгованості по кредиту сина та її готовність сплатити основні платежі по кредиту, звернення Уповноваженого до банку, а також клопотання Командування Військово-Морських Сил ЗСУ до банку про надання військовослужбовцю кредитних канікул, банк звернувся до суду про стягнення заборгованості з військовополоненого Захисника України. Враховуючи статус боржника, суд зупинив розгляд справи до його звільнення з полону.

6.7.4. Порушення прав членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України в галузі поховання

Протягом 2024 року до Уповноваженого надходили колективні та індивідуальні звернення членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України з Полтавської області та м. Києва щодо порушення ОМС їхніх прав як користувачів місця поховання на встановлення намогильних споруд за власні кошти, незабезпечення належного утримання кладовищ та місць поховань.

До Уповноваженого звернулися члени сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України, які були поховані на відведеному секторі для почесних поховань на Лісовому кладовищі м. Києва, про порушення їх прав як користувачів місць поховання на встановлення намогильних споруд за власні кошти, у зв'язку із внесеними Київською

[312] Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист», від 21.03.2024 № 3621-IX, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3621-IX#Text

міською радою змінами до рішення від 15 червня 2023 року № 6505/6546[313]. У межах відкритого за зверненням заявників провадження Уповноваженого внесено подання Київській міській раді щодо забезпечення прав заявників на встановлення намогильних споруд.

Враховуючи звернення родин померлих (загиблих) Захисників та Захисниць України до Київського окружного адміністративного суду про скасування відповідного рішення Київської міської ради, Уповноважений подав заяву про вступ у справу за позовом громадян до Київської міської ради як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, на стороні позивачів. На сьогодні судовий розгляд справи триває.

6.8. Право на безпечне довкілля

До Уповноваженого у 2024 році надходили звернення від громадян про порушення права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, які стосувалися: санітарного законодавства; забруднення атмосферного повітря; поводження з побутовими відходами та стану водних ресурсів.

6.8.1. Стан прийняття нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію Закону України «Про управління відходами» (далі — Закон про управління відходами)[314].

Закон про управління відходами від 20 червня 2022 року, який набрав чинності 09 липня 2023 року, повною мірою на практиці не застосовується у зв'язку з неприйняттям нормативно-правових актів, необхідних для його реалізації, до моменту набрання чинності цим Законом.

Уповноваженим здійснено моніторинг стану прийняття нормативно-правових актів, передбачених пунктом 8 Прикінцевих та перехідних положень Закону про управління відходами.

Станом на 01.01.2025 не прийнято 8 із 16 нормативно-правових актів, необхідних для реалізації цього Закону:

- чотири порядки щодо: виявлення та обліку відходів, власник яких не встановлений; державного обліку відходів та подання звітності; обліку відходів та форми до нього; розроблення програми контролю та моніторингу полігону та вимог до неї;
- правила щодо: технічної експлуатації установок зі спалювання відходів та установок із сумісного спалювання відходів; технічної експлуатації полігонів, припинення експлуатації, рекультивації та догляду за полігонами після припинення їх експлуатації;
- цільові показники щодо підготовки відходів до повторного використання, переробки, іншого матеріального відновлення, включаючи зворотне заповнення, та порядок їх виконання;
- типові форми обліку відходів.

[313] Рішення Київської міської ради від 09.11.2023 № 7288/7329 «Про внесення змін до рішення Київської міської ради від 15 червня 2023 року№ 6505/6546 "Про деякі питання функціонування секторів для почесних поховань, відведених на міських кладовищах" (зі змінами, внесеними рішенням Київської міської ради від 13 липня 2023 року № 6909/6950)», https://kmr.gov.ua/uk/content/rishennya-kyyivskoyi-miskoyi-rady-9088

[314] Закон України «Про управління відходами» ред. від 20.06.2022 № 2320-IX, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text

Крім того, уніфікована форма акта[315], яка складається за результатами заходу державного нагляду (контролю), містить посилання на нечинний Закон України «Про відходи» та підзаконні нормативно-правові акти, які не відповідають чинному Закону про управління відходами.

Уповноваженим надано рекомендації Міндовкілля щодо розроблення вищезазначених нормативно-правових актів та внесення змін до уніфікованої форми акта, які опрацьовуються.

6.8.2. Стан розроблення, затвердження та виконання програм державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря

Постановою Кабінету Міністрів України № 827 від 14 серпня 2019 року[316] затверджено Порядок здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря (далі — Порядок). У пункті 18 Порядку встановлено, що для здійснення моніторингу атмосферного повітря для кожної зони та агломерації затверджується програма державного моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря (далі — програма).

У III кварталі 2024 року Уповноваженим здійснено безвиїзний моніторинг стану розроблення, затвердження та виконання вищезазначених програм органами управління якістю атмосферного повітря.

Моніторингом встановлено:

програму розробили та затвердили 32 з 42 органів управління якістю атмосферного повітря (ОВА: Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська; міські ради: Вінницька, Дніпровська, Житомирська, Запорізька, Криворізька, Львівська, Івано-Франківська, Полтавська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська та Київська міська військова адміністрація);

програму виконують лише 7 об'єктів моніторингу з 32, або 22%, а саме: Івано-Франківська, Сумська, Чернігівська ОВА, Криворізька, Львівська, Полтавська та Хмельницька міські ради;

програму не розробили три органи управління якістю атмосферного повітря, а саме: Донецька, Одеська ОВА, Миколаївська МР;

програму розробили, але не затвердили 6 органів управління якістю атмосферного повітря, а саме: Запорізька, Луганська, Миколаївська, Полтавська ОВА; Одеська, Харківська міські ради;

не оприлюднили програми (на дату проведення моніторингу) Кіровоградська та Сумська ОВА, Житомирська МР відповідно до пункту 20 зазначеного Порядку.

Також з'ясовано, що основними проблемними питаннями у здійсненні державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря є відсутність державного фінансування на розбудову та модернізацію державної системи спостережень за якістю атмосферного повітря.

[315] Наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 26.11.2019 № 450: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1293-19#Text

[316] Постанова Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 № 827 «Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2019-%D0%BF#Text

Щодо зазначеної проблеми Міндовкілля поінформувало Уповноваженого, що ним опрацьовується питання щодо залучення міжнародної технічної допомоги для модернізації системи моніторингу якості повітря в Україні.

Уповноважений надав рекомендації органам управління якістю атмосферного повітря щодо розроблення, затвердження й оприлюднення вищезазначених програм. Зокрема, на виконання рекомендацій Уповноваженого Кіровоградською та Сумською ОВА, Житомирською МР оприлюднено програми, чим поновлено право на доступ до екологічної інформації, передбачене статтею 25 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»[317].

6.8.3. Невиконання органами місцевого самоврядування делегованих повноважень у сфері природоохоронного законодавства

До Уповноваженого надходили індивідуальні та колективні звернення від громадян, у яких повідомлялось, що ОМС не вживають заходи контролю за фактами порушення суб'єктами господарювання природоохоронного законодавства. За результатами розгляду звернень з'ясовано системну проблему, пов'язану із невиконанням ОМС делегованих повноважень, передбачених Законом про місцеве самоврядування[318], щодо здійснення контролю за діяльністю суб'єктів господарювання у сфері управління побутовими відходами та за використанням та охороною земель.

До Уповноваженого надійшло колективне звернення жителів с. Хотів Обухівського району Київської області щодо зливання впродовж чотирьох років асенізаторським транспортом нечистот на земельні ділянки Феодосіївської ТГ Київської області. За зверненням відкрито провадження Уповноваженого та надано рекомендації Держекоінспекції щодо проведення заходу державного нагляду (контролю) за діяльністю КП «Хотів».

Встановлено низку системних порушень: не оформлено речові права на земельні ділянки під очисними спорудами (поля фільтрації); відсутні дозволи на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел та на користування надрами; не вживаються заходи щодо запобігання негативному впливу на земельні ділянки та ліквідації наслідків такого впливу; не забезпечується захист земель від засмічення; не здійснюється облік водовідведення на очисні споруди (поля фільтрації) та інші.

В результаті у КП «Хотів» посадову особу притягнуто до адміністративної відповідальності; Держводагентством підготовлено та направлено до Київського окружного адміністративного суду позов щодо скасування КП «Хотів» дозволу на спеціальне водокористування; надано вимогу Феодосіївській сільській раді Обухівського району Київської області щодо вжиття заходів контролю за додержанням КП «Хотів» вимог природоохоронного законодавства, термін виконання якої — до 16.06.2025.

[317] Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII, стаття 25: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text

[318] Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», від 08.01.2025, стаття 33 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

6.8.4. Права людини на безпечні для життя та здоров'я водні ресурси

За результатами розгляду звернень та проведених моніторингів Уповноваженого у 2024 році встановлено, що проблемні питання додержання права на безпечні водні ресурси переважно стосувалися забруднення вод скидами стічних вод та порушення зон санітарної охорони водних об'єктів.

До Уповноваженого надійшло колективне звернення жителів села Таценки Обухівського району Київської області щодо порушення ТОВ «Українська промислово-виробнича компанія» (далі — ТОВ «ПВК Україна») та ДП «Радпол» законодавства про охорону і раціональне використання вод та відтворення водних ресурсів (щодо порушення зони санітарної охорони джерела питного водопостачання — свердловини). За зверненням відкрито провадження Уповноваженого та надано рекомендації Держекоінспекції та Держгеонадра щодо проведення заходу державного нагляду (контролю).

Держекоінспекцією встановлено, що ТОВ «ПВК Україна» та ДП «Радпол» не виконують умови висновку з оцінки впливу на довкілля в частині дотримання режиму зон санітарної охорони джерел питної води: видано припис про усунення виявлених порушень, посадову особу ТОВ «ПВК УКРАЇНА» притягнуто до адміністративної відповідальності.

Держгеонадра встановлено порушення ДП «Радпол» умов спеціального дозволу на користування надрами: накладено штрафні санкції у розмірі 10,2 тис. грн, які добровільно сплачено та анульовано спеціальний дозвіл на користування надрами.

6.8.5. Заходи державного нагляду (контролю) в умовах дії правового режиму воєнного стану

Актуальним залишається питання відновлення заходів державного нагляду (контролю) у різних сферах діяльності суб’єктів господарювання, які впливають на права громадян.

У Щорічних доповідях про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2022[319] та 2023[320] роки Уповноваженим надавалися рекомендації Уряду щодо необхідності відновлення заходів державного нагляду (контролю) на всіх територіях, на яких не ведуться бойові дії та не є окупованими, які не враховані.

Протягом 2024 року до Уповноваженого надходили звернення громадян щодо порушення їхніх прав у сферах охорони навколишнього природного середовища, містобудівної діяльності, використання та охорони земель, питної води та питного водопостачання.

За результатами розгляду окремих звернень громадян встановлено причини, внаслідок яких заходи державного нагляду (контролю) не здійснюються у вищезазначених сферах.

[319] Щорічна доповідь Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році: https://ombudsman.gov.ua/report-2022/

[320] Щорічна доповідь Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році: https://ombudsman.gov.ua/report-2023/

(a) у сфері навколишнього природного середовища

Міндовкілля не надано дозвіл Держекоінспекції на проведення позапланових заходів державного нагляду (контролю) суб'єктів господарювання м. Запоріжжя, які забруднюють атмосферне повітря, у зв'язку із тим, що їх проведення створить адміністративне навантаження та тиск на основні діючі підприємства міста.

У межах відкритого провадження за зверненням громадян проведено робочу нараду за участі працівників Секретаріату Уповноваженого, представників Міндовкілля та Запорізької ОВА.

Результатом наради стали рекомендації Запорізької ОВА для промислових підприємств міста здійснювати поетапне зниження викидів при несприятливих метеорологічних умовах.

(b) у сфері державного контролю за використанням та охороною земель

За даними Держгеокадастру, у 2024 році надійшло 904 звернення від громадян щодо порушення їхніх земельних прав, які можливо встановити під час перевірки, за якими не проведено жодного позапланового заходу державного нагляду (контролю).

Мінагрополітики поінформувало, що Держгеокадастр не звертався за отриманням дозволів на здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) у 2024 році за такими зверненнями.

Уповноваженим здійснено аналіз виконання Держгеокадастром заходів державного нагляду (контролю) при здійсненні перевірки відповідності власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення вимогам, визначеним статтею 130 ЗК України[321]. Встановлено, що в період 2021 – лютий 2022 року здійснено 304 таких заходів, а у 2023–2024 роках такі заходи не здійснювалися.

(c) у сфері містобудівної діяльності

У 2024 році до ДІАМ надійшло 1382 звернення від громадян щодо порушень вимог законодавства у сфері містобудівної діяльності, з яких 40 потребували перевірки в рамках державного контролю. Крім того, отримано 254 звернення щодо порушення прав громадян об'єктом нагляду під час виконання ним повноважень у сфері містобудівної діяльності, з яких 4 потребували проведення перевірок.

За даними ДРС, у 2024 році здійснено 54 заходи державного архітектурно-будівельного контролю, та 6 заходів державного архітектурно-будівельного нагляду.

У межах розгляду Уповноваженим колективної скарги жителів м. Тернополя щодо стверджуваного незаконного будівництва багатоквартирних житлових будинків у м. Тернопіль встановлено, що заявники неодноразово зверталися до ДІАМ із проханням проведення позапланового заходу державного архітектурно-будівельного нагляду, однак такі звернення були відхилені через відсутність загрози, що має негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища, забезпечення безпеки держави та необхідності проведення відповідного

[321] Земельний кодекс України, ст. 130, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text

позапланового заходу.

Необхідність обґрунтування такого негативного впливу, а також погодження проведення позапланового заходу державного архітектурно-будівельного нагляду з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у відповідній сфері, передбачена наказом Мінрозвитку № 424 від 19.05.2023 «Про проведення позапланових заходів державного архітектурно-будівельного контролю (нагляду) на період воєнного стану»[322].

Уповноваженим 24.12.2024 внесено подання до Мінрозвитку щодо приведення у відповідність вимогам чинного законодавства зазначеного вище наказу з врахуванням того, що заходи державного архітектурно-будівельного нагляду не є заходами державного нагляду (контролю) проведення яких, обмежені Постановою № 303[323].

(d) у сфері питної води та питного водопостачання

Відповідно до покладених завдань Держпродспоживслужба здійснює державний нагляд (контроль) за дотриманням санітарного законодавства, санітарного й епідемічного благополуччя населення, зокрема у сферах питної води, питного водопостачання, водовідведення.

Починаючи з 01.10.2023 Держпродспоживслужба не здійснює державний нагляд (контроль) за дотриманням санітарного законодавства у цих сферах.

З позиції Держпродспоживслужби встановлено, що після введення в дію Закону України «Про систему громадського здоров'я»[324] орган, уповноважений здійснювати функції державного санітарно-епідеміологічного нагляду на відповідних територіях, відсутній. Аналогічна позиція викладена й Міністерством економіки України у своїх листах.

Для врегулювання законодавчої прогалини Держпродспоживслужбою розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог санітарного законодавства у сферах громадського здоров'я та санітарно-епідемічного благополуччя населення», однак цей законопроєкт не підтримується МОЗ.

З позиції МОЗ запропоновані зміни загрожують поверненням до старої, неефективної системи державного контролю, яка не відповідає сучасним європейським підходам до профілактики та нагляду за громадським здоров'ям, закріпленим у чинному законодавстві України.

МОЗ розробляється законопроєкт, який відповідатиме міжнародним зобов'язанням України.

[322] Наказ Міністерства розвитку громад та територій України № 424 від 19.05.2023 «Про проведення позапланових заходів державного архітектурно-будівельного контролю (нагляду) на період воєнного стану» https://mtu.gov.ua/documents/2278.html

[323] Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 р. № 303 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text

[324] Закон України «Про систему громадського здоров'я», від 06.09.2022 № 2573-IX, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text

У серпні 2024 року до Уповноваженого надійшло звернення від жителів м. Умань Черкаської області щодо порушення їхніх прав як споживачів послуги централізованого водопостачання у зв'язку з неналежною якістю водопровідної води. На підтвердження надано сертифікат аналізу водопровідної води, згідно з яким вода не відповідає нормам для питної води, у воді виявлено перевищення норми каламутності та вмісту заліза, а також коліформні бактерії.

У межах відкритого за зверненням заявників провадження Уповноваженого надано рекомендації Держпродспоживслужбі щодо здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду за дотриманням вимог санітарного законодавства комунальним підприємством «Уманьводоканал». Проте заходи санітарно-епідеміологічного нагляду не проведено.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Міністерству оборони України, Міністерству юстиції України, Міністерству фінансів України спільно з Національним банком України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт закону України щодо заборони банкам та фінансовим установам протягом дії воєнного стану в Україні та шести місяців після місяця, в якому воєнний стан буде припинено або скасовано, здійснювати будь-які дії щодо примусу військовослужбовців до оплати заборгованості по кредиту, подавати судові позови, проводити стягнення заборгованості у примусовому порядку.

Міністерству фінансів України:

забезпечити достатнє фінансування на закупівлю бланків посвідчень окремих категорій громадян з метою покриття їх фактичної потреби.

Міністерству культури та стратегічних комунікацій України:

провести повну цифровізацію інфраструктури музеїв, зокрема створити інформаційну систему для Музейного фонду України;

створити та впровадити загальний реєстр викрадених з України культурних цінностей під час війни;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо порядку визначення меж і режимів використання історичного ареалу населеного місця, порядку розроблення, затвердження та оприлюднення науково-проєктної (науково-дослідної) документації;

розробити науково-проєктну документацію з визначення меж та режимів використання буферних зон об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Міністерству розвитку громад та територій України

розробити та затвердити зміни до Порядку відключення споживачів від мереж (систем) централізованого опалення (теплопостачання) та постачання гарячої води в частині спрощення процедури відключення власників (співвласників) будівель, зокрема житлових

будинків, квартир та нежитлових приміщень багатоквартирних будинків від мереж (систем) централізованого опалення (теплопостачання) та постачання гарячої води.

Міністерству освіти і науки України:

затвердити Положення про умови проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту, в якому буде унормовано питання створення умов для складання ЄДКІ особами з інвалідністю або з особливими освітніми потребами;

привести у відповідність до норм чинного законодавства у сфері освіти алгоритм встановлення послідовності рівнів здобуття освіти, який використовується під час формування довідки про здобувача освіти за даними ЄДЕБО.

здійснити комплексний перегляд умов оплати праці педагогічних та науково-педагогічних працівників у межах наявних фінансових ресурсів та з урахуванням умов воєнного стану привести у відповідність Закон України «Про освіту» до вимог Конституції України.

Міністерству соціальної політики України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України:

проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо механізму зарахування до страхового стажу періодів роботи, за які роботодавець не сплатив ЄСВ, за умови подання ним звітності про нараховані внески;

проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796-XI для врегулювання проблемних питань здійснення доплати до пенсії непрацюючим пенсіонерам, які проживають на території радіоактивного забруднення;

проєкт постанови щодо порядку обчислення страхового стажу для забезпечення реалізації Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання обчислення страхового стажу та пенсійного забезпечення» від 25 квітня 2024 року № 3674-IX;

проєкт постанови про внесення змін до Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 жовтня 2021 р. № 1040, щодо призначення компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на професійній основі, в частині, що стосується висновку про стан здоров'я особи, яка потребує таких послуг;

Міністерству з питань стратегічних галузей промисловості України:

запровадити систему навчання та інструктажів для операторів критичної інфраструктури з метою підвищення якості та точності внесення даних до Реєстру об'єктів критичної інфраструктури.

Мінекономіки:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо внесення змін до постанови від 13 березня 2022 року № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» для

відновлення здійснення заходів державного нагляду (контролю) на всіх територіях, на яких не ведуться бойові дії та які не є окупованими.

Міністерству охорони здоров'я України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт закону України з метою врегулювання питання здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог санітарного законодавства у сферах господарської діяльності, які можуть становити ризик для здоров'я та санітарно-епідемічного благополуччя населення;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт змін до постанови Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 р. № 1303 «Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань» в частині доповнення переліку категорій захворювань синдромом Швахмана-Даймонда, у разі амбулаторного лікування яких лікарські засоби відпускаються безоплатно;

затвердити національний класифікатор рідкісних (орфанних) захворювань;

актуалізувати галузеві стандарти у сфері охорони здоров'я (настанови, стандарти та уніфіковані клінічні протоколи) для виявлення, ранньої діагностики та лікування пацієнтів, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання;

організувати та провести інформаційні кампанії щодо прав громадян на одержання медичних послуг, зокрема з питань репродуктивного здоров'я, за рахунок коштів державного бюджету.

Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України нормативно-правові акти, необхідні для реалізації Закону України «Про управління відходами».

Міністерству фінансів України, Міністерству соціальної політики України, Пенсійному фонду України:

вжити заходи для забезпечення погашення заборгованості з пенсійних та соціальних виплат за рішеннями національних судів.

Міністерству охорони здоров'я України, обласним, Київській міській державній адміністрації:

розробити та впровадити регіональні програми соціально-психологічної підтримки пацієнтів, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання.

Національній службі здоров'я України:

запровадити коефіцієнт розрахунку оплати за надання допомоги орфанним пацієнтам в межах програми медичних гарантій

Одеській ОВА, Миколаївській міській раді:

розробити та затвердити програми державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря.

Запорізькій, Миколаївській, Полтавській ОВА, Одеській, Харківській міським радам:

затвердити програми державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря.

7. Національний превентивний механізм. Права людини в місцях несвободи

7.1. Національний превентивний механізм (НПМ)

Основні цифри

Загальна кількість звернень	18
Кількість випадків відновлення прав	Інформація про поновлені права в Департаменті НПМ не обліковується. За результатами кожного відвідування складають звіти, надають рекомендації, виконання яких зумовлює поновлення прав людини всіх або частини утримуваних осіб у місцях несвободи та забезпечення реалізації прав людини у майбутньому.
Кількість опрацьованих проектів НПА	21
Кількість моніторингів (виїзних і безвиїзних)	543
Кількість актів реагування (подання Уповноваженого, конституційне подання)	70
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів та ін.	585
Кількість запитів та ініціативних листів	898
Кількість складених протоколів	5

Реалізовуючи функцію НПМ, 2024 року працівники Секретаріату Уповноваженого спільно з представниками громадських організацій здійснили 543 відвідування місць несвободи, зокрема за областями: Вінницька – 10, Волинська – 25, Дніпропетровська – 35, Донецька – 5, Житомирська – 32, Закарпатська – 26, Запорізька – 22, Івано-Франківська – 23, Київська – 10,

Кіровоградська – 26, Львівська – 15, Миколаївська –13, Одеська – 36, Полтавська – 30, Рівненська – 29, Сумська – 24, Тернопільська – 13, Харківська – 25, Херсонська – 3, Хмельницька – 23, Черкаська – 31, Чернівецька – 34, Чернігівська – 35, Київ – 18.

Для запобігання катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання здійснено відвідування місць несвободи, які належать до сфери управління:

- Міністерства соціальної політики України – 142;
- Державної судової адміністрації України – 120;
- Міністерства охорони здоров'я України – 16;
- Міністерства юстиції України – 64;
- Міністерства освіти і науки України – 13;
- Міністерства внутрішніх справ України – 129;
- Міністерства оборони України – 11;
- Державної міграційної служби України – 5;
- Державної прикордонної служби України – 3;
- Служби безпеки України – 2;
- закладів приватної форми власності – 38.

Вісім «кластерних» відвідувань здійснили в Чернівецьку, Житомирську, Чернігівську, Миколаївську, Одеську, Черкаську, Запорізьку та Кіровоградську області.

За результатами відвідувань виявлено системні порушення прав і свобод людини та громадянина в місцях несвободи, зокрема прав: на захист від катувань, жорстокого або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; на достатній життєвий рівень; на свободу та особисту недоторканність; на охорону здоров'я, медичну допомогу; на життя та безпечні умови утримання; на працю та захист від експлуатації; прав осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення та інших.

2024 року Уповноважений вніс 70 подань до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності для вжиття заходів щодо усунення виявлених порушень.

Збройна агресія РФ негативно впливає на систему місць несвободи в Україні. З початку широкомасштабного вторгнення РФ на територію України внаслідок воєнних дій було зруйновано 370 та пошкоджено 3584 заклади освіти, що становить 15,15% загальної кількості закладів освіти на підконтрольній Україні території. Відомості щодо зруйнованих і пошкоджених закладів освіти на тимчасово окупованих територіях уточнити немає можливості. Так, 2024 року завдано авіаційного удару по будівлі Сумського геріатричного пансіонату для ветеранів війни та праці, де перебував 221 підопічний[325], та здійснено обстріл комунального некомерційного підприємства «Херсонський міський геріатричний центр» Херсонської міської ради[326].

[325] "Все добре було, поки росіяни не прийшли". Що відомо про удар по будинку для літніх людей у Сумах / Суспільне Суми: https://suspilne.media/sumy/840243-vse-dobre-bulo-poki-rosiani-ne-prijsli-so-vidomo-pro-udar-po-budinku-dla-litnih-ludej-u-sumah/

326 Армія РФ атакувала геріатричний центр на Херсонщині: є постраждалі / ТСН:https://tsn.ua/ato/armiya-rf-atakuvala-geriatrichniy-centr-na-hersonschini-ye-postrazhdali-2676045.html

Руйнувань і значних ушкоджень зазнали будівлі/приміщення судів, органів та установ системи правосуддя, особливо в зонах активних бойових дій. Станом на 31.12.2024 з початку повномасштабного вторгнення РФ 140 будівель/приміщень 125 судів зазнали пошкоджень різного ступеня, з яких 16 будівель зруйновано (дві з яких – частково). З цієї кількості протягом 2024 року зазнали пошкоджень 26 приміщень/будівель 28 судів, з яких дві будівлі зруйновано.

Унаслідок запровадження воєнного стану в Україні в органах охорони державного кордону із загальної кількості наявних місць тимчасового тримання (далі – МТТ), яка становить 41, наразі призупинено функціонування 22 МТТ.

7.1.1. Порушення прав людини в місцях несвободи системи Міністерства юстиції України

Досвід попередніх років роботи груп НПМ свідчить про найбільшу кількість порушень прав людини в установах Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, який є міжрегіональним територіальним органом Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань і органом Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України).

Загалом в установах ДКВС України діють 25 слідчих ізоляторів (установ виконання покарань), 56 виправних колоній, 5 таборів для тримання військовополонених, чотири виправних центри та одна виховна колонія, у яких станом на 31.12.2024 перебували 40 280 осіб.

2024 року групи НПМ відвідали 46 пенітенціарних установ ДКВС України, зокрема 29 слідчих ізоляторів (установ виконання покарань), 15 виправних колоній і два табори для тримання військовополонених.

Як свідчать результати відвідувань груп НПМ, керівництво Міністерства юстиції України залишає без належної уваги рекомендації ЄКПТ, який у доповіді до Уряду України за наслідками візиту до України 16–27 жовтня 2023 року[327] серед іншого зазначає, що навіть під час збройних конфліктів має бути гарантовано основні права ув'язнених і засуджених, зокрема право на тримання в гідних умовах.

(а) випадки сегрегації та дискримінації утримуваних осіб

У пенітенціарних установах ДКВС України досі існує практика дискримінації та стигматизації утримуваних осіб, що виражається у їх поділі на так звані «касти».

Таким чином, на одних осіб покладається обов'язок прибирати вбиральні, вони постійно зазнають утисків і насмішок від інших засуджених, вимушені постійно перебувати в ізоляції від загалу, у їдальні харчуються за окремим столом, а інші намагаються впливати на вирішення конфліктних ситуацій, доставку заборонених предметів, стан правопорядку та оперативної обстановки в установах.

Наведене є очевидною дискримінацією, коли група осіб, які перебувають в установі, зазнає неприпустимих обмежень у визнанні, реалізації та користуванні загальновизнаним основоположним правом на повагу до людської гідності.

[327] Доповіді до Уряду України за наслідками проведеного візиту до України 16–27 жовтня 2023 року [CPT/Inf (2024) 20] 26.04.2024, пункт 58: https://rm.coe.int/1680af632a

Європейський суд з прав людини у справі «S.P. and others v. Russia»[328] наголосив на потребі боротьби з негативним впливом неформальної тюремної ієрархії та постановив, що наявність особливо вразливих категорій утримуваних осіб, які зазнають постійних утисків, – це порушення вимог статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Під час конфіденційного спілкування з утримуваними особами в державній установі «Запорізький слідчий ізолятор» надходили численні скарги щодо ненадання медичної допомоги особам, які належать до особливо вразливої категорії ув'язнених, і повідомлення про випадки відмови медичних працівників навіть здійснювати їх прийом

Усе це можна розцінювати як катування, а саме – спричинення морального страждання, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду за мовчазної згоди посадових осіб установи відповідно до статті 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання[329].

(b) неналежні умови тримання в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах та дискримінація за майновим станом особи

Передусім ідеться про мінімальну житлову площу на одного засудженого, яку згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань»[330] з 1 січня 2012 року збільшено з 3 до 4 м^2 на одного засудженого.

Відтоді керівництво Міністерства юстиції України не вжило заходів для увідповіднення норм площі до вимог національних нормативно-правових актів і наближення їх до європейських стандартів.

Натомість з 2014 року за ініціативи керівництва Міністерства юстиції України поступово припинено діяльність 41 пенітенціарної установи, а засуджених переведено для подальшого відбування покарання до установ інших регіонів.

Таким чином надмірна чисельність засуджених у виправних колоніях призводить до порушень норм площі, закріплених статтею 115 КВК України[331].

[328] Справа «S.P. and others v. Russia» (заяви № 36463/11 та 10 інших) / Офіційний вебсайт Європейського суду з прав людини, 02.08.2023: https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20S.P.%20AND%20OTHERS%20v.%20RUSSIA\%22%22],%22itemid%22:[%22001-224435%22]}

[329] Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ред. від 08.09.1992, пункт 1: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

[330] Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань», ред. від 21.01.2010: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1828-17#Text

[331] Кримінально-виконавчий кодекс України, ред. від 01.01.2025, частина 1 ст. 115: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text

Порушення норм площі притаманне і для слідчих ізоляторів, у яких для осіб, взятих під варту, відповідно до вимог статті 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення»[332] мінімальний правовий стандарт житлової площі в камерах на одну особу становить 2,5 м^2.

На жаль, під час відвідувань 2024 року представники груп НПМ продовжували регулярно фіксувати порушення встановлених норм площі на одну особу, інформацію про які відображено у звітах[333], скерованих керівництву Міністерства юстиції України, та відповідних актах реагування[334].

У камерних приміщеннях ДУ «Київський слідчий ізолятор» представники групи НПМ зафіксували площу на одного ув'язненого, яка становила 1,19 м^2 замість встановлених законодавством 2,5 м^2.

Крім того, через переповненість деяких камерних приміщень і недостатню кількість спальних місць у них деякі ув'язнені вимушені спати по черзі або взагалі на підлозі.

Подібна ситуація склалася в ДУ «Сокирянська виправна колонія (№ 67)», де зафіксовано фактичну площу на одного засудженого 1,8 м^2 замість встановлених національними нормативно-правовими актами 4 м^2.

Порушення норм площі також пов'язане з наявністю на територіях майже кожної установи виконання покарань житлових корпусів, які не використовують через різні обставини.

Під час відвідування ДУ «Вільнянська установа виконання покарань (№ 11)» група НПМ встановила, що на території установи розміщено п'ять режимних корпусів, однак один корпус не введено в експлуатацію, ще один перебуває в аварійному стані через фактичну відсутність 95% даху.

Таким чином група НПМ на момент відвідування камерного приміщення №35, у якому перебували семеро засуджених до довічного позбавлення волі, виявила фактичну площу на одного засудженого 3 м^2 замість встановлених національними нормативно-правовими актами 4 м^2.

Невиконання рекомендацій Європейського комітету та неналежні умови тримання ув'язнених і засуджених осіб у пенітенціарних установах ДКВС України призводить до подання чергових заяв проти України до ЄСПЛ.

Так, під час опрацювання рішень ЄСПЛ, які стосуються лише діяльності державної установи «Київський слідчий ізолятор», встановлено, що з початку 2024 року ЄСПЛ прийнято

[332] Закон України «Про попереднє ув'язнення», ред. від 01.01.2025, частина 2 ст. 11: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text

[333] Звіти за результатами моніторингових візитів, 2024 рік / Офіційний вебсайт Офісу Омбудсмана: https://ombudsman.gov.ua/uk/zviti-za-rezultatami-monitoringovih-vizitiv/2024

[334] Подання, 2024 рік / Офіційний вебсайт Офісу Омбудсмана: https://ombudsman.gov.ua/uk/podannya

13 рішень у справах проти України[335], у яких встановлено порушення вимог статті 3 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод.

Загалом з 2012 року ЄСПЛ ухвалив 77 рішень про неналежні умови тримання у державній установі «Київський слідчий ізолятор». Загальна сума відшкодування, яку Україна повинна сплатити за цими рішеннями становить близько 1 млн євро.

Тимчасом як більшість осіб у слідчих ізоляторах ДКВС України тримають у неналежних умовах, з 2020 року Міністерство юстиції України запровадило платну послугу із забезпечення поліпшених умов тримання у камерних приміщеннях слідчих ізоляторів.

Камерні приміщення, за перебування у яких особа, узята під варту, щомісяця сплачує грошові кошти, обладнують у розрахунку не менше 6 м^2 житлової площі на одну особу.

Окрім цього, у таких камерних приміщеннях передбачено наявність комп'ютерного робочого місця, душової кабіни, електричного водонагрівача, холодильника, мікрохвильової печі, мультиварки, телевізора, можливості доступу до Інтернету та телефонного зв'язку тощо.

Таким чином більшість осіб, взятих під варту, які перебувають у слідчих ізоляторах ДКВС України, отримують менше прав, можливостей або переваг, аніж ті, хто користується платною послугою із забезпечення поліпшених умов тримання, та стають жертвами дискримінації через їхній майновий стан.

(c) порушення прав ув'язнених і засуджених на належні умови праці

Під час відвідування пенітенціарних установ ДКВС України представники груп НПМ виявили, що залучення засуджених та ув'язнених до виконання виробничих завдань здійснюють переважно без належного документального оформлення, тривалість робочого часу здебільшого перевищує 40 годин на тиждень, робітники не завжди отримують належну

[335]«Case of Mukhtarkulyyev and Others v. Ukraine» (Application no. 57031/21 and 5 others – see appended list). База даних HUDOC практики ЄСПЛ, 18.01.2024: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-230305
«Case of Kostyuchenko and Others v. Ukraine» (Application nos. 8908/22 and 10 others – see appended list). База даних HUDOC практики ЄСПЛ, 28.03.2024: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-231762
«Case of Yeremenko and Others v. Ukraine» (Applications nos. 34958/22 and 5 others – see appended list). База даних HUDOC практики ЄСПЛ, 11.04.2024: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-232050
«Case of Koldobenko and Others v. Ukraine» (Applications nos. 7734/22 and 6 others – see appended list). База даних HUDOC практики ЄСПЛ, 11.04.2024: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-232046
«Case of Chupryna and Others v. Ukraine» (Application no. 22896/22 and 4 others – see appended list). База даних HUDOC практики ЄСПЛ, 25.04.2024: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-233241
«Case of Brygynets and Others v. Ukraine» (Applications nos. 17492/23 and 2 others – see appended list). База даних HUDOC практики ЄСПЛ, 16.05.2024: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-233655
«Case of Vasylenko and Others v. Ukraine» (Application no. 3938/23 and 2 others –see appended list). База даних HUDOC практики ЄСПЛ, 06.06.2024: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-234020
«Case of Kilikhevich v. Ukraine» (Application no. 43958/15). База даних HUDOC практики ЄСПЛ, 04.07.2024: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-235746
«Case of Obolonchyk and Others v. Ukraine» (Applications nos. 19532/23 and 2 others – see appended list). База даних HUDOC практики ЄСПЛ, 04.07.2024: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-234621
«Case of Matyushonok v. Ukraine» (Application no. 34590/06). База даних HUDOC практики ЄСПЛ 11.07.2024: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-234803
«Case of Yermakov and Others v. Ukraine» (Applications nos. 50634/21 and 7 others – see appended list). База даних HUDOC практики ЄСПЛ, 14.11.2024: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-237974
«Case of Tereshchenkov and Others v. Ukraine» (Applications nos. 173/22 and 9 others – see appended list). База даних HUDOC практики ЄСПЛ, 28.11.2024: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-238127
«Case of Dyumin and Others v. Ukraine» (Applications nos. 32715/23 and 5 others – see appended table). База даних HUDOC практики ЄСПЛ, 12.12.2024: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-238396

винагороду за виконану роботу та працюють у виробничих цехах без дотримання вимог техніки безпеки.

У процесі конфіденційного спілкування із ув'язненими, працевлаштованими на посадах працівників відділення господарчого обслуговування державної установи «Кропивницький слідчий ізолятор», встановлено, що лише один з 16 працівників отримує заробітну плату на підставі укладеного з ним трудового договору. Решта 15 осіб, взятих під варту, виконують роботи в їдальні установи без оплати праці як такі, що залучені до виконання робіт з благоустрою відповідно до вимог статті 16 Закону України «Про попереднє ув'язнення». Робочий день таких працівників у годинному вимірі не відрізняється від робочого дня тих працівників, які за свою роботу отримують заробітну плату.

Крім того, працівників з-поміж засуджених залучають до праці на безоплатній основі або за недостатні кошти. Вони виконують роботи з благоустрою (дозволено до двох годин на день) відповідно до КВК України, проте фактично працюють повний робочий день без оплати праці або за продукти харчування (чай, кава), цигарки тощо.

Період працевлаштування в установах робітникам, яких використовують без оплати праці, не включають до стажу роботи, який відповідно до статті 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення»[336] має бути не менше 25 років для призначення пенсії за віком і позбавляє права на соціальні гарантії.

(d) недотримання права на відпочинок працівників пенітенціарних установ

За результатами відвідування пенітенціарних установ представники груп НПМ зафіксували, що працівники відділів нагляду та безпеки деяких установ несуть службу із значним перенавантаженням, яке у деяких установах складає по 48 годин за зміну. Практика понаднормової праці персоналу призводить до синдрому постійної втоми, неконтрольованої дратівливості та емоційного виснаження, що відображається на відносинах із засудженими та ув'язненими.

У Доповіді за результатами відвідувань пенітенціарних установ України, які відбувалися з 16 до 27 жовтня 2023 року, Європейський комітет рекомендує покласти край 24-годинним змінам персоналу.

Також представники Комітету зазначають, що наявна система позмінної роботи, яка вимагає від пенітенціарного персоналу працювати по 24 години на добу, є недосконалою за своєю суттю і негативно впливає на професійні стандарти.

[336] Закон України «Про пенсійне забезпечення», ред. від 14.08.2021, ст. 12: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text

Встановлені факти недотримання права на відпочинок працівників пенітенціарних установ відображено у звітах, скерованих керівництву Міністерства юстиції України[337] та відповідних актах реагування[338].

(е) Неналежна організація надання медичної допомоги в діяльності Державної установи «Центр охорони здоров'я ДКВС України» (ДУ «ЦОЗ ДКВС України»)

2024 року НПМ здійснив перевірку медичних закладів Державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» (ДУ «ЦОЗ ДКВС України»). Незважаючи на попередні рекомендації НПМ, виявлено численні порушення прав осіб, які отримують медичну допомогу в пенітенціарних установах.

У рішенні «Поворозний проти України» (Заява № 5276/13)[339] та інших подібних рішеннях ЄСПЛ наголошує, що державні органи повинні забезпечити оперативність і точність встановлення діагнозу та лікування. А якщо це викликано погіршенням стану здоров'я – регулярність і систематичність нагляду та наявність плану терапевтичних заходів для ефективного лікування захворювань ув'язненої особи або запобігання їхньому ускладненню. Суд наголосив, що медична допомога, яку надають в установах виконання покарань, має відповідати рівню допомоги, яку державні органи зобов'язалися надавати для всього населення, про що також наголошує ЄКПТ.

Водночас системні порушення в діяльності ДУ «ЦОЗ ДКВС України» призводять до нехтування цими принципами.

(1) Неукомплектованість медичними працівниками та недотримання стандартів надання медичної допомоги

Критичною проблемою залишається неукомплектованість медичних частин і лікарень ДУ «ЦОЗ ДКВС України» кваліфікованим медичним персоналом. Що більше, до виконання обов'язків молодшого медичного персоналу незрідка залучають засуджених осіб.

Первинних і профілактичних медичних оглядів засуджених і ув'язнених осіб у багатьох випадках не проводять взагалі. Така ситуація призводить до неможливості належного моніторингу стану здоров'я цих осіб, що підвищує ризики несвоєчасного виявлення та лікування захворювань. Ситуацію ускладнює відсутність доступу медичних працівників до єдиної інформаційної мережі (Електронної системи охорони здоров'я), що створює перепони в отриманні даних про медичну історію засуджених та ув'язнених осіб до їхнього потрапляння в пенітенціарні установи.

Окремо варто зазначити, що медичні консультації незрідка проводять у присутності немедичного персоналу. Це грубо порушує право засуджених та ув'язнених осіб на конфіденційність інформації про стан їхнього здоров'я, що може викликати в них почуття вразливості та недовіри до медичного персоналу.

[337] Звіти за результатами моніторингових візитів 2024 рік / Офіційний вебсайт Офісу Омбудсмана: https://ombudsman.gov.ua/uk/zviti-za-rezultatami-monitoringovih-vizitiv/2024

[338] Подання 2024 рік / Офіційний вебсайт Офісу Омбудсмана: https://ombudsman.gov.ua/uk/podannya

[339] Справа «Поворозний проти України» (Заява № 5276/13) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f35#Text

Також поширеною проблемою є ускладнений доступ засуджених та ув'язнених осіб до лікарів, особливо у слідчих ізоляторах. Ув'язнені змушені очікувати тривалий час, перш ніж потраплять на прийом до лікаря та отримають консультацію та медичну допомогу.

Під час відвідування Запорізької міської медичної частини філії ДУ «ЦОЗ ДКВС України» в Запорізькій області група НПМ отримала численні скарги ув'язнених осіб на перешкоджання доступу до лікаря. Зокрема ув'язнені, які перебувають у камерних приміщеннях разом з іншими особами, вимушені спочатку отримати згоду від фельдшера на відвідування медичної частини. Також для потрапляння на прийом до лікаря ув'язнені вимушені складати письмову заяву, яка зберігається медичними працівниками один день, а потім знищується. Окремі ув'язнені вимушені очікувати більше тижня, перш ніж отримають медичну консультацію.

Медичні частини та лікарні не мають достатньої кількості лікарських засобів і виробів медичного призначення. Виявлено випадки використання протермінованих лікарських засобів та неналежного їх зберігання. Не менш важливою проблемою є порушення вимог утилізації медичних відходів.

Харчування пацієнтів у пенітенціарних установах також викликає занепокоєння. Наразі засуджені та ув'язнені особи, які проходять лікування в умовах стаціонару медичних закладів ДУ «ЦОЗ ДКВС України», отримують харчування відповідно до норми № 8, встановленої постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 1992 р. № 336[340]. Однак ця норма не відповідає сучасним принципам достатнього та збалансованого харчування, не враховує фізіологічні потреби людини в харчових речовинах та енергії, особливо з огляду на стан здоров'я осіб, які потребують лікування.

Особливої уваги потребують особи зі стійким обмеженням життєдіяльності. У більшості випадків для них не створено необхідних умов доступності, також вони залишаються без реабілітаційної допомоги, важливої для підтримання їхнього фізичного та психічного здоров'я, що порушує вимоги Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні»[341].

(2) неналежна фіксація випадків тілесних ушкоджень

Ще один надзвичайно тривожний факт – неналежна фіксація випадків тілесних ушкоджень, виявлених у засуджених та ув'язнених осіб. Замість ретельного документування медичні працівники «ЦОЗ ДКВС» часто обмежуються формальними записами.

Незважаючи на те, що окремі нормативні акти, які використовують у місцях несвободи, частково увідповіднено рекомендаціям Стамбульського протоколу[342], окремі його положення,

[340] Норми харчування осіб, яких утримують в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Національної поліції, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 16.06.1992 №336. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-92-%D0%BF#Text

[341] Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 06.10.2005 № 2961-IV: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text

[342] Стамбульський протокол. Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання https://surl.gd/mcxujy

як і відповідні зауваження ЄКПТ[343], залишаються невиконаними. Зокрема під час документування факту наявності тілесного ушкодження у засуджених та ув'язнених осіб медичні працівники досі не фіксують власних спостережень щодо відповідності між будь-якими твердженнями постраждалого та об'єктивними медичними висновками. Як наслідок, переважна більшість осіб, які зазнали жорстокого поводження, повідомляють, що отримали тілесні ушкодження з власної необережності або зовсім відмовляються назвати причину травм, побоюючись негативних наслідків.

Відсутність незалежного та об'єктивного документування тілесних ушкоджень значно ускладнює як запобігання насильству, так і проведення ефективних розслідувань. Це також підриває довіру до пенітенціарної системи та створює атмосферу безкарності для тих, хто допускає насильство щодо осіб, які перебувають у пенітенціарних установах.

Під час відвідування Кропивницької міської медичної частини № 14 філії ДУ «ЦОЗ ДКВС України» в Черкаській та Кіровоградській областях група НПМ встановила, що ув'язнений Д. отримав тілесне ушкодження під час перебування у камері, а саме «крововилив лівого ока, гематому, забій м'яких тканин, забій лівої скроні, гематому шкіри голови зліва». Водночас медичні працівники не зробили фото тілесних ушкоджень, а також направили повідомлення прокурору у порушення встановлених вимог виключно телефонним дзвінком. Крім того, у медичній карті амбулаторного хворого відсутні відомості щодо наданої йому медичної допомоги.

(3) медична допомога особам з інфекційними захворюваннями

Вірусний гепатит С (ВГС) – фактор розвитку важких ускладнень, таких як рак та цироз печінки, що призводить до зниження життєдіяльності та передчасної смерті. Відсутність належної медичної допомоги засудженим та ув'язненим особам, хворим на вірусний гепатит С, залишається серйозною проблемою.

У багатьох випадках засудженим і ув'язненим особам, у яких виявлено антитіла до вірусного гепатиту С, не здійснюють необхідні обстеження методом полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР), необхідні для призначення лікарем-інфекціоністом противірусного лікування. Зокрема за інформацією Мін'юсту протягом 2024 року в пенітенціарних установах перебували 4249 осіб з підозрою на наявність вірусного гепатиту С (чутливість більшості подібних тестів досягають 92–98%), проте лише у 2040 осіб діагноз було підтверджено методом ПЛР, ще менше отримали противірусне лікування.

У багатьох випадках засудженим і ув'язненим особам, у яких виявили антитіла до вірусного гепатиту С, не здійснюють необхідні дообстеження для встановлення остаточного діагнозу та не призначають противірусне лікування.

Так, 2023 року серед 43 802 осіб, які перебували в пенітенціарних установах, підозру на ВГС встановили у 7530 осіб (17,2%). Водночас дообстеження та підтвердження діагнозу вірусного гепатиту С (ВГС) проводилось лише 1805 пацієнтам, з яких 1491 особа отримала противірусне лікування.

[343] Доповідь для Уряду України щодо проведеного візиту ЄКПТ в Україну з 16 до 27 жовтня 2023 р. https://rm.coe.int/1680b0e1f9

На стаціонарі пацієнти перебувають у камерах, які не відповідають терапевтичним умовам і санітарно-гігієнічним вимогам, що створює додаткові ризики для здоров'я ув'язнених. Пацієнтів з інфекційними захворюваннями, такими як туберкульоз, незрідка утримують у звичайних камерах у режимних корпусах поруч з іншими ув'язненими. Така практика порушує базові принципи інфекційного контролю та суттєво підвищує ризик поширення інфекційних захворювань серед засуджених та ув'язнених осіб.

(4) медична допомога особам з психічними розладами

Проблеми спостерігаються і в наданні медичної допомоги особам з психічними розладами. Медичну допомогу цій категорії пацієнтів надають з порушенням їхніх прав, передбачених статтею 25 Закону України «Про психіатричну допомогу»[344]. Відсутність у медичних частинах клінічного психолога ускладнює надання комплексної та своєчасної допомоги, суттєво знижує ефективність заходів із запобігання самогубствам серед засуджених та ув'язнених осіб і негативно впливає на профілактику конфліктів у пенітенціарних установах.

Ще одне критичне питання – недотримання права пацієнтів на добровільність при отриманні психіатричної допомоги. Часто ув'язненим не пропонують ознайомитися та підписати усвідомлену згоду особи на здійснення психіатричного огляду та усвідомлену згоду особи на амбулаторну психіатричну допомогу, як це передбачено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 15.09.2016 № 970[345].

Нагальною проблемою залишається доступ до медичної допомоги для осіб із розладами психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин. На сьогодні впровадження програми замісної підтримувальної терапії (ЗПТ) у пенітенціарних установах залишається частковим та забезпечується лише в 16 медичних закладах ДУ «ЦОЗ ДКВС України», що позбавляє багатьох засуджених та ув'язнених осіб, які мають відповідний діагноз, доступу до ефективного лікування. Крім того, в установах, де програму ЗПТ уже впроваджено, доступ до неї здебільшого мають лише ті ув'язнені, які вже отримували цю терапію до потрапляння у пенітенціарну систему.

(f) Місця несвободи для військовополонених

Працівники Секретаріату уповноваженого спільно з представниками громадських організацій відвідують табори для тримання військовополонених.

2024 році групи НПМ відвідали дві таких установи та встановили, що в них відбувається робота зі створення належних побутових та санітарно-гігієнічних умов відповідно до українських і міжнародних стандартів.

Відповідно до вимог Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року[346], адміністрація таборів забезпечила право на заняття спортом, освітніми та оздоровчими заходами. Військовополонені залучені до оплачуваної праці.

[344] Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000 №1489-III: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text

[345] Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 15.09.2016 №970 "Про затвердження форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення": https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1325-16#Text

[346] Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, ред. від 23.02.2023: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

Військовополоненим своєчасно надають медичну допомогу, фахівці медичних частин здійснюють щоденні обходи з обов'язковим опитуванням військовополонених щодо наявності у них скарг та/або погіршення самопочуття. Військовополонені мають можливість отримувати посилки та грошові перекази, купувати продукти харчування, мило, тютюн і предмети першої необхідності, користуватися літературою, яка є в бібліотеках таборів, а також газетами та журналами.

Загалом скарг від військовополонених, які перебувають у таборах, на умови тримання, катування, інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання не надходило.

Зважаючи на те, що табори для тримання військовополонених створено внаслідок реорганізації виправних колоній, житлові та підсобні приміщення у них потребують обладнання з урахуванням потреб маломобільних груп населення, відповідно до вимог Державних будівельних норм України 2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель та споруд. Основні положення», затверджених наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України 30.11.2018 №327.

7.1.3. Порушення прав людини у місцях несвободи, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ.

(а) Місця несвободи Національної поліції України

Національна поліція (НПУ) відіграє одну із основних ролей у забезпеченні стабільності, безпеки та зміцнення правопорядку в Україні. Мережа її місць несвободи – найчисленніша порівняно з іншими правоохоронними органами.

2024 року групи НПМ відвідали 129 місць несвободи, підпорядкованих Національній поліції України (територіальні підрозділи поліції та ізолятори тимчасового тримання).

(1) Порушення прав людини в територіальних підрозділах НПУ.

Одне з ключових зобов'язань України згідно зі статтею 4 Конвенції проти катувань – кваліфікація всіх актів катування як злочину відповідно до кримінального законодавства. Це передбачає обов'язкове проведення ретельного й об'єктивного розслідування кожного випадку застосування сили працівниками правоохоронних органів до затриманих.

Приховування, формальний підхід до службових і досудових розслідувань фактів катувань, а також відсутність притягнення винних до встановленої законом відповідальності сприяють зростанню кількості таких випадків.

Під час відвідувань територіальних підрозділів НПУ групи НПМ протягом 2024 року постійно фіксували випадки неналежного розгляду повідомлень громадян про застосування поліцейськими до них фізичної сили з порушенням вимог законодавства.

У порушення вимог кримінального процесуального законодавства керівники окремих підрозділів поліції впровадили негативну практику, яка полягає у розгляді повідомлень про можливі кримінальні правопорушення, вчинені працівниками поліції, без своєчасного інформування відповідного територіального управління ДБР та належної реєстрації цих відомостей у ЄРДР. Оцінка дій поліцейських самими поліцейськими не може вважатися об'єктивною та є прямим порушенням норм КПК України

Найбільшу кількість таких фактів зафіксовано під час відвідування Чернівецького районного управління поліції ГУ НП у Чернівецькій області, Бучанського районного управління поліції ГУ НП у Київській області, відділу поліції № 2 Бучанського районного управління поліції ГУ НП в Київській області, Чернігівського районного управління поліції ГУ НП в Чернігівській області, Верховинського районного відділення поліції ГУ НП в Івано-Франківській області. Інформацію про неналежний розгляд повідомлень громадян про застосування до них фізичної сили поліцейськими скеровано до НПУ, ДБР та Офісу Генерального прокурора для реагування.

Викорінення катувань – складне, проте досяжне завдання, якщо держава виявить рішучість і забезпечить дотримання принципів верховенства права та поваги до прав людини.

(2) Порушення міжнародних і національних стандартів щодо належного утримання затриманих осіб в ізоляторах тимчасового тримання НПУ

За інформацією НПУ, станом на 31.12.2024 територіальним органам поліції підпорядковано 95 ізоляторів тимчасового тримання (далі – ІТТ), які призначені головним чином для тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних, адміністративних правопорушень і підданих адміністративному арешту. З усіх ІТТ функціонують 68, а діяльність інших 27 тимчасово призупинено через реконструкцію або ремонт, бойові дії, часткову руйнацію.

Європейський комітет в Доповіді за наслідками візиту в Україну з 16 до 23 жовтня 2023 року[347] наголосив, що ІТТ не пристосовані для тривалого тримання під вартою і не повинні використовуватися для тримання осіб (з будь-яких причин, зокрема в разі адміністративного арешту) довше, аніж кілька днів, оскільки умови тримання далекі від оптимальних для довготривалого перебування, головним чином через обмеженість доступних видів діяльності (окрім щоденних прогулянок на свіжому повітрі та доступу до літератури, а в окремих випадках – радіо або телебачення).

ЄКПТ справедливо звертає увагу на необхідність покращення умов утримання осіб, підданих адміністративному арешту, особливо задля забезпечення їхніх прав на доступ до соціальних і реабілітаційних заходів. Збільшення спектру заходів і частоти їх проведення може суттєво вплинути на гуманізацію системи тимчасового тримання.

Протягом останніх років НПУ вживає ефективні заходи для покращення умов тримання осіб у ІТТ. Ці ініціативи спрямовані на увідповіднення умов тримання до національного законодавства та міжнародних стандартів.

Проведені капітальні ремонти таких закладів містять покращення матеріально-технічної бази, ремонт камерних приміщень, заміна старих комунікацій, обладнання сучасними санітарно-гігієнічними засобами, впровадження систем відеоспостереження. У всіх ІТТ запроваджено посади інспекторів з дотримання прав затриманих осіб та систему тренінгів щодо дотримання прав людини та етики роботи із затриманими.

[347] Доповіді до Уряду України за наслідками проведеного візиту до України 16–27 жовтня 2023 року [CPT/Inf (2024) 20] 26.04.2024, пункт 13: https://rm.coe.int/1680af632a

Такі кроки сприяють не лише покращенню умов утримання, а й зміцненню довіри громадськості до правоохоронної системи, що є важливим етапом у реформуванні поліції в Україні відповідно до європейських стандартів.

Незважаючи на позитивні зрушення та вжиті НПУ заходи, під час відвідувань ІТТ також встановлено факти порушень стандартів належного утримання затриманих осіб, зокрема порушення права на приватність, недотримання рівня природного та штучного освітлення; незадовільний санітарний стан камерних приміщень; незабезпечення утримуваних осіб постільними речами належної якості та інші.

Найбільше порушень прав утримуваних осіб зафіксовано в ІТТ №1 ГУ НП у Запорізькій області, ІТТ №3 ГУ НП у Закарпатській області, ІТТ №3 ГУ НП в Полтавській області, ІТТ №4 ГУ НП у Вінницькій області та ІТТ №6 ГУ НП у Вінницькій області.

Під час відвідування 08.10.2024 ІТТ №1 ГУ НП у Запорізькій області встановлено, що санітарно-гігієнічний стан камерних приміщень вкрай жахливий. Санітарні вузли камерних приміщень брудні, наявний неприємний запах. Незважаючи на наявність в ІТТ постільних речей утримувані особи користуються зношеними матрацами, які втратили свої функціональні можливості, мають неприємний запах і потребують заміни.

Уповноваженим до Національної поліції України скеровано подання для вжиття невідкладних заходів реагування та недопущення у подальшому порушень прав затриманих осіб.

За повідомленням керівництва Національної поліції України, ГУ НП у Запорізькій області за відомостями, викладеними в поданні, проведено службове розслідування та підтверджено факти порушень. Як результат, ГУ НП у Запорізькій області вжито невідкладних заходів щодо увідповіднення умов утримання до національних і міжнародних стандартів, а керівництво ІТТ притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

(b) Місця несвободи ДМС України

До офіційних місць несвободи ДМС України належать установи, які спеціально обладнані для тримання осіб, транспортні засоби для конвоювання затриманих, утримуваних осіб, а також службові кабінети, які використовує ДМС під час оформлення процесуальних документів відносно затриманих осіб.

Станом на 31.12.2024 у підпорядкуванні ДМС України функціонує три пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, та 335 територіальних підрозділів, де здійснюється затримання іноземців та осіб без громадянства, оформлення стосовно них процесуальних документів. На балансі ДМС перебувають 16 транспортних засобів, які призначені для перевезення затриманих іноземців та осіб без громадянства.

Протягом 2024 року групами НПМ здійснено 5 відвідувань місць несвободи ДМС України. Той факт, що діяльність місць несвободи, підпорядкованих ДМС, довго залишалася поза увагою НПМ, вказує на важливість посилення парламентського контролю Уповноваженим у взаємодії з громадськими організаціями. Систематичні відвідування підрозділів ДМС,

розпочаті 2023 року, – важливий крок до забезпечення дотримання прав людини й увідповіднення умов утримання до міжнародних стандартів. Результати відвідувань засвідчили, що фактично протягом 12 років з моменту передачі повноважень щодо протидії нелегальній міграції до ДМС в її територіальних органах (підрозділах) та установах відбуваються порушення прав іноземців та осіб без громадянства.

Під час відвідувань 2024 року місць несвободи ДМС було встановлено факти порушень прав затриманих іноземців та осіб без громадянства, зокрема застосування посадовими особами ДМС заходів примусу, без відповідних повноважень, утримання іноземців та осіб без громадянства в ПТПІ понад 72 годин без відповідного рішення суду про затримання таких осіб, відсутність нормативно-правових актів щодо забезпечення харчуванням іноземців, які перебувають під контролем посадових осіб ДМС, неінформування регіональних центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання іноземців, порушення права іноземців та осіб без громадянства на доступ до послуг перекладача та інші.

Однак керівництво ДМС не вживає дієвих заходів для усунення виявлених порушень і обмежується формальними відповідями, що не лише підриває зусилля, спрямовані на захист прав людини, а й створює загрозу повторення подібних порушень у майбутньому.

Під час відвідування 16.07.2024 ДУ «Миколаївський пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, ДМС» встановлено факти тривалого утримання (від 4 до понад 120 діб) іноземців та осіб без громадянства без відповідних рішень суду про утримання (затримання).

Кількість таких порушень стрімко збільшується. Так, якщо 2023 року у цій державній установі утримували одну особу понад 72 години, без рішення суду про затримання, 2024 року встановлено 26 фактів необґрунтованого утримання іноземців та осіб без громадянства.

Однак керівництво ДМС, ігноруючи правові позиції Конституційного Суду України, наполягає на правомірності довготривалих утримань іноземців без рішень судів.

Уповноважений скерував подання до МВС для вжиття невідкладних заходів реагування та недопущення порушень прав затриманих осіб. За результатами розгляду подання МВС надіслало формальну відповідь, власну позицію щодо зазначеного питання та правову оцінку діям службових осіб ДМС не надала.

Слід зазначити, що наявність подібних випадків також зазнає критики Міжнародної організації з міграції (МОМ), зокрема під час аналізу проблемних питань затримання іноземців, здійсненого наприкінці 2023 року.

Ця проблема – яскраве підтвердження того, що в органах влади, які не піддавалися багаторічному, системному та прозорому моніторингу незалежних інституцій, питання реалізації прав людини залишається поза увагою керівників цих органів і може призвести до критики міжнародних організацій.

7.1.4. Місця несвободи системи Міністерства оборони України

Збільшення кількості військовослужбовців ЗСУ внаслідок військової агресії РФ проти України зумовило закономірну необхідність створення нових установ Міністерства оборони України, необхідних для підтримання дисципліни та порядку в ЗСУ.

Загалом у місцях несвободи системи Міністерства оборони України функціонує 39 кімнат для тимчасово затриманих військовослужбовців, 12 гауптвахт та три дисциплінарних батальйони, у яких протягом 2024 року утримували 14 521 особу.

2024 року групи НПМ відвідали 11 місць несвободи системи Міністерства оборони, з яких п'ять кімнат для тимчасово затриманих військовослужбовців, три гауптвахти та один дисциплінарний батальйон, який відвідано двічі протягом 2024 року.

ЄКПТ у доповіді для уряду України щодо його візиту з 16 до 27 жовтня 2023 року[348] зазначив, що в установах для тримання військовослужбовців матеріально-побутові умови були загалом прийнятними. Проте проблемними аспектами були занадто висока передбачувана наповнюваність камер (розрахована на основі норми 2,5 м^2 на одного затриманого замість 4 м^2). ЄКПТ радив вжити заходів (зокрема, за необхідності, законодавчого характеру) для вирішення цих проблем.

Під час відвідування місць несвободи системи Міністерства оборони України групи НПМ встановили випадки порушень вимог Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України»[349] (далі – Статут ЗСУ) у частині створення належних житлово-побутових умов для затриманих, взятих під варту, засуджених військовослужбовців, зокрема випадки переповнення спальних приміщень і невідповідності встановлених норм площі на одного військовослужбовця. Це призводить до незадовільних і неприйнятних умов, у яких перебувають військовослужбовці, браку приватності, перевантаження інфраструктури тощо.

Статутом ЗСУ передбачено, що для розміщення особового складу в спальних приміщеннях відводиться площа з розрахунку 2,5–4 м^2 на кожного військовослужбовця.

Під час відвідування 18.12.2024 308 дисциплінарного батальйону ВСП ЗСУ встановлено, що площа спального приміщення другої дисциплінарної роти, де проживало 117 осіб, становила 255 м^2, тобто фактично на одного військовослужбовця припадало 2,2 м^2. Такі ж порушення встановлено у спальних приміщеннях №202 та №203 четвертої дисциплінарної роти, де проживали 138 осіб, та в інших спальних приміщеннях дисциплінарного батальйону.

Окрім того, відповідно до статті 4 розділу І Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України»[350], військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця виявляти повагу одне до одного, бути ввічливими та поводитися з гідністю і честю. Відповідно

[348] Доповіді до Уряду України за наслідками проведеного візиту до України 16 – 27 жовтня 2023 року [CPT/Inf (2024) 20] 26.04.2024, пункт 113: https://rm.coe.int/1680af632a

[349] Закон України «Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24.03.1999 № 548-XIV: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text

[350] Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України», від 24.03.1999 № 551-XIV, ст. 4 розділу І: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text

до Статуту ЗСУ[351], командир роти повинен вживати заходів для наведення порядку під час будь-яких порушень правил, встановлених статутом.

Однак до представників НПМ надходили численні скарги від засуджених військовослужбовців про нестатутні відносини між ними та вияви дискримінації, що можуть свідчити про порушення вимог нормативно-правових актів.

> *Під час відвідування 18.12.2024 308 дисциплінарного батальйону Військової служби правопорядку Збройних Сил України та під час конфіденційного спілкування із засудженими військовослужбовцями з*'ясовано*, що військовослужбовці постійного складу виявляють дискримінацію у вигляді психологічного тиску, а також відкритої ненависті та приниження до змінного складу військовослужбовців, незважаючи на вік і бойовий досвід останніх.*

Слід зауважити, що умови формування нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями залежать від командування та постійного складу дисциплінарного батальйону.

Подібні порушення також було виявлено під час відвідування гауптвахти, де утримуються військовослужбовці, узяті під варту. Згідно з Порядком тримання засуджених та взятих під варту військовослужбовців, затвердженим наказом Міністерства оборони України від 03.11.2020 № 394[352], зазначені військовослужбовці мають право спати та відпочивати вдень на ліжках.

> *Під час відвідування гауптвахти Житомирського зонального відділу Військової служби правопорядку Збройних Сил України та під час конфіденційного спілкування із засудженими встановлено, що військовослужбовцям, узятим під варту, фактично не дозволяють сидіти або лежати на ліжку протягом дня, що є порушенням їхніх прав. Це порушення створює важкі побутові умови для військовослужбовців, узятих під варту, що є ще одним прикладом невиконання вимог законодавства.*

Ці дії можна розцінювати як жорстоке поводження адміністрації гауптвахти, яке створює важкі побутові умови щодо військовослужбовців, узятих під варту.

7.1.5. Місця несвободи судової системи України та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві

Загалом станом на 31.12.2024 кількість апеляційних і місцевих судів, які здійснюють правосуддя, становить 590 одиниць, з них 366 судів обладнано камерними приміщеннями для підсудних (засуджених), які групи НПМ 2024 року відвідали 120 разів. Ці відвідування

[351] Закон України «Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», від 24.03.1999 № 548-XIV, ст. 395: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text

[352] Порядок тримання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців, затверджений наказом Міністерства оборони України від 03.11.2020 №394: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0038-21#Text

засвідчили наявність значної кількості проблемних питань і недоліків у місцях несвободи судової системи України.

Незважаючи на вимоги національного законодавства, зокрема ДБН України В.2.2-26:2010 «Будинки і споруди. Суди»[353], Інструкції з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних) за вимогою судів[354] та Загальних вимог до загородження зі спеціального захисного скла для розміщення обвинувачених (підсудних), засуджених[355], у судах продовжують функціонувати камери для підсудних (засуджених) у вигляді металевих клітоk.

ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначає, що утримання підсудних, засуджених у металевих клітках, враховуючи об'єктивно принизливий характер, несумісне зі стандартами цивілізованої поведінки, які є відмінною ознакою демократичного суспільства, – образою людської гідності та порушенням статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.[356]

Представники груп НПМ виявили, що деякі суди розміщено в житлових будинках, зі спільним входом, яким користуються мешканці будинку, працівники суду, та яким здійснюється конвоювання обвинувачених (підсудних), засуджених, що прямо заборонено, зокрема, пунктом 6.1.6 ДБН В.2.2-26:2010.

Таке розміщення порушує вимоги щодо ізоляції та безпеки, а також створює ризики для мешканців будинку, для працівників суду та осіб, які перебувають у судовій установі, зокрема обвинувачених (підсудних), засуджених. Відсутність окремих входів для зазначених груп осіб може вплинути на належне проведення судових процесів. Спільний вхід до суду та житлових приміщень також порушує право мешканців на безпечне проживання, оскільки створює небезпеку для їхнього життя і здоров'я.

У деяких судах не дотримуються вимоги щодо забезпечення ізольованих маршрутів конвоювання підсудних (засуджених) від камери до зали судових засідань, внаслідок чого підсудних конвоюють відкритими для сторонніх осіб коридорами. Вони мають змогу контактувати з відвідувачами або особами, яким заборонено спілкування між собою.

[353] Державні будівельні норми України В.2.2-26:2010 «Будинки і споруди. Суди», затверджені наказом Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 17.05.2010 №175 https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3080028339264554910?doc_type=2

[354] Інструкція з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів, затверджена спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України від 26.05.2015 №613/785/5/30/29/67/68: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0698-15#Text https://www.msp.gov.ua/documents/4424.html?PrintVersion

[355] Загальні вимоги до загородження зі спеціального скла для розміщення обвинувачених (підсудних), засуджених, затверджені наказом Державної судової адміністрації України від 20.03.2017 №350 https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0350750-17#Text

[356] Справа «Свинаренко і Сляднєв проти Росії» (Case of Svinarenko and Slyadnev v. Russia) (Заяви №32541/08 та №43441/08) https://hudoc.echr.coe.int/#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-153693%22]}

Під час відвідування Рокитнівського районного суду Рівненської області у грудні 2024 року представники груп НПМ виявили відсутність ізольованого маршруту конвоювання обвинувачених (підсудних), засуджених від камер до зали судових засідань для розгляду кримінальних справ. Обвинувачені, підсудні (засуджені) конвоюються доступними для третіх осіб коридорами, що призводить до порушення їхніх прав і прав оточуючих на безпеку.

Також аналогічні випадки встановлено під час відвідування Шевченківського районного суду Чернівців, Герцаївського районного суду Чернівецької області, Кіровського районного суду Кіровограда та інших.

У деяких судах не дотримуються вимоги щодо забезпечення відповідної кількості камер для підсудних (засуджених), які слід передбачати виходячи з розрахунку три камери на кожен зал судових засідань для розгляду кримінальних справ. Так, під час відвідування судів виявлено випадки невідповідності кількості таких камер або взагалі їх відсутність, що своєю чергою може порушувати вимоги роздільного розміщення чоловіків і жінок, дорослих і неповнолітніх, а також ізольованого тримання осіб, яким заборонено спілкування між собою. Тому підсудні (засуджені) очікують на судове засідання у стаціонарній загородженій кабіні або в спеціальному автомобілі, що призводить до їх тривалого утримання у неприпустимих умовах. Таку ситуацію було виявлено зокрема під час відвідування Срібнянського районного суду Чернігівської області, Першотравневого районного суду Чернівців та інших.

У деяких судах обвинувачених і підсудних, які очікують на судове засідання або рішення, досі утримують у камерних приміщеннях, площа яких менша за 4 м². Такі умови обмежують фізичний і психологічний простір обвинувачених, підсудних (засуджених), а також негативно впливають на загальний стан здоров'я та самопочуття. Окрім цього, такі умови утримання порушують національні та міжнародні стандарти, які гарантують гідне поводження з обвинуваченими, підсудними (засудженими).

Представники груп НПМ виявили такі факти у Кіровському районному суді Кіровограда (площа камерного приміщення – 1,8 м^2), Богодухівському районному суді Харківської області (площа камери 3,36 м^2) тощо.

Через відсутність у деяких судах окремого санітарного вузла для підсудних (засуджених) останні користуються туалетною кімнатою для відвідувачів, що створює додаткові ризики потрапляння до підсудних (засуджених) заборонених предметів (Герцаївський районний суд Чернівецької області, Бердичівський міськрайонний суд Житомирської області тощо).

7.1.7. Порушення прав людини у місцях несвободи, підпорядкованих Міністерству охорони здоров'я України

2024 року НПМ здійснювали відвідування закладів охорони здоров'я, які надають психіатричну допомогу в умовах стаціонару, зокрема спеціалізовані заклади з надання психіатричної допомоги. Під час відвідувань виявлено численні порушення прав пацієнтів, зокрема застосування примусової госпіталізації та примусових заходів медичного характеру.

(a) Застосування гамівних засобів під час надання психіатричної допомоги

Чинний наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24.03.2016 №240 «Про затвердження Правил застосування фізичного обмеження та (або) ізоляції при наданні психіатричної допомоги особам, які страждають на психічні розлади, та форм первинної облікової документації»[357] (далі – Правила) має суттєві недоліки в регулюванні застосування засобів стримування до пацієнтів. Зокрема не врегульовано використання таких методів, як хімічне гамування та ручне утримання пацієнта. Також не закріплено необхідність проведення бесіди (дебрифінгу) пацієнта після застосування процедури стримування, яке передбачало б пояснення причин застосування обмежень, зменшення психологічної травми та відновлення довіри між пацієнтом і лікарем. Окрема проблема – гамування в присутності інших пацієнтів, особливо в так званих «наглядових палатах». Така практика порушує етичні норми, принижує гідність пацієнта та посилює травматичний досвід.

У медичних закладах зафіксовано випадки, коли фізичне гамування проводиться без використання сертифікованих ременів, натомість застосовуються підручні засоби, що є грубим порушенням. Крім того, випадки гамування нерідко залишаються незадокументованими, що унеможливлює їх аналіз і моніторинг. Це сприяє зловживанням медичного персоналу та може бути класифіковано як жорстоке поводження з пацієнтами. Врегулювання цих питань критично важливе для забезпечення належної якості психіатричної допомоги та захисту прав пацієнтів.

(b) неналежна фіксація випадків тілесних ушкоджень

За результатами реагування Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини спільно з правоохоронними органами наказом МОЗ від 02.02.2024 №186 затверджено довідку про фіксацію тілесних ушкоджень[358]. Водночас групи НПМ продовжують виявляти численні випадки недотримання вимог документування тілесних ушкоджень у пацієнтів, які перебувають у закладах охорони здоров'я, та неповідомлення про такі випадки правоохоронним органам, що суттєво ускладнює розслідування та притягнення до відповідальності за жорстоке поводження, про що неодноразово зауважував ЄКПТ.

Під час відвідування КНП «Клінічна лікарня «Психіатрія»» група НПМ провела конфіденційну бесіду з пацієнтом Б., який мав видимі тілесні ушкодження. Пацієнт Б. повідомив, що не пам'ятає обставин отримання цих ушкоджень, оскільки перебував у безпорадному стані через загострення психічного розладу. Медичний персонал повідомив, що травму завдав інший пацієнт. Проте тілесні ушкодження не було задокументовано медичними працівниками належним чином, інформація про побиття пацієнта не передано до правоохоронних органів, що є грубим порушенням вимог чинного законодавства.

[357] Правила застосування фізичного обмеження та (або) ізоляції при наданні психіатричної допомоги особам, які страждають на психічні розлади, та форм первинної облікової документації https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0570-16#Text

[358] Наказ МОЗ "Про внесення зміни до пункту 1 наказу Міністерства охорони здоров'я України від 14 лютого 2012 року № 110" https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0243-24#n4

Для покращення стану дотримання прав пацієнтів під час перебування у закладах з надання психіатричної допомоги Уповноважений направив до МОЗ листа з пропозицією щодо застосування у закладах з надання психіатричної допомоги моделі «Safewards»[359], яка спрямована на зменшення кількості обмежувальних заходів до пацієнтів, поліпшення стосунків між персоналом і пацієнтами, підвищення рівня безпеки у відділеннях та поліпшення терапевтичного середовища.

(с) інші порушення прав пацієнтів під час перебування у закладах охорони здоров'я

Під час відвідувань НПМ виявлено численні випадки обмеження базових прав пацієнтів. Йдеться зокрема про право на свободу та особисту недоторканність, право на повагу до приватного та сімейного життя, право на ефективний засіб правового захисту та інші права, гарантовані законодавством.

Обмеження можливості вільного пересування територією лікувального закладу медичними працівниками найчастіше пояснюються погіршенням стану здоров'я пацієнтів, однак наразі немає чіткого нормативного врегулювання, яке б визначало порядок і підстави для впровадження таких обмежувальних заходів стосовно пацієнтів, які перебувають у лікарні за власною згодою. Водночас медичні працівники систематично не дотримуються вимог щодо отримання інформованої згоди пацієнтів на медичну допомогу.

Окрему проблему становить значне затягування термінів перебування пацієнтів на примусових заходах медичного характеру (далі – ПЗМХ). У багатьох випадках люди залишаються у лікувальних закладах протягом тривалого часу після завершення терміну дії ухвали суду про призначення ПЗМХ, чекаючи на ухвалення наступного рішення щодо продовження чи припинення застосування до них ПЗМХ. У справі «Чередниченко проти України» (Заява № 33630/17)[360] Європейський суд з прав людини наголошує, що таке поводження є прямим порушенням права пацієнта на свободу та особисту недоторканність.

У більшості регіонів України заклади, які надають психіатричну допомогу, зіткнулися із серйозною проблемою перевантаження. У багатьох лікарнях кількість пацієнтів набагато перевищує проєктну потужність закладів, що призводить до порушення встановлених норм площі на одну особу, погіршення побутових умов і неможливості створення належного терапевтичного середовища, яке є важливим компонентом у процесі лікування психічних розладів.

Особливе занепокоєння викликає той факт, що в багатьох закладах охорони здоров'я досі встановлено грати на вікнах. Цей застарілий підхід суперечить сучасним вимогам законодавства, викликаючи у пацієнтів відчуття ув'язнення, що негативно впливає на їхній психоемоційний стан.

Крім того, під час відвідувань НПМ виявлено серйозні порушення права пацієнтів на безпеку, зокрема у контексті збройного конфлікту. У багатьох закладах відсутні або належним чином не облаштовані захисні споруди (укриття), які мають забезпечувати безпечне перебування пацієнтів та персоналу в разі сигналу «Повітряна тривога».

[359] Модель «Safewards» https://www.safewards.net/
[360] Справа «Чередниченко проти України» (Заява №33630/17) https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-221464%22]}

За результатами відвідувань місць несвободи Уповноважений до компетентних органів, зокрема до ОВА та МОЗ, направив акти реагування та подання Уповноваженого з вимогою вжити необхідних заходів, спрямованих на усунення виявлених у процесі реалізації функцій НПМ наведених порушень прав людини та недопущення катувань, інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання у діяльності закладів охорони здоров'я.

7.1.8. Порушення прав людини в місцях несвободи, підпорядкованих Міністерству соціальної політики України

Незважаючи на початок процесу реформування системи інтернатних закладів, підпорядкованих Мінсоцполітики, та схвалення Стратегії реформування психоневрологічних, інших інтернатних закладів і деінституціоналізації догляду за повнолітніми особами з інвалідністю та особами старшого віку до 2034 року[361], затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках, вирішення наявних проблем в інтернатних закладах соціальної сфери залишиться актуальними ще щонайменше десятиліття.

Через безперервність масових обстрілів Росією та продовження динамічного руху лінії фронту надзвичайно гостро постає проблема вжиття заходів, спрямованих на захист основоположних прав і свобод людей, які перебувають в інтернатних закладах. Забезпечення належних та безпечних умов перебування підопічних є обов'язком держави.

(а) порушення права на життя і безпеку

Наразі одна з найгостріших проблем полягає в тому, що ОВА не здійснює своєчасної евакуації/переміщення місць несвободи, розташованих на відстані менш як за два кілометри від суб'єктів господарювання, що мають важливе значення для національної економіки й оборони держави, віднесених до відповідних категорій цивільного захисту (особливої важливості, першої чи другої), та/або менш як за 100 км від адміністративної межі між ТОТ України та іншою територією України, де не відбуваються бойові дії, лінії бойового зіткнення, або менш як за 50 км від державного кордону України з РФ. Здійснення евакуації передбачається постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 № 546[362], утім, незважаючи на активну залученість органів державної влади та громадських організацій, на практиці вона не відбувається.

Зазначена проблема найбільше стосується Сумської, Дніпропетровської, Запорізької, Харківської та Херсонської областей. Це неодноразово підтверджено фактами завдання авіаударів РФ по закладах соціальної сфери.

[361] Стратегія реформування психоневрологічних, інших інтернатних закладів та деінституціоналізації догляду за повнолітніми особами з інвалідністю та особами старшого віку до 2034 року
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-2024-%D1%80#Text

[362] Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 №546 «Порядок тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення за місцем постійного проживання (перебування), а в разі виїзду за межі України – в Україну»
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2023-%D0%BF#Text

Факти постійного цілеспрямованого руйнування місць несвободи, розташованих менш як за 50 км від державного кордону України, підтверджуються завданням 19.09.2024 близько 15:40 з боку кордону з РФ авіаційного удару трьома керованими авіаційними бомбами по місту Суми та Сумському району (відстань до державного кордону близько 33 км), а саме по будівлі Сумського геріатричного пансіонату для ветеранів війни та праці.

За інформацією, наданою Сумською ОВА, на момент авіаційного удару 19.09.2024 в Сумському геріатричному пансіонаті для ветеранів війни та праці перебував 221 підопічний.

Станом на 25.09.2024 із закладу було евакуйовано 188 підопічних до будинків-інтернатів Сумської області та за її межі, 12 підопічних забрали рідні та родичі на постійне місце проживання, 1 підопічна переведена на лікування в паліативне відділення КНП «Сумська міська клінічна лікарня № 5» та в подальшому евакуйована до Воронізького будинку-інтернату, 18 підопічних до 02.10.2024 переміщено до будинків-інтернатів Хмельницької області, одна підопічна померла 19.09.2024, ще одна підопічна померла 24.09.2024.

Це вкотре раз підтверджує, що перебування осіб у місцях несвободи, розташованих у зоні активних бойових дій або в наближених до неї населених пунктах, зокрема біля державного кордону з РФ та РБ, створює пряму загрозу життю і здоров'ю підопічних зазначених закладів. Окрім того, питання забезпечення безпеки отримувачів соціальних послуг у місцях несвободи продовжує займати провідне місце в реаліях сьогодення.

Проблема відсутності або необлаштованості захисних споруд (укриттів) і будь-яких обладнаних підвальних приміщень, які мають забезпечувати можливість безпечного перебування підопічних у разі оголошення сигналу «Повітряна тривога» в регіоні або обстрілів, постає досить гостро. Попри додаткове фінансування ОВА для створення безпечних умов перебування в установах, облаштування укриттів досі відбувається доволі повільно.

Окрім того, в установах, де є захисні споруди (укриття), вони переважно не розраховані на одночасне перебування підопічних і персоналу закладу, який також має потребу перебувати в укритті під час оголошення сигналу «Повітряна тривога».

Захисні споруди (укриття) у Мирнопільському геріатричному пансіонаті Одеської області розраховані на одночасне перебування 100 підопічних, тобто 84% загальної кількості (135 осіб), без урахування персоналу закладу (158,75 штатних одиниць), який також має потребу перебувати в укритті під час оголошення сигналу «Повітряна тривога».

Отже, наявні у закладах захисні споруди часто не дають змоги сповна забезпечити безпеку підопічних та працівників закладів.

Додатковою проблемою є відсутність у закладів актів обстеження вказаних приміщень відповідними комісіями із залученням територіальних органів ДСНС щодо можливості їх

використання для укриття населення як найпростіших укриттів відповідно до вимог Порядку створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту[363].

Згідно з вимогами Порядку всі приміщення, що використовують як укриття, повинні пройти перевірку на відповідність вимогам для забезпечення безпеки населення. Без належної перевірки стану підвальних приміщень інтернату неможливо гарантувати їхню відповідність вимогам безпеки, встановлених чинним законодавством. У разі настання надзвичайної ситуації або оголошення сигналу «Повітряна тривога» неможливо забезпечити надійний захист підопічних.

Таким чином, відсутність актів огляду підвальних приміщень щодо можливості їх використання як найпростіших укриттів порушує законодавчі вимоги та ставить під загрозу безпеку підопічних.

(b) порушення права на працю та захист від експлуатації

У рамках відвідувань НПМ місць несвободи соціальної сфери 2024 року виявлено випадки порушення права підопічних та вихованців на працю та захист від експлуатації, гарантовані статтею 23 Загальної декларації прав людини та статтею 43 Конституції України, що були не характерні для України вже кілька років.

Під час відвідувань НПМ встановлено почастішання випадків, коли з порушенням вимог Методичних рекомендацій щодо організації працетерапії для громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю в закладах/установах системи соціального захисту населення, затверджених наказом Міністерства соціальної політики України від 26.11.2018 р. №1778[364], працетерапію в закладі використовують не як засіб реабілітації, а як інструмент для виконання підопічними робіт, що належать до обов'язків обслуговуючого персоналу (двірників, прибиральників) або молодшого медичного персоналу (санітарів). Водночас будь-які інші заняття, які були б націлені на реабілітацію підопічних, відсутні.

Окрім того, виявлені випадки трудової експлуатації підопічних та вихованців, коли їх залучають до тяжкої неоплачуваної праці в підсобних господарствах без укладання трудових або цивільно-правових договорів і без будь-якої винагороди за їхню працю.

Під час відвідування Олександрійського психоневрологічного інтернату Кіровоградської області 19.11.2024 група НПМ виявила факти трудової експлуатації підопічних.

Семеро підопічних закладу працюють на підсобному господарстві, яке розташовується на відстані близько 10 км від інтернату, при цьому четверо з них постійно проживають у будинку для охорони. З підопічними, чию працю використовують на підсобному господарстві, не укладено трудові або цивільно-правові

[363] Порядок створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту, включення об'єктів до складу та виключення таких об'єктів з фонду захисних споруд цивільного захисту та ведення його обліку, затверджений постановою Кабінетів Міністрів України від 10.03.2017 №138 «Деякі питання використання об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту»
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138-2017-%D0%BF#Text

[364] Методичні рекомендації щодо організації працетерапії для громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю в закладах/установах системи соціального захисту населення, затверджені наказом Міністерства соціальної політики України від 26.11.2018 №1778 https://www.msp.gov.ua/documents/4424.html?PrintVersion

договори, також вони не отримують винагороду за свою працю.

Окрім цього, інструктор з трудової адаптації інтернату не виконує свої професійні обов'язки щодо цих підопічних і не проводить інструктажі з питань охорони праці.

Відсутність належної компенсації за працю, а також постійний ризик фізичних травм може мати негативні наслідки для загального та психоемоційного стану здоров'я підопічних.

Ураховуючи наявність за результатами відвідування зазначених порушень прав людини до Мінсоцполітики України, Національної соціальної сервісної служби України, Кіровоградської ОВА та Кіровоградської обласної ради внесено подання Уповноваженого про усунення виявлених порушень основоположних прав.

За результатами розгляду подання Кіровоградською ОВА проінформовано про вжиті заходи, зокрема про організацію працетерапії відповідно до чинного законодавства, та про процес ліквідації підсобного господарства закладу. Підопічні закладу на підсобному господарстві більше не перебувають.

Таким чином, адміністрації інтернатів використовують працю підопічних, позбавляючи їх соціальних та економічних гарантій під час здійснення трудової діяльності, таких як страхування від нещасних випадків, компенсації в разі травм тощо.

(c) Порушення права на належні умови перебування

Незважаючи на вектор державної політики щодо деінституалізації соціальних закладів та перехід до малих форм влаштувань і надання соціальних послуг за місцем проживання, проблема необлаштованості будівель функціонуючих закладів залишається у фокусі нагальних проблем, що мають бути вирішені.

Розміщення установ у будівлях старого житлового фонду (в окремих випадках збудованих до початку XX століття), які під час будівництва не були спроєктовані під інтернатні установи, не відповідає вимогам сучасних ДБН України. Вони потребують реставрації та капітальних ремонтів, не мають облаштованих укриттів або споруд, що можуть бути використані в якості найпростішого укриття (наприклад, Антопільський психоневрологічний інтернат Вінницької обласної ради, Ставівський психоневрологічний інтернат, Чорторийський психоневрологічний інтернат, Червоненський психоневрологічний інтернат, Виноградівський психоневрологічний інтернат (Миколаївської області).

Також приміщення, переобладнані під житлові кімнати, не відповідають законодавчим вимогам у розрізі встановлення норм житлової площі на одну особу. Через технічно необладнані вхідні зони, а також відсутність ліфтів або підйомників в житлових будівлях установ організація прогулянок для маломобільних та ліжкових хворих підопічних, які проживають на другому та вищих поверхах інтернатів, неможлива.

Будівля Ставівського психоневрологічного інтернату Київської області збудована 1949 року, проектувалася без урахування сучасних вимог у сфері будівництва та експлуатації установ соціального захисту населення. Після пристосування будівлі для використання як інтернату окремі споруди закладу не відповідають будівельним нормам і потребують капітального ремонту з метою увідповіднення до ДБН України В.2.2-18:2007 «Заклади соціального захисту населення». Переоблаштування дасть змогу забезпечити

належні умови проживання мешканців закладу та надання їм якісних соціальних послуг.

Враховуючи положення Стратегії, зрозуміла недоцільність побудови нових великих приміщень інтернатів, проте існують шляхи дооблаштування (зокрема з урахуванням актуальних вимог Державних будівельних норм України та інклюзивності) або здійснення релокації в інші приміщення, що є «законсервованими».

Окрім того, одним зі способів вирішення цих проблем є переоблаштування великих корпусів і територій установ на невеликі окремі приміщення, які в процесі реалізації Стратегії можуть бути переформатовані для інших потреб громади (зокрема підтриманого проживання).

7.2. Права людини в місцях несвободи

Загальна кількість звернень за тематикою (усні та письмові)	995
Кількість повідомлень про порушені права	4286
Кількість відкритих проваджень	29
Кількість завершених проваджень	25
Кількість запитів та ініціативних листів	1713
Кількість випадків відновлення прав	120
Кількість опрацьованих проєктів НПА	-
Кількість актів реагування Уповноваженого	11
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів тощо	20

Моніторинг стану дотримання прав людини в місцях несвободи здійснюється Уповноваженим не лише в межах виконання функцій національного превентивного механізму, а й через аналіз та опрацювання звернень від осіб, позбавлених волі, а також звернень, поданих в їхніх інтересах. За результатами роботи зі зверненнями Уповноважений виявляє порушення прав і вносить відповідні акти реагування, спрямовані на відновлення прав осіб, які утримуються в місцях несвободи.

7.2.1. Право не бути підданими катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання

Щороку в межах здійснення парламентського контролю за станом додержання прав і свобод людини і громадянина в місцях несвободи Уповноважений виявляє випадки порушення права не бути підданими катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання. Це право передбачено в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод[365], Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання[366],

[365] Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, ред. від 01.08.2021, ст. 3: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

[366] Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ст. 2: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085

низці інших міжнародних і національних нормативно-правових актів, а також Конституції України.

2024 року Уповноважений здійснював моніторинг стану додержання прав і свобод людини і громадянина під час поміщення до місць несвободи, за результатами якого було виявлено не лише порушення прав заявників, а й факти вчинення кримінальних правопорушень.

Зокрема під час опрацювання Уповноваженим звернення з приводу порушень під час госпіталізації особи до закладу з надання психіатричної допомоги в примусовому порядку було виявлено й факт незаконного позбавлення волі заявника.

На початку вересня 2024 року до Уповноваженого звернувся громадянин Б., який повідомляв про його незаконне утримання у закладі з надання психіатричної допомоги Дніпропетровської області протягом 5 діб без рішення суду.

У межах перевірки інформації, викладеної у зверненні заявника, в ЄДРСР було виявлено ухвалу одного з районних судів міста Дніпра, в якій було зафіксовано, що заявника фактично затримано, доставлено та госпіталізовано до лікувального закладу 19.07.2024. Натомість клопотання про його примусову госпіталізацію надійшло до суду тільки 24.07.2024, яке було задоволено 25.07.2024.

За результатами ініційованої Уповноваженим перевірки за зверненням заявника прокуратура встановила порушення, вчинені працівниками поліції, – недотримання вимог КУпАП під час складання протоколів про адміністративні правопорушення та застосування до заявника заходів адміністративного примусу.

30.09.2024 Лівобережна окружна прокуратура міста Дніпра внесла відомості до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 146 КК України.

2024 року в мережі Інтернет з'являлися відео, на яких зафіксовані дії представників правоохоронних органів, які ймовірно порушують право не бути підданими катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання.

Так, під час моніторингу інформації в соціальних мережах було виявлено відео[367], на якому працівники поліції із застосуванням фізичної сили у вигляді больових та задушливих прийомів боротьби (захоплення шиї, що приводить до обмеження дихання), затримують громадянина, чим викликають обурення інших, які роблять зауваження поліцейським та висловлюють прохання припинити такі дії.

При цьому, ігноруючи вимоги частини сьомої статті 42 Закону України «Про Національну поліцію»[368], навіть після того, як затримуваний громадянин повідомив, що самостійно сяде до поліцейського службового автомобіля, поліцейські не зупинили

[367]Чернігів. Поліцейське свавілля над кріпаком/ Facebook 28/09/2024: (https://www.facebook.com/100012572109437/videos/552257077372244/?mibextid =rS40aB7S9Ucbxw6v

[368] Закон України «Про Національну поліцію», ред. від 16.08.2024, ст. 42: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

застосування фізичної сили, продовжили свої дії, зокрема удушення, та надалі одягли на вказаного громадянина кайдани. Подія сталася наприкінці вересня у Чернігові, де мала значний резонанс, однак внутрішня службова перевірка не встановила порушень у діях правоохоронців.

Вбачаючи в діях працівників Національної поліції перевищення меж службових повноважень, Уповноважений надіслав відповідний лист до ДБР, за результатами розгляду якого ТУ ДБР, розташованим у Києві, розпочато кримінальне провадження за частиною другою статті 365 КК України («перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, якщо вони супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями»)[369]. Триває досудове розслідування.

Також, за інформацією Національної поліції, до початку нового навчального року в системі службової підготовки поліцейських до структурних підрозділів центрального органу управління поліції, територіальних органів Національної поліції України, державних установ та навчальних закладів зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, Департамент кадрового забезпечення Національної поліції України надішле роз'яснення щодо особливостей застосування поліцейськими заходів фізичного примусу (спеціальних прийомів боротьби (рукопашного бою).

Загалом за листами Секретаріату Уповноваженого розпочато 13 кримінальних проваджень, з яких сім – щодо працівників правоохоронних органів, п'ять – за фактами перевищення влади або службових повноважень (одне – стосовно працівників ДКВС України), і одне – щодо підроблення документів (стосовно працівників ДКВС України).

Попри постійну увагу Уповноваженого та правозахисників, досі трапляються випадки неналежного поводження та катувань у місцях несвободи Мін'юсту. Протягом 2024 року до Уповноваженого надійшло 1354 повідомлення про такі порушення.

Уповноважений у 2023–2024 роках здійснював провадження у справах про порушення прав людини і громадянина за відкритим зверненням директора громадської організації «Харківська правозахисна група», голови правління громадської спілки «Українська Гельсінська спілка з прав людини» Є. Захарова в інтересах засудженого Т. щодо отримання останнім тілесних ушкоджень під час утримання в установі виконання покарань Кіровоградської області та ненадання медичної допомоги у зв'язку із отриманими тілесними ушкодженнями, що призвело до його інвалідизації, а далі до смерті.

Так, було встановлено, що 2020 року Т. потрапив до місць несвободи Мін'юсту фізично здоровою людиною, натомість на відео, опублікованому 23 жовтня 2023 року у соціальній мережі Facebook на сторінці ГО «Харківська правозахисна група», засуджений Т. має порушення мови, застарілу травму ока, значну деформацію кісток черепа. Під час моніторингового візиту групи НПМ 26.10.2023 до ДУ «Софіївська виправна колонія (№45)» засуджений Т. перебував у важкому стані з різким порушенням рухливої спроможності, порушенням мовлення, відсутністю спроможності до самообслуговування, відсутністю зору правого ока. Також у нього була наявна

[369] КК України, ред. від 26.12.2024, ст. 146: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

деформація кісток черепа у правій скроневій області у вигляді втиснення неправильно-овальної форми, розмірами 6 х 4 см і глибиною до 2 см. Незважаючи на тривале лікування, його стан швидко погіршувався.

На неодноразові запити Секретаріату Уповноваженого, обласна прокуратура та Філія ДУ ЦОЗ ДКВС України в Черкаській та Кіровоградській областях заперечували отримання тілесних ушкоджень засудженим Т. у 2021–2022 роках.

У межах здійснення провадження Уповноваженим було встановлено, що тілесні ушкодженні було виявлено в Т. після вчинення ним спроби втечі, однак інформацію про це до правоохоронних органів не передавали.

Оскільки викладене вище могло свідчити про ймовірність приховування медичними працівниками Філії ДУ ЦОЗ ДКВС України в Черкаській та Кіровоградській областях інформації про отримання Т. тілесних ушкоджень, які надалі, можливо, саме через відсутність кваліфікованої медичної допомоги, призвели до його інвалідизації, Секретаріат Уповноваженого всі матеріали провадження скерував до ТУ ДБР, розташованого в Миколаєві, яким здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 стаття 365 КК України за зверненням адвоката Б. в інтересах засудженого Т. щодо побиття його посадовцями ДКВС України.

Провадження Уповноваженого тривало понад півроку, зокрема і після смерті засудженого Т. 9 грудня 2023 року.

Станом на 31.12.2024 року триває досудове розслідування, під час якого буде встановлено всі обставини та надано правову кваліфікацію діям усіх причетних посадових осіб.

7.2.2. Право на належні умови утримання

Щороку у своїй доповіді Уповноважений акцентує увагу на незадовільних умовах утримання в місцях несвободи, зокрема в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах. Так, у Щорічній доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2023 року[370] Уповноважений надав рекомендацію Мін'юсту здійснити увідповіднення планового наповнення всіх установ виконання покарань і слідчих ізоляторів вимогам статей 53, 64, 115 КВК України[371] та статті 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення»[372].

Однак Міністерство юстиції України її не виконало, посилаючись на те, що перегляд планового наповнення установ виконання покарань потребує комплексного підходу до вирішення питання та буде можливий після розгляду Верховною Радою України проєкту

[370] Вебсайт Уповноваженого. Щорічна доповідь Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2023 року, розділ 7: https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf.
https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-7-realizatsiia-npm-i-prava-liudyny-v-mistsiakh-nesvobody

[371] КВК України, ред. від 01.01.2025, ст. 53, 64, 115: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#n135

[372] Закон України «Про попереднє ув'язнення», ред. від 01.01.2025, ст. 11: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text

Закону України «Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (реєстр. № 11378 від 24.06.2024)[373].

Натомість залишаються проблеми щодо дотримання норми площі на одну особу та вимог роздільного утримання в установах попереднього ув'язнення. При цьому у віданні Мін'юсту залишаються оптимізовані установи, які наразі не функціонують.

На початку березня 2024 року до Уповноваженого звернувся засуджений М. щодо порушення його права на належні умови утримання – недодержання норми площі на одну особу в камерному приміщенні установи попереднього ув'язнення, до якої за ухвалою суду засудженого М. доставили для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

За результатами ініційованої Уповноваженим перевірки Кіровоградською обласною прокуратурою було встановлено, що заявника утримували в камерному приміщенні житловою площею 6,6 м^2 разом з іншими двома особами, що є порушенням вимог статті 115 КВК України (відповідно до якої норма площі на одного засудженого – не менше 4 м^2) та статті 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення».

На виявлені порушення Кіровоградська обласна прокуратура внесла вказівку начальникові місця попереднього ув'язнення, яку розглянуто та задоволено: заявника переведено до іншого камерного приміщення, забезпечено додержання вимог статті 115 КВК України та статті 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення».

Критичною залишається ситуація в ДУ «Київський слідчий ізолятор». Зокрема, за даними Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Мін'юсту, станом на 13.08.2024 в ДУ «Київський слідчий ізолятор» перебувало на 200 утримуваних осіб більше, ніж передбачено плановою наповненістю, що призвело до тимчасового переповнення камерних приміщень установи.

Наведені порушення також неодноразово фіксували працівники Секретаріату Уповноваженого під час відвідувань цієї установи попереднього ув'язнення для виконання функцій національного превентивного механізму, за результатами яких складали відповідні звіти та направляли акти реагування. Однак проблема залишається невирішеною.

2024 року до Уповноваженого надходійшла одна скарга щодо умов утримання в місцях несвободи ДМС України, зокрема на умови для осіб з інвалідністю.

У вересні 2024 року до Уповноваженого надійшло звернення Л., якого утримували в одному з ПТПІ, щодо відсутності у зазначеній установі умов для осіб з інвалідністю. За результатами ініційованої Уповноваженим перевірки, яку здійснили органи прокуратури із залученням спеціаліста управління містобудування та архітектури обласної державної адміністрації однієї з областей України, було встановлено невідповідність шляхів руху всередині будівель ПТПІ, приміщення санітарного вузла, душової кімнати та інших допоміжних приміщень вимогам безбар'єрності для осіб з інвалідністю.

[373] Проєкт Закону України «Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (реєстр . № 11378 від 24.06.2024): https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44498

За результатами перевірки прокуратурою директору ПТПІ 03.10.2024 внесено обов'язкову до виконання вказівку щодо усунення виявлених порушень. Водночас ДМС України повідомила, що в ПТПІ вживають заходи з облаштування душової кімнати та санвузла спеціальними ручками та поручнями, а також розпочали роботи зі встановлення пандусів та сходів з нахилом.

7.2.3. Право на медичну допомогу

Не менш актуальним питанням залишається стан надання медичної допомоги в місцях несвободи Мін'юсту. Протягом 2024 року міністр юстиції України перезатверджував Положення про ДУ ЦОЗ ДКВС України щонайменше двічі, що може свідчити про наявність проблем у забезпеченні діяльності цієї установи, основним завданням якої є організація медичного забезпечення та контролю за станом здоров'я засуджених, осіб, узятих під варту, і військовополонених, а також організація надання екстреної, первинної, спеціалізованої, паліативної медичної допомоги та медичної реабілітації засудженим, особам, узятим під варту.

Так само, як і торік, у більшості випадків тільки за втручання Уповноваженого ув'язненим і засудженим в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах надавали належну медичну допомогу. З цього приводу надійшло 505 повідомлень, які найчастіше стосувалися проведення обстежень чи консультацій лікарями-спеціалістами, рідше – виконання медичних призначень.

До Уповноваженого на початку березня 2024 року надійшло звернення засудженого до довічного позбавлення волі Б. щодо відмови йому Мін'юстом та ДУ ЦОЗ ДКВС України у наданні безкоштовної зубопротезної допомоги через відсутність фінансування на такі цілі.

У межах здійснення провадження Уповноважений вніс подання міністрові юстиції України щодо необхідності вжиття заходів для усунення порушення права Б. на безплатну зубопротезну допомогу.

Встановивши вимогу щомісячного інформування про вжиті заходи, Уповноважений тримав на контролі ситуацію та у грудні 2024 Мін'юст поінформував, що наприкінці листопада засудженому Б. завершено зубопротезування.

Утім, іноді Уповноважений надто пізно отримує звернення з проханням про допомогу через порушення вимог законодавства працівниками установ виконання покарань і попереднього ув'язнення та відсутність належного відомчого контролю Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, про що йтиметься нижче.

7.2.4. Право на контакти із зовнішнім світом

Право на контакти із зовнішнім світом – одне з основних прав людини, що гарантує особам, позбавленим волі, можливість підтримувати зв'язок із родиною, адвокатами та іншими особами поза межами місць несвободи. Згідно з міжнародними стандартами,

зокрема Стандартними мінімальними правилами поводження з ув'язненими ООН[374], ув'язнені повинні мати можливість контактувати із зовнішнім світом через листування, телефонні дзвінки або особисті зустрічі.

(а) Право на листування

Відповідно до частини восьмої статті 13 Закону України «Про попереднє ув'язнення»[375] кореспонденція, яку особи, взяті під варту, адресують Уповноваженому, ЄСПЛ, Міжнародному кримінальному суду, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій та прокуророві, перегляду не підлягає і надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку особи, взяті під варту, одержують від зазначених органів та осіб, перегляду не підлягає.

Однак з порушенням цих вимог у ДУ «Київський слідчий ізолятор» відправлення кореспонденції відбувається хаотично, що призводить до порушення права на листування утримуваних в установі попереднього ув'язнення осіб, зокрема права на звернення до Уповноваженого.

22.07.2024 до Секретаріату Уповноваженого надійшло 18 звернень від утримуваних в ДУ «Київський слідчий ізолятор» осіб; супровідні листи установи попереднього ув'язнення датовано серединою травня – кінцем червня 2024 року. Також було отримано інформацію про те, що з 19.05.2024 до 03.07.2024 канцелярія установи попереднього ув'язнення не відправляла поштову кореспонденцію через відсутність знаків поштової оплати. Договір на оплату подано до Державної казначейської служби України в Києві 20.06.2024, оплату здійснено 28.06.2024, а поштові марки установа попереднього ув'язнення отримала тільки 03.07.2024.

Реагуючи на виявлене порушення, Уповноважений вніс міністрові юстиції України подання з вимогами здійснення службового розслідування за виявленим фактом і за фактом відсутності дієвого контролю за діяльністю вказаної установи Департаментом з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України. За результатами розгляду подання Міністерство юстиції України повідомило про початок відповідних службових розслідувань, за наслідками яких було підтверджено інформацію з подання Уповноваженого, однак до відповідальності було фактично притягнуто тільки одну особу з Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України. Іншим посадовим особам – ДУ «Київський слідчий ізолятор» і Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України було суворо вказано на недопущення подібних недоліків, або ж у зв'язку із наявністю діючого стягнення суворіше не було накладено.

Відсутність належного контролю Мін'юсту за станом додержання прав ув'язнених в ДУ «Київський слідчий ізолятор» призвела до повторення ситуації, проте з більш тяжкими

[374] Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text

[375] Закон України «Про попереднє ув'язнення», ред. від 01.01.2025, ст. 13: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text

наслідками. У листопаді цього року до Секретаріату Уповноваженого засобами поштового зв'язку надійшла низка звернень від утримуваних в ДУ «Київський слідчий ізолятор» осіб; звернення надіслано із супровідними листами, на яких зазначено дату їх реєстрації у відповідному журналі вихідної кореспонденції установи попереднього ув'язнення.

Однак на конвертах, в яких такі звернення надійшли, містяться відбитки календарних поштових штемпелів з іншою, набагато пізнішою, датою, а отже, ця кореспонденція в окремих випадках потрапляла до відповідного відділення АТ «Укрпошта» із затримкою щонайменше в 4 дні та найбільше – в 3 місяці та 2 дні.

Громадянин Ч., якого утримували в ДУ «Київський слідчий ізолятор», звернувся до Уповноваженого 24.07.2024 щодо порушення його права на медичну допомогу. У зверненні Ч. описував порушення його права на медичну допомогу, зокрема відмову конвою залишати його на лікування у лікувальному закладі через відсутність відповідної кількості осіб для його охорони.

Ч. помер 06.09.2024.

Звернення Ч. від 24.07.2024 надійшло до Секретаріату Уповноваженого 13.11.2024. На конверті з цим зверненням був відбиток календарного поштового штемпеля за 24.10.2024, тобто понад 1,5 місяця від дати смерті заявника.

Відправляючи звернення Уповноваженому, Ч. очікував на належне реагування на порушення його права на медичну допомогу, однак ігнорування адміністрацією місця попереднього ув'язнення вимог законодавства щодо строків відправлення кореспонденції ув'язнених позбавило можливості Уповноваженого своєчасно відреагувати на порушення права Ч. на медичну допомогу.

Іншим аспектом права на листування засуджених та ув'язнених осіб є неотримання ними листів після їх вибуття до інших місць утримання, відбування покарання або звільнення.

Цю проблему вивчав Уповноважений 2023 року, і з його ініціативи Мін'юст вніс зміни до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5[376], Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджених наказом Міністерства юстиції від 14.06.2019 № 1769/5[377], та Інструкції з організації перегляду кореспонденції (листування) осіб, яких утримують в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, затвердженої наказом Міністерства юстиції від 02.07.2013 № 1304/5[378]. Згідно з внесеними до зазначених нормативно-правових актів змінами листи, що надійшли на ім'я засуджених (осіб, взятих під варту), які вибули з установи виконання покарань (слідчих

[376] Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» ред. від 13.12.2024, п.1 р. XIII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Tex.

[377] Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України» від 14.06.2019 № 1769/5, ред. від 13.12.2024, п. 11 гл. 3 р. VII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#n122

[378] Наказ Міністерства юстиції України від 02.07.2013 № 1304/5 «Про затвердження Інструкції з організації перегляду кореспонденції (листування) осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах», ред. від 13.12.2024, п. 9 р. II: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1110-13#Text.

ізоляторів), персонал установи виконання покарань (слідчого ізолятора), призначений наказом начальника установи виконання покарань (слідчого ізолятора), пересилає за місцем їх вибуття не пізніше трьох робочих днів з дня їх отримання.

Однак не всі місця несвободи Міністерства юстиції України додержуються вимог відомчих нормативно-правових актів, а тому 2024 року окремі листи Уповноваженого, адресовані засудженим/ув'язненим, що вибули з установ, в яких їх утримували на момент відправлення звернення Уповноваженому, повернули до Секретаріату Уповноваженого.

Вкотре реагуючи на порушення в діяльності установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Уповноважений вніс подання Віце-прем'єр-міністру України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України – міністру юстиції України, яка за результатами розгляду подання поінформувала, що за фактами, викладеними в поданні, проведено службове розслідування, встановлено та притягнуто до дисциплінарної відповідальності посадову особу, винну в порушенні.

(b) Право осіб, яких утримують у транзитних установах, на контакти із зовнішнім світом

У межах парламентського контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина під час розгляду звернень від засуджених Уповноважений виявив недосконалість нормативно-правових актів Міністерства юстиції в частині забезпечення права засуджених, які прямують із однієї УВП/СІЗО до іншої через третю таку установу, на контакти із зовнішнім світом, зокрема через неврегульованість порядку переміщення планшетів засуджених під час такого слідування та порядку їх видачі для користування у третій (транзитній) установі.

У зверненні до Уповноваженого засуджений Л. зазначив, що під час слідування з однієї виправної колонії до іншої протягом 26 діб його утримували у третій (транзитній) установі. Він зазначав, що в цей період був позбавлений можливості користуватися власним планшетом, хоча адміністрація установи-відправника долучила його планшет до особової справи, яку було упаковано в конверт, однак останній не підлягає розкриттю в установах, в яких засуджені перебувають транзитом.

Під час опрацювання Уповноваженим нормативно-правових актів у сфері виконання та відбування кримінальних покарань було виявлено недосконалість норм щодо порядку пересилання речей засуджених органом-відправником до місця призначення засудженого, оскільки таке відправлення не враховувало можливе тривале перебування засудженого у третій установі, а, отже, і неможливість користування планшетом протягом тривалого часу.

Уповноважений вніс подання міністрові юстиції для врегулювання окресленого питання. За результатами розгляду подання Мін'юст з метою удосконалення окремих норм, що регламентують порядок і умови тримання засуджених та осіб, узятих під варту, в УВП і СІЗО ДКВС України, видав наказ[379], яким серед іншого, врегульовано питання щодо вкладення в окремий конверт планшетного комп'ютера без можливості апаратної підтримки будь-яких

[379] Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України» від 02.09.2024 № 2594/5, ред. від 02.09.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1352-24#Text

видів SIM-карт з програмно заблокованими камерами, зарядного пристрою до нього, клавіатури та дротових навушників без мікрофона, які належать засудженому, при його переміщенні під вартою (конвоюванні) з однієї установи виконання покарань (слідчого ізолятора) до іншої (іншого) через транзитну установу, а також користування зазначеними предметами під час його перебування у транзитній установі.

Відтак ініційовані Уповноваженим зміни сприятимуть дотриманню права засуджених на контакти із зовнішнім світом під час слідування з одного виправного закладу до іншого через третю (транзитну) таку установу.

(с) Право засуджених до обмеження волі мати при собі мобільні телефони

Під час опрацювання звернення однієї з громадських організацій Уповноваженим було виявлено відсутність нормативно-правового визначення вимог (характеристик) до мобільних телефонів, які засуджені до обмеження волі мають право мати при собі. Для усунення цієї прогалини в законодавстві Уповноважений вніс подання Міністрові юстиції.

За результатами розгляду подання Уповноваженого Мін'юст поінформував, що з метою встановлення єдиного підходу до визначення видів мобільних телефонів і комп'ютерної техніки, якими засуджені до обмеження волі мають право користуватися та зберігати при собі, видано наказ[380], яким врегульовано це питання.

7.2.5. Право на отримання соціальних виплат у повному обсязі

2024 року в межах здійснення парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина Уповноважений досліджував стан дотримання вимог частини четвертої статті 115 КВК України[381], під час якого було виявлено порушення у здійсненні відрахувань із соціальних виплат засудженим до позбавлення волі та довічного позбавлення волі, які останні отримували як особи, які не мають права на пенсію.

На початку березня 2024 року до Уповноваженого надійшло звернення засудженого С., який відбуває покарання в одній із виправних установ Івано-Франківської області, щодо порушення його права на отримання соціальної допомоги як особи, яка не має право на пенсію, у повному обсязі через вирахування з такої допомоги адміністрацією установи витрат на утримання за надані житлово-комунальні та побутові послуги. Це порушення статті 115 КВК України, тому Уповноважений скерував подання до Мін'юсту.

За результатами розгляду подання Мін'юст повідомив, що допущені порушення стали наслідком «неправильного застосування чинної нормативної бази працівниками відділу фінансового забезпечення та бухгалтерського обліку установи, зумовленого складністю розібратись у регулюванні порядку відрахувань нормами соціального та кримінально-виконавчого законодавства», а неправомірно відраховані кошти будуть повернуті на рахунки засуджених.

[380] Наказ Міністерства юстиції України від 06.08.2024 № 2367/5 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України», ред. від 06.08.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1352-24#n2

[381] КВК України, ред. від 01.01.2025, статті 53, 64, 115: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#n135

За результатами вжитих Уповноваженого заходів Мін'юст повідомив, що 13 засудженим до довічного позбавлення волі та 26 засудженим до позбавлення волі повернуто надмірно вираховані кошти на утримання на загальну суму понад 425 тис. грн.

7.2.6. Право ув'язнених і засуджених на отримання безоплатної правничої допомоги при застосуванні адміністрацією установи виконання покарань заходів стягнення

2024 року Уповноважений виявив недосконалість правового регулювання щодо ефективного забезпечення права ув'язнених і засуджених на отримання безоплатної правничої допомоги при застосуванні адміністрацією установи виконання покарань заходів стягнення. Так, КВК України встановлює порядок застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі, та процедуру дисциплінарного провадження. Стягнення може бути накладене лише на особу, яка вчинила проступок, і не пізніше десяти діб з дня виявлення проступку, а якщо через проступок проводилась перевірка, то з дня її закінчення, але не пізніше шести місяців з дня вчинення проступку. У разі накладення стягнення на засудженого адміністрація колонії надає йому можливість у встановленому порядку повідомити про це близьких родичів, адвоката або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Також особа, яка позбавлена волі, має право користуватися послугами адвоката або фахівця в галузі права за власним вибором під час підготовки до засідання дисциплінарної комісії, який представлятиме її інтереси під час засідання комісії. Якщо особа, яка позбавлена волі, не має доступу до адвоката або фахівця в галузі права, адміністрація установи виконання покарання зобов'язана надати їй змогу звернутися за отриманням правової допомоги до суб'єктів надання такої допомоги[382].

Закон України «Про безоплатну правничу допомогу»[383] визначає, що звернення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги особам, засудженим до покарання у вигляді довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі, подається такими особами до центру з надання безоплатної правничої допомоги через адміністрацію установи виконання покарань.

Водночас за вказаного нормативно-правового регулювання протягом 10 робочих днів з дня їх надходження та документів до них, що підтверджують належність такої особи до відповідної категорії, центр з надання безоплатної правничої допомоги приймає рішення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги та надсилає такій особі або її законному представнику, патронатному вихователю/представнику копію зазначеного рішення.

Уповноважений розробив пропозиції щодо вдосконалення відповідного законодавства України, які вересні 2024 року було надіслано до Мін'юсту та Комітету ВРУ з питань правової політики з проханням розроблення відповідного законопроєкту. 27.09.2024 у Верховній Раді зареєстровано законопроєкт «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо ефективного забезпечення права ув'язнених та засуджених на надання безоплатної правничої

[382] КВК України, ред. від 01.01.2025, ст.134–135: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#n135
[383] Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI, ред. від 15.11.2024, ст. 18–19: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text

допомоги» (реєстр. № 12073)[384], який повністю враховує пропозиції Уповноваженого, що зазначено в пояснювальній записці до проєкту акта.[385].

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України:

забезпечити розгляд та прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо ефективного забезпечення права ув'язнених та засуджених на надання безоплатної правничої допомоги» (реєстр. № 12073 від 27.09.2024).

Міністерству юстиції України:

розробити та впровадити комплексну програму боротьби із сегрегацією і дискримінацією серед ув'язнених та засуджених у 2025–2027 роках;

забезпечити дотримання встановленої норми площі з розрахунку на одного ув'язненого/засудженого та увідповіднити планове наповнення установ виконання покарань і слідчих ізоляторів до національних та міжнародних стандартів;

розробити та впровадити комплексну програму увідповіднення умов утримання осіб в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах до національних та міжнародних стандартів, якою передбачити покращення матеріально-технічної бази, проведення ремонтних робіт у камерних приміщеннях, заміну комунікацій, обладнання сучасними санітарно-гігієнічними засобами, впровадження систем відеоспостереження, забезпечення належного рівня освітлення (природного та штучного), дотримання умов санітарії та гігієни;

забезпечити інтеграцію пенітенціарної системи охорони здоров'я до єдиного медичного простору України;

розробити та впровадити єдину електронну систему реєстрації тілесних ушкоджень в осіб, які перебувають в установах ДКВС, і повідомлень про такі випадки правоохоронним органам;

розробити та впровадити комплексну стратегію та план дій в частині розвитку охорони психічного здоров'я у пенітенціарних установах відповідно до сучасних стандартів надання медичної допомоги у сфері психічного здоров'я;

окремо розробити та впровадити план дій у частині надання належної медичної допомоги особам з розладами психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин, який включає поширення програм замісної підтримувальної терапії, терапевтичних спільнот та інших програм зменшення шкоди на території установ ДКВС;

забезпечити систематичну діагностику та лікування вірусного гепатиту С у всіх засуджених та ув'язнених осіб, які того потребують.

[384] Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо ефективного забезпечення права ув'язнених та засуджених на надання безоплатної правничої допомоги» (реєстр. № 12073 від 27.09.2024): https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44935.

[385] 09.01.2025 парламент за результатами розгляду законопроєкту в першому читанні прийняв його за основу з доопрацюванням положень відповідно до частини першої ст. 116 Регламенту Верховної Ради України.

Державній судовій адміністрації України:

здійснити аудит приміщень судів, розміщених у житлових будинках, і вжити невідкладних заходів щодо забезпечення ізоляції та автономного функціонування судів шляхом перенесення до окремої будівлі або адміністративного комплексу, що відповідатиме національним стандартам;

розробити комплексну програму належного доступу до правосуддя, якою передбачити обладнання в усіх судах камер для обвинувачених (підсудних), засуджених площею не менш як 4 м^2, з розрахунку три камери на кожен зал судових засідань для розгляду кримінальних справ, конвоювання обвинувачених (підсудних), засуджених до зали судових засідань ізольованими маршрутами.

Національній поліції України:

забезпечити внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про кримінальні правопорушення, віднесені до підслідності Державного бюро розслідувань, та невідкладне інформування територіальних управлінь Державного бюро розслідувань про факти застосування поліцейськими фізичної сили до громадян;

розробити та впровадити комплексну програму увідповіднення умов утримання осіб в ІТТ до національних і міжнародних стандартів, якою передбачити покращення матеріально-технічної бази, проведення ремонтних робіт у камерних приміщеннях, заміну комунікацій, обладнання сучасними санітарно-гігієнічними засобами, впровадження систем відеоспостереження, забезпечення належного рівня освітлення (природного та штучного), дотримання умов санітарії та гігієни;

розробити та затвердити відомчі нормативно-правові акти, якими передбачити створення та функціонування установ для утримання осіб, які піддаються адміністративному арешту та перебувають під вартою понад 72 години, а також розширити спектр і частоту доступних видів діяльності на час утримання таких осіб в ІТТ шляхом впровадження можливих: освітніх програм (короткострокові курси, лекції, тренінги); культурних заходів (перегляд фільмів, організація творчих заходів); психологічних підтримок (надання консультацій психологами чи соціальними працівниками); заходів фізичної активності (облаштування спортивних майданчиків або зон для фізичних вправ).

Міністерству внутрішніх справ України:

забезпечити розмежування правоохоронної функції щодо протидії нелегальній міграції та адміністративних (сервісних) послуг у міграційній сфері, передавши повноваження ДМС, у частині виконання заходів примусового характеру (затримання, документування, конвоювання порушників законодавства про правовий статус іноземців, застосування фізичної сили та спеціальних заходів), органам НПУ відповідно до їхніх повноважень;

розробити або внести зміни до чинних нормативно-правових актів щодо забезпечення харчуванням іноземців, які перебувають під контролем посадових/службових осіб ДМС/НПУ, до поміщення їх в ПТПІ; осіб, які супроводжуються до кордону для виконання рішень про примусові видворення; осіб, які супроводжуються до адміністративних судів для розгляду адміністративних справ та передаються поліцейським чи працівникам інших правоохоронних органів для участі в процесуальних діях у межах кримінального процесуального законодавства.

Державній міграційній службі України

припинити практику застосування посадовими особами ДМС заходів примусу (фізичної сили) до затриманих іноземців та осіб без громадянства, що призводить до фактів перевищення службових повноважень;

припинити практику тримання іноземців та осіб без громадянства в ПТПІ понад 72 години без відповідного рішення суду про затримання таких осіб;

забезпечити здійснення посадовими особами ДМС невідкладного інформування регіональних центрів з надання безоплатної правничої допомоги в кожному випадку затримання іноземця більш як на три години щодо його примусового повернення або з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення;

забезпечити право на доступ до послуг перекладача іноземців та осіб без громадянства, які затримані посадовими особами ДМС;

Міністерству оборони України:

забезпечити дотримання встановленої норми площі з розрахунку на одного військовослужбовця та привести планове наповнення дисциплінарних батальйонів, гауптвахт до національних та міжнародних стандартів;

ініціювати питання про внесення змін до Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» для встановлення норми площі з розрахунку на одного військовослужбовця на рівні 4 $м^2$;

Міністерству охорони здоров'я України:

внести зміни до Правил застосування фізичного обмеження та (або) ізоляції при наданні психіатричної допомоги особам, які страждають на психічні розлади, і форм первинної облікової документації, затверджених наказом МОЗ від 24.03.2016 №240, для увідповіднення рекомендаціям ЄКПТ «Гамівні засоби в психіатричних лікувальних закладах для дорослих» (CPT/Inf(2006)35-part);

розробити систему реєстрації випадків застосування засобів гамування, поєднану з Електронною системою охорони здоров'я, та організувати систематичний моніторинг практики їх застосування для розроблення стратегії щодо зменшення їх частоти та тривалості;

розробити та впровадити базове навчання та регулярні курси підвищення кваліфікації медичних працівників щодо застосування засобів гамування і методів деескалації до пацієнтів з психічними розладами;

внести зміни до форми первинної облікової документації № 511/о «Довідка №___ про фіксацію тілесних ушкоджень» та Інструкції щодо заповнення форми первинної облікової документації № 511/о «Довідка №___ про фіксацію тілесних ушкоджень», затверджених наказом МОЗ від 02.02.2024 № 186 з метою закріплення необхідності документування медичним працівником висновків свого спостереження щодо відповідності тверджень постраждалої особи про походження виявлених у неї тілесних ушкоджень об'єктивним медичним висновкам їх вірогідного походження.

.

Міністерству соціальної політики України:

підготувати та направити ОВА перелік будівель, до яких можна забезпечити переміщення інтернатних установ, або здійснити розселення підопічних, евакуйованих із зони активних бойових дій чи з наближених до неї населених пунктів для запобігання перенаселенню закладів;

провести аналіз Методичних рекомендацій щодо організації працетерапії для громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю в закладах/установах системи соціального захисту населення, затверджених наказом Міністерства соціальної політики України від 26.11.2018 №1778, для виявлення прогалин, які призводять до зловживання адміністраціями установ під час організації працетерапії;

організувати та провести навчання адміністраціям інтернатних установ щодо здійснення працетерапії відповідно до вимог чинного законодавства з дотриманням стандартів прав людини.

Національній соціальній сервісній службі Україні:

організувати та провести повторні перевірки дотримання вимог законодавства під час надання соціальних послуг, зокрема тих установ, за результатами відвідування яких внесено подання Уповноваженого.

Обласним державним адміністраціям:

невідкладно здійснити переміщення закладів або евакуацію осіб, які перебувають у місцях несвободи, розташованих у зоні активних бойових дій або в наближених до неї населених пунктах, а також у зоні менш як за 50 км від державного кордону з Російською Федерацією, до відповідних закладів чи установ, розташованих у безпечній місцевості;

вжити заходів для організації та контролю за облаштуванням, експлуатацією та утриманням споруд цивільного захисту в інтернатних закладах соціального захисту населення;

забезпечити контроль за дотриманням закладами норм площі на одну особу відповідно до встановлених Державними будівельними нормами України В.2.2-18:2007 «Будинки і споруди. Заклади соціального захисту населення»;

розглянути можливість переміщення установ, у яких неможливо здійснити переобладнання для забезпечення інклюзивності відповідно до чинних вимог законодавства, до будівель, які архітектурно можуть забезпечити облаштування відповідно до Державних будівельних норм і вимог інклюзивності;

сприяти здійсненню компетентними органами перевірки стану укриттів та приміщень, що використовуються установами як укриття, та отриманню актів обстеження цих приміщень відповідними комісіями із залученням територіальних органів Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Розділ 8. Верховенство права і доступ до правосуддя

Загальна кількість звернень за тематикою (усні та письмові)	4364

Кількість повідомлень про порушені права	13075
Кількість відкритих проваджень	134
Кількість запитів та ініціативних листів	3076
Кількість випадків відновлення прав	252
Кількість опрацьованих проєктів НПА	617
Кількість моніторингових спостережень за додержанням процесуальних прав учасників судового провадження у кримінальному проваджені, цивільному та адміністративному процесах	321
Кількість судових засідань як представника інших осіб та третьої особи в цивільному та адміністративному судочинстві	18
Кількість актів реагування Уповноваженого	6 (з них 4 подання Уповноваженого та 2 конституційні подання Уповноваженого)
Кількість складених адміністративних протоколів	2
Кількість розпочатих кримінальних проваджень за результатами ініційованих Уповноваженим перевірок	65
Кількість підготовлених рекомендацій до парламенту та Уряду країни із пропозиціями щодо необхідності розроблення нормативно-правових актів або внесення змін до чинних актів законодавства України з метою дотримання процесуальних прав людини	16
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів тощо	71

Забезпечення безперебійної роботи судової влади в умовах воєнного стану надзвичайно важлива з огляду на завдання та виклики, які постали перед Україною та системою правосуддя. Проблеми із забезпеченням справедливого судочинства існують і в мирний час. Проте війна ще більше ускладнює їх низкою додаткових викликів.

Викликами для судової системи в умовах дії воєнного стану 2024 року залишалися: перевантаження судової систем (нестача суддівських кадрів у судах першої та апеляційної інстанцій); фізична недоступність судів (на окупованих територіях або в зонах бойових дій суди можуть припинити роботу, що ускладнює доступ громадян до правосуддя); систематичні загрози для життя і здоров'я людей через повітряні атаки; перебої з енергопостачанням, знищення або пошкодження приміщень судів.

Дотримання права на справедливий суд у період воєнного стану критично важливе для захисту прав людини, підтримання довіри до держави та зміцнення верховенства права. Це

не лише сприяє внутрішньому правопорядку, а й забезпечує міжнародну репутацію України як правової держави, навіть в умовах надзвичайних викликів.

ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначає, що складником права на справедливий суд є забезпечення доступу громадян до правосуддя. Йдеться не лише про фізичний доступ до приміщення суду, а й про забезпечення можливості ефективного судочинства, справедливість судового розгляду та рішень. Один із визначальних чинників, який впливає на розумність строків розгляду справи та якість судового рішення, – кадрове забезпечення судової системи.

Відновлення повноважності двох органів суддівського врядування ВККС України та ВРП сприяли 2024 року початку заповненню суддівських вакансій. Так, триває конкурс до судів апеляційної інстанції, у яких найбільший дефіцит кадрів, і ВАКС.

Загалом протягом січня – листопада 2024 року ВРП ухвалила внести Президентові України подання про призначення 464 суддів[386]. Президент України у травні, липні, жовтні, а також у грудні 2024 року видав 97 указів про призначення 460 суддів на посади.

У липні та грудні 2024 року на вірність українському народові присягнули 385 суддів місцевих судів. Водночас за інформацією ВРП 256 суддів звільнено протягом січня – листопада 2024 року. Це свідчить про те, що зберігається тенденція відтоку суддів із судової системи.

Через кадрову нестачу затягуються терміни розгляду справ, що негативно впливає на доступ громадян до правосуддя. За інформацією Верховного Суду, протягом останніх трьох років спостерігається тенденція до збільшення показника кількості справ і матеріалів, що надійшли на розгляд до судів усіх юрисдикцій, а також показника навантаження у розрахунку на одного працюючого суддю з урахуванням фактичної чисельності суддів.

Недостатнє фінансування судів впливає на технічне забезпечення, ремонт приміщень і забезпечення гідних умов праці суддів і працівників апаратів судів.

Вагомою подією в судовій системі стало прийняття ВРП у грудні 2024 року рішення «Про початок роботи служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя». Днем початку роботи служби дисциплінарних інспекторів ВРП визначено 23.12.2024. Службу дисциплінарних інспекторів створюють для реалізації повноважень ВРП щодо здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів[387].

У грудні 2024 року КДКП відновила свою діяльність після перерви, пов'язаної із завершенням повноважень попереднього складу, що є кроком для забезпечення належного функціонування прокуратури та зміцнення правової системи України.

Ситуація з суддівськими вакансіями у Конституційному Суді України 2024 року залишається складною. Відсутність достатньої кількості суддів впливає на ефективність та швидкість конституційного провадження.

8.1. Процесуальні права в цивільному та адміністративному судочинстві

Упродовж 2024 року Уповноважений отримав 2103 повідомлення щодо порушення прав у цивільному та адміністративному провадженні, зокрема про порушення права на доступ до

[386] Вебсайт ВРП. ВРП ухвалила внести Президентові України подання про призначення 464 суддів протягом січня – листопада 2024 року: https://hcj.gov.ua/news/vrp-uhvalyla-vnesty-prezydentovi-ukrayiny-podannya-pro-pryznachennya-464-suddiv-protyagom

[387] Вебсайт ВРП. ВРП визначила 23 грудня 2024 року днем початку роботи служби дисциплінарних інспекторів: https://hcj.gov.ua/news/vrp-vyznachyla-23-grudnya-2024-roku-dnem-pochatku-roboty-sluzhby-dyscyplinarnyh-inspektoriv

правосуддя у площині реалізації права на оскарження судового рішення до суду апеляційної інстанції, про порушення права на розгляд справи упродовж розумного строку, про порушення права на ознайомлення з матеріалами справи в електронному вигляді, а також про порушення принципу обов'язковості виконання судового рішення, закріпленого статтею 129-1 Конституції України.

8.1.1. Право на доступ до правосуддя

Основні складники права на доступ до правосуддя та справедливий суд визначено статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, статтею 55 Конституції України щодо права кожного громадянина на звернення до суду за захистом прав і свобод, а також статтею 124 Конституції України щодо загальних засад здійснення правосуддя.

Серед чинників, які найбільше вплинули на випадки порушення права громадян на доступ до правосуддя 2024 року, – рішення про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва (далі ОАСК) та утворення Київського міського окружного адміністративного суду, а також зміна територіальної підсудності судів через неможливість здійснювати правосуддя на ТОТ України.

2024 року до Уповноваженого надійшло 60 повідомлень громадян про порушення права на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції. Найчастіше ця проблема виникала щодо тривалого невиконання Київським окружним адміністративним судом (далі КОАС) ухвал Шостого апеляційного адміністративного суду (далі ШААС) про витребування з КОАС матеріалів адміністративних справ.

Обмеження права доступу громадян до правосуддя у спорах за участю центральних органів влади після ліквідації ОАСК констатувала і Європейська Комісія у висновку щодо стану виконання Україною вимог для початку переговорів про вступ до Європейського Союзу, який вона опублікувала 08.11.2023[388].

У справі «Зубак проти Хорватії» ЄСПЛ, розглядаючи загальні принципи доступу до судів вищої інстанції та обмеження *ratione valoris* (компетенція з огляду на цінність), зробив висновок, що стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не зобов'язує Договірні держави створювати апеляційні чи касаційні суди, проте якщо такі суди існують, необхідно дотримуватися гарантій, визначених у статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, наприклад, у тій частині, у якій вона гарантує учасникам судового процесу ефективне право на доступ до суду[389].

Отже, ЄСПЛ роз'яснив, що положення статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, зокрема право на доступ до суду, поширюються також на апеляційне чи касаційне оскарження судового рішення, якщо таке право передбачено національним законодавством. Забезпечення права на апеляційний перегляд справи належить до основних засад судочинства, визначених статтею 124 Конституції України.

[388] https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a0f3eaa6-7eee-11ee-99ba-01aa75ed71a1/language-en

[389] Рішення Європейського суду з прав людини в справі «ЗУБАК ПРОТИ ХОРВАТІЇ» (ZUBAC v. CROATIA) (Заява№40160/12): file:///C:/Users/krasylivska/Downloads/CASE%20OF%20ZUBAC%20v.%20CROATIA%20-%20[Ukrainian%20Translation]%20by%20OSCE%20Ukraine%20%20%20%20%20(2).pdf

Загалом упродовж 2024 року Уповноважений надіслав 250 листів до судових органів з питань порушень прав громадян на доступ до правосуддя.

Наприкінці 2023 року до Уповноваженого надійшла заява громадянина Г. щодо тривалого невиконання Київським окружним адміністративним судом ухвали Шостого апеляційного адміністративного суду про передачу матеріалів адміністративної справи. Громадянин Г. скаржився на те, що матеріали адміністративної справи за його позовом до Головного управління ПФУ в м. Києві про перерахунок пенсії упродовж дев'яти місяців не було передано до суду апеляційної інстанції для розгляду поданої ним апеляційної скарги.

За результатами здійсненого Уповноваженим провадження у січні 2024 року отримано інформацію про направлення Київським окружним адміністративним судом матеріалів адміністративної справи до відповідного апеляційного суду та поновлення тим самим права громадянина Г. на апеляційний перегляд рішення суду першої інстанції.

Невід'ємним складником права кожного на судовий захист є виконання судового рішення, яке охоплює, зокрема, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави.

За результатами розгляду звернень Уповноваженим було встановлено, що зміна територіальної підсудності судів, розташованих на ТОТ України, в окремих випадках призвела до неможливості отримання виконавчих документів за судовими рішеннями, які набрали законної сили та були ухвалені судами, територіальну підсудність яких змінено в умовах воєнного стану.

Однією з основних причин цього послугувала відсутність в Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затвердженій наказом Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 № 814[390] (далі Інструкція), відповідних норм, які регулювали б особливості порядку оформлення виконавчих документів у справах, розглянутих судами, територіальну підсудність яких змінено.

На розгляді Уповноваженого перебувало звернення адвоката Т. щодо відмови одним із районних судів міста Дніпро у видачі виконавчих листів у цілій низці справ, розглянутих місцевим загальним судом Донецької області, територіальну підсудність якого було змінено в умовах воєнного стану. Обґрунтовуючи відмову, суд послався на те, що Інструкція передбачає оформлення та видачу виконавчих документів судом, який ухвалив відповідне рішення, у паперовій або електронній формі та в порядку, визначеному процесуальним законодавством.

Однак правове регулювання звернення до виконання судових рішень судів, які не здійснюють правосуддя, не визначено.

[390] Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затверджена наказом Державної судової адміністрації України 20 серпня 2019 року №814 (у редакції наказу Державної судової адміністрації України від 17 жовтня 2023 року № 485): https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text

З метою усунення проблеми в цьому конкретному випадку та недопущення її в аналогічних ситуаціях Уповноважений, серед іншого, ініціював перед ДСА питання щодо внесення відповідних змін до зазначеної Інструкції.

Крім того, Уповноважений звернув увагу на описану проблему також ВРП, надавши рекомендації щодо підготовки Щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2024 рік.

8.1.2. Право на розгляд справи упродовж розумного строку

Завдання цивільного судочинства – справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд та вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. У частині 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод закріплено елементи права на доступ до правосуддя, серед яких є розумний строк розгляду справи.

2024 року Уповноважений отримав 61 повідомлення про випадки порушення права громадян на розгляд справи упродовж розумного строку. Серед основних причин затягування розгляду справ часто є велике навантаження на суди, недофінансування судів, відсутність достатньої кількості суддів та працівників апарату суду. Крім того, строк розгляду справ може збільшуватися внаслідок призначення у справі судової експертизи.

У липні 2024 року до Уповноваженого звернувся громадянин К. та повідомив про необхідність отримання допомоги в поновленні права на доступ до правосуддя й розгляд справи упродовж розумного строку, порушення яких виникло через тривале проведення судової земельно-технічної експертизи, призначеної судом у цивільній справі.

З метою поновлення прав громадянина К. Уповноважений доручив представнику в Кіровоградській області провести зустріч із судовим експертом, за результатами здійснення якої встановлено факт тривалої передачі до суду матеріалів проведеної судової земельно-технічної експертизи – понад рік з моменту її проведення, а також ініційовано процес передачі судовим експертом таких матеріалів до суду.

Внаслідок дій, вжитих Уповноваженим, суд отримав матеріали проведеної судової земельно-технічної експертизи та продовжив розгляд цивільної справи, чим поновлено право громадянина К. на розгляд справи упродовж розумного строку.

8.1.3. Право кожного на інформацію про результати розгляду справи та отримання копії судового рішення

Серед звернень громадян, які отримав Уповноважений 2024 року, містилися повідомлення про порушення права на інформацію щодо результатів розгляду справи та отримання копії судового рішення.

Право на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду справи визначено національним законодавством. Тож кожен, хто звернувся до суду, в обов’язковому порядку має бути поінформованим про результати розгляду судом справи, а

також має право отримувати інформацію про рух справи з Єдиного державного реєстру судових рішень.

Національне законодавство гарантує право кожного на доступ до судових рішень, що, зокрема, забезпечується через оприлюднення судових рішень на офіційному вебпорталі судової влади України, введенням ДСА України ЄДРСР, ознайомленням з матеріалами справи в електронному вигляді за допомогою використання підсистеми Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи «Електронний суд», ознайомлення з матеріалами справи безпосередньо в приміщенні суду, а також отриманням судового рішення одразу після завершення судового розгляду справи.

2024 року Уповноважений здійснював провадження за зверненням громадянина Ш. щодо порушення права на інформацію про результати розгляду справи та отримання копії судового рішення. Під час здійснення провадження встановлено факт завершення розгляду справи судом ще 2021 року.

З метою поновлення порушених прав громадянина Ш., Уповноважений вживав заходи реагування, внаслідок яких суд поінформував заявника про результати розгляду справи, а також направив громадянину Ш. копію судового рішення рекомендованим поштовим відправленням.

8.1.4. Право на ознайомлення з матеріалами справи чи окремими документами в електронному вигляді

Упродовж 2024 року до Уповноваженого надходили повідомлення громадян щодо порушення права на ознайомлення з матеріалами справи чи окремими документами в електронному вигляді.

Відповідно до Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи[391], підсистема «Електронний суд» забезпечує можливість автоматичного надсилання матеріалів справ в електронному вигляді до Електронних кабінетів учасників справи та їхніх повірених.

Заборону обмеження права на доступ до правосуддя, навіть в умовах воєнного стану, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд, брати безпосередню участь у судовому процесі, ознайомлюватися з матеріалами справи чи окремими документами в електронному вигляді, визначено статтею 64 Конституції України.

У березні 2024 року до Уповноваженого звернувся громадянин Д. щодо відмови Дарницького районного суду міста Києва в задоволенні його заяви про ознайомлення з матеріалами справи чи окремими документами в електронному вигляді через систему «Електронний суд».

Відмова суду обумовлювалася встановленням на сканерах, які перебувають на балансі суду, програмного забезпечення країни-агресора, пошкодженням будівлі суду та

[391] Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи затверджено Рішенням Вищої ради правосуддя 17 серпня 2021 р. №1845/0/15-21: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text

техніки внаслідок ракетного удару Російської Федерації.

На підставі інформації, отриманої Уповноваженим від ДСА України щодо стану технічного забезпечення Дарницького районного суду міста Києва, керівнику апарату суду було направлено лист, та на виконання вимог Уповноваженого суд здійснив завантаження копії матеріалів справи до обліково-статистичної картки автоматизованої системи документообігу суду та повідомив громадянина Д. про можливість ознайомлення з ними в особистому кабінеті Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Оскільки причини обмеження права на ознайомлення з матеріалами справи чи окремими документами в електронному вигляді зокрема полягали в неналежному технічному забезпеченні судів, а також встановленні на техніці судів програмного забезпечення країни-агресора, Уповноважений у межах здійснення парламентського контролю до ДСА України надіслав лист для отримання інформації щодо технічних можливостей судів України здійснювати сканування матеріалів справ та долучати їх до матеріалів електронної судової справи.

8.1.5. Право на справедливий судовий захист

Упродовж 2024 року надходили звернення щодо реалізації Уповноваженим права бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій для забезпечення контролю за дотриманням процесуальних прав учасників судового провадження у цивільному та адміністративному процесах. З метою здійснення парламентського контролю за дотриманням процесуальних прав громадян 2024 року здійснено 146 моніторингових спостережень судових засідань.

2024 року увагу Уповноваженого привернула інформація про випадок, що трапився з малолітньою особою в середині червня у селищі Котельва на Полтавщині, зокрема вчинення групою осіб хуліганських дій щодо малолітнього, а також дій, які містять ознаки сексуального насильства, про які стало відомо із засобів масової інформації [392].

За наслідками моніторингу дотримання процесуальних прав виявлено порушення права потерпілого та його законного представника на участь у розгляді справи про адміністративне правопорушення та вручення копії постанови суду, що позбавило законного представника малолітнього потерпілого можливості її апеляційного оскарження.

Реагуючи на випадок порушення суддями процесуальних прав, Уповноважений направив скарги до ВРП щодо дисциплінарних проступків суддів Котелевського районного суду Полтавської області.

Крім того, 2024 року Уповноважений з метою захисту прав і свобод людини та громадянина реалізував повноваження щодо участі в справі як третьої особи, яка не заявляє

[392] На Полтавщині батьки підлітків, які зґвалтували малолітнього хлопця, обійшлися штрафом у 850 грн – ТСН, 31.08.2024: https://tsn.ua/ukrayina/na-poltavschini-batki-pidlitkiv-yaki-zgvaltuvali-malolitnogo-hlopcya-obiyshlisya-shtrafom-u-850-grn-2651118.html

самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача за заявою до Держави Україна, в особі Державної казначейської служби України, третя особа – Головне управління Національної поліції в Дніпропетровській області, про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

8.1.6. Право на належне виконання судового рішення

Право на судовий захист – це конституційна гарантія прав і свобод людини і громадянина, а обов'язкове виконання судових рішень – частина права на справедливий судовий захист.

За 2024 рік Уповноважений отримав 802 повідомлення про порушення принципу обов'язковості судового рішення, визначеного статтею 129^{1} Конституції України. Задля поновлення права на оперативне та повне виконання судового рішення, а також здійснення виконавчого провадження відповідно до вимог Закону України «Про виконавче провадження» надіслано 353 листи до органів державної виконавчої служби.

У лютому 2024 року до Уповноваженого звернувся громадянин Я. для отримання допомоги у виконанні МВС України судового рішення від квітня 2023 року, ухваленого на його користь, про призначення і виплату одноразової грошової допомоги у зв'язку із встановленням II групи інвалідності, внаслідок нещасного випадку, що стався в період проходження служби в органах внутрішніх справ.

Внаслідок виконання вимог Уповноваженого Департамент поліції охорони Національної поліції України на рахунок громадянина Я. перерахував кошти в розмірі 352 400 гривень, що стало поновленням права на отримання одноразової грошової допомоги.

Для всебічної реалізації функції парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина Уповноважений використовує всі законодавчо надані можливості, зокрема право на складення протоколів про адміністративні правопорушення, передбачених статтею 188^{40} КУпАП.

Після отримання звернення громадянки Б. щодо невиконання Головою Державної служби геології та надр України судового рішення від лютого 2020 року щодо поновлення її на посаді директора Департаменту правового забезпечення Державної служби геології та надр України Уповноважений направив подання Голові Державної служби геології та надр України з вимогою вжиття термінових заходів реагування, спрямованих на відновлення порушеного конституційного права на працю громадянки Б. шляхом виконання судового рішення.

За невиконання законних вимог Уповноваженого на Голову Державної служби геології та надр України було складено протокол про адміністративне правопорушення, передбачене статтею 188^{40} КУпАП.

Постановою Шевченківського районного суду міста Києва Голову Державної служби геології та надр України визнано винним у вчиненні адміністративного

правопорушення, передбаченого статтею 188[40] КУпАП.

Також Головним слідчим управлінням Державного бюро розслідувань здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні за фактом невиконання судового рішення.

Крім того, у відповідь на вжиті Уповноваженим заходи Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України повідомило, що відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України, Голову Державної служби геології та надр України звільнено з посади у зв'язку із закінченням строку призначення на посаду.

8.1.7. Забезпечення визначення поточного рахунку в банку для здійснення видаткових операцій

2024 року до Уповноваженого продовжили надходити повідомлення про порушення права, наданого на період дії воєнного стану, на здійснення видаткових операцій з рахунку, на який накладено арешт, у межах визначеного Законом України «Про виконавче провадження»[393] ліміту в 16 000 гривень.

За результатами опрацювання 72 повідомлень про порушення такого права виявлено проблему тривалого виконання банківськими установами постанов державних і приватних виконавців про визначення поточного рахунку в банку для здійснення видаткових операцій внаслідок відсутності в законодавстві чітко визначених часових меж виконання банківськими установами таких постанов.

На виконання вимоги Уповноваженого наказом Міністерства юстиції України від 31.12.2024 № 2042/43387[394] внесено зміни до Порядку автоматизованого арешту коштів/електронних грошей боржників на рахунках/електронних гаманцях, відкритих надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків, емітентами електронних грошей та визначено банківським установам термін виконання постанови приватного чи державного виконавця про визначення поточного рахунку боржника – фізичної особи в банку для здійснення видаткових операцій.

8.2. Процесуальні права у кримінальному провадженні

Упродовж 2024 року до Уповноваженого надійшло 9196 повідомлень про порушення прав у кримінальному провадженні, зокрема 2847 – про порушення процесуальних прав під час досудового розслідування.

8.2.1. Право на внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення

Внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР – це процесуальна дія, порядок вчинення якої унормовано положеннями КПК України. КСУ в рішенні за

[393] Закон України «Про виконавче провадження», Розділ XIII Прикінцеві та перехідні положення, пункт 10[2]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19/conv#n727

[394] Порядок автоматизованого арешту коштів/електронних грошей боржників на рахунках/ електронних гаманцях, відкритих надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків, емітентами електронних грошей, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 16 квітня 2019 р. за №399/33370, зі змінами, внесеними наказом Міністерства юстиції України 30.12.2024 №3796/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 31 грудня 2024 року за №2042/43387: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2042-24#n4

конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої статті 307, частини третьої статті 309 КПК України зазначив[395], що звертаючись до уповноважених державних органів із заявою, повідомленням про вчинення кримінального правопорушення, особа очікувано перебуває в межах належної правової процедури, забезпечення якої є одним із завдань кримінального провадження (стаття 2 Кодексу).

Під час здійснення парламентського контролю за дотриманням процесуальних прав встановлено, що бездіяльність уповноважених осіб (дізнавачі, слідчі) НПУ, ДБР та прокурорів, що полягає у невнесенні відомостей до ЄРДР за заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення та невиконанні вимоги статті 214 КПК України, набула масового характеру. Порушення прав заявників є системними, що породжує щороку численні скарги до Уповноваженого та слідчих суддів, які в більшості випадків приймають ухвали, якими задовольняють скарги.

2024 року за результатами перевірок, ініційованих Уповноваженим, Секретаріатом Уповноваженого за заявами про кримінальні правопорушення, скаргами на бездіяльність органів досудового розслідування, прокуратури, що полягала у невнесенні відомостей до ЄРДР за заявами (повідомленнями) про кримінальні правопорушення, поновлено права 78 осіб на досудове розслідування та отримання витягу з ЄРДР, 2023 року – 81 особи.

Слідчі судді 2024 року розглянули 36334 скарги[396] (2023 року – 30047[397]) на бездіяльність органів досудового розслідування, яка полягає у невнесенні відомостей до ЄРДР, що становить 46,5% загальної кількості розглянутих скарг (78116)[398] на рішення, дії та бездіяльність під час досудового розслідування. 2024 року слідчими суддями задоволено 20861[399] скаргу на бездіяльність органів досудового розслідування, що полягає у невнесенні відомостей до ЄРДР, тобто 57,4% із розглянутих (2023 року – 17030, тобто 56,7%).

Рік	Розглянуто скарг на дії, рішення чи бездіяльність слідчого, прокурора та інших осіб під час досудового розслідування	З них:

[395] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої статті 307, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 17.06.2020 № 4-р(II)/2020: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20#Text
[396] Вебсайт «Судова влада України». Статистика за 2024 рік: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024
[397] Вебсайт «Судова влада України». Статистика за 2023 рік: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023
[398] Вебсайт «Судова влада України». Статистика за 2024 рік: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024
[399] Там само

		на бездіяльність слідчого, прокурора стосовно невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР	%	З них	%
				задоволено скарг на бездіяльність слідчого, прокурора щодо невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР	
2023	69967	30047	42,9	17030	56,7
2024	78116	36334	46,5	20861	57,4

Питома вага скарг на бездіяльність уповноважених органів, що полягає у невнесенні відомостей до ЄРДР, серед інших скарг на дії, рішення чи бездіяльність слідчого, прокурора та інших осіб під час досудового розслідування, розглянутих слідчими суддями у 2024 році, зросла на 3,6% порівняно з 2023 роком (з 42,9 % до 46,5%). Кількість задоволених слідчими суддями скарг на бездіяльність уповноважених органів, що полягає у невнесенні відомостей до ЄРДР, зросла 2024 року порівняно з 2023 роком, що свідчить про системний характер порушень прав людини.

Відповідно до інформації, наданої Офісом Генерального прокурора, за оперативними даними ЄРДР, 2024 року органи досудового розслідування та органи прокуратури на підставі ухвал слідчих суддів розпочали 10 116 кримінальних проваджень, з яких у 4 056 (40,1%) провадженнях досудове розслідування закінчено, зокрема у формі направлення до суду – 130 (1,3%), закриття – 3926 (38,8%). 2023 року органи досудового розслідування та органи прокуратури на підставі ухвал слідчих суддів почали 10 165 кримінальних проваджень, з яких у 4 934 (48,5%) провадженнях досудове розслідування закінчено, зокрема у формі направлення до суду кримінальних проваджень – 120 (1,2%), закриття – 4 814 (47,4%).

Протиправна бездіяльність слідчого чи прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення, перешкоджає можливості ініціювати початок кримінального провадження, а отже, надати особі реальний доступ до судового захисту.

Окрім того, чисельність скарг на бездіяльність органу досудового розслідування чи прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення, створює надмірний рівень судового навантаження, що своєю чергою є одним із чинників порушення права на судовий розгляд справи упродовж розумного строку, гарантованого статтею 6 Європейської Конвенції.

Одна з причин такої ситуації – неоднозначне тлумачення суб’єктами правовідносин, що виникають унаслідок заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, норми закону та її застосування, зокрема щодо необхідності правової оцінки заяви чи повідомлення на предмет

того, чи викладені відомості містять ознаки кримінального правопорушення та залежно від цього вчинення дії, що полягає у внесенні відомостей до ЄРДР.

Оскільки відповідно до частини 2 статті 25 Закону України «Про прокуратуру»[400] Генеральний прокурор, керівники відповідних прокуратур, їхні перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності, 27.06.2024 Уповноважений направив подання Генеральному прокурору про вжиття заходів щодо визначення основних проблем у правозастосовній діяльності органів досудового розслідування, прокуратури при розгляді та вирішенні заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, внесенні відомостей до ЄРДР, а також шляхів їх вирішення для запобігання порушенням прав людини на початок досудового розслідування та сприяння у виконанні завдань кримінального провадження.

Органи прокуратури та правопорядку поділяють позицію Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, викладену в постановах від 30.09.2021 у справі №556/450/18[401] та від 20.04.2023 у справі №373/18/23[402], про те, що для початку досудового розслідування заява чи повідомлення повинні містити об'єктивні дані та вагомі фактичні обставини про наявність ознак кримінального правопорушення. Також зазначають, що внесення дізнавачем, слідчим чи прокурором відомостей до ЄРДР на підставі заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, яка не містять достатніх даних про вчинення кримінального правопорушення, перешкоджає виконанню завдань кримінального провадження, оскільки створює надмірне навантаження на органи досудового розслідування та прокурорів, що може призвести до порушення загальних засад кримінального провадження під час досудового розслідування.

Отже, дотримання права заявників на внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення потребує забезпечення не лише судового, а й відомчого контролю, а стаття 214 КПК України – удосконалення з метою забезпечення єдиної правозастосовної практики.

Уповноважений отримав інформацію про порушення прав неповнолітнього Т., який наразі проживає за межами України. Так, у січні 2024 року заявник звернувся до Національної поліції України із заявою про вчинення родичкою щодо нього кримінального правопорушення. Інформацію про це не було внесено до ЄРДР. Зокрема, у заяві йшлося про незаконне заволодіння грошовими коштами в розмірі 1 200 000 гривень, виплаченими в рахунок призначеної одноразової грошової допомоги у зв'язку із загибеллю одного з батьків – військовослужбовця.

Секретаріат Уповноваженого надіслав лист від 16.04.2024 до обласної прокуратури. У відповідь поінформовано, що 18.04.2024 прокуратура внесла відомості до ЄРДР за частиною 5 статті 190 КК України, досудове розслідування триває.

[400] Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII, частина друга ст. 25: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text

[401] Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 30.09.2021 у справі №556/450/18: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109396

[402] Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20.04.2023 у справі №373/18/23: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110453692

8.2.2. Право на особисту свободу та невідкладне виконання судового рішення про застосування застави як альтернативного виду запобіжного заходу

Рекомендація Уповноваженого, надана у щорічній доповіді 2023 року, про унормування скорочення строку перевірки документа, що підтверджує внесення застави, з метою максимально швидкого звільнення особи з-під варти після внесення застави залишалася невиконаною.

У частині 4 статті 202 КПК України та в частині 7 статті 20 Закону України «Про попереднє ув'язнення»[403] визначено, що після отримання та перевірки документа, який підтверджує внесення застави, уповноважена службова особа місця ув'язнення, під вартою в якому знаходиться підозрюваний, обвинувачений, негайно здійснює розпорядження про його звільнення з-під варти та повідомляє про це усно й письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю, а якщо заставу внесено під час судового провадження, – прокурора та суд. Перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного робочого дня.

За результатами розгляду подання Уповноваженого щодо вдосконалення процедури обміну інформацією про внесення застави, її зарахування на спеціальний рахунок відповідного територіального органу ДСА, Мін'юст розробив проєкт, а КМУ ухвалив постанову від 07.12.2023 №1283 «Про внесення змін до Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу», яка набрала чинності 12.03.2024[404]. Відповідно до змін, інформацію, що підтверджує зарахування застави на депозитний рахунок, Казначейство передає до ДСА, а звідти – до Мін'юсту шляхом електронної інформаційної взаємодії. Така перевірка не може тривати більше одного робочого дня.

Натомість результати моніторингу та опрацювання отриманих скарг свідчать, що вжитих заходів щодо вдосконалення процедури обміну інформацією між уповноваженими органами про внесення застави наразі недостатньо, оскільки здійснення перевірки зарахування застави впродовж одного робочого дня не забезпечується, а право на особисту свободу особи після фактичного внесення за неї застави порушується. Чинний механізм перевірки документів, які підтверджують зарахування застави, створює умови для утримання під вартою осіб, за яких внесено заставу, упродовж кількох днів з моменту фактичного внесення застави, зокрема в разі внесення застави наприкінці робочого тижня, оскільки в неробочий час і вихідні дні таку перевірку не здійснюють.

Ухвалою слідчого судді від 01.08.2024 частково задоволено клопотання слідчого, продовжено строк тримання підозрюваного Д. під вартою та визначено йому альтернативний запобіжний захід у вигляді застави. У цьому ж судовому рішенні зазначено, що після отримання та перевірки документа, що підтверджує внесення застави, підозрюваного потрібно негайно звільнити.

Згідно з платіжною інструкцією від 01.08.2024 заставу за Д. внесено на депозитний рахунок територіального управління ДСА. Утім, через низку технічних причин, а також вихідні дні, довідку про внесення застави було отримано тільки 05.08.

[403] Закон України «Про попереднє ув'язнення» від 30.06.1993 № 3352-XII, частина сьома статті 20: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text

[404] Постанова Кабінету Міністрів України від 07.12.2023 №1283 «Про внесення змін до Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1283-2023-%D0%BF#Text

Тому всупереч вимозі про негайне звільнення після внесення застави підозрюваний кілька днів перебував під вартою.

На подання Уповноваженого від 09.09.2024 Міністру юстиції про вжиття заходів зі спрощення механізму перевірки документа, що підтверджує внесення застави, поінформовано, що вживаються заходи щодо технічної реалізації процедури електронного обміну між ДСА та Казначейством, між ДСА та Мін'юстом інформацією про внесення застави, її зарахування на спеціальний рахунок відповідного територіального управління ДСА, яке здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності суду, який обрав запобіжний захід у вигляді застави, або апеляційного суду, Вищого антикорупційного суду, який обрав такий запобіжний захід. На сьогодні електронну інформаційну взаємодію між Мін'юстом та ДСА не реалізовано.

8.2.3. Права ув'язнених (підозрюваних, обвинувачених) під час ухвалення процесуальних рішень про застосування заходів безпеки

Під час здійснення проваджень за численними зверненнями адвокатів та ув'язнених підтверджено інформацію про системні порушення слідчими НПУ, СБУ прав і свобод людини і громадянина при застосуванні законодавства України, що регулює застосування заходів безпеки та строки тримання осіб, взятих під варту, в ізоляторах тимчасового тримання та інших місцях утримання.

Наявна практика застосування національними органами досудового розслідування заходів забезпечення безпеки стосовно учасників кримінального провадження, яких утримують під вартою, у вигляді переведення зі слідчого ізолятора до ізоляторів тимчасового тримання, які підпорядковані відомству, на термін, що перевищує 10 діб, не відповідає міжнародним стандартам і рекомендаціям.

Згідно з пунктом 10.2 Європейських пенітенціарних правил (Рекомендація №R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць)[405], осіб, узятих під варту відповідно до рішення суду, та осіб, засуджених до позбавлення волі, потрібно утримувати тільки в пенітенціарних закладах. Ця рекомендація зумовлена загрозою неналежного поводження, коли орган, відповідальний за досудове розслідування, має право утримувати підозрюваних, щодо яких він здійснює розслідування.

За результатами розгляду подання Уповноваженого, направленого в липні 2024 року Генеральному прокурору, щодо перевірки законності та обґрунтованості таких процесуальних рішень органів досудового розслідування було надано доручення підрозділам Офісу Генерального прокурора і керівникам обласних прокуратур вивчити стан додержання вимог Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» під час прийняття рішень про застосування заходів безпеки щодо осіб, яким обрано запобіжний захід у виді тримання під вартою. У подальшому поінформовано, що в окремих випадках самими слідчими, а в інших – прокурорами скасовано постанови про застосування заходів безпеки, ув'язнених поміщено до слідчих ізоляторів.

[405] Європейські пенітенціарні правил (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць), пункт 10.2: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text

Водночас заходів із запобігання аналогічним порушенням не вжито, а з огляду на неоднакову судову практику розгляду скарг на постанови слідчих про застосування заходів безпеки у вигляді тримання осіб, взятих під варту, в ізоляторах тимчасового тримання, законодавство в цій сфері потребує вдосконалення для його увідповіднення до міжнародних стандартів.

Окрім того, є випадки тримання особи, засудженої до позбавлення волі на певний строк, яка одночасно має процесуальний статус підозрюваного (обвинуваченого) в іншому кримінальному провадженні, в ізоляторах тимчасового тримання, що підпорядковані органам досудового розслідування.

У ВРУ зареєстровано проєкт Закону України від 28.08.2023 №9655 «Про внесення змін до статті 214 Кримінального процесуального кодексу України та деяких законів України щодо вдосконалення процедури забезпечення заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», спрямований на вирішення низки питань застосування заходів безпеки, зокрема стосовно осіб, які утримуються у місцях несвободи та мають одночасно різний процесуальний статус, а також виключення можливості утримання в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України осіб, стосовно яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Водночас у законопроєкті не передбачено врегулювання утримання ув'язнених у місцях несвободи, що підпорядковані іншим органам досудового розслідування.

8.2.4. Право на виконання ухвал слідчих суддів

Протягом року до Уповноваженого надходили скарги про невиконання органами досудового розслідування, прокурорами ухвал слідчих суддів судів першої інстанції, якими визнано протиправною їхню бездіяльність, що зокрема полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 КПК України, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які уповноважена особа органу досудового розслідування, прокурор зобов'язані вчинити у визначений цим Кодексом термін або ж скасувати незаконне рішення, при цьому слідчим суддею зобов'язано вчинити певні дії (внести до ЄРДР відомості за заявою про кримінальне правопорушення, повернути вилучене майно, розглянути клопотання тощо).

З інформації, отриманої під час розгляду скарг із цих питань, висновується, що головною причиною зволікання з виконанням ухвал слідчих суддів є несвоєчасне надсилання окремими судами, зокрема Печерським, Шевченківським районними судами Києва, таких судових рішень для виконання, а також незабезпечення судами контролю за їх виконанням всупереч вимогам статті 129-1 Конституції України.

До Уповноваженого звернувся адвокат С. в інтересах Б. щодо порушення прав останнього у зв'язку з неповерненням майна, вилученого під час обшуку в межах кримінального провадження, після постановлення ухвали слідчого судді Печерського районного суду Києва від 01.02.2024 про скасування арешту на це майно.
Секретаріат Уповноваженого 27.03.2024 надіслав лист до суду про вжиття заходів

щодо звернення судового рішення до виконання. У відповідь у листі від 10.04.2024 суд поінформував, що ухвалу не було направлено на виконання через низку чинників, зокрема через надмірне судове навантаження. За результатами розгляду листа Офісу Уповноваженого завірену копію ухвали суду від 01.02.2024 скеровано для виконання на адресу органу досудового розслідування.

8.2.5. Право на судовий розгляд кримінального провадження у розумні строки

В умовах правового режиму воєнного стану проблема надмірної тривалості судового розгляду справ не втрачає своєї актуальності. З метою забезпечення права учасників кримінального провадження на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку 2024 року Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи», прийняття якого було рекомендовано Уповноваженим у Щорічній доповіді за 2022 рік, адаптовано судовий процес до умов воєнного стану, а також врегульовано норми кримінального процесуального законодавства України. Змінами до КПК України запроваджено можливість учасникам кримінального провадження брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та кваліфікованого електронного підпису. За допомогою електронної форми зв'язку через використання підсистем «Електронний кабінет» та «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи вдалося врегулювати окремі питання комунікації між судом та учасниками кримінального провадження, а саме можливість отримувати інформацію про рух справи (дату призначення судового засідання), подавати документи до суду, знайомитися з матеріалами справи та, за письмовою заявою, отримувати копію судового рішення, прийнятого у кримінальному провадженні.

Результати моніторингу дотримання процесуальних прав у кримінальному процесі засвідчують, що такі обставини, як: фактичне припинення роботи окремих судів, що через російську військову агресію не мають можливості здійснювати правосуддя; проблеми з доступом до приміщень судів, територіальну підсудність яких змінено у зв'язку з розташуванням на тимчасово окупованих територіях або близькість до зони активних бойових дій; брак працівників апарату судів і суддів; систематичні загрози для життя і здоров'я людей через повітряні атаки; ускладнення з логістикою, зумовлюють суттєве перевантаження судової системи та тривалий розгляд кримінальних проваджень.

Засуджений Б. у лютому 2024 року поскаржився до Уповноваженого на порушення суддею Дзержинського районного суду Харкова його прав і вимог кримінального процесуального законодавства під час розгляду поданого ще в серпні 2023 року клопотання (подання) адміністрації установи, в якій він відбував покарання, про умовно-дострокове звільнення його від відбування покарання. Заявник зазначив, що на момент звернення установи виконання покарань із зазначеним клопотанням (поданням) строк невідбутої частини призначеного йому покарання становив сім місяців. У зв'язку зі зволіканням суддею з розглядом клопотання (подання), неодноразовим відкладенням судових засідань у справі без повідомлення причин порушено його право на умовно - дострокове звільнення.

У частині третій статті 539 КПК України визначено, що клопотання (подання) про вирішення питання, пов'язаного з виконанням вироку, розглядається протягом 10 днів з дня його надходження до суду суддею одноособово.

Внаслідок зволікання понад сім місяців з розглядом зазначеного подання не лише суттєво порушено визначений у частині 3 статті 539 КПК України термін вирішення питання, пов'язаного з виконанням вироку, а й право засудженого на вирішення питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Тому за виявленим фактом зволікання суддею Дзержинського районного суду Харкова з розглядом справи, порушення права засудженого Уповноважений звернувся 01.04.2024 до ВРП з дисциплінарною скаргою, яку зареєстровано органом, уповноваженим здійснювати дисциплінарне провадження 04.04.2024, а 09.01.2025 передано дисциплінарному інспектору.

Для здійснення моніторингу дотримання процесуальних прав учасників кримінальних проваджень і міжнародних стандартів у сфері прав людини працівники Секретаріату Уповноваженого 2024 року відвідали 142 судові засідання та в режимі відеоконференції провели 33 моніторингові спостереження судового розгляду. Моніторинг здійснювався на судових засіданнях судів усіх інстанцій та охоплював суди, розташовані в 19 регіонах України, зокрема у Києві та Київській області проведено 41 спостереження, в Одеській області – 32, Дніпропетровській – 21, Полтавській – 19, Хмельницькій – 17, Івано-Франківській – 13, Чернігівській – 11, Харківській – 5, Донецькій – 3, Запорізькій – 2.

На підставі моніторингових спостережень констатується, що в умовах воєнного стану існують загрози, які перешкоджають реалізації права учасників кримінального провадження на розгляд справ у розумні терміни навіть у режимі відеоконференції. У зв'язку з оголошенням повітряних тривог і необхідністю перебування учасників судового провадження в укритті, відсутністю стабільного електропостачання та інтернету внаслідок обстрілів суди вимушені переривати судові засідання та відкладати розгляд справ. У своїх рішеннях ЄСПЛ продовжує констатувати порушення Україною прав, гарантованих статтею 6 Європейської Конвенції у

зв'язку з недотриманням розумних термінів розгляду справ, що негативно впливає й на міжнародну репутацію держави.

За даними ВККСУ, залишається складною ситуація із забезпеченням суддівськими кадрами в апеляційних судах з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення (за винятком спеціалізованих), в яких станом на 01.01.2025 із 882 посад суддів за штатним розписом залишаються вакантними 536 посад, що становить 60,8%. Найбільше вакантних посад у Сумському апеляційному суді (84%), де призначено лише чотири судді із 25; у Харківському апеляційному суді (80%) – призначено 12 суддів із 60; у Черкаському апеляційному суді (75,8%) – призначено 8 суддів із 33; у Запорізькому апеляційному суді (75%) – призначено 10 суддів із 40; у Закарпатському апеляційному суді (72%) – призначено сім суддів із 25; у Дніпровському апеляційному суді (71,7%) – призначено 17 суддів з 60; у Чернігівському апеляційному суді (67,6%) – призначено 11 суддів із 34; у Тернопільському апеляційному суді (66,7%) – призначено 9 суддів із 27; в Одеському апеляційному суді (66,7%) – призначено 15 суддів із 45; у Рівненському апеляційному суді (65,2%) – призначено 8 суддів із 23; у Херсонському апеляційному суді (64,1%) – призначено 14 суддів із 39; в Івано-Франківському апеляційному суді (59,3%) – призначено 11 суддів із 27[406].

Станом на 01.01.2025 припинено роботу 169 місцевих загальних судів, територіальна підсудність судових справ яких визначена іншим судам[407]. Гранична кількість посад суддів місцевих загальних судів відповідно до визначеної на 2023 рік тимчасової кількості суддів у місцевих судах та без урахування даних про посади в судах, що не розпочали, припинили роботу або підсудність яких визначена іншому суду, становить 3756, вакантними є 939 посад суддів, що становить 25%[408].

2024 року ВККСУ ухвалено рішення про внесення ВРП подання з рекомендацією на відрядження 58 суддів до 35 судів через надмірний рівень судового навантаження, неможливість здійснення правосуддя у відповідних судах. Також унаслідок зміни територіальної підсудності судових справ ВККСУ до ВРП внесено подання з рекомендацією на відрядження 51 судді до 27 судів.

У зв'язку з виявленням проблеми із забезпеченням додержання процесуальних прав, вимог кримінального процесуального закону та інших законів України в Печерському районному суді Києва через надмірне навантаження та нестачу суддівських кадрів, 27.02.2024 Уповноважений звернувся до ВККСУ з рекомендацією про вжиття невідкладних організаційних заходів щодо оптимізації роботи цього суду. Судовими органами визначено необхідність відрядження шести суддів до цього суду з метою врегулювання рівня судового навантаження. У подальшому на підставі подання ВККСУ Вищою радою правосуддя ухвалено рішення про відрядження трьох суддів. Проте й такі заходи суттєво не вплинули на рівень суддівського навантаження у цьому суді.

[406] Вебсайт ВККСУ. Облік посад суддів: https://vkksu.gov.ua/oblik
[407] Вебсайт ВРП. Інтерактивна онлайн-мапа судів, територіальну підсудність судових справ яких змінено: https://hcj.gov.ua/pidsud-map
[408] Вебсайт ВККСУ. Облік посад суддів: https://vkksu.gov.ua/oblik

8.2.6. Відсутність ефективних механізмів відновлення матеріалів проваджень

Пошкодження, знищення та захоплення адміністративних приміщень судів, органів прокуратури та досудового розслідування внаслідок повномасштабної агресії РФ є об'єктивними причинами порушення права на здійснення кримінального провадження у розумні терміни у зв'язку з втратою, знищенням повністю або частково матеріалів проваджень, утриманням їх на тимчасово окупованій території України.

До Уповноваженого звернувся громадянин К. зі скаргою на порушення процесуального права на здійснення судового провадження у розумні терміни. Зокрема питання полягало в перегляді судом апеляційної інстанції вироку Каланчацького районного суду Херсонської області від 20.12.2021.

Станом на 21.01.2022 кримінальне провадження за апеляційною скаргою захисника обвинуваченого К. перебувало у провадженні Херсонського апеляційного суду. Під час окупації Херсона у приміщенні апеляційного суду, яке було частково зруйноване внаслідок ракетного обстрілу, розміщувалася окупаційна адміністрація. Після відновлення з 12.06.2023 діяльності Херсонським апеляційним судом було проведено інвентаризацію судових справ, під час якої встановлено зокрема відсутність певної частини документів і матеріалів кримінального провадження стосовно К., без відновлення яких відповідно до порядку, визначеного статтею 615-1 КПК України, суд не має можливості завершити апеляційний розгляд справи.

В умовах воєнного стану органи прокуратури та судової влади продовжують вживати заходів щодо подальшого запровадження процесів цифровізації судових справ та їх збереження в електронному форматі для надання можливості учасникам кримінального процесу доступу до цих справ з метою відновлення втрачених матеріалів.

Згідно з інформацією ОГП станом на 30.09.2024 встановлено втрату 76 376 матеріалів кримінальних проваджень, які не завершилися направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, про звільнення особи від кримінальної відповідальності (дані постійно змінюються з об'єктивних причин, наприклад, деокупація територій, проведення інвентаризацій тощо).

З 2022 року до 30.09.2024 до суду прокурорами та слідчими за погодженням із прокурором подано 13 921 клопотання про відновлення втрачених матеріалів, з яких 9 613 задоволено повністю, у задоволенні 289 клопотань судами відмовлено, решта – на розгляді.

Можливість відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження передбачено нормами КПК України, однак на практиці це не завжди вдається через труднощі

з доступом до цих матеріалів, відсутність інформації про їх збереження, зокрема й у цифровому форматі.

Засуджений Р. неодноразово звертався до Уповноваженого про порушення його процесуального права на перегляд судом касаційної інстанції ухвалених стосовно нього судових рішень у кримінальному провадженні, матеріали якого внаслідок військової агресії РФ залишилися на тимчасового окупованій території Луганської області. За касаційними скаргами сторони захисту Верховний Суд 22.12.2021 та 07.02.2022 прийняв рішення про відкриття касаційного провадження та витребування матеріалів кримінального провадження стосовно Р. з Біловодського районного суду Луганської області, підсудність справ якого визначено Першотравенському міському суду Дніпропетровської області. Оскільки матеріали справи судом першої інстанції було відновлено лише в частині ухвалених судових рішень, процесуального листування та журналів судових засідань, що не дає можливість суду касаційної інстанції здійснити повну та всебічну перевірку доводів касаційних скарг сторони захисту, 12.03.2024 Верховним Судом прийнято рішення про зняття з розгляду матеріалів кримінального провадження щодо Р. до їх відновлення в необхідному обсязі.

Питання ефективної процедури відновлення матеріалів кримінального провадження як гарантії забезпечення права учасників кримінального провадження на справедливий суд було предметом розгляду ЄСПЛ. У своїх рішеннях ЄСПЛ раніше вже досліджував, чи зробила держава усе можливе для організації судової системи таким чином, щоб гарантувати право на справедливий суд для заявників, на яких вплинули бойові дії. У рішеннях від 25.07.2017 у справі «Хлєбік проти України» (заява №2945/16)[409], від 11.02.2021 у справі «Кукроченко та Золотухін проти України» (заяви №20936/16 та №53257/16)[410] суд визнав порушення статті 6 Європейської Конвенції, оскільки матеріали справ заявників не було відновлено.

30.10.2024 парламент прийняв за основу проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» (реєстр. №11265 від 16.05.2024)[411]. Законопроєктом пропонується врегулювати питання процедури відновлення матеріалів кримінальних проваджень, які повністю або частково знищено чи втрачено внаслідок збройної агресії РФ проти України, тимчасової окупації окремих територій України, ухвалення у зв'язку з цим під час досудового розслідування та судового розгляду

[409] Рішення ЄСПЛ від 25.07.2017 у справі «Хлєбік проти України» (Заява № 2945/16): https://rm.coe.int/case-of-khlebik-v-ukraine-1-ukr-ed/1680738311

[410] Рішення ЄСПЛ від 11.02.2021 у справі «Кукроченко та Золотухін проти України» (заяви №20936/16 та №53257/16): https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-209051%22]}

[411] Вебсайт ВРУ. blob:https://itd.rada.gov.ua/4c03bc11-42f6-416a-8303-ca1765ab1013

процесуальних рішень, що впливають на права людини, зокрема щодо обраних запобіжних заходів. Уповноважений підтримує цю законодавчу ініціативу[412].

8.2.7. Право на своєчасну заміну невідбутої частини покарання у вигляді арешту на інші його види

28.03.2024 набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» № 3342-IX[413].

Цим законом в Україні запроваджено новий вид покарання за вчинення кримінального правопорушення – пробаційний нагляд. Уповноважений підтримував прийняття закону із техніко-юридичними правками, які були враховані під час прийняття остаточної редакції закону.

Варто звернути увагу, що відповідно до цього закону з дня набрання ним чинності засудженим, які відбувають покарання у вигляді арешту в арештних домах, замінюється невідбута частина покарання на інший вид покарання відповідно до статті 72 КК України.

Уповноваженому стало відомо, що особи, засуджені до покарання у вигляді арешту, продовжували перебувати в місцях несвободи всупереч положенням цього закону. Тому 01.04.2024 Уповноважений звернувся до Генерального прокурора з приводу перевірки дотримання вимог законодавства щодо заміни арешту на інші види кримінальних покарань. За результатами здійснених прокурорами перевірок з місць тримання затриманих або попереднього ув'язнення звільнено чотири незаконно утримуваних особи.

8.2.8. Забезпечення принципу справедливості та співрозмірності призначеного покарання за кримінальні правопорушення проти власності, вчинені в умовах воєнного чи надзвичайного стану

У березні 2022 року парламент України вніс зміни до частин четвертих статей 185–187, 189 та 191 КК України однакового змісту: ці положення доповнено кваліфікуючою ознакою здійснення злочинів «в умовах воєнного або надзвичайного стану»[414]. У липні 2023 року в новій редакції було викладено статтю 190 КК України[415]. З-поміж іншого, норму було доповнено згаданою вище особливо обтяжуючою обставиною. Унаслідок цих змін усі перераховані злочини, вчинені після набрання чинності згаданими законами, незалежно від обставин їх вчинення і інших кваліфікуючих ознак (повторність, попередня змова, проникнення, великий розмір тощо), суди кваліфікують за частиною четвертою (третьою) цих статей за ознакою «в умовах воєнного чи надзвичайного стану», яка передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років.

[412] За результатами розгляду законопроєкту в другому читанні 26.02.2025 його було відхилено Верховною Радою України.
[413] Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23.08.2023 №3342-IX:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text
[414] Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 №2117-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text
[415] Закон України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України (щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень)» від 13.07.2023 №3233-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#Text/

Ці зміни призвели до значного зростання кількості особливо тяжких злочинів проти власності. Наприклад, якщо 2021 року за частиною четвертою статті 185 КК України засуджено 22 особи[416], то 2022 – 4329 осіб[417], а 2023 – 14808 осіб[418].

У зверненнях, що надійшли 2024 року до Уповноваженого від ГО «Східна правозахисна група» та Інституту стратегічних досліджень і безпеки, було наголошено, що за частиною четвертою статті 185 КК України 2022 року було засуджено 528 неповнолітніх осіб, а 2023 – 731, що призводило до призначення їм надмірно суворого покарання, та обґрунтовано необхідність звернення Уповноваженого до Верховної Ради з пропозицією внесення змін до КК України для пом'якшення покарання за кримінальні правопорушення проти власності, скоєні у воєнний час, зокрема неповнолітніми.

У судовій практиці були випадки, коли особу засудили до позбавлення волі на п'ять років із подальшим звільненням від відбування покарання на підставі статті 75 КК України за викрадення мобільного телефону вартістю 470 грн, парфумованої води на суму 520 грн, м'яса вартістю 500 грн та інші випадки. В аналізованій категорії кримінальних проваджень суди в більшості випадків, призначивши покарання у вигляді 5 років позбавлення волі і розуміючи очевидну його невідповідність тяжкості правопорушення, звільняють засуджених від його відбування з випробуванням.

У намаганнях вирішити проблему в липні 2024 р. парламент ухвалив Закон України № 3886-IX[419], який набрав чинності 09.08.2024. Цим законом підвищено «пороговий» рівень вартості викраденого майна для розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності. Таким чином крадіжка на суму до 3028 грн стала дрібною й передбачає адміністративну відповідальність, а якщо сума викраденого майна перевищить 3028 грн – настає кримінальна відповідальність.

Прийняття Закону № 3886-IX, як зазначали його розробники, було необхідним для врегулювання судової практики застосування норм щодо притягнення до кримінальної відповідальності за крадіжку в умовах воєнного стану, яка засвідчує, що покарання за вчинення крадіжки за частиною четвертою статті 185 КК України не співмірне. Окремі зауваження та пропозиції Уповноваженого до законопроєкту було враховано під час його доопрацювання.

Проте Законом №3886-IX означеної мети не було досягнуто. Суди й надалі змушені застосовувати частину четверту статті 185 КК України до всіх випадків вчинення крадіжки на суму, що вже перевищує 3 028 грн. Наприклад, за частиною четвертою статті 185 КК України осіб засуджено за крадіжку велосипеда вартістю 7760 грн[420], туалетної води вартістю 3843 грн

[416] Офіційний вебсайт Судової влади України: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21
[417] Офіційний вебсайт Судової влади України: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022
[418] Офіційний вебсайт Судової влади України: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023
[419] Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів» від 18.07.2024 №3886-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3886-20#Text
[420] Вирок Шполянського районного суду Черкаської області від 27.01.2025 у справі №710/1593/24: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124683959

50 коп.[421], шліфувальної машини вартістю 4 699 грн[422] тощо. У всіх цих випадках суди призначили покарання у вигляді 5 років позбавлення волі та із застосуванням статті 75 КК звільняли винних від відбування покарання з випробуванням.

Чинне правове регулювання відповідальності за таємне викрадення чужого майна з урахуванням змін, внесених Законом №3886-IX, має ознаки надмірності та непропорційності, чим порушує статтю 8 Конституції України. Ця проблема потребує комплексного законодавчого врегулювання. Уповноважений повторно надав Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності пропозиції щодо внесення змін до КК України, що дадуть змогу запровадити зниження кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти власності з використанням умов воєнного або надзвичайного стану з наданням суду можливості обирати вигляд і розмір покарання відповідно до ступеня суспільної небезпечності вчиненого діяння, вартості викраденого майна, особи винного та інших обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання. Крім того, запропоновано узгодження системоутворюючих положень Загальної частини КК України із змінами, що подані до Особливої частини КК України.

8.3. Права людини та конституційне судочинство

Співпраця Уповноваженого з КСУ – елемент механізму захисту конституційних прав і свобод громадян, особливо в період складних соціальних чи політичних викликів. Уповноважений є однією з ключових фігур у конституційній юстиції, забезпечуючи захист прав і свобод громадян. Адже і система правосуддя, і конституційна юстиція – це невід'ємні частини демократичної держави. Вони забезпечують баланс між державними інтересами та правами людини, сприяють правовій стабільності та верховенству права (правовладдю).

Основні напрями роботи Уповноваженого в конституційній юстиції:

(а) Внесення до КСУ конституційних подань щодо вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційності) закону України чи іншого правового акта Верховної Ради України, акта Президента України та Кабінету Міністрів України, правового акта Автономної Республіки Крим; офіційного тлумачення Конституції України.

07.06.2024 Уповноважений звернувся до КСУ з конституційним поданням щодо конституційності положень про надання та використання відпусток під час воєнного стану. Так, виходячи з тлумачення норм Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (№2136-IX)[423], роботодавець може: 1) одноосібно обмежувати надання щорічної основної відпустки 24 календарними днями на поточний робочий рік; 2) переносити на період після припинення або скасування воєнного стану невикористані в період воєнного стану дні відпустки; 3) надавати невикористані дні відпустки, що перевищують 24 календарні

[421] Вирок Київського районного суду Одеси від 24.01.2025 у справі №947/240/25: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124663204

[422] Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 23.01.2025 у справі №607/21058/24: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124668084

[423] Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» №2136-IX від 15.03.2022 (зі змінами): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text

дні, без збереження заробітної плати; 4) невикористані дні такої відпустки можуть надавати без збереження заробітної плати після припинення або скасування воєнного стану – до моменту використання днів відпусток, які були перенесені; 5) відмовити працівнику в наданні невикористаних днів щорічної відпустки в період дії воєнного стану.

Виплати за щорічні (основну та додаткові) відпустки є складовими заробітної плати. Невикористані дні щорічних відпусток не можуть надаватися за рішенням роботодавця без збереження заробітної плати, адже відповідно до статті 45 Конституції України щорічні відпустки є оплачуваними та їх тривалість визначається законами.

Що більше, відповідно до статті 64 Конституції України допускається обмеження прав на період воєнного стану, але не їх скасування. Отже, термін дії обмежень, встановлених унаслідок воєнного стану, повинен бути визначений і передбачений законом, а не діями роботодавця.

Уповноважений вважає, що оспорювані положення Закону №2136-IX, якими змінено порядок надання невикористаних днів щорічної основної відпустки на період дії, а також після припинення або скасування воєнного стану, є такими, що не відповідають частині першій статті 8, частинам другій та третій статтей 22, 45 та статті 64 Конституції України. З текстом конституційного подання можна ознайомитися на офіційних вебсайтах КСУ[424] або Уповноваженого[425].

10.07.2024 КСУ відкрив конституційне провадження за згаданим конституційним поданням Уповноваженого та ухвалою від 24.09.2024 визначив письмову форму конституційного провадження. 03.10.2024 КСУ на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за цим конституційним поданням. Після дослідження матеріалів справи на відкритій частині пленарного засідання Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання для ухвалення рішення.

Також 05.09.2024 Уповноважений скерував до КСУ конституційне подання про визнання таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення частини другої статті 8 Закону України «Про Державний бюджет на 2024 рік» (№3460-IX)[426]. Так, частина друга статті 8 Закону № 3460-IX передбачає: «Визначити розмір мінімальної заробітної плати, який застосовується як розрахункова величина для обчислення виплат за рішеннями суду, на рівні 1600 гривень».

Уповноважений вважає, що оспорюване положення Закону не відповідає частині першій статті 8, статті 16, частині третій статті 22, частині четвертій статті 41, частині першій статті 50, статті 56, частині четвертій статті 62 та частині другій статті 95 Конституції України.

У конституційному поданні Уповноважений зокрема зазначив, що впровадження положення частини другої статті 8 Закону №3460-IX призвело до зменшення розміру доплати до пенсії, на яку громадяни легітимно очікували.

Що більше, провідні фахівці в галузі фінансового та трудового права на запити Секретаріату Уповноваженого одностайно висловили сумніви у відповідності Конституції України припису «визначити розмір мінімальної заробітної плати, який застосовується як

[424] Офіційний вебсайт КСУ: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/05_219_2024.pdf
[425] Офіційний вебсайт Уповноваженого: https://ombudsman.gov.ua/uk/konstitucijni-podannya-ombudsmena
[426] Закон України «Про Державний бюджет на 2024 рік» від 09.11.2023 №3460-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20

розрахункова величина для обчислення виплат за рішеннями суду, на рівні 1600 гривень», що міститься у частині другій статті 8 Закону №3460-XI.

Обговорення Державного бюджету на 2025 рік показало, що порушені в конституційному поданні питання не втратили актуальність. Проблема виплати підвищення до пенсії непрацюючим пенсіонерам, що проживають на території радіаційного забруднення, є нагальною та вимагає негайного вирішення. Уповноважений вважає, що слід присвятити особливу увагу цьому питанню, адже це дасть змогу забезпечити повне та своєчасне виконання судових рішень і гарантувати соціальний захист найбільш вразливих верств населення. Це можливість для держави демонструвати свою відповідальність перед громадянами та забезпечити верховенство права. А тому Уповноважений тримає на особистому контролі питання захисту прав і свобод громадян, які потерпіли від наслідків Чорнобильської катастрофи, та вживає всіх можливих заходів для поновлення їх прав.

З текстом конституційного подання можна ознайомитися на офіційних вебсайтах КСУ[427] або Уповноваженого[428].

18.09.2024 КСУ відкрив конституційне провадження за конституційним поданням Уповноваженого, а 01.10.2024 Суд визначив розглянути справу у формі письмового провадження. 28.11.2024 на відкритій частині пленарного засідання Великої палати КСУ розпочато розгляд справи у формі письмового провадження. Суд дослідив матеріали справи на відкритій частині та перейшов до закритої частини пленарного засідання для подальшого обговорення питань, пов'язаних із конституційним провадженням у цій справі, та ухвалення рішення.

(b) Висловлення позиції (*amicus curiae*) Уповноваженого за конституційними скаргами та конституційними поданнями, що перебувають на розгляді у КСУ

Висновки *amicus curiae* Уповноваженого в конституційних провадженнях, відкритих за конституційними скаргами, сприяють підвищенню якості конституційної юстиції, формуванню незалежного та обґрунтованого рішення, розширюють взаємодію між КСУ та національною інституцією захисту прав людини.

Уповноважений 2024 року надав ряд висновків, зокрема з урахуванням поставлених суддею-доповідачем запитань, щодо конституційних подань і скарг, які перебувають на розгляді в Суді:

1. У лютому 2024 року Уповноважений надав висновок до КСУ з урахуванням поставлених суддею-доповідачем питань щодо конституційної скарги щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини першої статті 423 ЦПК України, згідно з яким «рішення, постанова або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами». Суб'єкт права на конституційну скаргу стверджує, що його фактично позбавлено права ефективно захистити та поновити свої права, порушені застосуванням у його справі неконституційного припису, «яким закінчено розгляд справи»[429].

[427] Офіційний вебсайт КСУ: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/5_321_2024.pdf
[428] Офіційний вебсайт Уповноваженого: https://ombudsman.gov.ua/uk/konstitucijni-podannya-ombudsmena
[429] Офіційний вебсайт КСУ: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_3942023.pdf

2. У листопаді 2024 року Уповноважений надав висновок до КСУ з урахуванням поставлених суддею-доповідачем питань щодо конституційного подання Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення абзацу другого пункту 3 Порядку відшкодування особами витрат, пов'язаних з їх утриманням у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.04.2017 №261[430].

3. У листопаді 2024 року Уповноважений надав висновок до КСУ щодо висловлення позиції Уповноваженого стосовно питань, порушених у конституційній скарзі щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 06.12.2016 №1774-VIII. На думку заявниці, з прийняттям пункту 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону №1774 відбулося фактичне зменшення розміру доплати до її пенсії як непрацюючому пенсіонеру, що проживає на території радіоактивного забруднення, порівняно з раніше встановленими статтею 39 Закону №796 виплатами, що вказує на звуження змісту та обсягу її прав, у результаті чого порушено право власності автора клопотання (частини перша, четверта статті 41 Конституції України). Також вважає, що оспорювані приписи Закону №1774 порушують принцип правової визначеності як складника принципу верховенства права; рівність людей у правах; є дискримінаційними[431].

4. У грудні 2024 року Уповноважений надав висновок до КСУ з урахуванням поставлених суддею-доповідачем питань стосовно конституційної скарги щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 188-40 КУпАП, статті 22 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»[432].

5. У грудні 2024 року Уповноважений надав висновок до КСУ з урахуванням поставлених суддею-доповідачем питань стосовно конституційної скарги щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12.12.1991 №1975-XII[433]. Конституційні провадження за вказаними конституційними скаргами та конституційним поданням тривають.

(c) Внесення Уповноваженим пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина на виконання ухвалених рішень КСУ, а також вжиття заходів недопущення порушення прав і свобод у разі відтермінування втрати чинності визнаного судом неконституційного положення закону

Протягом 2023–2024 років КСУ було ухвалено 25 рішень, з них у дев'яти рішеннях наголошується, що після визнання положень законодавства неконституційними Верховна Рада повинна привести нормативне регулювання у відповідність із Конституцією України та правовою позицією суду. Водночас КСУ відзначав відтермінування втрати чинності визнаного судом неконституційного положення закону.

Уповноважений, не очікуючи дій парламенту, 2024 року надав пропозиції змін до законодавства, спрямовані на виконання рішень КСУ. Такі ініціативи були покликані усунути

[430] Офіційний вебсайт КСУ: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/256-2024_konstytuciyne_podannya_redagovano.pdf
[431] Офіційний вебсайт КСУ: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_2462024.pdf
[432] Офіційний вебсайт КСУ: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_3352024_0.pdf
[433] Офіційний вебсайт КСУ: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_3102024_0.pdf

прогалини в законодавстві, відновити конституційні права громадян і забезпечити дотримання принципу верховенства права.

22.11.2023 КСУ ухвалив Рішення №10-р(II)/2023 у справі за конституційними скаргами Дорошко О.Є., Євстіфеєва М.І., Кушаби І.П., Якіменка В.П. щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 ЦПК України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах) та визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункти 1, 5 частини шостої статті 19 ЦПК України. Додатково в рішенні було зазначено, що визнані неконституційними приписи втрачають чинність через шість місяців із дня ухвалення рішення КСУ. ВРУ було доручено увідповіднити нормативне регулювання, установлене пунктами 1, 5 частини шостої статті 19 ЦПК України, до Конституції України та зазначеного рішення[434].

Положення ЦПК, що стали предметом конституційного контролю, визначали критерії для віднесення справ до категорії малозначних. Зокрема пункти 1, 5 частини шостої статті 19 ЦПК України встановлювали, що малозначними є справи, у яких ціна позову не перевищує 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (пункт 1), та справи про захист прав споживачів із ціною позову, що не перевищує 250 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (пункт 5). КСУ дійшов висновку, що встановлення таких високих грошових критеріїв для визначення справ як малозначних не відповідає принципу співмірності та спотворює розуміння суті малозначних справ. Таким чином КСУ визнав, що зазначені положення порушують конституційні принципи рівності та верховенства права, оскільки вони можуть обмежувати право на судовий захист у малозначних спорах.

До парламентського Комітету з питань правової політики Уповноважений надав пропозиції щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства на виконання згаданого Рішення КСУ.

У лютому-березні 2024 року у Верховній Раді України зареєстровано законопроєкти реєстр. №11026, №11026-1 та №11053 щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах та які спрямовані на виконання ухваленого рішення КСУ. Законопроєкт реєстр. №11026 врахував надані Уповноваженим пропозиції, що було зазначено на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань правової політики у квітні 2024 року. Комітет рекомендував прийняти за основу законопроєкт реєстр. №11026, а решту – відхилити. 19.06.2024 Закон прийнято, а 19.07.2024 він набрав чинності.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Міністерству юстиції України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону щодо вдосконалення положень ст. 214 КПК України в частині забезпечення правової визначеності;

[434] Рішення КСУ у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфеєва Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої ст. 19, пункту 2 частини третьої ст. 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах) від 22.11.2023 № 10-р(II)/2023: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#Text

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону щодо внесення змін до абзацу другого частини четвертої ст. 202 КПК України та до третього речення частини сьомої ст. 20 Закону України «Про попереднє ув'язнення» від 30.06.1993 №3352-XII у частині заміни слів «робочого дня» на «календарного дня», що забезпечить скорочення строку перевірки документа, що підтверджує внесення застави як запобіжного заходу;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону щодо врегулювання порядку тримання осіб, до яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, та осіб, засуджених до позбавлення волі, що мають процесуальний статус підозрюваного (обвинуваченого) в інших кримінальних провадженнях, при застосуванні до них заходів безпеки, відповідно до міжнародних правових норм і стандартів поводження з ув'язненими.

Офісу Генерального прокурора, Національній поліції України, Державному бюро розслідувань:

проаналізувати практику, зокрема судову, розгляду 2024 року скарг на бездіяльність уповноважених осіб, що полягала у невнесенні відомостей до ЄРДР після отримання заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення;

забезпечити систематичний моніторинг дотримання вимог ст. 214 КПК України щодо строків надання витягу з ЄРДР, зокрема заявникам з числа близьких родичів і членів сімей осіб, які зникли безвісти за особливих обставин.

Державній судовій адміністрації України:

внести зміни до Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 №814, якими визначити порядок видачі виконавчих документів судами, територіальну підсудність яких змінено, а також порядок звернення до виконання судових рішень судів, територіальну підсудність яких змінено.

Державній казначейській службі України, ДСА, Мін'юсту:

завершити налаштування електронної інформаційно-комунікаційної системи взаємодії для забезпечення цілодобового обміну даними про внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу.

Головам місцевих загальних судів:

забезпечити систематичну перевірку (моніторинг) дотримання у судах вимог закону в частині своєчасності звернення до виконання ухвал слідчих суддів.

ВККСУ, ВРП:

в ухваленні рішень з питань суддівської кар'єри, організації роботи окремих судів, «вирівнювання» суддівського навантаження враховувати необхідність забезпечення державою права учасників судового процесу на розгляд справи упродовж розумного строку, зокрема в судових справах, які тривалий час перебувають у провадженні.

РОЗДІЛ 9. Інформаційні права

Основні цифри

- загальна кількість звернень – 7312;
- кількість повідомлень про порушення у сфері інформаційних прав, яка містилася в цих зверненнях, становить 15 124;
- кількість проваджень – 1334;
- кількість випадків відновлення прав – 652;
- кількість опрацьованих проєктів НПА (де головні виконавці) – 320; загалом розглянуто 806 проєктів нормативно-правових актів, з них до 105 проєктів нормативно-правових актів надано зауваження та пропозиції;
- кількість моніторингів/перевірок – 139, з них виїзних 2, безвиїзних 137;
- кількість подань Уповноваженого – 2;
- кількість приписів про усунення порушень у сфері захисту персональних даних – 85;
- кількість запитів та ініціативних листів-запитів – 2800, ініціативних листів – 202;
- кількість просвітницьких заходів – 41;
- кількість публікацій, рекомендацій, роз'яснень та інформаційних матеріалів – 490;
- кількість зустрічей з міжнародними партнерами – 50;
- складено 40 протоколів про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 188-39, 188-40, 212-3 КУпАП, та направлено на розгляд місцевих судів: ст. 188-39 КУпАП – складено 2 протоколи; ст. 188-40 КУпАП – складено 4 протоколи; ст. 213-3 КУпАП – складено 34 протоколи.

9.1. Захист персональних даних

Стаття 32 Конституції України гарантує недоторканність особистого та сімейного життя. Цією статтею заборонено збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини. Ця стаття також передбачає право особи отримувати інформацію, яка стосується її особисто.

Механізм захисту права особи на приватність визначено Законом України «Про захист персональних даних»[435]. Цей Закон регулює правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, і спрямований на захист основоположних прав і свобод людини та громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних.

Статтею 8 Закону України «Про захист персональних даних» передбачено право особи звертатися зі скаргами на обробку своїх персональних даних до Уповноваженого, який включає до своєї щорічної доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні звіт про стан дотримання законодавства у сфері захисту персональних даних.

[435] Закон України «Про захист персональних даних» ред. від 01.01.2025: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17

Під час виконання повноважень Уповноваженого щодо парламентського контролю за дотриманням законодавства про захист персональних даних 2024 року надійшло 857 звернень, які містили 1409 повідомлень від фізичних та юридичних осіб у сфері захисту персональних даних.

9.1.1. Ключові порушення у сфері захисту персональних даних

Упродовж 2024 року до Уповноваженого надходили звернення з питань, пов'язаних з незаконною обробкою персональних даних (зокрема неправомірним збиранням, використанням і поширенням персональних даних), порушенням права на доступ до інформації про себе (доступ до своїх персональних даних), неналежною організацією обробки персональних даних у володільців і розпорядників персональних даних. До Уповноваженого також зверталися володільці, розпорядники персональних даних і суб'єкти персональних даних за рекомендаціями і роз'ясненнями щодо практичного застосування законодавства у сфері захисту персональних даних під час їх обробки.

Упродовж 2024 року здійснено всебічну перевірку володільців персональних даних для дотримання вимог захисту персональних даних у різних сферах діяльності. Загалом перевірено **103** підприємства, установи та організації, серед яких найбільше уваги приділено володільцям персональних даних у сферах освіти (18 вищих навчальних закладів і 4 установи, пов'язані з освітою), охорони навколишнього середовища (19 установ) і землевпорядкування (17 установ). Особливу увагу приділено перевірці державних органів, зокрема органів статистики (16 установ) і міністерств (3 установи), що наголошує важливість належного контролю за захистом персональних даних у сфері публічного адміністрування.

Крім того, перевірено підприємства в галузях комунальних послуг, фінансів, туризму, а також у спеціалізованих сферах, таких як телекомунікації, енергетика, авіація, обіг зброї та митна служба. Загалом діяльність охопила широкий спектр організацій, де важливість забезпечення конфіденційності та безпеки персональних даних вкрай актуальна. Важливо зазначити, що ці перевірки спрямовано на підвищення рівня захисту персональних даних як основи для підтримки довіри громадян та ефективного функціонування цих підприємств, установ та організацій.

За результатами перевірок у сфері захисту персональних даних видано **85 приписів**, обов'язкових для виконання. Виявлено низку порушень вимог законодавства щодо захисту персональних даних, серед яких:

- **неправильно визначено правові підстави для обробки персональних даних.** У деяких випадках установи не мали чітких і належно оформлених підстав для обробки персональних даних, що є порушенням вимог законодавства щодо законності збору та використання персональних даних;
- **недостатнє інформування суб'єктів персональних даних.** У багатьох випадках суб'єкти персональних даних не були належним чином поінформовані про володільця їхніх даних, склад і зміст зібраної інформації, а також про свої права, мету збору даних і осіб, яким ці дані можуть передати. Це порушує основний принцип прозорості, обов'язковий згідно з законодавством;
- **відсутність або невідповідність розпорядчих документів, що регламентують обробку персональних даних.** У деяких установах не було затверджено документів, які визначають загальні вимоги до обробки та захисту персональних

даних. У випадках, коли такі документи були наявні, вони не відповідали вимогам законодавства: у них не було чітко зазначено категорії суб'єктів персональних даних, склад і типи даних, які збираються, а також порядок їх обробки та захисту;

- **відсутність ведення обліку операцій.** Встановлено, що деякі організації не ведуть обліку операцій, пов'язаних з обробкою персональних даних, що ускладнює контроль за дотриманням законодавства і не дає змоги ефективно виявляти порушення;
- **не визначено процедури знищення або видалення персональних даних після закінчення терміну їх зберігання.** У деяких суб'єктів перевірки не було визначено чітких процедур для знищення або видалення персональних даних, термін зберігання яких завершився, що може призвести до зберігання даних без правових підстав;
- **відсутність плану дій на випадок порушення безпеки даних.** У деяких суб'єктів перевірки не розроблено відповідних планів на випадок несанкціонованого доступу до персональних даних або технічних збоїв. Не визначено також механізмів реагування на ситуації, що можуть призвести до пошкодження даних або виникнення надзвичайних ситуацій.

Уповноважений також здійснює моніторинг відкритих джерел та ініціативно реагує на повідомлення, які можуть свідчити про порушення прав людини у сфері захисту персональних даних. В умовах цифровізації та розвитку інформаційних технологій держава здійснює накопичення великих обсягів інформації, зокрема і персональних даних. Збереження конфіденційності цих відомостей в умовах воєнних дій надзвичайно важливе.

19 грудня 2024 із засобів масової інформації стало відомо, що держава зазнала наймасштабнішої зовнішньої кібератаки на державні реєстри за останній час. Віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України – Міністр юстиції України Ольга Стефанішина наголосила, що атаку здійснили росіяни, щоб порушити роботу критично важливої інфраструктури України[436]. Вона також зазначила, що діяльність державних реєстрів, які адмініструються Мін'юстом, зупинено, тривають роботи для їхнього відновлення. А всі дані у реєстрах збережено і також будуть відновлені. У зв'язку із цим Уповноважений направив листи до Міністерства юстиції України, Національної поліції України та СБУ. Остання повідомила, що за фактом здійснення росіянами кібератаки на державні реєстри Мін'юсту почато досудове розслідування у кримінальному провадженні. Під час розслідування мають бути встановлені обставини здійсненої кібератаки та причетні особи.

Загалом за підсумками 2024 року потрібно звернути увагу на такі випадки порушень прав людини у сфері захисту персональних даних, стосовно яких Уповноважений вживав заходи реагування.

(а) Незаконна обробка персональних даних

Незаконна обробка персональних даних полягає в несанкціонованому зборі, зберіганні, поширенні або оприлюдненні особистої інформації про особу без її згоди або без правових підстав і з порушенням вимог законодавства про захист персональних даних. Такі

[436] РФ здійснила кібератаку на держреєстри Мін'юсту, унаслідок чого їхню роботу зупинено / Інтерфакс, 20.12.2024: https://interfax.com.ua/news/general/1035374.html

дії можуть включати, наприклад, публікацію особистої інформації на веб-сайтах без дозволу особи, розповсюдження даних через соціальні мережі або мобільні додатки без правових підстав. Незаконна обробка персональних даних порушує права громадян на конфіденційність і захист особистої інформації і може призводити до серйозних негативних наслідків для осіб, зокрема оприлюднені персональні дані можуть використати зловмисники для неправомірних дій.

До Уповноваженого у серпні 2024 року звернувся заявник А. щодо незаконного оприлюднення його персональних даних на веб-сайті в інтернеті, а саме паспортних даних та адреси проживання.

Уповноважений відкрив провадження, під час якого вжито заходів реагування та припинено неправомірне поширення персональних даних заявника.

У зв'язку з тим, що відомості щодо стверджувальних у зверненні неправомірних дій містили ознаки кримінального правопорушення, до Національної поліції України було направлено відповідний лист для перевірки викладених у зверненні фактів. За цим фактом оприлюднення персональних даних відкрито кримінальне провадження за частиною першою статті 182 КК України («порушення недоторканності приватного життя») для перевірки щодо законності зберігання, використання, поширення конфіденційної інформації про особу.

Неправомірне використання або поширення персональних даних може мати різні форми: незаконне використання даних для вимагання коштів, оформлення фіктивних трудових відносин, оформлення юридичних осіб, збору інформації з державних реєстрів та ін. У разі виявлення таких порушень Уповноважений ініціює перевірку і направляє звернення до правоохоронних органів для досудового розслідування.

У березні 2024 року до Уповноваженого надійшло звернення від громадянина К. щодо неправомірного використання його персональних даних одним із товариств з обмеженою відповідальності для оформлення фіктивних трудових відносин з ним. Зазначене порушення заявник виявив під час постановки на облік до центру зайнятості.

У зв'язку із цим фактом Уповноважений відкрив провадження та направив лист до Національної поліції України. За цим фактом використання персональних даних Національна поліція України відкрила кримінальне провадження за частиною першою статті 182 КК України («порушення недоторканності приватного життя») для з'ясування всіх обставин неправомірних дій.

Незаконне поширення персональних даних – серйозна загроза для безпеки громадян, оскільки може призвести до використання цих даних й у шахрайських цілях, таких як фальшиві дзвінки або розсилки, що можуть призвести до фінансових втрат та інших негативних наслідків для громадян.

У жовтні 2024 року на офіційних веб-сайтах кількох водопостачальних підприємств України оприлюднено інформацію про заборгованість за житлово-комунальні послуги, що містила персональні дані 24 тисяч боржників (адреса, район, сума боргу, номер особового рахунку, інформація щодо підготовки судового позову).

Виявивши це порушення, Уповноважений вжив термінових заходів, направивши обов'язкові для виконання вимоги щодо видалення оприлюднених даних. Завдяки цим заходам оприлюднені персональні дані були невідкладно видалені.

(b) Порушення права на доступ до інформації про себе

Порушення права на доступ до інформації про себе належить до випадків, коли особа не може отримати відомості про себе, які зберігаються у різних установах чи організаціях, незважаючи на наявність законних підстав для цього. Це може включати відмову в наданні інформації щодо персональних даних, медичних записів, документів щодо власності або інших відомостей, потрібних для реалізації прав і законних інтересів особи. Відповідно до законодавства кожен має право на доступ до своїх персональних даних, і відмови або затримки в їх наданні є порушенням цього права.

До Уповноваженого у січні 2024 року надійшло звернення щодо порушення посадовими особами автосалону права заявника В. на отримання запитуваної інформації про себе, а саме відомостей і копій документів щодо історії експлуатації та обслуговування свого автомобіля. У зв'язку із цим вжито заходів щодо надання заявникові доступу до своїх персональних даних, зокрема запитуваної інформації, яка стосувалася отримання відомостей і відповідних документів про власний транспортний засіб заявника. Автосалону також роз'яснено порядок доступу суб'єктів персональних даних до своїх персональних даних для запобігання аналогічних ситуацій.

(c) Питання організації обробки персональних даних

Питання організації обробки персональних даних – важливий складник забезпечення прав і свобод громадян у сучасному цифровому суспільстві. Належна організація володільцем персональних даних цього процесу є запорукою дотримання законодавства та захисту особистої інформації від несанкціонованого доступу або помилкового поширення. Однак, незважаючи на наявні правила та заходи безпеки, такі порушення трапляються. У таких випадках Уповноважений вживає заходів реагування, направляючи обов'язкову для виконання вимогу до відповідних органів і організацій щодо усунення порушень. Це може включати видалення неправомірно поширених даних і відновлення прав осіб на захист їхніх персональних даних.

До Уповноваженого у червні 2024 року звернулася громадянка Б. щодо поширення її персональних даних посадовими особами державного органу під час виконання обов'язків з оцифрування трудової книжки на веб-порталі електронних послуг ПФУ. Так, під час оцифрування трудової книжки на зазначений веб-портал було помилково завантажено

інформацію стосовно заявниці в особистому кабінеті іншої особи. У зв'язку із цим Уповноважений направив обов'язкову для виконання вимогу та вжито заходів щодо видалення помилково завантаженого документа, що містить персональні дані. Право заявниці відновлено.

9.1.2. Рекомендації щодо практичного застосування законодавства про захист персональних даних

Відповідно до статті 23 Закону України «Про захист персональних даних» Уповноважений має право надавати рекомендації щодо практичного застосування законодавства про захист персональних даних, роз'яснювати права та обов'язки відповідних осіб за зверненням суб'єктів персональних даних, володільців або розпорядників персональних даних, структурних підрозділів або відповідальних осіб з організації роботи із захисту персональних даних, інших осіб.

Такі рекомендації Уповноважений надає для підприємств, установ та організацій, які здійснюють обробку персональних даних незалежно від форми власності.

У 2024 році Уповноваженим було надано, зокрема, рекомендації:

- *Міністерству освіти і науки України* щодо правових підстав для обробки персональних даних в електронних освітніх інформаційних системах;
- *Міністерству юстиції України* щодо розгляду запитів третіх осіб і знеособлення персональних даних, які містяться в документах;
- *Міністерству у справах ветеранів України* щодо окремих питань практичного застосування законодавства України у сфері захисту персональних даних у зв'язку з наданням відомостей про загиблих (померлих) осіб;
- *Секретаріату Конституційного Суду України* щодо правових підстав для обробки персональних даних;
- *Національному агентству з питань запобігання корупції* щодо поширення персональних даних на запити третіх осіб.
- Уповноважений також надає загальні рекомендації для великого кола суб'єктів, які обробляють персональні дані у певній сфері. Так, у вересні 2024 року Уповноважений опублікував «Рекомендації Уповноваженого щодо деяких питань практичного застосування законодавства про захист персональних даних під час обробки персональних даних у сфері охорони здоров'я»[437].

9.1.3. Удосконалення законодавства у сфері захисту персональних даних

Україна активно працює над адаптацією національного законодавства у сфері захисту персональних даних відповідно до стандартів Європейського Союзу, зокрема Загального

[437] Рекомендації Уповноваженого щодо деяких питань практичного застосування законодавства про захист персональних даних під час обробки персональних даних у сфері охорони здоров'я / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 14.09.2024: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Рекомендації ОЗ.pdf

регламенту про захист даних (GDPR)[438] і Модернізованої Конвенції 108+[439]. Це питання є важливим складником євроінтеграційного процесу, що підтверджує орієнтацію країни на прозорість і підзвітність державних інституцій. Адаптація законодавства у цій сфері – ключовий етап у створенні правового середовища, яке забезпечуватиме ефективний захист даних громадян, сприятиме розвитку електронних послуг і посилюватиме правовий статус України на міжнародній арені.

Для впровадження реформи у сфері захисту персональних даних потрібне ухвалення законопроєктів «Про захист персональних даних» (реєстр. № 8153)[440] і «Про Національну комісію з питань захисту персональних даних та доступу до публічної інформації» (реєстр. № 6177)[441]. Ці законодавчі ініціативи передбачають увідповіднення національного законодавства європейським стандартам захисту даних і створення незалежного наглядового органу, що забезпечуватиме контроль за дотриманням норм у сфері персональних даних. Прийняття цих законопроєктів – важливий крок для інтеграції України в ЄС, адже створення спеціального наглядового органу з розширеними повноваженнями дасть змогу ефективніше здійснювати моніторинг у сфері захисту персональних даних та оперативно реагувати на випадки їх порушення. Це також дасть змогу знизити кількість судових звернень громадянами, оскільки орган зможе безпосередньо накладати штрафи та стягнення у разі порушення норм законодавства.

У рамках участі у двосторонніх переговорах з Європейською Комісією щодо здійснення офіційної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу в законодавство України за переговорним розділом 23 «Судова влада та основоположні права» пунктом «3.9 Захист персональних даних» Представник Уповноваженого з інформаційних прав надав стан імплементації законодавства ЄС.

Своєю чергою Європейська Комісія у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2024 року[442] наголосила на потребі прийняття законодавства про захист даних для гармонізації з acquis ЄС.

У грудні 2023 року профільний комітет Верховної Ради України ухвалив рішення рекомендувати Парламенту прийняти за основу проєкт Закону України «Про захист персональних даних». 20 листопада 2024 року Верховна Рада України підтримала у першому читанні проєкт Закону України «Про захист персональних даних» (реєстр. № 8153 від 25.10.2022). Наразі законопроєкт перебуває на доопрацюванні та підготовці до другого читання.

Ухвалення законопроєктів «Про захист персональних даних» і «Про Національну комісію з питань захисту персональних даних та доступу до публічної інформації» дозволить Україні відповідати європейським стандартам у сфері захисту персональних даних, що є

[438] Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2016/679 про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних і про вільний рух таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЕС (Загальний регламент захисту даних), 27.04.2016: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng

[439] Протокол про внесення змін до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (CETS No. 223), 18.05.2018: https://rm.coe.int/16808ac918

[440] Проєкт Закону України «Про захист персональних даних» № 8153, 25.10.2022: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40707

[441] Проєкт Закону України «Про Національну Комісію з питань захисту персональних даних та доступу до публічної інформації» № 6177, 18.10.2021:

[442] Звіт про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2024 року, 30.10.2024: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en

важливим етапом на шляху євроінтеграції. Створення наглядового органу з правом накладати штрафи та здійснювати контроль за дотриманням законодавства забезпечить більш ефективний захист персональних даних громадян України. Це поліпшить захист прав людини і в мирний час, і в умовах війни, сприятиме зміцненню правової основи держави та розвитку електронних послуг для громадян і бізнесу.

9.2. Право на інформацію

Питання пошуку балансу між доступом до інформації та національною безпекою залишилось актуальним і 2024 року та стало найбільшим викликом у цій сфері у зв'язку з триваючим правовим режимом воєнного стану.

Право на інформацію є конституційним, водночас не є абсолютним та може підлягати обмеженню для захисту охоронюваних законом інтересів, зокрема національної безпеки, з огляду на положення частини третьої статті 34 та частини другої статті 64 Конституції України.

Систематичні обстріли ворогом об'єктів цивільної та військової інфраструктури, кібератаки на державні реєстри, веб-сайти, підривна діяльність колаборантів стали чинниками, які впливали на рішення розпорядників інформації під час забезпечення права запитувачів на інформацію.

Уповноважений здійснює парламентський контроль за дотриманням права людини на доступ до інформації і за результатами розгляду звернень громадян вбачається, що впродовж 2024 року розпорядники інформації систематично допускали порушення окремих положень Закону України «Про доступ до публічної інформації»[443], яким серед іншого визначено порядок здійснення обмеження доступу до публічної інформації.

Потребує удосконалення нормативно-правова база забезпечення права на інформацію. Відповідно до Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835 (далі – Положення), на всіх розпорядників інформації покладено обов'язок оприлюднювати на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних набір даних «Результати інформаційного аудиту».

Здійснення інформаційного аудиту не лише рекомендовано Положенням, а й дає змогу розпорядникам інформації реально оцінити стан оприлюднення публічної інформації у формі відкритих даних, виявити прогалини у цьому напрямі роботи та оперативно реагувати на виявлені упущення, що загалом дасть змогу поліпшити стан доступу громадян до інформації. Так, Положенням визначено, що методику здійснення інформаційного аудиту затверджує центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері відкритих даних.

Водночас такої методики не затверджено, що створює перепони для розпорядників інформації у здійснення інформаційного аудиту, оскільки існує нерозуміння самого процесу аудиту, його етапів, видів, визначення завдань, пріоритетів, часових рамок та ін.

Наявна також потреба у розробці типової загальної програми підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування з питань, зокрема, здійснення інформаційного аудиту. Варто зазначити, що робота в цьому напрямі триває і

[443] Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text

розробка такої програми вже запланована на 2025 рік Національним агентством України з питань державної служби спільно з Міністерством цифрової трансформації України.

Системних змін також потребує і саме Положення у зв'язку із його застарілістю, потребою, з одного боку, розширити перелік наборів даних, обов'язкових до оприлюднення, а з іншого – систематизувати та упорядкувати вже визначений перелік наборів даних, а також деталізувати вимоги до їхніх стандартів, форматів та ін.

Так, наприклад, упродовж 2024 року Секретаріат Уповноваженого за результатами здійсненої роботи з розпорядниками інформації встановив, що неоприлюднення деяких наборів даних зумовлено, зокрема, перерозподілом між органами державної влади певних повноважень і функцій, що унеможливлює здійснення збору, зберігання та створення інформації, потрібної для оприлюднення наборів даних з огляду на відсутність внесення відповідних змін до діючого переліку наборів даних.

Враховуючи викладене вище, є потреба у здійсненні комплексних заходів, спрямованих на сферу відкритих даних.

Для збалансованості доступу до публічної інформації та національної безпеки в умовах дії правового режиму воєнного стану 10 жовтня 2024 року за участі Уповноваженого прийнято **Київську декларацію про баланс доступу до інформації та національної безпеки під час збройних конфліктів**[444], до якої також приєдналися інформаційні комісари Шотландії та Хорватії, органи державної влади, а також громадські організації.

Ця декларація адаптована до викликів сучасних збройних конфліктів та акумулює кращі міжнародні практики та національний досвід України щодо забезпечення доступу до офіційної інформації в таких умовах, а також спрямована на поліпшення світових стандартів доступу до офіційної інформації.

Всього впродовж 2024 року розглянуто 3388 звернень, які містили 5195 повідомлень від фізичних та юридичних осіб з питань доступу до публічної інформації. Основні порушення права на інформацію 2024 року, на які потрібно звернути увагу:

(а) Необґрунтоване зарахування інформації до інформації з обмеженим доступом

Під час обмеження доступу до конфіденційної, службової чи таємної інформації для розпорядників інформації обов'язковий до застосування «трискладовий тест» – порядок, який визначено частиною другою статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»[445].

Поширеною проблемою серед розпорядників інформації стало незастосування або неналежне застосування всіх критеріїв «трискладового тесту» в сукупності, що є порушенням законодавства про доступ до публічної інформації.

Громадяни у своїх зверненнях вказували на недотримання розпорядниками інформації процедури обмеження доступу на інформацію, що свідчить про формальний і неналежний підхід до здійснення «трискладового тесту», а в окремих випадках – недостатню кваліфікацію працівників розпорядників інформації у сфері доступу до інформації.

[444] Київська декларація про баланс доступу до інформації та національної безпеки під час збройних конфліктів / Офіційний веб-сайт Офісу Омбудсмана, 10.10.2024: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA%20%D0%B4%D0%BE%20%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97.pdf

[445] Закон України «Про доступ до публічної інформації» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text

Окремої уваги заслуговує і неналежна оцінка розпорядниками запитуваної інформації на наявність суспільного інтересу в її отриманні і як окремими громадянами, і громадськими організаціями, адже в умовах воєнного стану оперативний доступ до інформації щодо прийнятих нормативно-правових актів і програм суб'єктів владних повноважень, послуг, які надають суб'єкти владних повноважень, захисних споруд цивільного захисту та ін. безпосередньо впливає на основні аспекти життя громадян.

Окрім цього, виявлено випадки посилання розпорядників інформації на внутрішні переліки відомостей, що становлять службову інформації, як на єдину підставу у відмові в задоволенні запитів на інформацію, однак такої підстави не передбачено Законом України «Про доступ до публічної інформації», а відповідно до статті 34 Конституції України обмеження доступу до інформації можливе лише на підставі закону, а не внутрішніх нормативно-правових актів розпорядників інформації.

Посадові особи Секретаріату Уповноваженого систематично надавали відповідні роз'яснення розпорядникам інформації в межах відкритих проваджень, а також під час просвітницьких заходів, які своєю чергою було враховано та застосовано на практиці.

До Уповноваженого звернувся громадянин К. щодо порушення Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку (далі – Комісія) його права на інформацію у зв'язку з віднесенням запитуваної інформації щодо звітних даних товариства з обмеженою відповідальністю до таємної без застосування «трискладового тесту». За результатом наданих Секретаріатом Уповноваженого роз'яснень Комісія повторно розглянула запит громадянина К. і надала обґрунтування підстав обмеження доступу до запитуваної інформації з урахуванням вимог частини другої статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації». Зокрема Комісія зазначила, що у розумінні Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» запитувана громадянином К. інформація є професійною таємницею, а завдана суттєва шкода репутації юридичної особи переважатиме суспільний інтерес в отриманні запитуваної інформації.

(b) Обмеження доступу до інформації або зарахування її до інформації з обмеженим доступом, якщо це прямо заборонено законом

Як вже зазначалося вище, право на інформацію може підлягати обмеженню, однак низкою законів визначено кілька категорій інформації, яку заборонено зараховувати до категорій інформації з обмеженим доступом. Такими законами є закони України «Про інформацію»[446], «Про захист персональних даних»[447], «Про запобігання корупції»[448] та низка інших.

[446] Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text
[447] Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text
[448] Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

У таких випадках «трискладовий тест» не застосовують, а запитувана інформація підлягає наданню у відповідь на запит на інформацію. Законом України «Про доступ до публічної інформації» також визначено перелік інформації, доступ до якої не може бути обмежено.

Зі змісту звернень громадян до Уповноваженого вбачається підвищений інтерес суспільства до інформації щодо використання бюджетних коштів, доступ до якої відповідно до частини п'ятої статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» не підлягає обмеженню. Незважаючи на це, виявлено випадки зарахування таких категорій інформації до інформації з обмеженим доступом, що є адміністративним порушенням відповідно до статті 212-3 КУпАП.

До Уповноваженого звернувся громадянин Ч. щодо порушення НАЗК його права на інформацію у зв'язку з обмеженням доступу до запитуваної інформації, яка міститься у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування за різні періоди. Так, НАЗК зарахувало запитувану інформацію до конфіденційної, проте не було враховано, що відповідно до положень Закону України «Про захист персональних даних» персональні дані, зазначені у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не належать до інформації з обмеженим доступом. Аналогічні положення закріплено і в Законі України «Про доступ до публічної інформації». За результатами вжитих Секретаріатом Уповноваженого заходів реагування НАЗК повторно розглянуто запит на інформацію громадянина Ч. і надано запитувану інформацію.

(с) Встановлення додаткових вимог до оформлення запитів на інформацію

Вичерпний перелік вимог до оформлення запиту на інформацію визначено положеннями статті 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації», однак упродовж 2024 року виявлено низку випадків, коли розпорядники інформації повідомляли запитувачів про відмову в задоволенні запитів на інформацію у зв'язку з відсутністю зазначення у запиті мети отримання інформації, електронного цифрового підпису, прізвища, імені та по батькові запитувача в сукупності та ін.

Варто зазначити, що одна з гарантій забезпечення права на доступ до публічної інформації, визначеної Законом України «Про доступ до публічної інформації», – гарантія максимального спрощення процедури подання запиту та отримання інформації. Суть цієї гарантії полягає в тому, що розпорядник інформації не може встановлювати інших вимог до оформлення запиту на інформацію, аніж визначених статтею 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Зазвичай розпорядники інформації мотивують свої дії тим, що ідентифікація особи запитувача, з'ясування мети отримання запитуваної інформації чи інших обставин запобігатиме неконтрольованому поширенню інформації, яка може потрапити в руки ворожих спецслужб, військових, колаборантів та ін., що своєю чергою унеможливить завдання шкоди інтересам національної безпеки.

Проте встановлення додаткових вимог до оформлення запиту на інформацію не відповідають положенням Закону України «Про доступ до публічної інформації», а розпорядник під час опрацювання запиту на інформацію має виходити не із встановлення особи запитувача, а від характеру запитуваної інформації, оскільки публічна інформація за замовчуванням є відкритою.

До Уповноваженого звернувся керівник міжнародного інформаційного агентства Е. щодо порушення Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – Комісія) його права на інформацію. Так, за результатами розгляду запиту Комісія запропонувала запитувачу надати документи, які підтверджують акредитацію інформаційного агентства для роботи на території України. Мотивуючи таке прохання, Комісія зробила припущення, що міжнародне інформаційне агентство фіктивне та може збирати інформацію на користь країни агресора.

За результатами вжитих Секретаріатом Уповноваженого заходів реагування Комісія повторно розглянула запит на інформацію відповідно до положень Закону України «Про доступ до публічної інформації».

(d) Неоприлюднення інформації

Обмеження доступу до інформації для захисту інтересів національної безпеки також вплинуло і на оприлюднення публічної інформації, зокрема у формі відкритих даних.

Оперативне та систематичне оприлюднення публічної інформації має ключове значення для громадян в умовах воєнного стану для швидкого отримання суспільно потрібної інформації, розуміння дій державного органу, органу місцевого самоврядування, їхніх службових чи посадових осіб під час прийняття тих чи інших рішень, громадського контролю за витрачанням бюджетних коштів та ін.

Законом України «Про доступ до публічної інформації» визначено широкий перелік інформації, яка підлягає оприлюдненню, однак на практиці громадяни, які прагнуть отримати доступ до інформації з офіційних веб-сайтів розпорядників інформації, стикаються з низкою проблем.

До Уповноваженого систематично зверталися громадяни з повідомленням про неоприлюднення розпорядниками на своїх офіційних веб-сайтах інформації, неповне чи несвоєчасне її оприлюднення або щодо бездіяльності розпорядників, яка полягає у неоновленні інформації.

Результати повторного загальнодержавного моніторингу стану забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану 2024 року засвідчили помірне зростання стану дотримання забезпечення права на інформацію щодо оприлюднення розпорядниками на своїх веб-сайтах публічної інформації порівняно з 2022 та 2023 роками та загалом визначили достатній рівень такого стану[449].

[449] Звіт про моніторинг стану забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану 2024 року / ПРООН в Україні, 18.10.2024: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-10/zvit-pro-monitorynh-stanu-zabezpechennya-informatsiynykh-prav-v-umovakh-voyennoho-stanu-2024-roku.pdf

Водночас моніторинг констатував потребу в запровадженні та вдосконаленні процесів оприлюднення, накопичення, зберігання та обліку публічної інформації, а також визначення єдиних підходів до структури веб-сайтів та їх навігаційної доступності. Так, оприлюднення інформації на офіційних веб-сайтах належним чином забезпечує право громадян на інформацію та знижує потребу в направленні запитів на інформацію до розпорядників.

Починаючи з вересня 2024 року з'явився підвищений інтерес громадськості до відеозаписів пленарних засідань органів місцевого самоврядування, які підлягають оприлюдненню на офіційних веб-сайтах у зв'язку з набранням у серпні 2024 року чинності змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»[450]. Враховуючи, що до Уповноваженого вже звертаються громадяни щодо невиконання органами місцевого самоврядування обов'язку оприлюднювати відеозаписи пленарних засідань, можна припустити, що суспільний інтерес до такої інформації зростатиме.

2024 рік також засвідчив великий попит суспільства на публічну інформацію у формі відкритих даних, особливу ту, що можна вважати суспільно потрібною.

Секретаріат Уповноваженого спільно з Міністерством цифрової трансформації України систематично здійснював просвітницькі заходи для розпорядників інформації для належного оприлюднення на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних наборів даних, їх відкриття, оновлення та увідповіднення машиночитаному формату.

Зокрема ці заходи здійснювали для Конституційного Суду України, Київської міської державної адміністрації, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Українського гідрометеорологічного центру, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та інших у формі тренінгів, навчань і консультативних зустрічей.

2024 року залишилося невирішеним питання щодо неоприлюднення деяких наборів даних, зумовлене їх обмеженням розпорядниками інформації в інтересах національної безпеки, у зв'язку з чим Уповноважений вносив подання до органу державної влади.

Результати роботи у сфері оприлюднення публічної інформації у формі відкритих даних також засвідчили потребу у оновленні постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 року № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних»[451], а також затвердженні методики інформаційного аудиту.

До Уповноваженого звернулася громадська організація щодо неоприлюднення Українським гідрометеоролічним центром ДСНС (далі – Центр) на Єдиному веб-порталі відкритих даних набору даних «Щоденні та щомісячні спостереження за забрудненням атмосферного повітря». Так, у Переліку наборів даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, який є додатком до постанови Кабінету Міністрів України в № 835, визначено, що Центр зобов'язаний оприлюднювати цей вище набір даних. За результатами вжитих Секретаріатом Уповноваженого заходів реагування, зокрема консультацій, Центр оприлюднив на Єдиному веб-порталі відкритих даних набору даних

[450] Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

[451] Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF#Text

два набори даних «Щомісячні спостереження за забрудненням атмосферного повітря» та «Щоденні спостереження за забрудненням атмосферного повітря» у машиночитаному форматі.

(е) Неправомірна відмова в наданні інформації

Основний спосіб забезпечення доступу до інформації – надання інформації за запитами на інформацію.

Виходячи з положень Закону України «Про доступ до публічної інформації», за результатами опрацювання запиту на інформацію запитувачу надають відповідь з повідомленням про задоволення запиту, відмову в його задоволенні або відстрочку в його задоволенні. Проте розпорядники інформації у відповідь на запити на інформацію часто надають ті чи інші роз'яснення норм законодавства, висловлюють пропозицію звернутися до іншого розпорядника, пояснення своїх дій та інші відомості, які не стосуються надання запитуваної інформації.

Окремої уваги заслуговують зафіксовані випадки посилання розпорядниками інформації на веб-сайти, реєстри, друковані видання чи сторінки в соціальних мережах, за якими запитувач може знайти запитувану інформацію. Такі дії розпорядників інформації є порушенням законодавства про доступ до публічної інформації, оскільки відповідно до положень статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» відповідь розпорядника інформації про те, що інформація може бути отримана запитувачем із загальнодоступних джерел, або відповідь не по суті запиту вважається неправомірною відмовою в наданні інформації.

Проблема посилання розпорядників інформації на загальнодоступні джерела інформації може бути вирішена імплементацією в національне законодавство окремих положень Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів (Конвенція Тромсе)[452], ратифікована Україною у 2020 році.

Так, у частині третій статті 6 Конвенції Тромсе зазначено, що державний орган може надати доступ до офіційного документа, вказавши заявнику легкодоступні альтернативні джерела, водночас закріплена в національному законодавстві заборона відсилання до загальнодоступних джерел створює для розпорядників інформації правову невизначеність під час застосування вказаних вище норм права.

До Уповноваженого звернувся громадянин Ч. із 25 скаргами щодо порушення Ірпінською міською радою (далі – Рада) його права на інформацію. У своїх запитах на інформацію громадянин Ч. просив надати копії деяких договорів, укладені Радою. У відповідях на запити на інформацію Рада надавала запитувачу посилання на електронну систему публічних закупівель Prozorro, де нібито розміщено запитувану скаржником інформацію. За результатами вжитих Секретаріатом Уповноваженого заходів реагування за всіма 25 скаргама Рада надала громадянину Ч. запитувану інформацію в повному обсязі.

[452] Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів, ратифікована 20.05.2020: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text

9.3. Право на звернення

Відповідно до статей 55 та 101 Конституції України[453] Уповноважений здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини та громадянина, зокрема права на звернення та отримання відповіді.

Статтею 40 Конституції України визначено право громадян на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом термін і належить до переліку абсолютних прав, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану (стаття 64 Конституції України).

Крім того, неприпустимість обмеження права громадян на звернення під час воєнного стану визначено частиною другою статті 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[454].

Враховуючи зазначене, право на звернення в умовах воєнного стану стало одним з ефективних механізмів, який дозволяє громадянам не тільки захищати свої права, а й активно взаємодіяти з державою, впливати на державні процеси, забезпечувати підзвітність органів влади та розвивати демократичні принципи.

Водночас комплексне оновлення Закону України «Про звернення громадян» є пріоритетним завданням, оскільки чинний Закон було прийнято 1996 року. З того часу в Україні відбулися суттєві політичні, соціальні та правові зміни, які потребують оновлення нормативної бази для забезпечення ефективної взаємодії між громадянами та органами влади.

Верховна Рада України прийняла Закон України «Про адміністративну процедуру»[455], який встановлює нові стандарти взаємодії держави та органів місцевого самоврядування з громадянами та бізнесом майже в усіх сферах відносин.

Для уникнення правових колізій і забезпечення гармонійного функціонування адміністративних процедур уряд у березні 2024 року вніс до Верховної Ради України законопроєкт «Про звернення» (реєстр. № 11082)[456]. Співробітники Секретаріату Уповноваженого взяли участь в обговоренні зазначеного законопроєкту та за результатами обговорення Уповноваженим підготовлено відповідні зауваження та пропозиції до законопроєкту.

24.04.2024 законопроєкт «Про звернення» включено до порядку денного та за результатами розгляду питань порядку денного Верховної Ради України прийнято за основу з доопрацюванням до другого читання. На кінець 2024 року цей законопроєкт не розглянуто.

Варто зазначити, що на сьогодні потреба громадян в отриманні відповідей на найбільш хвилюючі питання обґрунтовано зросла, однак багато органів державної влади, органів

[453]Конституція України від 28.06.1996: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
[454] Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № № 389-VIII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
[455] Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 № 2073-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text
[456] Проєкт Закону України «Про звернення» від 13.03.2024 №11082: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43836

місцевого самоврядування, установ, організацій, використовуючи воєнний стан в Україні як виправдання, порушують вимоги Закону України «Про звернення громадян».

За результатами аналізу звернень громадян до Уповноваженого спостерігається ускладнення повноцінного забезпечення виконання обов'язків, зокрема органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян щодо розгляду заяв чи скарг, встановлених Законом України «Про звернення громадян».

Так, до Уповноваженого 2024 року надійшло 3003 звернення, які містили 8520 повідомлень щодо ймовірного порушення органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян конституційного права людини і громадянина на направлення звернення та отримання відповіді.

Серед найпоширеніших проблем – неналежне забезпечення суб'єктами розгляду звернень реалізації права громадян під час розгляду заяви чи скарги, зокрема бути присутнім під час їх розгляду, отримувати письмову відповідь про результати розгляду заяви чи скарги, обмеження права на особистий прийом громадян і порушення термінів розгляду звернень громадян і залишення звернення без розгляду.

Важливий аспект парламентського контролю – захист права громадян на направлення звернень та отримання обґрунтованих відповідей в умовах правового режиму воєнного стану, які великою мірою впливають на забезпечення реалізації громадянами гарантованих прав і свобод.

(а) Обмеження реалізації права на звернення

Надзвичайно актуальною та потрібною за період воєнного стану стала можливість реалізації громадянами права на звернення, зокрема особисто викласти аргументи особі, яка перевіряла заяву чи скаргу, та брати участь у її перевірці; знайомитися з матеріалами перевірки; подавати додаткові матеріали; бути присутнім під час розгляду заяви чи скарги та ін.

Упродовж 2024 року працівники Секретаріату Уповноваженого вживали заходи щодо відновлення таких прав громадян під час розгляду заяви чи скарги. Так, у межах провадження Уповноваженого до суб'єктів розгляду звернень направляли відповідні листи з проханням повторного розгляду звернень громадян і для забезпечення реалізації їхнього права, визначених Законом України «Про звернення громадян».

До Уповноваженого впродовж 2024 року не раз звертався громадянин К. із заявами про порушення посадовими особами КМДА його права на звернення, зокрема щодо присутності під час розгляду його заяви та ознайомлення з матеріалами перевірки.

У межах здійснення провадження працівники Секретаріату Уповноваженого направляли відповідні листи до КМДА з роз'ясненнями щодо потреби дотримання вимог Закону України «Про звернення громадян».

За сприяння Уповноваженого заяви громадянина К. повторно розглянули посадові особи КМДА з реалізацією права бути присутнім під час розгляду заяви. Таким чином право на звернення громадянина відновлено.

(b) Обмеження права на особистий прийом громадян

Право на особистий прийом – важливий складник конституційного права громадян на звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування та важливий елемент побудови довіри суспільства до держави.

Відповідно до статті 22 Закону України «Про звернення громадян», керівники та інші посадові особи зобов'язані здійснювати особистий прийом громадян регулярно, у встановлені дні та години, у зручний для громадян час, за місцем їхньої роботи і проживання. Графіки прийому доводять до відома громадян.

Воєнний стан може ускладнювати особистий прийом, але не виключає цього права. Державні органи повинні адаптувати графіки прийому та умови його здійснення до поточної ситуації, не порушуючи вимоги законодавства та права громадян.

Право на особистий прийом залишається важливим інструментом захисту прав громадян навіть у надзвичайних умовах. Органи влади мають забезпечувати його реалізацію, дотримуючись норм закону.

З питань обмеження права на особистий прийом до Уповноваженого надійшло 620 повідомлень. У повідомленнях до Уповноваженого громадяни вказували про обмеження права на особистий прийом, яке проявлялося через: зупинення особистого прийому під час воєнного стану; відсутність або нерегулярне оновлення графіків особистого прийому громадян; обмеження доступу до приміщень органів влади.

До Уповноваженого у лютому 2024 року звернувся громадянин В. щодо порушення посадовими особами Мінрозвитку права заявника на особистий прийом. У межах здійснення парламентського контролю та за результатами вжитих заходів припинено порушення вимог Закону України «Про звернення громадян». Міністерство повторно розглянуло звернення громадянина В. і забезпечило можливість здійснення особистого прийому керівництвом Мінрозвитку.

(c) Порушення термінів розгляду звернень громадян і залишення звернення без розгляду

2024 року до Уповноваженого надійшло 3197 повідомлень про порушення права на отримання письмової відповіді, порушення термінів розгляду звернень, встановлених статтею 20 Закону України «Про звернення громадян», а також про випадки залишення звернень без розгляду.

Не раз до Уповноваженого зверталися громадяни щодо ймовірного порушення ПФУ термінів розгляду їхніх звернень, встановлених Законом України «Про звернення громадян».

Працівники Секретаріату Уповноваженого скеровували відповідні листи до ПФУ для отримання інформації про результати розгляду звернень громадян.

Внаслідок реагування та за сприяння Уповноваженого звернення громадян

розглянули посадові особи ПФУ, про що поінформовано громадян.

(d) Порушення права громадян на подання електронної петиції

У період дії правового режиму воєнного стану роль електронної петиції зросла. Електронна петиція є спеціальною формою звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування.

Порядок подання електронних петицій, їх відповідність законодавству України, подання та відхилення регулюють норми Закону України «Про звернення громадян».

Електронна петиція, як особлива форма колективного звернення громадян України, зміцнює зв'язок між народом України та представницькими органами, налагоджує між ними діалог не лише для «бути почутим», а й долучитися до управління державними справами.

Впровадження електронної петиції на місцевому рівні покликане сприяти організації незалежних громадських ініціатив для внесення питань, які турбують громадськість, на порядок денний органів місцевого самоврядування, жвавій місцевій демократії та активному громадському життю на місцевому рівні.

2024 року під час здійснення парламентського контролю за дотриманням права на звернення Уповноважений виявив обмеження права жителів Микулинецької територіальної громади на електронну петицію, яке полягало у неспроможності посадовців органу місцевого самоврядування забезпечити належне функціонування платформи для подання електронних петицій «Система електронних петицій».

За результатами вжитих заходів реагування Уповноваженого на веб-сайті Микулинецької територіальної громади підключено інтегровану систему електронного встановлення особи, що дає змогу допуску користувачів до системи електронних петицій.

2024 року вперше в історії діяльності інституції за ініціативи Офісу Уповноваженого затверджено проєктні пропозиції TAIEX щодо імплементації європейського досвіду функціонування та механізму захисту електронної петиції як інструмента електронної демократії, які розглянуто на засіданні Робочої групи з питань координації впровадження інструмента Twinning і затверджено План залучення зовнішньої допомоги Європейської Комісії у рамках TAIEX на 2024 рік[457].

Використання зовнішньої допомоги Європейської Комісії в рамках інструмента TAIEX в Україні здійснюють відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки, схвалення та виконання плану залучення зовнішньої допомоги Європейської Комісії у рамках TAIEX» від 09 вересня 2020 р. № 813[458].

Участь у цьому проєкті зумовлена потребою перейняття досвіду щодо практичного застосування стандартів Європейського Союзу щодо захисту права на подання електронної

[457] План залучення зовнішньої допомоги Європейської Комісії у рамках TAIEX на 2024 рік: https://www.center.gov.ua/component/k2/item/747

[458] Постанова Кабінету Міністрів України від 09 вересня 2020 р. № 813 «Про затвердження Порядку підготовки, схвалення та виконання плану залучення зовнішньої допомоги Європейської Комісії у рамках TAIEX»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/813-2020

петиції; здійснення оцінки ризиків зловживання правом на подання електронної петиції громадянами та оцінки ризиків умисного обмеження респондентами електронних петицій доступу до зазначеного інструмента електронної демократії; налагодження діалогу між інституціями, які здійснюють контроль за дотриманням права на подання електронної петиції, та зацікавленими сторонами.

2024 року Секретаріат Уповноваженого спільно з експертами у сфері інформаційних прав і регіональних координаторів взаємодії з громадськістю Уповноваженого здійснено загальнодержавний моніторинг стану забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного часу.

Цей моніторинг відбувся втретє та був спрямований на надання оцінки спроможності гарантування та дотримання прав на звернення та інформацію органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Об'єктами моніторингу стали 24 обласних військових адміністрацій, 102 районні військові адміністрації та 21 міська рада в обласних центрах (всього 147 об'єктів моніторингу).

Результати моніторингу та рекомендації розпорядникам інформації висвітлено у «Звіті про моніторинг забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану 2024 року»[459], який було презентовано 10 жовтня 2024 року на міжнародній конференції «Баланс доступу до інформації та національної безпеки – уроки України під час збройних конфліктів» для широкої аудиторії.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національній поліції України, Службі безпеки України, Міністерству оборони України, Національному банку України:

розробити і реалізувати запобіжні, організаційні та освітні заходи у сфері кібербезпеки та кібероборони для запобігання несанкціонованому доступу до персональних даних.

Міністерству освіти і науки України:

включити тематику захисту персональних даних і кібербезпеки до освітніх програм у закладах загальної середньої освіти.

Міністерству цифрової трансформації України:

розробити та затвердити методичні рекомендації щодо проведення інформаційного аудиту.

Національному агентству України з питань державної служби:

впровадити курс підвищення кваліфікації для державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування щодо захисту персональних даних і кібербезпеки;

впровадити типову загальну програму підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування з питань інформаційного аудиту, формування та

[459] Звіт про моніторинг стану забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану 2024 року / ПРООН в Україні, 18.10.2024: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-10/zvit-pro-monitorynh-stanu-zabezpechennya-informatsiynykh-prav-v-umovakh-voyennoho-stanu-2024-roku.pdf

оприлюднення наборів відкритих даних відповідно до вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації» та постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 року № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних».

Національній поліції України:

опублікувати рекомендації для користувачів інтернету, зокрема месенджерів і мобільних додатків, щодо заходів безпеки від шахрайських дій.

РОЗДІЛ 10. Рівні права

Основні цифри:

- кількість звернень усних і письмових – разом **1387**;
- кількість справ, в яких права заявників відновлено – **91**;
- опрацьованих НПА – **170**;
- зустрічей, зокрема з міжнародними партнерами – **279**;

10.1. Протидія дискримінації

Забезпечення рівних прав і свобод – одна з основоположних засад демократичного суспільства, закріплена в Конституції України та міжнародних зобов'язаннях держави. 2024 року Україна продовжила роботу над утвердженням принципу рівності в усіх сферах суспільного життя попри виклики, пов'язані з воєнним станом і повномасштабною російською агресією проти України.

Дотримання принципів рівності та недискримінації - це не лише питання соціальної справедливості, а й важлива умова європейської інтеграції України. У контексті виконання зобов'язань, пов'язаних із набуттям статусу держави – кандидата на членство в ЄС, забезпечення рівних прав має ще більше значення. Це охоплює не лише адаптацію національного законодавства до європейських стандартів, а й ефективну реалізацію вже прийнятих нормативно-правових актів.

Цього року Україна поліпшила показник згідно з Індексом верховенства права за критерієм «Рівне ставлення та відсутність дискримінації» та зараз посідає 35-те місце серед 142 країн[460].

Попри певний прогрес, якого загалом досягла Україна, сьогодні досі існують виклики, які перешкоджають повноцінному виконанню зобов'язань нашої держави у цій сфері, зокрема недосконаліть антидискримінаційного законодавства та неефективність механізмів притягнення до відповідальності за дискримінацію та прояви нетерпимості в суспільстві.

Європейська комісія у своєму Звіті в межах Пакета розширення Європейського Союзу 2024 року[461], який містить оцінки щодо прогресу, досягнутого всіма країнами-кандидатами та потенційними кандидатами на вступ до ЄС, зокрема оцінку щодо річного прогресу України на шляху до членства в ЄС, зазначила, що загалом українське суспільство стає дедалі відкритішим і толерантнішим до вразливих осіб, а мова ворожнечі та злочини на ґрунті ненависті переслідують, однак зауважила, що українське законодавство у сфері недискримінації ще не повністю відповідає європейським і міжнародним стандартам і з погляду обсягу та визначення сфер, і щодо збору даних. Крім того, визначення Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) щодо мови ворожнечі досі не застосовано у повному обсязі, а кримінальне законодавство не охоплює сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

[460] Індекс верховенства права, 2024 рік, Україна: https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2024/Ukraine/Fundamental%20Rights/

[461] Звіт щодо прогресу України в межах Пакета розширення Європейського Союзу 2024 року, Європейська комісія: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en

10.1.1. Захист права на рівність ЛГБТІК+людей

Україна як держава, яка активно увідповіднює національне законодавство міжнародним стандартам прав людини, зокрема в процесі євроінтеграції, повинна приділяти увагу захисту прав ЛГБТІК+спільноти. Одне з найбільш актуальних питань у цьому контексті та важливий елемент забезпечення права на рівність для ЛГБТІК+людей – прийняття законодавства про реєстровані партнерства, яке дозволить врегулювати правові механізми захисту, зокрема для одностатевих пар, і забезпечить рівність у реалізації низки соціальних, майнових і особистих прав ЛГБТІК+партнерів і партнерок.

На сьогодні в Україні одностатеві пари досі позбавлені можливості офіційно реєструвати свої стосунки, що унеможливлює повноцінну реалізацію їхніх прав як пар порівняно з різностатевими союзами.

У справі «Маймулахін і Марків проти України»[462], у якій заявники скаржилися на дискримінацію та порушення права на повагу до приватного та сімейного життя через відсутність у них можливості згідно з українським законодавством укласти шлюб або будь-який інший тип цивільного союзу, яким би визнавалися їхні стосунки, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) у своєму рішенні, яке набуло статусу остаточного 1 вересня 2023 року, констатував, що відсутність будь-якої форми правового визнання та захисту порівняно з різностатевими парами, становить дискримінацію щодо заявників за ознакою їхньої сексуальної орієнтації.

Крім того, Суд зауважив, що хоча досі не тлумачив статтю 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод як таку, що накладає позитивне зобов'язання на держав-учасниць зробити шлюб доступним для одностатевих пар, він підтвердив, що відповідно до їхніх позитивних зобов'язань за цим положенням держави-члени зобов'язані створити нормативно-правову базу, яка дозволяла б одностатевим парам отримати належне визнання та захист їхніх стосунків.

Запровадження реєстрованих партнерств також є важливим етапом гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами прав людини.

Проєкт Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств» (реєстр. № 9103 від 13.03.2023)[463] фактично став першою спробою на законодавчому рівні закріпити юридичну форму визнання сімейних відносин для пар, які не можуть або не хочуть укладати шлюб, доступну для різностатевих та одностатевих пар. Наразі відсутній суттєвий прогрес щодо розгляду цього законопроєкту у парламенті. Упродовж 2024 року його розглянув лише Комітет Верховної Ради України з питань здоров'я нації, медичної допомоги й медичного страхування та прийняв рішення запропонувати головному Комітету (Комітету Верховної Ради України з питань правової політики) рекомендувати Верховній Раді України за результатами розгляду у першому читанні законопроєкт прийняти за основу з урахуванням зауважень і пропозицій. Крім того, низку зауважень і пропозицій до законопроєкту № 9103 висловили міністерствами та інші органи державної влади.

[462]«Case of Maymulakhin and Markiv v. Ukraine» (Application no. 75135/14). База даних HUDOC практики ЄСПЛ 01.09.2023: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224984

[463] Проєкт Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств» (реєстр. № 9103 від 13.03.2023): https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/41497

27 листопада 2024 року, з урахуванням попередніх позицій зацікавлених сторін, у Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність до вимог статей 8 та 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини) та Регламенту Ради (ЄС) 2016/1104 про впровадження посиленої співпраці у сфері юрисдикції, застосовного законодавства та визнання та виконання рішень у справах майнових наслідків зареєстрованих партнерств» (реєстр. № 12252)[464], який містить зміни до 47 законодавчих актів і пропонує визначити правові та організаційні засади зареєстрованих партнерств, правовий статус, особисті немайнові та майнові права та обов'язки зареєстрованих партнерів, порядок і наслідки державної реєстрації та порядок припинення зареєстрованого партнерства.

Окремим питанням залишаються фізичні напади на людей з-поміж ЛГБТІК+. За даними Правозахисного ЛГБТ Центру «Наш світ»[465], мережа моніторингу Центру «Наш світ» 2024 року зафіксувала 75 випадків дій на ґрунті гомофобії/трансфобії, дискримінації та інших порушень прав людини у різних сферах, що на 34% більше, аніж 2023 року.

Зокрема йдеться про зростання гомофобної та трансфобної агресії приватних осіб або груп (51 випадок порівняно із 25 за 2023 рік)[466], випадки порушень представниками поліції та Державної прикордонної служби України, надавачами послуг, роботодавцями та окремими учасниками освітнього процесу.

Чотири випадки стосувалися порушення прав осіб за ознаками їхньої сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у Збройних Силах України.

Уповноважений здійснював провадження за зверненням небінарної військовослужбовиці щодо дискримінації з боку командира. Для забезпечення неупередженої перевірки та здійснення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо недопущення будь-яких проявів дискримінації за будь-якими ознаками серед особового складу у Збройних Силах України Секретаріат Уповноваженого звернувся до Міністерства оборони України.

За результатами перевірки та службового розслідування притягнуто до дисциплінарної відповідальності начальника штабу – заступника командира військової частини та накладено дисциплінарне стягнення у вигляді зниження в посаді. Крім того, здійснено інформаційно-роз'яснювальну роботу з керівництвом підрозділу. Заявниця продовжила військову службу в іншій військовій частині.

[464] Проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність до вимог статей 8 та 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини) та Регламенту Ради (ЄС) 2016/1104 про впровадження посиленої співпраці у сфері юрисдикції, застосовного законодавства та визнання та виконання рішень у справах майнових наслідків зареєстрованих партнерств» (реєстр. № 12252 від 27.11.2024): https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/45293

[465] Боротьба за майбутнє СТАНОВИЩЕ ЛГБТК В УКРАЇНІ У 2024 РОЦІ. Центр «Наш світ», Київ, 2025: https://gay.org.ua/publications/Situation-of-LGBT-in-Ukraine-2024-UKR.pdf

[466] Докладніше про проблематику притягнення до відповідальності за вчинення злочинів з мотивів нетерпимості за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності див. у підрозділі 10.1.5. Вчинення злочинів на ґрунті нетерпимості.

10.1.2. Безбар'єрність: право на доступне середовище

Попри досягнення у формуванні інклюзивного середовища в Україні, люди з інвалідністю продовжують зазнавати обмежень у користуванні послугами нарівні з іншими: некоректна комунікація, ускладнений доступ до транспортної інфраструктури та об'єктів фізичного оточення, недостатня адаптація інформації та сервісів, перешкоди у доступі до освіти, роботи, дозвілля та ін., а також порушення їхнього права на провадження незалежного способу життя та безбар'єрність.

До Уповноваженого звернувся чоловік з інвалідністю I групи щодо порушення права на безбар'єрне середовище осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення у зв'язку з недоступністю відділу «Центр надання адміністративних послуг» у селищній громаді Закарпатської області. За реагуванням Уповноваженого на вході до будівлі, де розташований відділ «Центр надання адміністративних послуг», встановлено пандус.

2 жовтня 2024 року Комітет ООН з прав людей з інвалідністю / Committee on the Rights of Persons with Disabilities (далі – Комітет) ухвалив Заключні зауваження щодо об'єднаних другого і третього періодичних звітів України про виконання Конвенції про права осіб з інвалідністю[467].

Комітет зазначив позитивні досягнення України щодо виконання взятих зобов'язань та імплементування норм Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (далі – КПОІ), висловив позицію та надав рекомендації у розрізі статей КПОІ.

З питань рівності і недискримінації людей з інвалідністю Комітет висловив занепокоєння щодо відсутності наскрізного імплементування положень статті 5 КПОІ у національному законодавстві, антидискримінаційному та ефективному механізму захисту від дискримінації.

Актуальним для вирішення залишається питання архітектурної недоступності житла, що унеможливлює реалізацію особами з інвалідністю їхнього права на провадження незалежного способу життя нарівні з іншими та призводить до соціальної ізоляції.

Розгляд звернень і результати моніторингової діяльності засвідчують, що на шляху вирішення цього питання є кілька проблемних аспектів:

- наявна «стара» житлова забудова переважно не відповідає оновленим будівельним нормам доступності;
- роботи з облаштування доступності багатоквартирних будинків за рахунок коштів власників квартир можуть здійснювати без залучення фахівців і з порушенням будівельних норм;
- відсутність відповідних місцевих програм, зокрема з формування безбар'єрного простору, недостатність фінансових ресурсів місцевих бюджетів і власних коштів об'єднань співвласників багатоквартирного будинку;
- відсутність затвердженого Порядку заміни житла (житлових приміщень), в якому проживає особа з інвалідністю, у разі його невідповідності вимогам щодо

[467] Заключні зауваження Комітету ООН з прав людей з інвалідністю щодо об'єднаних другого і третього періодичних звітів України про виконання Конвенції про права осіб з інвалідністю (CRPD/C/UKR/CO/2-3) від 02.10.2024: https://docs.un.org/en/CRPD/C/UKR/CO/2-3

безперешкодного доступу та неможливості пристосування до потреб осіб з інвалідністю, передбаченого статтею 42-1 Житлового кодексу України.

У 2023–2024 роках Уповноважений здійснював провадження за зверненням жінки з інвалідністю, жительки Києва, для сприяння у вирішенні питання облаштування доступності будинку, в якому вона мешкає.

У межах здійснення провадження встановлено, що власниками будинку створено ОСББ. Загалом у будинку проживають чотири особи з інвалідністю, серед них і заявниця. Попри те, що вхідні групи під'їздів будинку облаштовано металевими рейками для підйому та спуску сходами, всередині простір до ліфтів недоступний через наявність сходів. У 2021–2023 роках ОСББ зверталося до депутата міської ради та самої міської ради для вирішення питання щодо забезпечення доступності цього будинку. Позитивного результату ці звернення не дали через відсутність фінансування таких заходів у місцевих програмах. Фактично було отримано роз'яснення, що вирішення питання залежить від рішення співвласників будинку щодо фінансування здійснення відповідних робіт. Водночас, за інформацією ОСББ, власних коштів для оплати робіт у них недостатньо.

За реагуванням Уповноваженого, ураховуючи надані роз'яснення та рекомендації, міська рада включила будинок до адресного переліку об'єктів для виконання робіт з капітального ремонту 2024 року, здійснила закупівлі на виконання проєктних робіт та уклала договір на розробку проєктно-кошторисної документації. Проте за результатами обстеження цього будинку проєктною організацією встановлено, що вхідні групи під'їздів будинку переплановані або мають нестандартну конфігурацію, що унеможливлює ремонтні роботи відповідно до державних будівельних норм. До того ж питання прийняття рішення щодо увідповіднення вхідних груп під'їздів багатоквартирного будинку паспорту будівлі згідно з вимогами державних будівельних норм належить до виключної компетенції загальних зборів співвласників будинку.

За інформацією Мінрозвитку, після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України міністерство звернулося до Кабінету Міністрів України щодо продовження терміну подання проєкту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку заміни житла (жилих приміщень), в якому проживає особа з інвалідністю, у разі його невідповідності вимогам щодо безперешкодного доступу та неможливості пристосування до потреб осіб з інвалідністю» на розгляд уряду в термін після закінчення двох календарних місяців після припинення чи скасування воєнного стану.

Водночас на виконання протокольного рішення Ради безбар'єрності[468] від 11 грудня 2023 року Мінрозвитку, Мінсоцполітики, Мінфіну та Мінекономіки доручено розробити проєкт концепції державної цільової програми обміну житлових приміщень осіб з інвалідністю в разі неможливості пристосування його до їхніх потреб і подати проєкт концепції на розгляд Кабінету Міністрів України у тримісячний термін після прийняття державного стандарту

[468] Рада безбар'єрності – тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, утворений з метою створення безбар'єрного простору відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Ради безбар'єрності» від 14.04.2021 № 443: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-2021-%D0%BF#Text

надання соціальної послуги з облаштування житлових приміщень для осіб з інвалідністю. Однак на кінець 2024 року прогрес із цього питання відсутній.

Уповноважений здійснює провадження за зверненням жительки Вінниці щодо сприяння встановленню пандуса в під'їзді будинку за адресою проживання, оскільки її батько, який отримав інвалідність внаслідок війни, пересувається на кріслі колісному. Архітектурна недоступність житлового будинку (відсутність пандуса, недостатньо широкий для проходження крісла колісного ліфт) порушує право на доступність середовища, незалежний спосіб життя та свободу пересування чоловіка. Заявниця зверталася до міської ради, однак отримала відмову.

Внаслідок реагування Уповноваженого виконавчим комітетом міської ради було доручено проєктній організації здійснити обстеження будинку для надання висновку про можливість облаштувати пандус і підйомник у під'їзді, в якому проживає родина.

За результатами обстеження зафіксовано, що житловий будинок є недоступним, однак не перебуває на балансі виконавчого комітету міської ради, тому питання, які стосуються утримання будинку, мають вирішувати збори співвласників будинку. Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку за цією адресою не створено.

Секретаріат Уповноваженого повторно звернувся до міської ради щодо розгляду питання щодо облаштування доступності будинку в рамках взаємодії із співвласниками будинку за рахунок місцевих програм. Міська рада поінформувала, що питання про виділення відповідних коштів буде розглянуто під час формування міського бюджету на 2025 рік.

За результатами розгляду у бюджеті Вінницької міської територіальної громади на 2025 рік передбачено видатки на здійснення робіт з капітального ремонту ліфта в житловому будинку, де проживає заявниця та її родина[469].

2024 року регіональні представництва Уповноваженого в 20 областях здійснили моніторингові візити щодо доступності 318 медичних об'єктів у 115 закладах охорони здоров'я комунальної форми власності, які надають первинну медичну допомогу, для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення в регіонах. Під час візитів перевірено дотримання вимог архітектурної доступності відповідно до ДБН В.2.2-40:2018 «Будинки і споруди. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення», затверджених наказом Мінрозвитку України від 30.11.2018 № 327 (далі – ДБН В.2.2-40:2018)[470], доступності медичних послуг для людей з порушеннями слуху, врахування потреб жінок з інвалідністю щодо доступності послуг репродуктивного здоров'я.

Результати моніторингу свідчать, що серед загальної кількості об'єктів моніторингу встановлено 4 заклади, які повністю облаштовано відповідно до норм ДБН В.2.2-40:2018.

У 39 об'єктах відсутні робочі місця, облаштовані для прийому осіб з інвалідністю (не дотримано вимог щодо наявності спеціальних пристроїв відеозв'язку з перекладачем жестової мови та синтезу мовлення в текст, оснащення спеціальними персональними приладами

[469] На лютий 2025 року здійснюють процедуру з визначення виконавця зазначених робіт через систему електронних закупівель Prozorro.

[470] Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України "Про затвердження Державних будівельних норм «Інклюзивність будівель та споруд. Основні положення» (ДБН В.2.2-40:2018)" № 327, ред. від 16.05.2022: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3549568251413398980?doc_type=2

підсилення звуку та додатковим освітленням). Серед 80 медзакладів, які надають послуги з репродуктивного здоров'я, лише у 15 облаштовано інклюзивні гінекологічні кабінети.

Недостатньо врегульованим залишається порядок використання української жестової мови, тимчасом як належна реалізація цього права є важливою для забезпечення рівних можливостей жестомовних людей, зокрема щодо доступу до освіти, інформації, правосуддя, охорони здоров'я та інших життєво важливих послуг.

Визнання й заохочення використання жестових мов – елемент забезпечення державою права осіб з інвалідністю на свободу висловлення думки та переконань і доступу до інформації, освіти, культури, дозвілля і спорту (відповідно до положень статей 21, 24, 30 Конвенції про права осіб з інвалідністю[471]). Особи з інвалідністю мають право нарівні з іншими на визнання й підтримку їхньої особливої мовної самобутності.

Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»[472] визначено право вільно використовувати українську жестову мову в суспільному житті, вивчати та підтримувати її, а також навчатися українською жестовою мовою.

Статус, засади та порядок застосування української жестової мови визначено підпунктом б пункту 6 частини першої статті 3 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»)[473]. Проте окремого закону, який би врегульовував ці питання, наразі немає. Комітет у Заключних зауваженнях щодо об'єднаних другого і третього періодичних звітів України про виконання Конвенції про права осіб з інвалідністю[474] висловив занепокоєння щодо відсутності законодавчого регулювання питання визнання жестової мови та надав відповідні рекомендації для вирішення цього питання з обов'язковим залученням представницьких організацій осіб з інвалідністю.

10.1.3. Захист від дискримінації за ознакою статі. Дотримання рівних прав і можливостей жінок і чоловіків

Законодавством України встановлено заборону наводити у рекламі твердження та/або зображення, які є дискримінаційними та/або розпалюють ненависть, ворожнечу чи жорстокість до окремих осіб чи груп осіб за ознакою походження людини, її соціального чи майнового стану, віку, расової, етнічної чи національної належності, статі, сексуальної орієнтації, освіти, інвалідності, політичних поглядів, ставлення до релігії, за мовною ознакою, родом і характером занять, місцем проживання, за іншими ознаками, а також такими, що дискредитують товари інших осіб.

Переважно реклама, що містить стереотипні, принизливі або інші дискримінаційні образи та твердження, спрямована проти жінок. Їх частіше зображують у сексуалізованому або стереотипному контексті, використовуючи зображення тіла для привернення уваги споживача, що не стосується рекламованого продукту чи способу його споживання.

[471] Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006, статті 21, 24, 30: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

[472] Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ред. від 15.11.2024, статті 3 та 4: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text

[473] Там само, стаття 3

[474] Заключні зауваження Комітету ООН з прав людей з інвалідністю щодо об'єднаних другого і третього періодичних звітів України про виконання Конвенції про права осіб з інвалідністю (CRPD/C/UKR/CO/2-3) від 02.10.2024: https://docs.un.org/en/CRPD/C/UKR/CO/2-3

За інформацією Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів і захисту споживачів (Держпродспоживслужба), упродовж 2024 року до Держпродспоживслужби надійшло 112 звернень щодо розповсюдження дискримінаційної реклами, з них 107 – щодо дискримінаційної реклами за ознакою статі (2023 року звернень щодо дискримінації в рекламі було 17, з них 16 стосувалися дискримінації за ознакою статі. Підтверджено за результатами розгляду 12 випадків).

Упродовж 2024 року головними управліннями Держпродспоживслужби в областях та в Києві заведено 67 справ щодо розповсюдження дискримінаційної реклами за ознакою статі, за якими прийнято 12 рішень про зупинення реклами та 63 рішення про накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу на загальну суму 181,0 тис. грн, з яких 116,4 тис. грн порушники сплатили добровільно.

Дискримінаційна реклама за ознакою статі сприяє формуванню у свідомості споживачів інформаційного продукту хибних уявлень про гендерні ролі чоловіків і жінок. Систематичне використання дискримінаційного рекламного контенту створює сприятливі умови для розповсюдження та закріплення упереджених поглядів.

Уповноважений у своїй діяльності вживає заходів задля відновлення прав осіб у сфері запобігання розповсюдженню дискримінаційної реклами, зокрема за ознакою статі. За реагуванням Уповноваженого територіальними управліннями Держпродспоживслужби у 6 справах про порушення законодавства про рекламу прийнято рішення про притягнення до відповідальності замовників і розповсюджувачів реклами.

До Уповноваженого звернулася громадянка, яка повідомила про розповсюдження в соціальній мережі Instagram на сайті магазину одягу дискримінаційної за ознакою статі реклами. За реагуванням Уповноваженого Головне управління Держпродспоживслужби в Дніпропетровській області встановило ознаки сексизму у рекламі, оскільки жінку зображено в ній як прикрасу чи сексуальний об'єкт для привернення уваги споживача. За порушення заборони розповсюдження дискримінаційної реклами до винних осіб було застосовано штрафні санкції відповідно до статті 27 Закону України «Про рекламу» та надано припис про усунення порушень законодавства про рекламу.

10.1.4. Протидія мові ворожнечі

В Україні відсутні чіткі законодавчі механізми, які б забезпечували ефективну протидію мові ворожнечі. Хоча законодавство України містить положення про неприпустимість дискримінації та розпалювання ворожнечі й ненависті, термінологія законодавства не містить визначення поняття «мова ворожнечі», а відповідальність за такі порушення залишається недостатньо регламентованою.

Впровадження європейських стандартів у сфері боротьби з мовою ворожнечі – важливий етап у посиленні правозахисної системи України та забезпеченні рівності й поваги до людської гідності. Один із ключових документів, що визначає сучасні підходи до протидії мові ворожнечі, – Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec(2022)16[475], яка окреслює комплексні заходи для запобігання та реагування на мову ворожнечі.

[475] Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо боротьби з мовою ворожнечі CM/Rec(2022)16 від 20.05.2022: https://rm.coe.int/recommendation-cm-rec-2022-16-on-combating-hate-speech-ukrainian-versi/1680a9b672

Окремий аспект у боротьбі з мовою ворожнечі стосується її поширення у медіа та цифровому середовищі. Загальнополітична рекомендація № 15 Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН)[476] наголошує на потребі застосування підходу, що поєднує правове регулювання, саморегуляцію медіа та просвітницькі ініціативи.

На сьогодні відповідно до статті 36 Закону України «Про медіа»[477] на території України в медіа та на платформах спільного доступу до відео заборонено поширювати висловлювання, що розпалюють ненависть, ворожнечу чи жорстокість, підбурюють до дискримінації чи утисків до окремих осіб чи груп осіб за ознакою етнічного чи соціального походження, громадянства, національності, раси, релігії та вірувань, віку, статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, інвалідності.

Уповноважений виявив публічний гумористичний виступ, розміщений на платформі YouTube, який викликав обурення у суспільстві як такий, що ображає почуття вірян, а також розпалює ворожнечу за ознаками релігійних переконань і національності.

Уповноважений звернувся до Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення щодо ймовірного порушення Закону України «Про медіа» та до Національної поліції України у зв'язку з імовірним вчиненням діяння, яке містить ознаки кримінального правопорушення, передбаченого статтею 161 КК України («Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками»).

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення поінформувала, що звернулася до Головного офісу компанії YouTube з проханням вилучити з платформи Youtube відео за таким посиланням або зробити його недоступним для перегляду на території України (наразі відео досі доступне для перегляду).

Головне управління Національної поліції у Києві поінформувало про відкриття кримінального провадження за ознаками вчинення кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 161 КК України. Однак згодом прийнято рішення про закриття кримінального провадження через відсутність у діянні складу кримінального правопорушення).

Цей приклад підтверджує потребу вдосконалення правового регулювання та правозастосовної практики щодо боротьби з мовою ворожнечі, зокрема категоризації проявів мови ворожнечі та їх суспільної небезпечності, а також удосконалення підходів до реагування на такі випадки для підвищення його ефективності.

10.1.5. Вчинення злочинів на ґрунті нетерпимості

Вчинення злочинів з мотивів нетерпимості залишається викликом для забезпечення рівноправності в Україні. Водночас проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу

[476] Загальнополітична рекомендація Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) № 15: Протидія мові ворожнечі від 08.12.2015: https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-hate-speech-ukrainian-tran/1680a11674

[477] Закон України «Про медіа», ред. від 01.01.2025, стаття 36: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text

України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації» (реєстр. № 5488 від 13.05.2021)[478], яким узгоджується понятійний апарат щодо кваліфікації різних форм і проявів нетерпимості та вдосконалюється механізм реагування на такі випадки, досі не прийнято Верховною Радою України.

За даними Офісу Генерального прокурора,[479] 2024 року в Україні обліковано 187 кримінальних правопорушень, вчинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості. За 129 правопорушеннями провадження направлено до суду з обвинувальним вироком, 21 провадження закрито.

Обліковано 156 кримінальних правопорушень за статтею 161 КК України («Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками»), 98 – направлено до суду з обвинувальним актом. Зареєстровано також чотири випадки вчинення правопорушень, передбачених статтею 300 КК України («Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію»), провадження за двома правопорушеннями направлено до суду з обвинувальним актом.

Забезпечення ефективності здійснення досудового розслідування злочинів на ґрунті нетерпимості – один із викликів у забезпеченні правосуддя в Україні. Часто у цих справах відсутня належна правова кваліфікація, відбувається затягування процесу здійснення провадження або його закриття (навіть неодноразове) через відсутність достатніх доказів або відсутність, на думку слідства, складу злочину.

11.04.2024 ЄСПЛ виніс рішення у справі «Картер проти України»[480] (рішення стало остаточним у листопаді 2024 року) за заявою потерпілого від словесних і фізичних нападів через його сексуальну орієнтацію. Заявник скаржився на неефективність розслідування у його справі, відмову правоохоронних органів кваліфікувати правопорушення з урахуванням гомофобного мотиву, на якому наполягав потерпілий.

Суд констатував порушення процесуального аспекту статті 3 у поєднанні зі статтею 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та дійшов висновку, що «було важливо, аби відповідні національні органи влади провели розслідування, вживаючи всіх розумних заходів для викриття ролі можливих гомофобних мотивів для здійснення нападу, оскільки без такого суворого підходу правоохоронними органами злочини, умотивовані упередженнями, неминуче розглядатимуться нарівні зі звичайними справами без такого підтексту, а байдужість, що стане результатом, буде еквівалентною офіційній згоді чи навіть потуранню злочинам на ґрунті ненависті» (пункт 91 рішення).

Відсутність ефективного механізму покарання за вчинення злочинів на ґрунті ненависті загалом становить проблему, а додаткові труднощі виникають у разі розслідування злочинів

[478] Проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації» (реєстр. № 5488 від 13.05.2021): https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/26573

[479] Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року, Офіс Генерального прокурора: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

[480] «Case of Karter v. Ukraine» (Application no. 18179/17). База даних HUDOC практики ЄСПЛ 11.07.2024: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-232020 ; Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Картер проти України» (Case of Karter v. Ukraine) (заява № 18179/17 від 02.03.2017): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_k12#Text

нетерпимості за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Незважаючи на те, що Кримінальний кодекс України містить норми щодо відповідальності за злочини, вчинені з мотивів ненависті, ці положення не містять вказівки на ознаки сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, що ускладнює притягнення винних до відповідальності. Ця прогалина суперечить рекомендаціям Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН)[481], зокрема адресованих Україні[482].

7 травня 2024 року прийнято Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті CM/Rec(2024)4[483]. У документі акцентовано увагу на потребі надання спеціалізованої підтримки жертвам таких злочинів. Зокрема держави-члени заохочуються забезпечити доступ до безоплатної правової допомоги жертвам злочинів на ґрунті ненависті.

У грудні 2024 року внесено зміни до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу»[484], якими до переліку осіб, які мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, включено потерпілих від кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними ознаками. Цей Закон набирає чинності через рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні.

Водночас перелік таких «захищених» ознак вичерпний і не містить згадки про ознаки сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

10.2. Насильство за ознакою статі

Запобігання та протидія насильству за ознакою статі – один зі складників державної політики щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, тому забезпечення дієвого законодавства у цій сфері є запорукою ефективного захисту прав і свобод постраждалих осіб.

У щорічній доповіді Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні 2022 року наголошено на потребі вдосконалення національного законодавства у частині посилення відповідальності за насильство за ознакою статі та правової визначеності юридичної відповідальності та сексуальні домагання.

22.05.2024 Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв’язку з

[481] Загальнополітична рекомендація Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) № 17 щодо запобігання та боротьби з нетерпимістю і дискримінацією стосовно ЛГБТІ людей від 28.06.2023: https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-n-17-on-preventing-and-combating-in/1680b2c711

[482] Доповідь Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) щодо України (п’ятий цикл моніторингу) від 20.06.2017: https://rm.coe.int/fifth-report-on-ukraine-ukrainian-translation-/16808b5caa

[483] Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті CM/Rec(2024)4 від 07.05.2024: https://search.coe.int/cm?i=0900001680af9736

[484] Закон України "Про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» щодо розширення переліку осіб, які мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу”, ред. від 05.12.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4133-20#Text

ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», який набув чинності 19.12.2024[485].

Цей Закон враховує у своїх приписах рекомендацію Уповноваженого та пропозиції і зауваження, надані Уповноваженим під час опрацювання законопроєкту у комітетах Верховної Ради України, і має на меті зокрема запровадити ефективні механізми відновлення прав і свобод осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі чи сексуальних домагань.

За інформацією Національної поліції України, за 12 місяців 2024 року поліцейські виявили 986 адміністративних правопорушень щодо вчинення насильства за ознакою статі (стаття 173-2 КУпАП).

Крім того, після доповнення у травні 2024 року КУпАП статтями 173-6 («Вчинення насильства за ознакою статі») та 173-7 («Сексуальне домагання») та набрання чинності цих змін у період з 19 по 31 грудня 2024 року адміністративних протоколів за статтею 173-6 («Вчинення насильства за ознакою статі») КУпАП складено не було. Водночас за статтею 173-7 («Сексуальне домагання») КУпАП складено 5 адміністративних протоколів.

Інше негативне явище – переслідування (сталкінг), яке загострилося через розвиток цифрових технологій, адже соціальні мережі, месенджери та інші інструменти електронних комунікацій надали кривдникам нові можливості для психологічного тиску, втручання в приватне життя та систематичного переслідування жертв.

До Уповноваженого надійшло звернення, у якому заявниця повідомила про систематичне її переслідування незнайомим чоловіком, зокрема через соціальні мережі.

Уповноважений надіслав низку листів до правоохоронних органів у Закарпатській області про потребу здійснення перевірки у діях імовірного кривдника наявності ознак адміністративного чи кримінального правопорушення.

Однак у зв'язку з тим, що у законодавстві України не передбачено юридичної відповідальності за сталкінг (переслідування), правоохоронні органи не мають змоги належно кваліфікувати такі неправомірні дії.

У Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами[486] (далі – Стамбульська конвенція) закріплено позитивний обов'язок держав-учасниць щодо криміналізації такого суспільно небезпечного діяння як сталкінг (переслідування).

Так, у статті 34 Стамбульської конвенції зазначено, що сторони мають вживати належних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка полягає в повторному здійсненні загрозливої поведінки, спрямованої на іншу особу, що змушує його чи її боятися за свою безпеку, було криміналізовано.

[485] Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 22.05.2024 № 3733-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20#Text

[486] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011, стаття 34: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

Наразі у Верховній Раді України зареєстровано проєкти Законів України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо встановлення відповідальності за злочинне переслідування (сталкінг)» (реєстр. № 12088 від 02.10.2024)[487] та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення повноти імплементації положень міжнародного права з питань протидії домашньому та іншим видам насильства, у тому числі щодо дітей» (реєстр. № 12297 від 09.12.2024)[488].

У цих законопроєктах, з-поміж іншого, запропоновано законодавчо закріпити визначення понять «злочинне переслідування» (сталкінг) й «кіберпереслідування», а також передбачити відповідальність за них. Утім, важливе у впровадженні відповідальності за переслідування (сталкінг) – визначення цього суспільно небезпечного діяння не лише як прояву домашнього насильства, а як такого, що загалом є насильством за ознакою статі та може траплятися не лише у сфері сімейних (домашніх) відносин.

Запровадження юридичної відповідальності за сталкінг важливе у процесі виконання міжнародних зобов'язань України щодо запобігання насильству стосовно жінок та утвердження ефективного захисту жертв таких неправомірних дій, покарання кривдників.

10.3. Домашнє насильство

Домашнє насильство – серйозна соціальна проблема, що має великий вплив на постраждалих незалежно від статі. Однак статистичні дані та дослідження свідчать, що це явище непропорційно більше впливає на жінок, аніж на чоловіків, і ця нерівність є наслідком гендерних ролей і стереотипів у суспільстві.

За інформацією Нацсоцслужби, упродовж 2024 року до відповідальних суб'єктів надійшло 181904 звернення щодо вчинення домашнього насильства, з них 141 836 – від жінок.

В Україні працює додаток для жінок, які постраждали від домашнього насильства «Прихована кнопка SOS». За інформацією МВС України, згідно з відомостями інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» впродовж 2024 року за допомогою цього мобільного застосунку до поліції надійшло 41 повідомлення.

За результатами реагування на такі повідомлення підрозділи Національної поліції України складали протоколи про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого частиною першою статті 173-2 КУпАП України та виносили термінові заборонні приписи стосовно кривдників. Однак порівняно із загальною кількістю звернень щодо вчинення домашнього насильства низька кількість повідомлень за допомогою цього додатку може свідчити про низьку поінформованість суспільства про такий механізм.

2024 року до Уповноваженого надійшло 258 звернень щодо домашнього насильства. Для порівняння: 2023 року надійшло 125 звернень з таких питань. Це свідчить про зростання

[487] Проєкт Закону України "Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо встановлення відповідальності за злочинне переслідування (сталкінг)" (реєстр. № 12088 від 02.10.2024): https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44972

[488] Проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення повноти імплементації положень міжнародного права з питань протидії домашньому та іншим видам насильства, у тому числі щодо дітей» (реєстр. № 12297 від 09.12.2024): https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/45377

кількості звернень, що може вказувати як на збільшення випадків насильства, так і на зростання обізнаності громадян про свої права. У своїх зверненнях до Уповноваженого постраждалі повідомляли про порушення їхніх прав на захист, отримання допомоги та притягнення кривдників до відповідальності.

Упродовж 2024 року співробітники Секретаріату Уповноваженого здійснили 17 моніторингових візитів і безвиїзних перевірок з питань дотримання прав осіб, які постраждали від домашнього насильства.

За результатами моніторингів виявлено окремі випадки порушень прав постраждалих від домашнього насильства осіб, зокрема:

- на інформацію про можливі шляхи захисту від домашнього насильства;
- на допомогу, гарантовану державою;
- на захист від кривдників і повторного вчинення домашнього насильства.

Поширена проблема – недостатня взаємодія між органами державної влади, поліцією, службами у справах дітей і соціальними службами. Це спричиняє випадки, коли зафіксовані факти домашнього насильства не передають між уповноваженими органами, що ускладнює міжвідомчу координацію та призводить до відсутності належного реагування або надання допомоги в обмеженому обсязі та з порушенням термінів.

Під час здійснення моніторингових візитів в одну з районних військових адміністрацій Київської області, яка відповідно до вимог чинного законодавства здійснює функцію координатора з питань реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, з'ясовано, що із 5 штатних одиниць відповідального відділу вакантними залишалося 3. Двоє працівників було призначено за кілька днів до здійснення перевірки. За результатами бесіди із цими співробітниками, їх опитування за напрямами їхньої професійної діяльності члени моніторингової групи зазначили вкрай низький рівень обізнаності не лише у законодавстві з питань запобігання та протидії домашньому насильству, а й у питаннях практичної організації взаємодії відповідальних суб'єктів, надання допомоги постраждалим.

Систематичний аналіз відкритих джерел, зокрема ЗМІ та соціальних мереж, для виявлення інформації про можливі порушення прав людини, – один із механізмів парламентського контролю за дотриманням прав осіб на захист від домашнього насильства.

Упродовж 2024 року виявлено 75 таких випадків. За кожним фактом Уповноважений ініціював відповідні перевірки направленням запитів до державних органів і правоохоронних структур для з'ясування обставин і вжиття належних заходів для відновлення порушених прав.

Під час моніторингу ЗМІ виявлено інформацію про вчинення фізичного насильства чоловіком стосовно своєї дружини в присутності дитини у Києві. Все це відбувалося на очах у перехожих. На заклики зупинитися, чоловік не реагував.

Для своєчасного реагування та надання допомоги постраждалій Уповноважений негайно скерував запити до органу національної поліції та органу місцевого самоврядування.

Внаслідок реагування Уповноваженого працівники поліції стосовно кривдника склали два протоколи про адміністративне правопорушення, передбачене статтею 173-2 («Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового

заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування») КУпАП, які направлено до суду для прийняття відповідного рішення, а також винесено терміновий заборонний припис стосовно кривдника терміном на 10 діб, із забороною на вхід і перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи та забороною в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою. Чоловіка поставлено на профілактичний облік за категорією «кривдник» і здійснено профілактичну бесіду; працівники поліції повідомили відповідну службу у справах дітей і сім'ї, управління соціального захисту населення та службу ювенальної превенції. Фахівці Центру соціальних служб здійснили виїзд за адресою проживання постраждалої особи та поінформували її про права та соціальні послуги, якими вона може скористатися.

Варто звернути увагу на системні проблеми з притягненням кривдників до відповідальності за вчинення домашнього насильства.

(а) низька обізнаність осіб про механізми захисту від домашнього насильства

Низький рівень обізнаності населення про права осіб, які постраждали від домашнього насильства, види гарантованої допомоги та механізми притягнення кривдників до відповідальності – системна проблема, яка є передумовою зростання випадків домашнього насильства.

Під час експертного консультування фахівцями Секретаріату Уповноваженого на Національній гарячій лінії із запобігання домашньому насильству, торгівлі людьми та ґендерній дискримінації встановлено, що особи, які звертаються за допомогою, недостатньо обізнані про свої права та можливі способи захисту від кривдника.

Під час експертного консультування звернулася жінка, яка повідомила про систематичне фізичне, економічне та психологічне насильство, яке вчиняє її колишній чоловік. Заявниця зазначала, що телефонує на гарячу лінію, оскільки не знає, як захиститися від домашнього насильства.

Жінка наголошувала, що вона не раз зверталася до правоохоронних органів з питань захисту від домашнього насильства та притягнення кривдника до відповідальності, однак ситуація домашнього насильства триває. Уповноважений невідкладно звернувся до Кіровоградської обласної військової адміністрації та органу Національної поліції щодо вжиття термінових заходів із захисту постраждалої.

Внаслідок реагування Уповноваженого органами Національної поліції винесено терміновий заборонний припис стосовно кривдника.

Здійснено також оцінку потреб постраждалої особи, надано психологічну допомогу, поінформовано про можливість отримання комплексу соціальних послуг і роз'яснено про права як особи, яка постраждала від домашнього насильства.

У рамках Всеукраїнської акції «16 Днів проти насильства» працівники Секретаріату Уповноваженого здійснила інформаційно-просвітницькі заходи (лекції), якими охоплено більше 250 осіб з-поміж учнівської молоді, педагогічних працівників і батьків учнів загальноосвітніх і вищих навчальних закладів. Експерти Секретаріату Уповноваженого за підтримки Міжнародної недержавної громадської організації Corus International розробили та

презентували посібник із запобігання та протидії домашньому насильству, у якому міститься інформація про поняття «домашнє насильство», його види, прояви та допомогу, яку може отримати постраждала особа. Такий електронний посібник розповсюджено серед обласних і Київської міської військових адміністрацій[489].

(b) порушення прав осіб, які постраждали від домашнього насильства, на захист

Упродовж 2024 року працівники поліції винесли 101 375 термінових заборонних приписів та рішеннями суду – 2179 обмежувальних приписів стосовно кривдників. Не зважаючи на наявні спеціальні заходи протидії домашньому насильству, мають місце порушення прав постраждалих на захист від домашнього насильства, коли кривдники продовжують їх вчиняти.

Уповноважений виявив недосконаліть законодавчого регулювання застосування обмежувальних заходів до осіб, які вчинили домашнє насильство.

Так, у разі відкриття кримінального провадження у зв'язку з вчиненням домашнього насильства перелік заходів щодо тимчасового обмеження прав або покладення обов'язків на особу, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, або визнана винною у його вчиненні, а також порядок застосування таких заходів визначено КК України та КПК України[490] (частина 10 статті 26 Закону № 2229-VIII).

Відповідно до КК України в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або кілька обмежувальних заходів (частина друга статті 91-1 КК України). Схоже формулювання міститься у частині шостій статті 194 КПК України, яка визначає порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

Очевидно, що суд повинен мати змогу розглянути питання про призначення особі, яка вчинила будь-яке кримінальне правопорушення (зокрема й проступок), пов'язане з домашніми насильством, обмежувальних заходів на підставі статті 91-1 КК України. Однак ці норми унеможливлюють раціональне застосування обмежувальних заходів, оскільки визначають, що їх застосування можливе лише у разі вчинення злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

Для сприяння належному правовому захисту осіб, які постраждали від домашнього насильства, підготовлено та надано Голові Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності пропозиції щодо внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України.

У пропонованих змінах зазначено на доцільності у статтях 76, 91-1 КК України та статті 194 КПК України замінити слова «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» на «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством».

Голова Комітету з питань правоохоронної діяльності повідомив Уповноваженого, що пропоновані зміни враховано у проєкті Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення повноти імплементації

[489] Посібник «Насильство ховається у тиші. Не мовчи».
https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/posibnikzzapobigannyataprotidiidomashnomunasilstvu.pdf
[490] Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text

положень міжнародного права з питань протидії домашньому та іншим видам насильства, у тому числі щодо дітей» (реєстр. № 12297 від 09.12.2024)[491], що готується до першого читання у зазначеному Комітеті.

До Уповноваженого звернулася громадянка Т. з проханням захистити її від систематичного домашнього насильства, яке вчиняв її колишній чоловік. Заявниця повідомила, що вона тривалий час піддається фізичному та психологічному насильству, їй погрожують убивством і переслідують.

Це відбувалося у присутності її малолітньої дитини з інвалідністю. Кривдник не раз порушував вимоги обмежувального припису, проте заяви про ці правопорушення не було зареєстровано відповідними підрозділами Національної поліції України.

Уповноважений невідкладно звернувся до Національної поліції України щодо неналежного реагування на випадки порушення вимог обмежувального припису, а також до Київської ОВА для з'ясування стану дотримання прав громадянки Т. на допомогу і захист від домашнього насильства.

За реагуванням Уповноваженого здійснено оцінку рівня безпеки дитини та потреб родини заявниці; запропоновано термінове розміщення постраждалих до безпечного місця; поінформовано про права та соціальні послуги, якими може скористатися громадянка Т. з дитиною; здійснено службове розслідування та встановлено порушення службової дисципліни в діях співробітника управління поліції. Відомості зі звернення внесено до ЄРДР і почато досудове розслідування за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого статтею 390-1 («Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників») КК України.

(c) порушення вимог проходження особами, які вчинили домашнє насильство, програм для кривдників

Робота з кривдниками має бути спрямована на зміну насильницької поведінки, формування неагресивної моделі спілкування, відповідального ставлення до своїх вчинків. Програми для кривдників дають змогу зменшити ризики повторних випадків насильства. Однак існує проблема впровадження таких програм, зокрема через брак кваліфікованих фахівців. Упродовж 2024 року на програми для кривдників направлено 1519 осіб, 1396 з яких – чоловіки. Пройшли такі програми лише 710 осіб. Водночас загальна кількість осіб, які перебувають на обліку в уповноважених підрозділах органів Національної поліції з приводу вчинення домашнього насильства, становить 103 304 особи.

У рамках парламентського контролю за проходженням особами, які вчинили домашнє насильство, програм для кривдників направлено відповідні запити до обласних і Київської міської військових адміністрацій. За результатами аналізу отриманих даних встановлено, що у 19 регіонах України фахівці, відповідальні за реалізацію зазначених програм, пройшли

[491] Проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення повноти імплементації положень міжнародного права з питань протидії домашньому та іншим видам насильства, у тому числі щодо дітей» (реєстр. № 12297 від 09.12.2024) https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/45377

спеціалізоване навчання впродовж 2024 року. На кінець 2024 року загальна кількість фахівців, залучених до впровадження програм для кривдників, становила 477 осіб.

Однак існує велика розбіжність у кількості таких фахівців у різних регіонах України. Наприклад, на території Вінницької області 69 осіб реалізують програми для кривдників, а у Запорізькій, Кіровоградській, Львівській і Тернопільській областях кількість таких фахівців не перевищує 3 осіб на область. У Чернівецькій області відсутні фахівці, які реалізують програми для кривдників, а навчання таких спеціалістів упродовж 2024 року не відбувалося. Водночас кількість осіб, які перебувають на обліку з приводу вчинення домашнього насильства у Чернівецькій області, становить 2123 особи.

Для визначення стану реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству здійснено моніторинговий візит до однієї з міських рад Київської області. Під час моніторингу з'ясовано, що на території цієї територіальної громади програм для кривдників не впроваджують. Фахівці, які пройшли навчання для впровадження цих програм, відсутні. Однак встановлено, що відповідно до статистичної інформації, наданої моніторинговій групі, на території громади одна особа пройшла програму для кривдників. Як стало відомо, кривдник з власної ініціативи пройшов таку програму за межами територіальної громади, у якій проживав.

10.4 Сексуальне насильство, пов'язане зі збройною агресією РФ проти України

Під час конфліктів жінки і дівчата частіше можуть ставати об'єктом нападу, оскільки зґвалтування та сексуальне насильство використовують як тактику ведення війни, а ризик торгівлі людьми, домашнього насильства, експлуатації та сексуального рабства підвищується[492]. Проте в Україні зафіксовано численні випадки СНПК і стосовно чоловіків, зокрема українських військовополонених, яких утримують у РФ[493].

Верховна Рада України прийняла Закон України «Про статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та невідкладні проміжні репарації» (4067-IX від 20.11.2024)[494], який підтримано із зауваженнями Уповноваженим. Завдяки цій законодавчій ініціативі визначено правовий статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією РФ проти України, та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб, а також правові основи надання їм невідкладних проміжних репарацій.

Попри те, що законодавство у сфері прав на невідкладні проміжні репарації з'явилось тільки після прийняття Закону 4067-IX у листопаді 2024 року, у травні 2024 році стартував

[492] «Запобігання та реагування на гендерно зумовлене насильство під час війни та в післявоєнних умовах. Досвід та рекомендації жіночих громадських організацій»: https://www.osce.org/files/f/documents/c/7/532505.pdf

[493] Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 вересня – 30 листопада 2024 року https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-01/2024-12-31%20OHCHR%2041st%20periodic%20report%20on%20Ukraine_UKR.pdf

[494] Закон України «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій» від 20.11.2024 №4067-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text

Пілотний проєкт із надання невідкладних проміжних репарацій для постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з агресією РФ проти України, який реалізує Глобальний фонд допомоги постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. До складу Наглядової ради цього Пілотного проєкту входить Представник Уповноваженого з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних і релігійних поглядів. На 30.12.2024 отримано 630 звернень щодо виплати невідкладних проміжних репарацій (366 – від чоловіків, 250 – від жінок, 14 – стосовно дітей), з яких репарації виплачено 417 особам (228 – чоловікам, 181 – жінкам, 8 – дітям).

2024 року співробітники Секретаріату Уповноваженого взяли участь у підготовці до другого читання проєкту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» (Закон України № 4073-IX від 20.11.2024)[495] у рамках засідань робочої групи підкомітету у справах сім'ї та дітей Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики.

Одна з основних новел цього Закону – надання можливості особам, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією РФ проти України, отримувати допомогу у розгалуженій мережі спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Однак невирішеним залишається питання напрацювання комплексного механізму взаємодії органів, установ та організацій під час реагування на випадки СНПК. Така взаємодія має не лише забезпечити постраждалу особу потрібною допомогою і захистом, а й запобігти повторній травматизації.

Уповноваженого визначено одним із відповідальних виконавців низки заходів, передбачених Планом реалізації Рамкової програми співробітництва між урядом України та Організацією Об'єднаних Націй щодо запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом. Такі заходи стосуються, зокрема, підвищення обізнаності українського суспільства щодо сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України.

10.5. Права представників національних меншин (спільнот), корінних народів України

Упродовж 2024 року до Уповноваженого надійшло 30 звернень від представників національних меншин (спільнот) України. Найпоширеніший предмет таких звернень – повідомлення фактів про дискримінацію за національною (етнічною) ознакою посадовими особами органів державної влади, правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування. Водночас жодного звернення щодо порушення політичних, економічних, мовних або освітніх та інших прав, гарантованих Законом України «Про національні меншини (спільноти) України»[496], не надходило.

[495]Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» від 20.11.2024 № 4073-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4073-20#Text

[496] Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» від 13.12.2022 № 2827-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text

Водночас від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну на ТОТ України права представників національних меншин (спільнот) і корінних народів опинилися під серйозною загрозою. Російська влада обмежує політичні та виборчі права, право на мирні зібрання та свободу вираження поглядів, а також економічні і соціальні свободи. Суттєво порушується право людини на свободу світогляду і віросповідання, а також права представників національних меншин (спільнот) щодо збереження культурної самобутності. Зазнають утисків мовні та освітні права – це ускладнює збереження національної ідентичності, зокрема кримських татар, греків, ромів та інших етнічних груп на окупованих територіях.

Численні порушення прав і свобод представників національних меншин (спільнот) у період війни зафіксовано у Спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо дотримання прав національних меншин (спільнот) і корінних народів в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України за період з 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2023 року[497] (далі – Спеціальна доповідь Уповноваженого).

Доповідь є закликом до міжнародної спільноти, зокрема ООН та ОБСЄ, вжити заходів для захисту прав людини в Україні. Крім того, документ містить 75 рекомендацій для органів державної влади та місцевого самоврядування щодо вдосконалення законодавства та державної політики у сфері забезпечення прав і свобод представників національних меншин (спільнот) і корінних народів України.

За ініціативи Уповноваженого та для зміцнення єдності і злагоди українського народу, утвердження української національної та громадянської ідентичності в Україні встановлено «День міжнаціональної злагоди і культурного розмаїття», який щорічно відзначатимуть 21 травня[498]. Цей день є свідченням поваги до представників більш 130 національностей в Україні, врахування їх внеску у відстоювання державного суверенітету та незалежності України, збройну боротьбу з державою-агресором.

10.5.1. Право представників національних меншин (спільнот) на культурне життя та самобутність

Відповідно до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України»[499], кожному, хто належить до національної меншини, гарантується право на виховання та навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови, на вільний вибір мови спілкування, утворення громадських об'єднань для здійснення й захисту своїх прав і розвиток своєї національно-культурної самобутності. Право на культурне життя та самобутність є невід'ємною частиною прав національних спільнот та основою для зміцнення їхньої соціальної згуртованості. Кожна національна меншина (спільнота) має право зберігати, розвивати та передавати свої культурні традиції, мову, мистецтво, обряди і релігійні переконання наступним поколінням. Ці права включають можливість реалізовувати культурні ініціативи, створювати

[497] Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо дотримання прав національних меншин (спільнот) та корінних народів в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C.pdf

[498] Указ Президента України № 883/2024 від 27.12.2024: https://www.president.gov.ua/documents/8832024-53333

[499] Закон України «Про національні меншини (спільноти) України», від 13.12.2022 № 2827-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text

власні освітні заклади, науково-дослідні установи та культурні центри, що сприяють збереженню національної ідентичності.

За результатами моніторингових візитів у рамках проєкту зі створення Інструментарію моніторингу прав національних меншин (спільнот) України в межах співпраці Уповноваженого з Офісом Верховного Комісара ОБСЄ у справах національних меншин, з урахуванням опрацьованих щоквартальних звітів ОВА встановлено відсутність від ОВА заходів, спрямованих на інформування представників національних меншин (спільнот) щодо обсягу їхніх прав.

Відсутність інформаційних заходів від ОВА та органів місцевого самоврядування, спрямованих, зокрема, на поширення правової обізнаності щодо можливості представників національних створювати Центри національних меншин (спільнот), може бути підставою для обмеження та як наслідок порушення прав представників національних меншин (спільнот).

Важливо також враховувати, що провідну роль в утворенні Центрів відіграють саме органи державної влади України. Основні їхні завдання – забезпечення належної підтримки на всіх етапах створення, а також ефективного використання ресурсів, координації з іншими ініціативами та забезпечення прав і свобод національних меншин (спільнот) на місцевому рівні.

10.5.2. Право представників національних меншин (спільнот) на освіту мовою національної меншини (спільноти)

У статті 5 Закону України «Про повну загальну середню освіту»[500] визначено, що у класах (групах) із навчанням мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу, гарантоване право на використання в освітньому процесі мови відповідної національної меншини поряд із державною мовою. Особи, які належать до національних меншин України, мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу та реалізують право на навчання відповідними мовами в державних, комунальних чи корпоративних закладах освіти, можуть здобувати: базову середню освіту відповідними мовами національних меншин, за винятком навчальних предметів (інтегрованих курсів), пов'язаних із вивченням української мови, української літератури та історії України, які вивчають державною мовою; профільну середню освіту відповідними мовами національних меншин, за винятком навчальних предметів (інтегрованих курсів), пов'язаних із вивченням української мови, української літератури, історії України та захисту України, які вивчають державною мовою.

Упродовж 2024 року до Уповноваженого не надходило жодного звернення від представників національних меншин (спільнот) щодо порушень їхніх мовних прав у контексті доступу до освіти відповідною мовою національної меншини (спільноти).

Водночас оновленим Законом України «Про національні меншини (спільноти) України» наділено Уповноваженого виключною компетенцією здійснення парламентського контролю за дотриманням права національних меншин (спільнот) на використання мов національних меншин (спільнот).

[500] Закон України «Про повну загальну середню освіту», ред. від 17.11.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text

З огляду на це в рамках діяльності Секретаріату Уповноваженого впродовж 5-7 листопада здійснено ознайомчий візит до Закарпаття для дослідження дотримання прав національних меншин (спільнот), зокрема питання доступу національних меншин (спільнот) до навчання відповідною мовою національної меншини (спільноти) у регіоні. У візиті взяли участь представники Ради Європи та Європейської комісії, представники органів державної влади, відповідальних за впровадження високих стандартів щодо прав і гарантій національних меншин (спільнот) у регіоні.

За результатами візиту виявлено, що у школах Закарпаття зі словацькою та угорською мовами навчання, в яких здійснено моніторинг, повною мірою реалізуються доступ учнів до навчання мовою відповідної національної меншини (спільноти), що свідчить про ефективну реалізацію оновленого Закону «Про національні меншини (спільноти) України».

Утім, деякі навчальні заклади загальної середньої освіти відчувають потребу у збільшенні кількості книжок відповідною мовою національної меншини (спільноти) навіть з урахуванням благодійної допомоги від громадських організацій та отримання державної субвенції.

10.5.3. Право корінних народів України на освіту мовою корінного народу

Відповідно до абзацу 1 статті 5 Закону України «Про корінні народи України» від 1 липня 2021 року № 1616-IX[501] корінні народи України мають право створювати свої заклади освіти або співпрацювати із закладами освіти всіх форм власності для забезпечення вивчення мови, історії, культури відповідного корінного народу та навчання мовою відповідного корінного народу. Застосування мов корінних народів у сфері освіти визначають Закон України «Про освіту» та спеціальні закони у цій сфері.

Відповідно до абзацу 4 статті 7 Закону України «Про освіту»[502] особам, які належать до корінних народів України, гарантовано право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної і загальної середньої освіти поряд із державною мовою, мовою відповідного корінного народу. Це право реалізують створенням відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідного корінного народу України поряд із державною мовою і воно не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою.

Кримські татари є корінним народом України, що має свою унікальну мову, яка теж була сформована переважно на території Криму, який, починаючи з 2014 року, є тимчасово окупованою РФ територією. Забезпечення розвитку мови одного з корінних народів України потрібно для реалізації мовних прав кримських татар, зміцнення їхньої національної ідентичності, збереження національної культури, традицій, звичаїв та історичної пам'яті кримськотатарського народу, – неодмінна умова етнокультурної цілісності сучасної української нації та мовного багатства України. Згідно з класифікацією UNESCO ця мова перебуває під серйозною загрозою зникнення.

З огляду на зазначене, існує об'єктивна потреба у підтримці державою відновлення, збереження та розвитку кримськотатарської мови. Така підтримка має на меті забезпечення можливості реалізації мовних прав корінного народу України – кримських татар (а також

[501] Закон України «Про корінні народи України» від 01.07.2021 № 1616-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text

[502] Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

караїмів і кримчаків – інших корінних народів Криму й України, для мов яких кримськотатарська мова є спорідненою).

Для захисту реалізації прав корінних народів 2022 року уряд затвердив Стратегію розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032 роки (*далі – Стратегія*)[503].

У рамках затвердженого документа передбачено створення Національної комісії з питань кримськотатарської мови як дорадчого органу при Кабінеті Міністрів України для забезпечення міжвідомчої координації, узгодження дій центральних і місцевих органів виконавчої влади з питань, пов'язаних з реалізацією Стратегії. Представник Уповноваженого з прав жителів АР Крим та Севастополя увійшов до складу цієї комісії.

Комплекс заходів, запропонований у Стратегії, спрямований на законодавче, інституційне, організаційне, фінансове, інформаційне та інше забезпечення функціонування кримськотатарської мови як мови одного з корінних народів України, на розширення сфер її застосування, заохочення до її вивчення громадян незалежно від етнічної належності, популяризацію її серед різних вікових груп, особливо серед молоді.

Актуальним питанням залишається офіційне визначення органу влади, відповідального за реалізацію Стратегії розвитку кримськотатарської мови до 2032 року і контролю стану виконання Операційного плану, адже таким органом визначено Міністерство реінтеграції тимчасово окупованих територій України, перейменований на Міністерство національної єдності України (постанова КМУ від 3 грудня 2024 р. № 1366)[504], фокус діяльності якого було повністю переорієнтовано на закордонних українців. Після трансформацій в уряді в грудні 2024 року жодне з положення про ЦОВВ не містить завдання щодо створення умов для вільного розвитку кримськотатарської мови, мов інших корінних народів і національних меншин, які проживають на ТОТ України.

Враховуючи зазначене, постає питання про активізацію роботи Національної комісії з питань кримськотатарської мови та визначення Кабінетом Міністрів України відповідального державного органу за реалізацію «Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032 роки».

10.5.4. Порушення прав корінних народів України на ТОТ України

На ТОТ Кримського півострова РФ систематично порушує права кримських татар через їхню національну та релігійну належність. Це зумовлено жорстким застосуванням норм російського законодавства, зокрема щодо тероризму та екстремізму, які використовують як інструмент репресій проти корінних народів України.

У межах міжнародних заходів велику увагу приділено ситуації на ТОТ України, зокрема в Криму. Наголошується на неприпустимості утисків громадян України та представників корінних народів, акцентується потреба визнання порушень прав людини на міжнародному рівні та вжиття заходів для їхнього запобігання. Особливий наголос робиться на притягненні

[503] Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032 роки», ред. від 09.06.2023: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-2022-%D1%80#Text

[504] Постанова Кабінету Міністрів України «Про перейменування Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України» від 03.12.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1366-2024-%D0%BF#Text

Росії до відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права, посиленні тиску для звільнення незаконно утримуваних осіб і припиненні політичних репресій[505].

Європейська комісія та міжнародні органи, включаючи Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), активно реагують на порушення прав людини в Криму. Так, у своєму рішенні ЄСПЛ[506] визнав, що переслідування «українських політичних в'язнів» на території Криму є результатом прихованої мети Росії – покарати політичних опонентів і змусити їх замовкнути. Європейський Парламент також неодноразово наголошував на тому, що російська судова система використовується як інструмент політичних репресій, а Крим став місцем системного порушення прав людини. Ці рішення міжнародних інстанцій підкріплюють твердження про цілеспрямовану політику Росії щодо придушення будь-якої опозиції в Криму, особливо стосовно кримськотатарського народу.

Силові та судові структури РФ на ТОТ АР Крим активізували заходи щодо політично вмотивованого переслідування кримськотатарських активістів, журналістів і правозахисників. Зокрема Меджліс кримськотатарського народу – представницький орган кримськотатарського народу – залишається забороненим у РФ як начебто екстремістська організація[507].

Діяльність представницьких органів кримських татар, Меджлісу кримськотатарського народу заборонено РФ ще у 2016 році (так звана апеляційна ухвала Судової колегії з адміністративних справ Верховного Суду РФ від 29.09.2016 року № 27-АПГ16-4)[508].

31 січня 2024 року Міжнародний суд ООН виніс рішення по суті справи України проти Російської Федерації щодо застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Суд встановив, що Росія порушила обидва міжнародні договори[509].

10.5.5. Порушення прав представників ромської національної меншини (спільноти) України

Захист прав представників ромської національної меншини (спільноти) в умовах збройної агресії РФ проти України залишається актуальним, зокрема і в контексті європейської інтеграції, адже Україна як демократична держава визнає вразливість більшості представників цієї спільноти.

[505] Європарламент закликав до негайного звільнення всіх кримських політв'язнів:https://qtmm.org/yevroparlament-zaklykav-do-negajnogo-zvilnennya-usih-krymskyh-politvyazniv/

[506] Рішення від 16.12.2020 № 20958/14, 38334/18 UKRAINE v. RUSSIA (RE CRIMEA): https://ips.ligazakon.net/document/ES069205?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.15364150.1653173450.1739807065-330533217.1701854981#_gl=1*zr1mln*_gcl_au*NzY2OTI3OTM3LjE3Mzk4MDcwNjU.

[507] Про Меджліс – Меджліс Кримськотатарського народу: https://qtmm.org/about/

[508] Апеляційна ухвала Судової колегії з адміністративних справ Верховного Суду РФ від 29.09.2016 року № 27-АПГ16-4: https://legalacts.ru/sud/apelliatsionnoe-opredelenie-verkhovnogo-suda-rf-ot-29092016-n-127-apg16-4/

[509] Final judgement on the application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation): https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20240131-jud-01-00-en.pdf

Так, у межах виконання «Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини в українському суспільстві на період до 2030 року»,[510] ключові та першорядні кроки у сприянні ефективній участі ромів у суспільному житті – забезпечення правового захисту під час отримання документів відповідно до законодавства та протидія дискримінації.

Відсутність документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи – суттєва проблема, з якою стикаються представники ромської національної меншини (спільноти). Це призводить до їхньої соціальної незахищеності та ускладнює надання їм адміністративних послуг, забезпечення соціальних гарантій і отримання пільг та ін.

Упродовж 2024 року в Мукачеві Закарпатської області за ініціативи Уповноваженого реалізовано пілотний проєкт «Документування осіб з числа ромської національної меншини та напрацювання юридичних механізмів спрощення цієї процедури» (далі – пілотний проєкт), як однієї з найбільш вразливих груп населення[511].

Разом із партнерами на 31 грудня 2024 року вдалося встановити 302 особи з-поміж представників ромської національної меншини (спільноти), з яких 159 осіб вже документовано паспортами громадян України, із них 57 – вперше. 83 особам видано свідоцтва про народження, з них – 9 отриманих вперше, 74 повторних. Стосовно 23 осіб провадять дії із встановлення особи.

У процесі реалізації пілотного проєкту одна з основних проблем, з якими зіткнулися учасники, – виявлення недокументованих осіб. Правовий нігілізм і недостатня правосвідомість у певних громадах стали причиною того, що поколіннями представники ромської національної меншини (спільноти) проживають без документів, які посвідчують особу та підтверджують належність до громадянства України.

Заходи з виявлення недокументованих осіб і сприяння їхній соціалізації мають виконувати місцеві органи державної влади в процесі виконання своїх функцій, визначених нормативно-правовими актами та наданих рекомендацій Уповноваженого за результатами моніторингу місць компактного проживання представників ромської національної меншини (спільноти).

У рамках моніторингового візиту до Закарпатської області здійснено перевірку ЦНАП Мукачівської міської ради Закарпатської області. Одне з ключових питань – забезпечення доступності адміністративних послуг для представників національних меншин (спільнот) у Мукачеві.

За результатами моніторингового візиту встановлено, що ЦНАП укомплектовано кваліфікованими працівниками. У штаті працює 15 осіб, а в 35 старостинських округах

[510] Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року» від 28.07.2021: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text

[511] Реалізація цього пілотного проєкту була ініційована Уповноваженим у червні 2023 року в межах проєкту Ради Європи «Підтримка реформування законодавчої бази щодо національних меншин та зміцнення стійкості національних меншин і ромів в Україні». Партнери: Державна міграційна служба України, Міністерство юстиції України, Державна служба України з етнополітики та свободи совісті, Міжнародна благодійна організація «Ромський жіночий фонд «Чіріклі», Національна поліція України, Координаційний центр з надання правничої допомоги, Міжнародний фонд «Регіон Карпат» NEEKA та Представництво УВКБ ООН в Україні.

створено віддалені робочі місця, які надають обмежений перелік послуг. Основний спектр адміністративних послуг надають безпосередньо через ЦНАП.

Місцева влада також організувала модульний ХАБ у місці компактного проживання представників ромської національної меншини (спільноти) ромів. У ХАБі здійснюють прийом ромів із питань оформлення соціальної допомоги.

Одна з найбільш актуальних проблем – процедура встановлення особи. Вона виникає у разі, коли громадянин, який після досягнення 18 років не документований паспортом громадянина України, не може знайти осіб, які мають паспорт громадянина України та здатні підтвердити його особу. Ця проблема особливо актуальна для представників ромської національної меншини, які перебувають у процесі встановлення особи.

Зазначені обставини суттєво ускладнюють процес встановлення особи, її подальше документування паспортом громадянина України, а також соціальну адаптацію таких осіб.

Вирішення виявлених проблем ромської громади потребує постійної кооперації зусиль між органами державної влади та громадськими організаціями, а також посилення конструктивного діалогу між представниками територіальних громад і місцевим населенням. У зв'язку із цим 4 листопада 2024 року Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Закарпатській області здійснив тренінг для працівників Центру з надання безоплатної правничої допомоги та ромських медіаторів щодо механізмів доступу до процедури документування ромської національної меншини (спільноти).

Україна впроваджує політику інтеграції представників ромської національної меншини (спільноти), відповідно до європейських стандартів на шляху до членства в ЄС. Цей процес ґрунтується на принципах рівності, інклюзії та широкій участі. Серед важливих заходів у цьому напрямі, вжитих упродовж 2024 року, варто зазначити такі: Постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 р. № 468[512] створено Міжвідомчу робочу групу з питань координації виконання Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належить до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року (далі – Міжвідомча робоча група). Перше засідання Міжвідомчої робочої групи відбулося 10 липня 2024 року, до її складу увійшов Представник Уповноваженого з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних і релігійних поглядів.

30 липня 2024 року в результаті проведення конференції «Посилення можливостей та захист прав ромських жінок через ефективну реалізацію політики» створено робочу групу Task Force. Її мета – координація політичних дій щодо ініціатив стосовно ромських жінок, консультування щодо просування рівності для ромських жінок у середньо- і довгостроковій перспективі відповідно до цілей урядової політики.

Спільні зусилля уряду, громадянського суспільства та міжнародної спільноти є ключем до подолання викликів ромської національної меншини (спільноти) в Україні.

Саме тому Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за участі правозахисних громадських організацій здійснюють освітні (просвітницькі) тренінги для працівників правоохоронних органів для викорінення адміністративних практик, що були

[512] Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань координації виконання Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належить до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року» від 18.04.2022 № 468, ред. від 05.10.2023: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/468-2022-%D0%BF#Text

підставою для визнання ЄСПЛ порушень Україною положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (заходи загального характеру) (справи «Бурля та інші проти України», Заява № 3289/10; «Федорченко та Лозенко проти України», Заява № 387/03). Упродовж 2024 року Секретаріатом Уповноваженого організував 3 тренінги для представників Національної поліції України (загальною кількістю 150 осіб) для налагодження взаєморозуміння та довіри між ромськими громадами та місцевою поліцією, подолання дискримінаційних практик щодо представників ромської національної меншини (спільноти).

Під час моніторингу ЗМІ виявлено інформацію про те, що у Золотоноші Черкаської області невідомі особи розмалювали приміщення ромського соціального центру, а саме замалювали вивіску соціального центру фарбою з балончика та намалювали свастику як символ нацизму та цифри «14/88» як символ ворожнечі.

Для запобігання злочинам на ґрунті ненависті Уповноважений направив відповідний лист-реагування до ГУНП України в Черкаській області (далі – ГУ НП у Черкаській області), у результаті чого за цим фактом сектор дізнання Золотоніського районного відділу поліції ГУ НП у Черкаській області вніс відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 296 («Хуліганство») КК України та відкрив кримінальне провадження. Водночас ГУНП здійснило превентивні заходи, спрямовані на запобігання вчиненню правопорушень і забезпечення публічної безпеки і порядку в публічних місцях патрульними нарядами поліції для недопущення фактів ромофобії, нагнітання ситуації та загострення суперечностей всередині суспільства та вандалізму.

10.6. Протидія торгівлі людьми

Зв'язок між торгівлею людьми та дискримінацією через расову та етнічну належність свідчить про непропорційний вплив ризиків торгівлі людьми на різні групи населення. Потрібно запобігати непрямій дискримінації осіб, які належать до національних спільнот (меншин), зокрема вжиттям позитивних заходів для полегшення їхнього доступу до правосуддя у разі потрапляння в ситуації торгівлі людьми і на території України, і за кордоном.

Зацікавлені сторони, які опікуються боротьбою з торгівлею людьми у країнах, що приймають українських біженців, зазначили підвищені ризики потрапляння в ситуації торгівлі людьми для переміщених ромських громад з України через їхні проблеми з доступом до захисту та послуг. Члени цієї спільноти часто не мали документів, що посвідчують особу, мали мовний бар'єр і як наслідок – знижений доступ до інформації про підтримку, доступну особам, які вимушено виїхали з території України, зазнавали дискримінації у доступі до житла та освіти[513].

Через імовірність дискримінації постраждалі від торгівлі людьми з-поміж представників національних меншин (спільнот) неохоче ідентифікують себе як постраждалих від торгівлі людьми та звертаються до органів державної влади та/або правоохоронних органів, особливо у разі їх змушення до злочинної діяльності.

[513] Addressing the Dynamics of Trafficking in Persons Belonging to Minorities, Including National Minorities "OUT OF THE SHADOWS" https://www.osce.org/files/f/documents/1/6/574475_1.pdf

Міжвідомча координаційна група протидії торгівлі людьми (The Inter-Agency Coordination Group against Trafficking in Persons) наголошує[514], що особи, які постраждали від торгівлі людьми, не повинні піддаватися арешту, звинуваченню, затриманню, судовому переслідуванню, покаранню або іншим чином бути притягненими до відповідальності за незаконну поведінку, яку вони вчинили як прямий наслідок того, що постраждали від торгівлі людьми.

За даними Офісу Генерального прокурора, впродовж січня–грудня 2024 року зареєстровано 116 кримінальних правопорушень за статтею 149 («Торгівля людьми») КК України, потерпілими визнано 55 осіб. За інформацією Нацсоцслужби, за 2024 рік 182 особам встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, що порівняно з 2023 роком на 64 особи більше. Хоча така ситуація і може свідчити про активізацію діяльності у цій сфері відповідальних місцевих органів влади, однак за результатами здійснених 2024 року 16 моніторингових візитів і безвиїзних перевірок для з'ясування стану реалізації державної політики у сфері протидії торгівлі людьми, встановлено системні порушення права осіб на інформацію з цих питань. Така ситуація призводить не лише до низької поінформованості населення про ризики торгівлі людьми та права постраждалих осіб, а і як наслідок до низького рівня самоідентифікації осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми. Встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, надає право на отримання гарантованої допомоги, зокрема матеріальної.

Наразі Закон України «Про протидію торгівлі людьми»[515] закріплює повноваження місцевих державних адміністрацій у сфері протидії торгівлі людьми, зокрема їхню участь у процесі встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми. Водночас органи місцевого самоврядування (далі – ОМС) не мають аналогічних повноважень, що може сповільнювати процес виявлення постраждалих осіб і формалізації їхнього статусу. Відсутність відповідних компетенцій у ОМС обмежує можливості оперативного реагування на випадки торгівлі людьми на рівні громади, адже саме місцева влада має безпосередній контакт із населенням і може швидше ідентифікувати потенційні випадки експлуатації. Делегування органам місцевого самоврядування певних функцій у цій сфері могло б підвищити ефективність заходів із протидії торгівлі людьми, спростити доступ постраждалих до механізмів захисту та сприяти поліпшенню координації між державними та місцевими структурами. Однак такий підхід потребує ретельного аналізу, зокрема щодо забезпечення належної підготовки фахівців на місцевому рівні.

Нацсоцслужба повідомила, що 2024 року у Львівській, Рівненській і Тернопільській областях жодній особі, яка постраждала від торгівлі людьми, не встановлено відповідного статусу. Водночас Офіс Генерального прокурора надав інформацію про особу, яку визнано потерпілою 2024 року від кримінального правопорушення за статтею 149 («Торгівля людьми») КК України у Львівській області. Така ситуація може свідчити про порушення взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, що як наслідок призводить до порушення права на встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

[514] Issue brief of the Inter-Agency Coordination Group against Trafficking in Persons "NON-PUNISHMENT OF VICTIMS OF TRAFFICKING" https://icat.un.org/sites/g/files/tmzbdl461/files/publications/19-10800_icat_issue_brief_8_ebook_final.pdf

[515] Закон України «"Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 № 3739-VI https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text

10.7. Політичні права

Політичні права і свободи – це гарантована законом і підтримувана публічною владою можливість громадян брати активну участь у суспільно-політичному житті країни, а також впливати на функціонування державних органів і процес прийняття рішень. До таких прав належать, зокрема, право на проведення мирних зібрань, мітингів і демонстрацій, а також участь у процесах управління державними та громадськими справами.

Ці права є фундаментальним складником демократичного суспільства, оскільки вони забезпечують кожній людині можливість відкрито висловлювати свою позицію, впливати на формування суспільної думки та брати участь у прийнятті рішень, які стосуються і окремих громадян, і суспільства загалом. Вони включають право обирати та бути обраним до органів державної влади, брати участь у референдумах, долучатися до політичних партій чи організацій, а також вимагати від органів влади прозорості та підзвітності. Політичні права і свободи гарантують рівність громадян у доступі до політичних процесів і забезпечують механізми їхньої реалізації, що є основою побудови справедливого й відкритого суспільства.

У період дії воєнного стану допускається тимчасове обмеження конституційних прав і свобод, гарантованих статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, зокрема право громадян у всеукраїнських та місцевих референдумах, а також обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування, гарантоване статтею 38 Конституції України. Обмежено право на участь у мирних зібраннях з урахуванням безпекової ситуації за умови забезпечення правопорядку та безпеки учасників зібрань.

Однак політичні права, гарантовані Конституцією України, реалізація яких не обмежена на час дії правового режиму воєнного стану, повинні бути забезпечені, а їх порушення не допускається.

Упродовж 2024 року до Уповноваженого надходили звернення громадян України щодо порушення права на участь в управлінні державними справами, зокрема здійсненням контролю за органами місцевого самоврядування і безпосередньо, і через обраних до органів державної влади представників.

(а) Порушення прав мешканців територіальних громад на участь в управлінні державними справами у розрізі змін назв об'єктів топоніміки

Право на участь у прийнятті рішень у межах територіальних громад – ключовий аспект демократичного суспільства. Згідно з частиною першою статті 38 Конституції України громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, зокрема через місцеве самоврядування. Стаття 140 Конституції визначає місцеве самоврядування як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Відповідно до статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»[516] до виключної компетенції сільських, селищних і міських рад належить прийняття рішень щодо найменування або перейменування об’єктів топоніміки. Статтею 13 цього Закону гарантується участь членів громади у вирішенні питань місцевого значення, зокрема через громадські слухання.

[516] Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»[517] зобов'язує місцеві органи влади змінювати назви об'єктів, що містять символіку тоталітарних режимів, але такі дії мають відбуватися з урахуванням думки громади.

Варто зазначити, що зміна назв об'єктів топономіки відбувається без належного попереднього повідомлення мешканців територіальних громад про прийняття рішення про перейменування, без проведення громадських слухань або консультацій з громадою, як того вимагає стаття 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Ігнорують також вимоги Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» щодо обов'язкового перейменування об'єктів, назви яких пов'язані з комуністичним тоталітарним режимом, або ж ухвалюють формальні рішення, за яких залишаються назви, які суперечать вимогам цього Закону.

Відповідно до статті 13 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» рішення про зміну назв об'єктів мають прийматися після громадських слухань. Їх пропуск може свідчити про ігнорування думки громади. У багатьох випадках відсутня публічна інформація про критерії, за якими обирають нові назви. Це суперечить принципу прозорості, закріпленому в Законі «Про доступ до публічної інформації». Рішення щодо перейменувань незрідка приймають органи місцевої влади без урахування пропозицій мешканців. Це обмежує можливість реалізації громадянами права на участь в управлінні місцевими справами.

Уповноважений здійснював провадження за зверненням громадянки України щодо захисту її права на подання пропозицій про найменування (перейменування) об'єктів топоніміки, присвоєння юридичним об'єктам комунальної власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних і святкових дат, назв і дат історичних подій.

Згідно із матеріалами, викладеними у зверненні, заявниця надіслала пропозицію про перейменування вулиці Карбишева (як історичної постаті, яка підпадає під дію Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії») на честь Сергія Гладуша, військовослужбовця, нагородженого орденом «За мужність» III ступеня.

Однак заявниці було відмовлено, оскільки, відповідно до Положення об'єктам топоніміки, присвоєння юридичним особам та об'єктам комунальної власності імен (псевдонімів) фізичних осіб здійснюють не раніше, як через 3 роки з дня смерті особи, пам'ять якої увічнюють, та не раніше закінчення воєнного стану.

У межах розгляду цього звернення направлено відповідні запити до Криворізької міської ради й Українського інституту національної пам'яті та встановлено допущені порушення під час розгляду питання зміни назви об'єкта топоніміки.

Встановлено також, що чинна на момент звернення назва вулиці повинна була бути перейменована згідно із Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону

[517] Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 року № 317-VIII https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text

пропаганди їхньої символіки», однак орган місцевого самоврядування було проігнорував вимогу Закону.

Для усунення порушень було зобов'язано орган місцевого самоврядування повторно розглянути питання зміни назви об'єкта топоніміки в порядку, визначеному чинним законодавством України. За результатами реагування Уповноваженого на виконання вимог чинного законодавства питання перейменування об'єкта топоніміки переглянуто та розпорядженням голови Дніпропетровської обласної державної адміністрації від 26.07.2024 № Р-314/0/3-24 «Про перейменування об'єктів топонімії населених пунктів Дніпропетровської області» вулиця Карбишева в Тернівському районі Кривого Рогу перейменована на вулицю Сергія Гладуша (Дніпропетровська область).

За результатами аналізу проблематики, що порушується у зверненнях, встановлено, що виконавчі комітети відповідних місцевих рад недостатньо уваги приділяють питанню громадських слухань і консультацій під час здійснення зміни назв об'єктів топоніміки.

За реагуванням Уповноваженого право на подання та розгляд пропозицій про найменування (перейменування) об'єктів топоніміки, присвоєння юридичним об'єктам комунальної власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних і святкових дат, назв і дат історичних подій 2024 року відновлено за 5 зверненнями.

Однак питання потребує додаткового регулювання та моніторингу, а також внесення відповідних змін до чинного законодавства України.

10.8. Захист прав іноземців, біженців і шукачів притулку

Відповідно до статті 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, крім встановлених Конституцією законів чи міжнародних договорів України.

Важливий аспект реалізації прав і свобод іноземців, біженців і шукачів притулку в Україні – підтвердження законності перебування на території України, що відповідно впливає на можливість реалізації основоположних прав, зокрема права на освіту, права на працю, соціальний захист і медичну допомогу.

10.8.1. Апостилізація документів

Питання набуття громадянства України дітьми, народженими за кордоном, зокрема в Республіці Білорусь, коли один із батьків є громадянином України, а інший – іноземцем або особою без громадянства, – складний правовий процес. Це питання регулюють і національне законодавство України, і міжнародні договори, що визначають порядок визнання та використання документів, виданих іноземними державами.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про громадянство України»[518] дитина, один із батьків якої є громадянином України на момент її народження, набуває громадянства України за народженням. Однак фактична реалізація цього права потребувала подання відповідних документів, зокрема свідоцтва про народження, до органів ДМС або ЗДУ.

[518] Закон України «Про громадянство України» від 08.01.2001 року № 2235-III https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №107[519] під час дії правового режиму воєнного стану та впродовж шести місяців після його припинення або скасування документи, виготовлені або засвідчені на території іноземних держав установою або спеціально на те уповноваженою особою в межах їх компетенції за встановленою формою і скріплені гербовою печаткою, приймають на території України без спеціального посвідчення (консульської легалізації, проставлення апостилю та ін.) в разі, коли на 24.02.2022 такі документи приймали на території України без спеціального посвідчення.

Згідно з Конвенцією, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів від 05.10.1961[520], документи, видані органами держав-учасниць, визнають без додаткової консульської легалізації, якщо на них проставлено штамп «Апостиль». Однак Республіка Білорусь не є учасником цієї конвенції, що потребує легалізації білоруських документів за загальною процедурою.

Водночас Україна та Білорусь були учасницями Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993[521], дія якої була зупинена у відносинах з Російською Федерацією та Республікою Білорусь на підставі Закону України «Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року»[522] від 01.12.2022 № 2783-IX. Ця Конвенція передбачала, що документи, видані компетентними органами однієї з договірних сторін, приймають на території іншої держави без додаткового посвідчення. Таким чином документи, видані в Білорусі, потребували додаткової легалізації в Україні, що створювало труднощі для осіб, які хочуть оформити громадянство або визнати інші документи, зокрема свідоцтво про народження дітей, якщо один із батьків є громадянином України.

Під час звернення до органів ДМС України, в окремих випадках, суб'єкти звернення отримували відмову, не маючи можливості звернутися до закордонних дипломатичних установ Республіки Білорусь в Україні через припинення їхньої роботи, що було предметом розгляду звернень, які надходили до Уповноваженого.

Отже, документи, видані компетентними органами Республіки Білорусь, які подають до державних органів України, повинні були бути легалізовані проставленням штампа «Апостиль» відповідно до положень Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів.

За результатами аналізу чинних норм встановлено порушення прав дітей, один із батьків яких є громадянином України, документованих свідоцтвом про народження, виданим

[519] Постанова Кабінету Міністрів України № 107 від 04.02.2023 № 107 «Деякі питання прийняття на території України під час воєнного стану документів, виданих уповноваженими органами іноземних держав»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2023-%D0%BF#Text

[520] Гаазька Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів від 5 жовтня 1961 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082#Text

[521] Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009#Text

[522] Закон України «Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року» від 01.12.2022 № 2783-IX https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2783-20#Text

компетентним органом Республіки Білорусь, на оформлення громадянства України, у зв'язку із чим Уповноважений скерував відповідні ініціативні листи.

За реагуванням Уповноваженого Кабінетом Міністрів України 28.06.2024 було прийнято постанову № 762 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 1 листопада 2022 р. № 1232»[523], відповідно до якої з 1.07.2024 громадяни Республіки Білорусь, у період дії воєнного стану та впродовж шести місяців після його припинення або скасування, мають право звернутися за отриманням адміністративних послуг, що надаються ДМС України та її територіальними органами / територіальними підрозділами, з документами, виготовленими або засвідченими на території Республіки Білорусь, без спеціального посвідчення, а саме – без консульської легалізації або проставлення апостиля та ін. (Львівська область, Волинська область).

На розгляді Уповноваженого перебували звернення батьків – громадян України в інтересах їхніх дітей, які народилися у Республіці Білорусь, щодо забезпечення дотримання права останніх на набуття громадянства України.

Зі звернень вбачалося, що заявники мають намір оформити своїм дітям громадянство України. Вони зверталися до ДМС із вказаного питання, проте їм було повідомлено, що, крім передбачених законодавством документів, потрібно надати апостильовані на території Республіки Білорусь свідоцтва про народження дітей.

У результаті розгляду зазначених звернень встановлено неузгодженість підзаконних нормативно-правових актів, а саме неможливість надання ДМС адміністративних послуг на підставі документів, виготовлених або засвідчених на території Республіки Білорусь без проставлення апостиля.

У результаті реагування Уповноваженого дітей визнано громадянами України та документовано паспортами громадянина України. Крім цього, до законодавства України було внесено відповідні зміни.

Однак уже після внесення описаних вище змін в чинне законодавства до Уповноваженого надходили звернення у зв'язку з відмовою прийняття документів територіальними органами ДМС без проставленого апостиля на свідоцтві про народження, що було підставою для реагування Уповноваженого в межах звернення.

10.8.2. Біженці та особи, які потребують захисту

Україна як держава, що прагне до європейської інтеграції, зобов'язана забезпечити належний рівень захисту прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Це відповідає і національному законодавству, і міжнародним зобов'язанням України в рамках міжнародних договорів, зокрема Конвенції про статус біженців 1951 року та Європейської конвенції з прав людини.

Згідно з частиною першою статті 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, користуються тими

[523] Постанова Кабінету Міністрів України від 28.06.2024 № 762 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 1 листопада 2022 р. № 1232» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/762-2024-%D0%BF#Text

самими правами і свободами, що й громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Незважаючи на закріплені права, на практиці біженці та особи, які потребують додаткового захисту, стикаються з труднощами у реалізації соціальних гарантій. Одна з ключових проблем – невизначеність нормативного регулювання щодо можливості отримання державної соціальної допомоги, зокрема допомоги на дітей у багатодітних сім'ях.

На сьогодні соціальна підтримка багатодітних сімей регулюється Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»[524] та постановами Кабінету Міністрів України. Однак законодавство не завжди враховує особливий статус біженців і осіб, які потребують додаткового захисту, що призводить до відмови у наданні відповідних виплат.

Так, біженці, які отримали такий статус в Україні, стикаються з перепонами в отриманні соціальної допомоги, фактично вони позбавлені можливості реалізувати своє право на оформлення та отримання соціальної допомоги як багатодітні сім'ї. Для оформлення та отримання державної допомоги на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях, біженці та особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту, змушені були збирати документи, що підтверджують законне перебування на території України та право на отримання такої допомоги. Водночас наявна норма передбачала, що допомогу призначають і виплачують громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, які постійно проживають в Україні, однак не враховувала таких вразливих категорій іноземців, які біженці та особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Для ефективного виконання норм соціального забезпечення потрібно розробити єдині процедури для органів соціального захисту щодо призначення та виплати допомоги біженцям, а також посилити співпрацю між Мінсоцполітики, ДМС і місцевими органами влади для оперативного вирішення питань соціальної підтримки.

Уповноважений здійснював провадження за зверненням голови благодійної організації «Рокада» щодо порушення прав біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, зокрема громадянина Сирії та його сім'ї, яким відмовлено у виплаті державної допомоги на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях.

У порядку реагування на звернення Уповноважений адресував лист до Мінсоцполітики з проханням розглянути питання щодо нормативно-правового врегулювання питання виплат державної допомоги на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях, особам, які потребують додаткового захисту та мають статус багатодітної сім'ї. За результатами розгляду Мінсоцполітики розробило та подало до Кабінету Міністрів України проєкт постанови «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій осіб».

На виконання рекомендацій Уповноваженого Кабінетом Міністрів України 26.01.2024 прийнято зазначену постанову[525].

[524] Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 року № 2811-XII, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text

[525] Постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.2024 № 94 «Деякі питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій осіб»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94-2024-%D0%BF

Забезпечення соціальних прав біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, – важливий крок для дотримання міжнародних стандартів і зобов'язань України перед Європейським Союзом. Вдосконалення нормативно-правової бази, налагодження взаємодії між органами влади та активна співпраця з громадянським суспільством сприятимуть ефективному вирішенню проблем у цій сфері та забезпеченню рівноправного доступу біженців до соціальних гарантій.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України:

забезпечити розгляд та прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність до вимог статей 8 та 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини) та Регламенту Ради (ЄС) 2016/1104 про впровадження посиленої співпраці у сфері юрисдикції, застосовного законодавства та визнання та виконання рішень у справах майнових наслідків зареєстрованих партнерств» (реєстр. № 12252 від 27.11.2024);

забезпечити розгляд та прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до Кодексу про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації» (реєстр. № 5488 від 13 травня 2021 року).

Міністерству соціальної політики України:

здійснити моніторинг безбар'єрного доступу біженців та осіб, які звернулися за захистом в Україні, а також осіб, які перебувають у процедурі надання статусу біженця або особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, до соціальних послуг, та, за результатами моніторингу, розглянути можливість ініціювання змін у чинне законодавство;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт розпорядження про затвердження Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на новий період до 2030 року з урахуванням рекомендацій Комітету ООН з прав людей з інвалідністю;

розробити проєкт Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2030 року з урахуванням потреби посилення заходів з поширення інформації про домашнє насильство;

розробити та затвердити порядок взаємодії органів, установ та організацій під час реагування на випадки сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, для забезпечення постраждалих належною допомогою, захистом і дотримання їхніх прав на отримання невідкладної грошової виплати;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України "Про внесення змін до Закону України «Про протидію торгівлі людьми» щодо вдосконалення окремих положень, які регулюють питання у сфері протидії торгівлі людьми", яким, зокрема, передбачено надати органам місцевого самоврядування повноваження здійснювати заходи у сфері протидії торгівлі людьми.

Міністерство цифрової трансформації України, Міністерству внутрішніх справ України:

проаналізувати доцільність розширення функціональних можливостей Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Портал Дія) доповненням сервісом зі швидкого виклику поліції у разі домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі.

Міністерству культури та стратегічних комунікацій України:

спільно з іншими профільними міністерствами розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України законопроєкт, спрямований на визначення статусу, засад і порядку застосування української жестової мови в Україні.

Міністерству оборони України:

запровадити механізм розгляду скарг на випадки дискримінації, зокрема за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, у Збройних Силах України для гарантування об'єктивності, неупередженості і конфіденційності для осіб, які звертаються зі скаргами.

Міністерству розвитку громад і територій України, Міністерству соціальної політики України, Міністерству фінансів України та Міністерству економіки України:

розробити державний стандарт надання соціальної послуги з облаштування житлових приміщень для осіб з інвалідністю;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про схвалення Концепції державної цільової програми обміну житлових приміщень осіб з інвалідністю у разі неможливості пристосування його до їхніх потреб.

Міністерству юстиції України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» та включити до переліку осіб, які матимуть право на безоплатну вторинну правничу допомогу, потерпілих від кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності;

забезпечити доступ закордонних дипломатичних установ України до баз даних і Державного реєстру актів цивільного стану з метою верифікації та ідентифікації осіб, які проживали на момент окупації на території Автономної Республіки Крим і мають намір повернутися в Україну.

Національній поліції України:

здійснювати облік та аналіз скарг на дії чи бездіяльність співробітників органів Національної поліції у разі порушення кривдниками спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству.

Державній міграційній службі України, Міністерству закордонних справ України:

забезпечити ідентифікацію та встановлення особи щодо осіб, які проживали на момент окупації та території АР Крим і мають намір повернутися на територію, підконтрольну уряду України, для подальшого документуванням посвідчення на повернення в Україну та документування паспортом громадянина України;

розробити алгоритм взаємодії під час ідентифікації та встановлення особи щодо осіб, оформлення та видачі паспортних документів або посвідчення на повернення в Україну особам, які проживали на момент окупації та території Автономної Республіки Крим.

Державній міграційній службі України:

здійснити спільно з органами місцевого самоврядування інформаційно-просвітницькі кампанії для осіб з-поміж ромської національної меншини (спільноти) у місцях їх компактного проживання щодо важливості отримання документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус.

Обласним, Київській міській державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування:

забезпечити взаємодію суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема регулярним здійсненням засідань координаційних рад на обласному та місцевому рівнях;

забезпечити наявність фахівців, які пройшли відповідне навчання та реалізують програми для кривдників на території кожної області;

забезпечити інформування громадян про наявні механізми реагування на випадки СНПК і гарантовану допомогу постраждалим особам, зокрема розміщенням інформації з цієї тематики на офіційних вебсайтах адміністрацій;

здійснити інформаційну кампанію, спрямовану на інформування представників національних меншин (спільнот) щодо обсягу їхніх прав, гарантованих Законом України «Про національні меншини (спільноти) України»;

забезпечити можливість реалізації членів громади на участь в управлінні державними справами, зокрема через участь у громадських слуханнях, прийняття рішень щодо зміни назв об'єктів топоніміки;

створити відкриту платформу, де мешканці можуть пропонувати нові назви та обговорювати їх до прийняття рішень.

РОЗДІЛ 11. Українці за кордоном

11.1. Ситуація із забезпеченням прав українських громадян, які були вимушені покинути територію України внаслідок збройної агресії РФ.

За даними УВКБ ООН[526], через збройну агресію Російської Федерації проти України понад 6,8 млн українців були змушені виїхати з країни в пошуках тимчасового міжнародного захисту.

На кінець 2024 року, у період з 24 лютого 2022 року в державах Європи зареєстровано понад 6,2 млн українських громадян як осіб, що потребують тимчасового міжнародного захисту. Поза межами Європи перебувають ще майже 600 тис. українських громадян.[527]

Правовий режим тимчасового захисту визначено Директивою ЄС 2001/55/ЕС[528], яку було активовано спеціально для захисту переміщених з України внаслідок повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року.

За даними Євростату на 30 вересня 2024 року статус тимчасового захисту[529] в ЄС мали майже 4,3 млн громадян країн, що не входять до ЄС[530], які виїхали з України внаслідок російської агресії.

Дані, наведені Євростатом, стосуються надання статусу тимчасового захисту на основі Виконавчого рішення Ради 2022/382 від 4 березня 2022 року[531], яке встановлює наявність масового переміщення осіб з України внаслідок російської війни проти України, та запровадження тимчасового захисту.

Країнами ЄС, які прийняли найбільше бенефіціарів тимчасового захисту з України, були Німеччина (1 129 335 осіб; 26,9% від загальної кількості ЄС), Польща (979 835; 23,3%) та Чехія (378 480; 9,0%).

Порівняно з кінцем серпня 2024 року найбільше абсолютне збільшення кількості бенефіціарів спостерігалося в Німеччині (+7 005; +0,6%), Польщі (+4 645; +0,5%) та Іспанії (+3 170; +1,5%). Зменшилася кількість бенефіціарів у Франції (-570; -0,9%) та Італії (-10; -0,0%).[532]

25 червня 2024 року Європейська Рада прийняла рішення про продовження тимчасового захисту для українців з 4 березня 2025 року до 4 березня 2026 року.

[526] Офіційний вебсайт Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine?_gl=1*17152yn*_rup_ga*ODAyMjY3MzkwLjE3MTEzNTUyMzM.*_rup_ga_EVDQTJ4LMY*MTcyMjUwNjg1NS4zLjAuMTcyMjUwNjg1NS42MC4wLjA.*_ga*ODAyMjY3MzkwLjE3MTEzNTUyMzM.*_ga_MYDG2EP686*MTcyMjUwNjg1NS4yLjAuMTcyMjUwNjg1NS42MC4wLjA

[527] Там само

[528] Council Implementing Decision establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001, and having the effect of introducing temporary protection: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0091&qid=1646384923837

[529] Glossary:Asylum decision / Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Asylum_decision

[530] Glossary:European Union (EU) / Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:European_Union_(EU)

[531] Виконавче рішення Ради Європейського Союзу 2022/382 від 04.03.2022: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/06/25/ukrainian-refugees-council-extends-temporary-protection-until-march-2026/

[532] Офіційний вебсайт Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine?_gl=1*17152yn*_rup_ga*ODAyMjY3MzkwLjE3MTEzNTUyMzM.*_rup_ga_EVDQTJ4LMY*MTcyMjUwNjg1NS4zLjAuMTcyMjUwNjg1NS42MC4wLjA.*_ga*ODAyMjY3MzkwLjE3MTEzNTUyMzM.*_ga_MYDG2EP686*MTcyMjUwNjg1NS4yLjAuMTcyMjUwNjg1NS42MC4wLjA

У грудні 2024 року Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України було перейменовано у Міністерство національної єдності України[533]. Однак на кінець 2024 року Уряд так і не затвердив Положення про Міністерство національної єдності України. Аналізуючи публічні промови, сфера повноважень відповідного органу буде спрямована на посилення політики щодо українців за кордоном.

Водночас украй важливим питанням залишається відсутність комплексної стратегії захисту прав і свобод українців, які внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України виїхали за кордон і перебувають на території інших держав, а також створення належних умов для їх повернення на територію України.

З метою детального вивчення реального стану перебування українців за кордоном, діючи в рамках здійснення моніторингу та аналізу стану дотримання прав українців, які перемістилися до країн Європи внаслідок повномасштабного вторгнення РФ на територію України, Уповноважений ініціював дослідження становища українських біженців, передусім у країнах Європейського Союзу[534].

Мета цього дослідження – моніторинг дотримання прав громадян України, які вимушено перемістилися за кордон, визначення їхніх нагальних потреб, зокрема в контексті повернення в Україну, а також виявлення планів щодо повернення або інтеграції в приймаючих країнах. Особливу увагу приділено розробленню рекомендацій для покращення захисту прав українців за кордоном і сприянню ефективній комунікації між державними інституціями, неурядовими організаціями та діаспорою.

Дослідження передбачало кабінетну фазу, кількісний компонент (опитування) та якісний – проведення фокус-групових дискусій. Протягом 40 днів, відведених для заповнення анкет опитування, було отримано 4455 відповідей з понад 20 країн, в яких проживають громадяни України. Найбільше відповідей отримано з країн, де проживає найбільше українців: Польща (715), Німеччина (691), Іспанія (449), Нідерланди (407), тощо.

Водночас до фокус-групових дискусій долучилися 70 людей з різних регіонів України, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України.

Крім того, експерти Секретаріату Уповноваженого здійснювали візити до громадян України в країнах ЄС з метою спілкування з ними особисто та отримання інформації щодо їхніх нагальних потреб. Загалом до відповідних зустрічей було долучено понад 150 громадян України.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що чимала частина українських біженців, а саме 25%, планують повернутися додому, 16% планують жити на дві країни (за кордоном і в Україні). Водночас 38% адаптувалися в країнах перебування, знайшли роботу, освіту для дітей та тимчасово не розглядають можливість повернення. Ще 21% залишаються у стані невизначеності через нестабільну ситуацію в Україні та в країнах, де вони нині перебувають.

Українці високо оцінюють рівень підтримки, яку надає Європейський Союз та інші держави-партнери. Близько 87% опитаних зазначають, що вони мають тимчасовий захист у

[533] Постанова Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2024 р. №1366 “Про перейменування Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України”: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1366-2024-%D0%BF#Text

[534] Національний партнер у реалізації цієї ініціативи – Проєкт Ради Європи «Полегшення доступу до прав людини й основних послуг для внутрішньо переміщених осіб та осіб, що повертаються в Україну».

країнах ЄС і його аналоги поза межами Європи та користуються, наданими країнами перебування відповідно до статусу, ще 6% зазначили, що мають статус біженця, 4% – посвідку на тимчасове проживання.

На основі отриманих за результатами дослідження даних було підготовлено аналітичний звіт «Вимушене переміщення за кордон»[535], який містить значний обсяг інформації щодо досвіду перебування людей за кордоном та їхні думки щодо повернення в Україну, а також конкретні рекомендації органам державної влади для заохочення до повернення громадян України на Батьківщину. Цей документ також може стати основою для подальшої роботи новосформованого Міністерства національної єдності України.

За результатами дослідження та моніторингу додержання прав громадян України за кордоном слід зазначити, що майже для всіх них актуальні такі питання:

(a) брак механізмів щодо захисту громадян України, які виїхали за кордон, та створення умов для їх повернення

Україна як держава не може залишатися пасивною в питанні захисту прав своїх громадян за кордоном. Забезпечення належної комунікації та моніторингу стану прав українських громадян незалежно від країни перебування – невід'ємний обов'язок держави. Проте проблема ускладнюється різноманіттям приймаючих країн, розбіжностями в їхньому законодавстві порівняно з українським, а також недостатньою інформацією щодо конкретних проблем, з якими стикаються українці за кордоном. Тому постає нагальна потреба в комплексному вивченні їхнього становища та формулюванні стратегічних рішень.

Саме тому Уповноважений неодноразово звертався до Прем'єр-міністра України з проханням розглянути порушене питання та дати доручення профільним органам розробити стратегію захисту прав громадян України, які у зв'язку зі збройною агресією РФ виїхали за кордон, а також створення необхідних умов для їх повернення на територію України. У відповідь Мінекономіки повідомило Уповноваженому про початок роботи над створенням міжвідомчої робочої групи з метою спільного розроблення дорожньої карти щодо повернення вимушених мігрантів. На кінець 2024 року Уряд не затвердив відповідний документ.

b) складність із визнанням документів про освіту, отриманих в Україні

Наші співгромадяни, які хочуть продовжити професійну підготовку, навчання у вищих навчальних закладах або працевлаштуватися за кордоном, зобов'язані проходити складну, тривалу та дорогу процедуру оформлення відповідника документа про освіту, виданого за кордоном.

Згідно з вимогами країн Європейського Союзу та інших держав, громадяни України повинні подати документи для офіційного визнання їхньої освіти, отриманої в Україні, або визнання закордонних дипломів та атестатів. Однак ця процедура досить тривала (від 1 до 8 місяців) і платна (коштує від 76 до 200 євро залежно від країни та ступеня освіти).

Тому Уповноважений направив лист до МЗС із проханням ініціювати на рівні закордонних дипломатичних установ переговори з відповідними міністерствами освіти країн

[535] Аналітичний звіт «Вимушене переміщення за кордон»: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%92%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B5_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B7%D0%B0_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%BE%D0%BD_10_03_v2.pdf

перебування наших громадян та обговорити можливості щодо спрощення та пришвидшення процедури визнання документів про освіту; зменшення фінансових витрат, пов'язаних із цією процедурою, або встановлення пільгових умов для громадян України, які постраждали від збройної агресії; впровадження тимчасових або спрощених механізмів для оперативного отримання еквівалентів дипломів чи атестатів для українських громадян. Наразі відповідне питання опрацьовується.

(c) продовження освіти для осіб, які перемістилися за кордон унаслідок збройної агресії проти України

Окремий спектр проблем виникає у громадян України, які виїхали за кордон, але хочуть продовжувати отримувати вищу освіту в Україні.

2024 року до Уповноваженого зверталися здобувачі фахової передвищої та вищої освіти, які підлягають військовому обліку та які виїхали з ТОТ України та територій активних бойових дій за кордон і не можуть прибути на підконтрольну Уряду України територію для оформлення і подачі до закладів освіти військово-облікових документів.

До Уповноваженого надійшло звернення від громадянина П. (в інтересах сина), який зазначив, що син є здобувачем вищої освіти першого (бакалаврського) рівня в Харківській державній академії фізичної культури (далі Академія).

У березні 2022 року внаслідок ракетного обстрілу РФ пожежної частини міста Маріуполь, Донецької області, син заявника отримав важкі поранення, через які був змушений виїхати на лікування до США.

2023 року, перебуваючи у США, він став студентом першого курсу Академії. Відтак у нього виник обов'язок подати військово-облікові документи до закладу освіти до 31 березня 2024 року, що передбачено листом МОН від 20.04.2023 №1/5528-23.

На час виїзду за кордон на лікування сину громадянина П. було 15 років. Він не був приписаний до призовної дільниці за місцем проживання та не отримав відповідних документів, оскільки відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» до призовних дільниць приписуються допризовники, яким у рік приписки виповнюється 17 років.

Таким чином, в Академії були наявні підстави для його відрахування із закладу освіти через ненадання військово-облікових документів.

У рамках відкритого провадження за активного сприяння Уповноваженого Уряд прийняв постанову від 09 липня 2024 р. № 801 «Про внесення зміни до пункту 34 Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів»[536], якою надано можливість в умовах правового режиму воєнного стану здійснювати зарахування на навчання до закладів освіти громадян з відстроченням взяття їх на військовий облік і оформлення військово-облікових документів у семиденний строк з дати припинення чи скасування правового режиму воєнного стану.

[536] Постанова Кабінету Міністрів України від 9 липня 2024 р. №801 «Про внесення зміни до пункту 34 Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів», ред. від 09.07.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/801-2024-%D0%BF#Text

Ще одне питання у сфері освіти для громадян України, які перебувають за кордоном, – дотримання права здобувачів медичної освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальностями галузі знань «22 Охорона здоров'я» на складання компонентів єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) за місцем перебування, тобто за кордоном.

За результатами зустрічі Уповноваженого з ректорами закладів вищої освіти та очільниками МОН, МКСК та МОЗ з обговоренням нагальних проблем у сфері освіти виявили проблему, яка полягає в неможливості складати компоненти ЄДКІ здобувачам медичної освіти рівня «бакалавр» за місцем перебування (за кордоном).

Так, постановою Кабінету Міністрів України від 19 травня 2021 р. №497 «Про атестацію здобувачів ступеня фахової передвищої освіти та ступенів вищої освіти на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту»[537] передбачено обов'язковість складання компонентів ЄДКІ для спеціальностей галузі знань «22 Охорона здоров'я», зокрема освітнього рівня перший (бакалаврський) за спеціальностями «Медсестринство» та «Фізична терапія, ерготерапія».

Водночас відповідно до прийнятої Кабінетом Міністрів України постанови від 28 березня 2023 р. №269 «Про внесення змін до Порядку здійснення єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) для здобувачів ступеня вищої освіти магістр за спеціальностями галузі знань «22 Охорона здоров'я»[538] можливість здавати ЄДКІ за місцем перебування або проживання (за кордоном) була надана тільки здобувачам ступеня вищої освіти «магістр».

Таким чином вбачалося порушення права на освіту студентів, які навчаються за окремими спеціальностями галузі знань «22 Охорона здоров'я», зокрема освітнього рівня перший (бакалаврський), а також розрізнений підхід до забезпечення можливості здобувачам освіти, які проживають за кордоном, складати компоненти ЄДКІ.

З огляду на зазначене Уповноваженим надіслано акти реагування до МОН та МОЗ. Як результат, прийнято постанову КМУ від 06.09.2024 №1024 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 28 березня 2018 р. №334 і від 19 травня 2021 р. №497»[539].

Здобувачі медичної освіти рівня бакалавра, які перебувають за кордоном, отримали можливість складати іспити за місцем перебування.

(d) неможливість оформлення паспортних документів для осіб мобілізаційного віку, які перебувають за кордоном, у разі відсутності електронних військово-облікових даних

[537] Постанова Кабінету Міністрів України від 19 травня 2021 р. №497 «Про атестацію здобувачів ступеня фахової передвищої освіти та ступенів вищої освіти на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту», ред. від 07.09.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2021-%D0%BF#Text

[538] Постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2023 р. №269 «Про внесення змін до Порядку здійснення єдиного державного кваліфікаційного іспиту для здобувачів ступеня вищої освіти магістр за спеціальностями галузі знань "22 Охорона здоров'я"»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/269-2023-%D0%BF#Text

[539] Постанова Кабінету Міністрів України від 6 вересня 2024 р. №1024 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 28 березня 2018 р. № 334 і від 19 травня 2021 р. № 497»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2024-%D0%BF#Text

У зв'язку із змінами в законодавстві, а саме – з внесенням змін до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»[540], консульські установи не надають послуги особам мобілізаційного віку, які не мають внесених/оновлених військово-облікових даних.

Водночас чимало осіб, які до переміщення за кордон проживали на територіях, які наразі є тимчасово окупованими, не мають можливості оновити свої військово-облікові дані за допомогою застосунку «Резерв+». Неможливість оновлення пов'язана з тим, що евакуація або реорганізація військових комісаріатів, де особи перебували на обліку, не здійснювалася через тимчасову окупацію міст. Тому підтвердити інформацію щодо перебування зазначених осіб на військовому обліку в таких комісаріатах немає можливості, а будь-які відомості щодо їх обліку теж відсутні.

Водночас відповідно до частини 6 статті 14 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»[541] взяття на військовий облік призовників, військовозобов'язаних і резервістів у районних (міських) ТЦК та СП, органах СБУ, відповідних підрозділах розвідувальних органів здійснюють за їхньої особистої присутності. Однак у значної частини громадян України, які проживають за кордоном, немає можливості повернутися в Україну для особистого звернення до ТЦК та СП.

До Уповноваженого надійшло звернення Посольства України в Королівстві Іспанія щодо врегулювання ситуації, яка склалася з підопічними/вихованцями спеціалізованих закладів. Так, до Королівства Іспанії було евакуйовано підопічні комунальних установ «Покровський психоневрологічний інтернат» та «Комишівський психоневрологічний інтернат» (загалом 107 осіб, зокрема 37 недієздатних, визнаних у судовому порядку судовими установами України). Законні представники, звертаючись за отриманням консульських послуг від імені підопічних, отримують відмови через відсутність внесених/оновлених даних підопічних у державному реєстрі «Резерв +».

Для врегулювання цієї ситуації Уповноважений направив листи до МОУ та ДМС із проханням ініціювати внесення змін до законодавчих актів, щоб врегулювати порушені питання та не допустити порушення прав громадян України, а за потреби – вдосконалити державний електронний реєстр «Резерв+» новими цифровими рішеннями. Наразі питання опрацьовується.

(е) відмови у видачі паспортних документів закордонними відділеннями ДП «Документ»

Унаслідок набрання чинності змінами до Закону України «Про мобілізацію та мобілізаційну підготовку»[542] з 24 квітня 2024 року громадяни України чоловічої статі мобілізаційного віку (від 18 до 60 років), які тривалий час проживають за кордоном і не мають можливості оновити військово-облікові дані, не можуть отримати послуги у відділення ДП

[540] Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», ред. від 19.12.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text

[541] Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», ред. від 19.12.2024, ст. 14: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text

[542] Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», ред. від 19.12.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text

«Документ» за кордоном та повноцінно отримувати консульські послуги через відсутність таких даних, зокрема в застосунку «Резерв+».

Відділення ДП «Документ» не видають паспортні документи, заяви на виготовлення яких було подано до набрання чинності новим положенням Закону України «Про мобілізацію та мобілізаційну підготовку», що є порушенням. Наразі вже є судові рішення[543], які вказують на неправомірні дії представників ДМС.

На розгляді Уповноваженого перебувало понад 150 звернень громадян України щодо порушення їхніх прав на оформлення та отримання паспорта громадянина України та паспорта громадянина України для виїзду за кордон, а також імовірного порушення строків виготовлення та доставлення виготовлених паспортних документів. У своїх зверненнях заявники інформують, що сплатили кошти за оформлення паспортних документів, однак послугу не було надано. Заявники подавали документи на виготовлення паспортних документів спільно з іншими особами, які отримали свої документи своєчасно, однак у видачі документів особами чоловічої статі віком від 18 до 60 років працівники відокремлених підрозділів Державного підприємства «Документ» за кордоном надають відмову.

Наразі в якості експериментального проєкту[544] представництва ДП «Документ» функціонують в Республіці Польща, в Чеській Республіці, у Федеративній Республіці Німеччина, в Італійській Республіці, у Словацькій Республіці, у Турецькій Республіці та в Королівстві Іспанія. Бек-офісом з обслуговування зазначених представництв призначено ГУДМС у Закарпатській області.

Аналіз звернень, що перебували на розгляді, а також повідомлень у засобах масової інформації, свідчить, що проблема порушення права на оформлення документів може стосуватися понад 65 тисяч громадян України чоловічої статі, зокрема осіб з інвалідністю I–II групи, а також осіб з інвалідністю з дитинства (пожиттєво).

До Уповноваженого звернувся громадянин України, який 28 лютого 2024 року звернувся до підрозділу ДП «Документ», розташований в місті Братислава Словацької республіки, де подав заяву про прискорене виготовлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон та внутрішнього паспорта у формі ID-картки через закінчення терміну їх дії.

Унаслідок змін у законодавстві, які набрали чинності після 24 квітня 2024 року, процедура отримання паспортних документів теж змінилася. Закордонне відділення ДП «Документ» відмовилося видати вже виготовлений паспорт, посилаючись на неможливість його пересилання за кордон ДМС України.

Згідно з інформацією із звернень, що надходили на адресу Уповноваженого, питання видачі паспортних документів відокремленими підрозділами ДП «Документ» за кордоном залишалося невирішеним.

[543] Рішення Закарпатського окружного адміністративного суду від 05.11.2024 №260/4777/24: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122842088

[544] Постанова Кабінету Міністрів України від 10.06.2022 №678 «Про реалізацію експериментального проекту щодо оформлення паспорта громадянина України та паспорта громадянина України для виїзду за кордон громадянам України, які перебувають за межами України»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/678-2022-%D0%BF#Text

У процесі вжиття заходів, спрямованих на захист і відновлення прав громадян України на оформлення та отримання паспортних документів за кордоном, було скеровано листи до МВС. Своєю чергою МВС поінформувало Уповноваженого, що розробляються та будуть прийняті відповідні нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення реалізації Закону № 3709-IX. У подальшому скеровувалися листи на адресу Державної міграційної служби України та Міністерства внутрішніх справа України щодо необхідності врегулювання порушених у зверненнях питань, а також відновлення порушених прав.

На розгляді Уповноваженого перебувало звернення адвоката в інтересах громадянина України щодо отримання останнім паспорта громадянина України для виїзду за кордон.

Як було зазначено у зверненні, громадянин України 27.02.2024 звернувся до ДП «Документ» в Стамбулі, Турецька Республіка, щоб оформити паспорт громадянина України для виїзду за кордон.

Після отримання повідомлення про готовність паспорта громадянина України для виїзду за кордон, 02.10.2024 чоловік звернувся до ДП «Документ» у Стамбулі, проте йому відмовили у видачі.

Ураховуючи, що ДП «Документ» в Турецькій Республіці в жовтні 2024 року припиняв свою роботу, на адресу ДМС було скеровано вимогу про усунення порушень, що стали причиною затримки оформлення та видачі паспортного документа.

У результаті реагування Уповноваженого, 24.10.2024 чоловік отримав паспорт громадянина України для виїзду за кордон, оформлений на його ім'я.

Для вирішення питання видачі оформлених паспортних документів відокремленими підрозділами ДП «Документ» за кордоном проводили робочі зустрічі з посадовими особами Державної міграційної служби України та ДП «Документ».

За результатами опрацювання проєкту постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання оформлення (у тому числі замість втраченого або викраденого), обміну паспорта громадянина України та паспорта громадянина України для виїзду за кордон, у тому числі за кордоном», Уповноважений надав аргументовану позицію. Ця позиція була предметом розгляду на погоджувальній нараді, під час якої зауваження Уповноваженого було враховано частково, однак відхилено в частині невідповідності акту статті 58 Конституції України[545].

Під час розгляду проєкту постанови 19.12.2024 Урядовим комітетом з питань цифрової трансформації, розвитку громад і територій, освіти, науки та інновацій, охорони здоров'я, економічної, фінансової і правової політики, правоохоронної діяльності, паливно-енергетичного комплексу та інфраструктури його було повернуто розробнику акту на доопрацювання з урахуванням зауважень Уповноваженого.

(f) Неможливість отримання допомоги на дітей, які народилися за кордоном

[545] Згідно з повідомленням на офіційному вебсайті ДМС від 14.02.2025 відновлено видачу паспортних документів чоловікам віком від 18 до 60 років за кордоном без надання додаткових документів https://dmsu.gov.ua/news/dms/17915.html, з урахуванням зауважень Уповноваженого.

Батьки, у яких народилася дитина під час тимчасового перебування за межами України, мають право дистанційно подати документи на призначення допомоги при народженні дитини.

За даними Мінсоцполітики України протягом 2024 року 6573 особи зверталися із заявою про призначення державної допомоги на дітей, які народилися за кордоном, з яких 6165 заяв було розглянуто позитивно, за 347 заяв було надано відмову у призначенні виплат, ще 61 заява перебуває у роботі компетентних органів.

Серед основних причин відмови в задоволенні клопотання одного з батьків про надання державної допомоги – порушення законодавчо визначених термінів, протягом якого батьки мають право звернутися за допомогою. Згідно з абзацом першим пункту 12 Порядку призначення та виплати державної допомоги сім'ям з дітьми[546], допомога при народженні дитини призначається за умови, що звернення за її призначенням надійшло не пізніше ніж через 12 календарних місяців після народження дитини.

Проте після детального вивчення ситуації з наданням відмов у призначенні державної допомоги було встановлено: основна причина відмови полягає в тому, що орган соціального захисту населення за зареєстрованим місцем проживання заявника на ТОТ України не здійснює свої повноваження, а іншого відповідального органу на території України не визначено на момент розгляду звернення.

До Уповноваженого звернулася громадянка України, яка через збройну агресію РФ була змушена виїхати з Маріуполя до Королівства Бельгія, де народила сина, який у встановленому законом порядку через консульські установи отримав громадянство України. Заявниця протягом встановленого річного терміну неодноразово письмово зверталася до державних органів України для отримання допомоги, однак отримувала лише роз'яснення, що орган соціального захисту населення за місцем її зареєстрованого проживання (Маріуполь) не здійснює свої повноваження, а іншого відповідного органу на території України не визначено.

Тому для врегулювання відповідного питання Уповноважений звертався до Мінсоцполітики України з пропозицією внести зміни до Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 року №1751[547]. Так, Мінсоцполітики повідомило про розроблення проєкту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо порядку призначення і виплати соціальної допомоги, виготовлення бланків посвідчень і забезпечення рішень суду».

Проте Мін'юстом не підтримано положення відповідного проєкту, оскільки у Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" щодо подовження строків звернення за призначенням державної допомоги сім'ям з дітьми на період дії воєнного стану в Україні» (реєстраційний

[546] Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001№1751 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» ред. від 13.09.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF#Text

[547] Там само

номер №11414 від 18 липня 2024 року)[548], яким передбачається встановити, що строки звернення щодо призначення допомоги при народженні дитини продовжуються на період дії воєнного стану в Україні. Наразі відповідний законопроєкт перебуває на розгляді Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики.

(g) перепони в отриманні пенсій громадянами, які виїхали за кордон

З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України чимало пенсіонерів виїхали з країни для уникнення наслідків збройної агресії. Це створило необхідність адаптації механізмів пенсійного забезпечення для громадян, які тимчасово перебувають за кордоном.

Чинне законодавство України передбачає, що пенсійні виплати отримувачам, які перебувають за кордоном, продовжують нараховувати на їхні банківські рахунки. Відповідно до пункту 16 Порядку виплати пенсій через поточні рахунки в банках[549], якщо протягом року кошти не знімають з поточного рахунку, банк зобов'язаний повідомити про це Пенсійний фонд України. У такому разі отримувач повинен подати нову заяву до органу Пенсійного фонду особисто.

У разі невиконання цієї вимоги ПФУ припиняє перерахування коштів на рахунок і переводить виплати через оператора поштового зв'язку за місцем фактичного проживання одержувача в Україні.

Так, з 23 червня 2024 року набрав чинності Закон України від 25 квітня 2024 року №3674-IX[550], яким було внесено зміни до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»[551]. Зокрема, додано статтю 47-1, яка встановлює, що виплата пенсій особам, які тимчасово проживають за кордоном, здійснюється на банківські рахунки в Україні за умови проходження щорічної фізичної ідентифікації до 31 грудня.

До Уповноваженого звернулась громадянка України, яка через збройну агресію РФ була змушена виїхати з України за кордон, де протягом тривалого часу не користувалася пенсійною банківською карткою. Як наслідок банк повідомив про це ПФУ, який припинив перерахування коштів на її рахунок. Заявниця протягом тривалого часу неодноразово зверталася до ПФУ для отримання допомоги, однак отримувала лише роз'яснення про необхідність затвердження порядку, який регулював механізм виплати пенсій для громадян, що тимчасово перебувають за межами країни.

Водночас Кабінет Міністрів України мав би затвердити порядок, який регулює механізм виплати пенсій для громадян, що тимчасово перебувають за межами країни. З метою пришвидшення прийняття відповідного порядку Уповноважений звертався до Мінсоцполітики, однак наразі такий порядок залишається незатвердженим. Відсутність затвердженого порядку

[548] Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України „Про державну допомогу сім'ям з дітьми" щодо подовження строків звернення за призначенням державної допомоги сім'ям з дітьми на період дії воєнного стану в Україні»: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44578

[549] Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 1999 року №1596 «Про затвердження Порядку виплати пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки в банках»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1596-99-%D0%BF#Text

[550] Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання обчислення страхового стажу та пенсійного забезпечення»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-20#Text

[551] Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», ред. від 19.12.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text

створює труднощі для пенсіонерів за кордоном, оскільки органи ПФУ не здійснюють ідентифікацію таких осіб. Прийняття відповідного порядку критично важливе для забезпечення реалізації прав громадян України, які через збройну агресію РФ змушені перебувати за кордоном.

(h) неможливість отримання консульських послуг громадянами України, які перебувають у закладах закритого типу та були евакуйовані за кордон

Наслідки збройної агресії проти України вплинули на всі аспекти життя її громадян, зокрема найбільш вразливих категорій населення. Одним із важливих рішень, прийнятих для захисту таких осіб, стало переміщення підопічних закладів закритого типу (реабілітаційних, геріатричних, психоневрологічних, освітніх закладів) за кордон. Це було зроблено для забезпечення необхідного їм лікування, соціального захисту та задоволення їхніх базових потреб у безпечних умовах. Однак цей процес виявив низку проблем, серед яких – неможливість отримання консульських послуг, необхідних для реалізації базових прав.

Підопічні закладів закритого типу, евакуйовані за кордон, часто стикаються з неможливістю використання нарахованої їм пенсії. Ці люди зазвичай мають часткову або повну втрату дієздатності, а управління їхніми фінансами здійснюють визначені опікуни. Проблема полягає в тому, що більшість таких опікунів залишаються в Україні і не мають доступу до банківських рахунків підопічних за кордоном. Відсутність руху коштів на рахунках протягом тривалого часу автоматично призводить до припинення нарахування пенсійних виплат відповідно до пункту 16 Порядку виплати пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки у банках, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №1596.

Для поновлення виплати пенсій потрібна особиста присутність одержувача або його законного представника, а також надання великого переліку документів. Серед них – паспорт або його нотаріально засвідчена копія, судове рішення про встановлення опіки (для недієздатних осіб), документи про тимчасовий захист і реєстрацію за місцем проживання за кордоном, а також посвідчення факту, що фізична особа жива. Ці документи повинні бути засвідчені в консульських установах або дипломатичних представництвах України.

Однак процес отримання цих документів пов'язаний із суттєвими фінансовими витратами. Відповідно до наказу МЗС від 23.04.2018 №182[552] консульський збір передбачає оплату в розмірі 18 євро за посвідчення факту, що особа є живою, 9 євро за засвідчення копії кожної сторінки документа та 37 євро за засвідчення перекладу однієї сторінки. У разі надання судових рішень сума може значно зрости через великий обсяг документів. Для підопічних закладів закритого типу ці витрати непомірні, що фактично унеможливлює виконання необхідних вимог для відновлення пенсійних виплат.

З метою врегулювання відповідного питання Уповноважений звернувся до МЗС із проханням внести зміни до Положення про консульський збір та Інструкції про порядок справляння сум консульського збору за вчинення консульських дій, обліку сум консульських надходжень та проведення звірок фактичних консульських надходжень в закордонних

[552] Наказ Міністерства закордонних справ України від 23.04.2018 №182 «Про затвердження Положення про консульський збір України та Інструкції про порядок справляння сум консульського збору за вчинення консульських дій, обліку сум консульських надходжень та проведення звірок фактичних консульських надходжень в закордонних дипломатичних установах України» від 16.05.2023: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0610-18#n78

дипломатичних установах України[553], звільнивши підопічних закладів закритого типу від оплати цих послуг, та Мінсоцполітики – із проханням розробити спрощену процедуру відновлення пенсій для цієї категорії громадян, враховуючи їхній соціальний і фінансовий статус. Наразі питання опрацьовується.

(І) складнощі із отриманням паспортних документів жителями ТОТ АР Крим

Громадяни України, які виїжджають з ТОТ АР Крим, стикаються з проблемою отримання паспортів громадянина України. Мешканці Криму можуть звертатися до будь-якого підрозділу Державної міграційної служби (ДМС) на підконтрольній Україні території, проте часто вони стикаються з труднощами через втрату архівних даних і потребу додаткової ідентифікації, що подовжує процес до двох місяців. Наявна також проблема з інформуванням мешканців Криму про їхні права та процедури документування.

На розгляді Уповноваженого перебувало 21 звернення громадян України, які повернулися з ТОТ АР Крим. Звернення стосувалися питань відновлення документів, що посвідчують особу та належність до громадянства України, зокрема громадян України, які на момент окупації не досягли віку, з якого оформлюють паспортний документ.

Перебуваючи на території Європейського Союзу, заявники стикаються з проблемою ідентифікації особи та оформлення документів. Відсутність можливості підтвердження особи створює проблему з оформленням посвідчення на повернення в Україну. Водночас застосування адміністративної процедури встановлення особи виключається, а доступ до судової процедури на території України обмежено для таких осіб. Варто зазначити відсутність єдиної судової практики у таких справах.

Серед причин, що сприяють наявній на сьогодні ситуації з порушенням прав громадян України, які повертаються з ТОТ АР Крим, – недостатня комунікація між закордонними дипломатичними установами України та ДМС України і Міністерством юстиції України, що створює перешкоди у встановленні та ідентифікації особи. За втручання Уповноваженого вдається сприяти в оформленні посвідчення на повернення в Україну та оформлення документів в Україні.

Уповноважений здійснював провадження за зверненням громадянки України, яка виїхала з ТОТ АР Крим, щодо порушення її права на документування паспортом громадянина України та повернення на територію України. У своєму зверненні заявниця зазначала, що вона народилася на території АР Крим і документована свідоцтвом про народження. У березні 2023 року вона виїхала з ТОТ АР Крим до Республіки Білорусь, а потім до країни Європи та на момент звернення не мала змоги повернутися в Україну. Для ідентифікації своєї особи та оформлення документів для повернення в Україну заявниця зверталася до Генерального консульства України в Дюссельдорфі, Генерального консульства України в Мюнхені та Генерального Консульства України у Вроцлаві. Проте питання щодо оформлення їй документів залишилося невирішеним.

Для з'ясування інформації про можливі способи вирішення питання підтвердження

[553] Наказ Міністерства закордонних справ України «Про затвердження Положення про консульський збір України та Інструкції про порядок справляння сум консульського збору за вчинення консульських дій, обліку сум консульських надходжень та проведення звірок фактичних консульських надходжень в закордонних дипломатичних установах України», ред. від 16.05.2023: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0610-18

заявницею громадянства України та оформлення їй паспорта громадянина України направлено запит до ДМС. Після з'ясування всіх обставин встановлено потребу здійснення ідентифікації особи, у зв'язку з чим на адресу ДМС було скеровано вимогу про вжиття заходів у межах компетенції. За результатами ідентифікації особи заявниці та встановлення її належності до громадянства України 15.10.2024 заявниця отримала паспорт громадянина України .

Своєю чергою наявні на сьогодні процедури ідентифікації особи та підтвердження належності до громадянства України не дають змоги ефективно забезпечити захист прав громадян України, які проживали на момент окупації на території АР Крим і мають намір повернутися на територію, підконтрольну уряду України.

Після того, як територія АР Крим була окупована РФ, доступ до архівних документів реєстрації актів цивільного стану було втрачено. На сьогодні більшість актів цивільного стану залишається неоцифрованою та потребують звірки із наявними архівними документами, які збереглися і які були евакуйовані. Однак навіть за умови, коли Міністерство юстиції України на запити Уповноваженого підтверджує наявність актового запису про народження, Міністерство закордонних справ України та закордонні дипломатичні установи України здебільшого відмовляють громадянам України, які повертаються з тимчасово окупованої території Криму, видавати посвідчення на повернення в Україну.

Уповноважений здійснював провадження за зверненням громадянки України в інтересах її матері та брата, які виїхали з ТОТ АР Крим, щодо можливого порушення їхніх прав на документування паспортними документами. Як стверджувала заявниця, її матір і брат виїхали з ТОТ АР Крим. На підставі паспорта громадянина України зразка 1994 року матір заявниці та на підставі свідоцтва про народження брата заявниці 10.06.2024 в'їхали з Республіки Білорусь на територію Республіки Польща.

У своєму зверненні заявниця повідомляла, що її матір для оформлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон і брат для оформлення паспорта громадянина України зверталися до ДП «Документ» у Варшаві, Республіка Польща. Проте в оформленні таких документів їм відмовлено.

У рамках здійснення провадження направлено відповідні запити до ДМС, Мін'юсту та МЗС. Після отримання інформації, яка підтверджувала належність осіб до громадянства України, на адресу ДМС було скеровано лист про вжиття заходів для документування зазначених осіб. У результаті реагування Уповноваженого у вересні 2024 року оформлено паспортні документи матері та брату заявниці, які вони отримали у відокремленому підрозділі ДП «Документ» у Федеративній Республіці Німеччина.

11.2. Діти за кордоном

За даними Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) через збройну агресію РФ проти України починаючи з 24 лютого 2022 р. з 7,5 млн українських дітей змінили місце проживання 4,8 млн дітей, з них 2,5 млн переселилися в межах України, 2,3 млн – виїхали за кордон[554].

Водночас тривале перебування дітей за кордоном, ситуації з їх вилученням у законних представників ускладнюють повернення на територію України та негативно впливають на збереження та розвиток їхньої української ідентичності.

Вимушеного переміщення за кордон зазнали діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах і зараховані на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування.

Прихисток, наданий українським дітям на території іноземних держав, а також зусилля цих держав у забезпеченні прав і найкращих інтересів тимчасово переміщених (евакуйованих) дітей стали важливим елементом підтримки України державами-партнерами у складний час.

Завдяки спільним зусиллям, оперативним рішенням та плідній співпраці країн-партнерів, міжнародним організаціям стало можливим забезпечити гідні умови проживання, доступ до медичних та реабілітаційних послуг, а також належний рівень безпеки.

Однак перебування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, протягом тривалого часу в умовах евакуйованих інституційних закладів без влаштування у сімейні форми не відповідає найкращим інтересам дитини, зокрема порушує право на виховання у сім'ї.

Ситуація, що склалася, вкотре підтверджує необхідність розроблення та ухвалення українським урядом змін до законодавства щодо реформування системи догляду за дітьми та визнання пріоритету сімейного виховання, а також повернення українських дітей до сімейних форм виховання та їх розміщення в безпечних регіонах.

11.2.1. Ситуація з тимчасово переміщеними (евакуйованими) закладами за межі України

Уразливе становище дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах (далі – діти), особливо загострився внаслідок повномасштабного військового вторгнення РФ. Щонайменше 4739 українських дітей із закладів інституційного догляду та виховання різних типів, форм власності та підпорядкування тимчасово переміщено (евакуйовано) за межі України.

За даними Нацсоцслужби, кількість таких дітей, які перебувають за межами України, становить 1953 осіб, зокрема: Польща – 730, Німеччина – 419, Австрія – 194, Туреччина – 164, Італія – 133, Швейцарія – 120, Румунія – 99, Нідерланди – 90, Іспанія – 83, Литва – 46, Греція – 9, Словенія – 9, Грузія – 8, Хорватія – 7.

Кількість дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають за межами України, становить 1 495 осіб.

[554] Розпорядження КМУ від 26 листопада 2024 р. №1201-р «Про схвалення Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 роки та затвердження операційного плану заходів на 2024–2026 роки з її реалізації»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-%D1%80#Text

Область	Кількість дітей, евакуйованих за межі України із закладів різних типів	Кількість дітей, які вибули або повернулися з евакуації в Україну	Кількість дітей, які продовжують перебувати за межами України
Одеська	882	489	393
Дніпропетровська	679	343	336
Запорізька	554	313	241
Київська	480	236	244
Донецька	416	140	276
Кіровоградська	198	147	51
Київ	190	118	72
Чернігівська	120	94	26
Миколаївська	36	0	36
Інші	1261	899	362

Мінсоцполітики відповідно до міжурядових домовленостей та в межах своїх повноважень організовує моніторинг умов перебування дітей за межами України, дотримання соціальних стандартів і прав у державі їхнього перебування. Окремо визначено обов'язок відповідальних суб'єктів здійснювати моніторинг стану утримання та перевірки умов перебування, виховання та догляду тимчасово переміщених (евакуйованих) дітей. Водночас результати виїзних та безвиїзних моніторингових візитів засвідчили, що в більшості закладах вказані моніторинги не здійснював жоден суб'єкт моніторингу або здійснював формально.

Внаслідок отриманої інформації щодо можливих порушень прав дитини в Турецькій Республіці Уповноважений ініціював термінове проведення моніторингового візиту до Турецької Республіки.

11–15 березня 2024 року група Секретаріату Уповноваженого за участі Офісу Головного Омбудсмана Турецької Республіки, представників Міністерства сім'ї та соціальних послуг Турецької Республіки виявила кричущі порушення прав дитини, а саме права на життя та безпеку, відсутність доступу до освітніх, соціальних та медичних послуг. Крім того моніторинговою групою було встановлено значну кількість дітей, які ймовірно зазнали фізичного, психологічного та сексуального насильства.

Однак попередній моніторинговий візит до Турецької Республіки, який здійснювався Мінсоцполітики та Нацсоцслужбою 2023 року, навпаки, засвідчив належні

умови перебування дітей, задовільну організацію освітнього процесу та доступ до всіх необхідних послуг. Жодних рекомендацій щодо необхідності вжиття заходів для захисту прав і законних інтересів дітей Мінсоцполітики не надавало.

Зважаючи на фактичне невиконання відповідальними центральними органами виконавчої влади функцій щодо здійснення моніторингу прав дітей, евакуйованих за кордон, Уповноважений ініціював проведення працівниками Секретаріату Уповноваженого моніторингових візитів щодо дотримання прав дітей, тимчасово переміщених (евакуйованих) з інституційних закладів до Турецької Республіки, Республіки Польща, Республіки Австрія, Федеративної Республіки Німеччини. Відповідно до подальших рекомендацій, наданих Уповноваженим за результатами моніторингових візитів, здійснених протягом березня–травня 2024 року, а також на виконання доручення Прем'єр-міністра України, Мінсоцполітики почало формування груп у складі Держдіти для здійснення моніторингових візитів та оцінювання потреб дитини із залученням фахівців соціальної роботи.

Важливо наголосити, що переміщення дітей стало вимушеним та беззаперечно тимчасовим заходом, що зумовлено непередбачуваною негайною необхідністю порятунку дітей. Разом із тим, зважаючи на тривалість перебування дітей за межами України, нездійснення відповідними державними обласними військовими адміністраціями контролю за тимчасовим переміщенням (евакуацією), наявність системних проблем в організації діяльності супроводжуючих осіб, важливо наголосити на практиці обмеження прав офіційних представників українських дітей (супроводжуючих осіб) судовими або адміністративними органами окремих держав.

Особливе занепокоєння викликає прийняття судовими або адміністративними органами країн за місцем перебування дитини рішень про призначення опікунів дітям з числа громадян цих країн, а також відмови в наданні дозволу тимчасово переміщеним (евакуйованим) українським дітям у поверненні на територію України (навіть коли таке повернення заплановане до родини офіційних представників дитини, визначених компетентними органами України).

Під час моніторингового візиту до Центру соціально-психологічної реабілітації дітей №1 Служби у справах дітей та сім'ї виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), евакуйованого до ФРН, було з'ясовано, що судами Німеччини призначено опіку над вихованцями Центру без жодного узгодження з українською стороною. В межах здійснення моніторингового візиту представників моніторингової групи не було допущено до дітей. За інформацією, отриманою від Служби у справах дітей та сім'ї виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) на території Німеччини продовжує перебувати 29 вихованців центру, доступ до яких обмежений навіть для консульських установ.

2021 травня 2024 року та 14–18 грудня 2024 року було здійснено моніторингові візити щодо дотримання прав дітей, тимчасово переміщених (евакуйованих) на територію Австрійської Республіки. Під час зазначених моніторингових візитів було встановлено, що

австрійська сторона не має наміру повертати українських дітей назад на територію України. Водночас Міністерство юстиції Австрійської Республіки зазначило, що діти, які перебувають на території Австрійської Республіки, підпорядковуються австрійському законодавству. Тому відвідування родинами дітей з метою їх подальшого всиновлення на території України не дозволяється. Попри те, що українська сторона влаштовує дітей у сім'ї громадян України, а також наявні 37 потенційних кандидатів в усиновлювачі для дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) на територію Австрійської Республіки, австрійська сторона не надає можливості реалізувати право дітей на зростання в сімейному оточенні та повернути дітей на територію України. Зазначені факти створюють ризики неповернення дітей, які продовжують перебувати на території Австрійської Республіки.

На кінець 2024 року Секретаріат Уповноваженого зафіксував випадки обмеження повноважень супроводжуючих осіб як законних представників дітей, а також обставини, що перешкоджають поверненню з тимчасового переміщення (евакуації) дітей, які наразі переміщені:

до Італійської Республіки (з Санаторно-оздоровчого центру соціальної реабілітації «Смарагдове місто», Чинадіївського дошкільного навчального закладу (дитячого будинку) інтернатного типу Закарпатської обласної ради, комунального закладу «Бердянська загальноосвітня санаторна школа-інтернат I–III ступенів» Запорізької обласної ради, КНП СОР «Сумський обласний спеціалізований будинок дитини», КНП «Прилуцький обласний будинок дитини «Надія», комунального закладу «Чернігівський ліцей» Чернігівської обласної ради);

до Федеративної Республіки Німеччина (з Центру соціально-психологічної реабілітації дітей №1 Служби у справах дітей та сім'ї виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації);

до Швейцарської Конфедерації (з Центру соціально-психологічної реабілітації дітей Служби у справах дітей Краматорської міської ради);

Австрійської Республіки (комунального некомерційного підприємства «Кіровоградський обласний спеціалізований будинок дитини нового типу Кіровоградської обласної ради», Сіверськодонецької обласної санаторної школи, Комунального закладу «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей №1» Криворізької міської ради);

Королівства Іспанія (Миколаївської філії Парасковіївської СШ № 40 Донецької обласної ради).

Неузгодженість позицій у питанні повернення українських дітей на територію України окремими державами – членами Ради Європи призводить до перебування дітей протягом тривалого часу в умовах інституційних закладів без влаштування у сімейні форми, що не відповідає найкращим інтересам дитини, зокрема порушує право на виховання в сімейному оточенні.

При цьому практика роз'єднання дітей із супроводжуючими особами та іншими дітьми (у тому числі рідними братами й сестрами) виключає можливість виховання дітей в умовах культурної самобутності та індивідуальності, мови та національних цінностей, а також сімейних зв'язків.

Водночас проблемними питаннями, пов'язаними з ризиком обмеження повноважень законних представників дітей – громадян України із закладів інституційного догляду та виховання, тимчасового переміщених (евакуйованих) за межі України, залишаються:

необхідність встановлення місцезнаходження на території іноземних держав усіх українських дітей, яким за рішенням суду або відповідного адміністративного органу призначено опікунів з числа громадян приймаючої країни, та надання допуску представників закордонних дипломатичних установ України, зокрема консулів, до таких дітей;

вжиття заходів щодо скасування рішення про надання міжнародного захисту (або інших спеціально передбачених статусів перебування на території іноземних держав) дітям (у разі попереднього отримання таких статусів);

запобігання відмовам у наданні дозволу тимчасово переміщеним (евакуйованим) українським дітям у поверненні на територію України;

забезпечення повернення в Україну дітей із закладів, щодо яких прийнято відповідне рішення української сторони.

Вжиття цих заходів повною мірою відповідає положенням статті 16 Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей[555], якою передбачено, що набуття або припинення батьківської відповідальності в силу закону, без втручання судового або адміністративного органу, визначається правом держави звичайного місця проживання дитини. Батьківська відповідальність, яка існує згідно з правом держави звичайного місця проживання дитини, визнається навіть після зміни цього звичайного місця проживання на іншу державу. При цьому, за загальним правилом, наведеним у статті 5 цієї ж Конвенції, судові або адміністративні органи Договірної Держави звичайного місця проживання дитини, тобто саме компетентні органи української сторони, мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини.

Зокрема, у 2024 році Кабінетом Міністрів України внесено зміни до Порядку тимчасового переміщення[556], якими передбачено ряд вимог до організації повернення на територію України тимчасово переміщених (евакуйованих) дітей, а саме:

влаштування повернутих на територію України дітей повинно відбуватися в сімейні форми виховання (прийомні родини, дитячі будинки сімейного типу, сім'ї опікунів/піклувальників), родини усиновлювачів та патронатні родини;

влаштування дітей в заклади або малі групові будинки можливе лише у виключних випадках, зокрема якщо є обставини, які загрожують життю і здоров'ю дитини за місцем тимчасової евакуації або обмежують права на охорону здоров'я, освіту, її фізичний, духовний і розумовий розвиток;

діти можуть повертатися тільки на території громад, які мають "помірний" та "задовільний" рівні ризику безпеки відповідно до методики МОН.

Також змінами передбачено, що до кожного випадку повернення застосовуватиметься індивідуальна оцінка потреб за формою, затвердженою Мінсоцполітики, Мінреінтеграції та МВС, а звернення дитини про бажання повернутися в Україну вважатиметься підставою для розгляду можливості повернення.

[555] Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text

[556]Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 №546 «Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення» ,https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2023-%D0%BF#Text

Ухвалені зміни удосконалюють механізм повернення дітей, а головне — дають можливість дітям опинитись в сімейному середовищі, адже кожна дитина має право на зростання в сім'ї.

Серед основних причин, через які діти поверталися (вибували) з евакуації, є повернення у родини біологічних батьків (475 дітей), влаштування під опіку, піклування (390 дітей), влаштування в прийомну сім'ю, дитячий будинок дитячого типу (351 дитина), усиновлення (166 дітей), влаштування до навчальних закладів (329 дітей), влаштування/повернення до закладів інституційного догляду та виховання (512 дітей).Важливо наголосити, що протягом 2022–2024 років державна політика у сфері охорони дитинства в Україні зазнала значного перегляду пріоритетів, про що свідчить впровадження нових підходів у забезпеченні прав і найкращих інтересів дитини, увідповіднення до законодавства Європейського Союзу.

11.2.2. Ситуація у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу, що тимчасово переміщені (евакуйовані) за кордон

За інформацією ОВА, станом на 31.12.2024 за кордоном перебуває 221 дитячий будинок сімейного типу (ДБСТ), до якого зараховано 1420 дітей, 314 прийомних сімей, до яких зараховано 637 дітей, а також 4 111 дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, над якими встановлено опіку/піклування.

Водночас існує відмінність між нормами й положеннями українського законодавства і законодавством країни перебування щодо визнання законності представництва інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, прийомними батьками, батьками-вихователями, опікунами дітей.

Відповідно до українського законодавства опіка/піклування над дитиною встановлюється органом опіки та піклування, а також судом у випадках, передбачених частинами 3 та 4 ст. 60 Цивільного кодексу України[557]. Водночас у більшості європейських країн це питання вирішує виключно суд.

Тому уповноважені органи країн, до яких тимчасово перемістилися дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, опікуни разом із дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, не визнають законності перебування дітей на територіях їхніх країн та в судовому порядку встановлюють опіку над такими дітьми іноземцями.

До Уповноваженого звернулися батьки-вихователі одного з ДБСТ, яке було евакуйоване за кордон, з приводу відібрання у них вісьмох дітей. Причиною відібрання було невизнання італійською владою документів опікунів/піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, які є згідно з українським законодавством їхніми законними представниками.

За цим зверненням було відкрито провадження Уповноваженого, під час здійснення якого було ініційовано та проведено робочі зустрічі з представниками генеральної прокуратури та сімейного суду Італії, за результатами яких дітей було повернуто батькам-вихователям.

[557] Цивільний кодекс України ред. від 10.01.2025, ст. 60: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

Положеннями статті 52 Конституції України[558] визначено, що утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Саме тому, коли такі діти влаштовані до сімейних форм виховання та перебувають за кордоном, важливе посилення контролю за умовами їх утримання, виховання, навчання та медичного забезпечення службами у справах дітей, органів опіки та піклування.

11.2.3. відібрання дітей у батьків, інших законних представників за кордоном

В умовах воєнного стану на контролі Уповноваженого продовжує перебувати питання відібрання дітей у батьків та інших законних представників за кордоном.

Відповідно до інформації Нацсоцслужби, на 31.12.2024 компетентними органами держав перебування у батьків, інших законних представників було вилучено 460 дітей, з них найбільше – у Федеративній Республіці Німеччина (), Республіці Польща (49), Чеській Республіці (36).

№	Країна перебування	Кількість дітей	
		Кількість відібраних дітей	Кількість повернутих дітей
1	Австрія	14	3
2	Бельгія	4	0
3	Велика Британія	9	1
4	Греція	2	0
5	Данія	13	4
6	Естонія	1	0
7	Ірландія	9	0
8	Іспанія	21	2
9	Італія	23	13
10	Латвія	1	0
11	Литва	1	0
12	Люксембург	3	0
13	Нідерланди	17	2
14	Німеччина	160	21
15	Норвегія	19	4
16	Польща	49	9
17	Португалія	2	2
18	Словаччина	2	1
19	США	1	1
20	Фінляндія	9	1
21	Франція	25	6

[558] Конституція України, ред. від 01.01.2020, ст. 52: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

22	Хорватія	1	0
23	Швейцарія	18	1
24	Швеція	20	1
25	Чехія	36	7
РАЗОМ		**460**	**79**

Найбільш поширеними причинами відібрання дітей за кордоном лишаються:

- неналежне виконання батьками своїх батьківських обов'язків;
- низький рівень відповідальності батьків щодо виконання їхніх батьківських обов'язків;
- наслідки психологічного травмування батьків і дітей у зв'язку зі збройною агресією РФ в Україні.
- невизнання документів опікунів/піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, які згідно з українським законодавством є їхніми законними представниками. У багатьох країнах таким документом є виключно рішення суду.

До Уповноваженого звернувся громадянин Є. з приводу того, що у Федеративній Республіці Німеччина у його дружини відібрали дитину. За зверненням було відкрито провадження Уповноваженого. Під час здійснення провадження з'ясовано, що син заявника залишився без батьківського піклування через шпиталізацію матері на території ФРН, куди перемістилася родина після початку вторгнення.

Працівники Секретаріату Уповноваженого провели роботу щодо сприяння батьку у поверненні дитини. Організовано зустрічі консульської посадової особи з представниками соціальних служб та сімейного суду ФРН щодо сприяння поверненню сина батькові. Також працівники Секретаріату Уповноваженого зв'язалися зі службою у справах дітей за місцем постійного проживання сім'ї в Україні та Державною прикордонною службою України. Заявнику повернуто сина.

Після надходження звернення щодо відібрання дітей за кордоном у батьків та інших законних представників громадян України протягом 2024 року здійснювалася співпраця з Нацсоцслужбою на виконання вимог Порядку повернення до України позбавлених батьківського піклування дітей, які є громадянами України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 №569[559].

Оскільки консульські установи України захищають за кордоном права та інтереси громадян України, Департамент консульської служби МЗС надавав доручення відповідним консульським установам з'ясувати ситуацію, що виникла стосовно кожної дитини в країні перебування, та відповідно до статей 1, 20 Консульського статуту[560].

З метою повернення українських дітей, відібраних у батьків та інших законних представників, Секретаріат Уповноваженого налагодив співпрацю з Нацсоцслужбою, МЗС,

[559] Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 № 569 «Про затвердження Порядку повернення до України позбавлених батьківського піклування дітей, які є громадянами України» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2003-%D0%BF#Text

[560] Консульський статут України, затверджений Указом Президента України від 02.04.1994 №127/94: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94

органами опіки та піклування і ССД органів державної влади та органів місцевого самоврядування на місцях.

Утім, взаємодія закордонних дипломатичних установ України та Нацсоцслужбою з центральними органами країн тимчасового перебування українських дітей залишається проблематичною, що ускладнює процес повернення дітей батькам та іншим законним представникам. Це спричинено тим, що центральні органи іноземних країн обмежені законодавством країн перебування українських дітей та їхніх батьків чи інших законних представників, зокрема в частині доступу до персональних даних.

Також гострою є проблема неефективності роботи **органів опіки та піклування за місцем постійного проживання дітей та їхніх законних представників в Україні.** Так, органи опіки та піклування, всупереч Порядку[561], уникають виконання своїх основних функцій, спрямованих на захист прав дітей, залишених без батьківського піклування. Також слід зауважити, що органи опіки та піклування не вживають заходів щодо повернення дітей, як це передбачено пунктом 6 Порядку[562]. Така бездіяльність створює додаткові ризики для дітей та затримує їх повернення в безпечне середовище.

Батьки та інші законні представники, чиїх дітей було відібрано за кордоном, зіштовхуються з відсутністю належної правової допомоги для захисту їхніх прав у судах іноземних держав; складнощами комунікації з соціальними службами та державними органами країн перебування; неналежним представництвом їхніх інтересів у судах цих країн.

Для вирішення цих проблем необхідно посилити контроль за роботою органів опіки, підвищити їхню відповідальність, забезпечити правову підтримку батькам, а також активізувати міжнародну співпрацю для захисту прав дітей і забезпечення їхнього повернення до України.

(d) Діти, які опинилися за кордоном без законних представників

Законодавство України (стаття 313 ЦК України[563]) надає право особам, що досягли 16 років, на вільний самостійний виїзд за межі країни. Однак в умовах війни та масових переміщень деякі діти віком від 16 до 18 років опинилися за межами України без супроводу батьків або інших законних представників, що спричиняє низку правових, соціальних та гуманітарних проблем, які потребують оперативного вирішення та комплексного підходу.

Відсутність належного обліку консульськими установами ускладнює моніторинг та збереження зв'язку дітей з Україною. Така ситуація ставить під загрозу безпеку дітей і потребує особливої уваги, оскільки в багатьох європейських країнах пересування дітей без супроводу батьків чи законних представників до досягнення ними 18 років заборонено. Для прикладу, в Італії діє юридичний термін "*неповнолітній іноземець без супроводу батьків*" (*minore straniero non accompagnato*, MSNA), що охоплює всіх іноземців віком до 18 років, які прибули до Італії без супроводу законних представників. У Польщі діти, які прибули на територію країни без супроводу батьків або законних представників, мають статус «*неповнолітній без законного представника*» (małoletni bez opiekuna prawnego).

[561] Там само
[562] Там само
[563] Цивільний кодекс України, ред. від 10.01.2025, ст/313: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

Діти, які прибули на територію держав – членів ЄС без супроводу законного представника, незалежно від того, чи є у них статус дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, автоматично отримують тимчасовий захист відповідно до Директиви Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року[564] про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту в разі масового напливу переміщених осіб і про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб і відповідальності за наслідки такого прийому.

Процедура надання тимчасового захисту передбачає зокрема дозвіл на проживання на весь термін дії захисту, доступ до освіти, медичної чи іншої допомоги та соціального захисту. Держави – члени ЄС зобов'язані враховувати найкращі інтереси дитини та якнайшвидше вжити заходів для забезпечення необхідного представництва неповнолітніх дітей без супроводу законного представника, які користуються тимчасовим захистом.

Надалі законодавство країн надає дітям без супроводу батьків можливість інтеграції через мовні курси та спеціальні програми. Законні представники, призначені дітям судовими або адміністративними органами країни тимчасового перебування, виконують функції щодо забезпечення безпеки, сприяння адаптації до нового соціального середовища, інтеграції у суспільство та здобуття освіти або працевлаштування.

Для прикладу, під час відвідування групового будинку імміграційних послуг Solum на території Республіки Фінляндія встановлено, що всі діти, які опинилися на території Республіки Фінляндії без супроводу (незалежно від наявності статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування), підлягають тимчасовому захисту країни перебування. Перебуваючи у відповідних групових будинках, діти отримують медичну допомогу, психологічну підтримку та освітні послуги, а також забезпечення базових потреб.

Система соціалізації та інтеграції Республіки Фінляндії спрямована не лише на тимчасову підтримку, а й забезпечення довгострокового добробуту та розвитку дітей. Діти, які досягли 18 років, отримують підтримку у вигляді пошуку житла та продовження навчання, забезпечення професійної підготовки, внаслідок чого підвищується ймовірність асиміляції дітей та неповернення до України.

Окрім того, коли діти опиняються за кордоном без законних представників, вони потрапляють у незнайоме соціальне середовище, де немає друзів, родичів, а інколи навіть знайомих. Зазначене може провокувати обставини, коли діти вступають у конфлікт із законом та потребують представлення їх інтересів.

Виїзд дітей за кордон зумовлено війною, спробою уникнення мобілізації, відсутністю доступу до якісних і системних освітніх послуг, соціальної підтримки та безпеки, а також доступними умовами, які пропонують іноземні країни (зокрема якісною освітою, стабільністю та соціальними гарантіями). Відсутність державних програм повернення дітей я молоді, а також їхньої реінтеграції, поглиблює ці виклики, сприяє загостренню проблеми демографічного відпливу, що призводить до втрати людського капіталу, особливо серед молодого покоління.

[564] Директива Ради 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту в разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб і відповідальності за наслідки такого прийому ред. від 20.07.2001: https://ips.ligazakon.net/document/MU01293

(f) Право на освіту дітей за кордоном

Станом на 31.12.2024 перебувають за кордоном і здобувають освіту в закордонних або українських закладах освіти 298 174 дітей. Кількість дітей, які продовжили навчатися в українських закладах освіти, – 163 462, натомість у закордонних закладах освіти – 134 712.

Перебуваючи за кордоном, діти зіштовхуються з різними проблемами та викликами, що стосуються здобуття освіти. Серед найбільш розповсюджених – подвійне навантаження на учнів у засвоєнні навчального матеріалу. У деяких країнах є вимога щодо обов'язкової освіти, що спонукає батьків зараховувати дитину до місцевого закладу освіти (навіть тоді, коли дитина продовжує навчатися в українському закладі освіти), що й спричиняє подвійне навантаження на дітей, обрання батьками лише одного закладу освіти, переважно закордонного. З іншого боку, адміністрація українського закладу освіти відмовляє дитині в навчанні за дистанційною формою здобуття освіти тоді, коли дитина також не охоплена навчанням у країні перебування через особливі потреби, що суперечить українському законодавству.

Окрім цього, перед системою освіти постали серйозні виклики щодо забезпечення доступу дітей до якісної освіти в закладах інституційного догляду та виховання, особливо тих, що були тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України. З метою вивчення ситуації було здійснено моніторингові візити, які виявили проблеми та вади в організації освітнього процесу для дітей.

В евакуйованих закладах за якість освітнього процесу (щоденне виконання завдань та їхню якість) відповідають педагоги та директори закладів освіти, які фізично перебувають в Україні та безпосередньо з учнями не контактують. Фактично в тимчасово переміщених (евакуйованих) закладах діти навчаються за трьома основними формами здобуття освіти. Водночас кожна з вказаних форм має свої особливості, які можуть призводити до порушення прав дитини.

1. Дистанційна форма. Навчання відбувається без безпосереднього контакту з вчителями, учні отримують завдання через месенджери для самостійного виконання. Така форма навчання може негативно вплинути на якість освітнього процесу через відсутність ефективного зворотного зв'язку та можливості індивідуального підходу до кожного учня.

2. Змішана форма (поєднання дистанційної та очної форми освіти). Учні, які перебувають у тих самих закладах, що й до евакуації, продовжують навчатися за тими ж формами, що й їхні однокласники в Україні. Виявлено, що діти, які навчаються за змішаною формою, мають обмежений доступ до якісної освіти через перебування у закладах із недостатньою матеріально-технічною базою та відсутністю кваліфікованих педагогів.

Під час моніторингового візиту до Турецької Республіки з'ясовано, що за місцем тимчасового переміщення (евакуації) дітей у готелі «Лариса» на рецепції закладу обладнано клас, в якому наявні лише 25 робочих місць. Натомість дітей, які потребують доступу до онлайн-освіти, понад 200. Крім того, моніторингова група з'ясувала, що за освітнім процесом відсутній належний контроль – діти грають в ігри та займаються своїми справами. На прохання моніторингової групи, діти не могли показати, як відбувається навчальний процес, оскільки не вміли користуватись платформою для навчання.

3. Очна форма. Ця форма забезпечує кращу взаємодію між учителями та учнями, але стикається з проблемами недостатнього фінансування, нестачі ресурсів та адаптації до нових умов, недостатність кваліфікованих педагогічних кадрів.

З урахуванням опису особливостей навчання дітей, які перебувають за межами території України, виявлено низку таких проблем: вибір форми здобуття освіти, складнощі адаптації та цькування українських дітей.

У липні 2024 року до Уповноваженого звернувся заявник щодо порушення права його дитини з особливими освітніми потребами на здобуття освіти за кордоном.

Заявник стверджує, що його дитина не охоплена навчанням, адже адміністрація українського закладу освіти, розташованого на території Болгарії (філія освітнього українського проєкту у Варні), відмовила в зарахуванні дитини до цього закладу. Натомість в українському закладі Києва освітній процес не організовано належним чином, що спричиняє порушення права дитини на здобуття освіти.

Завдяки втручанню Уповноваженого дитині організовано навчання за дистанційною формою здобуття освіти в закладі Києва. Право дитини на освіту поновлено.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України:

забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України „Про державну допомогу сім'ям з дітьми" щодо подовження строків звернення за призначенням державної допомоги сім'ям з дітьми на період дії воєнного стану в Україні» (реєстраційний номер №11414 від 18 липня 2024 року).

Міністерству закордонних справ України:

внести зміни до Положення про консульський збір України, затвердженого наказом Міністерства закордонних справ України №182 від 23 квітня 2018 року «Про затвердження Положення про консульський збір України та Інструкції про порядок справляння сум консульського збору за вчинення консульських дій, обліку сум консульських надходжень та проведення звірок фактичних консульських надходжень в закордонних дипломатичних установах України»[565], звільнивши від сплати консульського збору підопічних закладів закритого типу, які через збройну агресію РФ проти України були евакуйовані за кордон;

ініціювати на рівні ЗДУ переговори з відповідними міністерствами освіти країн перебування наших громадян та обговорити можливості щодо спрощення та пришвидшення процедури визнання документів про освіту; зменшення фінансових витрат, пов'язаних із цією процедурою, або встановлення пільгових умов для громадян України, які постраждали від

[565] Наказ Міністерства закордонних справ України «Про затвердження Положення про консульський збір України та Інструкції про порядок справляння сум консульського збору за вчинення консульських дій, обліку сум консульських надходжень та проведення звірок фактичних консульських надходжень в закордонних дипломатичних установах України», ред. від 16.05.2023: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0610-18

збройної агресії; впровадження тимчасових або спрощених механізмів для оперативного отримання еквівалентів дипломів чи атестатів для українських громадян;

забезпечити інформування компетентних органів України через консульські установи щодо випадків порушення прав дитини законними представниками за межами України;

впровадити ефективний механізм надання допомоги батькам та іншим законним представником, у яких відібрано дітей за кордоном, зокрема забезпечення супроводу, який містить: надання послуг перекладу під час звернень до установ та організацій країн перебування, правового супроводу, надання психологічного супроводу на безоплатній основі;

забезпечити постійну комунікацію представників консульських установ безпосередньо з дітьми, які перебувають за кордоном без супроводу, для моніторингу дотримання їхніх прав і, в разі потреби, сприянню захисту їхніх прав.

Міністерству національної єдності України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт нормативно-правового акта, що передбачатиме затвердження стратегії захисту прав і свобод громадян України, які через збройну агресію РФ виїхали за кордон і перебувають на території інших держав, а також створення необхідних умов для їх повернення на територію України;

розробити та впровадити державну програму повернення українських дітей і молоді з-за кордону та їхньої подальшої реінтеграції в українське суспільство, а також програми шляхом створення робочої групи з напрацювання загальнодержавної концепції.

Міністерству національної єдності України, Міністерству закордонних справ України, Міністерству освіти і науки України:

забезпечити ведення обліку дітей, які перебувають за межами України та здобувають освіту в закордонних закладах освіти, закладах освіти України, а також вжиття заходів задля задоволення їхніх національно-культурних та мовних потреб.

Міністерству юстиції України:

забезпечити механізм забезпечення представлення інтересів дітей, які перебувають у конфлікті із законом, за межами України.

Міністерству соціальної політики України:

забезпечити моніторинг становища дітей без супроводу за кордоном, а також під час їх повернення;

розробити та затвердити порядок здійснення Нацсоцслужбою контрольних заходів за здійсненням органами опіки та піклування функцій, передбачених Порядком повернення до України позбавлених батьківського піклування дітей, які є громадянами України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 №659.

Міністерству соціальної політики України спільно з Пенсійним фондом України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт нормативно-правового акта щодо затвердження порядку виплати пенсій для громадян, що тимчасово перебувають за межами країни, запровадивши для відповідних осіб проходження щорічної

фізичної ідентифікації, відповідно до ст. 47¹ Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»[566];

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт нормативно-правового акта про внесення змін до Порядку виплати пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки в банках, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 1999 року №1596 «Про затвердження Порядку виплати пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки в банках»[567], які передбачатимуть спрощену процедуру поновлення виплати пенсій для підопічних закладів закритого типу з урахуванням їхнього нинішнього соціального статусу та фінансового становища.

Національній соціальній сервісній службі України:

забезпечити системну взаємодію з питань інформування з дипломатичними установами та представництвами за кордоном щодо дітей, які залишилися без супроводу.

Міністерству оборони України, Міністерству внутрішніх справ України, Державній міграційній службі України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт нормативно-правового акта, який визначатиме механізм оформлення (зокрема замість втраченого або викраденого), обміну паспорта громадянина України та паспорта громадянина України для виїзду за кордон, зокрема за кордоном для осіб, заяви на виготовлення яких було подано до набрання чинності положеннями Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 11 квітня 2024 року;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт нормативно-правового акта про внесення змін до Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07 грудня 2016 року № 921[568], який передбачатиме визначення механізму віддаленого оновлення/внесення військово-облікових даних для осіб мобілізаційного віку, які перебувають за кордоном.

Міністерству внутрішніх справ України:

подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 07.05.2014 № 152.

Державній міграційній службі України:

[566] Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», ред. від 19.12.2024, ст. 47¹: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#n2737

[567] Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виплати пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки в банках», ред. від 13.09.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1596-99-%D0%BF#Text

[568] Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів», ред. від 15.11.2024: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-%D0%BF#n10

забезпечити належне функціонування відокремлених підрозділів ДП «Документ» за кордоном;

забезпечити видачу паспортних документів через відокремлені підрозділи ДП «Документ» за кордоном у порядку та на умовах, визначених чинним законодавством України.

РОЗДІЛ 12. Права людини в Україні: регіональний вимір

АР КРИМ ТА МІСТО СЕВАСТОПОЛЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини *з АР Крим і Севастополя* надійшло 94 повідомлення про порушення прав і свобод, серед яких найбільш згадувані – громадянські права – **86** повідомлень.

Від 2014 року територія АР Крим перебуває під тимчасовою окупацією РФ. З того часу українські органи державної влади тимчасово обмежені у здійсненні своїх повноважень на території АР Крим. Відповідно Уповноважений обмежений у виїзних моніторингах на зазначеній території, тому основні джерела отримання інформації про порушення прав і свобод – звернення громадян та інформація у ЗМІ.

Серед основних порушень прав людини на ТОТ АР Крим і Севастополя можна виділити: примусова паспортизація; утиски української та кримськотатарської мов, порушення права на освіту рідною мовою; знищення свободи слова; порушення права на свободу віросповідання; примусова мобілізація; перешкоджання отриманню належної медичної допомоги особам у неволі, політично мотивовані переслідування.

Політично мотивовані переслідування

На кінець 2024 року щонайменше 221 громадянин України перебуває у місцях позбавлення волі через політично мотивоване та/або релігійне кримінальне переслідування. З них 137 особи – представники корінного кримськотатарського народу[569].

За даними Представництва Уповноваженого в АР Крим та Севастополя тільки від початку 2024 року за 12 місяців до російських в'язниць і колоній етаповано щонайменше 45 кримських політв'язнів.

5 березня 2024 року пройшла нова хвиля масових обшуків. У Бахчисараї слідчі дії відбулися в активістів «Кримської солідарності», а в Джанкойському районі — у релігійних діячів. Внаслідок цього стосовно 9 осіб (Нарімана Аметова, Арсена Кашки, Алі Мамутова,

[569] Оперативна інформація щодо ситуації на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя станом на 17 лютого 2025 року: https://ppu.gov.ua/press-center/operatyvna-informatsiia-shchodo-sytuatsii-na-tymchasovo-okupovaniy-terytorii-avtonomnoi-respubliky-krym-ta-mista-sevastopolia-stanom-na-17-liutoho/

Ваїта Мустафаєва, Енвера Халілаєва, Мустафи Абдураманова, Азіза Азізова, Мемета Люманова та Рустема Османова) обрано запобіжні заходи у вигляді тримання під вартою впродовж 60 діб, а Ремзі Куртнезірова через стан здоров'я вміщено під домашній арешт. З того часу кожних три місяці окупаційний «суд» продовжує всім затриманим незаконний арешт на 90 діб[570].

Ненадання належної медичної допомоги особам у неволі

Упродовж усіх років окупації незаконно ув'язнені громадяни України, які перебувають у місцях позбавлення свободи на ТОТ Кримського півострова або на території Російської Федерації, стикаються з систематичним порушенням права на своєчасне і належне медичне обслуговування. Утримання під вартою в СІЗО або в колоніях, де людина не має змоги отримати потрібну медичну допомогу, застосовують, зокрема до осіб, які за медичними показами не мають перебувати в таких умовах утримання та мають потребу у складних медичних процедур в умовах госпіталізації. Ненадання медичної допомоги та/або не звільнення потерпілих осіб (в'язнів) з-під варти за медичними показами призводить до тяжких наслідків.

На початку 2024 року до Уповноваженого надійшли звернення від дружини політв'язня Тофіка Абдулгазієва – кримського політв'язня, засудженого до 12 років у колонії суворого режиму.

У березні 2024 року через різке погіршення самопочуття Тофіка Абдулгазієва госпіталізовано у тюремну туберкульозну лікарню № 3 у Челябінську. У лікарні в чоловіка виявили туберкульоз легенів у фазі інфільтрації та ще низку важких захворювань: двостороння пневмонія, малий лівосторонній гідроторакс, анемія, синдром сполучнотканинної дисплазії з ураженням мітрального клапана, хронічні серцева недостатність та гастрит, а також нефролітіаз. За часи утримання чоловік схуд на 40 кг, у нього з'явилися проблеми зі здоров'ям, яких не було до арешту. На теперішній час стан політв'язня оцінюють як критичний.

За результатами опрацювання інформації про стан здоров'я політв'язня Уповноважений направив звернення до Уповноваженої з прав людини в РФ з вимогою негайно звільнити важкохворого Тофіка Абдулгазієва.

Ненадання в'язням медичної допомоги належної якості та у потрібному обсязі свідчить про порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод («Заборона катування»), оскільки, не отримуючи належної допомоги, таку особу фактично піддають катуванню
або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. Враховуючи те, що,

[570] Представництво Президента України в АР Крим: оперативне зведення: Ситуація в окупованому Криму: тенденція та ключові аспекти 2024 р. https://ppu.gov.ua/press-center/sytuatsiia-v-okupovanomu-krymu-tendentsii-ta-kliuchovi-aspekty-2024-roku/

за свідченнями захисників і родичів потерпілих осіб (в'язнів), а також матеріалів їхніх справ, такі
особи систематично стикаються з відмовами надання допомоги та ігноруванням скарг про ненадання допомоги, таке неналежне (нелюдське) поводження є результатом цілеспрямованої політики РФ.

Наразі ще мінімум 37 із 221 кримських політв'язнів мають інвалідність чи серйозні проблеми зі здоров'ям. Уповноважений не раз звертався до Уповноваженої з прав людини в РФ з вимогою надати важкохворим політв'язням належну медичну допомогу, але це не принесло жодних результатів. Утримання під вартою осіб, які мають такі медичні діагнози, незаконне і за законодавством РФ, відповідно до якого вони мають бути звільненими від відбування покарання у зв'язку з хворобою.[571]

Уповноважений регулярно звертається до міжнародних партнерів з Туреччини, Катару, ОАЕ, Саудівської Аравії з проханням посприяти у звільненні незаконно ув'язнених важкохворих осіб.

Порушення права на свободу віросповідання

У 2024 році на ТОТ Кримського півострова продовжилася практика переслідування за релігійною ознакою. РФ проводить політику знищення будь-яких форм незалежних релігійних поглядів, крім тих, що підпорядковані державним релігійним організаціям.

Так, 22 лютого 2024 року так званий верховний суд Криму затвердив рішення окупаційного суду, який оштрафував незалежну мусульманську громаду «Алушта» на 100 тис. руб. за нібито «зберігання книг з федерального списку екстремістських матеріалів у міській мечеті та в будинку голови організації».

У Старому Криму 29 лютого 2024 року окупанти провели обшуки в мечеті «Зубейр Джамі» та в селі Журавки за місцем проживання імама місцевої мусульманської громади «Eski Qırım» Ізета Сайфулліна та її голови Ісмаїла Юрдамова, активістів Ленура Якубова та Шевкета Киямова.

У квітні 2024 року окупаційний Нахімовський районний суд Севастополя засудив Максима Зінченка, якого звинуватили за статтею 282.2 за членство в релігійному об'єднанні «Свідки Єгови», до двох років примусових робіт.

Апшеронський районний суд Краснодарського краю Росії ухвалив перевести представника релігійної організації «Свідки Єгови» в Севастополі Віктора Сташевського з колонії у в'язницю на 3 роки. Адміністрація російської колонії визнала його «злісним порушником» порядку відбування покарання, а також закинула йому інші численні порушення, про більшість з яких він навіть не знав.

2024 року здійснено щонайменше 17 обшуків у «Свідків Єгови». За інформацією сайту «Свідків Єгови», переслідування віруючих посилюються – у Криму за останні два роки кількість обвинувачених зросла вдвічі – з 16 до 32[572].

571 Постановление Правительства РФ от 6 февраля 2004 г. № 54 «О медицинском освидетельствовании осужденных, представляемых к освобождению от отбывания наказания в связи с болезнью»: https://base.garant.ru/12134310/

572ГО "Кримська Правозахисна Група: Огляд ситуації з дотриманням прав людини й норм міжнародного гуманітарного права в окупованому Криму за 2024 рік https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2025/02/oglyad-za-2024-rik.pdf

Так, 5 серпня 2024 одразу кілька обшуків проведено у будинках «Свідків Єгови» із селищ Роздольне й Сінокосне та Алушти. Під час обшуків силовики вимагали надати паролі від електронних пристроїв, розпитували про одновірців, в одному випадку погрожували заподіяти шкоду вихованцю. Щодо 68-річної віруючої Тамари Братцевої порушено кримінальну справу.

Упродовж усіх років окупації півострова не припиняється адміністративний, судовий, психологічний і силовий тиск окупаційної адміністрації РФ на Кримську єпархію ПЦУ для припинення її діяльності та витіснення за межі окупованого Криму. 8 квітня 2024 року окупанти демонтували купол Кафедрального собору святих рівноапостольних князя Володимира та княгині Ольги у Сімферополі, який був центральною святинею ПЦУ в Криму. 29 серпня 2024 року окупанти знищили Хрестовоздвиженський храм ПЦУ в Євпаторії – останній православний храм української церкви в Криму.

Справи розглядають з порушенням права на справедливий суд: основні докази для суду – свідчення анонімних свідків, досудові показання свідків, які надалі в суді заявляють, що такі свідчення надали під тиском, і лінгвістичні експертизи розмов обвинувачених. Докази, надані стороною захисту, зазвичай судді не беруть до розгляду[573].

Незаконне етапування з ТОТ Кримського півострова на територію РФ

РФ не зупиняє злочинної практики незаконного переміщення громадян України на свою територію, грубо порушуючи Женевські конвенції (зокрема статей 49 і 76 ст. 49 IV Женевської конвенції).

За 2024 рік етаповано 45 громадян України з ТОТ Криму до віддалених місць відбування покарання на території РФ. Людей вивозять за 4000, 5000 і 8000 км від дому, розриваючи родинні зв'язки. Багато засуджених мають літніх батьків, які після етапування не мають змоги потрапити до родича через довгий і важкий шлях.

Крім того, в РФ доволі поширена практика під час етапування застосовувати до в'язнів фізичний і психологічний тиск, створювати для них нелюдські умови, не надавати будь-яких мінімальних ліків для підтримки здоров'я. Ці неналежні умови етапування та сам його факт впливають на загальний стан політв'язнів, зокрема і на загострення хронічних хвороб.

Така практика – частина репресивної політики РФ, спрямованої на переслідування кримських політв'язнів і порушення їхніх прав на справедливий судовий процес і гідні умови утримання.

Примусова мобілізація

Росія продовжує залучати до війни проти України жителів ТОТ АР Крим і Севастополя, зокрема службовців строкової служби.

Упродовж 2024 року у Криму в порушення норм міжнародного гуманітарного права організовано дві призовні кампанії[574].

За період з 1 січня 2024 до 31 грудня 2024 загинуло щонайменше 1038 солдатів російської армії з підрозділів, дислокованих в окупованому Криму. 654 із них, ймовірно, були

[573] ГО «Кримська Правозахисна Група»: Огляд ситуації з дотриманням прав людини й норм міжнародного гуманітарного права в окупованому Криму за 2024 рік https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2025/02/oglyad-za-2024-rik.pdf

[574] Там само

громадянами України. Кількість загиблих може бути більшою, оскільки РФ приховує реальні втрати.

За цей же період підтверджено взяття в полон щонайменше 64 військовослужбовців РФ з окупованого Криму, загалом – 101, більшість з яких, ймовірно, є громадянами України[575].

Для примусу до служби в ЗС РФ окупаційна влада використовує кримінальне переслідування за ухилення від служби згідно зі статтею 328 КК РФ («Ухилення від служби у Збройних силах РФ»). За 2024 рік у судах Криму розглянуто щонайменше 52 справи в цій статті, за якими було винесено 45 обвинувальних вироків.

За весь період окупації Кримського півострова задокументовано щонайменше 554 такі кримінальні справи. Водночас кримінальне покарання не звільняє від проходження служби[576].

Переслідування жителів Кримського півострова в адміністративному порядку

Окупаційна влада продовжила практику переслідування за адміністративною статтею про «публічні дії, спрямовані на дискредитацію російської армії» (стаття 20.3.3. КпАП РФ, застосовується з 4 березня 2022 року).

Адміністративну статтю «дискредитація російської армії» використовують для системних обмежень свободи вираження поглядів у Криму. Склалася практика переслідування за антивоєнні висловлювання, публікації в соцмережах зображення прапора України, спроби називати Крим окупованою територію України, за будь-які негативні вислови щодо представників російської влади та збройних сил РФ, висловлювання на підтримку України, висловлювання своєї думки із засудженням воєнних злочинів, вчинених у зоні бойових дій на території України, намагання називати «спеціальну воєнну операцію» війною та ін.

2024 року зросла кількість кримінальних та адміністративних справ проти кримчан, де підставою для відкриття є публікації проросійського блогера Олександра Таліпова, засновника та координатора інтернет-спільноти під назвою «Кримський СМЕРШ». Учасники спільноти викривають і переслідують тих, хто не підтримує російську владу та війну проти України, публікують персональну інформацію про таких людей, розпалюють ненависть до них, закликають до переслідування їх, подають доноси у ФСБ і МВС РФ.

За 2024 рік щонайменше 436 адміністративних проваджень передано на розгляд до «судів» Криму за ст. 20.3.3. КпАП РФ («дискредитація російської армії»), щодо 413 з них ухвалені рішення окупаційних «судів» про адміністративне покарання (штраф або адміністративний арешт)[577].

За даними ГО «КримSOS» за 2024 рік тільки за статтею про дискредитацію російської армії передано до окупаційних судів і винесено вироки більш як у 1100 справах[578].

[575] Представництво Президента України в АР Крим: ситуація в окупованому Криму: тенденції та ключові аспекти 2024 року https://ppu.gov.ua/press-center/sytuatsiia-v-okupovanomu-krymu-tendentsii-ta-kliuchovi-aspekty-2024-roku/

[576] ГО «Кримська Правозахисна Група»: Огляд ситуації з дотриманням прав людини й норм міжнародного гуманітарного права в окупованому Криму за 2024 рік https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2025/02/oglyad-za-2024-rik.pdf

[577] Там само

[578] ГО «КримSOS»: Зростання репресій у Криму: підсумки 2024 року та можливі виклики 2025-го https://krymsos.com/zrostannya-represij-u-krymu-pidsumky-2024-roku-ta-mozhlyvi-vyklyky-2025-go

ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з Вінницької області надійшло **4928** звернень та **5635** повідомлень про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **2738**, соціальні права – **1063**, економічні права – **876**, права дитини – **251** повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення громадян	1600	3116	4928
Повідомлення про порушення прав	1917	3835	5635

Моніторингові візити команди Представництва

2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини у Вінницькій області здійснила **115** моніторингових відвідувань і **6** безвиїзних моніторингів за різними напрямами забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Зокрема за напрямом дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено **9** моніторингових відвідувань. Серед них **1** позапланове відвідування для перевірки фактів, викладених у зверненнях громадян.

За напрямом захисту прав дитини 2024 року здійснено **5** моніторингових візитів. Увагу було зосереджено на питаннях дотримання прав дітей-сиріт, дітей, які позбавлені батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах і вилучених у батьків, підкинутих чи знайдених дітей.

Для визначення рівня забезпечення рівних прав і свобод, зокрема доступності об’єктів соціальної інфраструктури у Вінницькій області, команда Представництва здійснила **6** моніторингових відвідувань закладів охорони здоров’я Вінниці та Вінницької області, де було проаналізовано доступність для маломобільних груп населення.

Важливий напрям роботи на регіональному рівні у Вінницькій області – робота у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. 2024 року команда Представництва здійснила **69** моніторингових візитів у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, зокрема відвідано **58** місць тимчасового проживання, окрім цього здійснено **5** моніторингових візитів до освітніх центрів «Крим – Україна», «Донбас – Україна».

У сфері захисту інформаційних прав команда Представництва здійснила **6** безвиїзних моніторингів, предметом яких стали моніторинг дотримання права на звернення та доступ до публічної інформації, захист персональних даних.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності щодо захисту прав і свобод людини та громадянина в місцях несвободи Представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Вінницькій області ініціювало і здійснило **4** інформаційних заходи в місцях несвободи Вінниці та області для більш як **300** осіб, які відбувають покарання. Команда Представництва також організувала **32** просвітницьких заходи із залученням громадськості. З них **21** інформаційний захід здійснено для працівників органів місцевого самоврядування та державної влади, жителів громад щодо забезпечення дотримання інформаційних прав; **74** просвітницьких заходи – для внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового проживання.

Основні проблеми, з якими працювала команда регіонального Представництва у Вінницькій області

- захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин;
- захист прав дитини;
- дотримання прав людини в місцях несвободи;
- захист інформаційних прав громадян.

(а) Захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин

З Вінницької області систематично надходили письмові та усні звернення громадян України щодо незаконних дій працівників ТЦК та СП під час перевірки військово-облікових документів, недопуску адвокатів до приміщень ТЦК та СП для забезпечення права на захист.

Системне порушення працівниками ТЦК та СП – порушення прав військовозобов'язаних на відстрочку, порушення порядку мобілізаційних заходів, ненадання відповіді на звернення або відмова від прийняття звернення.

Громадянин А. звернувся до представництва Уповноваженого щодо порушення працівниками ТЦК та СП його конституційних прав. Зокрема працівники ТЦК та СП відмовляли заявнику у прийнятті пакета документів для розгляду та надалі у видачі документів, що підтверджують відстрочку від призову на військову службу. Відмову мотивували рішенням виконавчого комітету Вінницької міської ради «Про організацію прийому заяв військовозобов'язаних для надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період», водночас ТЦК та СП делегували свої повноваження щодо надсилання пакета документів у ЦНАП.

Представництво у Вінницькій області надіслало лист до ТЦК та СП із роз'ясненням ієрархії нормативно-правових актів, зокрема: рішення виконкому Вінницької міської ради не скасовує постанову Кабінету Міністрів України від 16.06.2024 за № 560 «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період», а лише є альтернативнив варіантом подачі заяви щодо

відстрочки для призову на військову службу до Центру надання адміністративних послуг «Прозорий офіс» або до його територіальних відділень задля сприяння у розвантаженні ТЦК та СП.

Листом ТЦК та СП повідомлено, що будь-яких порушень щодо відмови у прийнятті документів у громадянина А. не вбачається, а тому підстави для повторного розгляду відсутні.

Вінницьке представництво повторно направило листи до ТЦК та СП з роз'ясненням ієрархії нормативно-правових актів; акцентовано увагу, що Постанова 560 має вищу юридичну силу, аніж рішення виконавчого комітету Вінницької міської ради від 13.06.2024 № 1483, окрім цього наголошено, що делегування повноважень не скасовує обов'язок працівників ТЦК та СП приймати заяви щодо відстрочки від призову на військову службу, що прямо передбачено Постановою 560.

Працівники ТЦК та СП повторно відмовили Секретаріату Уповноваженого у прийнятті документів у громадянина А. та наголосили, що порушень під час розгляду цих листів не виявлено, окрім цього запропоновано звернутися до Центру надання адміністративних послуг «Прозорий офіс» або до його територіальних відділень задля подачі пакета документів для отримання відстрочки від призову на військову службу.

Уповноважений до Міністерства оборони України направив листа для перевірки Вінницького ОМТЦК та СП на належність виконання норм законодавства, порушення права заявника на своєчасне отримання відповідей на запити, порушення Постанови № 560, довільне (суб'єктивне) тлумачення законодавства, ігнорування офіційних позицій уповноважених суб'єктів і незнання законодавства, які надалі порушують конституційні права і свободи людини та громадянина.

Листом Міністерства оборони України повідомлено про прийняття документів у громадянина А., надання йому відстрочки від призову на військову службу та здійснення роз'яснювальної роботи з працівниками Вінницького ОМТЦК та СП.

(b) Захист прав дитини

У рамках моніторингу дотримання прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, представництво відвідало стаціонарні лікувальні заклади та перинатальні центри. Для реалізації функції парламентського контролю за дотриманням прав дитини працівники регіонального Представництва також відвідали служби у справах дітей територіальних громад Вінницької області.

Встановлено, що Служби у справах дітей не вживають заходів щодо забезпечення житлових/майнових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, що є порушенням пункту 61 постанови Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»; не здійснюють належного ведення та виконання Індивідуальних планів соціального захисту дитини; зафіксовано невідповідність у Службах працівників у співвідношенні до кількості дитячого населення; здебільшого у Службах області на їхніх офіційних веб-сайтах не оприлюднено інформації щодо організації прийому громадян службами, режиму їхньої роботи, контактних номерів телефону.

У закладах відсутні інформаційні стенди, які містили б відомості про права дітей, контакти гарячих ліній організацій, установ, незалежного психолога та юриста, до яких можна звернутися в разі потреби й поскаржитися на неприйнятні умови, дії посадових осіб, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Під час моніторингу однієї зі Служб у справах дітей області моніторингова група виявила низку порушень. Зокрема моніторинговій групі не були пред'явлено протоколів засідань міждисциплінарної команди та відповідно аналізу інформації про дитину, її сім'ю, складні життєві обставини, в яких вона перебуває, результатів оцінювання потреб дитини та її сім'ї у соціальних послугах, здатності батьків здійснювати догляд і виховання дитини, рівня виконання ними батьківських обов'язків; комісія з питань захисту прав дитини не розглядає та не затверджує індивідуальні плани дітей; особові справи дітей не містили жодного індивідуального плану на 2024 рік; наявні журнали та книги у вигляді прошитих зошитів із саморобними наліпками назв граф; на день моніторингового візиту відсутні щомісячні та квартальні плани роботи служби з початку 2024 року.

Для усунення виявлених порушень представництво направило відповідні листи-реагування. За результатами ССД заведено облікові журнали та книги відповідно до постанов Кабінету Міністрів України, забезпечено роботу Міждисциплінарної команди, забезпечено внесення вчасних, відповідних і повних записів облікових журналів і книг, розглянуто всі особові справи дітей, які перебувають на обліку, та увідповіднено їх законодавчим вимогам, створено щоквартальні та щомісячні плани ССД на 2024 рік.

(c) Дотримання прав людини в місцях несвободи

Під час відвідувань Відділень надання соціальних послуг стаціонарного догляду в умовах цілодобового проживання виявлено систематичні порушення прав підопічних. Зокрема порушення прав підопічних на охорону здоров'я та медичну допомогу; права на захист від катувань, жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; права на свободу та особисту недоторканність; порушення права на достатній життєвий рівень; порушення права володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю.

У березні 2024 року працівники Вінницького представництва Уповноваженого відвідали Яришівський психоневрологічний будинок-інтернат. Під час візиту виявлено порушення прав підопічних на гідні та безпечні умови перебування, зокрема частина ліжок з панцирною сіткою застарілі, невідповідність вимогам ДБН «Будинки і споруди. Інклюзивність будівель і споруд». Крім того, моніторингова група виявила підопічного зі збільшеними розмірами лівої нижньої кінцівки, який потребував негайної госпіталізації. Під час спілкування підопічний скаржився на постійний біль і важкість під час пересування, відсутність належного знеболення та лікування. З'ясовано, що в інтернаті в період з 2022 до 2024 року померло 27 осіб. У більшості померлих було виявлено ішемічну хворобу серця.

За результатами відвідування направлено подання Уповноваженого Міністерству соціальної політики України, Національній соціальній сервісній службі України, Вінницькій обласній військовій адміністрації, Вінницькій обласній раді, Яришівському психоневрологічному будинку-інтернату з вимогами забезпечити реалізацію прав підопічних інтернату на якісну медичну допомогу; забезпечити гемолітичний контроль відповідно до наказу МОЗ України від 08.08.1995 № 147; забезпечити щорічний поглиблений профілактичний огляд підопічних, для цього укласти Договір із локальною лікарнею; забезпечити належне ведення журналу фіксації тілесних ушкоджень, травм та ін.; забезпечити своєчасне виявлення, діагностику та лікування соматичних захворювань у підопічних; поліпшити житлові умови перебування підопічних відповідно до вимог чинного законодавства.

Рекомендації було опрацьовано, за повідомленнями Вінницької ОВА та керівника Яришівського психоневрологічного будинку-інтернату всі рекомендацій виконано.

(d) Захист інформаційних прав громадян

Актуальним залишається питання порушення органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями інформаційних прав в умовах воєнного стану. Серед типових порушень: неправомірне обмеження доступу до інформації або ненадання відповідей на запити на інформацію, а також відсутність на сайтах обов'язкових для оприлюднення даних.

Упродовж 2024 року команда Представництва здійснила два моніторинги веб-сайтів органів державної влади, територіальних громад щодо дотримання права громадян на звернення та доступу до інформації. Системного характеру набули такі порушення: часткова або повна відсутність інформації в публічному доступі на сайтах щодо прийнятих рішень, нормативно-правових актів, розміщення неактуальних або недіючих способів зв'язку та звернення до структурних підрозділів, відсутність на веб-сайтах звітності щодо задоволення запитів на публічну інформацію, не зазначення порядку особистого прийому громадян посадовими особами та ін.

До Уповноваженого звернувся громадянин Б. щодо порушення посадовими особами Головного управління Національної поліції у Вінницькій області вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації», а саме запитувану заявником інформацію надано не в повному обсязі. До Вінницького ГУНП було надіслано відповідні листи з роз'ясненнями положень Закону України «Про доступ до публічної інформації» та вимогою повторно розглянути інформаційний запит заявника. Своєю чергою посадові особи Вінницького ГУНП

врахували надані роз'яснення та повторно розглянули запит заявника на доступ до публічної інформації з дотриманням вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації». У результаті право заявника на інформацію було відновлено.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Вінницькій обласній державній адміністрації:

забезпечити оприлюднення на офіційних веб-сайтах інформації, передбаченої Законом України «Про доступ до публічної інформації», та графіків особистого прийому громадян.

Органам місцевого самоврядування:

забезпечити оприлюднення на офіційних веб-сайтах інформації, передбаченої Законом України «Про доступ до публічної інформації», та графіків особистого прийому громадян;

вжити заходів щодо заповнення вакантних посад фахівців із соціальної роботи у відповідних закладах, установах, які здійснюють соціальну роботу, надають соціальні послуги вразливим групам населення області, та заповнення вакантних посад у службах у справах дітей області, де вони не заповнені, відповідно до вимог статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей».

ВОЛИНСЬКА ОБЛАСТЬ

Загальна кількість звернень, які надійшли до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з Волинської області за період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року, – **2826** звернень і **3087** повідомлень про порушення прав людини і громадянина.

Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **2119**, соціальні права – **243**, економічні права – **145**, права дитини – **75** повідомлень.

Кількість	**2022 рік**	**2023 рік**	**2024 рік**
Звернення громадян	581	1578	2826
Повідомлення про порушення прав	795	1868	3087

Моніторингові візити команди Представництва

2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Волинській області здійснила **156** моніторингових відвідувань і **25** безвиїзних

моніторингів за різними напрямами забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Зокрема за напрямом реалізації функцій національного превентивного механізму та дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено **22** моніторингових відвідування.

У зв'язку з великою кількістю звернень про порушення прав громадян під час мобілізаційних заходів Представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Волинській області здійснило **2** позапланові моніторинги дотримання прав під час призову на військову службу у процесі мобілізації.

За напрямом захисту прав дитини 2024 року здійснено **47** моніторингових візитів. Серед них **7** позапланових відвідувань закладів та установ для перевірки фактів, викладених у зверненнях громадян і під час моніторингу ЗМІ.

Для визначення рівня забезпечення рівних прав і свобод, зокрема доступності об'єктів соціальної інфраструктури у Волинській області, команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Волинській області здійснила **2** моніторингових відвідувань закладів охорони здоров'я Луцька щодо аналізування доступності для маломобільних груп населення.

Важливий напрям роботи на регіональному рівні у Волинській області – робота у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. 2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Волинській області здійснила **50** моніторингових візитів у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, і **2** моніторингових візити до освітніх центрів «Крим – Україна», «Донбас – Україна».

У сфері захисту інформаційних прав команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Волинській області здійснила **19** безвиїзних моніторингів, предметом яких стали моніторинг дотримання права на звернення та доступ до публічної інформації, та **4** моніторинги дотримання законодавства про захист персональних даних.

За зверненнями громадян команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Волинській області здійснила **7** моніторингових спостережень судових засідань щодо дотримання процесуальних прав учасників судового процесу.

Просвітницькі заходи

Команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини у Волинській області здійснила виїзні прийоми громадян для мешканців 140 населених пунктів Волинської області; 47 просвітницьких заходів для внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового проживання; 15 інформаційних заходів для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування; 7 інформаційних заходів у місцях несвободи Волинської області.

Крім цього, команда Представництва взяла участь у 10 зустрічах із родинами військовополонених і зниклих безвісти, які було організовано в різних населених пунктах Волинської області Координаційним штабом з питань поводження з військовополоненими спільно з Уповноваженим з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, Державним науково-дослідним експертно-криміналістичним центром МВС України, представниками правоохоронних органів, військових формувань, пенсійного фонду та ветеранської політики і

соціального захисту. У зустрічах взяло участь близько 1000 осіб з-поміж родин військовополонених і зниклих безвісти військовослужбовців.

Актуальні напрями роботи Представництва Уповноваженого у Волинській області

На території Волинської області продовжує працювати гуманітарний перехід (пункт пропуску) Доманове (Мокрани), через який в Україну повернулося 4225 осіб за 2024 рік, 3900 осіб з них – це громадяни, повернуті з ТОТ. Майже з усіма повернутими з ТОТ відбулися опитування щодо виявлення фактів порушень прав і свобод на окупованих територіях.

Основні питання, з якими працювала команда регіонального Представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Волинській області:

- дотримання прав під час призову на військову службу в процесі мобілізації та забезпечення права на професійну правничу допомогу;
- реалізація права на доступ до публічної інформації;
- захист прав дітей;
- захист прав постраждалих внаслідок збройної агресії;
- дотримання рівних прав і свобод.

(а) Дотримання прав під час призову на військову службу в процесі мобілізації та забезпечення права на професійну правничу допомогу

Упродовж року команда Представництва у Волинській області розглядала письмові та усні звернення громадян України, зокрема адвокатів України, щодо незаконних дій працівників ТЦК та СП. Так, заявники скаржилися на: порушення процедури вручення повісток працівниками ТЦК та СП, що часто відбувалося без супроводу працівників поліції або з випадками бездіяльності представників поліції в разі застосування фізичної сили працівниками ТЦК та СП; фізичний і психологічний тиск на осіб, яким вручають повістки, інколи із застосуванням спеціальних засобів; підробку висновків ВЛК; повторне направлення Волинським обласним ТЦК та СП на проходження ВЛК без законних підстав з чинними документами та пройденим ВЛК, що має юридичну силу. Крім того, скарги стосувалися порушення права на професійну правничу допомогу.

У соціальних мережах на офіційній сторінці у Facebook Волинського обласного ТЦК та СП з'явилася повідомлення такого змісту: «Адвокати не повинні втручатися в процес мобілізації».

«Процес мобілізації та проходження ВЛК є чітко регламентованими процедурами, що визначаються законодавством України. Ці процедури мають на меті забезпечити безпеку та ефективність комплектування Збройних Сил України, враховуючи як права військовозобов'язаних, так і потреби оборони держави. Адвокати не повинні втручатися у ці процеси», – заявили у Волинському обласному ТЦК та СП.

Представництво Уповноваженого у Волинській області зустрілося з керівництвом Волинського обласного ТЦК та СП, скерувало листи до Волинського обласного ТЦК та СП та Міністерства оборони України з роз'ясненнями про недопущення порушень прав громадян, зокрема і військовозобов'язаних, на професійну правничу допомогу. За

результатами вжитих заходів на території Волинського ОТЦК та СП облаштовано кімнату побачень адвоката з клієнтом.

Одна з найбільш поширених підстав звернень громадян до Представництва Уповноваженого у Волинській області – порушення їхніх прав під час мобілізаційних заходів. Громадяни повідомляють про випадки неналежного інформування, неправомірного затримання або примусової мобілізації. Для перевірки викладених у скаргах фактів Представництво Уповноваженого здійснило візити до Волинських ТЦК та СП для оцінки ситуації, отримання офіційних пояснень і контролю за дотриманням законодавства. Проте на практиці траплялися випадки, коли представнику відмовляли в допуску до установ, що ускладнювало перевірку звернень громадян і захист їхніх прав.

До Уповноваженого надійшла скарга громадянки В. на дії працівників Волинського ОТЦК та СП та Луцького МТЦК та СП в інтересах чоловіка щодо отримання ним травм та ушкоджень через конфлікт з працівниками ТЦК, внаслідок якого, зі слів дружини, його викрали працівники ТЦК та СП з Ковельської лікарні і доставили до Волинського ОТЦК та СП у Луцьк. Ситуація набула розголосу в медійному просторі. Представництво Уповноваженого у Волинській області здійснило моніторинговий візит до Волинського ОТЦК та СП для з'ясування всіх обставин, викладених у скарзі, та підтвердження або спростування факту побиття та викрадення чоловіка заявниці.

Працівники Волинського обласного та Луцького міського ТЦК та СП не допустили представника Уповноваженого до чоловіка заявниці та чинили перешкоди у намаганні поспілкуватися з імовірним потерпілим.

За реагуванням Уповноваженого ГУНП у Волинській області відкрито кримінальне провадження за статтею 344 Кримінального кодексу України (втручання у діяльність державного діяча, вчинене особою з використанням свого службового становища). Кримінальне провадження перебуває на стадії досудового розслідування.

(b) Реалізація права на доступ до публічної інформації

2024 року працівники регіонального представництва у Волинській області здійснили **19** безвиїзних моніторингів сайтів територіальних громад з дотримання інформаційних прав щодо оприлюднення публічної інформації. Найчастіші порушення: часткова або повна відсутність інформації в публічному доступі на сайтах щодо прийнятих рішень, нормативно-правових актів, розміщення неактуальних або недіючих способів зв'язку та звернення до структурних підрозділів, відсутність на веб-сайтах звітності щодо задоволення запитів на публічну інформацію, відсутність порядку особистого прийому громадян посадовими особами та ін.

Працівники Секретаріату Уповноваженого здійснили моніторинг веб-сайту Доросинівської територіальної громади Волинської області, під час якого виявили низку порушень законодавства про доступ до публічної інформації. За результатами моніторингу голові Доросинівської сільської ради направлено звіт і надано рекомендації для усунення порушень. Однак ці рекомендації та роз'яснення голова Доросинівської сільської ради не виконав.

З огляду на наявні порушення складено протокол за статтею 188-40 КУпАП, а саме: невиконання законних вимог Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. За результатами судового розгляду адмінпротоколу постановою Рожищенського районного суду Волинської області від 23.12.2024 Доросинівського сільського голову визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 188-40 КУпАП, та застосовано адміністративне стягнення у вигляді штрафу.

Актуальною також залишається проблема ненадання органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями відповіді на запит на інформацію та відсутність на сайтах інформації, обов'язковість оприлюднення якої передбачено Законом України «Про доступ до публічної інформації».

До Уповноваженого звернулася громадянка щодо ненадання однією із сільських рад Луцького району Волинської області відповіді на запит на доступ до публічної інформації. Представник Уповноваженого надіслав до ради відповідні листи з проханнями повторно розглянути інформаційний запит заявниці. Всі листи представника Уповноваженого у Волинській області було залишено без відповіді.

За результатами розгляду звернення працівники Секретаріату Уповноваженого склали протокол про адміністративне правопорушення за частиною 2 статті 212-3 КУпАП стосовно голови ради. Відповідно до рішення Рожищенського районного суду Волинської області голову сільської ради визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 212-3 КУпАП, і застосовано адміністративне стягнення у вигляді штрафу.

(c) Захист прав дітей

У рамках моніторингу дотримання прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, здійснено **47** моніторингових візитів.

Під час таких візитів особливу увагу приділяли конфіденційному спілкуванню з дітьми, оскільки саме в такому форматі діти почуваються більш відкритими та готовими розповісти про свої проблеми. Зокрема у процесі конфіденційного спілкування можуть стати відомими випадки фізичного чи психологічного насильства стосовно дітей, які з різних причин не були належним чином зафіксовані або розглянуті компетентними органами. Діти можуть повідомляти про неналежні умови виховання та догляду, що включають недбале ставлення з боку батьків чи опікунів, нехтування базовими потребами, відсутність якісного медичного обслуговування, належного харчування та освіти. Такі проблеми, попри їхню гостроту, відповідні служби часто ігнорують або розглядають формально, без реальних заходів реагування.

Під час моніторингового візиту до дитячого відділення КП «Волинська обласна психіатрична лікарня м. Луцька» Волинської обласної ради виявлено дитину, зі слів якої під час конфіденційного спілкування з представником Уповноваженого у Волинській області стало відомо, що стосовно неї систематично вчиняють домашнє психологічне та фізичне насильство батько та його співмешканка.

За результатами моніторингового візиту було складено звіт та направлено листи реагування до ГУНП у Волинській області, Служб у справах дітей Волинської обласної державної адміністрації та Ковельської міської ради. За результатами розгляду листів рішенням Турійського районного суду Волинської області позбавлено батьківських прав батька стосовно потерпілої дівчинки та прийнято рішення про стягнення аліментів на особистий рахунок дитини.

Регіональне представництво Уповноваженого у Волинській області на постійній основі здійснює моніторинг ЗМІ та соціальних мереж для своєчасного виявлення випадків порушення прав дітей, запобігання фізичному, психологічному чи сексуальному насильству, булінгу та ін.

Під час моніторингу ЗМІ стало відомо про ймовірне розбещення учнів вчителем Цуманського ліцею Цуманської селищної ради Волинської області. Представництво Уповноваженого здійснило позаплановий цільовий моніторинг до ліцею, під час якого з'ясувалося, що керівництво ліцею не здійснило службового розслідування та заклад освіти не вжив належних заходів реагування на ймовірний факт вчинення вчителем дій сексуального характеру стосовно учнів.

За реагуванням Уповноваженого керівнику закладу оголошено догану, здійснено службову перевірку та відсторонено вчителя від роботи. За цим фактом відкрито кримінальне провадження та скеровано обвинувальний акт до суду.

2024 року відбулося **9** візитів до служб у справах дітей Волинської області, за результатами яких виявлено системне порушення – часто ігнорують невідповідність штатної чисельності працівників вимогам статті 4 Закону України № 609-V від 07 лютого 2007 року «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей».

За результатами моніторингового візиту до Служби у справах дітей Ковельської міської ради виявлено невідповідність штатної чисельності працівників вимогам Закону та складено звіт із рекомендаціями щодо усунення зазначеного порушення.

Ковельська міська рада виконала рекомендації та збільшила штатну чисельність Служби у справах дітей відповідно до вимог, передбачених нормами чинного законодавства. Затверджено також нове Положення про Службу у справах дітей, яке регламентує основні напрями діяльності служби, її повноваження та організаційні засади роботи, що сприятиме підвищенню її ефективності та прозорості.

(d) Захист прав постраждалих внаслідок збройної агресії

У Волинській області на 31.12.2024 зареєстровано 43124 ВПО. За інформацією Єдиної інформаційної бази ВПО, з них: 31 313 сімей, 17 293 – чоловіки, 25 831 – жінки, 11 272 – діти

до 18 років, 2273 – особи з інвалідністю, 6681 – пенсіонер, 88 – багатодітних сімей, 19 – батьків-одинаків.

Основні питання, з якими звертаються ВПО до Представництва Уповноваженого: неналежні умови проживання, недостатність меблів, побутової техніки та ін.

До Уповноваженого звернулася громадянка Л. щодо порушення прав ВПО на гідні умови проживання в МТП на базі гуртожитку педагогічного коледжу ім. А. Кримського у Володимирі Волинської області.

Регіональне представництво Уповноваженого у Волинській області здійснило цільовий моніторинговий візит до МТП, під час якого було виявлено низку проблем, серед яких – протікання покрівлі гуртожитку, що призвело до виникнення плісняви на стінах у кімнатах на 9 поверсі гуртожитку, де проживають ВПО.

За результатами реагування Уповноваженого керівництво МТП розробило проєктно-кошторисну документацію на ремонтні роботи у цьому МТП на суму 3 млн грн і подало на затвердження сесії Волинської обласної ради.

(е) Дотримання рівних прав і свобод

Команда Представництва у Волинській області активно працює над забезпеченням інклюзивності в суспільному житті, зокрема через взаємодію з місцевими органами влади, для створення безбар'єрного середовища, контролю за виконанням державних програм і міжнародних стандартів доступності. У регіоні існує системна проблема з облаштуванням пандусами приміщень, призначених для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб. За результатами моніторингових візитів зафіксовано численні проблем, що порушують права людини, зокрема з архітектурною доступністю таких місць, а також відсутністю належно обладнаних санітарних приміщень для осіб з інвалідністю.

За результатами моніторингу дотримання прав внутрішньо переміщених осіб у МТП на базі гуртожитку Луцького педагогічного коледжу представник Уповноваженого у Волинській області виявив порушення прав ВПО на доступність. Волинській обласній державній адміністрації надано рекомендації: забезпечити безбар'єрний доступ до приміщення МТП і користування об'єктами санітарії та гігієни встановленням спеціальних пристосувань для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, які проживають у МТП.

За реагуванням представника Уповноваженого у Волинській області надані рекомендації виконано: на вході до гуртожитку встановлено пандус для забезпечення безбар'єрного доступу маломобільних осіб до приміщення МТП. Санітарно-гігієнічні приміщення на першому поверсі гуртожитку відремонтовано та пристосовано для безбар'єрного доступу до них маломобільних осіб з-поміж внутрішньо переміщених осіб.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Волинській обласній військовій адміністрації:

увідповіднити умови проживання внутрішньо переміщених осіб у МТП Порядку функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 вересня 2023 р. № 930;

забезпечити доступність до місць тимчасового проживання осіб з інвалідністю.

Органам місцевого самоврядування:

оприлюднити на офіційних веб-сайтах територіальних громад Волинської області інформацію, передбачену законами України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян»;

увідповіднити штатну чисельність працівників служб у справах дітей територіальних громад Волинської області кількості дітей у територіальних громадах відповідно до вимог статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» та статті 12 Закону України від 13.01.2005 № 2342-IV «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»;

посилити контроль за дотриманням прав дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Дніпропетровській області надійшло **10 777** звернень і **12 032** повідомлення про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **7279**, соціальні права – **1253**, економічні права – **726**, права дитини – **315**, особисті права – **260**, політичні права – **10 повідомлень**.

Кількість	**2022 рік**	**2023 рік**	**2024 рік**
Звернення громадян	3332	8517	10 777
Повідомлення про порушення прав	4293	10 202	12 032

Моніторингові візити команди Представництва

Упродовж 2024 року регіональне представництво Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Дніпропетровській області здійснило **207** моніторингових візитів.

За напрямом реалізації функцій національного превентивного механізму та дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено **34** моніторингових відвідування.

Здійснено **113** візитів для моніторингу питання дотримання прав внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового проживання на відповідність нормам, визначеним Порядком функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» та **16** моніторингових візитів до освітніх центрів «Крим – Україна», «Донбас – Україна».

За напрямом захисту прав дитини, зокрема дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах і вилучених у батьків, підкинутих чи знайдених дітей, на належний захист державою; на виховання в сім'ї, на безпеку, на гідні умови проживання, на забезпечення житлових і майнових прав, на доступ до якісних медичних послуг, на доступ до освіти 2024 року здійснено **34** моніторингових візити.

Просвітницькі заходи, зустрічі, комунікація з громадами регіону

Регіональне представництво Уповноваженого в Дніпропетровській області впродовж 2024 року здійснило **58** просвітницьких заходів для **1800** внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового проживання; **6** просвітницьких заходів для підвищення кваліфікації **150** працівників правоохоронних органів області, **12** інформаційних заходів для **160** працівників органів державної влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення дотримання інформаційних прав громадян.

Основні напрями роботи представництва Уповноваженого в Дніпропетровській області

Географічне розташування обумовлює серед інших причин кількість і складність гуманітарних і воєнних викликів у Дніпропетровській області, враховуючи наслідки збройної агресії РФ: систематичні обстріли агресором, суттєве руйнування інфраструктури, наближення лінії фронту.

За офіційною інформацією Головного управління ДСНС в Дніпропетровській області, внаслідок ворожих обстрілів на території Дніпропетровської області впродовж 2024 року: зруйновано – більш як **160** будівель, споруд і комунікацій, пошкоджено – більш як **7820** будівель, споруд і комунікацій, загинуло – **133** особи, з них **7** дітей; травмовано – **1066** осіб, з них **82** дитини.

В області розгорнуто та функціонують **5** пунктів евакуації для приймання, ведення обліку евакуйованого населення та відправлення їх до місць постійного (тимчасового) розміщення у безпечних регіонах. Два пункти транзитні, що забезпечують реєстрацію громадян, формують реєстр на відправку в безпечні області України, надають соціальну та гуманітарну допомогу.

Основні проблеми, з якими працювало регіональне представництво Уповноваженого в Дніпропетровській області:

- захист прав дітей;
- захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин;
- захист прав внутрішньо переміщених осіб і забезпечення умов їхнього проживання;
- захист інформаційних прав громадян.

(а) Захист прав дітей

У межах моніторингу дотримання прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, упродовж 2024 року здійснено моніторингові візити: служби у справах дітей – **17**, центри надання соціальних послуг – **1**, загальноосвітні навчальні заклади, зокрема ті, де навчаються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, – **11**, центри соціально-психологічної реабілітації дітей – **2**, малі групові будинки – **1**, установи виконання покарань – **2**.

Під час моніторингових візитів до служб у справах дітей виявлено порушення прав дітей на належний захист державою; забезпечення житлових і майнових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; на утримання батьками дітей, позбавлених батьківського піклування; виховання в сім'ї.

За результатами візитів до органів місцевого самоврядування виявлено порушення права дітей, які є внутрішньо переміщеними особами, на отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів. Це порушення виникло внаслідок організаційних та адміністративних хиб, а саме – через недостатню кваліфікацію працівників, відсутність певного досвіду, перезавантаження роботою, недостатнє інформування про права дітей, відсутність ініціативи в органі місцевого самоврядування щодо впровадження процедури надання статусу.

Ці проблеми можна частково вирішити поліпшенням інформаційних кампаній, оптимізацією процесів подання документів і полегшення доступу до потрібних послуг.

Під час моніторингового візиту до селищної ради встановлено факти порушення прав дітей, які є внутрішньо переміщеними особами, на отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів.

У порушення вимог постанови Кабінету Міністрів України від 04.05.2017 № 268 «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», служба у справах дітей селищної ради не організувала робіт з прийому, реєстрації та розгляду заяв батьків і законних представників дітей щодо питання отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів.

На момент моніторингового візиту у селищній раді обліковано 145 дітей, які перемістилися із зони бойових дій. Однак жодна дитина відповідного статусу не мала.

*Внаслідок виконання рекомендацій Уповноваженого в селищній раді організовано прийом, реєстрацію та розгляд заяв батьків і законних представників дітей щодо отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів; на кінець 2024 року **13** дітям надано такий статус.*

Крім того, за результатами моніторингових візитів до служб у справах дітей регіону встановлено проблему незабезпечення ведення Єдиного банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, передбачених Порядком ведення Банку даних про дітей, – сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, затвердженого наказом Міністерства соціальної політики від 28.12.2015 № 1256. Це призвело до порушення прав і найкращих інтересів дітей, які перебувають на

обліку в службі у справах дітей, і стало перешкодою для реалізації права громадян на отримання повної та достовірної інформації про дітей, які можуть бути влаштовані у сім'ї громадян.

Під час огляду особових справ дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у службі у справах дітей Чернеччинської сільської ради встановлено відсутність паперових дублікатів обліково-статистичних карток дітей. Причина – незабезпечення ведення Єдиного банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів працівниками служб.

Перевіркою встановлено, що орган місцевого самоврядування з початку 2024 року не відновив службі права доступу до інформаційних ресурсів Єдиного банку даних, у зв'язку з чим служба не забезпечує своєчасне внесення, облік, редагування, пошук, перегляд і використання даних, роздрукування та належне зберігання форм документів.

Уповноваженим рекомендовано забезпечити ведення банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів.

За результатами виконання наданих рекомендацій відновлено ведення Банку даних, відновлено паперові дублікати обліково-статистичних карток дітей відповідно до вимог чинного законодавства.

Під час моніторингового візиту до закладу соціально-психологічної реабілітації встановлено порушення права дітей на освіту щодо забезпечення освітніх послуг відповідно до їхніх освітніх втрат. Діти, перебуваючи у складних життєвих обставинах, без поважних причин не відвідували навчальний заклад.

Візитом до Комунального закладу «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей» Криворізької міської ради виявлено факт порушення права дітей на освіту.

В особових справах дітей відсутня інформація про індивідуальну роботу з дітьми щодо встановлення рівня їхніх освітніх втрат і плану щодо їх подолання. Упродовж останніх двох років і до моменту встановлення цього факту діти не відвідували школу.

До обласної військової адміністрації направлено лист, в якому рекомендовано розробити індивідуальні плани дітей щодо подолання ними освітніх втрат. На засіданні комісії виконкому місцевої ради керівнику закладу рекомендовано забезпечити медико-психологічне обстеження дітей в інклюзивно-ресурсному центрі, отримати висновки та забезпечити виконання індивідуальних планів для подолання освітніх втрат, рекомендовані для реалізації з початком навчального року. За наслідками реагування питання про доступ дітей до якісних освітніх послуг вирішено. Діти навчаються за індивідуальною програмою, відвідують гімназію, вдало долають освітні втрати.

Моніторинг закладу інституційного догляду дітей встановив факт відсутності водопостачання, що унеможливлює дотримання дітьми санітарних норм. Проблема виникла внаслідок недостатнього фінансування, яке призвело до того, що ремонт системи водопостачання відкладено через пріоритетність інших витрат, а також недбалості працівників закладу, які недостатньо приділяють уваги умовам проживання та навчання дітей.

Під час моніторингового візиту до комунального закладу «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей» Криворізької міської ради зафіксовано факт відсутності водопостачання внаслідок несправності системи водопостачання та водовідведення.

Органу місцевого самоврядування рекомендовано відновити систему водопостачання та водовідведення медичного блоку закладу.

За результатами відновлено право дітей, які перебувають у закладі інституційного догляду, на гідні умови проживання, а саме: здійснено ремонтні роботи системи водопостачання та водовідведення у медичному блоці, водопостачання відновлено.

(b) Захист прав ВПО і забезпечення належних умов їхнього проживання

На території Дніпропетровської області функціонує **117** місць тимчасового проживання для внутрішньо переміщених осіб. За даними Дніпропетровської обласної військової адміністрації, на кінець 2024 року кількість внутрішньо переміщених осіб в області становила **451 299** осіб, з них: **264 162** – жінки, **187 137** – чоловіків, **89 751** дитина і **107 328** пенсіонерів.

Ключові проблемні питання, з якими внутрішньо переміщені особи зверталися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, – неналежні умови проживання в місцях тимчасового проживання, відсутність житла, питання працевлаштування та ін.

За 2024 рік здійснено **113** візитів для моніторингу питання дотримання прав внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового проживання та перевірено на відповідність нормам, визначеним Порядком функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб».

За результатами візитів вбачається, що серед основних проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи в МТП, – відсутність укладених договорів на користування приміщеннями місць тимчасового проживання, відсутність правил проживання внутрішньо переміщених осіб у місці тимчасового проживання, невідповідність умов проживання в місцях тимчасового проживання мінімальним стандартам.

У травні 2024 року працівники представництва Уповноваженого в Дніпропетровській області здійснили моніторинг стану дотримання прав людини в місці тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб на базі гуртожитку відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж електрифікації Дніпровського державного аграрно-економічного університету».

Моніторингова група встановила, що у цьому МТП проживають переважно особи похилого віку та діти, наявні незадовільні умови проживання. У кімнатах старі меблі, люди розміщуються на панцирних ліжках, дерев'яні вікна пропускають вологу, на стінах і стелях пліснява та грибок, у деяких кімнатах вікна затягнуто плівкою. Приміщення санвузлів, санітарно-гігієнічних кімнат, душової кімнати на нульовому поверсі перебувають у незадовільному стані. МТП не пристосовано для потреб осіб з інвалідністю.

Для прискорення вирішення цих проблем спільно з Дніпропетровською обласною

військовою адміністрацією додатково здійснено виїзний моніторинг до зазначеного МТП.

За результатами реагування проведено ремонтні роботи санітарно-гігієнічних кімнат, облаштовано душові кімнати, розпочато ремонт кімнат, заміну вікон і забезпечено новими меблями кімнати.

(c) Захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин

Регіональне представництво Уповноваженого в Дніпропетровській області впродовж 2024 року опрацьовувало питання, з якими зверталися військовослужбовці, ветерани та члени їхніх родин.

Здійснювалася спільна робота з представниками Координаційного штабу, Уповноваженим з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, представниками Міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні, органів влади та родинами Захисників і Захисниць, які опинилися в російському полоні або такими, які зникли безвісти за особливих обставин. Відбулося **11** зустрічей із членами родин військовослужбовців Дніпра та територіальних громад Дніпропетровської області для більш як **450** учасників.

Серед основних питань, з якими вони звертаються, – ненадання документів військовими частинами на запит військовослужбовця, ненадання інформації та документів РТЦК та СП.

До Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини звернувся заявник щодо бездіяльності службових осіб однієї з військових частин.

З аналізу звернення вбачається, що заявник не раз звертався до військової частини щодо видачі йому належним чином оформленого речового атестата та довідки про вартість речового майна, що належить до видачі, однак відповіді так і не отримав.

За результатом реагування військовою частиною розглянуто звернення заявника, виписано речовий атестат з урахуванням майна, яке враховано у довідці про вартість речового майна, що підлягає видачі під час звільнення, а також перераховано кошти на банківський рахунок (вартості за неотримане речове майно).

(d) Захист інформаційних прав громадян

Для оцінки дотримання вимог законодавства щодо забезпечення прозорості діяльності органів влади, відкритості інформації та належної комунікації з громадянами регіональне представництво Уповноваженого в Дніпропетровській області впродовж року здійснило 10 моніторингів щодо дотримання права на звернення, права на доступ до публічної інформації та оприлюднення наборів відкритих даних в органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

За результатами перевірок встановлено такі основні порушення: відсутність або недостатня інформативність розміщених матеріалів щодо реалізації права мешканців громади на звернення громадян; обмеженість каналів комунікації для звернень громадян, зокрема відсутність можливості подання усних звернень телефоном; недостатня наповненість офіційних веб-сайтів

інформацією, яка становить суспільний інтерес; відсутність на сайтах органів влади контактних номерів телефонів для попереднього запису на особистий прийом до керівництва; неналежне оформлення інформаційних стендів у приміщеннях органів влади, зокрема відсутність інформації про процедури подання запитів на публічну інформацію; відсутність або неналежне облаштування спеціального місця для роботи запитувачів з документами, що обмежує їхні права на ознайомлення та копіювання інформації.

До Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини звернувся громадянин К. із заявою щодо порушення Ліквідаційною комісією ГУ МВС України у Дніпропетровській області його права на отримання довідки про суми грошового забезпечення під час несення служби в органах МВС України. Ненадання відповіді та неотримання запитуваної інформації позбавляли заявника можливості оформити належні йому пенсійні виплати.

Завдяки реагуванню представника Уповноваженого в Дніпропетровській області заявник отримав потрібні довідки про нараховані суми грошового забезпечення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Дніпропетровській обласній військовій адміністрації:

місця тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб увідповіднити мінімальним стандартам функціонування місць тимчасового проживання, передбачених постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930;

забезпечити організаційну та методичну допомогу службам у справах дітей громад з питань формування, увідповіднення особових справ дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, вимогам чинного законодавства; отримання прав доступу до інформаційних ресурсів Єдиного електронного банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів для накопичення, зберігання, обліку, пошуку та використання даних про дітей, які залишилися без батьківського піклування, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з-поміж них, дітей, які можуть бути усиновлені, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Органам державної влади, місцевого самоврядування:

регулярно оприлюднювати на офіційних веб-сайтах територіальних громад області інформацію, передбачену законами України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян»;

забезпечити розміщення інформації про порядок реалізації права громадян на звернення у доступному форматі на офіційному веб-сайті та в приміщеннях установи. Надати можливість подання усних звернень через телефонну мережу з обов'язковим фіксуванням таких звернень;

оприлюднити на офіційному веб-сайті інформацію, що становить суспільний інтерес, зокрема відомості про порядок подання запитів на інформацію, процедуру оскарження рішень, дій чи бездіяльності, інформацію про вакансії та умови конкурсу, а також місця, де можна отримати потрібні форми і бланки;

забезпечити виконання вимог щодо оприлюднення відкритих даних на відповідних державних веб-порталах, включаючи інформацію про використання публічних коштів;

забезпечити наповнення інформаційного стенду актуальними матеріалами про порядок прийому та подання запитів на публічну інформацію;

визначити та облаштувати спеціальне місце для роботи запитувачів із документами та їх копіями, забезпечивши можливість ознайомлення, виписок, фотографування, копіювання, сканування та збереження інформації на будь-які носії.

Службам у справах дітей територіальних громад, обласної/районних/міських/селищних/сільських військових адміністрацій:

належно і своєчасно вносити інформацію до Єдиного банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів;

забезпечувати житлові та майнові права й інтереси дітей та осіб з-поміж дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;

забезпечувати впорядкування особових справ відповідно до Порядку ведення особової справи дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, затвердженого наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 18.11.2008 року № 459;

розробляти, виконувати, систематично переглядати і корегувати індивідуальні плани соціального захисту із забезпечення відповідності запланованих заходів інтересам дитини, а також індивідуального плану надання соціальних послуг, зокрема плану соціального супроводу сім'ї дитини;

організувати виконання органом опіки і піклування Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 р. № 268.

ДОНЕЦЬКА ТА ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТІ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з Донецької області надійшло **1805** звернень і **2002** повідомлення про порушення прав людини. З Луганської області надійшло **101** звернення та **127** повідомлень про порушення прав людини. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **1008**, соціальні права – **455**, економічні права – **173**, особисті права – **80**, права дитини – **63** повідомлення.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення/повідомлення громадян Донецької області	2230 / 2521	1901/2194	1805/2002

Звернення/повідомлення громадян Луганської області	407/467	115/145	101/127

Моніторингові візити команди Представництва

За 2024 рік регіональне представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Донецькій і Луганській областях здійснило **15** моніторингових візитів і відвідувань безпосередньо на території Донецької області, з яких:

- 5 – у сфері дотримання прав ВПО;
- 5 – у рамках реалізації національного превентивного механізму;
- 1 – здійснення контролю за дотриманням належного медичного забезпечення та забезпечення доступності в закладах охорони здоров'я Міністерства охорони здоров'я України;
- 3 – щодо стану забезпечення доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення органів державної влади України;
- 1 – моніторинг судового засідання.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності щодо захисту прав і свобод людини та громадянина команда представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Донецькій і Луганській областях здійснили **7** просвітницьких заходів із залученням громадськості, здобувачів вищої освіти, науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів, працівників органів місцевого самоврядування, державної влади, жителів громад, військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх сімей.

Крім цього, 2024 року представник Уповноваженого взяв участь у **2** зустрічах із членами родин військовополонених з більш як з 30 членів їхніх родин. Водночас активним масовим інформаційним і просвітницьким заходам перешкоджає наявна безпекова обстановка, яка склалася в межах Донецької та Луганської областей.

Актуальні напрями роботи Представництва Уповноваженого в Донецькій і Луганській областях

Особливості та труднощі роботи в регіоні зумовлені гуманітарними та воєнними викликами у Донецькій і Луганській областях, ураховуючи наслідки збройної агресії Російської Федерації: систематичні обстріли агресором, інтенсивні бойові дії на більшій частині Донецької області, тривала окупація 36 громад (з них 31 – повністю, 5 – частково) Донецької області та майже всієї території Луганської області. Під контролем України перебуває лише 16 населених пунктів Луганської області. Більш як 65% Донецької та більш як 95% Луганської областей окуповано російським агресором. Ці, а також інші чинники обумовлюють системні порушення прав людини і громадянина, протидія та запобігання яким потребують від влади і громадянського суспільства консолідації та пошуку нових рішень і підходів.

Основні проблеми, з якими працювала команда регіонального Представництва Уповноваженого у Донецькій і Луганській областях:

- захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин;
- захист прав постраждалих від російської агресії, включаючи внутрішньо переміщених осіб та осіб, які виїхали з ТОТ України;
- захист прав дітей;
- захист соціальних та економічних прав;
- проблемні питання національного превентивного механізму;
- захист прав на доступ до публічної інформації та права на звернення.

(a) Захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин

Після 2022 року кількість військовослужбовців у Силах оборони України суттєво зросла. Велика частина з них виконує службові обов'язки саме в Донецькій і Луганській областях, які з 2014 року залишаються одними з найбільш активних напрямків бойових дій. У зв'язку із цим питання дотримання прав і соціальних гарантій військовослужбовців набуло особливої актуальності. Захист їхніх соціальних гарантій, належне медичне забезпечення, доступ до освіти та прозорі процедури звільнення з військової служби – усе це потрібно забезпечувати на належному рівні.

Представництво Уповноваженого у Донецькій і Луганській областях отримало звернення від громадянина Є., ветерана російсько-української війни, який також має статус ВПО, щодо обмеження його прав на отримання освіти, а саме відмові в наданні ваучера на безоплатну освіту через відсутність однієї з довідок.

У рамках відновлення права військовослужбовця представник Уповноваженого поспілкувався з Донецьким обласним центром зайнятості для встановлення правових підстав щодо відмови в наданні ваучера на освіту цій особі.

За результатами вжитих заходів право заявника було відновлено, всі документи с отримання безоплатної освіти та своєчасного отримання ваучера, надано.

Для реагування на проблемні питання ветеранів і членів їхніх сімей у Донецькій і Луганській областях було створено Управління з питань ветеранської політики (далі – Управління), які можуть приймати громадян у Дніпрі. Крім цього, в Донецькій області співробітники Управління Донецької ОВА регулярно здійснюють виїзні прийоми ветеранів і членів їхніх сімей.

Водночас на кінець 2024 року в Луганській ОВА не призначено керівника Управління з питань ветеранської політики, що негативно відображається на реалізації прав ветеранів Луганської області.

(b) Захист прав потерпілих від агресії, включаючи внутрішньо переміщених осіб та осіб, які виїхали з ТОТ України

Внаслідок збройної агресії РФ проти України більшість жителів Донецької і Луганської областей були змушені покинути свої домівки та шукати безпечного прихистку в інших регіонах нашої країни. Ключовими проблемними питаннями, з якими стикалося населення Донецької

області, зокрема внутрішньо переміщені особи, – постійна загроза життю і здоров'ю через системні обстріли Російською Федерацією.

У Донецькій області зареєстровано 527,1 тисячі внутрішньо переміщених осіб, але фактично проживає 58 тисяч. 2024 року з Донецької області у більш безпечні регіони України евакуйовано близько **25** тис. осіб.

Відповідно до даних Луганської обласної військової адміністрації на підконтрольній частині Луганської області проживає **8** осіб, діти відсутні. Упродовж 2024 року до більш безпечних регіонів України евакуйовано **43** особи.

Так, на початку 2024 року на території Донецької області функціонувало **8** місць тимчасового проживання ВПО. На грудень 2024 року таких місць залишилося лише **3**. Решту прихистків для ВПО знищено або вони залишилися на тимчасово окупованих територіях України внаслідок просування російських військ. З трьох місць компактного проживання ВПО, що залишилися, два перебувають під загрозою закриття через наближення лінії фронту та загрозу обстрілів.

У січні 2024 року співробітники регіонального представництва Уповноваженого здійснили моніторинговий візит одного з МТП для внутрішньо переміщених осіб у Донецькій області. Під час візиту виявлено пошкодження даху приміщення внаслідок обстрілу. Для реагування представник Уповноваженого направив лист начальнику Донецької обласної військової адміністрації, за результатом якого було отримано відповідь, що міська військова адміністрація виділила 368 кв. м шиферу, а ремонт даху заплановано на березень 2024 року за сприятливих погодних умов і з урахуванням безпекової обстановки. Проте в лютому 2024 року МТП було знищене внаслідок ракетного обстрілу, будівля стала непридатною для проживання.

Окремо варто зазначити наявність на території області мінімум двох пунктів тимчасового розміщення переміщених осіб, які не перебувають під належним контролем органів державної влади. Один з таких прихистків створено за допомогою благодійних організацій, а інший належить одній з релігійних громад.

Загалом процес евакуації цивільного населення Донецькою ОВА налагоджено. У взаємодії з обласними військовими адміністраціями сусідніх областей (Дніпропетровської та Харківської) та центральними органами виконавчої влади розгорнуто мережу евакуаційних пунктів і налагоджено систему логістики евакуації громадян до більш безпечних регіонів України.

Водночас неможливість повної евакуації населення з районів ведення бойових дій зумовлена передусім відмовою окремих громадян, особливо осіб похилого віку, від добровільного залишення місць проживання в умовах наближення лінії фронту.

Крім цього, міські та районні військові адміністрації Донецької та Луганської областей в усій Україні розгорнули центри підтримки внутрішньо переміщених осіб, деякі з них функціонують уже майже три роки.

(c) Захист прав дітей

В умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації один із пріоритетних напрямів діяльності – забезпечення безпеки дітей, які перебувають у районах активних бойових дій. Особливу увагу приділено питанням евакуації, адже своєчасне вивезення дітей із зон підвищеної небезпеки критично важливе для збереження їхнього життя та здоров'я.

Представництво Уповноваженого у Донецькій і Луганській областях постійно спілкувалося з представниками місцевої влади, військовими адміністраціями, правоохоронними органами для контролю та участі в координації заходів із вивезення дітей та їхніх родин у більш безпечні регіони України.

Взаємодія в цьому напрямі давала змогу оперативно реагувати на критичні ситуації, сприяти розширенню гуманітарної допомоги для евакуйованих сімей, а також контролювати дотримання їхніх прав на всіх етапах переміщення.

У питанні евакуації дітей з районів провадження бойових дій проблемним аспектом залишається повернення батьків разом з неповнолітніми дітьми в прифронтові райони після евакуації. Так, будучи невдоволеними умовами проживання в шелтерах після евакуації з Донецької області, через особисті складнощі реінтеграції у новому регіоні, скрутне економічне становище, труднощі з пошуком роботи або з особистих мотивів, деякі родини після евакуації повертаються до прифронтових районів. До того ж під час перетину контрольних пунктів батьки приховують факт від співробітників поліції, що повертаються разом з неповнолітніми дітьми. Зафіксовано непоодинокі факти, коли діти ховаються серед речей, зокрема в коробках. Інколи такі факти повернення наявні поза контрольними пунктами, для чого використовують польові дороги, які можуть мати мінну загрозу для життя та здоров'я дитини.

Уповноважений отримав інформацію щодо перебування двох дітей у межах населеного пункту, розміщеного в безпосередній близькості до лінії провадження бойових дій у Донецькій області.

Для забезпечення оперативного реагування представник Уповноваженого звернувся до керівництва евакуаційної групи Головного управління Національної поліції у Донецькій області «Білі янголи».

За результатами реагування дітей евакуювали до більш безпечних регіонів України. Від моменту отримання інформації до моменту евакуації дітей минуло менше доби.

Важливим аспектом евакуаційних заходів стало те, що багато дітей регіону на початку повномасштабної агресії було вивезено за кордон, що хоча й забезпечило їхню безпеку в короткостроковій перспективі, водночас створило низку викликів у майбутньому. Основна проблема – ускладнення процесу повернення дітей до України, зокрема через правові, бюрократичні та логістичні перешкоди країн, що стали приймаючою стороною. Крім того, перебування дітей за кордоном, інше культурне середовище, мовний бар'єр та адаптація до нових умов можуть негативно впливати на психоемоційний стан дітей та їхню національну самоідентифікацію.

У зв'язку із цим співробітників регіонального представництва Уповноваженого у Донецькій і Луганській областях залучали до моніторингових візитів за кордоном для оцінки умов перебування українських дітей, взаємодії з міжнародними організаціями та напрацювання механізмів їхнього безпечного повернення. Крім того, представники брали участь у заходах, спрямованих на повернення дітей в Україну, забезпечуючи дотримання їхніх прав і сприяючи їхній реінтеграції в суспільство.

У рамках моніторингового візиту щодо стану дотримання прав і свобод дітей,

тимчасово переміщених (евакуйованих) до Швейцарської Конфедерації після 24.02.2022, встановлено порушення вимог пункту 8 Наказу Міністерства соціальної політики України від 25 липня 2023 року № 260-Н «Про затвердження Порядку проведення моніторингу стану утримання дітей та осіб, які тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України із закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, а також дітей із сімейних форм виховання» відповідно до термінового моніторингу в разі прийняття адміністративними або судовими органами держави тимчасового перебування рішень щодо обмеження допуску призначених українською стороною представників до дітей/осіб, тимчасово переміщених (евакуйованих) із закладів, а також дітей із сімейних форм виховання; отримання інформації про вчинення кримінальних злочинів стосовно дітей/осіб.

Встановлено, що за рішенням уповноваженого адміністративного органу кантону Берн (Швейцарська Конфедерація), зважаючи на суттєві порушення українською стороною вимог законодавства щодо захисту прав дітей, у липні 2024 року супроводжуючих осіб і керівника Центру соціально-психологічної реабілітації дітей Служби у справах дітей Краматорської міської ради було відсторонено від виконання функцій офіційних представників дітей, а також призначено опікунів.

Попри наявність підстав співробітники Центру не прийняли відповідного рішення щодо ініціації у здійсненні термінового моніторингу та вжиття термінових заходів щодо захисту прав дітей.

(d) Захист соціальних та економічних прав

В умовах збройної агресії РФ мешканці Донецької та Луганської областей зіткнулися з численними порушеннями соціальних та економічних прав. Одне з найбільш актуальних питань – затримка виплат заборгованостей за пенсіями та втрата документів для нарахування пенсій за віком.

Багато громадян не можуть підтвердити свій трудовий стаж через втрату архівних даних або документів, які залишилися на тимчасово окупованих територіях. Відсутність таких документів унеможливлює правильне нарахування пенсій. Чинне законодавство не завжди забезпечує спрощені механізми підтвердження стажу через показання свідків або використання інших альтернативних доказів.

Громадянка Р. звернулася до Уповноваженого щодо неможливості призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника.

Відповідно до інформації, отриманої в результаті листування з Пенсійним фондом України, з'ясувалося, що заявниця не змогла підтвердити трудовий стаж свого чоловіка. У зв'язку з активними бойовими діями архів шахти було вивезено у більш безпечне місце, але доступу до нього не було, тому їй було відмовлено в призначенні пенсії.

За реагуванням Уповноваженого заявниці було надано роз'яснення про доцільність переходу на інший вид пенсії та підтвердження стажу роботи. Надалі їй надано новий вид пенсії у зв'язку з втратою годувальника.

(e) Захист прав на доступ до публічної інформації та права на звернення

Актуальним залишається питання порушення органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями інформаційних прав в умовах воєнного стану. Серед типових порушень: неправомірне обмеження доступу до інформації або ненадання відповідей на запити на інформацію, а також відсутність на сайтах обов'язкових для оприлюднення даних.

Упродовж 2024 року команда Представництва провела 6 моніторингів веб-сайтів органів державної влади, територіальних громад щодо дотримання права громадян на звернення та доступу до інформації. Системного характеру набули такі порушення: часткова або повна відсутність інформації в публічному доступі на сайтах щодо прийнятих рішень, нормативно-правових актів, розміщення неактуальних або недіючих способів зв'язку та звернення до структурних підрозділів.

До представництва звернувся громадянин Ж. щодо неправомірної відмови орга місцевого самоврядування в наданні інформації у формі відкритих даних, яка стосуєт розпоряджень і рішень Новоайдарської селищної ради Луганської області.

За наслідками реагування та надання роз'яснень щодо порушеного пра розпорядники інформації повторно розглянули запити та надані відповіді. Додатково відповід інформацію було оприлюднено на сайті селищної ради.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Донецькій обласній військовій адміністрації:

спільно з міжнародним організаціями та обласними державними і військовими адміністраціями, що приймають евакуйованих мешканців з дітьми з Донецької області, опрацювати питання системної реінтеграції таких сімей, постійного супроводу до їх адаптації у новому середовищі;

провести перевірку щодо обставин неналежного здійснення керівництвом Центру соціально-психологічної реабілітації дітей Служби у справах дітей Краматорської міської ради ініціатив моніторингу відповідно до Наказу Міністерства соціальної політики України від 25 липня 2023 року № 260-Н.

Органам місцевого самоврядування:

вчасно оприлюднювати на веб-сайтах територіальних громад області інформацію, передбачену статтею 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації»;

забезпечувати здійснення особистих прийомів громадян, а також участь громадян у розгляді звернень з урахуванням умов воєнного стану (здійснення особистого прийому, зокрема із застосуванням сучасних комунікаційних систем, у безпечних для перебування просторах та ін.).

ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини *в Житомирській області* надійшло 3393 звернення та 3895 повідомлень про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільших категорій порушеного права громадянські – 4494, соціальні права – 991, культурні права – 365 повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення громадян	873	2451	3393
Повідомлення про порушення прав	1160	3111	3895

Моніторингові візити команди Представництва

2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Житомирській області здійснила 73 моніторингових відвідування та 9 безвиїзних моніторингів за різними напрямами забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина.

За напрямом реалізації функцій національного превентивного механізму та дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено 18 моніторингових відвідувань. Серед них – 1 позапланове відвідування для перевірки фактів, викладених у зверненнях громадян.

За напрямом захисту прав дитини 2024 року здійснено 23 моніторингових візити. Основну увагу було приділено дотриманню прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей у складних життєвих обставинах, а також вилучених у батьків, знайдених або підкинутих дітей.

Для визначення рівня забезпечення рівних прав і свобод, зокрема доступності об’єктів соціальної інфраструктури в Житомирській області, команда Представництва здійснила **2** моніторингових відвідування закладів охорони здоров’я Житомира, де було проаналізовано доступність закладів охорони здоров’я для маломобільних груп населення.

Важливий напрям роботи на регіональному рівні в області – робота у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. 2024 року команда Представництва здійснила 5 моніторингових візитів у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, зокрема для моніторингу забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб було відвідано 5 місць тимчасового проживання.

У сфері захисту інформаційних прав команда Представництва здійснила **9** безвиїзних моніторингів, предметом яких стали моніторинг дотримання права на звернення та на доступ до публічної інформації, захист персональних даних.

У межах діяльності Представництва 2024 року **здійснено 6 моніторингових** візитів для оцінки дотримання прав громадян на доступ до якісної та безпечної питної води. Ці візити спрямовано на аналіз стану водопостачання, відповідності якості води встановленим санітарним нормам, а також виявлення системних проблем, що можуть порушувати права мешканців.

Просвітницькі заходи

Для підвищення рівня обізнаності щодо захисту прав і свобод людини Представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Житомирській області ініціювало та дійснило 12 заходів у Житомирській області, участь в яких взяло 1000 осіб.

Основні питання, з якими працювала команда регіонального Представництва Уповноваженого в Житомирській області:

- захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин;
- захист прав постраждалих від збройної агресії;
- захист права на доступ до публічної інформації;
- запобігання дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей;
- захист прав дітей;
- дотримання екологічних стандартів та якості водопостачання.

(а) Захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин

Упродовж 2024 року Представництво Уповноваженого у Житомирській області системно опрацьовувало питання, з якими звертаються військовослужбовці, ветерани, військовозобов'язані, а також члени їхніх родин. Основними категоріями порушень, що потребували реагування, були, зокрема, затягування з наданням статусу учасника бойових дій; проблеми з нарахуванням соціальних виплат і реалізацією інших державних гарантій; порушення прав військовослужбовців під час проходження військово-лікарської комісії; забезпечення прав родин захисників, які перебувають у полоні або зникли безвісти за особливих обставин.

У співпраці з представниками Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, Уповноваженим з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, Міжнародним комітетом Червоного Хреста в Україні та іншими органами влади було організовано понад **5** зустрічей із сім'ями військовослужбовців у Житомирі та в територіальних громадах області, в яких взяли участь більш як **2000** осіб.

У вересні 2024 року до Уповноваженого звернувся військовослужбовець, який отримав поранення під час бойових дій. Упродовж процедури проходження військово-лікарської комісії заявнику не було оформлено потрібні медичні документи, які засвідчували його стан здоров'я та визначали можливість звільнення зі служби за станом здоров'я.

Відсутність оформленої медичної документації унеможливлювала присвоєння військовослужбовцю відповідного статусу, що своєю чергою унеможливлювало оформлення соціального захисту та гарантії державних пільг. Затримка в отриманні документів також створювала бар'єр для доступу до реабілітаційних заходів, потрібних для відновлення його здоров'я після поранення.

Внаслідок перевірки факт неналежного оформлення медичних документів підтвердився. За результатами реагування Уповноваженого здійснено процедуру оформлення всіх потрібних медичних висновків і документів. Це дозволило військовослужбовцю реалізувати своє право на соціальний захист, пройти реабілітацію та

отримати гарантовані державні пільги.

Окремим напрямом роботи залишається також дотримання прав військовозобов'язаних під час мобілізаційних заходів. Із Житомирської області надходили письмові та усні звернення громадян України щодо незаконних дій працівників ТЦК та СП під час перевірки військово-облікових документів, недопуску адвокатів до приміщень ТЦК та СП для забезпечення права на захист.

До Уповноваженого звернувся громадянин Н. зі скаргою на неправомірну мобілізацію без проходження медичного огляду. Після втручання Представництва було організовано повторне обстеження, за результатами якого чоловіка визнано непридатним до служби за станом здоров'я. Це дозволило забезпечити дотримання його права на належну медичну перевірку.

(b) Захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України

На кінець 2024 року в області зареєстровано **84 218** ВПО, зокрема: **20 920** осіб – діти до 18 років; 117 родин – багатодітні сім'ї; **4287** осіб – особи з інвалідністю; **16 024** особи-пенсіонери; **36 830** осіб – особи працездатного віку, з яких **2602** потребують працевлаштування; **1158** осіб – отримують соціальну допомогу. Основна частина ВПО проживає в обласному центрі та великих міських агломераціях, зокрема у Житомирі, Новоград-Волинському, Бердичеві та Коростені.

Основними проблемами, з якими стикалися ВПО 2024 року та з приводу яких зверталися до Уповноваженого, – забезпечення належних умов проживання; висока вартість оренди житла; недостатній фонд житла, призначеного для тимчасового розміщення ВПО, труднощі у доступі дітей ВПО до освітніх послуг через переповненість шкіл і дитячих садків у приймаючих громадах.

Окрім того, велика частина ВПО в Житомирській області стикається з проблемами працевлаштування. Зокрема близько третини ВПО працездатного віку залишаються безробітними. Основні причини – низький рівень заробітної плати, недостатня кількість вакансій, а також що далі від обласного чи районних центрів розміщені ВПО, то складніше їм знайти роботу.

2024 року до Уповноваженого звернулися ВПО, які не могли знайти роботу через відсутність вакансій у їхніх сферах діяльності та складнощі з адаптацією до місцевого ринку праці.

*У результаті перевірки було встановлено, що в області існує брак комунікації між працедавцями та ВПО. Після втручання Уповноваженого відбулася серія зустрічей між представниками центрів зайнятості, місцевих підприємств та ВПО. Ініційовано також запровадження додаткових професійних навчальних курсів для внутрішньо переміщених осіб за сприяння місцевих навчальних закладів і працедавців. Як результат більш як **20** ВПО змогли пройти перепідготовку та працевлаштуватися у різних сферах, зокрема в освіті, будівництві та сфері послуг.*

Загальна ситуація із забезпеченням прав ВПО в МТП на території Житомирської області потребує поліпшення. Потрібно вживати комплексних заходів для забезпечення більш комфортних умов проживання, медичної та соціальної підтримки, а також можливостей для працевлаштування. Важлива координація дій між усіма зацікавленими сторонами, щоб максимально ефективно використовувати наявні ресурси та забезпечити гідні умови для внутрішньо переміщених осіб.

(c) Захист права на доступ до публічної інформації

Один із ключових напрямів роботи Представництва – забезпечення реалізації положень Закону України «Про доступ до публічної інформації», який гарантує право кожного на отримання інформації, що перебуває у володінні органів державної влади та місцевого самоврядування. Відповідно до цього закону органи публічної влади зобов'язані оприлюднювати інформацію про свою діяльність, зокрема фінансові документи, бюджети, звіти та інші матеріали, що становлять суспільний інтерес.

Упродовж року Представництво зафіксувало випадки ненадання відповідей на інформаційні запити громадян або надання відповідей із порушенням встановлених термінів. Виявлено також факти неопублікування обов'язкової інформації на офіційних веб-сайтах органів місцевого самоврядування, що обмежує доступ громадськості до важливих даних про діяльність цих установ.

У вересні 2024 року до Уповноваженого звернувся громадянин К. із повідомленням про порушення права на доступ громадян до публічної інформації, оскільки громада впродовж тривалого часу не виконувала вимоги законодавства щодо її оприлюднення. Зокрема на офіційному сайті органу місцевого самоврядування не було оприлюднено бюджетний запит.

Після отримання звернення Представник Уповноваженого в Житомирській області направив листа до керівництва громади з вимогою усунути порушення та надати пояснення щодо відмови в оприлюдненні інформації. Проте в установлений термін відповідь не надійшла, а інформація залишилася недоступною для громадян.

Представник Уповноваженого запросив голову громади для складення адміністративного протоколу щодо вчинення правопорушення, передбаченого статтею 212-3 КУпАП, однак громада усунула це порушення до складання протоколу.

(d) Запобігання дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей

Під час візитів до закладів охорони здоров'я щодо архітектурної доступності виявлено і зафіксовано порушення, які мають системний характер: відсутність або невідповідність Державним будівельним нормам контрастного маркування фізичних перешкод, відсутність інформування тактильними інформаційними елементами (контрастні таблички з дублюванням шрифтом Брайля) функціональних приміщень закладів охорони здоров'я, невідповідність Державним будівельним нормам або відсутність пандусів/підйомників (**3** заклади). Зафіксовано також невідповідність вимогам або повну відсутність паркувальних місць для транспорту осіб з інвалідністю, відсутність контрастного маркування на сходах і прозорих полотнах дверей, відсутність тактильних інформаційних елементів біля функціональних приміщень будівлі,

неготовність персоналу до обслуговування пацієнтів, які спілкуються жестовою мовою та ін. В одному закладі зафіксовано поганий стан пішохідних зон на шляху до поліклінік і лікарень, наявність фізичних перешкод, аварійний стан вхідної групи медичного закладу, небезпечний для всіх відвідувачів і персоналу. Окреме питання – інформаційна доступність веб-сайтів закладів охорони здоров'я для пацієнтів з порушенням сенсорних органів.

У рамках моніторингових відвідувань закладів охорони здоров'я Житомира Представництво Уповноваженого з прав людини виявило проблеми з доступністю для маломобільних груп населення. Зокрема зафіксовано відсутність або незадовільний стан тактильних елементів доступності, нерівні пішохідні шляхи, що ускладнювало доступ до медичних установ для осіб з інвалідністю, людей похилого віку та батьків із дитячими візками.

За результатами моніторингу та рекомендацій Представництва місцева влада здійснила потрібні заходи для усунення цих проблем. Зокрема відремонтовано пішохідні шляхи до двох медичних закладів міста, що суттєво поліпшило можливість безперешкодного доступу для всіх відвідувачів; увідповіднено державним будівельним нормам (ДБН «Інклюзивність та доступність») тактильні елементи доступності у функціональних приміщеннях і коридорах поліклінік і лікарень, що сприяє кращій навігації для людей із порушеннями зору.

(е) Захист прав дитини

Упродовж 2024 року Представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини здійснювало активний моніторинг дотримання прав дітей у Житомирській області. Особливу увагу приділено умовам проживання та виховання дітей у закладах інституційного догляду, забезпеченню права на освіту для дітей з-поміж ВПО та дітей з особливими освітніми потребами, а також доступу до якісної медичної допомоги.

Під час відвідувань Служб у справах дітей у громадах Житомирської області виявлено численні порушення прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема це невідповідність особових справ вимогам законодавства, відсутність актуальних індивідуальних планів, порушення права на отримання соціальних виплат, порушення права на громадянство, кількість працівників не відповідає нормам, що ускладнює виконання основних завдань Служб.

Під час моніторингового відвідування однієї зі служб у справах дітей у Житомирській області виявлено 16-річну дитину, в особовій справі якої відсутні відомості про наявність майна. Після втручання Уповноваженого Служба встановила наявність майна та поставила дитину на квартирний облік.

Крім того, під час моніторингових візитів до спеціальних закладів освіти виявлено низку системних порушень, що негативно впливають на права та безпеку дітей. Зокрема це відсутність приватності в туалетних і душових кабінах; порушення норм зберігання харчових продуктів; порушення порядку зберігання лікарських засобів. Під час моніторингових візитів

архітектурної доступності у спеціальних закладах освіти також виявлено відсутність пандусів і підйомників; порушення безпеки аварійних виходів; відсутність тактильних елементів і контрастного маркування; невідповідність укриттів вимогам безпеки.

За результатами моніторингів Представництво Уповноваженого направило офіційні запити до органів місцевого самоврядування з вимогою усунути виявлені порушення. У відповідь на ці запити місцева влада здійснила низку заходів, спрямованих на поліпшення ситуації.

Так, у кількох закладах охорони здоров'я усунуто порушення архітектурної доступності – відремонтовано пандуси та тактильні елементи навігації. У сфері освіти вжито заходи для забезпечення права дітей на якісне навчання, зокрема в школах, де раніше зафіксовано проблеми з умовами перебування дітей з інвалідністю, встановлено додаткові засоби доступності.

Проте не всі проблеми було вирішено повною мірою. Деякі питання, зокрема щодо забезпечення належних умов проживання та поліпшення соціального супроводу дітей у складних життєвих обставинах, перебувають у процесі вирішення. За окремими фактами неналежного виконання посадових обов'язків здійснено службові розслідування, за підсумками яких кілька осіб притягнуто до дисциплінарної відповідальності. Представництво продовжує здійснювати контроль за станом усунення виявлених порушень.

(f) Дотримання екологічних стандартів та якості водопостачання

Від жовтня 2024 року питання дотримання стандартів постачання води та екологічного стану регіону потрапило у фокус діяльності Представництва. Однією з найбільших проблем стало погіршення якості водних ресурсів внаслідок неналежного функціонування очисних споруд у багатьох населених пунктах. Це призвело до погіршення якості питної води, яку постачаються громадянам області попри централізовану оплату; загрози здоров'ю мешканців регіону через споживання забрудненої води; негативного впливу на екосистему та стратегічні водні джерела.

*У рамках моніторингових заходів Представництво Уповноваженого з прав людини спільно з Державною екологічною інспекцією Поліського округу виявило серйозні порушення у функціонуванні системи очищення води на одному з підприємств Житомирської області. За результатами перевірки було встановлено, що очисні споруди не відповідають встановленим екологічним нормам, що спричинило забруднення водних ресурсів і завдало збитків довкіллю та населенню на суму більш як **1** млн гривень.*

Крім фінансових втрат, неналежна робота системи очищення призвела до довгострокового негативного впливу на навколишнє середовище та створила ризики для здоров'я населення, яке проживає у прилеглих населених пунктах.

Для усунення виявлених порушень Представництво направило офіційне подання до органів державного нагляду та місцевого самоврядування. У результаті додаткових перевірок встановлено системні хиби у роботі підприємства, що відповідає за

функціонування очисних споруд.

Крім того, було притягнуто до відповідальності посадових осіб: головного інженера підприємства звільнено з посади за неналежне виконання службових обов'язків, керівництву винесено догану із зобов'язанням негайно усунути виявлені хиби.

У результаті вжитих заходів розпочато модернізацію очисних споруд, що сприятиме поліпшенню якості питної води для мешканців області. Додатково розроблено комплексний план заходів щодо відновлення екосистеми та мінімізації завданої шкоди водним ресурсам. Представництво продовжує контроль за реалізацією цих заходів.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Житомирській обласній військовій адміністрації:

забезпечити доступність до закладів/установ комунальної, державної форм власності для осіб з інвалідністю;

проаналізувати умови проживання в місцях тимчасового проживання, які внесено до переліку місць тимчасового проживання Житомирської області та у разі виявлення неналежних умов проживання ВПО вжити заходів для їхнього поліпшення.

Органам місцевого самоврядування:

оприлюднити на веб-сайтах територіальних громад області інформацію, передбачену законами України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян»;

увідповіднити штатну чисельність працівників служб у справах дітей територіальних громад Житомирської області кількості дітей у територіальних громадах вимогам статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»;

забезпечити належний рівень відкритості та прозорості в діяльності, своєчасно оприлюднювати документи, що стосуються бюджету та інших суспільно важливих питань;

забезпечити готовність до використання та доступність укриттів, включно з укриттями закладів охорони здоров'я.

Службам у справах дітей територіальних громад, обласної/районних/міських/селищних/сільських військових адміністрацій:

забезпечити реалізацію майнових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, постановкою на квартирний облік;

ретельно перевірити всі особові справи дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, для виявлення та усунення будь-яких невідповідностей;

забезпечити наявність повного пакета документів, включаючи завірені копії свідоцтв про народження, паспортів, медичних довідок про стан здоров'я дітей та опікунів;

забезпечити відображення в планах актуальних потреб дітей у сфері освіти, охорони здоров'я та розвитку;

забезпечити наявність документів, що підтверджують факт отримання дітьми відповідних соціальних виплат;

розмістити на офіційних сайтах Служб повну та актуальну інформацію, включаючи контактні дані та графік прийому громадян;

забезпечити можливість отримання консультацій в онлайн-режимі.

Органам екологічного нагляду та комунальним підприємствам:

здійснити незалежний аудит стану водоочисних споруд і вжити заходів щодо їх модернізації;

впровадити регулярний моніторинг якості питної води та забезпечити своєчасне усунення виявлених хиб.

Органам державної влади, місцевого самоврядування:

виділити та належним чином облаштувати паркувальні місця для осіб з інвалідністю або осіб, які їх перевозять, поряд з підпорядкованими об'єктами;

забезпечити нанесення контрастного маркування на сходи, пандуси, прозорі полотна дверей, розміщення тактильних інформаційних елементів;

адаптувати веб-сайти та інші інформаційні ресурси для користування особами з порушенням зору, опорно-рухового апарату, мовлення та інтелектуального розвитку, а також з різними комбінаціями порушень;

усунути архітектурні бар'єри, що ускладнюють пересування маломобільних груп населення в будівлях.

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини із Закарпатської області надійшло **2405** звернень.

Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **1711**, соціальні права – **294**, економічні права – **151**, особисті права – **93**, права дитини – **59** повідомлень.

Направлено 7 актів реагування до органів влади**: 3** подання щодо діяльності служб у справах дітей, **1** подання щодо роботи інституційного закладу та **3** подання щодо відвідування в рамках НПМ.

Кількість	**2022 рік**	**2023 рік**	**2024 рік**
Звернення громадян	829	1898	2405
Повідомлення про порушення прав	1013	2345	2768

Моніторингові візити команди Представництва:

2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Закарпатській області здійснила **205** моніторингових візитів (відвідувань) та 4 перевірки щодо захисту персональних даних.

25 – у рамках національного превентивного механізму;

105 – дотримання прав внутрішньо переміщених осіб;

38 – дотримання прав дітей;

12 – дотримання інформаційних прав;

10 – дотримання прав військовослужбовців на гідні умови, безоплатну медичну допомогу, належне медичне забезпечення та забезпечення доступності в закладах охорони здоров'я Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства оборони України;

8 – щодо стану забезпечення доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення в закладах охорони здоров'я;

4 – щодо дотримання права на справедливий суд і процесуальних прав;

3 – дотримання прав і свобод представників ромської національної меншини (спільноти);

4 – перевірки захисту персональних даних.

Актуальні напрями роботи Представництва Уповноваженого в Закарпатській області 2024 року:

- порушення прав військовослужбовців на гідні умови, належне медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства оборони України;
- порушення прав дітей;
- порушення прав ВПО;
- порушення прав людини в пансіонатах для людей похилого віку та осіб з інвалідністю приватної та комунальної форми власності;
- порушення прав осіб ромської національної спільноти;
- порушення прав громадян працівниками ТЦК та СП у зв'язку з призовом на військову службу під час мобілізації на особливий період.

І. Порушення прав військовослужбовців на гідні умови, безоплатну медичну допомогу та належне медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства оборони України

В умовах триваючої повномасштабної збройної агресії РФ проти України один з важливих напрямів діяльності Уповноваженого – питання дотримання прав військовозобов'язаних, резервістів, військовослужбовців і членів сімей військовослужбовців, які захоплені в полон, зникли безвісти, загинули на полі бою чи померли від отриманих поранень.

Відповідно представництво Уповноваженого у Закарпатській області регулярно здійснювало роботу, спрямовану на забезпечення дотримання конституційних прав і свобод громадян України на потрібну безоплатну медичну допомогу та реабілітацію військовослужбовців; забезпечення дотримання прав членів родин військовослужбовців, які зникли безвісти, потрапили в полон або загинули, та інші питання.

Представник у регіоні за участі МКЧХ, КШ здійснив **12** зустрічей у кожному районі Закарпатської області з членами родин військовослужбовців, які зникли безвісти, потрапили в полон, де взяли участь більш як **1500** осіб. Здійснено також **18** моніторингових візитів до закладів охорони здоров'я, в яких проходять лікування або реабілітацію поранені (хворі) військовослужбовці.

В окремих закладах встановили непристосованість місць для повноцінного надання

медичних послуг, неналежні умови перебування військовослужбовців, відсутність доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення.

(a) Забезпечення права військовослужбовців на безоплатну медичну допомогу

У медичних закладах області лікуючі лікарі, користуючись своїм службовим становищем, вимагали у військовослужбовців кошти за вироби медичного призначення попри те, що вони були в наявності у лікарні і закуплені лікарнею коштом державного бюджету за однією з державних програм.

*До представника Уповноваженого у Закарпатській області звернулися військовослужбовці М. та О. щодо порушення права на безоплатну медичну допомогу. Зокрема громадянин М. отримував високоспеціалізовану допомогу в одній із лікарень області, де потребував стентування коронарних судин, однак лікар медичної установи вимагав за якісну стент-систему **150 000** тис. грн, мотивуючи це тим, що в лікарні якісні стент-системи відсутні.*

*В іншому медичному закладі військовослужбовця О., який потребував ендопротезування кульшового суглобу та лікування, лікуючий лікар спонукав оплатити **200 000** тис. грн за якісний кульшовий суглоб, мотивуючи це тим, що у них вони (суглоби) закуплені, але неякісні.*

Представник Уповноваженого звернувся з порушеними питаннями до директора Департаменту охорони здоров'я Закарпатської ОВА та директорів комунальних некомерційних підприємств. За результатами реагування військовослужбовцю М. було проведено безоплатне встановлення стенту, а військовослужбовцю О. здійснено безоплатне ендопротезування кульшового суглоба.

(b) Забезпечення прав окремих категорій осіб на безоплатне зубопротезування, лікування та планову стоматологічну допомогу

2024 року постановою уряду затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реалізації 2024 року пілотного проєкту щодо зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України (далі – Порядок)[579].

Представник Уповноваженого у серпні 2024 року здійснив моніторинг дотримання прав окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, на безоплатне зубопротезування, лікування та планову стоматологічну допомогу, що передбачено Порядком, а саме моніторингові візити до комунальних некомерційних підприємств Закарпатської області, де проходять лікування військовослужбовці, ветерани та ветеранки.

Виявлено, що заклади охорони здоров'я Закарпатської області не надають безоплатної медичної послуги (група послуг № 2) окремим категоріям осіб, які захищали незалежність,

[579] Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2024 р. № 212 «Деякі питання реалізації пілотного проєкту щодо зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212-2024-%D0%BF#Text

суверенітет і територіальну цілісність України. Так, під час спілкування з ними з'ясовано, що практично кожен військовослужбовець потребує стоматологічної допомоги, однак ніхто з них не знає про реалізацію у 2024 році пілотного проєкту щодо зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України.

В одній з районних лікарень Закарпаття військовослужбовець П., який перебував на лікуванні, під час спілкування з представником Уповноваженого в Закарпатській області повідомив, що має тільки 9 зубів і нічого не знає про реалізацію у 2024 році пілотного проєкту щодо зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України.

Оскільки ця послуга соціально значуща, Представник Уповноваженого вжив заходів щодо доступності цієї медичної послуги, а саме здійснено інформаційний брифінг за участі регіональних ЗМІ, директора департаменту охорони здоров'я, керівників закладів охорони здоров'я, а також візити до КНП області, де проведено просвітницькі заходи для військовослужбовців, які перебувають на лікуванні у КНП, щодо можливості безоплатного лікування та зубопротезування, яке передбачено пілотним проєктом.

За інформацією, отриманою від Закарпатської ОВА, на 20.08.2024 кілька закладів охорони здоров'я Закарпатської області уклали договори з НСЗУ за зазначеним напрямом. Так, із 18 комунальних некомерційних підприємств сфери охорони здоров'я області, що мають укладений договір з НСЗУ за пакетом медичних гарантій «Стоматологічна допомога дорослим та дітям», тільки три заклади охорони здоров'я області[580] мають укладений договір з НСЗУ за пакетом медичних гарантій «Зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України (група послуг № 1).

Два заклади охорони здоров'я області[581] мають також укладений договір з НСЗУ за пакетом медичних гарантій «Зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність і територіальну цілісність України (група послуг № 2)**.**

Водночас за пакетом медичних гарантій «Зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України» (група послуг № 2) на укладання договору з НСЗУ на 20.08.2024 подалося **11** комунальних некомерційних підприємств сфери охорони здоров'я області: два з них уже мають підписаний договір з НСЗУ, 5 очікують на проєкт договору, **2** перебувають на розгляді в НСЗУ та два подано повторно.

За результатами здійснених заходів за повідомленням Закарпатської обласної державної адміністрації – Закарпатської обласної військової адміністрації на грудень 2024 року отримали медичну допомогу **207** осіб за пакетом «Зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність та територіальну цілісність України» (група послуг № 1) та **382** особи за пакетом «Зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність та територіальну цілісність України» (група послуг № 2).

(c) Забезпечення прав військовослужбовців на якісну медичну допомогу

[580]КНП «Лікарня Святого Мартина»; КНП «Свалявський стоматологічний центр» Свалявської міської ради; Товариство з обмеженою відповідальністю «КАДОРО» (Ужгород).

[581] Там само

Під час моніторингового візиту до КПН «Обласний госпіталь ветеранів війни» Закарпатської обласної ради встановлено, що на лікуванні у закладі перебуває п'ять пацієнтів-військовослужбовців. Моніторингова група встановила, що паліативну допомогу надають з порушенням відповідних норм Порядку[582].

Основа надання паліативної допомоги – мультидисциплінарний підхід, що передбачає залучення мультидисциплінарної команди, склад якої може бути різним і- визначається залежно від стану пацієнта, обсягів допомоги, розміру території обслуговування. Водночас у КНП «Обласний госпіталь ветеранів війни» ЗОР не створено мультидисциплінарної команди. Військовослужбовцям також не надавали соціальної допомоги, а духовну та психологічну підтримку надавали неналежно.

У КПН «Обласний госпіталь ветеранів війни» Закарпатської обласної ради під час спілкування з військовослужбовцями виявлено, що у військовослужбовця Д., який прикутий до ліжка, наявні глибокі пролежневі рани, які не загоювалися, оскільки пацієнт не отримував належної медичної допомоги, лікарі не здійснили індивідуального комплексного підходу та відповідного підбору терапевтичних засобів. У відповідь на лист представника Уповноваженого департаментом охорони здоров'я Закарпатської обласної державної адміністрації було створено комісію, яка здійснила три протокольні засідання робочих груп з виїздом у КНП «Обласний госпіталь ветеранів війни», де брали участь працівники регіонального представництва Уповноваженого у Закарпатській області.

За результатами цих заходів військовослужбовців переведено в інші заклади охорони здоров'я, які згодом відвідав представник Уповноваженого у Закарпатській області та зазначив поліпшення стану здоров'я цих військовослужбовців. Зокрема у військовослужбовця Д. поліпшився стан здоров'я, пролежневі рани почали загоюватися, пацієнт став більш контактним.

II. Порушення прав дітей

Кількість дитячого населення на території Закарпатської області становить 288 596 осіб. На території області функціонують: 33 заклади інституційного догляду та виховання, в яких перебуває 4621 дитина, зокрема 1739 дітей, зарахованих на цілодобове перебування; 18 закладів, які тимчасово переміщені (евакуйовані) на територію області, в яких перебувають 196 вихованців.

Представництво Уповноваженого у Закарпатській області впродовж 2024 року здійснило 38 виїзних моніторингових візитів до служб у справах дітей, будинків дитини, дитячих будинків-інтернатів, загальноосвітніх навчальних закладів, де навчаються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, центрів реабілітації дітей з інвалідністю, притулків для дітей, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, центрів соціальної підтримки дітей і сімей для моніторингу дотримання прав дітей, під час яких виявлено низку порушень.

Зокрема служби у справах дітей не вживають заходів щодо забезпечення житлових/майнових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування; не здійснюють

[582] Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04 червня 2020 року № 1308 «Про удосконалення організації надання паліативної допомоги в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0609-20#Text

належного ведення та виконання Індивідуальних планів соціального захисту дитини; встановлено невідповідність у Службах працівників у співвідношенні до кількості дитячого населення.

У закладах відсутні інформаційні стенди, які містили б відомості про права дітей, контакти «гарячих ліній» організацій, установ, незалежного психолога та юриста, до яких можна звернутися в разі потреби й поскаржитися на неприйнятні умови, дії посадових осіб, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Ще одна проблема, виявлена Представництвом, **–** нестача кадрів.

Так, згідно з потребою з урахуванням норм щодо навантаженості дитячого населення на 1 працівника служби у справах дітей, укомплектований штат має становити 222 працівники. За інформацією Закарпатської ОДА, згідно зі штатом є 193 працівники, з яких фактично працюють 114 працівників. Отже, брак кадрів служб у справах дітей територіальних громад Закарпатської області сягає 49%.

Відсутність фахівців на практиці означає відсутність міждисциплінарних команд. Відтак стає неможливим прийняття узгоджених дій і рішень в інтересах дитини, аналізу інформації про дитину, її сім'ю, життєві обставини, в яких вона перебуває, результатів оцінювання потреб дитини та її сім'ї у соціальних послугах, здатності батьків здійснювати догляд і виховання дитини, рівня виконання ними батьківських обов'язків.

У березні 2024 року група НПМ здійснила повторне відвідування притулку для дітей служби у справах дітей Закарпатської обласної державної адміністрації (далі – Притулок) для моніторингу стану виконання рекомендацій, наданих під час відвідування притулку 2021 року.

Під час відвідування виявлено системні порушення прав дитини. Зокрема усі спальні кімнати дітей, ігрова, класи, коридор уражені пліснявою та потребують капітального ремонту, лінолеум на підлозі в коридорі, спальних кімнатах пошкоджений і потребує негайної заміни; у більшості дітей немає особистих місць для зберігання речей, є наявні приліжкові тумби, які потребують ремонту та у яких відсутні особисті речі дітей і засоби особистої гігієни; не облаштовано жодного робочого місця для виконання домашніх завдань, пов'язаних з використанням комп'ютерної техніки; не організовано заходів дозвілля для дітей, окрім перегляду фільмів і мультфільмів, не проводяться жодні групові спортивні або розважальні активності; у закладі відсутні захисні споруди (укриття) та будь-які обладнані приміщення, які мають забезпечувати можливість безпечного перебування вихованців і персоналу закладу в разі оголошення сигналу «Повітряна тривога» в регіоні; будівля притулку не пристосована до потреб осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення.

*За фактом виявлених порушень Представник Уповноваженого негайно вжив заходів щодо відновлення прав дитини. Зокрема керівництво Закарпатської ОВА здійснило особистий виїзд до притулку та дало доручення невідкладно відреагувати на ситуацію і почати розселення дітей в інші заклади з належними умовами проживання. Стосовно **17** дітей вжито термінових заходів щодо їх влаштування до інституційних закладів, які функціонують у регіоні, а також на підставі наказу служби у справах дітей Закарпатської ОВА подальше зарахування дітей до закладу тимчасово* припинено; притулок переведено в режим простоювання та здійснюють ремонт у приміщеннях.

2024 року Представництво здійснило моніторингові візити до трьох комунальних закладів області, евакуйованих з різних областей України.

Під час моніторингу цих закладів виявлено порушення прав дитини, зокрема на освіту; на достатній життєвий рівень, на приватність; на отримання потрібної медичної допомоги та охорони здоров'я; на користування благами соціального забезпечення.

У рамках моніторингу дотримання прав дитини на освіту здійснено візити до трьох ЦСПП Дніпровської міської ради, переміщених до Закарпатської області.

За результатами візитів встановлено, що вихованці цих ЦССП ще з 2022 року змушені здобувати освіту в умовах, які не забезпечують належного навчального процесу. Для підключення до онлайн навчання діти забезпечені гаджетами, проте в закладі відсутні облаштовані кімнати для навчання та виконання домашніх завдань, що негативно впливає на концентрацію уваги дітей та ефективність навчання.

У зв'язку з тим, що діти навчаються на дистанційній формі в закладах освіти, часті повітряні тривоги та нестабільне інтернет-з'єднання переривають навчальний процес, унеможливлюють практичні заняття та індивідуальну роботу з дітьми. Це призводить до зниження рівня знань учнів, погіршення їхньої успішності, мотивації до навчання та порушення права на якісну освіту.

За фактом виявлених порушень направлено запити до Закарпатської обласної військової адміністрації. За результатами реагування дітей зараховано до навчальних закладів області на очну форму навчання, таким чином право 50 дітей на якісну освіту відновлено.

(а) Захист дітей, які належать до ромської національної меншини

Представництво Уповноваженого в Закарпатській області систематично здійснює моніторинг дотримання прав дітей ромської спільноти. Комплексний моніторинг засвідчив, що діти ромської спільноти систематично зазнають дискримінації та порушення прав, зокрема через ігнорування їхніх проблем правоохоронними органами, службами у справах дітей, центрами соціальних служб та ін., що призводить до замовчування численних випадків насильства, експлуатації та порушення інших фундаментальних прав.

За останні два місяці 2024 року безпосередньо працівники представництва Уповноваженого у Закарпатській області зафіксували три випадки примусового жебрацтва дітей ромської спільноти. За цими фактами Представник Уповноваженого направив листи до ГУНП, за результатами яких складено протоколи про адміністративні порушення за статтею 184 КУпАП.

Згідно зі статистичними даними ГУНП у Закарпатській області, упродовж 2024 року слідчі підрозділи досудового розслідування у кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статті 150-1 КК України, не починали. Упродовж 2024 року почато досудове розслідування у трьох кримінальних провадженнях за фактами втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого часттною 2 статті 304 КК України. За результатами досудового розслідування у зазначених кримінальних провадженнях скеровано до суду обвинувальні вироки.

В Ужгороді батько змушував малолітню дитину просити гроші, а сам спостерігав на відстані. Факт жебракування зафіксував представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Закарпатській області, який звернувся з відповідною заявою до правоохоронних органів. За наслідками реагування на батька дитини було складено протокол.

III. Порушення прав ВПО

На кінець грудня 2024 року, за даними Закарпатської обласної військової адміністрації, кількість ВПО в області становить **135 234** особи. Ключове проблемне питання, з яким стикалися внутрішньо переміщені особи в 2024 році та з приводу яких зверталися до Уповноваженого, – неналежні умови проживання. Ця проблема підтвердилась і за результатами **105** моніторингових візитів до МТП за 2024 рік.

У грудні 2024 року моніторингова група у МТП с. Гукливого Воловецької ТГ виявила негідні умови проживання ВПО. Попри те, що вказане МТП було внесено до переліку місць тимчасового проживання Закарпатської області, воно не відповідало нормам, визначеним Порядком функціонування МТП внутрішньо переміщених осіб.

Виявлено, що у цьому МТП проживають переважно особи похилого віку, частина приміщення не відремонтована, опалення в цій частині приміщення відсутнє, в іншому приміщенні опалення здійснюють за допомогою електроконвекторів, які вийшли з ладу. У кімнатах, де проживають люди, – антисанітарні умови (бігають миші), проблеми з водопостачанням, МТП не пристосовано для потреб осіб з інвалідністю.

Відповідно до заходів і наданих рекомендацій представником Уповноваженого, у МТП здійснено ремонт приміщень, відремонтовано та підключено опалення, дератизовано приміщення, а отже, право ВПО на належні умови проживання відновлено.

IV. Порушення права представників національних меншин (спільнот), корінних народів

У лютому 2022 року багато ромських громад вимушено перемістилися в Закарпатську область з інших регіонів країни. Представники цієї національності мають найнижчий рівень освіти, найвищий рівень захворювання на туберкульоз, високий рівень безробіття, проблеми з житлом. Окрім того, багато з них мають проблеми з документами.

За результатами моніторингів дотримання прав ромської національної меншини (спільноти) встановлено низку проблемних питань. Зокрема це недостатній рівень охоплення частини представників ромської національної меншини послугами з медичного обслуговування; високий рівень підліткової народжуваності серед дівчат; низький рівень житлово-побутових умов та якості довкілля в місцях їх проживання, ізольованість представників ромської національної меншини у територіальних громадах, де вони компактно проживають; низький рівень зайнятості осіб, які належать до ромської національної меншини; відсутність документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, а також документів про освіту; обмежений доступ представників ромської національної меншини до правової допомоги, зокрема безоплатної, через необізнаність щодо своїх прав.

Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу на засадах міжвідомчої взаємодії із

залученням представників ромської національної меншини.

До представника Уповноваженого у Закарпатській області звернулася громадянка ромської національності щодо її звинувачення правоохоронними органами у незаконному отриманні державної соціальної допомоги одиноким матерям за рахунок бюджетних коштів.

Громадянка повідомила, що через належність до ромської національності до неї ставляться упереджено та звинувачують у злочині, якого вона не скоювала. Оскільки матеріали кримінального провадження за цим звинуваченням уже було передано до суду, громадянка просила здійснити моніторинг дотримання її процесуальних прав у судовому засіданні Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області.

За ініціативи представника Уповноваженого громадянці замінено захисника. На сьогодні моніторинг дотримання її процесуальних прав у судовому засіданні працівниками регіонального представництва Уповноваженого у Закарпатській області триває.

V. Реалізація НПМ і права людини в місцях несвободи

У рамках реалізації НПМ Представник Уповноваженого з прав людини в Закарпатській області відвідав два пансіонати для людей похилого віку – приватної форми власності «Турбота та догляд» (CARE & CARE) та «Родинне Тепло», за результатами яких повторно виявлено порушення прав людини.

Зокрема в обох закладах відсутні ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики (сестринська справа) та договір із закладом охорони здоров'я; площа спальних приміщень не відповідає встановленій нормі житлової площі на особу. Окрім того, у більшості кімнат обох пансіонатів температура була критично високою і сягала +31.9°C, що негативно впливає на здоров'я осіб похилого віку.

У пансіонатах відсутнє денне, перспективне та дієтичне меню, що не дає змоги забезпечувати різноманітність харчування, розраховувати енергетичну цінність харчових продуктів, збалансованість раціону. Підопічні та їхні родичі не можуть ознайомитися з меню.

Виявлено також порушення прав осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, адже приміщення обох закладів не пристосовані для обслуговування та проживання в них осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Крім цього, підопічні, які проживають у закладах, не мають змоги перебувати на свіжому повітрі.

Ці пансіонати також не включено до Реєстру надавачів соціальних послуг, хоча фактично тут надають послугу «догляд стаціонарний».

Потребує окремої уваги ситуація в ЦНСП, оскільки працівники регіонального представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Закарпатській області під час моніторингового відвідування ЦНСП у рамках НПМ виявили незаконне заволодіння окремими особами нерухомим майном, а саме будинком і земельною ділянкою підопічного, який перебував у ЦНСП.

У лютому 2024 група НПМ відвідала відділення стаціонарного догляду для постійного або тимчасового проживання Територіального центру соціального обслуговування Берегівської міської ради Закарпатської області (далі – Відділення).

Під час конфіденційного спілкування з підопічними Відділення отримано письмове звернення від громадянина Д. про те, що його вміщено до Відділення проти його волі та про можливе незаконне заволодіння його нерухомим майном, а саме будинком і земельною ділянкою. За цим зверненням було відкрито провадження Уповноваженого та направлено повідомлення про можливе вчинення кримінального правопорушення до Закарпатської обласної прокуратури .

Наразі досудове розслідування у кримінальних провадженнях за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 146, 185, 190 КК України, триває, одному із членів злочинного угруповання оголошено підозру. Для недопущення відчуження майна громадянина Д. суд наклав арешт на майно.

VII. Порушення прав громадян працівниками ТЦК та СП у зв'язку з призовом на військову службу під час мобілізації на особливий період

2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло більш як 285 звернень на дії ТЦК та СП Закарпатської області, з них **70** звернень щодо незаконного призову військовозобов'язаних і **215** звернень на незаконні дії працівників ТЦК та СП області.

Серед основних питань, з якими зверталися заявники: незаконні дії працівників ТЦК та СП Закарпатської області, перевищення повноважень, порушення процедурного порядку мобілізаційних заходів; затримання та позбавлення волі на невизначений термін, побиття працівниками ТЦК та СП військовозобов'язаних; мобілізація осіб, які є студентами очної форми навчання; ненадання відповіді на звернення, відмова від отримання та реєстрації звернень; ненадання відповіді на інформаційні запити; порушення прав громадян на медичне обстеження (проходження ВЛК) перед мобілізацією; відмова у видачі документів, що підтверджують відстрочку від призову та ін.

У лютому 2024 року до Уповноваженого звернулася громадянка Н., яка повідомила про те, що її чоловіка, громадянина К., незаконно утримують у приміщенні Хустського районного територіального центру комплектування та соціальної підтримки (далі – Хустський РТЦК та СП). Для з'ясування обставин, викладених у зверненні Н., у Хустському РТЦК та СП здійснено моніторинговий візит.

У письмовому поясненні громадянин К. повідомив про порушення прав людини, катування та інші дії, пов'язані із жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням представників Хустського РТЦК таі СП.

На виконання вимоги Уповноваженого особу випущено з приміщення ТЦК, госпіталізовано до лікарні. Щодо можливих незаконних дій представників РТЦК за повідомленням представництва Уповноваженого ДБР розпочато кримінальне провадження.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Закарпатській обласній державній адміністрації – Закарпатській обласній військовій адміністрації:

щомісяця аналізувати стан реалізації пілотного проєкту щодо зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, та

здійснювати інформаційно-просвітницькі заходи для роз'яснення можливості безоплатного отримання такої послуги;

моніторити МТП на їх відповідність нормам, визначеним Порядком, і в разі неможливості усунення хиб переселити ВПО до інших місць тимчасового проживання або будівель чи приміщень, придатних для проживання, за наявності вільних місць і відповідності мінімальним вимогам, визначеним пунктом 8 цього Порядку;

забезпечити разом з органами місцевого самоврядування, міжнародними та національними неурядовими організаціями (за згодою) у межах своїх повноважень увідповіднення житлових умов у місцях тимчасового проживання вимогам Постанови № 930.

Територіальним громадам області, де розміщені МТП:

здійснити заходи, спрямовані на поліпшення житлових умов у МТП, відповідно до норм, визначених Порядком функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб».

Головному управлінню Національної соціальної сервісної служби у Закарпатській області:

упродовж 2025 року здійснити перевірку усунення виявлених порушень у пансіонатах для людей похилого віку приватної форми власності;

здійснити перевірку усунення виявлених порушень прав дитини в Притулку для дітей ССД Закарпатської ОВА;

здійснити перевірку стану дотримання прав людини щодо надання соціальних послуг у територіальних громадах, в яких не створено надавача соціальних послуг;

здійснити перевірку стану дотримання прав дитини в територіальних громадах, у яких кількість персоналу ССД і ЦНСП не відповідає вимогам чинного законодавства.

Місцевим органам самоврядування (територіальним громадам):

вжити невідкладних заходів щодо заповнення вакантних посад фахівців із соціальної роботи у відповідних закладах, установах, які провадять соціальну роботу, надаютъ соціальні послуги вразливим групам населення області та заповнення вакантних посад у службах у справах дітей області, де вони не заповнені, до статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 року № 20/95-ВР;

забезпечити заходи щодо здійснення контролю за веденням документації в службах у справах дітей відповідно до вимог чинного законодавства.

Службі у справах дітей Закарпатської обласної державної адміністрації – Закарпатської обласної військової адміністрації:

спільно з територіальними громадами вжити невідкладних заходів щодо заповнення вакантних посад в службах у справах дітей області, де вони не заповнені, відповідно до статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 року № 20/95-ВР;

здійснити заходи (навчання, тренінги) щодо підвищення кваліфікації працівників служб у територіальних громадах;

організувати і здійснити разом з уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України заходи щодо соціального захисту дітей, виявлення причин, що зумовлюють дитячу бездоглядність і безпритульність, жебракування, запобігання вчиненню дітьми правопорушень.

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини із Запорізької області надійшло **3117** звернень і **3477** повідомлень про порушення прав. Серед категорій найбільш порушених прав: громадянські права – **2116**, соціальні права – **382**, економічні права – **153**, особисті права – **129** повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення громадян	1307	2839	3117
Повідомлення про порушення прав	1669	3438	3477

Моніторингові візити команди Представництва:

Упродовж 2024 року регіональне представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Запорізький області здійснило **113** моніторингових відвідувань, з них **3** моніторинги – дистанційно.

За напрямом здійснення функції національного превентивного механізму та моніторингу дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено **12** відвідувань. У жовтні 2024 року в Запорізькій області відбулися додаткові **12** відвідувань у межах кластерного візиту спільно з Департаментом з питань реалізації національного превентивного механізму.

Для запобігання порушенням і захисту прав дитини здійснено **35** моніторингових відвідувань до профільних закладів та установ. Один з ключових аспектів у межах моніторингових візитів – забезпечення своєчасного здійснення заходів з евакуації дітей-сиріт, дітей, які позбавлені батьківського піклування, до більш безпечних регіонів, дотримання житлових прав дітей, забезпечення їхніх прав на освіту та охорону здоров'я, контроль за дотриманням прав дітей під час здійснення функцій відповідальними органами державної влади та місцевого самоврядування.

У межах постійної роботи регіонального представництва Уповноваженого у Запорізькій області із захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, здійснено **45** моніторингових візитів до місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб. Крім того, 2024 року особлива увага була звернена на роботу освітніх центрів «Крим – Україна» та «Донбас – Україна», розгорнутих на базі Запорізького національного університету, Національного університету «Запорізька політехніка» та Запорізького державного медико-фармацевтичного університету.

Окремий напрям моніторингових візитів, здійснених регіональним представництвом, – забезпечення інклюзивного підходу та архітектурної доступності закладів охорони здоров'я Запоріжжя. Так, моніторинговими візитами охоплено **21** функціональну будівлю центрів надання

первинної медико-санітарної допомоги, під час яких було переглянуто умови та відповідність цих закладів охорони здоров'я потребам осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності щодо захисту прав і свобод людини і громадянина Представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Запорізький області ініціювало та здійснило **34** просвітницьких заходи для державних службовців, службовців органів місцевого самоврядування, представників громадських організацій, співробітників правоохоронних органів, дітей, внутрішньо переміщених осіб та осіб з інвалідністю. Найбільш актуальні питання просвітницької роботи – дотримання права на звернення та доступ до публічної інформації, запобігання жорстокому поводженню та катуванню в системі правоохоронних органів, дотримання прав дітей і права на працю. Цими заходами охоплено більш як 2000 слухачів та учасників.

Один з найважливіших комунікаційних напрямів роботи – постійна взаємодія з членами родин військовополонених і зниклих безвісти за особливих обставин. 2024 року відбулося 9 зустрічей, в яких загально взяло участь більш як 600 членів родин і близьких осіб військовослужбовців, які перебувають у полоні або зникли безвісти.

Основні питання, з якими працювала команда регіонального Представництва у Запорізькій області:

- захист прав постраждалих від збройної агресії проти України;
- захист права на безпечне довкілля;
- захист процесуальних прав учасників судового засідання;
- захист прав дітей;
- захист інформаційних прав громадян.

(а) Захист прав постраждалих від збройної агресії проти України

З початку повномасштабного вторгнення Запорізька область і Запоріжжя стали форпостом для всіх людей, які евакуйовувалися з Донецької, Херсонської областей і тимчасово окупованих районів Запорізької області.

На 31.12.2024 у Запорізькій області в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб перебуває 222,9 тис. осіб, серед них: 42,2 тис. дітей; 11,5 тис. осіб з інвалідністю; 53,6 тис. пенсіонерів.

Один з ключових векторів роботи регіонального представництва у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб – забезпечення постійного моніторингу дотримання права на гідні умови в місцях тимчасового проживання.

2024 року здійснено 45 моніторингових візитів, під час яких основна увага була сконцентрована на стані виконання наданих раніше рекомендацій, відповідності місць тимчасового проживання мінімальним стандартам, провадилася просвітницька робота та реагування на порушення прав внутрішньо переміщених осіб.

У багатьох випадках зафіксовано потребу в ремонтних роботах, впровадження інклюзивного підходу в розміщенні осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, забезпечення побутовою технікою, створення або забезпечення належного функціонування санітарних кімнат.

Один з позитивних прикладів виконання рекомендацій і забезпечення гідних умов проживання – функціонування системи шелтерів і гуртожитків, діяльність яких забезпечують громадські організації та благодійні фонди Запоріжжя. Ці місця тимчасового проживання засновані на орендних правовідносинах щодо комунального майна та переважно відповідають мінімальним стандартам. Своєю чергою громадські організації виявляють зацікавленість у розвитку системи місць тимчасового проживання.

Проте одним з проблемних питань стала неможливість забезпечення сплати орендних платежів за комунальне майно цими громадськими організаціями, оскільки забезпечення проживання в наведених місцях тимчасового проживання передбачають безоплатну форму, а ці організації провадять неприбуткову діяльність. Надалі це може призвести до припинення обслуговування МТП зазначеними організаціями.

До Уповноваженого надійшло звернення ВПО – мешканця гуртожитку одного із закладів освіти, розташованого в Запоріжжі. За наданою заявником інформацією, балансоутримувач цього гуртожитку готує рішення про примусове переселення всіх його мешканців в інше приміщення, яке не відповідає мінімальним стандартам, висунутих законодавство до МТП, та є непристосованим до проживання осіб з інвалідністю.

У межах реагування Уповноваженого скеровано відповідні запити до закладу освіти та здійснено роз'яснювальну роботу з представниками балансоутримувача гуртожитку.

За наслідками реагування Уповноваженого та роз'яснювальної роботи вдалося запобігти порушенню прав 52 ВПО на гідні умови проживання. Водночас за результатами подальших планових моніторингових візитів надано рекомендації щодо поліпшення умов проживання в зазначених місцях тимчасового проживання закладу освіти.

За результатами моніторингів також зазначено, що через низький рівень поінформованості про механізми та способи зміни місця тимчасового проживання зростає рівень побутових конфліктів і потреба залучення співробітників правоохоронних органів для їх вирішення. Водночас існує об'єктивна потреба в розробленні уніфікованої системи розселення та пропонування МТП для ВПО.

До Уповноваженого надійшло чотири звернення ВПО щодо поліпшення житлових умов у МТП. У зверненнях до Уповноваженого заявники зазначали про відсутність зрозумілого алгоритму поселення внутрішньо переміщених осіб до місць тимчасового проживання в області та про потребу пошуку альтернативного житла для них.

Водночас заявники стверджували, що їхні звернення щодо поселення в обране МТП залишилися без уваги, в одному випадку людина не володіла інформацією щодо умов проживання та процедури поселення.

У результаті налагодженої комунікації з громадськими організаціями, які опікуються місцями тимчасового проживання, вдалося відновити права внутрішньо переміщених осіб на гідні умови проживання та забезпечити зміну МТП з урахуванням потреб ВПО.

(b) Захист процесуальних прав учасників судового засідання

У межах парламентського контролю у сфері дотримання процесуальних прав регіональне представництво здійснило три моніторингових відвідування судових засідань. Крім імовірних

випадків порушення процесуальних прав, більшість звернень, які надходили до регіонального представництва, стосувалися дій або бездіяльності співробітників органів Національної поліції, зокрема щодо невнесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і стверджувальної бездіяльності слідчих підрозділів щодо провадження розслідування.

Під час особистого прийому представником Уповноваженого надійшло звернення щодо недотримання процесуальних прав сторони кримінального провадження. Так, заявник повідомив, що під час обшуку, в межах кримінального провадження, в якому він має статус підозрюваного, було вилучено його майно, зокрема мобільний телефон і планшет.

Під час попередньої перевірки встановлено, що з моменту вилучення майна заявника минув чималий час, проте арешту на майно не було накладено. З огляду на зазначене та в межах реагування Уповноваженого скеровано відповідні запити до Запорізької обласної прокуратури та звернуто увагу на потенційні порушення слідчими підрозділами.

Завдяки реагуванню Уповноваженого права заявника було відновлено, майно повернуто.

(c) Захист прав дітей

Захист прав дітей і реагування на можливі порушення у цій сфері зумовлені наближеністю лінії фронту до обласного центру та фактичним провадженням бойових дій на території деяких громад Запорізької області.

Попри це комплексний підхід у забезпеченні найкращих інтересів дитини полягає в повному виконанні визначених законодавством обов'язків усіма правозахисними суб'єктами та відповідальними органами.

Під час планових моніторингових візитів у сфері дотримання прав дітей служби у справах дітей у Запорізький області встановили системне порушення житлових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Зокрема в деяких підрозділах служби у справах дітей Запорізької міської ради та низці служб у справах дітей територіальних громад Запорізького району Запорізької області не забезпечено взяття дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і на соціальний квартирний облік.

*У процесі моніторингового відвідування відділу в Дніпровському районі служби (управління) у справах дітей Запорізької міської ради вибірковою перевіркою справ встановлено, що **15** дітей не були поставлені на квартирний облік у встановлений законодавством термін і спосіб після досягнення 16 років, що своєю чергою є порушенням майнових прав дитини.*

*Аналогічні порушення щодо 14 дітей виявлено у відділі в Хортицькому районі служби (управління) у справах дітей Запорізької міської ради та стосовно **2** дітей у відділі в Комунарському районі служби (управління) у справах дітей Запорізької міської ради.*

Це упущення було усунуто та рекомендації враховано в роботі інших підпорядкованих службі у справах дітей Запорізької міської ради відділах. Подальші моніторингові відвідування інших відділів підтвердили системне врахування рекомендацій щодо потреби поставлення дітей на облік та вжиття заходів щодо запобігання цьому виду порушення прав дитини.

Триває перебування у фокусі уваги питання безпеки дітей, які проживають або зараховані на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності під час воєнного стану, зокрема вжиття в разі потреби заходів до їх тимчасового переміщення (евакуації) до більш безпечних регіонів країни. Одне з проблемних питань у цих закладах – перевищення визначених термінів перебування дітей, позбавлених батьківського піклування. З огляду на зазначене дотримання прав дітей на соціальний захист і безпеку зазнають суттєвого впливу через відсутність своєчасної евакуації в більш безпечні регіони країни, що своєю чергою свідчить про недотримання принципу найкращих інтересів дитини.

*У січні 2024 року моніторингова група регіонального представництва Уповноваженого у Запорізькій області відвідала КНП «Міська дитяча лікарня № 5» Запорізької міської ради та встановила дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають у закладі із суттєвим перевищенням передбачених і розумних термінів, зокрема: до одного місяця – **1** дитина; до трьох місяців – **6** дітей; більше трьох місяців – **2** дітей.*

За результатами скерованого звіту та опрацьованих рекомендацій міська та обласна влада забезпечили тимчасове переміщення (евакуацію) зазначених дітей до більш безпечних регіонів, вжили низку заходів для запобігання таким порушенням, увідповіднено наявні умови перебування таких дітей у лікарні потрібним стандартам.

Загалом за результатами роботи за визначеним напрямом і на виконання рекомендації моніторингових груп упродовж 2024 року забезпечено дотримання термінів тимчасової евакуації та відновлення прав **16** дітей.

(d) Захист права на безпечне довкілля

Попри повномасштабне вторгнення та бойові дії на території Запорізької області критичним для мешканців Запоріжжя залишається питання забезпечення відповідного екологічного оточення та дотримання прав на безпечне довкілля.

У межах обласного центру розташовано чотири найбільших підприємства, які потенційно можуть забруднювати атмосферне повітря шкідливими речовинами**.**

До Уповноваженого надійшло звернення щодо забруднення атмосферного повітря та впливу шкідливих речовин на стан здоров'я мешканців міста.

У межах реагування не раз скеровувалися запити до Запорізької міської ради щодо стану та планування заходів зменшення впливу викидів в атмосферне повітря підприємствами-забруднювачами. Запорізька міська рада розробляє програму поетапного зниження викидів забруднювальних речовин із червня 2023 року.

Представник Уповноваженого не раз брав участь у заходах із цих питань, зокрема в робочій групі з розробки програми, громадських слуханнях і робочих зустрічах з представниками громадського сектору, які опікуються питаннями екології.

Проте на грудень 2024 року остаточного варіанта такої програми не розроблено та не затверджено. Питання перебуває на контролі Уповноваженого.

(е) Захист інформаційних прав громадян

Невід'ємний складник дотримання права на інформацію – можливість реалізації громадянами права на звернення, права на особистий прийом і на своєчасне отримання повної і достовірної публічної інформації.

Отримання доступу до публічної інформації також є правом, яке беззаперечно пов'язано зі здійсненням громадського контролю за витратами місцевого бюджету, загальним контролем його використання, розпорядженням комунальним майном і впровадженням місцевих програм підтримки цивільного населення.

До регіонального представництва Уповноваженого у Запорізький області надійшло звернення громадянина про відмову в наданні публічної інформації щодо посадових окладів і виплати заробітної плати працівникам одного з освітніх комунальних закладів обласного підпорядкування.

Враховуючи неприпустимість обмеження доступу до інформації про використання бюджетних коштів, було скеровано відповідні листи до установи щодо повторного розгляду запиту та відновлення права скаржника.

Зазначений лист представника Уповноваженого розглянув керівник установи, однак, всупереч нормам законодавства, право людини на доступ до публічної інформації не відновлено. У зв'язку з наведеним було складено адміністративний протокол на керівника установи за статтею 212-3 КУпАП.

Вже під час судового розгляду зазначених адміністративних матеріалів керівник установи визнав провину та усунув порушення права на доступ до публічної інформації, у зв'язку з чим суд звільнив зазначену особу від відповідальності, обмежившись усним зауваженням.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Запорізький обласній військовій адміністрації:

адаптувати МТП до потреб маломобільних категорій населення, забезпечити потрібною побутовою технікою для досягнення відповідності мінімальним стандартам функціонування місць тимчасового проживання, передбачених постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930;

розробити та впровадити єдиний алгоритм поселення та зміни місця тимчасового проживання ВПО в межах області;

Запорізькій міській раді:

забезпечити підготовку програми поетапного зниження викидів забруднювальних речовин суб'єктами господарювання;

розробити Методику розрахунку орендної плати за комунальне майно Запорізької міської територіальної громади з урахуванням наявних потреб пільгової оренди надавачів соціальних послуг Запоріжжя.

Органам місцевого самоврядування Запорізької області:

оприлюднити на веб-сайтах територіальних громад Запорізької області інформацію, передбачену законами України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян»;

забезпечити реалізацію майнових прав дітей-сиріт і дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, службами у справах дітей територіальних громад Запорізької області.

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини *з* Івано-Франківської області надійшло **3566** звернень і **3910** повідомлень про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільших порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **2382**, соціальні права – **265**, економічні права – **229** повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення громадян	900	2553	3566
Повідомлення про порушення прав	1166	2939	3910

Моніторингові візити і перевірки

Упродовж року команда регіонального представництва здійснила 222 моніторингових візити і перевірки, з яких:

- 23 планові відвідування місць несвободи в межах реалізації функції НПМ;
- 5 планових перевірок дотримання законодавства у сфері захисту персональних даних;
- 7 дистанційних моніторингових візитів щодо стану дотримання інформаційних прав і права на звернення;
- 43 моніторингові візити щодо дотримання прав і свобод дітей;
- 124 моніторингові візити в МТП і заклади, які не увійшли в перелік МТП, проте там проживають ВПО;
- 20 моніторингів стану забезпечення доступності закладів охорони здоров’я комунальної форми власності Івано-Франківської міської територіальної громади, які надають первинну медичну допомогу для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення.

Просвітницькі заходи

Для запобігання порушенням прав людини регіональне представництво впродовж 2024 року здійснило 256 заходів за участі місцевих органів влади та громадськості, навчання для студентів, тренінги з підвищення кваліфікації для працівників органів місцевого самоврядування та державної влади, якими охоплено 7420 осіб. Відбулося 9 зустрічей з родинами зниклих безвісти та полонених військовослужбовців, в яких взяло участь більш як 580 родин.

Основні проблеми, з якими працювала команда регіонального представництва в Івано-Франківській області:

- порушення прав осіб, яких утримують у місцях несвободи закладів соціальної сфери;
- порушення прав дітей;
- порушення прав внутрішньо переміщених осіб;
- порушення прав громадян під час призову на військову службу у процесі мобілізації на особливий період;
- забезпечення дотримання процесуальних прав під час розгляду судом цивільних справ і кримінальних проваджень.

(а) Порушення прав осіб, яких утримують у місцях несвободи закладів соціальної сфери

Дедалі гострішим постає питання опіки та догляду за непрацездатними громадянами, які залишились одні та цього потребують. Не в усіх територіальних громадах у пріоритеті також забезпечення надання соціальних послуг стаціонарного догляду літнім людям та утримання і фінансування на достатньому рівні їх комунальних закладів, у яких такі люди проживають. Інтернатні установи, геріатричні заклади часто переповнені і потерпають від проблеми недоукомплектованості персоналом, що призводить до порушення прав і свобод людини, зокрема права на достатній життєвий рівень, охорону здоров'я та медичну допомогу, а також наявні випадки катування та неналежного поводження стосовно підопічних.

Під час відвідування у листопаді 2024 року Коршівського геріатричного пансіонату група НПМ зафіксувала неналежні умови проживання чоловіків: у переповнених кімнатах відсутні столи та недостатньо стільців, меблі брудні та застарілі; підопічні спали на старих ліжках з панцирними сітками та пристосованими дерев'яними щитами; часто замість крісел із санітарним оснащенням – господарські відра та пляшки; у приміщенні брудно та наявний стійкий неприємний запах, що свідчить про низьку якість здійснення санітарних і гігієнічних процедур.

Водночас поряд стояв зачинений капітально відремонтований за фінансової підтримки Швейцарського Червоного Хреста інший спальний корпус, урочисто відкритий у серпні 2024 року для комфортного проживання ВПО та мешканців закладу на 60 ліжко-місць.

За наданими групою НПМ рекомендаціями всіх підопічних було негайно переселено для проживання в нове приміщення.

Проблема браку навчання та підвищення компетенцій персоналу інтернатних закладів із забезпечення стаціонарного догляду за особами з особливими потребами призводить до нелюдського і негідного поводження з підопічними, про що свідчить такий випадок.

До регіонального представництва надійшло повідомлення з фотоматеріалами, що підтверджували побиття підопічної Коломийського психоневрологічного інтернату. До закладу невідкладно здійснено виїзд, а також конфіденційне спілкування з дівчиною та іншими підопічними, зафіксовано тілесні ушкодження у форматі «Стамбульського протоколу» та здійснено виклик поліції.

За результатами реагування за зазначеним фактом Коломийський районний відділ поліції ГУНП в Івано-Франківській області вніс відомості в ЄРДР за ознаками кримінального проступку, передбаченого частиною 1 статті 125 Кримінального кодексу України (умисне легке тілесне ушкодження).

Рішенням Коломийського міськрайонного суду за клопотанням потерпілої працівницю інтернату звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням. Наразі ця працівниця в інтернаті не працює.

Попри наявність в інтернатних установах ліцензій на здійснення господарської діяльності з медичної практики або укладених договорів із закладами охорони здоров'я та наявність у підопічних декларацій про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу, майже в усіх випадках відвідувань цих установ група НМП фіксувала порушення права підопічних на охорону здоров'я та медичну допомогу, а також на реабілітацію осіб з інвалідністю. Серед найпоширеніших порушень: медичну допомогу підопічним надають без їхньої інформованої добровільної згоди, не забезпечено огляду вузькими спеціалістами, лікарські призначення не фіксують у медичній документації, яку ведуть часто у довільній формі. Індивідуальні програми реабілітації осіб з інвалідністю у разі закінчення їхнього терміну часто заповнювали сімейні лікарі замість МСЕК, що суперечить чинному законодавству. Відповідно осіб з інвалідністю позбавляли можливості реабілітації та забезпечення медичними виробами.

Відвідуванням НПМ одного зі стаціонарних відділень Територіального центру соціального обслуговування встановлено, що у підопічного з II групою інвалідності відсутня діюча ІПР. Працівники пояснили, що у серпні 2024 року підготовлено та подано у встановленому порядку належний пакет документів для перегляду ІПР. Крім того, у зв'язку з оперативним лікуванням підопічного 2024 року з ампутацією кінцівки, у листопаді 2024 року повторно подано потрібні документи для перегляду групи інвалідності та складання відповідної ІПР. Проте на цей час питання залишилося не вирішеним, оскільки МСЕК ліквідовано, а стан розгляду документів Експертними командами з оцінювання повсякденного функціонування працівникам відділення не відомий.

За результатами відвідування закладу та департаменту охорони здоров'я надано відповідні рекомендації. Це питання перебуває на контролі регіонального представництва.

(b) Порушення прав дітей

Під час здійснення моніторингових візитів до служб у справах дітей виявлено системні порушення майнових і житлових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, через невчасне постановлення їх на квартирний облік після досягнення 16-річного віку або закріплення за дитиною майна без підтвердження права власності, а також відсутність документів, що підтверджують чи спростовують факт наявності у дитини майна.

Поширені також порушення, які полягають у формальному веденні Індивідуальних планів соціального захисту дитини, яка перебуває в складних життєвих обставинах, дитини, яка залишилася без батьківського піклування, дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування. Служби не завжди приймають рішення про взяття на облік дітей за наявності чинників, що зумовлюють складні життєві обставини, у результаті чого такі сім'ї з дітьми позбавляли можливості отримати соціальну підтримку від держави. На інформаційних стендах та офіційних веб-сайтах місцевих служб у справах часто бракувало інформації про гарячі телефонні лінії, на які можна звертатися в разі порушення прав дитини, а також іншої інформації правового характеру, зокрема про соціальні послуги, умови і порядок їх надання дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Регіональне представництво приділяло також увагу питанню забезпечення прав дітей на захист від усіх форм насильства. Упродовж року в медіа та соціальних мережах час від часу з'являлися повідомлення про цькування та різні форми насильства стосовно дітей під час навчального процесу, а також надходили звернення громадян. У всіх випадках регіональне представництво вживало заходи реагування: направляли листи відповідним органам влади і службам, правоохоронним органам, здійснювали просвітницькі заходи.

До регіональної громадської приймальні звернулася мешканка Івано-Франківська Н. щодо ймовірного завдання тілесних ушкоджень її доньці, дитині з інвалідністю, працівниками одного з навчально-реабілітаційних центрів. Мати з дитиною є ВПО та прибули з території ведення бойових дій Запорізької області. У межах провадження Уповноваженого вжито низку заходів реагування та з'ясовано, що за цим фактом уповноважений орган управління на службовому засіданні дійшов висновку, що зазначені обставини не знайшли свого підтвердження.

За реагуванням Уповноваженого слідчим відділом Івано-Франківського РУП ГУНП в Івано-Франківській області внесено відомості до ЄРДР і почато кримінальне провадження за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого статтею 128 КК України за фактом необережного спричинення тілесних ушкоджень. На цей час у кримінальному провадженні з дотриманням вимог КПК України допитано неповнолітню потерпілу та інших осіб, призначено і здійснено судово-медичну експертизу потерпілої. На сьогодні триває досудове розслідування та додаткова судова медична експертиза щодо медичних документів.

(с) Порушення прав ВПО

Регіональне представництво брало участь у вирішенні питання надання ВПО статусу особи, яка проживає на території гірського населеного пункту. Адже особи, які отримують такий статус, мають право на збільшення розміру державних пенсій, стипендій і всіх видів державної допомоги на 20 відсотків, а посадові оклади – на 25 відсотків.

В Івано-Франківській області наявна негативна практика, яка полягає у відмові органами місцевої влади, уповноваженими приймати рішення про надання відповідного статусу у зв'язку з тим, що ВПО не мають зареєстрованого місця проживання на території гірських населених пунктів, бо зареєстровані за адресою покинутого місця проживання, з якого перемістилися. До того ж вони не враховують наявність довідки про взяття на облік ВПО, яка підтверджує фактичне місце проживання на території гірських населених пунктів. Тільки в окремих випадках ВПО відновлюють свої права в судовому порядку.

За зверненням місцевої юристки відкрито провадження Уповноваженого, в межах якого Секретаріат Уповноваженого направив відповідну пропозицію щодо законодавчого врегулювання питання надання ВПО статусу особи, яка проживає на території гірського населеного пункту. Наразі зареєстровано законопроєкт про внесення змін до статті 5 Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» щодо захисту прав ВПО (реєстр. № 12 300 від 11.12.2024).

Представництво також приділяло увагу стану дотримання прав ВПО на належні умови проживання в МТП. За результатами моніторингу МТП місцевим органам влади надано 235 рекомендацій, найпоширеніші з яких – забезпечення безбар'єрного середовища в МТП, належного облаштування укриття, здійснення в приміщеннях ремонтних робіт і доукомплектування кімнат меблями, забезпечення побутовою технікою та облаштування кімнат для навчання дітей.

Із загальної кількості 58 МТП в області тільки в 21 МТП забезпечено доступність для осіб з інвалідністю та маломобільних верств населення. Діяльність регіонального представництва в цьому напрямі триватиме й надалі.

У МТП на базі гуртожитку Івано-Франківського коледжу Львівського національного аграрного університету на момент моніторингового візиту проживало 32 особи з-поміж ВПО, з яких 6 людей літнього віку, 5 людей з інвалідністю та 8 дітей. ВПО розміщені на четвертому поверсі чотириповерхової будівлі гуртожитку. Приміщення МТП архітектурно недоступні для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення: центральний вхід не облаштовано пандусом, у будинку немає ліфта чи підйомника, не облаштовано з урахуванням потреб осіб з інвалідністю жодного санітарно-гігієнічного приміщення, що є порушенням Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та ДБН В.2.2-40:2018 «Державні будівельні норми. Інклюзивність будівель і споруд».

За результатом моніторингового візиту Івано-Франківській обласній військовій адміністрації надано відповідні рекомендації. Наразі питання доступності до МТП залишається відкритим. Тривають перемовини з меценатами та благодійними організаціями щодо забезпечення облаштування в гуртожитку безбар'єрного середовища або розумного пристосування для осіб з інвалідністю з урахуванням ДБН.

(d) Порушення прав громадян під час здійснення призову на військову службу в процесі мобілізації на особливий період

Велика частина скарг, що надходили до регіонального представництва, стосувалася діяльності ТЦК та СП під час здійснення мобілізаційних заходів. В основному це повідомлення про перевищення повноважень працівників ТЦК та СП під час перевірки військово-облікових документів, недопуск адвокатів до осіб, яких утримували у приміщеннях ТЦК та СП, відібрання телефонів під час затримання та формальне проходження ВЛК військовозобов'язаними, яке не дає змоги здійснити медогляд повністю.

До регіонального представництва звернулася громадянка П. в інтересах свого чоловіка, який опинився в медичному закладі у зв'язку з отриманням тілесних ушкоджень. Заявниця зазначила, що чоловік зателефонував їй і повідомив, що його затримали працівники одного з районних ТЦК та *СП в Івано-Франківську, відвезли в приміщення обласного ТЦК* та *СП, а згодом – до обласної лікарні для проходження ВЛК, за висновком якої чоловіка визнано придатним до військової служби та направлено в ОТЦК* та *СП для подальшої відправки до відповідної військової частини. Зі слів заявниці, чоловік під час проходження ВЛК повідомив, що не бажає проходити огляд, має скарги на стійкі та постійні розлади свідомості у зв'язку з перенесеною трепанацією черепа та видаленням пухлини головного мозку 2012 року. По трекеру телефону громадянка П. спостерігала за переміщенням чоловіка та зафіксувала його перебування в районному ТЦК* та *СП. Згодом їй зателефонували з місцевої лікарні та повідомили, що чоловік перебуває у відділенні інтенсивної терапії з травмою голови та без свідомості.*

У результаті виїзду на місце та вжиття заходів реагування прокурор Спеціалізованої прокуратури за цим фактом вніс відомості в ЄРДР за ознаками вчинення злочину, передбаченого частиною 5 статті 426-1 КК України (перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень). Досудове розслідування триває.

Варто зазначити, що ТЦК та СП Івано-Франківської області виявилися не готовими в умовах воєнного стану забезпечити дотримання інформаційних прав і права на звернення громадян, адже останнє гарантується статтею 40 Конституції України і не може бути обмежене навіть в умовах воєнного стану, про що зазначено в статті 64 Конституції України.

Із загальної кількості повідомлень до Уповноваженого про порушення права на звернення та права на доступ до публічної інформації велика частина скарг стосувалася діяльності ТЦК та СП. Внаслідок неналежної організації роботи зі зверненнями громадян, яка полягала в тому, що електронні скриньки ТЦК та СП Івано-Франківської області, адреси яких розміщені на веб-сайті Міноборони для комунікації з ними, ймовірно вчасно не переглядали, електронні звернення громадян реєстрували із запізненням, а відповіді надавали з порушенням встановленого законодавством терміну. Для відновлення порушених прав регіональне представництво направляло запити, здійснювало перевірки, надавало потрібні роз'яснення.

(е) Забезпечення дотримання процесуальних прав під час розгляду судом цивільних справ і кримінальних проваджень

2024 року регіональне представництво продовжило роботу щодо здійснення парламентського контролю за дотриманням права на доступ до правосуддя. Усього впродовж року відвідано 45 судових засідань у цивільних справах і кримінальних провадженнях. За результатом моніторингу виявлено порушення права на розгляд справ упродовж розумного терміну та надано відповідні пропозиції Уповноваженого.

Системні також випадки, коли особі обирають запобіжний захід у вигляді тримання під вартою до моменту набрання законної сили вироком суду про винуватість підсудного. Водночас можливе скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або обрання його на певний строк з визначеною датою закінчення такого запобіжного заходу постановою Верховного Суду. Отже, можуть виникнути водночас два судові рішення, обов'язкові до виконання, а саме постанова Верховного Суду та вирок суду.

До регіонального представництва звернулися захисники обвинувачених у кримінальних провадженнях щодо того, що строки тримання їхніх підзахисних закінчилися, а обвинувачені продовжують перебувати під вартою, що неправомірно обмежує їхнє право на свободу пересування. Адвокати посилалися на наявність двох одночасних рішень судів (вироку суду першої інстанції, в якому було визначено запобіжний захід у вигляді тримання під вартою до набрання ним законної сили, та постанови Верховного Суду, в якій заново обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою строком на 2 місяці). У день звернення строк, визначений Верховним Судом для можливості перебування під вартою обвинувачених, закінчився та не був продовженим. Водночас існував інший вирок, який не набув законної сили у зв'язку зі скасуванням тією ж постановою Верховного Суду ухвали апеляційного суду у цьому кримінальному провадженні.

Відтак установа виконання покарань, виконуючи законне рішення суду – вирок суду першої інстанції, не звільняла з-під варти обвинувачених, не беручи до уваги постанову Верховного Суду щодо новообраного запобіжного заходу, який закінчився і особи підлягали негайному звільненню.

За результатом реагування на скарги адвокатів до регіонального представництва визначено потребу врахування рішення суду вищої, касаційної інстанції, у зв'язку з чим трьох обвинувачених, які перебували під вартою в Івано-Франківській установі виконання покарань понад строк, визначений у постанові суду через неоднозначність тлумачень судових рішень, а також розбіжностей щодо того, яке з судових рішень підлягає виконанню, було негайно звільнено.

Незалежно від місця свого перебування будь-хто, зокрема і дитина, має передбачене статтею 55 КПК України право звернутися до органу досудового розслідування із заявою про вчинення кримінального правопорушення, якщо такий факт відомий дитині.

Типові випадки – ігнорування заяв дітей через неналежну форму або неможливість для дитини здійснювати самостійний захист своїх інтересів. Розділяючи право на доступ до правосуддя для дорослого та для дитини, чиниться грубе порушення процесуальних основ, закріплених у статті 55 Конституції України. Відсутній і якісний та оперативний механізм залучення адвоката для захисту інтересів дитини, особливо якщо дитина перебуває за кордоном, що не відповідає статті 59 Конституції України, яка гарантує кожному право на правову допомогу.

Для забезпечення доступу до правосуддя дитини та відновлення її порушених прав Уповноважений врахував потреби дитини в контексті її права на справедливий суд і долучився до відновлення порушених прав незалежно від віку дитини та місця її перебування. Внаслідок реагування Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини численні проігноровані заяви про вчинення кримінального правопорушення від дитини зареєстровано відповідно до вимог, передбачених статтею 214 КПК України, та почато кримінальне розслідування. Крім того, у цивільному процесі Уповноважений виступив як третя особа щодо припинення піклування, встановленого попереднім рішенням суду за неперевірених обставин. Цей особливий випадок – перший і наразі єдиний.

До регіонального представництва звернувся неповнолітній: за його словами, йому призначили опікуном бабусю, яка ним фактично не опікується. Дитина давно вже проживає за кордоном із вітчимом, який є його опікуном і батьком його рідної сестри. Матір хлопця, військовослужбовиця ЗСУ, загинула внаслідок обстрілу під час виконання бойового завдання.

Неповнолітній у своєму зверненні зазначає, що бабуся після смерті матері звернулася до держорганів й отримала на свою користь рішення: позбавлення його біологічного батька батьківських прав і встановлення опіки над дитиною. Дитина вказує, що фактично бабуся з ним не проживає й не бере участі у вихованні, а також вводить в оману держоргани й усі юридично значущі дії вчиняє від його імені, але не на користь дитини. Хлопець повідомляє, що йому як сину загиблої Міноборони призначило разову грошову допомогу, проте бабуся як опікун отримала кошти, доля яких йому не відома. Неповнолітній також скаржиться, що на його звернення поліція не реагувала і просив Уповноваженого захистити його права в суді, тому що правоохоронні органи показали себе неефективними, щоб допомогти захистити права дитини згідно з процесуальними вимогами.

Внаслідок реагування Уповноваженого почато досудове розслідування у кримінальному провадженні за частиною 5 статті 190 КК України (шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою). Як наслідок у провадженні одного із судів в Івано-Франківській області за позовом Служби у справах дітей розглядають питання звільнення піклувальника від своїх обов'язків. А на рахунки бабусі як опікуна накладено арешт. За зверненням неповнолітнього третьою особою в цій справі виступає наша інституція від імені Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Наразі триває досудове розслідування у кримінальному провадженні, а також розгляд цивільної справи у суді.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Івано-Франківській ОВА:

вжити заходів щодо забезпечення надання громадянам, які цього потребують, соціальних послуг з догляду, паліативного догляду та підтриманого проживання з урахуванням потреб населення області у соціальних послугах, зокрема через розширення мережі закладів соціального захисту населення, збільшення соціальних працівників чи залучення недержавних надавачів соціальних послуг.

забезпечити навчання працівників інтернатних установ соціальної сфери з питань дотримання прав людини, запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження;

вжити заходів щодо забезпечення контролю за співпрацею надавачів соціальних послуг із закладами охорони здоров'я щодо надання первинної та спеціалізованої медичної допомоги підопічним/вихованцям, а також якістю організації та здійснення огляду підопічних Експертними

командами з оцінки повсякденного функціонування особи задля встановлення їм у разі потреби інвалідності та забезпечення їх індивідуальними програмами реабілітації відповідно до законодавства;

здійснити перевірку діяльності органів опіки та піклування відповідно до пункту 1.9. Правил опіки та піклування, затвердженими спільним наказом від 26.05.1999 № 34/166/131/88, щодо здійснення контролю за виконанням опікунами своїх обов'язків стосовно недієздатних осіб.

Органам місцевого самоврядування:

забезпечити реалізацію майнових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, постановкою на відповідний облік громадян, які відповідно до законодавства потребують поліпшення житлових умов, і забезпечити ведення квартирного обліку.

Івано-Франківському обласному ТЦК та СП:

забезпечити неухильне виконання законодавства щодо звернень громадян, доступу до публічної інформації та захисту персональних даних, а також вжити заходів щодо підвищення кваліфікації службовців у цій сфері;

вжити заходів щодо недопущення порушення прав людини під час здійснення призову громадян на військову службу в процесі мобілізації на особливий період.

КИЇВ ТА КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

Упродовж 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло:

з Києва – **15 245** звернень і **18 127** повідомлень про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **10 287**, соціальні права – **1362**, економічні права – **845**, особисті права – **751** повідомлення;

з Київської області – **7904** звернення та **8891** повідомлення про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **5225**, соціальні права – **675**, економічні права – **552**, особисті права – **367** повідомлень.

Київ			
Кількість	**2022 рік**	**2023 рік**	**2024 рік**
Звернення громадян	5356	12 247	15 245
Повідомлення про порушення прав	7214	15 715	18 127

Київська область			
Кількість	**2022 рік**	**2023 рік**	**2024 рік**

Звернення громадян	2368	6324	7904
Повідомлення про порушення прав	3014	7451	8891

Моніторингові візити команди Представництва за 2024 рік.

У період з вересня до січня 2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини здійснила **21 моніторинговий візит.**

У межах реалізації функцій національного превентивного механізму та для забезпечення дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено 7 моніторингових відвідувань. Зокрема серед них – 4 позапланових візити, ініційованих у відповідь на звернення громадян.

У рамках реалізації заходів із захисту прав дитини 2024 року організовано та здійснено 4 моніторингових візити.

У рамках реалізації заходів щодо забезпечення права на судовий захист 2024 року здійснено 6 моніторингових візитів судових засідань. Ці заходи відбулися для оцінки дотримання принципів справедливого судочинства, забезпечення рівного доступу до правосуддя та дотримання процесуальних прав учасників судового процесу.

У рамках реалізації заходів щодо забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб та іншого цивільного населення, яке постраждало внаслідок збройної агресії, 2024 року відбулося 4 моніторингових візити до місць тимчасового проживання. Ці заходи мали на меті всебічну оцінку умов перебування, забезпечення належного рівня соціального захисту та дотримання основних прав людини.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності щодо захисту прав і свобод людини та громадянина за різними напрямами Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Києві та Київській області ініціював і здійснив **3 просвітницькі заходи,** до участі в яких залучено близько 250 осіб.

Актуальні напрями роботи Представництва Уповноваженого в Києві та Київській області

Основні проблеми, з якими працювала команда регіонального Представництва в Києві та Київській області:

- захист прав військовозобов’язаних, військовослужбовців і членів їхніх родин;
- захист прав дітей;
- захист інформаційних прав громадян.

(а) Захист прав військовозобов’язаних, військовослужбовців і членів їхніх родин

Упродовж звітного періоду системно простежувалося порушення інформаційних прав військовозобов’язаних, що у деяких випадках спричинювало неможливість реалізації права на

відстрочку. Зокрема більшість звернень надходило щодо порушення права на звернення та інформацію районними ТЦК та СП. За реагування Уповноваженого надано відповіді на звернення та запити, уповноважені особи ТЦК та СП прийняли документи від громадян, а відповідно – відновлено права заявників.

Окрім цього, команда Представництва працювала з питанням можливих порушень працівниками ТЦК та СП під час перевірок військово-облікових документів. Відповідні випадки також відстежуються моніторингом медіа-простору. У разі виявлення повідомлень про порушення Представництво забезпечувало негайне реагування задля відновлення порушених прав і недопущення таких порушень у майбутньому.

В одному з місцевих ЗМІ було опубліковано відеоматеріал, який відображав конфліктну ситуацію між представниками ТЦК та СП та громадянином під час перевірки військово-облікових документів. У зв'язку із цим було направлено відповідні запити до компетентних органів для підтвердження або спростування зазначених відомостей, а також у разі їх підтвердження – притягнення винних до відповідальності та вжиття організаційно-управлінських заходів для запобігання подібним ситуаціям у майбутньому.

За результатами реагування Уповноваженого факти неправомірних дій працівників ТЦК та СП не було підтверджено.

(b) Захист прав дитини

Під час здійснення Представництвом своєї діяльності 2024 року було виявлено чимало порушень прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, які перебувають під опікою та піклуванням в інституційних закладах Києва та Київської області. Зокрема системними є такі порушення прав дітей: незабезпечення безпеки, гідного рівня проживання та харчування; порушення права на охорону здоров'я та медичне забезпечення; порушення права на доступ до якісної освіти, належного правового захисту та піклування; порушення права на сімейне виховання.

До Уповноваженого надійшло звернення щодо можливого порушення прав дітей в одному з комунальних закладів Київської області. Під час моніторингового візиту було перевірено умови проживання, догляд, харчування, доступ до освіти та медичного забезпечення вихованців закладу. Перевірено також інформацію щодо можливих фактів сексуального насильства над дітьми та приховування таких випадків персоналом закладу.

*За результатами моніторингу отримано аргументовані відомості про застосування сексуального насильства щодо дітей, а також факти його приховування працівниками закладу та ліцею. За наслідками реагування Національна поліція України почала кримінальне провадження за частиною 4 статті 152 Кримінальн*ого кодексу *України, розслідування триває та взято під контроль Офісом Генерального прокурора.*

(c) Захист інформаційних прав громадян

Актуальним залишається питання порушення органами влади Київської області інформаційних прав громадян в умовах воєнного стану, зокрема безпідставного обмеження доступу до публічної інформації або ненадання відповідей на запити. Крім того, досі проблемна відсутність на офіційних веб-сайтах органів влади інформації, що є обов'язковою для публікації згідно з чинним законодавством.

До Уповноваженого не раз надходили звернення від громадян Ч. і П. щодо порушення їхнього права на доступ до публічної інформації Ірпінської міської ради. У своїх зверненнях громадяни зазначали про відмову у наданні публічної інформації, що суперечить вимогам Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Безпосередньо працівники Представництва розглянули 62 звернення громадян Ч. і П., в яких містилися факти порушення їхнього права на доступ до публічної інформації. Для відновлення прав заявників і забезпечення дотримання права на доступ до публічної інформації працівники Представництва направили офіційні запити та звернення з роз'ясненнями та рекомендаціями до Ірпінської міської ради щодо повторного розгляду заяв громадян П. і Ч.

У результаті заходів Ірпінська міська рада здійснила потрібні дії, спрямовані на відновлення прав громадян П. і Ч., зокрема повторно розглянуто відповідні запити громадян і надано запитувану публічну інформацію.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Органам місцевого самоврядування:

регулярно оприлюднювати на веб-сайтах територіальних громад області інформацію, передбачену законами України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян»;

забезпечувати розміщення інформації про порядок реалізації права громадян на звернення у доступному форматі на офіційному веб-сайті та в приміщеннях установи;

забезпечувати виконання вимог щодо оприлюднення відкритих даних на відповідних державних веб-порталах, включаючи інформацію про використання публічних коштів.

КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з Кіровоградської області надійшло **3285** звернень і **3634** повідомлення про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **2437**, соціальні права – **304**, економічні права – **154**, права дитини – повідомлень.

Кількість	**2022 рік**	**2023 рік**	**2024 рік**

Звернення громадян	**912**	**2600**	3285
Повідомлення про порушення прав	**1147**	**3078**	3634

Моніторингові візити команди Представництва

2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Кіровоградській області здійснила **97** моніторингових відвідувань і **2** безвиїзних моніторинги за різними напрямами забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Зокрема за напрямом реалізації функцій національного превентивного механізму та дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено **11** моніторингових відвідувань. Серед них – **1** позапланове відвідування для перевірки фактів, викладених у зверненнях громадян.

За напрямом захисту прав дитини 2024 року здійснено **32** моніторингових візити. Увагу було зосереджено на питаннях дотримання прав дітей-сиріт, дітей, які позбавлені батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах і вилучених у батьків, підкинутих чи знайдених дітей.

Для визначення стану забезпечення рівних прав і свобод, зокрема доступності об'єктів соціальної інфраструктури в Кіровоградській області, команда Представництва здійснила 4 моніторингових відвідування закладів охорони здоров'я Кропивницького, де проаналізовано доступність закладів охорони здоров'я для маломобільних груп населення.

Важливий напрям роботи на регіональному рівні в Кіровоградській області – робота у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. 2024 року команда Представництва здійснила **40** моніторингових візитів у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, зокрема для моніторингу забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб відвідано **40** місць тимчасового проживання, окрім цього здійснено 4 моніторингових візити до освітніх центрів «Крим – Україна», «Донбас – Україна».

У сфері захисту інформаційних прав команда Представництва здійснила **2** безвиїзних моніторинги, предметом яких стали моніторинг дотримання права на звернення та доступ до публічної інформації, захист персональних даних.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності щодо захисту прав і свобод людини та громадянина в місцях несвободи Представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Кіровоградській області здійснило **4** інформаційних заходи в місцях несвободи Кропивницького та області для більш як 350 осіб, які відбувають покарання. Команда Представництва також організувала **63** просвітницьких заходи із залученням громадськості. З них **30** інформаційних заходів здійснено для працівників органів місцевого самоврядування та державної влади, жителів громад щодо забезпечення дотримання інформаційних прав; **40** просвітницьких заходів – для внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового проживання.

Основні питання, з якими працювала команда регіонального Представництва у Кіровоградській області:

● захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин;

- захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України;
- захист прав дітей;
- захист права на справедливий розгляд суду;
- захист прав людини в місцях несвободи;
- захист права на соціальний захист.

(a) Захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин

Упродовж звітного періоду команда Представництва долучалася до роботи з родинами Захисників і Захисниць, які опинилися в російському полоні або такими, які зникли безвісти за особливих обставин. Спільно з представниками Координаційного штабу представники органів влади здійснили 6 зустрічей із членами родин військовослужбовців Кропивницького та територіальних громад області. Всього взяли участь 422 особи.

Серед основних категорій питань, за захистом яких звертаються Захисники та Захисниці України, – затягування з наданням статусу учасника бойових дій, із нарахуванням соціальних виплат та інших гарантій. Одне з найбільш поширених питань, з якими зверталися заявники до представництва Уповноваженого, – порушення прав військовослужбовців і членів їхніх родин на належне грошове забезпечення.

До регіонального представництва звернулася громадянка М. щодо невиплати заробітної плати загиблого 2023 року чоловіка-військовослужбовця. Як з'ясувалося, у громадянки М. на руках були офіційні документи з військової частини, де проходив службу її покійний чоловік-військовослужбовець щодо суми заборгованості військової частини перед покійним, однак з незрозумілих причин військова частина майже рік не виплачувала боргу. Представництво Уповноваженого направило лист-роз'яснення норм чинного законодавства, а також запит щодо прийнятих рішень військової частини про виплату коштів. Упродовж двох тижнів після направлення запиту громадянка М. отримала всю суму боргу.

(b) Захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України

На кінець грудня 2024 року в області на обліку перебувало 82,5 тис. ВПО, з яких 75,8 тис. осіб, які перемістилися після 24 лютого 2022 року.

У місті та області функціонують 76 МТП. За 2024 рік регіональне представництво здійснило 40 моніторингових візитів до місць тимчасового проживання ВПО. Більшість з них розміщені у сільській місцевості та не відповідають мінімально належним вимогам для життєзабезпечення ВПО.

Під час планового моніторингу дотримання прав внутрішньо переміщених осіб у місці тимчасового проживання на базі гуртожитку № 1 Центральноукраїнського державного університету ім. Володимира Винниченка встановлено, що у цьому закладі проживає 31

особа. Під час візиту зафіксовано низку порушень, а саме: санітарно-гігієнічні кімнати не пристосовано для осіб з інвалідністю та потребували ремонту, меблі в кімнатах потребували оновлення.

За результатами моніторингового візиту Кіровоградській обласній військовій адміністрації надано рекомендації для забезпечення дотримання прав ВПО. Ці рекомендації враховано: здійснено ремонтні роботи, встановлено нову кухонну техніку, оновлено санітарно-гігієнічні кімнати.

(c) Захист прав дитини

Регіональне представництво Уповноваженого впродовж 2024 року здійснило 31 виїзний моніторинговий візит до служб у справах дітей, будинків дитини, дитячих будинків-інтернатів, загальноосвітніх навчальних закладів, де навчаються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, центрів реабілітації дітей з інвалідністю, притулків для дітей, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, центрів соціальної підтримки дітей і сімей, під час яких було виявлено низку порушень.

Зокрема Служби у справах дітей не вживають заходів щодо забезпечення житлових/майнових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, що є порушенням пункту 61 Постанови Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»; не здійснюється належне провадження та виконання індивідуальних планів соціального захисту дитини; невідповідність у Службах працівників у співвідношенні до кількості дитячого населення. Зафіксовано також відсутність доступної інформації щодо організації прийому громадян службою, режиму роботи, контактного номера телефону Служби, що унеможливлює звернення дитини за захистом від насильства до органу місцевого самоврядування та є наявним фактом обмеженого доступу дитини до захисту її прав.

У вересні 2024 року команда Представництва Уповноваженого здійснила моніторинговий візит до Злинської територіальної громади, під час якого з'ясовано, що з 1 вересня 2023 року до вересня 2024 року в Службі у справах дітей Злинської сільської ради повністю відсутні працівники. Голова Злинської сільської ради повідомив, що конкурс на заміщення вакантних посад не оголошено, оскільки працівники сільської ради самі здійснювали функції служби, обов'язки було покладено на секретаря сільської ради.

Уповноважений направив подання до Злинської сільської ради щодо забезпечення невідкладного укомплектування Служби у справах дітей Злинської сільської ради працівниками. За результатами реагування селищна рада повідомила про укомплектування штату служби відповідно до кількості населення громади.

Протидія насильству над дітьми, жорстокому поводженню в дошкільних закладах освіти – одна з центральних тем діяльності представництва. Ця категорія найбільш вразлива, тому що маленькі діти не можуть самостійно повідомити про вчинення стосовно них насильства.

Із засобів масової інформації стало відомо, що в Знам'янці Кропивницького району Кіровоградської області виявлено факт побиття дворічної дитини вихователькою в

одному із закладів дошкільної освіти. Регіональне представництво здійснило виїзд до дитячого садочка та низку бесід з працівниками ДНЗ і мамою побитої дитини, за результатами яких факт побиття дитини підтвердився. З розповідей батьків стало відомо, що це непоодинокий випадок жорстокого поводження з дітьми в зазначеному закладі. Уповноважений направив листи до Знам'янської міської ради та відділу поліції. За наслідками реагування поліція відкрила кримінальні провадження стосовно винних осіб, вихователька звільнилась із займаної посади, а директора ДНЗ у судовому порядку визнано винним.

Упродовж 2024 року збільшилася тенденція цькування у закладах освіти. У медіа та соціальних мережах систематично з'являлися повідомлення про цькування, прояви жорстокого поводження та різні форми насильства стосовно дітей під час навчального процесу. У більшості випадків зверталися самі батьки.

У листопаді 2024 року на підставі заяви громадянки Г. працівники представництва Уповноваженого провадили спостереження судового процесу Кіровоградського районного суду Кіровоградської області щодо притягнення до адміністративної відповідальності директора школи за неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадок цькування учасника освітнього процесу однокласниками. Зокрема керівництво закладу не вжило належних дій фіксації випадку цькування, який мав системний характер. За результатом судового розгляду директора школи було притягнуто до адміністративної відповідальності. Водночас батьки перевели учня до іншої школи. Цькування припинилося.

(d) Порушення права на справедливий розгляд суду

Упродовж року до Уповноваженого надходили звернення щодо відсутності дієвих механізмів дотримання права на розгляд цивільної судової справи впродовж розумного терміну.

До Уповноваженого надійшла заява від громадянина Р. щодо порушення права на розгляд справи судом упродовж розумного терміну. Зі змісту матеріалів стало відомо, що Кропивницький апеляційний суд розглядав справу за апеляційною скаргою громадянина Р. на рішення суду першої інстанції впродовж двох років. Тривалий розгляд справи зумовлений ненаданням незалежним експертом до суду експертного звіту щодо земельної ділянки.

Регіональне представництво здійснило візит до приватного судового експерта ТОВ «Науково-виробниче підприємство «УкрСпецБудЕкспертиза», надіслало акти реагування для вжиття відповідних заходів і передачі матеріалів до суду для продовження розгляду цивільної справи. За наслідками реагування впродовж робочого тижня експерт надав до апеляційного суду звіт, розгляд справи було продовжено, у зв'язку з чим упродовж місяця судову справу було розглянуто.

(e) Захист прав людини в місцях несвободи

Упродовж 2024 року Регіональне представництво здійснило 11 моніторингових візитів до місць несвободи.

Одне із системних порушень – неналежне забезпечення права підопічних на охорону здоров'я. У деяких закладах кабінети фізіотерапії та лікувальної фізкультури не працюють у зв'язку з відсутністю фахівців. У більшості закладів наявні вакантні посади лікарів; молодших медичних сестер; лікарів-психіатрів. Це спричиняє надмірне навантаження на персонал і зниження якості надання належних послуг вихованцям. Актуальним залишається також поліпшення стану приміщень, потреба в ремонтних роботах.

У процесі моніторингових візитів також виявлено неналежні умови проживання підопічних у психоневрологічних закладах.

Так, під час відвідування Олександрійського геріатричного пансіонату зі спеціальним відділенням встановлено низку порушень. Зокрема вся будівля пансіонату потребує капітального ремонту та заміни покрівлі; все приміщення вкрите пліснявою; окремі житлові кімнати перенаселені підопічними, що є порушенням норм житлової площі на особу. Уповноважений направив акти реагування щодо усунення виявлених пошкоджень. Пансіонат надав інформацію щодо вжиття заходів і на 2025 рік заплановано ремонт приміщення.

Окреме питання – ситуація в судах. Приміщення судів Кіровоградської області потребують ремонту, пристосування їх для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення. Наприклад, Компаніївський районний суд Кіровоградської області розміщений на другому поверсі приміщення, де взагалі немає доступу для маломобільних груп населення: відсутній пандус, ліфт/підйомник, саме приміщення потребує капітального ремонту. У судах немає кімнат для тримання підсудних, відсутні окремі ізольовані маршрути.

(f) Право на соціальний захист

Повномасштабне вторгнення, міграція і зменшення пасажиропотоку – це все впливає на транспортне сполучення та перевезення громадським транспортом. Наявне також зменшення маршрутів громадського транспорту в регіонах.

Тривалий час жителі одного з мікрорайонів Кропивницького не мали змоги швидко та зручно дістатися до центра міста та інших його мікрорайонів. Водночас діти шкільного віку не могли вчасно потрапити на заняття. Жителі мікрорайону не раз зверталися з колективними зверненнями до органів місцевого самоврядування Кропивницької міської ради. Однак реагування місцевої влади не було.

За реагуванням представника Уповноваженого в Кіровоградській області, яка безпосередньо відвідала місце, де мала бути облаштована зупинка для громадського транспорту, ініційовано зустріч Кропивницького міського голови, директора Комунального підприємства «Електротранс» Кропивницької міської ради та активістів громади, де було обговорено проблемні питання щодо додаткового маршруту громадського транспорту. Разом з мешканцями мікрорайону вони відвідали місце для запланованої зупинки громадського транспорту. Результат – міська влада організувала транспортне сполучення для жителів мікрорайону.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Кіровоградській обласній військовій адміністрації:

увідповіднити вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» наявні на територіях громад Кіровоградської області місця компактного поселення;

забезпечити працевлаштування осіб/лікарів до місць несвободи та створити додаткові гарантії для працевлаштування.

Органам місцевим самоврядування Кіровоградської області:

увідповіднити штатну чисельність працівників служб у справах дітей територіальних громад Вінницької області кількості дітей у територіальних громадах вимогам статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей».

Службам у справах дітей територіальних громад, обласної/районних/міських/селищних/сільських військових адміністрацій:

вжити заходів щодо заповнення вакантних посад фахівців із соціальної роботи у відповідних закладах, установах, які здійснюють соціальну роботу, надають соціальні послуги вразливим групам населення області та заповнення вакантних посад у службах у справах дітей області, де вони не заповнені, відповідно до вимог статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»;

забезпечити реалізацію майнових і житлових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, своєчасною постановкою на квартирний облік, збереження права користування, встановлення опіки над майном дитини та вжиття належних заходів контролю за призначенням аліментів та їх стягненням.

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з Львівської області надійшло **6275** звернень і **6977** повідомлень про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **4385**, соціальні права – **492**, економічні права – **417**, права дитини – **154** повідомлень.

Кількість	**2022 рік**	**2023 рік**	**2024 рік**
Звернення громадян	1789	4718	6275
Повідомлення про порушення прав	2395	5720	6977

Моніторингові візити команди Представництва

За рік роботи Регіональне представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Львівській області здійснило **249** моніторингових візитів і перевірок:

- 94 візити щодо моніторингу дотримання прав внутрішньо переміщених осіб;
- 92 візити щодо моніторингу дотримання прав дітей;
- 39 візитів щодо моніторингу дотримання прав осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення на доступне середовище;
- 13 відвідувань у рамках реалізації національного превентивного механізму;
- 11 візитів щодо моніторингу забезпечення доступу до освітніх послуг осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях;
- 4 перевірки щодо дотримання вимог законодавства у сфері захисту персональних даних.

Основні проблеми, з якими працювала команда Представництва:

- захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у полоні РФ або зниклих безвісти за особливих обставин;
- захист прав дітей;
- запобігання дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей;
- дотримання прав людини в місцях несвободи;
- захист інформаційних прав громадян.

(а) Захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у полоні РФ або зниклих безвісти за особливих обставин

В умовах війни важливий напрям роботи Представництва – забезпечення прав тих, хто захищає нашу державу або постраждав унаслідок російської агресії. Представництво Уповноваженого у Львівській області здійснює постійну роботу задля забезпечення дотримання прав військовослужбовців, ветеранів і військовозобов'язаних. Окрему увагу зосереджено на захисті прав членів родин військовослужбовців, які перебувають у полоні РФ або зниклих безвісти за особливих обставин. Представник Уповноваженого у Львівській області систематично зустрічається з такими сім'ями для надання потрібної підтримки та консультацій щодо захисту їхніх законних прав та інтересів.

Чисельність Збройних Сил України суттєво зросла внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації. У зв'язку із цим виникла потреба забезпечення належних умов для дотримання військової дисципліни та прав військовослужбовців. Зокрема відповідно до чинного законодавства України військовослужбовці, які потребують тимчасового обмеження свободи у межах військової юстиції, мають утримуватися в належних умовах, які відповідають національним і міжнародним стандартам.

Під час моніторингового візиту до одного з управлінь Військової служби правопорядку Збройних Сил України, встановлено, що через повномасштабне вторгнення та запровадження воєнного стану зросла потреба в належних приміщеннях для тимчасового тримання військовослужбовців, однак наявна гауптвахта не функціонує через аварійний стан приміщень. Ситуація ускладнилася після закриття з безпекових міркувань останньої чинної гауптвахти на території Яворівського полігону. Встановлено, що проєктно-кошторисна документація на капітальний ремонт гауптвахти наявна з 2015 року, проте через постійний брак фінансування та зміну вартості робіт проєкт залишався нереалізованим.

У березні 2024 року в Представництві відбулася робоча зустріч з представниками правоохоронних органів, військових формувань області та міжнародними спостерігачами. Питання забезпечення належних умов для військовослужбовців перебуває під постійним моніторингом не лише національних правозахисних інституцій, а й міжнародних організацій, що підтверджує його важливість для зміцнення обороноздатності держави. За результатами обговорення Представник Уповноваженого у Львівській області ініціював внесення змін до обласної програми «Безпечна Львівщина» для виділення коштів на створення належних умов для військовослужбовців.

Завдяки активній позиції Офісу Омбудсмана України та належному реагуванню Львівської обласної ради рішенням ради від 27.08.2024 № 599 передбачено фінансування капітального ремонту приміщень. На 2025 рік заплановано завершення проєкту із загальним бюджетом 15 058 млн грн, що включає капітальний ремонт приміщень та облаштування прогулянкового майданчика. Реалізація цього проєкту дасть змогу забезпечити дотримання прав захисників України відповідно до найвищих національних і міжнародних стандартів, створивши гідні умови перебування, що відповідають їхньому статусу героїв, які боронять нашу державу від агресора.

(b) Захист від дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей

Війна РФ проти України спричинила стрімке зростання кількості людей, які мають інвалідність, а також загострила проблеми доступності для всіх маломобільних категорій населення. До таких категорій належать не лише особи з інвалідністю, а й люди похилого віку, вагітні жінки, батьки з дітьми до 7 років, особи, які тимчасово втратили здатність самостійно пересуватися внаслідок травм або захворювань. Тому Представництво зосередило суттєву увагу на питанні розбудови інклюзивного суспільства та забезпеченні безбар'єрного доступу для всіх цих категорій громадян.

За даними 39 моніторингів 2024 року, лише 23% об'єктів соціальної інфраструктури області повністю відповідають вимогам доступності для всіх маломобільних груп населення. Ця проблема особливо гостро постала в контексті розміщення в області великої кількості внутрішньо переміщених осіб, серед яких є багато представників маломобільних категорій.

У лютому 2024 року Представник Уповноваженого у Львівській області ініціював створення робочої групи з питань доступності при Львівській обласній раді. Ключовим інструментом роботи групи став розроблений Офісом Омбудсмана України запитальник для аудиту архітектурної та інформаційної доступності, що включає 71 критерій оцінювання.

Першим етапом впровадження запитальника став пілотний аудит трьох найбільших пунктів пропуску на українсько-польському кордоні – «Шегині», «Краківець» і «Рава-Руська». Особливу увагу приділено оцінці стану санітарних зон і вхідних груп з урахуванням потреб людей з інвалідністю, вагітних жінок, людей похилого віку та батьків з малими дітьми.

Після внесення подань Уповноваженого до Кабінету Міністрів України та профільних міністерств щодо виявлених порушень на пунктах пропуску з відповідними рекомендаціями досягнено вагомих результатів. Зокрема укладено договір на реконструкцію міжнародного автомобільного пункту пропуску «Шегині – Медика», яка передбачає комплексну модернізацію пункту пропуску з урахуванням усіх вимог доступності.

На пункті пропуску «Краківець – Корчова» коштом співфінансування з обласного бюджету та субвенцій від місцевих громад, а також за підтримки громадських організацій Центр «Жіночі перспективи» та «СОС. Дитячі Містечка Україна» суттєво поліпшено інфраструктуру доступності. Встановлено пандуси відповідно до нових ДБН, створено безпорогову вхідну групу, поліпшено освітлення та покриття, облаштовано кімнату матері та дитини, яка щоденно обслуговує близько 30 дітей.

Успішна апробація запитальника дала змогу розширити сферу його застосування. У березні 2024 року робоча група почала масштабний аудит 210 об'єктів спільної власності Львівської обласної ради. Особливістю підходу стало залучення широкого кола експертів – від депутатів і чиновників до архітекторів і представників громадських організацій.

Наразі запитальник активно впроваджує територіальні громади для самостійного аудиту комунальних закладів, що свідчить про його практичну цінність і масштабність розробленого інструмента.

(c) Захист прав дитини

Війна та вимушене переміщення суттєво вплинули на реалізацію прав дітей у Львівській області. Моніторинги Представництва 2024 року виявили низку системних проблем у цій сфері. Одна з ключових – недостатня кількість фахівців у сфері захисту прав дітей у територіальних громадах, що негативно впливає на якість надання відповідних послуг. За результатами моніторингу встановлено, що у 9 із 39 міських територіальних громад (23%) та у 10 із 34 сільських і селищних територіальних громад (29%) кількість штатних працівників служб у справах дітей не відповідає вимогам статты 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». Таким чином майже в кожній четвертій громаді області штатна чисельність служб у справах дітей потребує увідповіднення законодавству.

За результатами моніторингового візиту у листопаді 2024 року до Сектору у справах дітей Буської міської ради виявлено низку порушень. Зокрема невідповідність штатної чисельності працівників реальним потребам громади, відсутність у Сектору у справах дітей статусу юридичної особи.

Для усунення виявлених порушень до міської ради було направлено лист-реагування з відповідними рекомендаціями. За наслідками реагування рішенням Буської міської ради від 12.12.2024 № 891 створено Службу у справах дітей зі статусом юридичної особи; затверджено штатну чисельність у кількості 3 штатних одиниць.

Моніторингові візити до інтернатних закладів засвідчили наявність системних порушень прав дітей на достатній життєвий рівень, освіту, охорону здоров'я та всебічний розвиток. Зокрема встановлено факти недостатнього матеріального забезпечення, неналежних умов проживання, обмеження особистої свободи вихованців. Проблеми наявні також з дотриманням прав дітей у санаторних закладах освіти: недостатнє фінансування, неналежне матеріально-технічне забезпечення, проблеми з організацією харчування та медичного обслуговування вихованців.

Особливу занепокоєність викликає організаційно-правове забезпечення діяльності цих закладів. Зміна типу закладів у процесі реформування системи освіти часто призводить до виникнення юридичних колізій, що негативно впливає на фінансування та кадрове забезпечення. Встановлено, що в деяких закладах наявні проблеми з оформленням документації, що створює ризики для стабільного функціонування та належного забезпечення прав вихованців.

У вересні 2024 року Представник Уповноваженого у Львівській області здійснив моніторингові візити до двох санаторних закладів освіти Львівської області – Сокальського академічного ліцею імені Т. Шевченка та Бориславського мистецького ліцею, де навчається більш як 450 дітей. Під час моніторингу виявлено критичну ситуацію із забезпеченням прав учнів. Найгострішою проблемою виявився стан організації харчування: на складах харчоблоків були відсутні запаси продуктів, асортимент обмежувався лише крупами та рибою із запасом на тиждень, у раціоні дітей були відсутні свіжі овочі та фрукти, потрібні для закладів санаторного типу.

Моніторингова група також встановила, що проблеми з харчуванням виникли через системні упущення в організаційно-правовому забезпеченні діяльності закладів. Зокрема після зміни типу закладів не було завершено процедури державної реєстрації, що призвело до проблем із фінансуванням. Невідповідність кодів програмної класифікації видатків (КПКВ) створила ризики несвоєчасної виплати заробітної плати працівникам і накопичення заборгованості за комунальні послуги.

За результатами виявлених порушень скеровано відповідні листи до Львівської обласної військової адміністрації та Управління майном спільної власності Львівської обласної ради. Ключовою вимогою стало термінове забезпечення закладів продуктами харчування та вирішення організаційно-правових питань для стабілізації їх фінансування.

Завдяки оперативному реагуванню вдалося досягти таких результатів: відновлено належне харчове забезпечення учнів, стабілізовано фінансування закладів через зміну КПКВ, завершено процедури державної реєстрації та налагоджено безперебійне функціонування закладів.

(d) Дотримання прав людини у місцях несвободи

2024 року Представництво Уповноваженого у Львівській області здійснило 13 моніторингових візитів у рамках реалізації національного превентивного механізму до місць несвободи різних типів: установ виконання покарань, ізоляторів тимчасового тримання, психоневрологічних інтернатів і дитячих будинків-інтернатів.

За результатами візитів виявлено низку системних проблем, характерних для місць несвободи Львівської області. Найпоширеніші порушення: незадовільні матеріально-побутові умови тримання, відсутність належного медичного забезпечення, проблеми з доступом до безоплатної правової допомоги, недотримання вимог щодо доступності для осіб з інвалідністю.

Під час моніторингового візиту працівники Представництва виявили порушення прав людини в діяльності Комунального закладу Львівської обласної ради «Роздільський дитячий будинок-інтернат».

Серед іншого встановлено, що в будинку-інтернаті відсутні захисні споруди (укриття); виявлено підопічного, до якого неправомірно застосовано фізичне обмеження; встановлено, що підопічні проживають у непристосованих приміщеннях установи – коридорах, спортзалі; виявлено відсутність належного інвентарю; вихованці та підопічні закладу не повною мірою забезпечені ортопедичним взуттям; у будівлях закладу не забезпечено принципу універсального дизайну та розумного пристосування всіх приміщень; у закладі підопічні не знають про змогу витрачати власні кошти на особисті потреби; не налагоджено співпраці з місцевим центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Уповноважений вніс подання до Міністерства соціальної політики України, Національної соціальної сервісної служби України, Львівської обласної військової адміністрації та Львівської обласної ради з вимогою усунення виявлених порушень.

За наслідками реагування в установі здійснено ремонтні роботи житлових кімнат та відбувається їх облаштування; тривають роботи для забезпечення принципу універсального дизайну та розумного пристосування приміщень; вирішено проблему із забезпеченням підопічних ортопедичним взуттям; вихованцям забезпечено можливість користуватися власними мобільними телефонами, розпоряджатися власними коштами.

(e) Захист інформаційних прав громадян

Реалізація інформаційних прав – важливий складник демократичного суспільства, особливо в умовах воєнного стану. Упродовж 2024 року більшість звернень, які надходили на розгляд, стосувалися дотримання прав громадян на доступ до публічної інформації та розгляд звернень. Аналіз отриманої під час роботи Представництвом інформації виявив дві протилежні тенденції. З одного боку, зафіксовано випадки необґрунтованих відмов у наданні публічної інформації,

порушення термінів розгляду звернень і недотримання вимог щодо оприлюднення інформації органами місцевого самоврядування. З іншого – спостерігалося суттєве зростання кількості випадків зловживання правом на інформацію та звернення.

Представництво виявило випадок масштабного зловживання правом на звернення та доступ до публічної інформації. Громадянин А. впродовж 2024 року надіслав до Львівської міської ради 570 звернень і 98 інформаційних запитів. Громадянин Б. надіслав до Львівської міської ради 185 звернень і 47 інформаційних запитів. Переважна більшість цих звернень і запитів була однотипною, стосувалася інформації, яку вже надавали заявнику раніше або містила вимоги щодо надання інформації в особливих форматах, опрацювання яких потребувало непропорційно великих ресурсів.

Моніторинг Представництвом офіційних веб-сайтів органів місцевого самоврядування Львівської області виявив системні упущення в оприлюдненні інформації, передбаченої чинним законодавством. Здебільшого відсутня або неповна інформація про порядок доступу до публічної інформації, перелік наборів відкритих даних, регуляторні акти, фінансові звіти та проєкти рішень місцевих рад. Зокрема лише частина територіальних громад області оприлюднює на своїх веб-сайтах звіти про розгляд запитів на інформацію, менше половини громад мають актуальний графік прийому громадян, більшість громад публікують повний перелік адміністративних послуг. Виявлено також випадки розміщення застарілої інформації, яку не оновлювали більше року, а на веб-сайтах приблизно 20% громад взагалі відсутні окремі розділи, присвячені доступу до публічної інформації.

Аналіз свідчить, що належний рівень інформаційної відкритості органів місцевого самоврядування сприяє зменшенню кількості індивідуальних запитів на інформацію та звернень громадян, оскільки велика частина потрібної інформації стає доступною в режимі онлайн. Такий підхід дає змогу ефективніше розподіляти ресурси органів влади та запобігати випадкам зловживання інформаційними правами.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Львівській обласній військовій адміністрації:

здійснювати систематичний аналіз дотримання прав осіб і умов їх перебування в підвідомчих інституційних закладах сфер соціального захисту та охорони здоров'я, зокрема в інтернатах, геріатричних пансіонатах і дитячих закладах, з урахуванням безпекової ситуації та вимог законодавства щодо належного рівня надання соціальних послуг.

Львівській обласній раді:

забезпечити доступність комунальних закладів та установ для маломобільних груп населення затвердженням плану заходів із визначенням термінів і відповідальних осіб, встановлення засобів безперешкодного доступу та передбачити видатки на реалізацію зазначених заходів.

Органам місцевого самоврядування Львівської області:

оприлюднити на веб-сайтах територіальних громад області інформацію, передбачену законодавством України, зокрема щодо: порядку доступу до публічної інформації, звітів про розгляд запитів на інформацію, переліку та умов отримання адміністративних послуг, порядку оскарження рішень розпорядників інформації, наборів даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, розпорядку роботи та графіка прийому громадян, порядку і термінів розгляду звернень громадян, рішень місцевих рад та їх виконавчих органів, проєктів регуляторних актів;

увідповіднити штатну чисельність працівників служб у справах дітей територіальних громад Львівської області кількості дітей у територіальних громадах відповідно до вимог статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»;

забезпечити доступність комунальних закладів для маломобільних груп населення через аудит архітектурної доступності об'єктів, затвердження плану заходів із визначенням термінів і відповідальних осіб, встановлення засобів безперешкодного доступу, зокрема пандусів, підйомників, забезпечення універсального дизайну санітарних приміщень і передбачити видатки на реалізацію зазначених заходів.

МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

Звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з Миколаївської області надійшло **3597** звернень і **3892** повідомлень про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **2591**, соціальні права – **317**, економічні права – **167**, права дитини – **119** повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення громадян	1058	2685	3597
Повідомлення про порушення прав	1276	3026	3892

Моніторингові візити команди Представництва

Від липня 2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини у Миколаївській області здійснено **37** моніторингових відвідувань за різними напрямами забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Зокрема за напрямом реалізації функцій національного превентивного механізму та дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено **13** моніторингових відвідувань.

За напрямом захисту прав дитини 2024 року **6** моніторингових візитів. Увагу було зосереджено на питаннях дотримання прав дітей-сиріт, дітей, які позбавлені батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах і вилучених у батьків, підкинутих чи знайдених дітей.

Важливий напрям роботи на регіональному рівні у Миколаївській області – робота у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. 2024 року команда Представництва відвідала **9** місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб.

У сфері захисту інформаційних прав команда Представництва здійснила **2** безвиїзних моніторинги, предметом яких стали моніторинг дотримання права на звернення та доступ до публічної інформації, захист персональних даних.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності щодо захисту прав і свобод людини та громадянина в місцях несвободи Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Миколаївській області ініціював і здійснив **13** інформаційних заходів у місцях несвободи Миколаєва та області для більш як 200 осіб, які відбувають покарання. Команда Представництва також організувала **15** просвітницьких заходів із залученням громадськості. З них **6** інформаційних заходів – для працівників органів місцевого самоврядування та державної влади, жителів громад щодо забезпечення дотримання інформаційних прав; **9** просвітницьких заходів – для внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового проживання.

Актуальні напрями роботи Представництва Уповноваженого у Миколаївській області

Географічне розташування обумовлює серед інших причин кількість і складність гуманітарних і воєнних викликів у Миколаївській області, ураховуючи наслідки збройної агресії Російської Федерації: систематичні обстріли всіх громад області агресором, інтенсивні бойові дії на Очаківському, Чорноморському напрямках, де частина Кінбурнської коси, яка входить до Миколаївської області, окупована. З початку 2022 року водопостачання Херсонської сторони з Дніпра зруйновано окупантами. Мешканці Миколаєва дотепер не забезпечені якісною водою, тому в місті на постійній основі працюють тимчасові автомати з очищеною водою, яку мешканці самостійно набирають і транспортують додому. Ці, а також інші чинники обумовлюють системні порушення прав людини і громадянина, протидія та запобігання яким потребують від влади і громадянського суспільства пошуку нових рішень і підходів. Актуальне завдання у регіоні – стабілізація життєдіяльності визволених громад.

Основні напрями діяльності команди регіонального Представництва Уповноваженого у Миколаївській області:

- захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов’язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин;
- захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України;
- захист прав дітей;
- захист інформаційних прав громадян;
- запобігання дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей.

(а) Захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин

Миколаївська область – одна з областей з найбільшою кількістю військовополонених і безвісти зниклих військовослужбовців. На регулярній основі команда Представництва долучається до роботи з родинами Захисників і Захисниць, які опинилися в російському полоні або такими, які зникли безвісти за особливих обставин. Спільно з представниками Координаційного штабу, Уповноваженим з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, представників Міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні, представників органів влади здійснено 32 зустрічі з членами родин військовослужбовців Миколаєва та територіальних громад області для більш як 1700 учасників.

Під час зустрічі з рідними полонених військовослужбовців Збройних Сил України до Представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Миколаївській області звернулася громадянка – мати українського захисника, який наразі перебуває у полоні, з проханням сприяти у захисті прав її родини з 11 дітьми на належне забезпечення житлом у Миколаєві. Вона повідомила, що її родина у складі 2 дорослих і 8 дітей проживає на площі менше 40 кв. м. Зважаючи на обмеженість житлової площі, подружжю доводиться постійно тіснитися в одній кімнаті з кількома дітьми, оскільки в інших кімнатах також живуть діти, які не мають належних мінімальних умов у частині житлової площі на дитину. Заявниця не раз, упродовж багатьох років, зверталасяя до представників міської та обласної влади з проханням допомогти у вирішенні проблеми належних житлових умов, однак отримувала формальні відповіді щодо відсутності можливостей у цьому питанні.

Заявниця звернулася до Уповноваженого, після чого фахівці регіонального представництва здійснили виїзд до місця проживання сім'ї і встановили фактичні житлові умови родини, а також досліджені наявні документи та матеріали щодо багаторічних звернень сім'ї до органів місцевої влади, які не приносили результатів.

Представництвом Уповноваженого відправлено запит до міської ради по суті звернення та організували зустріч родини з керівництвом міста для формування алгоритму дій для вирішення питання.

Результатом втручання Уповноваженого місцева влада прийняла рішення закласти в бюджет на 2025 рік кошти на придбання житла родині. Питання перебуває на контролі в Уповноваженого.

Упродовж 2024 року команда Представництва системно опрацьовувала питання, з якими звертаються військовослужбовці. Серед основних категорій питань, за захистом яких звертаються Захисники та Захисниці України, – зволікання з наданням статусу учасника бойових дій, нарахуванням соціальних виплат та інших гарантій.

До Уповноваженого звернулася громадянка К. щодо допомоги у встановленні в судовому порядку факту проживання однією сім'єю зі своїм чоловіком без шлюбу, який є

військовослужбовцем і вважається зниклим безвісти. Як вбачалося зі звернення, судовий процес тривав більш як рік, судові засідання постійно переносили без поважних причин. Після направлення запитів до суду, здійснення моніторингу судового засідання у місячний термін суд прийняв рішення у справі. Право громадянки К. відновлено, що дає їй змогу звернутися до всіх органів влади та організацій для пошуку і встановлення місцезнаходження свого чоловіка.

На регулярній основі команда Представництва долучається до роботи з родинами Захисників і Захисниць, які опинилися в російському полоні або такими, що зникли безвісти за особливих обставин. Спільно з представниками Координаційного штабу, Уповноваженим з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, представників Міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні, представників органів влади відбулося 32 зустрічі з членами родин військовослужбовців Миколаєва та територіальних громад області для більш як 1700 учасників.

Порушення інформаційних прав військовозобов'язаних у деяких випадках зумовлює неможливість реалізації права на відстрочку. Зокрема Представництво Уповноваженого у Миколаївській області 2024 року було розглянуло **44** звернення заявників щодо порушення права на звернення та інформацію районними міста Миколаєва та Миколаївським обласним ТЦК та СП. За реагуванням Уповноваженого надано відповіді на звернення та запити, уповноважені особи ТЦК та СП прийняли документи від громадян, а відповідно відновлено права заявників.

До Уповноваженого звернувся громадянин К., який більше трьох місяців не отримував відповідей на свої звернення до військової частини і ТЦК та СП, який його призвав на службу. Запити адвоката громадянина К. також залишалися без відповіді. Для з'ясування фактичних обставин справи Представник Уповноваженого скерував відповідні запити з роз'ясненнями чинного законодавства до ВЧ і ТЦК та СП. За наслідками реагування громадянину К. надано відповіді, зі змісту яких встановлено відновлення право заявника на належний розгляд звернень.

Окремим напрямом роботи залишається також дотримання прав військовозобов'язаних під час мобілізаційних заходів. З Миколаївської області надходили письмові та усні звернення громадян України щодо неправомірних дій працівників ТЦК та СП під час перевірки військово-облікових документів, у деяких випадках із застосуванням фізичної сили або психологічного тиска. Одна з кричущих проблем – порушення права на здійснення адвокатської діяльності, а саме перешкоджання в доступі адвокатам до приміщень ТЦК та СП для забезпечення права на захист клієнтів. Представництво систематично здійснювало просвітницькі заходи для запобігання порушенням прав людини під час мобілізаційного процесу.

(b) Захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України

У зв'язку з військовою агресією РФ у Миколаївській області на 31.12.2024 кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб становить **121 825** осіб, з них **31 572** осіб – це діти до 18 років, **3 387** осіб з інвалідністю; **449** – багатодітних родин.

У Миколаївській області функціонує **5** офіційно зареєстрованих місць тимчасового проживання для ВПО. Додатково функціонують також 4 місця тимчасового проживання для ВПО,

які офіційно не зареєстровані, утворені за фінансуванням громадських і благодійних організацій. Водночас більшість з них не відповідає мінімально належним вимогам для життєзабезпечення внутрішньо переміщених осіб. Два МТП, які офіційно зареєстровані по Миколаївській області, розташовані в приміщеннях діючих навчальних закладів. За результатами 9 моніторингових візитів МТП встановлено, що лише 1 з них доступне для розміщення маломобільних груп населення. Водночас потреба у додатковому розміщенні збільшується, що актуально і для вже функціонуючих МТП.

Після відновлення роботи представництва 2024 року під час моніторингового візиту до МТП у Миколаєві виявлено упущення в організації та функціонуванні приміщень для ВПО, їх невідповідність вимогам законодавства. Зокрема не забезпечено доступність для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, які перебувають у МТП; відсутній акт на використання найпростішого укриття; несправність каналізаційних труб; неналежна вентиляція в приміщеннях для приготування їжі; занедбані внутрішні дворики для дозвілля.

За результатами моніторингових візитів складено відповідні звіти з рекомендаціями, які було направлено до керівництва області та міста. Рекомендації органами місцевої влади виконано частково, деякі перебувають у процесі опрацювання через проблеми з фінансуванням.

За особистого спілкування з мешканцями МТП сформовано звернення та з'ясовано факти порушень їхніх прав на отримання різних видів державних допомог і соціальних послуг. Зокрема відсутня системна робота Центру зайнятості з мешканцями МТП щодо працевлаштування, недостатня комунікація соціальних служб з ВПО щодо проблем оформлення виплат, формувань довідок і загального супроводу таких осіб.

За реагуванням представника Уповноваженого у Миколаївській області департамент праці та територіальний центр соціального захисту населення відпрацювали кожне індивідуальне питання за зверненням громадян. Внаслідок чого відновлено права більш як 10 людей.

(c) Захист прав дітей

У рамках моніторингу дотримання прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, здійснено 6 моніторингових візитів.

У більшості закладів залишаються невирішеними проблеми доступності та облаштування найпростішого укриття, дотримання добових норм і різноманітності раціону харчування, чим порушується право дітей на достатній рівень життя, потрібний для фізичного розвитку.

Моніторинг діяльності служб у справах дітей у територіальних громадах Миколаївської області дав змогу всебічно вивчити їхню роботу для забезпечення найкращих інтересів дитини, зокрема питання захисту персональних даних дітей, які перебувають на обліку в службах. У двох громадах Миколаївської області не створено служби у справах дітей як окремої юридичної особи.

Під час здійснення моніторингових візитів служб у справах дітей у Миколаївській області виявлено системну проблему – невідповідність штату вимогам статті 4 Закону України № 609-V від 07 лютого 2007 року «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». За результатами реагування Уповноваженого відповідні голови громад розглянули питання розширення та доукомплектування штату. Високе навантаження на працівників Служб у справах дітей зумовлює складнощі у соціальному захисті дітей. За результатами моніторингів Служб у

справах дітей виявлене, що служби у справах дітей не вживають заходів щодо реалізації майнових прав дітей, які перебувають на обліку:

Під час моніторингового відвідування однієї зі служб у справах дітей у Миколаївській області виявлено, що в особових справах дітей відсутня інформація щодо захисту майнових прав дітей, позбавлених батьківського піклування, на утримання батьками або одним з них за рішенням суду. За результатами реагування Уповноваженого служби у справах дітей переглянуто та активізовано роботу органів державної виконавчої служби у справах 25 дітей.

(d) Захист інформаційних прав громадян

Актуальним залишається питання порушення органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями інформаційних прав в умовах воєнного стану. Серед типових порушень: неправомірне обмеження доступу до інформації або ненадання відповідей на запити на інформацію, а також відсутність на сайтах обов'язкових для оприлюднення даних.

Упродовж 2024 року команда Представництва здійснила 2 моніторинги веб-сайтів органів державної влади, територіальних громад щодо дотримання права громадян на звернення та доступу до інформації. Системного характеру набули такі порушення: часткова або повна відсутність інформації в публічному доступі на сайтах щодо прийнятих рішень, нормативно-правових актів, розміщення неактуальних або недіючих способів зв'язку та звернення до структурних підрозділів, відсутність на веб-сайтах звітності щодо задоволення запитів на публічну інформацію, відсутність графіка особистого прийому громадян посадовими особами та ін.

(e) Запобігання дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей

Актуальною проблемою для жителів області залишається впровадження механізмів інклюзії для осіб з інвалідністю та їх інтеграція в суспільне життя. Під час проведення моніторингових відвідувань закладів та установ різного спрямування та підпорядкування команда регіонального представництва вживає заходів з посилення контролю за виконанням законодавства щодо прав осіб з інвалідністю.

Одним із важливих аспектів роботи в звітному періоді стала інформаційна доступність органів влади для людей з вадами мовлення та слуху. Регіональне представництво Уповноваженого у Миколаївській області здійснило моніторинги державних і місцевих установ і закладів щодо доступу до інформації для осіб з сенсорними порушеннями. Зокрема за колективним зверненням громадських організацій Уповноважений надав пропозиції щодо доступу до освіти особам з інвалідністю.

До Уповноваженого звернувся в.о. голови ГО «Миколаївська обласна організація «УТОГ», ГО «Херсонська обласна організація «УТОГ» в інтересах осіб з порушеннями слуху щодо захисту їхнього права вести незалежний спосіб життя й всебічно брати участь у всіх його аспектах та від ймовірної дискримінації за ознакою стану здоров'я, зокрема в частині складання теоретичних і практичних іспитів на керування транспортними засобами.

Представництво в регіоні організувало робочу зустріч з керівниками Головного сервісного центру МВС в Одеській, Миколаївській і Херсонській областях і заявниками, під

час якої було обговорено способи вирішення цих питань і алгоритм дій кожного з учасника процесу. Після цих зустрічей представництво Уповноваженого провадить перемовини між керівництвом автошколи у Миколаєві і представниками ГО «УТОГ» для створення при автошколі класу вивчення теоретичних і практичних матеріалів із жестомовним перекладом. Розробляють також пропозиції відповідних змін до законодавства для регулювання цих проблем. Питання перебуває на контролі в Уповноваженого.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Миколаївській обласній військовій адміністрації:

увідповіднити місця тимчасового проживання на території Миколаївської області мінімальним стандартам функціонування місць тимчасового проживання, передбачених Постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930;

забезпечити інформування військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх родин, а також родин загиблих щодо заходів соціальної підтримки та відповідних програм і проєктів, що реалізуються в області.

Органам місцевого самоврядування:

оприлюднити на веб-сайтах територіальних громад області інформацію, передбачену законами України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян»;

увідповіднити штатну чисельність працівників служб у справах дітей територіальних громад Миколаївської області кількості дітей у територіальних громадах вимогам статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»;

здійснити заходи щодо контролю за веденням документації в службах у справах дітей відповідно до вимог чинного законодавства;

забезпечити реалізацію майнових прав дітей-сиріт і дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, службами у справах дітей територіальних громад Миколаївської області;

забезпечувати особисті прийоми громадян, а також участь громадян у розгляді звернень з урахуванням умов воєнного стану (здійснення особистого прийому через відео конференції, у безпечних для перебування просторах та ін.);

забезпечити інформування військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх родин, а також родин загиблих щодо заходів соціальної підтримки та відповідних програм і проєктів, що реалізуються у територіальних громадах області та в Миколаєві.

Службам у справах дітей територіальних громад, обласної / районних / міських / селищних / сільських військових адміністрацій:

забезпечити реалізацію майнових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, постановкою на квартирний облік;

забезпечувати захист і запобігати розповсюдженню конфіденційної інформації (персональних даних дітей), які перебувають на обліку.

ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини *з* Одеської області надійшло **– 5959** звернень і **6939** повідомлень про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **4057**, соціальні права – **621**, економічні права – **545**, права дитини – **230** повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення громадян	2014	4910	7273
Повідомлення про порушення прав	2579	5950	8135

Моніторингові візити команди Представництва

2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Одеській області здійснила **239** моніторингових відвідувань і **105** безвиїзних моніторингів за різними напрямами забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Зокрема за напрямом реалізації функцій національного превентивного механізму та дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено **22** моніторингових відвідування. Серед них **2** позапланових відвідування для перевірки фактів, викладених у зверненнях громадян.

За напрямом захисту прав дитини 2024 року здійснено **33** моніторингових візити. Увагу було зосереджено на питаннях дотримання прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах і вилучених у батьків, підкинутих чи знайдених дітей.

Для визначення рівня забезпечення рівних прав і свобод, зокрема доступності об’єктів соціальної інфраструктури в Одеській області, команда Представництва здійснила **21** моніторингове відвідування закладів охорони здоров’я Одеси та Одеської області, де проаналізовано доступність закладів охорони здоров’я для маломобільних груп населення.

Важливий напрям роботи на регіональному рівні в Одеській області – робота у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. 2024 року команда Представництва здійснила **65** моніторингових візитів у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, зокрема для моніторингу забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб відвідано **45** місць тимчасового проживання. Здійснено **16** моніторингових візитів освітніх центрів «Крим – Україна», «Донбас – Україна».

У сфері захисту інформаційних прав команда Представництва здійснила **22** безвиїзних моніторинги, предметом яких стали моніторинг дотримання права на звернення та доступ до публічної інформації, захист персональних даних.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності щодо захисту прав і свобод людини та громадянина в місцях несвободи Представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Одеській області ініціювало і здійснило **22** інформаційних заходи в місцях несвободи Одеси та області. Команда Представництва також організувала **162** просвітницьких заходи із залученням громадськості. З них **45** інформаційних заходів – для працівників органів місцевого самоврядування та державної влади, жителів громад щодо забезпечення дотримання інформаційних прав; **117** просвітницьких заходів – для внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового проживання.

Основні питання, з якими працювала команда регіонального Представництва в Одеській області:

- захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин;
- захист прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України;
- захист від дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей;
- дотримання інформаційних прав громадян;
- захист прав дітей.

(а) Захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин

Упродовж року команда Регіонального Представництва долучалася до роботи з родинами Захисників і Захисниць, які опинилися в російському полоні або такими, які зникли безвісти за особливих обставин. Спільно з представниками Координаційного штабу, Уповноваженим з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, представників Міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні, представників органів влади здійснено **9** зустрічей із членами родин військовослужбовців Одеси та територіальних громад області для більш як 1000 учасників.

Упродовж 2024 року команда Представництва системно опрацьовувала питання, з якими звертаються військовослужбовці. Серед основних категорій питань, за захистом яких звертаються Захисники та Захисниці України, – зволікання з наданням статусу учасника бойових дій, нарахуванням соціальних виплат, гідні умови перебування у закладах охорони здоров'я та ін.

У серпні 2024 року бойовий медик П. оголосив голодування через умови перебування в одному з медичних закладів Одеської області. Парамедик заявив, що пацієнтів годують перевареною їжею, схожою на клей, а в палатах на стінах є пліснява. Представник Уповноваженого в Одеській області невідкладно здійснив цільове відвідування закладу охорони здоров'я для перевірки належності умов перебування військових під час лікування, зустріч з керівництвом лікарні, голодуючим. За результатами відвідування інформація підтвердилася. Умови, в яких перебували пацієнти, включно з військовослужбовцями, були абсолютно незадовільними та не відповідали встановленим стандартам. Уповноважений скеруав відповідні листи-реагування до МОЗ України, керівництва ООВА. Голодування військовослужбовець припинив, умови перебування та харчування військових у лікарні поліпшено.

Окремим напрямом роботи залишається дотримання прав військовозобов'язаних під час мобілізаційних заходів. Упродовж 2024 року Одеська область була одним з регіонів, де найчастіше фіксувалися випадки порушення прав на пересування та права на особисту недоторканість, пов'язаних з процесом мобілізації. За кожним зверненням громадян, а також за фактами, оприлюдненими в соціальних мережах з цього питання, Представник Уповноваженого здійснював акти реагування, скеровував листи до відповідних органів для забезпечення дотримання прав людини.

До Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини звернулися родичі 14-річного хлопця з Ізмаїльського району, якого, зі слів бабусі-опікуна, невідомі особи у військовій формі, застосовуючи фізичну силу, намагалися мобілізувати до лав ЗСУ. Представник Уповноваженого скерував листи до обласного ТЦК та СП, ГУНП в Одеській області, Служби у справах дітей. За інформацією Ізмаїльського районного відділу поліції Головного управління Національної поліції в Одеській області відкрито кримінальне провадження за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 146 Кримінального кодексу України, за фактом незаконного позбавлення волі та викрадення неповнолітньої особи. Досудове розслідування триває. Потерпілий пройшов обстеження в районній лікарні, йому надано психологічну допомогу, він продовжує навчання в школі.

(b) Захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України

На кінець 2024 року кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб становить **218 352** особи, з них **50 819** осіб – це діти до 18 років, **9741** осіб з інвалідністю; **31 351** осіб пенсійного віку, **191** осіб багатодітних родин, функціонують 32 місця тимчасового проживання ВПО.

Упродовж 2024 року Представництво Уповноваженого в Одеській області здійснило 110 моніторингових перевірок щодо дотримання прав ВПО в громадах Одеської області та в місцях тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб. Під час моніторингових візитів встановлено такі системні порушення: незадовільний стан приміщень МТП, потреба заміни дерев'яних вікон на металопластикові, стара та частково зламана побутова техніка.

Надано 218 рекомендацій, з них 56% виконано, 29% виконують, 15% виконано частково.

Моніторингова група регіонального представництва Уповноваженого в Одеській області здійснила моніторинговий візит до МТП у Подільську, під час якого було виявлено невідповідність умов проживання внутрішньо переміщених осіб мінімальним стандартам. За результатами моніторингу Уповноважений надав рекомендації щодо ремонту приміщення і створення належних умов для проживання ВПО. Результат: місцева влада за сприяння ГО «10 квітня» виконала ремонтні роботи 4-го поверху в будівлі для проживання ВПО. Відремонтовано санітарні вузли, приміщення загального користування, кімнати для проживання ВПО. Наразі в МТП є змога приймати людей і родинами, і самотніх. Враховано зберігання особистого простору, а також надання окремих кімнат для проживання.

(c) Захист від дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей

Під час візитів до закладів охорони здоров'я щодо архітектурної доступності виявлено і зафіксовано порушення, які мають системний характер: відсутність або невідповідність Державним будівельним нормам контрастного маркування фізичних перешкод (11 закладів), відсутність інформування тактильними інформаційними елементами (контрастні таблички з дублюванням шрифтом Брайля) функціональних приміщень закладів охорони здоров'я, невідповідність Державним будівельним нормам або відсутність пандусів/підйомників (1 заклад). Зафіксовано також невідповідність вимогам або повна відсутність паркувальних місць для транспорту осіб з інвалідністю, відсутність контрастного маркування на сходах і прозорих полотнах дверей, тактильних інформаційних елементів біля функціональних приміщень будівлі, неготовність персоналу до обслуговування пацієнтів, які спілкуються жестовою мовою, та ін.

За результатами моніторингу та реагування Уповноваженого вжито заходів щодо забезпечення доступності осіб з інвалідністю в КНП «Дитяча міська поліклініка № 5» Одеської міської ради. Під час перевірки виявлено невідповідності вимогам доступності, зокрема інформаційної, та надіслано рекомендації для усунення виявлених упущень. На виконання таких рекомендацій Поліклініка встановила тактильну табличку з назвою та графіком роботи закладу на відповідній висоті, нанесено контрастне маркування, навпроти виходу з ліфта та стінах розміщено таблички з номером поверху, розміщено сповивальні столики у санітарно-гігієнічних приміщеннях для осіб з інвалідністю, кабіни ліфтів оснащено оперативним інформаційним зв'язком із диспетчером.

(d) Захист прав дітей

У рамках моніторингу дотримання прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, відвідано 12 стаціонарних лікувальних закладів і **2** перинатальні центри. Для реалізації функції парламентського контролю за дотриманням прав дитини працівники регіонального Представництва відвідали **8** служб у справах дітей і **12** центрів надання соціальних послуг у громадах Одеської області, а також державну установу «Одеський слідчий ізолятор».

Для більшості закладів залишаються невирішеними проблеми доступності та облаштування укриттів, дотримання добових норм і різноманітності раціону харчування, що порушує право дітей на достатній рівень життя, потрібний для фізичного розвитку.

Під час здійснення моніторингових візитів в Одеській області виявлено проблему, пов'язану з фінансуванням харчування дітей у медичних закладах з дитячими та педіатричними відділеннями. Зокрема виділені кошти на харчування дітей коливалися в межах від 19 до 70 гривень на добу, що було недостатнім для забезпечення належного рівня харчування.

Представництво Уповноваженого скерувало листи до керівництва Саратської селищної ради з рекомендаціями взяти на контроль питання харчування дітей у педіатричному відділені КП «Саратська центральна лікарня» та переглянути меню. За результатами реагування виконавчий комітет Саратської селищної ради прийняв

управлінське рішення щодо перегляду меню, питання гідного харчування дітей перебуває на постійному контролі керівника громади. Зокрема в меню введено свіжі овочі, фрукти, м'ясо, рибу та напої, що суттєво підвищило поживну цінність раціону дітей і сприяло відновленню прав дітей на достатнє харчування.

Моніторинг діяльності служб у справах дітей у територіальних громадах Одеської області дав змогу всебічно вивчити їхню роботу для забезпечення найкращих інтересів дитини, зокрема питання захисту персональних даних дітей, які перебувають на обліку в службах. Так, під час здійснення моніторингових візитів служб у справах дітей в Одеській області виявлено системну проблему – невідповідність штату вимогам статті 4 Закону України № 609-V від 07 лютого 2007 року «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». За результатами реагування Уповноваженого відповідні голови громад розглянули питання розширення та доукомплектування штату.

(е) Захист інформаційних прав громадян

Актуальним залишається питання порушення органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями інформаційних прав в умовах воєнного стану. Серед типових порушень: неправомірне обмеження доступу до інформації або ненадання відповідей на запити на інформацію, а також відсутність на сайтах обов'язкових для оприлюднення даних.

Упродовж 2024 року команда Представництва здійснила 8 моніторингів веб-сайтів органів державної влади, територіальних громад щодо дотримання права громадян на звернення та доступу до інформації. Системного характеру набули такі порушення: часткова або повна відсутність інформації в публічному доступі на сайтах щодо прийнятих рішень, нормативно-правових актів, розміщення неактуальних або недіючих способів зв'язку та звернення до структурних підрозділів, відсутність на веб-сайтах звітності щодо задоволення запитів на публічну інформацію, не зазначення порядку особистого прийому громадян посадовими особами та ін.

До Уповноваженого звернувся представник громадської організації щодо неправомірної відмови Одеської обласної державної (військової) адміністрації у наданні інформації у формі відкритих даних, яка стосується екологічного стану Одеської області.

За реагуванням Уповноваженого та наданням роз'яснень щодо порушеного питання розпорядники інформації повторно розглянули запити та надали потрібну інформацію у формі відкритих даних.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Одеській обласній військовій адміністрації:

забезпечити дотримання у повному обсязі вимог законів України «Про звернення громадян» і «Про доступ до публічної інформації» щодо оприлюднення інформації на офіційних веб-сайтах.

Органам місцевого самоврядування:

оприлюднити на веб-сайтах територіальних громад області інформацію, передбачену законами України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян»;

увідповіднити штатну чисельність працівників служб у справах дітей територіальних громад Одеської області кількості дітей у територіальних громадах відповідно до вимог статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»;

забезпечувати особисті прийоми громадян, а також участь громадян у розгляді звернень з урахуванням умов воєнного стану (здійснення особистого прийому через відеоконференцію, у безпечних для перебування просторах та ін.);

забезпечити інформування військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх родин, а також родин загиблих щодо заходів соціальної підтримки та відповідних програм і проєктів, що реалізуються у територіальних громадах області та Одеси.

Службам у справах дітей територіальних громад, обласної/районних/міських/селищних/сільських військових адміністрацій:

взяти на контроль реалізацію статті 4 Закону України № 609-V від 07 лютого 2007 року «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» – питання розширення та доукомплектування штату;

вжити заходів щодо повного укомплектування особових справ дітей, які перебувають на обліку служб відповідно до норм чинного законодавства.

Закладам охорони здоров'я Одеської області:

забезпечити фінансування харчування дітей у дитячх відділеннях з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини для забезпечення права дитини на життєвий рівень, достатній для фізичного, інтелектуального, морального розвитку.

Органам державної влади, місцевого самоврядування:

виділити та належним чином облаштувати паркувальні місця для осіб з інвалідністю або осіб, що їх перевозять, поряд з підпорядкованими об'єктами;

забезпечити нанесення контрастного маркування на сходи, пандуси, прозорі полотна дверей, розміщення тактильних інформаційних елементів;

усунути архітектурні бар'єри, що ускладнюють пересування маломобільних груп населення в будівлях.

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з Полтавської області надійшло **4818** звернень і **5355** повідомлень про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **3282**, соціальні права – **411**, економічні права – **354**, права дитини – **134** повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік

Звернення громадян	1237	3400	4818
Повідомлення про порушення прав	1598	4132	5355

Моніторингові візити команди Представництва

2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини у Полтавській області здійснила **187** моніторингових відвідувань і візитів за різними напрямами забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина.

За напрямом реалізації функцій національного превентивного механізму та дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено **30** моніторингових відвідувань, з них – **8** відвідувань місць несвободи судової системи України. За результатами відвідувань підготовлено та направлено на Державну судову адміністрацію України **2** подання Уповноваженого для вжиття заходів, спрямованих на усунення виявлених порушень.

За напрямом захисту прав дитини 2024 року проведено **50** моніторингових візитів, за результатами яких внесено **3** подання Уповноваженого до органів місцевого самоврядування Полтавської області.

Важливий напрям роботи на регіональному рівні у Полтавській області – робота у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. 2024 року команда Представництва здійснила моніторингові візити у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, зокрема для моніторингу забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб відвідано **72** місця тимчасового проживання ВПО.

Для визначення стану забезпечення рівних прав і свобод, зокрема доступності об’єктів соціальної інфраструктури в Полтавській області, команда Представництва здійснила **3** моніторингових відвідування закладів охорони здоров’я Полтави, під час яких було проаналізовано доступність закладів охорони здоров’я для маломобільних груп населення.

У сфері захисту інформаційних прав команда Представництва здійснила **28** безвиїзних моніторингів, предметом яких стали моніторинг дотримання права на звернення та на доступ до публічної інформації, захист персональних даних, а також здійснено **4** моніторингових візити для перевірки дотримання законодавства про захист персональних даних

Крім того, здійснено **30** моніторингових спостережень судових засідань за зверненням засуджених на застосування до них умовно-дострокового звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м’яким і дотримання процесуальних прав.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності щодо захисту прав і свобод людини і громадянина в місцях несвободи Представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини області здійснило **6** інформаційних заходів у місцях несвободи Полтавської області для більш як **200** осіб, що відбувають покарання. Організовано також **72** просвітницьких заходи для внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового проживання.

Крім цього, упродовж 2024 року для підвищення рівня правової культури серед молоді здійснено **38** просвітницьких заходів для школярів і студентів спільно з інспекторами відділу «Служба освітньої безпеки» Управління патрульної поліції в Полтавській області.

Основні питання, з якими працювала команда регіонального Представництва у Полтавській області:

- захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин;
- захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії;
- захист прав дітей;
- захист інформаційних прав громадян.

(a) Захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин

В умовах триваючої повномасштабної збройної агресії РФ проти України одне з важливих напрямів діяльності Уповноваженого – питання дотримання прав військовозобов'язаних, резервістів, військовослужбовців і членів сімей військовослужбовців, захоплених у полон, зниклих безвісти, які загинули на полі бою чи померли від отриманих поранень.

Особливу увагу в області представник Уповноваженого приділив зустрічам із сім'ями військовослужбовців і зниклих безвісти із залученням голів територіальних громад, органів ТЦК та СП та представників поліції, всього здійснено **26** зустрічей, в яких брали участь більш як **2000** учасників

Серед ключових викликів 2024 року варто зазначити збільшення кількості звернень щодо порушення порядку здійснення мобілізації – неправомірних дій працівників ТЦК та СП. На кожне порушення, зокрема висвітлені у ЗМІ, Регіональне представництво вжило належних заходів реагування: скеровано листи до ТЦК та СП, військової служби правопорядку органів Національної поліції, здійснено цільові моніторингові візити для перевірки зазначеної інформації.

У грудні 2024 року у Полтавських регіональних ЗМІ було розповсюджено інформацію щодо застосування фізичних погроз військовослужбовцем Полтавського ОМТЦК та СП до військовозобов'язаного під час небажання останнього проходити ВЛК. У зв'язку із цим регіональне представництво Уповноваженого у Полтавській області підготувало лист-запит щодо цього випадку до Полтавського ОМТЦК та СП. Вони призначили службове розслідування, за результатами якого військовослужбовця Полтавського ОТЦК та СП притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

(b) Захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України

На кінець грудня 2024 року, за даними Полтавської обласної військової адміністрації, кількість ВПО в області становила **183 244** особи. Ключові проблемні питання, з якими стикалися ВПО 2024 року та з приводу яких зверталися до Уповноваженого ВРУ з прав людини: забезпечення належних умов проживання, висока вартість оренди житла, а також недостатнє формування фонду житла, призначеного для тимчасового проживання ВПО, чи взагалі наявність таких фондів житла лише «на папері».

Окрім того, велика частина ВПО в Полтавському регіоні стикається з проблемами працевлаштування, так, близько третини ВПО працездатного віку безробітні. Причин кілька,

зокрема низька заробітна плата, відсутність вакансій і що далі від обласного чи районних центрів ВПО розмістилися або були розміщені, то складніше їм працевлаштуватися.

Для контролю за забезпеченням дотримання прав ВПО на належні умови проживання у місці тимчасового проживання регіональне представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Полтавській області за 2024 рік здійснило **72** моніторингових візити та перевірило МТП на відповідність нормам, визначеним Порядком функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб». За результатами моніторингових візитів 2024 року надано **96** рекомендацій Полтавській обласній військовій адміністрацій щодо поліпшень умов проживання у перевірених МТП. Із **96** наданих рекомендацій виконано **62**, що становить 65%, виконано частково **4**, що становить 4%, та ще **30** рекомендацій перебувають у процесі виконання, що відповідно становить 31%.

У березні 2024 року регіональний координатор взаємодії з громадськістю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Полтавській області здійснено моніторинговий візит до МТП на базі гуртожитку державного навчального закладу «Гадяцьке вище професійне аграрне училище» у Полтавській області. Цей візит був повторним, після першого візиту 2023 року частину рекомендацій було виконано, однак умови проживання в гуртожитку були негідними і не відповідали вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб». Будівля потребувала капітальних ремонтних робіт, зокрема було виявлено проблеми з водопостачанням і водовідведенням, неналежний стан душових і вбиралень, зокрема наявна пліснява через відсутність вентилювання, проблеми з тепломережею. ВПО проживали в таких умовах з початку 2022 року.

Відповідно до здійснених заходів і наданих рекомендацій МТП тимчасово зупинило своє функціонування для проведення належних ремонтних робіт та увідповіднення умов проживання вимогам постанови. Всіх ВПО тимчасово було розселено до інших МТП.

(c) Захист прав дитини

Регіональне представництво Уповноваженого у Полтавській області впродовж 2024 року здійснило **50** виїзних моніторингових візитів до служб у справах дітей, будинків дитини, дитячих будинків-інтернатів, загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-реабілітаційних центрів, спеціальних шкіл, де навчаються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, дитячих відділень лікарень для моніторингу дотримання прав дітей.

Під час відвідувань служб у справах дітей у територіальних громадах виявлено низку системних порушень: не вжито заходів щодо забезпечення житлових/майнових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування; не здійснено належного ведення та виконання Індивідуальних планів соціального захисту дитини; відсутність у Служб статусу юридичної особи та невідповідність штатних працівників у співвідношенні до кількості дитячого населення; не

оприлюднено на офіційних веб-сайтах інформації щодо організації прийому громадян службами, режиму їх роботи, контактних номерів телефону.

*Під час моніторингового візиту до Лохвицької служби у справах дітей у Полтавській області виявлено порушення житлових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування. Служба у справах дітей не вживала заходів щодо збереження житла, яке належить дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, на праві користування. Регіональне представництво надало відповідні рекомендації Лохвицькій міській раді та службі у справах дітей для усунення виявлених порушень. Виконавчий комітет Лохвицької міської ради прийняв рішення про збереження права користування житлом за **18** дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування.*

Під час моніторингів закладів охорони здоров'я з'ясовано, що всі діти перебувають у лікарнях на законних підставах. Проте у дитячих відділеннях медичних закладів виявлено неналежне ведення та наповнення медичних карток стаціонарного хворого – дітей з-поміж вразливих категорій; відсутність захисних споруд (укриття), які б могли забезпечити безпеку дітей або ж їх незадовільний стан; відсутність автоматичної пожежної сигналізації, неналежне харчування дітей, яке є не збалансованим і не забезпечує норму харчування, яке б сприяло відновленню здоров'я.

У закладах освіти, де передбачено цілодобове перебування дітей, встановлено відсутність контролю за умовами перебування дітей, евакуйованих за кордон та їх соціального захисту (відсутність паспортів громадян України, проходження медичного огляду, отримання дітьми реабілітаційних послуг); невжиття заходів щодо забезпечення житлових/майнових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування.

Під час моніторингових візитів до Полтавського навчально-реабілітаційного центру Полтавської обласної ради, Микільського навчально-реабілітаційного центру Полтавської обласної ради, Кременчуцького спортивного ліцею ім. І. М. Піддубного Полтавської обласної ради встановлено, що стосовно дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, евакуйованих за кордон та опікуном яких є заклад, не вжито заходів до запобігання порушення прав дітей. За результатами моніторингу виявлено, що заклади не забезпечили належного контролю за місцем перебування дітей за межами України, станом їхнього здоров'я, умовами їхнього проживання, виховання, навчання та розвитку, а також не отримано інформації про їх доступ до медичних, освітніх і реабілітаційних послуг, що є прямим порушенням вимог чинного законодавства.

У результаті наданих рекомендацій заклади вжили низку потрібних заходів для усунення виявлених порушень: організовано процес отримання паспортів громадян України для дітей, забезпечено відновлення права дітей на отримання аліментів, а також отримано інформацію щодо умов проживання, навчання, виховання та доступу дітей до медичних і реабілітаційних послуг.

(d) Захист інформаційних прав громадян

Упродовж 2024 року команда Представництва здійснила **28** моніторингів веб-сайтів органів державної влади, територіальних громад щодо дотримання права громадян на звернення та доступу до інформації. Системного характеру набули такі порушення: часткова або повна відсутність інформації в публічному доступі на сайтах щодо прийнятих рішень, нормативно-правових актів, відсутність на веб-сайтах звітності щодо задоволення запитів на публічну інформацію, відсутність форми для подання електронного звернення, відсутність інформації про правила роботи, правила внутрішнього трудового розпорядку та регламент роботи та ін.

До Уповноваженого звернулася журналістка щодо неправомірної відмови органом місцевого самоврядування у наданні інформації про розмір нарахованої та виплаченої заробітної плати селищному голові та двом його заступникам.

За реагуванням Уповноваженого та наданням роз'яснень щодо порушеного питання селищна рада як розпорядник інформації повторно розглянула запит на інформацію та надала запитувану інформацію.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Полтавській обласній військовій адміністрації:

провести моніторинг МТП, які внесено до переліку місць тимчасового проживання Полтавської області, затвердженого розпорядженням начальника Полтавської обласної військової адміністрації 6.11.2023 року за № 731 на їх відповідність нормам, визначеним Порядком функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» та в разі виявлення неналежних умов проживання ВПО здійснити заходи, спрямовані на поліпшення житлових умов у МТП;

увідповіднити вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930 наявні на територіях громад Полтавської області місця компактного поселення, не включених до переліку місць тимчасового проживання та в яких проживають внутрішньо переміщені особи, з подальшим включенням таких місць до переліку;

забезпечити готовність до використання та доступність укриттів, включно з укриттями закладів охорони здоров'я.

Органам місцевого самоврядування:

оприлюднити на веб-сайтах територіальних громад області інформацію, передбачену законами України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян»;

забезпечити фінансування харчування дітей у дитячих відділеннях закладів охорони здоров'я з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини та для забезпечення права дитини на життєвий рівень, достатній для фізичного, інтелектуального, морального розвитку;

здійснити заходи щодо контролю за веденням документації в службах у справах дітей відповідно до вимог чинного законодавства.

Службам у справах дітей обласної військової адміністрації, районних військових адміністрацій, територіальних громад:

забезпечити реалізацію майнових і житлових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, своєчасною постановкою на квартирний облік, збереженням права користування, встановленням опіки над майном дитини та вжиттям належних заходів контролю за призначенням аліментів та їх стягненням.

РІВНЕНСЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з Рівненської області надійшло 3220 звернень і 3501 повідомлення про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські – 2373, соціальні – 248, економічні – 162, права дітей – 64 повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення громадян	673	2193	3220
Повідомлення про порушення прав	854	2501	3501

Важливий напрям роботи – моніторинг дотримання прав громадянина органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями та ін. 2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Рівненській області здійснила 235 моніторингових відвідувань і 10 безвиїзних моніторингів за різними напрямами забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина.

З них:

- відвідувань національного превентивного механізму – 28 (планових – 27, позапланових – 1);
- моніторинг дотримання прав дітей – 86;
- моніторинг дотримання прав внутрішньо переміщених осіб – 100;
- перевірка персональних даних – 4;
- моніторинг дотримання права на звернення в умовах воєнного стану – 8 (планових безвиїзних), 5 – позапланових;
- моніторинг архітектурної доступності – 5 закладів охорони здоров’я, які налічують 21 будівлю;
- моніторинг у межах розгляду звернень – 9.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності щодо захисту прав і свобод людини та громадянина в місцях несвободи Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Рівненській області ініціював і здійснив **15** інформаційних заходів у місцях несвободи Рівного та області для більш як 600 осіб. Команда Представництва також організувала **85** просвітницьких заходів із залученням громадськості. З них **15** інформаційних заходів – для працівників органів місцевого самоврядування та державної влади, жителів громад щодо забезпечення дотримання інформаційних прав; 90 просвітницьких заходів – для внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового проживання.

Основні напрями, за якими працював представник Уповноваженого у Рівненській області 2024 року:

- дотримання прав військовослужбовців, осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, військовополонених і незаконно утримуваних цивільних осіб;
- дотримання прав громадян, які постраждали від збройної агресії проти України;
- запобігання дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей;
- дотримання прав дітей;
- захист прав осіб, які утримуються у місцях несвободи;
- дотримання права на доступ до публічної інформації та права на звернення.

(а) Дотримання прав військовослужбовців, осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, військовополонених і незаконно утримуваних цивільних осіб

В умовах триваючої повномасштабної збройної агресії РФ проти України один з важливих напрямів діяльності Уповноваженого – питання дотримання прав військовозобов'язаних, резервістів, військовослужбовців і членів сімей військовослужбовців, захоплених у полон, зниклих безвісти або які загинули на полі бою чи померли від отриманих поранень.

Відповідно Представник Уповноваженого у Рівненській області здійснював роботу, спрямовану на забезпечення дотримання конституційних прав і свобод громадян України на потрібну (безоплатну) медичну допомогу та реабілітацію військовослужбовців; забезпечення дотримання прав членів родин військовослужбовців, які зникли безвісти, потрапили до полону або загинули, та інші питання.

Представник у регіоні за участі Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими та Міжнародного комітету Червоного Хреста брав участь у 9 зустрічах з більш як 800 членами родин військовослужбовців, які зникли безвісти, потрапили до полону.

Серед ключових викликів 2024 року варто зазначити збільшення кількості звернень щодо мобілізації – неправомірних дій працівниками ТЦК та СП. На кожне порушення, зокрема висвітлене у ЗМІ, Регіональне представництво вжило належних заходів реагування: скеровано листи до ТЦК та СП, військової служби правопорядку органів Національної поліції, здійснено цільові моніторингові візити для перевірки зазначеної інформації.

Порушення інформаційних прав військовозобов'язаних у деяких випадках зумовлює неможливість реалізації права на відстрочку. Зокрема Представництво Уповноваженого у Рівненській області 2024 рок розглянуло 7 письмових звернень заявників щодо порушення права на звернення та інформацію районними та обласним ТЦК та СП. За реагуванням Уповноваженого надано відповіді на звернення та запити, уповноважені особи ТЦК та СП прийняли документи від громадян, а відповідно – відновлено права заявників.

10.07.2024 до Уповноваженого звернувся громадянин Ю. щодо порушення посадовими особами Рівненського об'єднаного міського територіального центру комплектування та соціальної підтримки (далі – Рівненський ОМТЦК та СП) вимог Закону України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів».

Із матеріалів звернення вбачається, що Заявник звернувся до Рівненського ОМТЦК та СП із письмовим запитом щодо надання інформації про включення його до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних і резервістів, проте відповіді не отримав.

У зв'язку із цим регіональне Представництво Уповноваженого в Рівненській області надіслало листи до Рівненського ОМТЦК та СП із відповідними роз'ясненнями та вимогами. За результатом реагування Уповноваженого Заявнику надано запитувану інформацію, чим відновлено його право на отримання відповіді на запит на інформацію.

(b) Дотримання прав громадян, які постраждали від збройної агресії проти України

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України більшість людей були змушені покинути свої домівки та шукати безпечного прихистку в інших регіонах нашої країни. Так, на кінець грудня 2024 року, за даними Рівненської обласної військової адміністрації, кількість ВПО в області становить 43 817 осіб. Ключові проблемні питання, з якими стикалися внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) та з приводу яких зверталися до Уповноваженого ВРУ з прав людини, – це неналежні умови проживання.

У зв'язку з погіршенням безпекової ситуації прийнято рішення про обов'язкову евакуацію у примусовий спосіб з Донеччини. Організацію евакуації здійснено у співпраці органів влади з неурядовими громадськими організаціями.

Для контролю за забезпеченням дотримання прав ВПО регіональне представництво Уповноваженого постійно здійснює моніторингові візити до МТП. За 2024 рік здійснено 93 таких візити для моніторингу дотримання прав внутрішньо переміщених осіб у місці тимчасового проживання та перевірено на відповідність нормам, визначеним Порядком функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб».

Водночас більшість з них не відповідає мінімально потрібним вимогам для життєзабезпечення внутрішньо переміщених осіб.

За 2024 рік Представництво Уповноваженого надало 313 рекомендацій, з них виконано – 85 (23%), не виконано – 51 (1%), виконуються – 154 (41 %) та частково виконано – 23, що становить 6%.

За результатами 93 моніторингових візитів до МТП встановлено, що лише 2 з них доступні для розміщення маломобільних груп населення. Водночас потреба у додатковому розміщенні збільшується, що актуально і для вже функціонуючих МТП.

Водночас у процесі моніторингів в окремих МТП виявлено негідні умови проживання ВПО.

У вересні 2024 року працівники Представництва у Рівненській області здійснили моніторинговий візит до МТП ВПО на базі недіючого фельдшерсько-акушерського пункту Зорянської сільської ради. Під час огляду приміщень МТП встановлено, що в МТП не придатні для проживання: відсутнє водопостачання та побутові прилади в достатній кількості, санітарно-гігієнічна кімната (туалет на дворі), рукомийник і душ, ВПО милися в тазах.

За реагування Уповноваженого право ВПО на належні умови проживання відновлено, мешканців переміщено в інше МТП з хорошими умовами проживання.

Зокрема, зафіксовано такі упущення:

- відсутність безбар'єрного доступу до будівель (бракує пандусів, ліфтів або зручних входів);

- відсутність спеціально облаштованих санітарно-гігієнічних приміщень (туалети та душові не мають поручнів, достатнього простору для маневрування та ін.).

У березні 2024 року працівники Представництва Уповноваженого здійснили моніторинговий візит до МТП ВПО на базі гуртожитку № 6 Рівненського державного гуманітарного університету. Під час візиту встановлено, що приміщення МТП не пристосовано для проживання осіб з інвалідністю.

За реагуванням Уповноваженого право 80 ВПО на доступність до приміщення відновлено: при вході в МТП встановлено пандус і підйомник, здійснено ремонт санітарно-гігієнічних кімнат відповідно до вимог Державних будівельних норм В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд».

(c) Запобігання дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей

2024 року Представництво Уповноваженого у Рівненській області приділило особливу увагу архітектурній доступності медичних закладів міста. Під час моніторингу оцінювали відповідність лікарень вимогам безбар'єрності для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення. Зокрема аналізували наявність пандусів, ліфтів, просторих коридорів, зручних санітарно-гігієнічних приміщень, а також тактильних і візуальних орієнтирів для людей із порушеннями зору та слуху.

Моніторингова група виявила низку системних проблем: відсутність або невідповідність контрастного маркування фізичних перешкод, нестачу тактильних табличок з шрифтом Брайля, невідповідність ширини дверних прорізів і коридорів будівель державним будівельним нормам. Зафіксовано також недостатню кількість паркомісць для осіб з інвалідністю, що ускладнює доступ до медичних послуг.

Під час моніторингового візиту до КНП «ЦПМСД «Ювілейний» Представництво Уповноваженого виявило недотримання норм архітектурної доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Зокрема санітарно-гігієнічні приміщення не обладнано поручнями, біля функціональних приміщень і кабінетів лікарів-спеціалістів відсутні тактильні таблички контрастного кольору з номером кабінету та його призначенням, відсутні системи інформації та сигналізації про небезпеку, яка передбачає візуальну, звукову та тактильну інформацію.

За результатами наданих рекомендацій адміністрація закладу здійснила належні заходи для усунення цих порушень: встановлено тактильні таблички контрастного кольору у функціональних приміщеннях і коридорах закладу, що забезпечило зручнішу орієнтацію для людей із порушеннями зору, виготовлено проєктно-кошторисну документацію на встановлення сучасної пожежної сигналізації, заплановано придбання та встановлення спеціальних поручнів.

(d) Дотримання прав дітей

Упродовж 2024 року здійснено 86 виїзних моніторингових візитів до служб у справах дітей, дитячих будинків-інтернатів, загальноосвітніх навчальних закладів, де навчаються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, центрів реабілітації дітей з інвалідністю, центрів

соціально-психологічної реабілітації дітей, стаціонарних лікувальних закладів і перинатального центру для моніторингу дотримання прав дітей.

За результатами моніторингів закладів охорони здоров'я з'ясовано, що всі діти перебувають у лікарнях на законних підставах для лікування та/або обстеження.

Під час візитів виявлено такі системні порушення:

- службами у справах дітей (далі – Служба) не належним чином ведуться особові справи дітей, зокрема родинними групами (одна особова справа на всіх дітей з родини), індивідуальні плани створено формально, не відбувається їх корегування, суб'єкти, які є виконавцями індивідуального плану соціального захисту дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, дитини, яка залишилися без батьківського піклування, дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, зобов'язані щокварталу (або на вимогу) надавати службі у справах дітей звіт про стан його виконання в межах своїх повноважень. Водночас під час вивчення особових справ дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, з'ясовано, що індивідуальні плани формальні, за змістом подібні, виконавці індивідуального плану не дотримують норми законодавства. Служби не ознайомлюють батьків або осіб, які їх заміняють;

- невідповідність кількості працівників до дитячого населення;

- на офіційних сайтах селищних, сільських рад інформацію про Службу розміщено неповну: не оприлюднено графіки прийому громадян, перелік та умови отримання послуг, надаваних Службою, контактів Західного міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги та телефон гарячої лінії психологічної підтримки та ін., що є порушенням права громадян на доступ до інформації, визначеного статтею 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації»;

- у закладах охорони здоров'я не створено умов для здобуття дітьми загальної середньої освіти за умови їх довготривалого перебування та лікування більш як 30 днів;

- ільшість укриттів потребують капітального ремонту, доукомплектування продуктами харчування та запасами питної води.

Водночас у низці закладів порушено право дітей на достатній життєвий рівень, потрібний для фізичного розвитку.

За результатами наданих рекомендацій керівникам закладів охорони здоров'я та служб у справах дітей усі упущення виправлено, не вирішеними залишилися питання щодо виділення коштів на капітальний ремонт укриттів у закладах охорони здоров'я та збільшення штатних одиниць у службах у справах дітей.

У вересні 2024 року команда Офісу Омбудсмана України у Рівненській області здійснила моніторинговий візит до Сарненського районного ліцею «Лідер» Сарненської міської ради.

Під час візиту було встановлено, що діти, які залишалися в ліцеї на цілодобове перебування, проживали у кімнатах по 6 осіб. Вони не мали достатньо вільного місця й особистого простору. У закладі не було дотримано вимоги щодо належних норм площі, які повинні становити не менше 5 кв.м на дитину.

Так, не забезпечено прав дітей на рівень життя, потрібний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку, належний захист державою.

Для відновлення права дітей Уповноважений вжив невідкладних заходів реагування, за результатами яких учнів ліцею розселили в додаткові кімнати. Як результат право 80 дітей

на належний захист державою, соціальне забезпечення та рівень життя, потрібні для фізичного, розумового, морального і соціального розвитку, відновлено.

Зокрема в окремих ліцеях наявні проблеми з дотриманням належних житлово-побутових і санітарних стандартів, що може негативно впливати на здоров'я та фізичний розвиток учнів.

У серпні 2024 року Представництво Уповноваженого здійснило моніторинговий візит до Навчально-реабілітаційного центру в с. Ясининичі Рівненської обласної ради. за результатами якого здійснено негайне реагування на порушення прав дитини. Так, встановлено, що у санітарно-гігієнічних приміщеннях порушено права дітей на приватність, а саме через відсутність розмежування між туалетами. Немає також шторок у душовій, яка є прохідною до вбиральні;

Умови проживання дітей у пансіоні не відповідають нормам і стандартам. Зокрема в наявності мала кількість приліжкових тумб, де діти можуть зберігати особисті речі.

Відповідно до виявлених порушень Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надав керівнику закладу рекомендації щодо їх усунення. Так, впродовж двох тижнів порушення було усунуто.

(е) Захист прав осіб, які утримуються у місцях несвободи

У рамках діяльності НПМ упродовж 2024 року відвідано 10 закладів системи соціального захисту населення, які перебувають у сфері правового регулювання Міністерства соціальної політики України, зокрема: психоневрологічні інтернати (1), відділення стаціонарного догляду для постійного або тимчасового проживання територіальних центрів соціального обслуговування (7), приватні геріатричні пансіонати (2).

Найбільш поширеними порушеннями прав осіб похилого віку та осіб, які втратили здатність до самообслуговування, у деяких геріатричних установах можна назвати відсутність спеціалізованої медичної допомоги; відсутність нележної кількості персоналу для забезпечення належного догляду за підопічними; відсутні поручні, пандуси, підйомники, фактично не створені умов для безперешкодного пересування маломобільних осіб; кнопки виклику персоналу не встановлені; неналежний догляд за ліжкохворими особами; відсутність медичних книжок або прострочено період медичного огляду персоналом закладу.

Під час відвідування відділення № 2 Комунального закладу «Рівненський психоневрологічний інтернат» Рівненської обласної ради с. Орлівки встановлено порушення права на охорону здоров'я та медичну допомогу.

У закладі перебував підопічний З. з онкологічним захворюванням. 18.05.2023 лікар-онколог надав підопічному З. рекомендацію «лікування в умовах онкоцентру та планове хірургічне лікування».

На 28.10.2024 рекомендація лікаря залишалася невиконаною, підопічний З. продовжував перебувати у Відділенні без належної медичної допомоги.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини відсутність належної медичної допомоги може становити поводження, що суперечить статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

За реагуванням Представництва Уповноваженого Верховної Ради України у Рівненській області підопічному забезпечено доступ до належної медичної допомоги, зокрема проведено оперативне втручання та призначено лікарські засоби.

Забезпечення гідних умов у закладах тривалого догляду – важливий складник дотримання прав людини. Під час моніторингових візитів до місць несвободи, зокрема соціальних установ, зафіксовано випадки обмеженого доступу підопічних до базових потреб, зокрема питної води. Такі порушення створюють загрозу їхньому здоров'ю та гідності. Виявлення подібних проблем у межах національного превентивного механізму дає змогу оперативно реагувати, усувати упущення та сприяти забезпеченню належних умов для кожної людини.

У рамках виконання функцій НПМ працівники Представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Рівненській області здійснили відвідування відділення № 2 Комунального закладу «Рівненський психоневрологічний інтернат» Рівненської обласної ради в с. Орлівка, під час якого виявлено суттєве порушення права людини – відсутній доступ до питної води підопічних, що перебувають у житловому корпусі № 2 цього відділення.

Охолоджувач з водою перебував у кімнаті за зачиненими дверима. На прохання підопічних медичні працівники наливали їм воду з єдиної ємності, що становило загрозу для їхнього здоров'я.

За реагування Уповноваженого в усіх приміщеннях закладу встановлено охолоджувачі з питною водою в доступному для всіх підопічних місці, поряд наявний разовий посуд.

(f) Інформаційні права

Упродовж 2024 року до Представника Уповноваженого звернулося 95 громадян щодо порушення права на доступ до публічної інформації.

У межах парламентського контролю за дотриманням конституційного права людини на інформацію та опрацювання відповідних звернень громадян окреслено такі порушення права на інформацію: чимало розпорядників публічної інформації відмовляють у її наданні; обмежують доступ до інформації, розміщеної на офіційних веб-сайтах; відмовляють запитувачам у наданні інформації про заробітну плату працівників органів державної влади та місцевого самоврядування.

У березні 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло звернення громадянки П. щодо ненадання відповіді на запит на інформацію, яке розглядали працівники регіонального Представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Рівненській області.

З матеріалів звернення вбачалося, що заявниця надіслала запити до ДП «Ліси України», Поліського лісового офісу ДП «Ліси України» та до більшості філій ДП «Ліси України» у Рівненській і Волинській областях. У запитах заявниця просила надати інформацію про суми виплаченого та нарахованого окладу, усіх видів доплат і надбавок, премій і матеріальної допомоги, нараховані/виплачені керівникам зазначених підприємств та ін. Проте заявниці було відмовлено у наданні такої інформації.

Варто зазначити, що ця інформація мала великий суспільний інтерес, оскільки такі питання не раз висвітлювали засоби масової інформації Рівненської та Волинської областей.

За результатами провадження Заявниці надано запитувану інформацію.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Рівненській обласній державній адміністрації – Рівненській обласній військовій адміністрації:

здійснити заходи, спрямовані на поліпшення житлових умов ВПО у місцях тимчасового проживання осіб відповідно до Порядку функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб»;

забезпечити в закладах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, приміщеннях МТП можливість безбар'єрного пересування для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, а також безбар'єрний доступ і користування об'єктами санітарії та гігієни або їх розумне пристосування;

збільшити видатки на утримання закладів сфери соціального захисту населення для створення належних умов перебування підопічних/вихованців і гідних умов оплати праці персоналу.

Органам місцевого самоврядування:

вжити невідкладних заходів щодо заповнення вакантних посад фахівців із соціальної роботи у відповідних закладах, установах, які здійснюють соціальну роботу, надаютъ соціальні послуги вразливим групам населення області та заповнення вакантних посад у службах у справах дітей області, де вони не заповнені, до статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»;

вжити заходів щодо здійснення контролю за веденням документації в службах у справах дітей відповідно до вимог чинного законодавства;

забезпечити оприлюднення на офіційних веб-сайтах інформації, передбаченої законами України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян»;

передбачити кошти на капітальні ремонти укриттів у закладах охорони здоров'я.

Службі у справах дітей Рівненської обласної державної адміністрації :

спільно з територіальними громадами вжити невідкладних заходів щодо заповнення вакантних посад у службах у справах дітей області, де вони не заповнені, відповідно до статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 року № 20/95-ВР;

здійснити заходи (навчання, тренінги) щодо підвищення кваліфікації працівників служб.

Органам державної влади, підприємствам, установам, організаціям:

адаптувати веб-сайти та інші інформаційні ресурси для користування особами з порушенням зору та слуху;

виділити та належним чином облаштувати паркувальні місця для осіб з інвалідністю або осіб, які їх перевозять, поряд з підпорядкованими об'єктами;

забезпечити нанесення контрастного маркування на сходи, пандуси, прозорі полотна дверей, розміщення тактильних інформаційних елементів;

на інформаційних стендах розмістити інформацію про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, телефони гарячих ліній безоплатної правової допомоги, психологічної підтримки, виконавчих органів влади.

СУМСЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від Сумської області надійшло 3155 звернень і 3543 повідомлення про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – 2258, соціальні права – 287, економічні права – 166, права дитини – 115 повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення громадян	810	2192	3155
Повідомлення про порушення прав	1055	2566	3543

Моніторингові візити команди Представництва

2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Сумській області здійснила 93 моніторингових відвідувань.

Зокрема за напрямом реалізації функцій національного превентивного механізму та дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено 24 моніторингових відвідувань. Серед них – 1 позапланове відвідування для перевірки фактів, викладених у соціальних мережах.

Регіональне представництво у звітному періоді також здійснило 45 моніторингових візитів за напрямом захисту прав дитини; 3 моніторингових візити щодо забезпечення рівних прав і свобод, зокрема доступності об’єктів соціальної інфраструктури; 34 моніторингових візити у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, 4 моніторингових візити до освітніх центрів «Крим – Україна», «Донбас – Україна» та 3 перевірки органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій та установ державної та приватної форм власності щодо дотримання ними вимог законодавства про захист персональних даних.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності щодо захисту прав і свобод людини та громадянина Регіональне представництво здійснило 48 тематичних правопросвітницьких заходів, які стосувалися питань дотримання рівних прав, захисту персональних даних, дотримання прав громадян на звернення та доступ до інформації, запобігання проявам корупції та інших важливих тем суспільного життя.

Актуальні напрями роботи Представництва Уповноваженого в Сумській області

2024 року один із важливих напрямів діяльності Уповноваженого – дотримання конституційних прав і свобод громадян, які поверталися з окупованої території України, та прав військовозобов'язаних, резервістів, військовослужбовців і членів сімей військовослужбовців, захоплених у полон, зниклих безвісти або які загинули на полі бою чи померли від отриманих поранень.

Зокрема до серпня 2024 року на території Сумської області продовжував працювати гуманітарний перехід Колотилівка – Покровка, через який громадяни України могли повернутися з ТОТ України на підконтрольну територію. З початку 2024 року через пункт обов'язкового контролю з ТОТ України прибуло приблизно 6000 громадян України. Майже з усіма цими людьми команда Регіонального представництва спілкувалася для виявлення фактів порушень прав людини окупаційними силами.

За результатами спілкування з громадянами, які повернулися з ТОТ України, надано допомогу родинам з неповнолітніми дітьми з подальшим направленням їх до Центру захисту прав дітей (Київ), де вони змогли отримати гуманітарну, медичну, психологічну допомогу та зафіксувати факти жорстокого поводження Російською Федерацією стосовно українських дітей, спрямованого на їхнє перевиховання й знищення української ідентичності.

Після початку здійснення силами оборони України заходів стримування збройної агресії на території Курської області співробітники Регіонального представництва відповідно до міжнародного гуманітарного права, Четвертої Женевської Конвенції (1949 року) почали здійснювати заходи парламентського контролю за дотриманням прав російських військовополонених і цивільних мешканців Курської області, які, втікаючи від регулярних обстрілів власної армії, добровільно перемістилися на територію України. Зокрема працівники Представництва здійснили 3 цільових відвідування російських військовополонених у місцях їх тримання на території області, під час яких з ними конфіденційно спілкувалися та вручали листи від їхніх родин. Крім того, працівники Регіонального представництва опитали 46 цивільних громадян країни-агресора, яким надано сприяння у налагодженні каналів комунікації та у спілкуванні з представниками Агентства ООН у справах біженців в Україні, представниками МКЧХ і благодійниками з-поміж громадськості.

Основні питання, з якими працювала команда регіонального Представництва у Сумській області:

- захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин;
- захист прав потерпілих від агресії, включаючи внутрішньо переміщених осіб та осіб, які виїхали з ТОТ України;
- захист соціальних та економічних прав громадян;
- захист прав дітей;
- захист прав людини в місцях несвободи;
- захист інформаційних прав громадян.

(а) Захист інформаційних прав громадян

Упродовж 2024 року переважна більшість письмових звернень громадян, які розглядали та вирішували працівники Регіонального представництва в Сумській області, стосувалися порушення

прав на звернення та доступ до публічної інформації. Ключовими проблемами, за вирішенням яких зверталися заявники: ігнорування звернень громадян, обмеження доступу до публічної інформації та недостатня обізнаність громадян про свої права та механізми їх реалізації.

До Уповноваженого звернулася місцева мешканка, яка упродовж тривалого часу безрезультатно домагалася від місцевого постачальника електричної енергії (АТ «Сумиобленерго») скасування рішень про накладення на неї як споживача електричної енергії стягнення за втручання у роботу засобу комерційного обліку електричної енергії.

Як з'ясувалося, численні скарги заявниці не були задоволені постачальником, а копії запитуваних документів, які заявниця планувала використовувати як докази своєї невинуватості, їй не надавали.

За вжитих заходів реагування, скарги заявниці постачальник розглянув повторно та прийняв рішення про скасування складеного стосовно заявниці акта про порушення та розрахунку обсягу і вартості необлікованої електричної енергії.

Таким чином право заявниці на належний розгляд її звернень та її права споживача електричної енергії відновлено.

(b) Захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин

Упродовж 2024 року команда Представництва системно опрацьовувала питання, з якими зверталися військовослужбовці. Серед основних категорій питань, за захистом яких звертаються Захисники та Захисниці України, – затягування з наданням статусу учасника бойових дій, неправильне визначення ступеня втрати працездатності та групи інвалідності, проблеми у нарахуванні та виплаті пенсій, соціальних виплат та інших гарантій.

До Уповноваженого звернувся колишній військовослужбовець, який частково втратив працездатність внаслідок поранення, пов'язаного із захистом Батьківщини. Однак органи Пенсійного фонду України нарахували пенсію заявнику як особі, яка отримала поранення, пов'язане з виконанням обов'язків військової служби, що суттєво вплинуло на розмір призначеної пенсії у бік її зменшення.

За втручанням співробітників Регіонального представництва та у взаємодії з місцевими органами соціального захисту населення, Пенсійного фонду України право заявника на соціальний захист було відновлено та призначено пенсію у більшому розмірі відповідно до висновків ВЛК і МСЕК.

Серед ключових викликів 2024 року варто зазначити збільшення кількості звернень стосовно цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, військовополонених і зниклих безвісти за особливих обставин. Системні зустрічі з членами родин цих категорій осіб – важливий елемент підтримки та захисту їхніх прав. 2024 року Представництво Уповноваженого спільно з представниками Східного регіонального центру Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, органів Національної поліції України, Міжнародного комітету Червоного Хреста, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, відділу цивільно-військового співробітництва штабу Командування Сухопутних військ ЗСУ,

експертних установ, народних депутатів і громадських організацій здійснили чотири зустрічі з родинами військовополонених, загиблих і зниклих безвісти військовослужбовців, у яких взяли участь більш як 400 осіб.

Порушення інформаційних прав військовозобов'язаних і військовослужбовців у деяких випадках спричиняє неможливість реалізації їхніх прав, зокрема права на відстрочку від призову на військову службу з мобілізації, на виключення з військового обліку та ін. Зокрема Представництво Уповноваженого в Сумській області 2024 року розглянуло 6 письмових звернень заявників щодо порушення права на звернення та інформацію місцевими ТЦК та СП, а також командуванням військових частин. За реагуванням Уповноваженого заявникам надано відповіді на звернення та запити, уповноважені особи ТЦК та СП прийняли документи від громадян, а відповідно відновлено права заявників.

Окремий напрям роботи – дотримання прав військовозобов'язаних під час мобілізаційних заходів. Із Сумської області надходили письмові та усні звернення громадян України щодо незаконних дій працівників ТЦК та СП під час перевірки військово-облікових документів, заходів оповіщення та ін. Відповідні випадки виявляють також через моніторинг медіа та соціальних мереж.

(с) Захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України

На кінець 2024 року на Сумщині зареєстровано велику кількість ВПО – 92 684 осіб, з них 21 571 осіб – це діти до 18 років, 5300 осіб з інвалідністю; 22 089 – осіб пенсійного віку. У зв'язку з новими хвилями евакуації з прифронтових громад у місті та області збільшується кількість місць тимчасового проживання, яких на кінець 2024 року функціонувало 18.

Під час візитів від внутрішньо переміщених осіб надходили скарги на неналежні умови проживання, стягнення плати за житлово-комунальні послуги та розміщення МТП на верхніх поверхах будівель, що створює труднощі для літніх і маломобільних людей.

За результатами опрацювання проблемних питань Регіональне представництво з'ясувало, що основна причина їх виникнення – недостатність фінансування з державного та місцевого бюджетів.

У взаємодії з правоохоронними органами Регіональне представництво Уповноваженого в Сумській області систематично здійснювало документування воєнних злочинів, вчинених окупаційними військами проти цивільного населення України. Так, за результатами опитування громадян України, які повернулися з ТОТ України, виявлено ознаки 6 воєнних злочинів, відомості про які направлено до правоохоронних органів і надалі внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених частиною 2 статті 438 КК України.

Під час спілкування з мешканкою Харківської області, яка разом із сином через гуманітарний перехід повернулася в Україну, було встановлено та задокументовано факт воєнного злочину, вчиненого окупантами стосовно неї та її цивільного чоловіка на території Харківщини.

Встановлено, що на початку 2023 року російський військовий звинуватив її чоловіка у співпраці з ЗСУ і застрелив його у їхньому будинку, після чого встановив мінну розтяжку, щоб потерпіла не змогла покинути помешкання. Жінка тривалий час переховувалася в будинку, доки собака не підірвався на розтяжці. Військові, не знайшовши її, підірвали та

підпалили будинок. Поранена жінка змогла втекти й півроку переховувалася у сусідів і сина. Восени 2023 року вона із сином намагалися виїхати на підконтрольну територію, але їх затримав представник окупаційної адміністрації і примусово відправив у табір на території Воронежа. Через деякий час жінка із сином знайшли перевізника, який допоміг їм дістатися до гуманітарного переходу, через який їм вдалося повернутися в Україну.

Відомості про виявлені факти було негайно передано правоохоронним органам і надалі внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань і задокументовано у рамках кримінального провадження.

(d) Захист соціальних та економічних прав

Регіональне представництво продовжує активно працювати над захистом і відновленням соціальних та економічних прав мешканців Сумської області. Попри великі труднощі вдалося досягти позитивних результатів у вирішенні багатьох проблем, зокрема щодо соціальних виплат, трудових прав, з якими громадяни зверталися до Регіонального представництва.

Найчастіше скарги стосувалися питань відмови у призначенні житлової субсидії, неправильного нарахування пенсії, блокування банківських рахунків через непроходження верифікації або ж за постановами судових виконавців, невизнання заборгованості з оплати комунальних послуг, перешкод у реалізації прав співвласників багатоквартирних будинків та інших питань.

Наприкінці 2024 року до Регіонального представництва Уповноваженого в Сумській області звернувся мешканець Сум похилого віку, дружина якого недавно померла, а на утриманні заявника залишився син з інвалідністю першої групи. Заявник потребував сприяння в оформленні та отриманні житлової субсидії для покриття хоча б частини витрат на оплату комунальних послуг.

Завдяки взаємодії з місцевими органами соціального захисту населення та Пенсійного фонду України було відновлено права заявника на соціальний захист державою та оформлено житлову субсидію.

(e) Захист прав людини в місцях несвободи

Упродовж 2024 року відвідано 24 місця, які перебувають в управлінні органів Національної поліції України, Державної судової адміністрації, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики та Міністерства освіти.

Основну увагу приділено вирішенню ключових проблем, що виникали у зв'язку з порушенням прав людей, які перебували та утримувались у зазначених закладах, а саме: відсутність укриття, неналежні умови тримання і проживання, недостатнє забезпечення твердим і м'яким інвентарем, неналежне ведення медичної документації, відсутність фіксації тілесних ушкоджень, використання лікарських засобів, термін придатності яких минув, та інші порушення.

Окрім типових проблем, вирішення яких потребує залучення суттєвих матеріальних і фінансових ресурсів (облаштування укриттів, забезпечення безбар'єрності та доступності установ для людей з інвалідністю та ін.), виявлено факти неналежного ставлення співробітників відвіданих закладів та установ до виконання своїх обов'язків, вимог

законодавства чи відомчих нормативних актів, що призводили до порушення прав утримуваних осіб або створювали ризики таких порушень.

Під час відвідування одного з ізоляторів тимчасового тримання області виявлено факти виведення взятих під варту осіб з камер не на підставі вимоги на виклик особи, яка здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, як передбачено чинним законодавством, а за викликом інспектора ювенальної превенції, який не є оперативним працівником, а тому не має повноважень на здійснення слідчих і процесуальних дій у кримінальному провадженні навіть у рамках виконання доручення слідчого.

Крім того, такі процесуальні дії з підозрюваним цей інспектор здійснював без участі захисника, що може свідчити про порушення права взятої під варту особи на захист.

На виконання рекомендацій Уповноваженого Головне управління Національної поліції в Сумській області невідкладно вжило організаційних і практичних заходів для усунення та недопущення у подальшій діяльності виявлених порушень.

За результатами відвідувань направлено 42 листи-реагування з рекомендаціями щодо усунення виявлених порушень.

Регіональне представництво здійснює постійний контроль за станом виконання рекомендацій за результатами відвідувань НПМ. Як засвідчує практика, частина рекомендацій, що стосується додаткового чи суттєвого фінансування (облаштування укриттів, пандусів, збільшення житлової площі та ін.), залишаються невиконаними.

(f) Захист прав дитини

Упродовж 2024 року здійснено 45 моніторингових візитів для контролю за дотриманням прав дітей, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Зокрема відвідано 8 стаціонарних лікувальних закладів, 22 служби у справах дітей територіальних громад Сумщини, соціальний гуртожиток для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, 9 освітніх закладів, 6 закладів соціального захисту.

Під час таких відвідувань Представництво виявляло і системні порушення прав дітей, зумовлені недостатнім фінансуванням і вирішення яких потребує чималих матеріальних ресурсів (відсутність укриття для дітей і персоналу у закладах інституційного догляду, недостатність площі укриття або їх неналежне облаштування; порушення норм житлової площі внаслідок перенаселеності житлових корпусів, недостатня кількість меблів, санітарних кімнат та ін.), і проблеми, зумовлені неналежним ставленням персоналу таких закладів до виконання своїх обов'язків. Так, у штаті відвіданих закладів освіти та соціального захисту для дітей наявний медичний персонал, зокрема і штатні лікарі загальної практики, і відповідних до профілю закладу спеціальностей. Проте діяльність медичної служби у низці випадків виявлялася організованою на неналежному рівні. Траплялися випадки неналежного ведення медичної документації дітей, використання в діяльності лікарських засобів, термін придатності яких закінчився, непроходження персоналом закладу періодичних медичних оглядів, недостатній контроль за поточним станом здоров'я вихованців та інші порушення.

Під час повторного позапланового відвідування однієї зі спеціальних шкіл області для перевірки стану виконання рекомендацій за результатами попереднього візиту працівники Регіонального представництва у кількох вихованців виявили висипання на відкритих ділянках тіла, що спричинювали свербіж. Документальні підтвердження огляду чи лікування дітей з приводу виявлених розладів здоров'я в освітньому закладі та місцевій лікарні були відсутні.

Група НПМ ініціювала медичне обстеження всіх вихованців спеціальної школи, за результатами якого у кількох дітей діагностовано захворювання «короста» та призначено лікування в умовах закладу.

Представник Уповноваженого у регіоні невідкладно направив листи-реагування щодо усунення цього та інших виявлених порушень, а також недопущення таких випадків у діяльності інших закладів подібного типу.

За результатами вжитих заходів дітям надано медичну допомогу, ефективне лікування та відновлено право на охорону здоров'я і належне медичне забезпечення.

Типові порушення в діяльності служб у справах дітей – неукомплектованість штатної чисельності персоналу служб потрібною кількістю фахівців відповідно до кількості дитячого населення у громаді; неналежне ведення особових справ дітей та іншої документації, що унеможливлює оцінку своєчасності та повноти вжитих заходів щодо соціального захисту дітей; порушення житлових, майнових і громадянських прав дітей. Зокрема у багатьох особових справах відсутні відомості про наявність чи відсутність у дітей нерухомого та іншого цінного майна, а також відомостей про паспортизацію дітей, які досягли 14-річного віку.

2024 року під час моніторингового візиту до Державного навчального закладу «Охтирський центр професійно-технічної освіти» регіональне представництво виявило факт неналежного забезпечення майнових і житлових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; відсутність документів, що посвідчують особу у дітей, які досягли 14-річного віку, порушення права на охорону здоров'я.

Для врегулювання ситуації та вирішення порушених питань Уповноважений направив листи-реагування до компетентних органів влади. За наслідками реагування відновлено права 11 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на отримання паспорта громадянина України, 4 дітям відновлено право на охорону здоров'я та безоплатну кваліфіковану медичну допомогу, а також житлові та майнові права 12 дітей зазначених категорій.

Під час візитів до закладів охорони здоров'я встановлено, що для таких закладів характерне порушення прав дітей на належне харчування. У більшості лікарень не дотримують вимог щодо норм харчування: не забезпечують чотириразового харчування дітей, які перебувають на лікуванні; не дотримують норми калорійності та поживної цінності страв; у дитячому меню відсутні сезонні овочі, фрукти, риба, кисломолочні продукти та ін. Так, в одній з відвіданих лікарень області сума витрат на харчування однієї дитини на добу 2024 року становила 22,66 грн, в іншому – 31,04 грн.

Особливо гостро проблема неналежного харчування відчувається дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, які потрапили на стаціонарне лікування із закладів

інституційного догляду, де харчування організовано відповідно до законодавчих нормативів. Водночас такі діти з очевидних причин позбавлені можливості отримати додаткове харчування від батьків чи рідних. Основною причиною ситуації, що склалася з дитячим харчуванням, лікувальні заклади зазначають недостатнє фінансування таких витрат за програмами медичних гарантій НСЗУ.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Сумській обласній військовій адміністрації:

увідповіднити місця тимчасового проживання на території Сумської області мінімальним стандартам функціонування місць тимчасового проживання, передбачених Постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930;

передбачити додаткове фінансування на компенсацію балансоутримувачам МТП витрат на оплату житлово-комунальних послуг;

облаштувати заклади інституційного догляду укриттями.

Органам місцевого самоврядування Сумської області:

оприлюднити на веб-сайтах територіальних громад області інформацію, передбачену законами України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян»;

увідповіднити штатну чисельність працівників служб у справах дітей територіальних громад Сумської області кількості дітей у територіальних громадах відповідно до вимог статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей».

Службам у справах дітей територіальних громад і місцевих адміністрацій:

забезпечити реалізацію майнових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, постановкою на квартирний облік.

Закладам охорони здоров'я Сумської області:

забезпечити достатній рівень фінансування харчування для дітей у дитячих відділеннях з урахуванням фізичного розвитку дітей і різноманіття раціону в закладах охорони здоров'я.

Іншим органам державної влади:

підтримувати в актуальному стані інформаційне наповнення офіційних веб-сайтів і сторінок у соціальних мережах, зокрема щодо контактної інформації, графіків роботи та прийому громадян.

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини *з* Тернопільської області надійшло **2365** звернень і **2639** повідомлень про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **1718**, соціальні права – **179**, економічні права – **125** повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення громадян	1161	1503	2365
Повідомлення про порушення прав	1425	1776	2639

Моніторингові візити команди Представництва

2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Тернопільській області здійснила **122** моніторингових відвідувань, зокрема **16** безвиїзних моніторингів за різними напрямами забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Так, за напрямом реалізації функцій національного превентивного механізму та дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено **12** планових моніторингових відвідувань.

За напрямом захисту прав дитини 2024 року здійснено **23** моніторингових візити і 1 позаплановий.

Для визначення стану забезпечення рівних прав і свобод, зокрема доступності об'єктів соціальної інфраструктури, в Тернопільській області команда Представництва здійснила перевірку доступності у **18** амбулаторіях загальної практики сімейної медицини.

Важливий напрям роботи на регіональному рівні – робота у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. 2024 року команда Представництва здійснила **61** моніторинговий візит до місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, а також **4** моніторингових візити до освітніх центрів «Крим – Україна», «Донбас – Україна».

У сфері захисту інформаційних прав команда Представництва здійснила **16** безвиїзних моніторингів, предметом яких стали відстеження дотримання права на звернення та доступ до публічної інформації, захист персональних даних.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності щодо захисту прав і свобод людини та громадянина команда Представництва у співпраці з громадськими організаціями здійснила **9** просвітницьких заходів, якими охоплено близько 1000 осіб. **15** інформаційних заходів організовано для працівників органів місцевого самоврядування та державної влади, жителів громад щодо забезпечення дотримання інформаційних прав. Здійснено також **58** просвітницьких заходів для внутрішньо переміщених осіб у місцях їх тимчасового проживання. Крім того, команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Тернопільській області здійснила **5** виїзних прийомів громадян у територіальних громадах області.

Основні питання, з якими працювала команда регіонального Представництва у Тернопільській області, пов'язані із захистом:

- прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України;

- прав дітей;
- прав військовозобов'язаних, військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин;
- прав людей у місцях несвободи;
- інформаційних прав;
- рівних прав, свобод і можливостей, захисту від дискримінації.

(а) Захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України

На кінець грудня 2024 року за даними Єдиної інформаційної бази внутрішньо переміщених осіб на обліку в територіальних громадах області перебуває 66 798 ВПО, з яких 64 759 осіб перемістилися після 24.02.2022. Із загальної кількості зареєстрованих ВПО: 17 987 осіб – діти до 18 років; 2798 – осіб з інвалідністю; 11 382 осіб – пенсійного віку; 28 699 – працездатних осіб, 48 285 – сімей.

2024 року у зв'язку з погіршенням безпекової ситуації у південних і східних регіонах України прийнято рішення про обов'язкову евакуацію населення у примусовий спосіб на більш безпечні, віддалені від лінії зіткнення, території. Упродовж 2024 року Тернопільська область прийняла три евакуаційні потяги. Після прибуття евакуйоване населення розселено у Гусятинську, Гримайлівську, Підволочиську, Скалатську, Теребовлянську, Трибухівську, Лановецьку, Озернянську, Хоростківську та Чортківську територіальні громади. В області працює безоплатна цілодобова гаряча лінія з питань евакуації.

На 31.12.2024 в області функціонує **48** місць тимчасового проживання для ВПО, які внесено до Переліку місць тимчасового проживання, затвердженого розпорядженням начальника обласної військової адміністрації від 03.11.2023 № 627/01.02-01 (зі змінами). Враховуючи, що серед ВПО є великий відсоток соціально незахищених верств населення, є потреба у відкритті нових МТП.

Команда Представництва Уповноваженого виявила, що Норвезька рада у справах біженців (NRC) в Україні коштом іноземного донора на початку 2023 року облаштувала місця для проживання ВПО в приміщенні, що перебуває у комунальній власності Хоростківської міської ради. Однак, всупереч укладеному договору, власник будівлі не надав приміщення для проживання ВПО та не вжив заходів для включення об'єкта до переліку місць тимчасового проживання області.

Завдяки вжитим Представництвом Уповноваженого заходів у листопаді 2024 року об'єкт на 60 ліжко-місць включено до Переліку місць тимчасового проживання області, з грудня 2024 року прихисток із сучасними умовами почав приймати перших ВПО і поступово наповнюватися соціально вразливими категоріями громадян.

За результатами моніторингових візитів виявлено, що більшість МТП не відповідає мінімально потрібним вимогам для життєзабезпечення внутрішньо переміщених осіб. Основні проблемні питання функціонування МТП – пристосування приміщень для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення (у переважній більшості МТП), потреба в поточних ремонтах місць загального користування та житлових кімнат, подекуди – дообладнання МТП побутовою технікою та меблями.

Під час роботи з ВПО на місцевому рівні велику увагу приділено питанням їх соціальної адаптації, залучення до різного роду активностей, особистісного розвитку, сприяння працевлаштуванню.

(b) Захист прав дітей

У рамках моніторингу дотримання прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, відвідано 9 закладів інституційного догляду та виховання дітей, 2 стаціонарних лікувальних заклади та 2 перинатальні центри. Для реалізації функції парламентського контролю за дотриманням прав дитини працівники регіонального Представництва також відвідали 9 служб у справах дітей територіальних громад Тернопільської області, а також здійснили 1 позаплановий моніторинговий візит до КНП «Тернопільський обласний центр реабілітації та розвитку дитини» Тернопільської обласної ради.

За результатами моніторингів закладів охорони здоров'я з'ясовано, що всі діти перебувають у лікарнях на законних підставах для лікування та/або обстеження. Це може свідчити про подолання усталеної практики довготривалого безпідставного чи понад встановленими протоколами терміну лікування/обстеження дітей соціально-вразливих категорій у закладах охорони здоров'я, що траплялося у попередніх роках у Тернополі та області. За 2024 рік було встановлено, що діти відповідних категорій перебувають у закладах охорони здоров'я виключно період, потрібний для лікування/обстеження.

Водночас у низці закладів досі не вирішені проблеми доступності та облаштування укриттів, відповідно до вимог Розділу V Утримання та експлуатація споруд подвійного призначення і найпростіших укриттів «Вимог щодо утримання та експлуатації захисних споруд цивільного захисту», затверджених Наказом Міністерства внутрішніх справ України 09 липня 2018 року № 579 (зі змінами), що порушує право дітей на безпечне перебування в цих закладах під час повітряної тривоги.

Моніторинг діяльності служб у справах дітей у територіальних громадах Тернопільської області дав змогу всебічно вивчити їхню роботу для забезпечення найкращих інтересів дитини, зокрема питання захисту персональних даних дітей, які перебувають на обліку в службах. Під час відвідувань служб у справах дітей у громадах виявлено низку проблемних питань:

- з'ясовано, що деякі служби не забезпечують взяття на квартирний облік дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які досягли 16 років;
- відсутня інформація щодо захисту майнових прав дитини (стягнення аліментів); відсутній обліку нерухомого майна дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, що може свідчити про порушення їхніх майнових прав;
- штатна чисельність працівників служб не завжди відповідає розрахунку один працівник служби не більш як на одну тисячу дітей, що може свідчити про неналежну роботу служби щодо якнайкращого забезпечення інтересів дітей.

Під час моніторингу діяльності органів опіки та піклування щодо забезпечення майнових і житлових прав дітей здійснено моніторинговий візит до Служби у справах дітей Вишнівецької селищної ради, під час якого встановлено неналежний контроль Службою щодо захисту житлових і майнових прав дітей (відсутній контроль за стягненням аліментів; не всі діти після досягнення 16-річного віку взяті на облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і на соціальний квартирний облік); особові справи дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, ведуться неналежним чином та ін.

За результатами моніторингового візиту відповідно до наданих рекомендацій Служба взяла на квартирний облік одну дитину-сироту та одну дитину, позбавлену батьківського піклування; вжито заходів щодо встановлення опіки над майном дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; а також щодо отримання аліментних виплат опікунами дітей, позбавлених батьківського піклування.

Порушення, виявлені в закладах інституційного догляду та виховання дітей, в основному спричинені недостатнім фінансуванням їх капітального чи поточного ремонту.

Під час моніторингового візиту до Коропецького обласного ліцею-інтернату з посиленою військово-фізичною підготовкою виявлено порушення прав дітей, які в основному зумовлені невжиттям заходів щодо створення безпечного освітнього середовища, неналежними умовами для освіти та проживання дітей, що призводить до порушення статті 27 Конвенції ООН про права дитини, статті 6 Закону України «Про охорону дитинства».

(c) Захист прав військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин, а також осіб під час мобілізації

Упродовж 2024 року команда Представництва систематично приймала звернення військовослужбовців і членів їхніх родин, за потреби надавала роз'яснення з питань, з якими зверталися заявники. Серед основних категорій питань, за захистом яких звертаються громадяни, – розшук зниклих безвісти військовослужбовців, встановлення місця перебування полонених на території Російської Федерації, порядок і підстави звільнення від військової служби під час мобілізації, передача листів військовополоненим.

На регулярній основі команда Представництва долучається до роботи з родинами Захисників і Захисниць, які опинилися в російському полоні або такими, які зникли безвісти за особливих обставин. Спільно з представниками Координаційного штабу, Уповноваженим з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, представниками Міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні, представниками органів влади відбулося 5 зустрічей із членами родин військовослужбовців Тернополя та територіальних громад області для більш як 600 учасників.

Упродовж року під час моніторингу засобів масової інформації виявлено 5 відеоматеріалів з імовірно протиправними діями службових осіб місцевих ТЦК та СП під час мобілізації військовозобов'язаних. За кожним виявленим випадком Представник Уповноваженого здійснив належне реагування направленням відповідних листів до Тернопільського обласного ТЦК та СП та Тернопільського зонального відділу Військової служби правопорядку.

Під час моніторингу ЗМІ виявлено інформацію щодо ймовірних неправомірних дій працівників Чортківського ТЦК та СП щодо порушення прав громадянина Б. (батька-одинака, на вихованні в якого є три малолітні дитини) під час призову на військову службу у процесі мобілізації.

Громадянина було доставлено до ТЦК та СП, того ж дня він пройшов медичний огляд, за результатами якого його визнано придатним до військової служби. Напередодні громадянину відмовлено у наданні відстрочки від призову, як батьку трьох малолітніх дітей, у зв'язку з поданням неповного пакета документів.

За реагуванням Уповноваженого територіальний центр комплектування та соціальної підтримки громадянину Б. надав змогу подати повний пакет документів, потрібних для розгляду питання про надання відстрочки від призову. Після розгляду наданих громадянином Б. документів йому надано відстрочку від призову.

(d) Захист інформаційних прав громадян

Актуальним залишається питання порушення органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями інформаційних прав в умовах воєнного стану. Серед типових порушень: неправомірне обмеження доступу до інформації або ненадання відповідей на запити на інформацію, а також відсутність на сайтах обов'язкових для оприлюднення даних.

До Уповноваженого звернувся громадянин А. щодо порушення посадовими особами Чортківської міської ради його права на доступ до публічної інформації.

Під час провадження встановлено, що громадянин А. звертався до органу місцевого самоврядування щодо надання йому копії одного з рішень Ради, інформацію про ініціатора прийняття зазначеного рішення та всі первинні документи до рішення. Рада, розглянувши запит громадянина А., надала заявнику копії запитуваних документів, проте певна інформація (про уповноважену особу підприємства, прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, стосовно якої Рада приймала зазначене рішення) була знеособлена, тобто заявнику надано неповну інформацію, що є порушенням вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації».

За реагуванням Уповноваженого та наданням роз'яснень щодо порушеного питання розпорядник інформації повторно розглянув звернення громадянина А., якому надано запитувану ним інформацію у повному обсязі.

Упродовж 2024 року команда Представництва здійснила 16 моніторингів веб-сайтів органів державної влади, територіальних громад щодо дотримання права громадян на звернення та доступу до інформації. Системного характеру набули такі порушення: часткова або повна відсутність інформації в публічному доступі на сайтах щодо прийнятих рішень, нормативно-правових актів, розміщення неактуальних або недіючих способів зв'язку та звернення до структурних підрозділів, відсутність на веб-сайтах звітності щодо задоволення запитів на публічну інформацію, не зазначення порядку особистого прийому громадян посадовими особами та ін.

До Уповноваженого звернулася громадянка Я. щодо порушення посадовими особами Микулинецької селищної ради вимог Закону України «Про звернення громадян». У своєму зверненні заявниця зазначила, що через офіційний веб-сайт Микулинецької селищної ради неможливо подати електронну петицію.

За реагуванням Уповноваженого у межах здійснюваного провадження до органу місцевого самоврядування скеровано листа з роз'ясненнями окремих положень Закону України «Про звернення громадян» і проханням забезпечити на офіційному веб-сайті можливість подання громадянами електронної петиції.

Після отримання відповіді встановлено, що право заявниці на звернення обмежене, а його відновлення відстрочено до прийняття Положення про порядок подання та розгляду

електронних петицій і функціонування платформи Єдиної системи місцевих петицій e-dem.ua.

Уповноважений скерував відповідне подання на усунення виявлених порушень забезпеченням на офіційному веб-сайті органу місцевого самоврядування можливості створення та подання громадянами електронної петиції. У результаті за реагуванням Уповноваженого відновлено право на подання колективного звернення громадян у формі електронної петиції. На офіційному веб-сайті Микулинецької селищної ради підключено інтегровану систему електронної ідентифікації, що дає змогу авторизації користувачів у системі електронних петицій.

(е) Захист від дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей

Питання недопущення дискримінації за ознакою статі, місця проживання, релігійними та іншими ознаками, забезпечення інклюзивності в суспільному житті перебувають у фокусі уваги команди Представництва в Тернопільській області.

Зі збільшенням кількості ВПО на території області на особливому контролі перебуває питання недопущення проявів дискримінації цієї категорії громадян, яких російська агресія змусила покинути власні домівки та почати життя з чистого аркуша. Найбільш поширеними проявами дискримінації у цьому контексті, за словами самих ВПО, 2024 року були:

- труднощі із працевлаштуванням – у випадках, коли працедавці шукали працівників на довготривалу перспективу;

- труднощі з орендою житла – випадки, коли орендодавці просили оплатити кошти не помісячно, а за кілька місяців авансом;

- труднощі з обслуговуванням ВПО у бібліотеках – випадки, коли книжки з бібліотечного фонду особам ВПО видавали «під грошову заставу» та ін.

У разі виявлення проявів будь-якої дискримінації невідкладно здійснюють перевірку ймовірних неправомірних дій стосовно ВПО, а в разі їх підтвердження – в терміновому режимі вживають заходів для відновлення порушених прав.

Під час моніторингу ЗМІ виявлено інформацію щодо ймовірного порушення адміністрацією Тернопільської обласної бібліотеки для дітей права дітей з-поміж ВПО на вільне та безоплатне отримання у тимчасове користування книжок із фонду бібліотеки.

Представництво Уповноваженого встановило, що адміністрація бібліотеки запровадила практику видачі дітям з-поміж ВПО книжок у тимчасове користування під грошову заставу як гарантії забезпечення виконання зобов'язань щодо повернення одержаних у бібліотеці книг. З'ясовано, що попередньо всупереч нормам статті 20 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» директор бібліотеки затвердив «Інструкцію про порядок застосування в обласній бібліотеці для дітей грошової застави за особливо цінні книги та об'єкти користування», що є проявом дискримінації дітей з-поміж ВПО та осіб, які перебувають на території Тернопільської міської громади без зареєстрованого постійного місця проживання.

Після втручання в ситуацію Уповноваженого та направлення відповідних листів-реагувань до Тернопільської ОВА та Тернопільської обласної ради цю Інструкцію скасовано, в результаті всі абоненти бібліотеки незалежно від місця їх постійної реєстрації отримали змогу вільно та безоплатно брати в тимчасове користування

будь-які книжки з фонду бібліотеки.

Упродовж 2024 року команда Представництва за дорученням Уповноваженого приділила окрему увагу питанню архітектурної доступності адмінприміщень органів влади та органів місцевого самоврядування, закладів охорони здоров'я Тернополя та області.

Так, під час відвідувань закладів охорони здоров'я з'ясовано, що у 18 амбулаторіях загальної практики – сімейної медицини архітектурна доступність будівель і приміщень об'єкта моніторингу здебільшого не відповідає вимогам ДБН В.2.2-40:2018 «Будинки і споруди. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення». Зокрема до будівлі на вул. Острозького, 6 у Тернополі (триповерхова) відсутній доступ до послуг у сфері медичного обслуговування та надання медичних послуг для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення (відсутній пандус, платформи, вертикальні підйомники або інші пристрої для переміщення, всередині будівлі відсутній ліфт і підйомник).

Серед основних порушень також варто зазначити невідповідність вимогам або повну відсутність паркувальних місць для транспорту осіб з інвалідністю, контрастного маркування на сходах і прозорих полотнах дверей, тактильних інформаційних елементів біля функціональних приміщень будівлі, неготовність персоналу до обслуговування пацієнтів, які спілкуються жестовою мовою, та ін.

Актуальною в області залишається проблема відсутності архітектурної доступності адмінприміщень органів влади та органів місцевого самоврядування, що призводить до ситуації, коли особи з інвалідністю та/або маломобільні групи населення позбавлені фізичної можливості самостійно потрапити в потрібне їм адмінприміщення для вирішення того чи іншого питання. Проблема забезпечення архітектурної доступності, особливо у випадках, коли органи влади/місцевого самоврядування розташовуються в будівлях старої забудови, завжди потребують виділення коштів для реконструкції таких приміщень чи їх розумного пристосування за погодженням з громадськими організаціями людей з інвалідністю. Важливим у цьому контексті є розуміння керівників органів влади/місцевого самоврядування важливості першорядного фінансування відповідних робіт з огляду на збільшення кількості таких категорій громадян, потреби забезпечення їм можливості провадити незалежний і повноцінний спосіб життя створенням безперешкодного життєвого середовища.

До Уповноваженого надійшло звернення громадянина Х., особи з інвалідністю, яка користується кріслом колісним, щодо забезпечення архітектурної доступності адмінбудівлі Тернопільської обласної ради для забезпечення безперешкодного доступу для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення.

За реагуванням Уповноваженого у межах здійснюваного провадження орган місцевого самоврядування в межах наявних фінансових ресурсів здійснив низку заходів для забезпечення архітектурної доступності адмінбудівлі, зокрема: пандус при вході в будівлю обладнано новими поручнями, у холі першого поверху встановлено додатковий пандус для осіб з інвалідністю, у двох ліфтах (у правому та лівому крилі адмінбудівлі) встановлено інформаційні тактильні таблички зі шрифтом Брайля, у санітарно-гігієнічному приміщенні на 4 поверсі встановлено поручні поряд з унітазами, один із входів до найпростішого укриття обладнано відкидним пандусом.

За інформацією органу місцевого самоврядування, робота щодо забезпечення

архітектурної доступності адмінбудівлі буде продовжуватися наступного року в межах наявних фінансових ресурсів.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Тернопільській обласній військовій адміністрації та органам місцевого самоврядування:

забезпечити в закладах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, приміщеннях МТП можливість безбар'єрного пересування для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, а також безбар'єрний доступ і користування об'єктами санітарії та гігієни або їх розумне пристосування;

забезпечити оприлюднення на власних веб-сайтах інформації, передбаченої законами України «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян»;

з урахуванням безпекового складника не допустити скорочення чисельності МТП, які використовують як тимчасові прихистки для внутрішньо переміщених осіб;

вжити заходів щодо збільшення житлового фонду соціального призначення;

налагодити роботу органів соціального захисту населення в регіоні, а також медичних закладів для надання послуг ветеранам для їх реабілітації та реінтеграції.

Тернопільській обласній раді:

забезпечити виділення фінансування Коропецькому обласному ліцею-інтернату з посиленою військово-фізичною підготовкою на облаштування спальних кімнат, душових і санітарних кімнат пансіону (гуртожитків) відповідно до вимог Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25.09.2020 № 2205 «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти».

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з Харківської області надійшло **7273** звернення та **8135** повідомлень про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **4738**, соціальні права – **1063**, економічні права – **376**, права дитини – **255** повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення громадян	4847	6686	7273
Повідомлення про порушення прав	4867	7888	8135

Моніторингові візити команди Представництва

Важливий напрям роботи – моніторинг дотримання прав громадянина органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями та ін. 2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Харківській області здійснила **163** моніторингових відвідування та **14** безвиїзних моніторингів за різними напрямами забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Зокрема за напрямом реалізації функцій національного превентивного механізму та дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено 25 відвідувань. Серед них – 3 позапланових для перевірки фактів, викладених у зверненнях громадян. За напрямом захисту прав дитини здійснено 58 моніторингових візитів. Для визначення рівня забезпечення рівних прав і свобод, зокрема доступності об'єктів соціальної інфраструктури в Харківській області, команда Представництва здійснила 22 моніторингових відвідування закладів охорони здоров'я Харкова та Харківської області. У сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, команда Представництва здійснила 59 моніторингових візитів: для моніторингу забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб відвідано 38 місць тимчасового проживання, окрім цього здійснено 21 моніторинговий візит до освітніх центрів: «Крим – Україна», «Донбас – Україна». У сфері захисту інформаційних прав здійснено 14 безвиїзних моніторингів, предметом яких стали моніторинг дотримання права на звернення та доступ до публічної інформації, захист персональних даних.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності щодо захисту прав і свобод людини та громадянина в місцях несвободи Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Харківській області ініціював і провів **9** інформаційних заходів у місцях несвободи Харкова та області для більш як 1000 осіб, які відбувають покарання. Команда Представництва також організувала **85** просвітницьких заходів із залученням громадськості. З них **15** інформаційних заходів – для працівників органів місцевого самоврядування та державної влади, жителів громад щодо забезпечення дотримання інформаційних прав; **27** просвітницьких заходів – для внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового проживання.

Актуальні напрями роботи Представництва Уповноваженого в Харківській області

Географічне розташування обумовлює серед інших причин кількість і складність гуманітарних і воєнних викликів у Харківській області, ураховуючи наслідки збройної агресії Російської Федерації: систематичні обстріли агресором, інтенсивні бойові дії на Куп'янському, Вовчанському, Борівському та Липецькому напрямках, тривалу окупацію 22 громад Чугуївського, Ізюмського, Куп'янського, Харківського районів області. Ці чинники – причини системних порушень прав людини і громадянина, протидія та запобігання яким потребують від влади і громадянського

суспільства пошуку нових рішень і підходів. Актуальним завданням у регіоні залишається також стабілізація життєдіяльності деокупованих громад.

Основні проблеми, з якими працювала команда регіонального Представництва у Харківській області:

- захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин;
- захист прав потерпілих від агресії, включаючи внутрішньо переміщених осіб та осіб, які виїхали з ТОТ України;
- запобігання дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей;
- захист прав дітей;
- захист інформаційних прав громадян: відновлення права на звернення, доступ до публічної інформації, захист персональних даних.

(а) Захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин

Упродовж 2024 року команда Представництва системно опрацьовувала питання, з якими звертаються військовослужбовці. Серед основних категорій питань, за захистом яких звертаються Захисники та Захисниці України, – затягування з наданням статусу учасника бойових дій, нарахуванням соціальних виплат і забезпечення інших гарантій.

На регулярній основі команда Представництва долучається до роботи з родинами Захисників і Захисниць, які опинилися в російському полоні або такими, які зникли безвісти за особливих обставин. Спільно з представниками Координаційного штабу, Уповноваженим з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, представниками Міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні, представниками органів влади здійснено 9 зустрічей із членами родин військовослужбовців Харкова та територіальних громад області для більш як 400 учасників.

Окрім цього, Представник Уповноваженого в Харківській області здійснив комплексну роботу задля забезпечення дотримання прав ветеранів, членів їхніх родин і родин загиблих, включаючи виконання зобов'язань органів влади щодо формування та реалізації ветеранської політики за безпосередньої участі ветеранів у процесі прийняття управлінських рішень, відкриття ветеранського простору на виконання доручення Прем'єр-міністра України від 28.08.2024 № 27565/1/1-24 щодо забезпечення виконання положень Указу Президента України[583].

До Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини звернувся заявник щодо бездіяльності службових осіб однієї з військових частин. Починаючи з березня 2023 року, упродовж 9 місяців, захисник України безрезультатно звертався до співробітників ТЦК та СП Харківської області та до військової частини щодо отримання потрібних документів.

[583] Указ Президента України від 22.08.2024 № 512/2024 «Про невідкладні заходи щодо підтримки ветеранів війни, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України»: https://www.president.gov.ua/documents/5122024-51669

За результатами опрацювання звернення та реагування Уповноваженого військова частина спільно зі співробітниками Харківського обласного ТЦК та СП опрацювали питання заявника. У результаті заявник зміг отримати належні документи для отримання статусу учасника бойових дій.

Порушення інформаційних прав військовозобов'язаних у деяких випадках спричиняє неможливість реалізації права на відстрочку. Зокрема Представництво Уповноваженого в Харківській області 2024 року розглянуло **21** письмове звернення заявників щодо порушення права на звернення та інформацію районними Харкова та Харківським обласним ТЦК та СП. За реагуванням Уповноваженого було надано відповіді на звернення та запити, уповноважені особи ТЦК та СП прийняли документи від громадян, а відповідно – відновлено права заявників.

Окремий напрям роботи – дотримання прав військовозобов'язаних під час мобілізаційних заходів. З Харківської області надходили письмові та усні звернення громадян України щодо незаконних дій працівників ТЦК та СП під час перевірки військово-облікових документів, недопуску адвокатів до приміщень ТЦК та СП для забезпечення права на захист. Відповідні випадки виявляють також через моніторинг медіа. Наприклад, у вересні-листопаді 2024 року під час моніторингу медіа виявлено 3 відео, на яких зафіксовано конфліктні ситуації між працівниками ТЦК та СП та громадянами в Харківській області: за двома випадками відомості про правопорушення внесено до ЄРДР (провадження тривають); в одному випадку неправомірність дій працівників ТЦК та СП не підтверджено.

(b) Захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України

У зв'язку з військовою агресією РФ Харківщина одна з перших в Україні за кількістю зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб – на 2 січня 2025 року кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) становить **517 626** осіб, з них 95 097 осіб – це діти до 18 років, 16 719 осіб з інвалідністю; 140 886 осіб – пенсійного віку, 426 – багатодітних родин. Окремим питанням залишається стабілізація та подолання наслідків агресії на територіях деокупованих громад області.

До Уповноваженого колективно звернулися жителі деокупованої Шевченківської територіальної громади Куп'янського району Харківської області з проханням відновити нарахування житлових субсидій за період 2022 року, оскільки з моменту деокупації громади Пенсійний фонд не нараховував такі виплати, що спричинило заборгованість.

За реагуванням Уповноваженого після відповідної перевірки Головне управління Пенсійного фонду в Харківській області донарахувало житлові субсидії з наступного виплатного періоду, що відновило права 11 громадян, а ще 4 громадянам запропоновано подати відповідні заяви для донарахування.

2024 року у зв'язку з погіршенням безпекової ситуації прийнято рішення про обов'язкову евакуацію у примусовий спосіб з громад Ізюмського, Куп'янського, Харківського та Чугуївського районів. Організацію евакуації здійснюють у співпраці органів влади з неурядовими громадськими організаціями, включаючи функціонування транзитних центрів у Харкові та Ізюмі. Оповіщення населення про терміни та порядок евакуації, інформація про безпечні райони та місця тимчасового

проживання надають своєчасно та системно, працює безоплатна цілодобова гаряча лінія з питань евакуації на базі БО «Координаційний гуманітарний центр».

У зв'язку з новими хвилями евакуації з прифронтових громад у місті та області збільшується кількість місць тимчасового проживання (МТП): функціонують 74 МТП. Водночас більшість з них не відповідає мінімально належним вимогам для життєзабезпечення внутрішньо переміщених осіб. За 2024 рік Уповноважений надав 149 рекомендацій, з них виконано – 62 , не виконано – 12, у процесі виконання – 75.

За результатами 38 моніторингових візитів МТП лише 2 з них доступні для розміщення маломобільних груп населення. Водночас потреба у додатковому розміщенні збільшується. Зокрема через погіршення безпекової ситуації внаслідок наступальних дій Російської Федерації від 16 жовтня 2024 року прийнято рішення щодо евакуації всього цивільного населення з чотирьох громад Куп'янського напрямку (з Кіндрашівської, Курилівської та Петропавлівської громад, а також з Куп'янської міської громади). З названих причин від жовтня 2024 року після оголошення обов'язкової евакуації у примусовий спосіб команда Представництва приділила окрему увагу питанням наявності місць і готовності МТП до прийняття евакуйованих, включно з маломобільними групами населення (МГН). Зокрема в жовтні 2024 року здійснено серію моніторингів МТП у Харкові. Частина запропонованих місць, до яких направляли людей, були недавно «розконсервованими» гуртожитками, які не були забезпечені достатньою кількістю меблів, побутової техніки, не адаптовані та архітектурно недоступні для МГН. За реагуванням Уповноваженого в 3 із 6 відвіданих гуртожитків почато роботи з облаштування простору для МГН за сприяння благодійних організацій.

(c) Захист від дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей

Питання недопущення дискримінації, забезпечення інклюзивності в суспільному житті, а також запобігання та протидії гендерно зумовленому і сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, перебувають у фокусі уваги команди Представництва в Харківській області.

Під час моніторингу медіа виявлено рекламу в соціальних мережах та інформацію в меню закладу громадського харчування, які містили ознаки дискримінації, нормалізували і пропагували насильство, злочини. Особливе обурення суспільства викликало те, що заклад був розташований у приміщенні однієї з пам'яток культури Харкова, а його функціонування спричиняло репутаційні збитки та суперечило меті й основній статутній діяльності відповідного об'єкта культури.

Уповноважений відкрив провадження, у результаті якого компетентні суб'єкти виявили низку порушень законодавства України та притягли винних осіб до відповідальності: щодо порушень законодавства про рекламу – прийнято 10 рішень про накладення штрафів на загальну суму 17 000 грн, щодо порушень громадського порядку – винних осіб притягнуто до відповідальності за статтею 173 КУпАП України.

Заклад припинив свою діяльність.

Упродовж 2024 року команда Представництва за дорученням Уповноваженого приділила окрему увагу питанню архітектурної доступності закладів охорони здоров'я Харкова та області. Під

час візитів до закладів охорони здоров'я щодо архітектурної доступності виявлено і зафіксовано порушення, які мають системний характер: відсутність або невідповідність Державним будівельним нормам контрастного маркування фізичних перешкод (18 закладів), відсутність інформування тактильними інформаційними елементами (контрастні таблички з дублюванням шрифтом Брайля) функціональних приміщень закладів охорони здоров'я, невідповідність Державним будівельним нормам або відсутність пандусів/підйомників (3 заклади). Зафіксовано також невідповідність вимогам або повну відсутність паркувальних місць для транспорту осіб з інвалідністю, відсутність контрастного маркування на сходах і прозорих полотнах дверей, тактильних інформаційних елементів біля функціональних приміщень будівлі, неготовність персоналу до обслуговування пацієнтів, які спілкуються жестовою мовою, та ін. В одному закладі зафіксовано поганий стан пішохідних зон на шляху до поліклінік і лікарень, наявність фізичних перешкод, аварійний стан вхідної групи медичного закладу, що є небезпечним для всіх відвідувачів і персоналу. Окремим питанням залишається інформаційна доступність веб-сайтів закладів охорони здоров'я для пацієнтів з порушенням сенсорних органів:

За результатами моніторингу та реагування Уповноваженого вжито заходів щодо забезпечення доступності для осіб з порушеннями зору сайту КНП «Міська поліклініка № 11» Харківської міської ради. Під час перевірки виявлено невідповідності вимогам доступності, зокрема інформаційної, та надіслано рекомендації для усунення виявлених упущень. На виконання таких рекомендацій Поліклініка увідповіднила веб-контент вимогам ДСТУ ISO/ IEC40500:2015 «Інформаційні технології».

Підсумовування результатів моніторингових візитів та обговорення способів подолання проблеми «ілюзії безбар'єрності» в регіоні відбулося на розширеному засіданні Експертної ради при представнику Уповноваженого в Харківській області за участі представників органів місцевого самоврядування, виконавчої влади, територіальних громад, запрошених профільних неурядових громадських організацій. За результатами всього комплексу здійснених заходів у Харкові відремонтовано хідники на території КНП Міська дитяча поліклініка № 4 та КНП Міська дитяча поліклініка № 12 Харківської міської ради, увідповіднено ДБН «Інклюзивність та доступність» тактильні елементи доступності біля функціональних приміщень і коридорів поліклінік і лікарень, почато роботи із взяття на баланс і реконструкції сходової групи, яка перебувала в аварійному стані біля КНП Міської поліклініки № 20 Харківської міської ради, а також 12 закладів охорони здоров'я вжили заходів з облаштування контрастного маркування та тактильних інформаційних елементів у приміщеннях будівлі.

(d) Захист прав дитини

У рамках моніторингу дотримання прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, відвідано 18 стаціонарних лікувальних закладів і 2 перинатальні центри. Для реалізації функції парламентського контролю за дотриманням прав дитини працівники регіонального Представництва відвідали 24 служби у справах дітей територіальних громад Харківщини, а також 1 соціальний гуртожиток для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, державну установу «Харківський слідчий ізолятор» і 10 центрів надання соціальних послуг у громадах (центрів життєстійкості).

За результатами моніторингів закладів охорони здоров'я з'ясовано, що всі діти перебувають у лікарнях на законних підставах для проведення лікування та/або обстеження. Таким чином, подолано усталену практику довготривалого безпідставного чи понад встановленими протоколами термін лікування/обстеження перебування дітей соціально-вразливих категорій у закладах охорони здоров'я, як це було у 2022–2023 роках у Харкові та області. За 2024 рік встановлено, що діти відповідних категорій перебувають у закладах охорони здоров'я виключно період, потрібний для лікування/обстеження.

Водночас у низці закладів залишаються невирішеними проблеми готовності до використання, доступності та облаштування укриттів; дотримання добових норм і різноманітності раціону харчування, чим порушується право дітей на достатній рівень життя, потрібний для фізичного розвитку.

Під час здійснення моніторингового відвідування КНП Міська дитяча лікарня № 19 Харківської міської ради виявлено, що з бюджету закладу виділяли недостатню суму на харчування дітей, за гуманітарною допомогою адміністрація закладу не зверталася, а меню було одноманітним і малокалорійним.

За результатами реагування Уповноваженого переглянуто кошторис у статті видатків на харчування, змінено тижневий раціон дитячого харчування, додано більше страв до раціону, що дало змогу забезпечити право дитини на життєвий рівень, достатній для фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку, що включає достатнє харчування.

Моніторинг діяльності служб у справах дітей у територіальних громадах Харківської області дав змогу всебічно вивчити їхню роботу для забезпечення найкращих інтересів дитини, зокрема питання захисту персональних даних дітей, які перебувають на обліку в службах.

У рамках здійснення моніторингового візиту до Служб у справах дітей Печенізької селищної ради у Харківській області проаналізовано веб-сторінку громади та виявлено грубе порушення прав дитини. Так, у розділі «Новини» працівники установи, висвітлюючи свою роботу з відвідування сімей, розповсюдили чутливу інформацію про дітей, які перебувають на обліку Служби.

За реагування Уповноваженого новини видалено з сайту.

За результатами моніторингів виявлено системну проблему невжиття заходів службами у справах дітей області щодо забезпечення реалізації майнових прав дітей, які перебувають на обліку.

Під час моніторингового відвідування Служби у справах дітей Безлюдівської селищної ради виявлено дитину 16-ти років, в особовій справі якої відсутні відомості про наявність у неї майна на праві власності, а також про поставлення її на квартирний облік.

За результатами реагування Уповноваженого служба у справах дітей відповідної громади встановила факт наявності у дитини майна на праві власності.

Під час здійснення моніторингових візитів служб у справах дітей у Харківській області виявлено системну проблему – невідповідність штату вимогам статті 4 Закону України № 609-V від 07 лютого 2007 року «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». За результатами реагування Уповноваженого відповідними головами громад розглянуто питання розширення та доукомплектування штату. Високе навантаження на працівників Служб у справах зумовлює складнощі у соціальному захисті дітей.

(е) Захист інформаційних прав громадян

Актуальним залишається питання порушення органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями інформаційних прав в умовах воєнного стану. Серед типових порушень: неправомірне обмеження доступу до інформації або ненадання відповідей на запити на інформацію, а також відсутність на сайтах обов'язкових для оприлюднення даних.

Упродовж 2024 року команда Представництва здійснила 8 моніторингів веб-сайтів органів державної влади, територіальних громад щодо дотримання права громадян на звернення та доступу до інформації. Системного характеру набули такі порушення: часткова або повна відсутність інформації в публічному доступі на сайтах щодо прийнятих рішень, нормативно-правових актів, розміщення неактуальних або недіючих способів зв'язку та звернення до структурних підрозділів, відсутність на веб-сайтах звітності щодо задоволення запитів на публічну інформацію, не зазначення порядку особистого прийому громадян посадовими особами та ін.

До Уповноваженого звернувся представник громадської організації, що опікується захистом навколишнього середовища, щодо неправомірної відмови органів державної влади та місцевого самоврядування у наданні інформації у формі відкритих даних, яка стосується екологічного стану Харкова та області.

За реагуванням Уповноваженого та наданням роз'яснень щодо порушеного питання розпорядники інформації повторно розглянули запити та надали потрібну інформацію у формі відкритих даних. Додатково відповідну інформацію розміщено на сайтах розпорядника інформації, що дає змогу забезпечити право кожного на доступ до інформації про екологічну ситуацію в місті та області.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Харківській обласній військовій адміністрації:

увідповіднити місця тимчасового проживання на території Харківської області мінімальним стандартам функціонування місць тимчасового проживання, передбачених Постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930;

облаштувати та забезпечити функціонування ветеранського простору на виконання доручення Прем'єр-міністра України від 28.08.2024 № 27565/1/1-24;

забезпечити інформування військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх родин, а також родин загиблих щодо заходів соціальної підтримки та відповідних програм і проєктів, що реалізуються в області, включаючи передбачені комплексною Програмою підтримки Захисників і Захисниць України та членів їхніх сімей у Харківській області на 2024–2028 роки;

забезпечити облаштування та дооблаштування укриттів на території області для цивільного населення, зокрема на території закладів охорони здоров'я, здійснювати постійний контроль за вільним доступом громадян до них, станом готовності до використання;

продовжити розробку та впровадження методів дистанційної освіти в навчальний процес, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами.

.

Органам місцевого самоврядування:

оприлюднити на веб-сайтах територіальних громад області інформацію, передбачену законами України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян»;

увідповіднити штатну чисельність працівників служб у справах дітей територіальних громад Харківської області кількості дітей в територіальних громадах відповідно до вимог статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»;

забезпечувати здійснення особистих прийомів громадян, а також участь громадян у розгляді звернень з урахуванням умов воєнного стану (здійснення особистого прийому через відеоконференцію, у безпечних для перебування просторах та ін.);

забезпечити інформування військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх родин, а також родин загиблих щодо заходів соціальної підтримки та відповідних програм і проєктів, що реалізуються у територіальних громадах області та в Харкові;

забезпечити облаштування та дооблаштування укриттів на території області для цивільного населення, зокрема на території закладів охорони здоров'я, здійснювати постійний контроль за вільним доступом громадян до них, станом готовності до використання.

Службам у справах дітей територіальних громад, обласної/районних/міських/селищних/сільських військових адміністрацій:

забезпечити реалізацію майнових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування через постановку на квартирний облік;

забезпечувати захист і запобігати розповсюдженню конфіденційної інформації (персональних даних дітей), які перебувають на обліку.

Закладам охорони здоров' я Харківської області:

забезпечити фінансування харчування для дітей з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини та для забезпечення права дитини на життєвий рівень, достатній для фізичного, інтелектуального, морального розвитку, що включає достатнє харчування.

Органам державної влади:

виділити та належним чином облаштувати паркувальні місця для осіб з інвалідністю або осіб, що їх перевозять, поряд з підпорядкованими об'єктами;

забезпечити нанесення контрастного маркування на сходи, пандуси, прозорі полотна дверей, розміщення тактильних інформаційних елементів;

адаптувати веб-сайти та інші інформаційні ресурси для користування особами з порушенням зору, опорно-рухового апарату, мовлення та інтелектуального розвитку, а також з різними комбінаціями порушень;

усунути архітектурні бар'єри, що ускладнюють пересування маломобільних груп населення в будівлях (зависокі дверні пороги, доступ до ліфтів, непристосовані санітарно-гігієнічні приміщення та ін.);

підтримувати готовність до використання та забезпечити доступність укриттів.

ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з Херсонської області надійшло **982** звернення та **1081** повідомлення про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **451**, соціальні права – **210**, економічні права – **74**, права дитини – **76** повідомлень.

Кількість	**2022 рік**	**2023 рік**	**2024 рік**
Звернення громадян	367	975	982
Повідомлення про порушення прав	453	1096	1081

Моніторингові візити команди Представництва

2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Херсонській області здійснила **18** моніторингових відвідувань і **19** безвиїзних моніторингів за різними напрямами забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Зокрема за напрямом реалізації функцій національного превентивного механізму та дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено **3** моніторингових відвідування.

За напрямом захисту прав дитини 2024 року здійснено **1** моніторинговий візит.

Для визначення рівня забезпечення рівних прав і свобод, зокрема доступності об'єктів соціальної інфраструктури в Херсонській області, команда Представництва здійснила **5** моніторингових відвідувань закладів охорони здоров'я Херсона, де було проаналізовано доступність закладів охорони здоров'я для маломобільних груп населення.

Важливий напрям роботи на регіональному рівні в Херсонській області – робота у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. 2024 року команда Представництва здійснила **6** моніторингових візитів у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, зокрема для моніторингу забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб відвідано **4** місця тимчасового проживання, окрім цього здійснено моніторингові візити освітніх центрів «Крим – Україна», «Донбас – Україна».

У сфері захисту інформаційних прав команда Представництва здійснила **19** безвиїзних моніторингів дотримання права на звернення та доступ до публічної інформації.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності щодо захисту прав і свобод людини та громадянина команда представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Херсонській області

ініціювала і здійснила **24** інформаційні заходи із залученням громадськості. З них **18** інформаційних заходів – для працівників органів місцевого самоврядування та державної влади, жителів громад щодо забезпечення дотримання інформаційних прав; **6** просвітницьких заходів – для внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового проживання.

Актуальні напрями роботи Представництва Уповноваженого в Херсонській області

Особливості та труднощі роботи в регіоні зумовлені гуманітарними та воєнними викликами у Херсонській області, ураховуючи наслідки збройної агресії Російської Федерації: систематичні обстріли агресором, суттєве руйнування інфраструктури, тривалу окупацію 32 громад. Окремим питанням залишається стабілізація та подолання наслідків агресії на територіях деокупованих громад області.

Ці та інші чинники обумовлюють системні порушення прав людини і громадянина, протидія та запобігання яким потребують від влади і громадянського суспільства консолідації та пошуку нових рішень і підходів.

Основні питання, з якими працювала команда регіонального Представництва у Херсонській області:

- захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин;
- захист прав потерпілих від агресії, включаючи внутрішньо переміщених осіб та осіб, які виїхали з ТОТ України;
- запобігання дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей;
- захист прав дітей, евакуація дітей;
- захист інформаційних прав громадян: відновлення права на звернення, доступ до публічної інформації, захист персональних даних.

(а) Захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України

На Херсонщині на кінець 2024 року зареєстровано **44 946** внутрішньо переміщених осіб, з них 7407 осіб – це діти до 18 років, 8200 осіб – отримують соціальну допомогу.

У зв'язку з евакуацією населення з прифронтових громад у місті та області розташовано 6 місць тимчасового проживання. Водночас більшість з них не відповідає мінімально потрібним вимогам для життєзабезпечення внутрішньо переміщених осіб. Частина МТП, у які направляли людей, – це гуртожитки, не забезпечені достатньою кількістю меблів, побутової техніки, не адаптовані та архітектурно недоступні для маломобыльних груп населення.

За результатами 6 моніторингових візитів МТП лише 1 з них доступне для розміщення маломобільних груп населення. Водночас потреба у додатковому розміщенні збільшується, що актуально і для вже наявних МТП.

Команда представництва Уповноваженого в Херсонській області під час моніторингових візитів МТП встановила низку проблемних питань.

Зокрема в одному з гуртожитків розташовано по 2 душові кімнати та санвузли, але в робочому стані перебуває лише 1 душова кімната та 1 туалетна кімната на поверх, кухонні столи та мийка перебувають у пошкодженому стані, приміщення гуртожитку брудне та занедбане, на сходових майданчиках лежать купи сміття, немає системи протипожежної безпеки, вогнегасники у модульних приміщеннях відсутні. Укриття в гуртожитку немає, найближче – у сусідньому будинку та перебуває у неналежному стані. З більшістю ВПО договорів на проживання не укладено, з правилами проживання мешканці МТП не ознайомлені.

За результатами моніторингового візиту складено звіт іі скеровано до Херсонської міської військової адміністрації. Стан виконання рекомендацій, наведених у звіті, буде предметом повторних моніторингових візитів.

(b) Захист від дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей

Упродовж 2024 року команда Представництва приділяла окрему увагу питанню архітектурної доступності закладів охорони здоров'я Херсона. Під час візитів до закладів охорони здоров'я щодо архітектурної доступності виявлено і зафіксовано порушення, які мають системний характер: відсутність або невідповідність Державним будівельним нормам контрастного маркування фізичних перешкод, відсутність інформування тактильними інформаційними елементами функціональних приміщень закладів охорони здоров'я, невідповідність Державним будівельним нормам або відсутність пандусів/підйомників. Зафіксовано також невідповідність вимогам або повна відсутність паркувальних місць для транспорту осіб з інвалідністю, контрастного маркування на сходах і прозорих полотнах дверей, тактильних інформаційних елементів біля функціональних приміщень будівлі та ін. У закладах охорони здоров'я зафіксовано поганий стан пішохідних зон на шляху до лікарень. Крім цього, під час візитів у більшості укриттів виявлено суттєві упущення: укриття мають невідповідний санітарний стан, немає доступу до питної води, доступ для маломобільних людей відсутній.

*Під час візиту до Комунального некомерційного підприємства «Обласна клінічна лікарня» Херсонської обласної ради виявлено низку порушень. Зокрема відсутня зовнішня тактильна табличка з назвою та графіком роботи об'єкта моніторингу, на пандусі відсутні поручні, на сходах немає контрастного маркування, на поверхні поручнів відсутні рельєфні позначення поверхів у тактильному вигляді та/або на стіні чи на окремому стояку вертикально. Крім цього, на поверхах відсутні інформаційні таблички з номером поверху, ліфти не обладнані сигналами звукового супроводу та немає дублювання позначень поверхів тактильними елементами, на шляхах руху відсутні смуги, які тактично чи контрастно відрізняються від основної поверхні, на яку їх нанесен*о. *За результатами моніторингового візиту складено звіт і скеровано до Херсонської міської військової адміністрації. Керівництву КНП «Обласна клінічна лікарня» надано 10 рекомендацій, 4 з яких виконано частково, інші 6 перебувають на виконанні.*

(c) Захист прав дитини

У зв'язку з постійними ворожими обстрілами населених пунктів області команда представництва спільно з підрозділами ГУ Національної поліції в області, ГУ ДСНС разом з органами місцевого самоврядування на постійній основі здійснюють роз'яснювальну роботу щодо евакуації з територій, які перебувають під постійними обстрілами, в більш безпечніші регіони.

Проблемним питанням під час обов'язкової евакуації в примусовий спосіб дітей залишається відмова батьків. За інформацією Херсонської ОВА, відповідно до наказу про обов'язкову евакуацію в примусовий спосіб дітей з їхніми батьками, або особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками в безпечні регіони України від 24 жовтня 2023 року № 391/12, з території 50 населених пунктів, де ведуться бойові дії, упродовж 2024 року евакуйовано 746 дітей.

Внаслідок військової агресії 9 інтернатних закладів залишилися на тимчасово окупованій території, на неокупованій частині області функціонує некомерційне підприємство «Херсонський обласний Будинок дитини» Херсонської обласної ради. У листопаді 2024 року на пленарному засіданні сесії Херсонської обласної ради погоджено рішення про реорганізацію комунального некомерційного підприємства «Херсонський обласний Будинок дитини» Херсонської обласної ради приєднанням до комунального некомерційного підприємства «Херсонська дитяча обласна клінічна лікарня» Херсонської обласної ради.

Працівники Регіонального представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Херсонській області в рамках планового моніторингового візиту відвідали комунальне некомерційне підприємство «Херсонська дитяча обласна клінічна лікарня» Херсонської обласної ради. Моніторингова група встановила гарні умови перебування пацієнтів, достатню кількість меблів, засобів гігієни, медикаментів, чотириразове харчування. Крім цього, в лікарні облаштовано сучасне укриття, яке має чотири входи/виходи, ліфт, систему вентиляції, тепло- та водопостачання, додаткове джерело електроенергії з дизель-генератора. Укриття використовують і для перебування пацієнтів під час оповіщення сигналу «повітряна тривога», і для безперебійного надання медичної допомоги хворим у разі небезпеки.

Однак виявлено і незначні порушення, а саме: на стендах не повною мірою розміщено інформацію щодо прав пацієнтів з дітьми та контактні номери телефонів гарячих ліній організацій; приміщення для зберігання овочів і фруктів у харчоблоці в неналежному санітарному стані, частково овочі зберігають на підлозі, частина зі слідами гнилі; у холодильнику не витримує сусідства зберігання продуктів. За результатами моніторингового візиту складено та направлено для виконання докладний звіт з рекомендаціями.

На цей час керівництво всі рекомендації врахувало, порушення усунено.

(d) Захист інформаційних прав громадян

Актуальним залишається питання порушення органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями інформаційних прав в умовах воєнного стану. Серед типових порушень: неправомірне обмеження доступу до інформації або ненадання відповідей на запити на інформацію, а також відсутність на сайтах обов'язкових для оприлюднення даних.

Упродовж 2024 року команда Представництва здійснила 19 моніторингів веб-сайтів органів державної влади, територіальних громад щодо дотримання права громадян на звернення та доступ до інформації. Системного характеру набули такі порушення: часткова або повна відсутність інформації в публічному доступі на сайтах щодо прийнятих рішень, нормативно-правових актів, розміщення неактуальних або недіючих способів зв'язку та звернення до структурних підрозділів, відсутність на веб-сайтах звітності щодо задоволення запитів на публічну інформацію, незазначення порядку особистого прийому громадян посадовими особами та ін.

До Уповноваженого звернувся представник громадської організації, що займається захистом навколишнього середовища, щодо неправомірної відмови органів державної влади та місцевого самоврядування у наданні інформації у формі відкритих даних, яка стосується екологічного стану Херсона та області.

За реагуванням Уповноваженого та наданням роз'яснень щодо порушеного питання розпорядники інформації повторно розглянули запити та надали потрібну інформацію у формі відкритих даних. Додатково відповідну інформацію розміщено на сайтах розпорядника інформації, що дає змогу забезпечити право кожного на доступ до інформації про екологічну ситуацію в місті та області.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Херсонській обласній військовій адміністрації:

увідповіднити місця тимчасового проживання на території Херсонської області мінімальним стандартам функціонування місць тимчасового проживання, передбачених Постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930.

Органам місцевого самоврядування Херсонської області:

оприлюднити на веб-сайтах територіальних громад області інформацію, передбачену законами України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян»;

забезпечувати особисті прийоми громадян, а також участь громадян у розгляді звернень з урахуванням умов воєнного стану (здійснення особистого прийому через відеоконференцію, у безпечних для перебування просторах та ін.);

забезпечити інформування військовослужбовців і членів їхніх родин, ветеранів, їхніх родин і родин загиблих щодо заходів соціальної підтримки та відповідних програм і проєктів, що реалізуються в територіальних громадах області та в Херсоні;

опрацювати питання відсутності або неналежного облаштування поруч із закладами охорони здоров'я паркувальних місць для осіб з інвалідністю або осіб, які їх перевозять.

Закладам охорони здоров'я Херсонської області:

забезпечити облаштування та доступність укриттів для пацієнтів і персоналу.

Іншим органам державної влади, органам місевого самоврядування:

забезпечити облаштування та доступність укриттів;

усунути архітектурні бар'єри, що ускладнюють пересування маломобільних груп населення в будівлях закладів охорони здоров'я (зависокі дверні пороги, доступ до ліфтів, непристосовані санітарно-гігієнічні приміщення, забезпечити нанесення контрастного маркування на сходи, пандуси, прозорі полотна дверей, розміщення тактильних інформаційних елементів;

адаптувати веб-сайти та інші інформаційні ресурси для користування особами з порушенням зору, опорно-рухового апарату, мовлення та інтелектуального розвитку, а також з різними комбінаціями порушень.

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСТЬ

Упродовж звітного періоду до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з Хмельницької області надійшло **4435 звернень**, в яких міститься **4978 повідомлень** про порушення прав і свобод людини та громадянина.

Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **3361**, соціальні права – **362**, економічні права – **213**, права дитини – **110** повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення громадян	1223	2960	4435
Повідомлення про порушення прав	1520	3645	4978

Моніторингові візити команди Представництва

2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Хмельницькій області здійснила **204** моніторингових відвідувань і перевірок за різними напрямами забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина:

- дотримання прав людини в місцях несвободи – 21;
- дотримання прав дітей – 64;
- дотримання прав внутрішньо переміщених осіб – 58;
- дотримання процесуальних прав – 33;
- дотримання інформаційних прав громадян – 25;
- дотримання прав осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення на архітектурну доступність об'єктів охорони здоров'я – 3.

Просвітницькі заходи

2024 року для підвищення правової поінформованості населення команда представництва Уповноваженого здійснила **89** просвітницьких заходів. З них **18** інформаційних заходів – для працівників органів місцевого самоврядування та державної влади, жителів громад щодо

забезпечення дотримання інформаційних прав, **8** – щодо дотримання прав дітей, **38** просвітницьких заходів – для внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового проживання. У межах реалізації освітнього проекту «Амбасадори Омбудсмана» студенти здійснили **42** інформаційних заходи для більш як **1000** учнів старших класів.

Основні напрями та питання, з якими працювало Регіональне представництво:

- дотримання прав дітей;
- дотримання прав військовослужбовців і членів їхніх родин;
- захист прав людини в місцях несвободи;
- дотримання прав внутрішньо переміщених осіб;
- дотримання інформаційних прав громадян;
- захист від дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей.

(а) Дотримання прав дітей

Упродовж звітного періоду в Хмельницькій області Представництво здійснило **64** моніторингових візити для контролю за дотриманням прав дітей, з яких до закладів інституційного догляду – 17, служб у справах дітей територіальних громад Хмельницької області – 28, закладів охорони здоров'я – 16; слідчого ізолятора – 1, закладів оздоровлення – 2 візити.

За результатами моніторингів внесено **8** подань Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, з яких: 6 – за результатами моніторингу служб у справах дітей, 1 – за результатами моніторингового візиту до Центру соціально-психологічної реабілітації дітей та 1 подання – за результатами моніторингу дотримання прав дітей, які повернулися з евакуації в Україну для продовження здобуття професійно-технічної освіти.

Моніторингові візити виявили системні порушення в діяльності Служб у справах дітей громад області, а саме: не вжито заходів щодо забезпечення житлових/майнових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування; неналежне ведення особових справ дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування; не здійснюється належне ведення, оформлення та виконання індивідуальних планів соціального захисту дитини, яка перебуває в складних життєвих обставинах, дитини, яка залишилася без батьківського піклування, дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування; неукомплектованість штатної чисельності посадових осіб Служб у співвідношенні до кількості дитячого населення; інформацію про діяльність Служб і засоби комунікації не оприлюднено на офіційних веб-ресурсах органів місцевого самоврядування.

Під час моніторингових візитів до ССД Красилівської, Славутської міських рад, Солобковецької, Гвардійської сільських рад, Війтовецької, Староушицької, Закупненської селищних рад виявлено порушення прав і найкращих інтересів дітей вразливих категорій. Зокрема не здійснено контролю за стягненням аліментів на утримання дітей, позбавлених батьківського піклування, індивідуальні плани соціального захисту дітей вели формально, не здійснено контролю за перебуванням дітей, влаштованих у сімейні форми виховання. Для відновлення прав дітей вжито невідкладних заходів реагування, до голів зазначених міських, сільських, селищних рад внесено шість подань Уповноваженого

Верховної Ради України з прав людини з вимогою усунення виявлених порушень і упущень у роботі Служб.

Завдяки вжитим заходам забезпечено відновлення прав дітей статусних категорій на особливий захист і допомогу, надаваних державою. Зокрема вжито заходів захисту майнових прав дітей, позбавлених батьківського піклування; затверджено графіки відвідування сімей опікунів, піклувальників і посилено контроль за умовами утримання, навчання, виховання дитини, над якою встановлено опіку, піклування; вжито заходів щодо оформлення паспортів громадянина України для дітей вразливої категорії; особові справи увідповіднено вимогам законодавства; забезпечено належне ведення та заповнення Книг і Журналів; створено міждисциплінарну команду для соціально-правового захисту дітей цих категорій; складено індивідуальні плани соціального захисту дітей; оновлено інформацію в обліково-статистичних картках дітей.

За результатами виїзних моніторингів Представництва у сфері дотримання прав дитини до ССД громад області зафіксовано випадки, пов'язані з відсутністю посадової особи Служби, штат якої складається з однієї одиниці, на робочому місці у зв'язку з використанням єдиним працівником служби права на відпустку, перебуванням на лікарняному. Для увідповіднення штатної чисельності працівників 25 ССД територіальних громад Хмельницької області вимогам законодавства Уповноважений скерував до відповідних 25 територіальних громад лист-реагування. За результатами його розгляду на завершення 2024 року 19 громадам області повідомлено про збільшення та доукомплектування штатної чисельності Служб, у 6 громадах питання перебувають у процесі вирішення.

Зафіксовано також неналежну роботу громад області щодо забезпечення права кожної дитини на виховання в родині. Зокрема в 15 громадах області відсутні сімейні форми виховання (Війтовецька, Вовковинецька, Грицівська, Закупненська селищні ради, Гвардійська, Гуківська, Зіньківська, Китайгородська, Крупецька, Маківська, Михайлюцька, Миролюбненська, Солобковецька, Улашанівська, Щиборівська сільські ради).

Для поліпшення дотримання прав дітей та їхнього захисту в громадах області Регіональне представництво 2024 року започаткувало здійснення відповідної роз'яснювальної роботи з громадами та їх ССД, тренінги для представників усіх ССД області, надано пам'ятку з рекомендаціями щодо основних проблемних моментів у діяльності служб, виявлених за результатами моніторингових візитів.

(b) Захист прав людини в місцях несвободи

Команда регіонального Представництва Уповноваженого у Хмельницькій області здійснила 21 відвідування місць несвободи Хмельницької області, з яких 4 – до закладів приватної форми власності.

За результатами відвідувань виявлено порушення прав і свобод людини, зокрема на захист від катувань, жорстокого або такого, що принижують гідність, видів поводження та покарання; на охорону здоров'я, медичну допомогу; на повагу до приватного і сімейного життя; права на професійну правничу допомогу; на доступність, зокрема для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення.

Під час відвідування Старокривинського будинку-інтернату для громадян похилого

віку та осіб з інвалідністю група НПМ виявила низку порушень, що негативно впливають на права підопічних. Зокрема відсутні захисні споруди цивільного захисту, що може призвести до порушення права підопічних на життя; медичну документацію ведуть з порушеннями; прострочено лікарські засоби; недотримання правил зберігання лікарських засобів; відсутні актуальні протоколи догоспітальної допомоги; у кімнатах ліжкових хворих підопічних встановлено кнопки виклику персоналу у недоступному для них місці.

За результатами внесених листів-реагувань з бюджету Хмельницької ОВА виділено 5547,2 тис. грн на будівництво захисної споруди цивільного захисту (укриття модульного типу) для захисту та безпеки підопічних на території будинку-інтернату. Забезпечено також належне ведення медичної документації підопічних відповідно до вимог відомчих нормативних актів Міністерства охорони здоров'я України; переглянуто терміни придатності лікарських засобів, забезпечено належні умови їх зберігання, впорядковано шафу невідкладної допомоги для надання догоспітальної допомоги; запроваджено систематичний контроль за термінами та умовами зберігання продуктів харчування у закладі, зокрема щодо температурного режиму холодильних і морозильних камер; забезпечено встановлення кнопок виклику персоналу в доступному для ліжкових хворих підопічних місці.

2024 року під час відвідувань органів поліції зафіксовано системні порушення права на конфіденційні побачення затриманої особи із захисником.

Під час відвідування Відділення поліції № 2 Хмельницького районного управління поліції та Відділення поліції № 1 (Славута) Шепетівського районного управління поліції Головного управління Національної поліції в Хмельницькій області, зафіксовано випадки встановлення камер, які здійснюють аудіо- та відеофіксацію, що не забезпечує конфіденційності спілкування затриманого із захисником та є грубим порушенням прав затриманих.

За результатами внесених листів-реагування у згаданих відділеннях поліції забезпечено заміну відеокамер, які не здійснюють аудіофіксацію під час побачення із захисником.

(с) Дотримання прав військовослужбовців і членів їхніх родин

Представник Уповноваженого в Хмельницькій області спільно з представниками Координаційного штабу, органів влади та місцевого самоврядування, обласного та районних ТЦК та СП, органів поліції, помічниками народних депутатів, представниками ветеранських хабів і громадських організацій здійснили 9 зустрічей із членами родин зниклих безвісти і полонених військовослужбовців Хмельницького та територіальних громад області для більш як 1000 членів родин.

Серед ключових викликів 2024 року варто зазначити також збільшення кількості звернень, пов'язаних зі здійсненням мобілізаційних заходів в області, а також стверджувальних неправомірних дій працівників ТЦК та СП. Так, на розгляд до Уповноваженого надходили звернення, у яких повідомлялося про порушення права заявників на отримання письмової відповіді на звернення від ТЦК та СП, зняття з військового обліку; порушення права на постановку на військовий облік за новим місцем проживання; відмови у

прийнятті документів на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації; порушення термінів розгляду заяви на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації; відмови в оновленні відомостей у Резерв+ і в реєстрі «Оберіг».

До Уповноваженого звернувся заявник щодо порушення службовими особами Хмельницького районного ТЦК та СП Закону України «Про звернення громадян». Під час розгляду звернення заявника було з'ясовано, що він звернувся до районного ТЦК та СП з приводу зняття його з військового обліку призовників, військовозобов'язаних у зв'язку із виїздом за межі України на постійне місце проживання. Утім, у порушення статті 7 Закону службові особи районного ТЦК та СП відмовили заявнику у прийнятті та розгляді його письмового звернення. За результатами опрацювання звернення та вжитих заходів реагування звернення заявника було зареєстровано в Хмельницькому районному ТЦК та СП, розглянуто та надано йому письмову відповідь з урахуванням вимог Закону.

Для вирішення зазначеної системної проблеми в рамках розгляду звернень заявників до ТЦК та СП області направлено відповідні роз'яснення застосування вимог законів України «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних».

(d) Дотримання прав внутрішньо переміщених осіб

В області на 31.12.2024 зареєстровано 121 561 внутрішньо переміщених осіб за даними Хмельницької обласної військової адміністрації.

Регіональне представництво 2024 року здійснило **58** моніторингових візитів до місць тимчасового проживання для перевірки дотримання прав ВПО на гідні умови проживання, а також просвітницької та роз'яснювальної роботи щодо можливостей реалізації та захисту їхніх прав.

Ключові проблемні питання у сфері дотримання прав ВПО, над якими працювало Представництво Уповноваженого: неналежні умови проживання в МТП; оплата комунальних послуг під час проживання в МТП області за рахунок ВПО; нездійснення територіальними громадами дій щодо запровадження обліку ВПО, які потребують надання житлового приміщення для тимчасового проживання та щодо формування та обліку фонду житла, призначеного для тимчасового проживання.

За результатами моніторингових візитів до МТП, організованих на базі гуртожитків навчальних закладів області, встановлено незабезпечення належних умов проживання ВПО, в зв'язку з чим до Хмельницької ОВА та власників/балансоутримувачів МТП скеровано рекомендації щодо увідповіднення умов проживання в МТП мінімальним вимогам Порядку функціонування МТП, затвердженого постановою КМУ від 01.09.2023 № 930.

За результатами реагування в МТП на базі гуртожитку Новоушицького фахового коледжу встановлено бойлери для забезпечення гарячої води на кухні та в окремих душових кабінах, МТП облаштовано додатковою пральною машиною, виділено приміщення для дозвілля та облаштування ігрової кімнати; в МТП на базі гуртожитку Кам'янець-Подільського фахового коледжу харчової промисловості додатково

облаштовано 2 душові кабіни, встановлено 3 бойлери, що забезпечило відновлення права на гідні умови проживання мешканців цих МТП.

Команда представництва під час візитів до МТП також з'ясувала, що ВПО доводилося сплачувати рахунки за комунальні послуги. Однак відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. № 261 «Про затвердження Порядку та умов надання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану» передбачено забезпечення компенсації витрат на комунальні послуги за рахунок держави.

Для вирішення питання було направлено лист до Хмельницької ОВА з проханням сприяти в реалізації наявних компенсаційних механізмів, здійснити роз'яснювальну роботу з балансоутримувачами приміщень МТП, а також відповідно відреагувати на випадки невиконання адміністраціями місць тимчасового проживання своїх обов'язків щодо звільнення ВПО від сплати за комунальні послуги. Своєю чергою Хмельницька ОВА підтримала цю позицію та направила відповідні листи балансоутримувачам цих МТП.

Під час моніторингових візитів регіонального Представництва до МТП на базі гуртожитків навчальних закладів у Шепетівці, Кам'янець-Подільському, с. Зіньківці виявлено, що ВПО доводилося сплачувати рахунки за комунальні послуги. За результатами моніторингу власникам/балансоутримувачам цих МТП надано відповідні рекомендації щодо забезпечення компенсації таких витрат за рахунок держави.

На виконання цих рекомендацій керівництво Кам'янець-Подільського фахового коледжу харчової промисловості Національного університету харчових технологій з квітня 2024 року припинило стягнення коштів за проживання ВПО та подало відповідні відомості для компенсації видатків на комунальні послуги; ДНЗ «Подільський центр професійно-технічної освіти» також припинив виставляти рахунки мешканцям МТП з квітня 2024 року; Шепетівський фаховий коледж ЗВО «Подільський державний університет» скасував плату комунальних послуг ВПО та здійснив перерахунок і повернення сплачених наперед комунальних платежів мешканцям МТП.

Одна з ключових проблем у сфері дотримання прав ВПО, виявлена регіональним Представництвом під час виїзних робочих візитів до територіальних громад області, – відмова у взятті ВПО на облік як громадян, які потребують житла для тимчасового проживання.

Під час здійснення робочого візиту до Кам'янець-Подільської територіальної громади та моніторингу умов проживання ВПО в МТП виявлено порушення їхніх прав щодо реєстрації та взяття на облік як громадян, які потребують житла для тимчасового проживання. Під час анонімних опитувань у кількох МТП з'ясувалося, що відмова у взятті на такий облік має масовий характер.

Для вирішення проблеми здійснено робочу зустріч із керівництвом Кам'янець-Подільської громади, направлено листи-реагування до Кам'янець-Подільської міської ради щодо формування та обліку фонду житла, призначеного для тимчасового проживання, запровадження обліку ВПО, які потребують надання житлового приміщення для

тимчасового проживання, а також постановки їх на облік як таких, що потребують житла для тимчасового проживання.

За результатами реагування Кам'янець-Подільська міська рада запровадила відповідний облік, уповноважено відділ обліку, розподілу та приватизації житла реєструвати заяви та видавати відповідні накази, а виконавчий комітет Кам'янець-Подільської міської ради уповноважено приймати рішення щодо надання внутрішньо переміщеним особам житла для тимчасового проживання.

(е) Дотримання інформаційних прав громадян

Упродовж звітного періоду Представництво Уповноваженого здійснило 21 перевірку дотримання державними органами влади та органами місцевого самоврядування права людини і громадянина на звернення та інформацію в умовах воєнного стану (з них – 5 виїзних і 16 безвиїзних), а також 4 перевірки у сфері захисту персональних даних. За результатами перевірок до відповідних органів влади та місцевого самоврядування направлено звіти та приписи з рекомендаціями та вимогами щодо усунення виявлених порушень, складено 4 протоколи про вчинення адміністративних правопорушень за ст. 212-3 КУпАП за порушення права на інформацію та права на звернення.

До Уповноваженого звернулася громадянка Р. щодо порушення посадовими особами комунального некомерційного підприємства «Ізяславська міська багатопрофільна лікарня» Ізяславської міської ради (далі – КНП, Лікарня) її права на доступ до публічної інформації.

Під час перевірки інформації, викладеної у зверненні заявниці, з'ясовано, що громадянка Р. направила до лікарні в порядку Закону України «Про доступ до публічної інформації» інформаційні запити, у відповідь на які отримала від розпорядника інформації недостовірну інформацію, а також неправомірну відмову у наданні запитуваної інформації. У межах здійснюваного провадження Уповноваженого до КНП надіслано відповідні листи з роз'ясненнями положень законодавства та вимогою повторно розглянути інформаційні запити заявниці й надати запитувачу достовірну, точну та повну інформацію. Утім, незважаючи на надані роз'яснення, право заявниці на інформацію лікарня не відновила.

З огляду на ці обставини за порушення права запитувача на отримання інформації стосовно посадової особи лікарні складено протокол про адміністративне правопорушення за частиною другою статті 212-3 КУпАП. За результатами розгляду адміністративної справи в районному суді посадову особу КНП «Ізяславська міська багатопрофільна лікарня» визнано винною у вчиненні адміністративного правопорушення та накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу у розмірі 25 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Серед органів місцевого самоврядування області регіональне представництво регулярно здійснювало просвітницькі заходи щодо забезпечення дотримання інформаційних прав, надавало відповідні рекомендації за результатами аналізу виявлених поширених порушень під час відповідних перевірок, яких 2024 року до місцевих рад області здійснено дев'ять.

За результатами перевірок дотримання Грицівською та Закупненською селищними радами права на звернення та інформацію виявлено неналежну організацію роботи зі зверненнями та запитами на інформацію та неналежне оприлюднення публічної інформації, в зв'язку з чим селищним радам наданої рекомендації щодо усунення цих порушень. Селищними радами, на виконання рекомендацій, викладених у звітах, затверджено порядок роботи зі зверненнями громадян і порядок складання, подання запиту на інформацію, оскарження рішень розпорядника; визначено відповідальних осіб за роботу зі зверненнями громадян і з питань доступу до публічної інформації; для реєстрації запитів на публічну інформацію заведено окремий журнал; для роботи запитувачів з документами визначено спеціальне місце. Виконання наданих рекомендацій забезпечило відновлення інформаційних прав мешканців громад.

(f) Захист від дискримінації, забезпечення рівних прав, свобод і можливостей

Під час проведення моніторингових відвідувань до закладів та установ різного спрямування та підпорядкування окрему увагу акцентують на забезпеченні безбар'єрності та доступності цих закладів. У переважній більшості відвіданих 2024 року командою Представництва закладів не забезпечено вимог безбар'єрності. За результатами кожного з моніторингових візитів, під час яких виявлено зазначені порушення, Уповноважений надавав рекомендації щодо забезпечення архітектурної доступності будівель закладів для безбар'єрного користування ними людьми з інвалідністю та іншими категоріями маломобільних груп населення.

2024 року здійснено моніторинг архітектурної доступності КНП «Хмельницький обласний спеціалізований будинок дитини» (далі – Підприємство), КП «Хмельницький міський центр первинної медико-санітарної допомоги № 1» (далі – ПМСД № 1) та «Хмельницький міський центр первинної медико-санітарної допомоги № 2» (далі – ПМСД № 2) Хмельницької міської ради, за результатами яких виявлено їх невідповідність нормам доступності. Зокрема відсутні доступні елементи інформації про об'єкт, нерівність пішохідних шляхів, що ускладнює рух маломобільних груп населення, зокрема тих, які переміщуються на кріслах колісних відповідною територією; відсутні паркувальні місця для транспортних засобів осіб з інвалідністю; відсутні тактильні та контрастні смуги, які за кольором і фактурою відрізняються від основної поверхні, на яку їх нанесено; відсутні тактильні таблички з номерами кабінетів та їх призначенням.

За результатами наданих рекомендацій порушення усунуто частково: встановлено елементи доступності про об'єкти (Підприємство та амбулаторії ПМСД № 2), тактильні таблички з номерами кабінетів та їх призначенням (Підприємство та амбулаторії ПМСД № 1), забезпечено нанесення тактильних смуг на сходові клітки. Утім, за відсутності належного фінансування залишається невирішеним питання щодо облаштування центрального входу Підприємства відповідно до вимог Державних будівельних норм і ремонту покриття прилеглої території Підприємства задля безпечного переміщення по ній маломобільних груп населення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Хмельницькій обласній державній адміністрації – Хмельницькій обласній військовій адміністрації:

забезпечити належний контроль за організацією надання медичних, реабілітаційних, освітніх і соціальних послуг в інтернатних закладах соціальної сфери та закладах інституційного догляду і виховання дітей; увідповіднити умови перебування/проживання та стан обладнання захисних споруд цивільного захисту населення в них вимогам, встановлених законодавством України;

забезпечити разом з органами місцевого самоврядування, міжнародними та національними неурядовими організаціями (за згодою) у межах своїх повноважень поліпшення житлових умов у місцях тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб. Забезпечити увідповіднення умов проживання в усіх МТП, які внесено до офіційного Переліку місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб у Хмельницькій області, мінімальним вимогам Порядку функціонування МТП, затвердженого постановою КМУ від 01.09.2023 № 930;

вжити заходів щодо залучення компенсації за спожиті комунальні послуги відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 року № 261 «Про затвердження Порядку та умов надання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану»;

забезпечити контроль щодо неухильного вжиття Службою у справах дітей Хмельницької обласної військової адміністрації заходів для координації діяльності служб у справах дітей територіальних громад області, зокрема щодо набуття статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, а також постановку на облік дітей, які можуть бути усиновлені; формування та увідповіднення особових справ дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, вимогам чинного законодавства; влаштування дітей, які перебувають на повному державному утриманні, у сімейні форми виховання;

забезпечити в закладах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, приміщеннях МТП можливість безбар'єрного пересування для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, а також безбар'єрний доступ і користування об'єктами санітарії та гігієни або їх розумне пристосування.

Органам місцевого самоврядування:

забезпечити оприлюднення на офіційних веб-сайтах інформації, передбаченої Законом України «Про доступ до публічної інформації» та графіків особистого прийому громадян;

забезпечити безбар'єрність і доступність приміщень у закладах/установах територіальної громади для людей з інвалідністю та маломобільних груп населення;

увідповіднити штатну чисельність працівників служб у справах дітей територіальних громад вимогам статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» та статті 12 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та заповнити вакантні посади;

вжити дієвих заходів зі створення сімейних форм виховання в кожній громаді області для забезпечення права кожної дитини на виховання в родині;

здійснити заходи, спрямовані на поліпшення житлових умов у місцях тимчасового проживання, які функціонують на території громади, відповідно до мінімальних вимог Порядку функціонування МТП, затвердженого постановою КМУ від 01.09.2023 № 930;

забезпечити формування та облік фонду житла, призначеного для тимчасового проживання, запровадження обліку ВПО, які потребують надання житлового приміщення для тимчасового проживання, а також постановки їх на облік як таких, які потребують житла для тимчасового проживання.

Хмельницькому обласному ТЦК та СП:

забезпечити прийняття, реєстрацію та своєчасний розгляд звернень/запитів громадян у всіх структурних підрозділах ТЦК та СП області;

здійснити роз'яснювальну роботу щодо недопущення порушення прав людини під час мобілізаційних заходів.

ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 року до 31 грудня 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з Черкаської області надійшло **4082** звернень і **4624** повідомлень про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **3243**, соціальні права – **274**, економічні права – **196**, права дитини – **103** повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення громадян	922	2686	4082
Повідомлення про порушення прав	1193	3136	4624

Моніторингові візити команди Представництва

2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Черкаській області здійснила **177** моніторингових відвідувань, з них **8** безвиїзних моніторингів за різними напрямами забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Зокрема за напрямом реалізації функцій національного превентивного механізму та дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено **20** моніторингових відвідувань.

За напрямом захисту прав дитини 2024 року здійснено **18** моніторингових візитів. Увагу було зосереджено на питаннях дотримання безпеки дітей під час освітнього процесу в контексті воєнного стану.

Для визначення стану забезпечення рівних прав і свобод, зокрема доступності об'єктів соціальної інфраструктури в Черкаській області, команда Представництва здійснила **6**

моніторингових відвідувань закладів охорони здоров'я міста Черкаси, де була проаналізована доступність для маломобільних груп населення.

Важливий напрям діяльності команди представництва в Черкаській області – робота у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. 2024 року здійснено **120** моніторингових візитів у сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, зокрема для моніторингу забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб відвідано **40** місць тимчасового проживання, окрім цього здійснено **4** моніторингових візити до освітніх центрів «Крим – Україна», «Донбас – Україна».

У сфері захисту інформаційних прав команда Представництва здійснила **8** безвиїзних моніторингів щодо дотримання права на звернення та доступ до публічної інформації, захист персональних даних.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності громадськості щодо захисту прав людини Представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Черкаській області 2024 року здійснило 71 інформаційний захід. Серед них 36 заходів, спрямованих на працівників органів місцевого самоврядування та державної влади, що наголошує важливість налагодження діалогу між представниками влади та суспільством у питаннях захисту прав людини. Крім того, 20 просвітницьких заходів організовано для учнів шкіл, що дало змогу молоді отримати актуальну інформацію про їхні права та обов'язки.

Відбулося також 10 просвітницьких заходів для внутрішньо переміщених осіб, які проживають у місцях тимчасового перебування, адже ця група особливо вразлива і потребує додаткової підтримки та захисту. Окрім цього, представництво здійснило низку виступів з правозахисної тематики на радіо, що допомогло донести важливі повідомлення ширшій аудиторії.

Основні напрямки, з якими працювала команда регіонального в Черкаській області:

- захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин;
- захист прав потерпілих від агресії, включаючи внутрішньо переміщених осіб;
- захист інформаційних прав громадян;
- реалізація національного превентивного механізму;
- реалізація парламентського контролю за дотриманням прав дітей;
- захист інформаційних прав громадян.

(а) Захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин

Упродовж 2024 року команда Представництва системно опрацьовувала питання, з якими звертаються військовослужбовці. Серед основних категорій питань, за захистом яких звертаються Захисники та Захисниці України, – зволікання і наданням статусу учасника бойових дій, нарахуванням соціальних виплат і наданням інших гарантій.

На регулярній основі команда Представництва долучається до зустрічей з родинами Захисників і Захисниць, які опинилися в російському полоні або такими, що зникли безвісти за

особливих обставин. Спільно з представниками Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, Уповноваженим з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, представників Міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні, представників органів влади здійснено 3 зустрічі з членами родин військовослужбовців Черкас, Золотоноші та територіальних громад області для більш як 300 учасників. На постійній основі команда Представництва здійснює також особистий прийом з родинами Захисників і Захисниць, які опинилися в російському полоні або такими, що зникли безвісти за особливих обставин.

Упродовж звітного періоду системно простежено порушення інформаційних прав військовозобов'язаних, що у деяких випадках спричиняє неможливість реалізації права на відстрочку. Зокрема більшість звернень надходило щодо порушення права на звернення та інформацію районними ТЦК та СП.

До Уповноваженого звернувся громадянин В. щодо порушення посадовими особами Черкаського районного територіального центру комплектування та соціальної підтримки (далі – Черкаський РТЦК та СП) вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації». Заявник надіслав на електронну пошту Черкаського РТЦК та СП запит у порядку Закону України «Про доступ до публічної інформації», у якому просив надати інформацію з питань, що містяться у його запиті, проте відповіді від Черкаського РТЦК та СП не отримав.

У межах парламентського контролю та для відновлення права заявника до Черкаського РТЦК та СП скеровано листа представника Уповноваженого у Черкаській області, однак цей лист залишено без реагування. Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини повторно звернувся листом до Черкаського РТЦК та СП з вимогою повторно розглянути лист, проте відповіді знову не було. Своєю чергою Секретаріат Уповноваженого направив звернення до Міністерства оборони України з проханням сприяти у наданні відповідей на листи для відновлення права заявника на інформацію.

За результатами вжитих заходів Черкаський РТЦК та СП надали відповіді на запит заявника та копії відповідних документів. Таким чином право заявника на інформацію відновлено.

(b) Захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України

У Черкаській області на 31.12.2024 зареєстровано 137 142 ВПО, з них: 49 116 – чоловіки, 77 097 – жінки, 32512 – діти до 18 років, 5945 – особи з інвалідністю, 24852 – пенсіонери.

У зв'язку з погіршенням безпекової ситуації у Донецькій області та прийняттям рішення про обов'язкову евакуацію у примусовий спосіб упродовж 2024 року Черкаська область прийняла 213 евакуйованих осіб і розмістила до МТП області. Серед евакуйованих – 19 осіб, які мають інвалідність, і 33 дитини. Евакуйованим одразу ж надано потрібну первинну допомогу: продукти харчування, гуманітарну і психологічну допомогу. Крім того, організовано їх транспортування до приймаючих громад.

Упродовж 2024 року для оцінки умов проживання внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій населення Представництво Уповноваженого здійснило 120 моніторингових візитів місць тимчасового проживання в Черкаській області. Під час моніторингових візитів Представництво перевірило доступність МТП для різних категорій осіб, здійснило оцінку рівня

забезпечення належними умовами проживання, а також виявило упущення в організації перебування осіб, забезпеченні їхньої безпеки та приватності.

Під час планового моніторингу дотримання прав внутрішньо переміщених осіб на базі відділення тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб комунальної установи «Центр соціальних послуг Буцької селищної ради» Уманського району Черкаської області встановлено, що у закладі проживало 30 ВПО, а також зафіксовано порушення вимог підпункту 3 пункту 8 Порядку функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 930 від 01.09.2023 щодо відокремлення ліжко-місць від кухні (приміщення загального користування).

За наслідками візиту направлено листа до Черкаської обласної військової адміністрації для вжиття заходів, спрямованих на забезпечення дотримання гідних умов проживання ВПО. Зокрема рекомендовано опрацювати з керівництвом МТП питання щодо усунення зафіксованого порушення та виділити окрему кімнату під їдальню, забезпечити житлові кімнати столами та стільцями, забезпечити МТП генератором у разі аварійного відключення електроенергії.

На виконання рекомендацій Черкаська обласна військова адміністрація поінформувала про забезпечення цього МТП генератором у разі аварійного відключення електроенергії, житлові кімнати забезпечено столами та стільцями, а також виділено окрему кімнату під їдальню.

(c) Захист прав дитини

Упродовж 2024 року в Черкаській області вжито низку заходів щодо забезпечення безпеки дітей в освітньому середовищі в контексті воєнного стану. Однак виклики, пов’язані із забезпеченням безпеки школярів, залишаються надзвичайно актуальними.

Один з основних аспектів – наявність та облаштування укриттів у навчальних закладах. На сьогодні більшість шкіл у Черкаській області обладнано належними укриттями для дітей, але не всі з них відповідають мінімальним вимогам до найпростіших укриттів. Проведення моніторингів виявило, що деякі укриття потребують дообладнання для забезпечення комфортних умов перебування дітей під час повітряних тривог.

Крім того, акцентовано увагу на навчаннях з безпеки для дітей, що включали правила поведінки під час тривог та евакуації, що є вкрай важливим для формування адекватних реакцій в екстрених ситуаціях.

Зберігається також проблема відсутності або недостатнього оснащення навчальних закладів сучасними засобами безпеки, такими як системи оповіщення, відеоспостереження та систем пожежної сигналізації. Це ускладнює контроль за безпекою дітей.

Під час моніторингового візиту до Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів

№ 5 Черкаської міської ради було виявлено, що в закладі відсутня система пожежної сигналізації.

Директору школи та Черкаській міській раді рекомендовано вжити заходів для облаштування закладу пожежною сигналізацією, щоб забезпечити належний рівень безпеки для учнів і працівників. На виконання рекомендацій Черкаська міська рада поінформувала, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 04.03.2025 № 406 Черкаську загальноосвітню школу І-ІІІ ступенів № 5 Черкаської міської ради внесено до переліку закладів загальної середньої освіти, погоджених для участі в реалізації експериментального проєкту щодо посилення безпеки освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти в умовах правового режиму воєнного стану.

(d) Захист інформаційних прав громадян

Проблема порушення інформаційних прав залишається важливою, особливо в умовах воєнного стану. Серед поширених порушень – обмеження доступу до інформації, ненадання відповіді на запити, а також відсутність на сайтах розпорядників інформації обов'язкових для оприлюднення даних.

Упродовж 2024 року команда Представництва Уповноваженого в Черкаській області здійснювала моніторинги веб-сайтів органів влади і місцевих громад для перевірки дотримання права громадян на інформацію. Системні проблеми включають часткову або повну відсутність інформаційних матеріалів щодо прийнятих рішень і нормативно-правових актів, а також наявність застарілих контактів для зв'язку з відповідними структурними підрозділами. Крім того, на сайтах не завжди можна знайти звіти щодо виконання запитів на публічну інформацію та інформацію про порядок особистого прийому громадян посадовими особами.

Ця ситуація наголошує потребу поліпшення роботи органів влади зі створення більш прозорого й доступного інформаційного середовища для громадян.

До Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини звернулася громадянка А. щодо ймовірного порушення головою правління садівничого товариства вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації», а саме не надання інформації на запит.

До Товариства надіслано відповідні листи з роз'ясненнями положень Закону та вимогою повторно розглянути інформаційний запит заявниці. Всі листи Представника Уповноваженого було проігноровані, відповіді не надано.

Працівники Секретаріату Уповноваженого, склали протокол про адміністративне правопорушення за статтею 188-40 КУпАП, а саме: невиконання законних вимог представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. За результатами судового розгляду адмінпротоколу постановою Золотоніського міськрайонного суду Черкаської області від 27.11.2024 голову садівничого товариства визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 188-40 КУпАП, та застосовано адміністративне стягнення у вигляді штрафу.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Черкаській обласній військовій адміністрації:

облаштувати/дооблаштувати укриття на території області для цивільного населення та здійснювати постійний контроль за вільним доступом громадян до них;

забезпечити доступність до закладів/установ комунальної, державної форм власності для осіб з інвалідністю.

Органам місцевого самоврядування:

забезпечити оприлюднення публічної інформації на офіційних веб-сайтах територіальних громад Черкаської області та посилити контроль за дотриманням вимог Законів України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян»;

забезпечувати здійснення особистих прийомів громадян, а також участь громадян у розгляді звернень з урахуванням умов воєнного стану (здійснення особистого прийому через відеоконференції, у безпечних для перебування просторах та ін.).

Органам національної поліції у Черкаській області:

забезпечити підвищення кваліфікації у сфері законодавства щодо звернень громадян, доступу до публічної інформації та доступу до персональних даних для працівників, які розглядають звернення/скарги або запити на доступ до публічної інформації.

Черкаському обласному ТЦК та СП (та структурним підрозділам в області):

забезпечити підвищення кваліфікації у сфері законодавства щодо звернень громадян, доступу до публічної інформації та доступу до персональних даних для працівників, які розглядають звернення/скарги або запити на доступ до публічної інформації.

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТЬ

За період з 1 січня 2024 до 31 грудня 2024 до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з Чернівецької області надійшло **2511** звернень і **2818** повідомлень про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **1824,** соціальні права – **229**, економічні права – **119** повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення громадян	524	1253	2511
Повідомлення про порушення прав	625	1514	2818

2024 року за результатами розгляду звернень складено **5 протоколів** про адміністративне правопорушення: **4** – за статтею 212-3 КУпАП порушення права на інформацію та права на звернення та **1** – за статтею 188-40 КУпАП невиконання законних вимог Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. У результаті до адміністративної відповідальності притягнуто **3** посадових осіб.

У зв’язку з виявленими порушеннями у дотриманні прав людини органи державної влади, місцевого самоврядування, установи, організації, підприємства сформували та направили **10 подань Уповноваженого**: до закладів інституційного догляду, закладів охорони здоров’я та служб у справах дітей – **7**, до місць несвободи (районних судів) – **3**.

Моніторингові візити команди Представництва

Упродовж 2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Чернівецькій області здійснила **194** візити, з яких **163** виїзних і **31** безвиїзні. Найбільшу кількість планових візитів здійснено для **моніторингу дотримання прав внутрішньо переміщених осіб** – **77**, оскільки Чернівецька область у зв’язку з військовою агресією стала прихистком для **75 577** внутрішньо переміщених осіб.

Ще один важливий напрям роботи в регіоні – відстеження дотримання прав дітей, які залишилися без батьківського піклування, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, на безпечні умови перебування, освіту, охорону здоров’я, достатній життєвий рівень, виховання в сім’ї або в умовах, наближених до сімейних, соціальний захист державою. За цим напрямом здійснено **49 моніторингів дотримання прав дітей**. Серед них **3** позапланових візити для реагування на випадки жорстокого поводження з дітьми, факти яких оприлюднено у медіа. До закладів інституційного догляду та виховання – **26** візитів, до служб у справах дітей – **23**.

Актуальним питанням в області залишається реалізація права на звернення, інформацію та захист персональних даних. У зв’язку із цим здійснено **28** планових **моніторингів дотримання права на звернення та доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану** та **3 перевірки захисту персональних даних** (**2** планові та **1** позапланова), а також **5 моніторингів у межах розгляду звернень**.

За напрямом реалізації функцій **НПМ** здійснено **22** відвідування місць несвободи, серед них **2** позапланових. Один з них здійснено для реагування на оприлюднену інформацію у місцевих медіа щодо побиття під час затримання 34 осіб неподалік пропускного пункту «Порубне», які мали намір у період воєнного стану перетнути кордон поза пунктом пропуску.

Для визначення стану забезпечення рівних прав і свобод у регіоні, а саме **архітектурної доступності, здійснено моніторинг у 24** будівлях **6** закладів охорони здоров’я Чернівецької міської ради. Для відстеження дотримання права на здійснення правосуддя у судах області здійснено **2 моніторингові спостереження**.

Просвітницькі заходи

Для сприяння правової інформованості населення про захист прав людини здійснено **185** публічних заходів у формах, доступних для різних груп населення.

Вперше в Україні на території Чернівецької області у закладах загальної середньої освіти реалізовано масштабний проєкт «Шкільний Омбудсман». У рамках проєкту обрано **270** Шкільних Омбудсманів з-поміж учнів 9–12 класів. Основне завдання – захист прав дітей у шкільному середовищі, взаємодія з учнями, вчителями, адміністрацією, батьками та Представництвом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Чернівецький області. Проєкт розроблено у співпраці з Департаментом освіти і науки Чернівецької ОВА та Інститутом післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області.

Актуальні напрями роботи Представництва Уповноваженого у Чернівецькій області

З-поміж основних 9 напрямів роботи Уповноваженого у Чернівецькій області окреме місце посідають питання, які потребували врегулювання та особливої уваги на місцевому рівні. Серед них можна виокремити питання, над якими працювала команда Представництва Уповноваженого у Чернівецькій області 2024 року:

- дотримання прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин;
- дотримання прав осіб постраждалих від збройної агресії проти України;
- дотримання прав дітей;
- дотримання права на доступ до публічної інформації та права на звернення;
- дотримання рівних прав та свобод;
- дотримання прав людини у місцях несвободи.

(а) Дотримання прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин

Упродовж минулого року Представник Уповноваженого у Чернівецькій області у взаємодії з представниками Консультаційного центру Центрального регіону Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, Чернівецької обласної організації товариства Червоного Хреста України, Центру допомоги врятованим «Чернівці» здійснено низку зустрічей із сім'ями військовослужбовців і зниклих безвісти. Усього відбулося **9** зустрічей із членами родин військовополонених і зниклих безвісти, якими охоплено близько **600** членів сімей.

Упродовж року Представник Уповноваженого у Чернівецькій області для відстеження стану дотримання права на охорону здоров'я військовослужбовців і ветеранів відвідав **5** закладів охорони здоров'я, у яких на лікуванні та реабілітації перебувають військовослужбовці.

Варто зазначити збільшення кількості звернень 2024 року щодо ймовірно неправомірних дій під час мобілізаційних заходів. На кожне порушення, зокрема висвітлене у медіа, Представництво Уповноваженого у Чернівецькій області вживало заходи реагування: скеровувало листи до ТЦК та СП, військової служби правопорядку, органів Національної поліції, здійснювало візити до ТЦК та СП для всебічного з'ясування обставин справи.

У червні 2024 року в медіа розповсюджено інформацію про побиття військовослужбовцем цивільної особи. У процесі з'ясування всіх обставин справи встановлено, що цивільний попередньо був затриманий у зв'язку зі спробою незаконного перетину державного кордону та утримувався у 31 прикордонному загоні імені генерал-хорунжого Олександра Пилькевича (Чернівці). Після складення адміністративного протоколу порушника відпустили. Однак виявилося, що громадянин П. не мав військово-облікових документів, тому прикордонники передали його військовослужбовцям другого відділу Чернівецького районного ТЦК та *СП для уточнення військово-облікових даних. Між учасниками події виник конфлікт, який переріс у бійку. Для врегулювання ситуації було направлено листи-реагування до Адміністрації Державної прикордонної служби України, Національної поліції України, Чернівецького зонального відділу Військової служби правопорядку, Чернівецького ОТЦК* та *СП. За результатом поінформовано, що Чернівецьке ОТЦК* та *СП притягли військовослужбовця до дисциплінарної відповідальності,*

сектор дізнання Чернівецького РУП ГУНП у Чернівецькій області за цим фактом почало досудове розслідування у кримінальному провадженні за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статтею 125 («Умисне легке тілесне ушкодження Кримінального кодексу України»).

(b) Дотримання прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України

У Чернівецькій області на кінець 2024 року зареєстровано **75 577** внутрішньо переміщених осіб, з них: **27 115** – чоловіків; **48 462** – жінок; **21 748** – дітей до 18 років; **34 514** – осіб працездатного віку (1396 – потребують працевлаштування); **3334** – осіб з інвалідністю; **11 745** – пенсіонерів; **193** – багатодітних сімей; **20** – сімей батьків-одинаків.

Відповідно до розпорядження Чернівецької обласної військової адміністрації від 06.11.2023 № 1100-р (зі змінами) в області функціонує **73** МТП, у яких проживає близько **3** тис. осіб.

За результатами моніторингових візитів за дотриманням гідних умов проживання ВПО у МТП з'ясовано, що рекомендації, покликані забезпечити дотримання мінімальних вимог проживання, залишаються невиконаними. Серед типових порушень мінімальних вимог умов проживання ВПО – недостатнє забезпечення МТП предметами для облаштування ліжко-місць; відсутність засобів безперешкодного доступу для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення; невідповідність забезпечення потрібною кількістю пральних і сушильних машин відповідності до постанови від 1 вересня 2023 р. № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб».

Наявні також випадки завищеного нарахування ВПО відшкодування коштів за комунальні послуги, тимчасом як є розроблений механізм державної компенсації.

До Уповноваженого звернулася громадянка В. зі скаргою, що ВПО змушені сплачувати за проживання у МТП, яке розташоване на базі гуртожитку Чернівецького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету (далі – ЧТЕІ ДТЕУ) завищену вартість. Під час розгляду звернення виявлено, що до розрахунку вартості комунальних послуг враховано оплату праці обслуговуючого персоналу закладу, амортизацію та обслуговування обладнання гуртожитку, сумарна вартість яких становила 1900 грн. Керівництво МТП за компенсацією за спожиті комунальні послуги до Чернівецької ОВА не зверталося.

*Для сприяння у відновленні прав ВПО сформовано та надіслано звіт з рекомендаціями закладу, лист-реагування до Чернівецької ОВА, а також здійснено робочу зустріч з керівництвом ЧТЕІ ДТЕУ щодо усунення виявлених порушень. За результатом вжитих заходів керівництво закладу подало заявку до Чернівецької ОВА на отримання компенсації за спожиті комунальні послуги, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 № 261 увідповіднено вимогам договори на проживання ВПО, внаслідок чого скасовано надлишкову оплату за відшкодування комунальних послуг, чим відновлено право **68** ВПО на безоплатне проживання.*

(c) Дотримання прав дітей

У рамках моніторингу дотримання прав дітей, які залишилися без батьківського піклування, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах на безпечні умови перебування, освіту, охорону здоров'я, достатній

життєвий рівень, виховання в сім'ї або в умовах, наближених до сімейних, соціальний захист державою з **52** служб у справах дітей органів місцевого самоврядування Чернівецької області здійснено моніторингові візити до **23** служб.

Серед типових порушень у роботі служб – недостатнє кадрове та ресурсне забезпечення, внаслідок чого виникає низка проблем щодо належного соціального захисту дітей і сімей вразливих категорій органами місцевого самоврядування. Зокрема не організовано роботу Комісії з питань захисту прав дітей, міждисциплінарної команди для організації соціального захисту дітей, зафіксовано порушення термінів перебування дітей у закладах інституційного догляду та виховання, надання статусу дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, зарахування на квартирний (соціальний) облік; відсутній контроль за виплатою аліментів і державних соціальних виплат.

Для усунення порушень сформовано та надіслано **4** подання Уповноваженого та **19** листів-реагування. Внаслідок цього органи місцевого самоврядування та служби у справах дітей сільських, селищних, міських рад, влаштували у сімейні форми виховання **9** дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебували у закладах інституційного догляду та виховання; **12** дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребували поліпшення житлових умов, взято на соціальний квартирний облік. У **17** службах впорядковано діяльність Комісій з питань захисту прав дитини та міждисциплінарних команд. У **23** службах відновлено особові справи та індивідуальні плани соціального захисту дітей вразливих категорій. Увідповіднено штатну чисельність працівників Служби у справах дітей Путильської селищної ради Вижницького району Чернівецької області – запроваджено додатково 1 штатну одиницю та заповнено вакансію у Службі у справах дітей Великокучурівської сільської ради Чернівецького району Чернівецької області.

Під час моніторингових візитів до закладів, що здійснюють інституційний догляд і виховання, виявлено порушення прав дітей на достатній життєвий рівень, на охорону здоров'я, соціальний захист, безпечні умови перебування. У приміщеннях, де проживають діти, не дотримано норм на житлову площу, недостатня кількість твердого та м'якого інвентарю, засобів особистої гігієни. Наявне порушення прав дітей з особливими освітніми потребами на освіту. Через відсутність взаємодії між службами у справах дітей і закладами інституційного догляду і виховання діти, які потребують влаштування у сімейні форми виховання, перебувають у закладах понад терміни, визначені законодавством, що порушує їхнє право на сім'ю.

*У комунальному закладі «Обласний спеціалізований будинок дитини» встановлено, що **5** дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувають у закладі понад встановлений термін, що призвело до порушення права дітей на сім'ю. Крім того, дитині з інвалідністю М., віком 7 років, не забезпечено право на освіту. Вихованці перебувають на первинному обліку у службах у справах дітей Острицької та Тарашанської сільських рад, Кіцманської міської ради Чернівецької області та Солом'янської районної в місті Києві державної адміністрації.*

*Для реагування на порушення права вихованців будинку дитини рекомендовано дирекції закладу спільно зі службами у справах дітей, де діти перебувають на первинному обліку, вжити заходів щодо влаштування дітей у сімейні форми виховання або форми, наближені до сімейних, і забезпечити право дитини М. на освіту. За результатами реагування **2** дітей усиновлено, **1** дитина влаштована у сім'ю опікуна, ще **2** дітей влаштовано у прийомні сім'ї. Дитину М. з особливими освітніми потребами, яка влаштована у прийомну сім'ю, готують до здобуття освіти за індивідуальною формою навчання.*

Упродовж 2024 року команда Представництва Уповноваженого здійснила контроль за станом виконання попередніх рекомендацій Магальським дитячим будинком-інтернатом. Встановлено, що частина порушень прав дітей з інвалідністю та особливими освітніми потребами досі наявна. У закладі відсутня ліцензія на провадження господарської діяльності з медичної практики, не укладено декларації із сімейним лікарем, не оновлено договори та індивідуальні плани надання соціальних послуг вихованцям, окремі приміщення потребують ремонту та облаштування меблями, побутові прилади потребують заміни. У закладі також відсутнє укриття, не облаштовано додатковий евакуаційний вихід з приміщення. Для усунення виявлених упущень, які впливають на забезпечення прав дитини, представник Уповноваженого у Чернівецькій області ініціював спільну нараду за участі керівництва Чернівецької обласної військової адміністрації, Чернівецької обласної ради та відповідних структурних підрозділів. За результатами реагування почато роботу щодо отримання ліцензії з медичної практики, запроваджено посади лікаря-педіатра, ерготерапевта, фізичного терапевта, укладено декларації із сімейним лікарем, оновлено договори та індивідуальні плани надання соціальних послуг вихованцям закладу. За рахунок додатково виділених бюджетних коштів (майже 3 млн грн) і благодійних коштів відремонтовано адміністративне приміщення, медичний і 2 спальних корпуси. Відремонтовано також кімнати інтенсивного денного перебування для дітей I групи, кімнати для перебування осіб III групи, карантинну та корекційну кімнати, їдальні та коридори, облаштовано санітарно-гігієнічні кімнати, придбано функціональні ліжка, твердий і м'який інвентар. Облаштовано додатковий протипожежний евакуаційний вихід, здійснено візуальне обстеження частини будівлі для розроблення проєктної документації щодо захисної споруди цивільного захисту.

Водночас залишається проблемним питання кадрового забезпечення через низький рівень посадових окладів медичних працівників, вихователів у закладах інституційного догляду та виховання соціальної сфери.

(d) Дотримання права на доступ до публічної інформації та права на звернення

Велику частину порушень прав на звернення та інформацію виявлено у діяльності органів місцевого самоврядування. Упродовж звітного періоду здійснено безвиїзні перевірки веб-сайтів

органів місцевого самоврядування Чернівецької області щодо дотримання прав людини і громадянина на звернення та інформацію. У **26** територіальних громадах області, що становить 50% загальної кількості громад, виявлено типові порушення вимог законів України «Про звернення громадян» і «Про доступ до публічної інформації»: відсутня інформація щодо номера телефону та графіка роботи гарячої лінії, оприлюднений стаціонарний номер не має зазначення коду населеного пункту; зазначені на веб-сайтах номери телефонів не працюють; відсутня інформація щодо графіка особистого прийому громадян керівником і його заступниками; інформація про організаційну структуру, місію, функції, повноваження, основні завдання та напрями діяльності суб'єкта перевірки на сайті неповна; відсутній порядок складання, подання запиту на інформацію, оскарження рішень розпорядника інформації, дій чи бездіяльності; не оприлюднено актуальні звіти щодо задоволення доступу до інформації. За результатом реагування у межах безвиїзних перевірок дотримання прав людини і громадянина на звернення та інформацію у **26** територіальних громадах області суб'єкти перевірки виконали рекомендації: **14** громад актуалізували інформацію щодо номера телефону та графіка роботи гарячої лінії; **9** громад розмістили порядок складання, подання запиту на інформацію; **8** громад доповнили інформацію щодо переліку та умов отримання послуг, надаваних суб'єктом перевірки; **6** громад розмістили графіки прийому громадян керівником і його заступниками на 2024 рік; **5** громад опублікували інформацію про організаційну структуру, повноваження та напрями діяльності.

*До Уповноваженого звернулася громадянка Б. щодо порушення Неполоковецькою селищною радою Чернівецького району Чернівецької області вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації» у зв'язку з ненаданням інформації на **4** запити про отримання публічної інформації, які стосувалися отримання Статуту громади, присяги голови, оплати праці керівника ради та юриста громади, підстав оформлення трудових відносин з юристом.*

*За результатом розгляду звернення Уповноважений відкрив провадження, складено **2** протоколи про адміністративні правопорушення, які направлені до Кіцманського районного суду Чернівецької області. Згідно з рішенням суду Неполоковецького селищного голову притягнуто до відповідальності за статтею 188-40 КУпАП Невиконання законних вимог Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, відповідальну особу за розгляд запитів – юриста ради, за порушення вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації», відповідальність за яке передбачено частиною другою статті 212-3 КУпАП.*

(е) Дотримання рівних прав і свобод

У регіоні наявна проблема, яка потребує нагального вирішення щодо забезпечення проїзду пільгової категорії громадян. Ця ситуація пов'язана із запровадженням Чернівецькою міською радою нового механізму користування громадським транспортом, яким передбачено укладення угод про відшкодування коштів за проїзд пільгової категорії громадами області Чернівецькій міській раді. На грудень 2024 року пільговий проїзд забезпечують **11** громад із **52**. Проблема актуальна для людей пільгової категорії **40** громад області.

До Уповноваженого надходили численні звернення щодо незабезпечення пільгового проїзду особам з інвалідністю та пенсіонерам у комунальному транспорті Чернівців у зв'язку з тим, що вони не є мешканцями Чернівецької міської громади й органи місцевого самоврядування, у яких проживають такі люди, не уклали з Чернівецькою міською радою угоди на відшкодування та не

*запровадили належних механізмів компенсації за пільговий проїзд. Це питання обговорено на засіданні Експертної ради при Представнику Уповноваженого у Чернівецькій області, за результатом якого Уповноважений звернувся листом до Чернівецької обласної державної адміністрації (обласної військової адміністрації). За результатом реагування Уповноваженого угоди про відшкодування вартості проїзду у комунальному транспорті Чернівців з Чернівецькою міською радою додатково уклали ще **4** громади.*

Крім цього, наявні порушення рівності прав у недотриманні вимог ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення» у закладах охорони здоров'я Чернівецької громади. Команда регіонального Представництва у Чернівецькій області виявила типові порушення архітектурної доступності: відсутність відокремлених місць для паркування особистих транспортних засобів осіб з інвалідністю та транспортних засобів, які перевозять осіб з інвалідністю; поручнів з обох боків на сходах при вході у будівлю; тактильних смуг, які застерігають про різні види небезпеки або перешкоди під час пересування; смуг, які відрізняються від основної поверхні, на яку вони нанесені тактильно та контрастно (за кольором та фактурою); тактильних табличок з номером кабінету та його призначенням всередині будівлі (приміщення). Крім цього, технічні засоби інформування, орієнтування та сигналізації не забезпечують візуальну (радіо- та тактильну) інформацію і сигналізацію із зазначенням напрямку руху, ідентифікації місць і можливості отримання послуги.

*У рамках моніторингу архітектурної доступності закладів охорони здоров'я Чернівецької громади, які розміщені у **24** будівлях, виявлено, що в окремих закладах наявні порушення, які полягають у відсутності відокремлених місць для паркування особистих транспортних засобів осіб з інвалідністю та транспортних засобів, які перевозять осіб з інвалідністю. Зокрема на прилеглій території кількох корпусів КНП «Міська поліклініка № 2 Чернівецької міської ради» були труднощі з облаштуванням місць для паркування. Один із корпусів розташований на вулиці з одностороннім дорожнім рухом, забороною паркування. Крім цього, приміщення є пам'яткою архітектури місцевого значення, що ускладнює облаштування місць для паркування. Питання доступності та безбар'єрності розглянуто на засіданні Експертної ради при Представнику Уповноваженого у Чернівецькій області, за результатом якого надано рекомендації для поліпшення стану дотримання прав маломобільних груп населення, а також надіслано лист-реагування Чернівецькій міській раді. На виконання рекомендацій та для усунення порушень Чернівецький міський голова видав розпорядження, на виконання якого на прилеглій території трьох корпусів КНП «Міська поліклініка № 2», за адресами: вул. Л. Українки, 11; вул. О. Щербанюка, 34 А; вул. Скальда, 2 облаштовано місця для паркування людей з інвалідністю.*

Існує потреба з боку керівників органів влади у посиленому контролі за організацією роботи суб'єктів, відповідальних за запобігання та протидію домашньому насильству та взаємодії між ними. Оскільки під час моніторингу в одному із МТП Чернівців виявлено випадок, коли поліція систематично скеровувала інформацію про домашнє насильство дорослої особи до Служби у справах дітей, яка не є уповноваженим органом реагування. Унаслідок цього постраждала особа не отримувала своєчасного захисту та допомоги відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Реагуючи на звернення гр. М. щодо незадовільних умов проживання у модульному містечку Чернівців і скарг на сусіда, який вживає алкогольні напої та вчиняє сутички, команда представництва здійснила моніторинговий візит до модульного містечка. Під час розгляду звернення виявлено факт вчинення домашнього насильства сина стосовно матері. З'ясовано, що до сім'ї гр. В. не раз здійснювали виклики поліції. Цей факт підтверджено працівниками поліції, які також були присутні під час візиту та повідомили, що син отримав заборону перебувати з матір'ю впродовж 10 днів. До того ж син здійснював постійний догляд за своєю матір'ю, оскільки вона є особою з інвалідністю II групи загального захворювання «ураження опорно-рухового апарату» та за лікарським висновком потребувала постійного стороннього догляду. На момент візиту, о 13:00, встановлено, що гр. В. не могла себе самостійно обслуговувати, внаслідок чого не мала змоги приготувати собі їжу, син перебував у стані алкогольного сп'яніння, догляд не забезпечив. Крім того, мама боялася залишатися з ним наодинці та просила про допомогу. Постійні виклики поліції та обмежувальні приписи не мали належного реагування у зв'язку з тим, що працівники поліції інформували про факт домашнього насильства повнолітньої особи Службу у справах дітей Чернівецької міської ради, яка не є визначеним законодавством органом для реагування. Представництво Уповноваженого у Чернівецькій області повідомило Чернівецьку міську раду, до повноважень якої належить питання здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про виявлений факт, вжито заходів щодо переселення постраждалої особи до спеціалізованого закладу для осіб похилого віку, забезпечено надання психологічної підтримки та медичної допомоги, здійснено з працівником поліції робочу зустріч щодо роз'яснення норм Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

(f) Дотримання прав людини у місцях несвободи

Географічна особливість Чернівецької області – наявність гірських територій, розташованих на відстані більш як 120 км від обласного центру. Віддаленість таких територій спричиняє перешкоджання у доступі **до правничої допомоги затриманим особам**. Зокрема зафіксовано випадки неприбуття або затримки прибуття адвокатів, що порушує право затриманих осіб на своєчасний та ефективний захист.

Така практика негативно впливає на дотримання права затриманих на своєчасний та ефективний захист, що ставить під загрозу дотримання прав людини, стандартів справедливого судочинства та суперечить статті 3 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу».

Під час відвідування Відділення поліції № 1 с. Путила Вижницького районного відділу поліції Головного управління Національної поліції в Чернівецькій області встановлено, що упродовж I та II кварталів 2024 року територіальний підрозділ поліції інформував Західний міжрегіональний центр з надання безоплатної правничої допомоги (далі – Центр) про випадки неприбуття чи затримки у прибутті адвокатів до затриманих, однак Центр не вжив ефективних засобів для усунення порушень.

Зокрема гр. К. затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення 07.03.2024 о 17:02, Центр повідомлено о 17:10, а адвокат прибув 08.03.2024 о 15:10, що становить 23 години з моменту інформування.

Представник Уповноваженого у Чернівецькій області направив до Західного

міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги листа щодо службової перевірки та встановлення причин, вжиття заходів для реалізації права затриманих на своєчасний та ефективний захист.

Центр поінформував, що у селищі Путила немає жодного адвоката, який би співпрацював із системою безоплатної правничої допомоги, віддаленість території ускладнює пересування адвокатів, адвокати, яких залучають з інших населених пунктів, не мали змоги прибути для надання правничої допомоги. Питання належного забезпечення права на захист і надалі ставить під загрозу дотримання прав людини, стандартів справедливого судочинства в місцях несвободи.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Західному міжрегіональному центру з надання безоплатної правничої допомоги:

розробити механізм забезпечення роботи адвокатів безоплатної правничої допомоги у віддалених гірських населених пунктах.

Чернівецькій обласній державній адміністрації (обласній військовій адміністрації):

здійснити інвентаризацію у МТП на відповідність мінімальним вимогам умов проживання, визначеним Постановою Кабінету Міністрів України від 1 вересня 2023 р. № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» і забезпечити виконання наданих рекомендацій»;

забезпечити облаштування твердим і м'яким інвентарем (шафами для одягу, приліжковими тумбами, стільцями, столами, одноярусними ліжками, матрацами, ковдрами, постільною білизною та ін.) заклади соціальної та освітньої сфер обласного рівня з цілодобовим перебуванням для дітей.

Чернівецькій обласній державній адміністрації (обласній військовій адміністрації), сільським, селищним, міським радам:

посилити координацію суб'єктів взаємодії щодо запобігання та реагування на випадки домашнього насильства здійсненням регулярних міжвідомчих зустрічей та обміну інформацією;

підвищити рівень поінформованості громадян про механізми захисту від домашнього насильства, зокрема через інформаційні кампанії, тренінги та доступ до гарячих ліній;

здійснити аудит на відповідність дотримання керівництвом МТП порядку компенсації комунальних послуг для ВПО та зобов'язати своєчасно подавати заявки на відшкодування відповідно до законодавства;

забезпечити безоплатний проїзд пільгових категорій мешканцям області у Чернівцях;

вжити заходів щодо доступності до будівель і споруд відповідно до ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення» у закладах охорони здоров'я, МТП.

Сільським, селищним, міським радам:

увідповіднити штатну чисельність служб у справах дітей сільських, селищних, міських рад області нормам чинного законодавства та заповнити наявні вакансії;

організувати роботу Комісій з питань захисту прав дітей і міждисциплінарних команд;

передбачити посади фахівця соціальної роботи для надання соціальних послуг дітям і сім'ям соціально вразливих категорій громади;

забезпечити контроль за термінами перебування дітей у закладах інституційного догляду та виховання;

здійснити наповнення сайтів відповідно до вимог законодавства щодо доступу до публічної інформації та розгляду звернень громадян і забезпечити регулярне оновлення офіційних ресурсів для належного інформування населення та запровадження внутрішнього моніторингу якості надання інформації.

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ

Упродовж 2024 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини *з* Чернігівської області надійшло **3066** звернення та **3435** повідомлень про порушення прав людини і громадянина. Серед найбільш згадуваних порушень прав людини у повідомленнях: громадянські права – **2266**, соціальні права – **255**, економічні права – **149**, права дитини – **139** повідомлень.

Кількість	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Звернення громадян	987	2378	3066
Повідомлення про порушення прав	1301	2826	3435

Направлено 6 актів реагування до органів влади та місцевого самоврядування (2 подання щодо діяльності служб у справах дітей, 2 подання щодо роботи дитячих інституційних закладів, 1 подання за результатами відвідування НПМ) та складено 1 протокол про притягнення до адміністративної відповідальності.

Моніторингові візити команди Представництва

2024 року команда Представництва Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Чернігівській області здійснила **128** моніторингових візитів.

Зокрема за напрямом реалізації функцій національного превентивного механізму та дотримання прав людини в місцях несвободи здійснено **41** моніторингове відвідування. Так, спільно з працівниками Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму здійснено **16** відвідувань у межах кластерного візиту у Чернігівській області, з яких 2 – до закладів приватної форми власності.

За результатами відвідувань виявлено порушення прав і свобод людини, зокрема на захист від катувань, жорстокого або такого, що принижують гідність, видів поводження та покарання; на охорону здоров'я, медичну допомогу; на повагу до приватного і сімейного життя; права на професійну правничу допомогу; на доступність, зокрема для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення.

За напрямом захисту прав дитини здійснено **25** візитів до служб у справах дітей, **12** – до закладів інституційного догляду та виховання, **8** – до лікарень.

Для визначення рівня забезпечення рівних прав і свобод, зокрема доступності об'єктів соціальної інфраструктури в Чернігівській області, здійснено моніторингові відвідування **14** підпорядкованих структурних підрозділів **4** закладів охорони здоров'я, де, зокрема, досліджено доступність будівель і приміщень для маломобільних груп населення.

У сфері захисту прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, здійснено **35** моніторингових візитів, зокрема відвідано місця тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, а також освітні центри «Крим – Україна», «Донбас – Україна».

У сфері захисту інформаційних прав здійснено 3 безвиїзні моніторинги стану дотримання права на звернення та доступ до публічної інформації, а також **4** перевірки у сфері захисту персональних даних.

У сфері захисту процесуальних прав – **12** моніторингів.

Просвітницькі заходи

Для підвищення обізнаності про права людини і громадянина серед громадськості та державних службовців ініційовано і здійснено **65** просвітницьких заходів для громадськості, де задіяно більш як 3000 осіб. З них **12** інформаційних заходів здійснено для працівників органів місцевого самоврядування та державної влади, жителів громад щодо забезпечення дотримання інформаційних прав; **27** просвітницьких заходів – для внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового проживання.

Крім цього, на території області за ініціативи Представництва впроваджено два тематичні освітні проекти: «Студія молодого правозахисника» для студентів-правників спільно з Чернігівським осередком Ліги студентів Асоціації правників України та «Освітній простір для людей старшого віку» спільно з ГО «Спілка жінок міста Чернігова».

Упродовж звітного періоду команда Представництва також відвідала 45 територіальних громад, де здійснено робочі зустрічі, особистий прийом і консультування громадян.

Актуальні напрями роботи Представництва Уповноваженого в Чернігівській області

Військова агресія РФ і близькість до кордону обумовлюють основні виклики, з якими працювала команда Представництва. Регулярні обстріли прикордонних територій створюють загрозу для мирного населення та критичної інфраструктури, призводять до обмеження свободи пересування, руйнування житла. Існує нагальна потреба у відновленні інфраструктури, забезпеченні житлом, медичними та соціальними послугами для мешканців прикордонних територій, а також у психологічній реабілітації та допомозі ветеранам і цивільному населенню.

Основні питання, з якими працювала команда регіонального Представництва у Чернігівській області:

захист прав дитини;

- захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин;
- захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України;
- реалізація національного превентивного механізму і права людини в місцях несвободи;

- порушення прав людини в інтернатних закладах соціальної сфери комунальної форми власності та приватних пансіонатах для людей похилого віку;
- дотримання рівних прав і свобод;
- захист інформаційних прав.

(а) Захист прав дитини

Упродовж звітного періоду команда Представництва здійснила 45 моніторингових візитів за вказаним напрямом, під час яких виявлено низку системних порушень.

Зокрема невжиття службами у справах дітей заходів щодо забезпечення житлових, майнових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування; неукомплектованість служб у справах дітей працівниками у співвідношенні до кількості дитячого населення; не здійснення контролю за перебуванням дітей, які влаштовані в сімейні форми виховання, неналежне ведення особових справ дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування; не здійснення належного ведення, оформлення та виконання індивідуальних планів соціального захисту дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування; зафіксовано порушення термінів перебування дітей у закладах інституційного догляду та виховання; зарахування на квартирний (соціальний) облік; відсутній контроль за виплатою аліментів і державних соціальних виплат; неоприлюднення актуальної інформації про діяльність служб у справах дітей і засоби комунікації на офіційних веб-ресурсах органів місцевого самоврядування.

За результатами здійснених Представництвом виїзних моніторингів у сфері дотримання прав дитини до ССД громад області, зафіксовано випадки, пов'язані із відсутністю посадової особи Служби, штат якої складається з однієї одиниці, на робочому місці у зв'язку із використанням єдиним працівником служби права на відпустку, перебуванням на лікарняному, зокрема в Талалаївській сільській і Лосинівській селищній радах.

За результатами моніторингових візитів до ССД області зафіксовано неналежну роботу громад області щодо забезпечення права кожної дитини на виховання в родині, зокрема відсутні патронатні сім`ї в Городнянській та Остерській міських радах, Козелецькій, Талалаївській, Срібнянській і Холминській селищних радах, Іванівській, Кіптівській і Талалаївській сільських радах.

Для поліпшення дотримання прав дітей та їхнього захисту в громадах області Представництво 2024 року започаткувало здійснення відповідної роз'яснювальної роботи з громадами та їхніми ССД, відулися тренінги для представників ССД області.

У вересні 2024 року здійснено відвідування Служби у справах дітей Козелецької селищної ради для моніторингу дотримання прав і свобод дітей, які перебувають на обліку Служби.

Встановлено, що служба у справах дітей Козелецької селищної ради Чернігівського району Чернігівської області не здійснювала належних заходів щодо забезпечення житлових і майнових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема під час моніторингового візиту виявлено розбіжності між даними Книги обліку нерухомого майна дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та

матеріалами особової справи дитини, позбавленої батьківського піклування, щодо наявності у неї житла на праві власності. Зокрема в Книзі обліку нерухомого майна відсутня інформація про наявність у дитини житла, що належить їй на праві власності. У дитини не встановлено опіка над її майном. Крім того, в описах майна деяких статусних дітей не зазначено майно, яке належить їм на праві власності.

Моніторингова група встановила, що на території Козелецької громади не функціонує жодна сім'я патронатного вихователя, незважаючи на те, що в закладах інституційного догляду та виховання дітей перебуває 4 дитини. Без підтримки таких сімей діти втрачають можливість отримати тимчасовий захист, стабільність, турботу та порушується право дітей на сімейне виховання.

Для усунення виявлених порушень Уповноважений направив подання голові Козелецької селищної ради Чернігівського району Чернігівської області.

За результатами реагування. рішенням виконавчого комітету Козелецької селищної ради встановлено опіку над нерухомим майном дитини, позбавленої батьківського піклування, та призначено опікуна над 1/12 часткою житлового будинку. Інформацію про право власності дитини внесено до Книги обліку нерухомого майна дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. В описах майна 2 статусних дітей також внесено інформацію про майно, яке належить їм на праві власності.

Службою у справах дітей Козелецької селищної ради активізовано інформаційно-просвітницьку діяльність із залучення патронатних вихователів. Інформацію щодо створення патронатних сімей висвітлено на офіційному сайті селищної ради, відбуваються інформаційні кампанії зі старостами сіл і відповідних старостинських округів селищної ради.

Виявлено системні порушення також у дитячих інституційних закладах. У більшості випадків це порушення прав дітей на гідні умови проживання, здорове та повноцінне харчування, життя та безпеку, медичне забезпечення та реабілітацію, зростання у сімейному середовищі; відсутність оздоровлення статусних дітей.

Працівники представництва Уповноваженого відвідали Комунальний заклад «Черешенський ліцей» Чернігівської обласної ради. Моніторингова група виявила низку порушень. Зокрема виявлено продукти харчування з протермінованим терміном придатності; медичне обслуговування надається без ліцензії на ведення медичної практики; в укритті відсутні запаси продуктів харчування та медикаментів; не всі приміщення Ліцею відповідають вимогам доступності для дітей з інвалідністю; у душових і туалетах відсутні перегородки, вікна санітарно-гігієнічних приміщень на першому поверсі видимі ззовні, що порушує право дитини на приватність. Крім цього, зі слів дітей, їжа в закладі несмачна. Монітори зафіксували, як діти повертали тарілки із залишками їжі, яку не з'їли в обідню перерву. Встановлено, що наявна їжа не відповідала оприлюдненому меню, а виявлені протерміновані продукти підтвердили скарги дітей про неякісну їжу.

Для вирішення проблемних питань Уповноважений направив подання до Національної соціальної сервісної служби України, Чернігівської обласної військової адміністрації, Чернігівської обласної ради, Комунального закладу «Черешенський ліцей»

Чернігівської обласної ради з вимогою усунути виявлені порушення.

За результатами реагування вжито низку заходів для поліпшення умов проживання та навчання дітей. Зокрема продукти, у яких минув термін придатності, утилізовано, а контроль за термінами їх зберігання посилено. Щоденне меню складається відповідно до затвердженого перспективного меню. У туалетах встановлено тимчасові перегородки, а також розробляється кошторисна документація для монтажу постійних перегородок із дверима у санвузлах гуртожитків і душових кабінах банного комплексу. Вікна санітарно-гігієнічних приміщень на першому поверсі затоновано. 2025 року заплановано облаштування вхідних груп і внутрішніх сходів будівель закладу освіти пандусами, а також оснащення їх попереджувальними контрастними смугами відповідно до п. 6.1.8 ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд». Укриття укомплектовано продуктами тривалого зберігання та медикаментами. Подальше усунення всіх порушень триває.

(b) Захист прав військовослужбовців, ветеранів, військовозобов'язаних, родин військовослужбовців, які перебувають у російському полоні або зниклих безвісти за особливих обставин

Чернігівську область визначено базовою для зустрічі Захисників і Захисниць під час обмінів військовослужбовців і цивільних заручників та надання їм першої медичної допомоги. Під час таких обмінів Представник Уповноваженого у Чернігівській області фіксував стан повернутих оборонців, інформував про їхні права щодо реабілітації, соціальної та медичної допомоги надалі. Для моніторингу стану дотримання права на охорону здоров'я військовослужбовців і ветеранів відвідано **7** закладів охорони здоров'я, у яких на лікуванні та реабілітації перебувають військовослужбовці.

Представник Уповноваженого в області за участі фахівців МКЧХ, Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, Чернігівського обласного територіального центру комплектування та соціальної підтримки, Головного управління Пенсійного фонду України в Чернігівській області, органів поліції, помічників народних депутатів, представників ветеранських хабів і громадських організацій здійснив **22** зустрічі з родинами полонених та осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, в яких взяло участь близько 1000 людей.

Під час таких зустрічей виявлено низку системних порушень щодо належної комунікації рідних із військовими частинами; порушення права заявників на отримання письмової відповіді на звернення від ТЦК та СП; відмови у прийнятті документів на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації; зволікання в здійсненні службових розслідувань про зникнення безвісти військовослужбовців, труднощі в нарахуванні та виплаті соціальних та інших обов'язкових виплат.

До Уповноваженого звернулися 5 родин військовослужбовців з повідомленням, що їхні рідні зникли безвісти за особливих обставин, але військові частини тривалий час зволікають щодо виплати передбачених законодавством коштів через відсутність належної комунікації з відповідними військовими частинами.

Серед заявниць – дружина військовослужбовця, багатодітна матір чотирьох неповнолітніх дітей і самотня матір військовослужбовця з прикордонного району.

Для вирішення цих питань Уповноважений направив запити до відповідних

військових частин. За результатами реагування права родин військовослужбовців на отримання грошового забезпечення були відновлені.

(c) Захист прав осіб, постраждалих від збройної агресії проти України

Команда Представництва окрему увагу приділила питанням наявності місць і готовності МТП до прийняття евакуйованих, включно з маломобільними групами населення. У зв'язку з новими хвилями евакуації з прифронтових громад у місті та області збільшується кількість місць тимчасового проживання, що обумовлює проведення додаткових моніторингів. Упродовж 2024 року здійснено серію моніторингів місць тимчасового проживання в Чернігові та області. Частина МТП, у які направляли внутрішньо переміщених осіб, була недавно «розконсервованими» гуртожитками, не забезпеченими достатньою кількістю меблів, побутової техніки; з відсутністю засобів безперешкодного доступу для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, МТП не адаптовані та архітектурно недоступні для маломобільних груп населення; формування та обліку фонду житла, призначеного для тимчасового проживання.

Проживання для ВПО здійснювали на платній основі, відшкодування коштів за комунальні послуги не здійснювали, тимчасом як було розробленомеханізм державної компенсації, відшкодування витрат за комунальні послуги ВПО сплачували самостійно.

Під час моніторингового візиту до МТП, яке розміщено в гуртожитку Державного професійно-технічного навчального закладу «Чернігівське вище професійне училище побутового обслуговування», до Уповноваженого звернулися мешканці зі скаргою, що вони змушені сплачувати за проживання у МТП.

Для сприяння у відновленні прав ВПО сформовано та надіслано звіт з рекомендаціями закладу, лист-реагування до Чернігівської обласної військової адміністрації, а також здійснено робочу зустріч з керівництвом навчального закладу щодо усунення виявлених порушень. За результатом вжитих заходів керівництво МТП звернулося до Чернігівської ОВА за компенсацією комунальних витрат на час розміщення внутрішньо переміщених осіб відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 № 261 «Про затвердження Порядку та умов надання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану».

*За інформацією Чернігівської ОВА, компенсацію за спожиті комунальні послуги внутрішньо переміщеними особами надано, увідповіднено вимогам договори на проживання ВПО, чим відновлено право **19** ВПО на безоплатне проживання.*

(d) Реалізація національного превентивного механізму і права людини в місцях несвободи

Під час відвідувань інтернатних закладів соціальної сфери виявлено суттєві упущення, що призводять до порушення прав підопічних і пацієнтів. Зокрема системними є порушення права на охорону здоров'я та медичну допомогу; на достатній життєвий рівень, що включає достатнє харчування, одяг, житло; на володіння, користування і розпорядження своєю власністю; дотримання допустимої площі проживання підопічних у житлових кімнатах; неналежно

облаштованого укриття в умовах дії воєнного стану; не організовано належним чином культурно-дозвільну діяльність; не налагоджено співпрацю з місцевим центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги, що призводить до порушення права підопічних на професійну правничу допомогу.

Під час відвідування Городнянського психоневрологічного інтернату моніторингова група виявила суттєві порушення прав підопічних.

У закладі не дозволяли жінкам удень перебувати у своїх кімнатах, тому підопічні вимушено проводили час у кімнаті відпочинку, у разі втоми вимушені були лягати на стільці або підлогу. Маніпуляції підопічним проводили без використання медичної ширми, належної конфіденційності та за відчинених кімнатних дверей.

У закладі наявне підсобне господарство, до роботи на якому залучали підопічних без відповідного оформлення трудових відносин. Виявлено також велику кількість протермінованих продуктів харчування, якими годували підопічних та худобу.

За результатами моніторингового візиту направлено подання Уповноваженого до Міністерства соціальної політики України, Національної соціальної сервісної служби України, Чернігівської обласної військової адміністрації.

Під час повторного відвідування закладу з'ясовано, що здійснюється посилений контроль щодо термінів вживання продуктів харчування, підсобне господарство ліквідовано. Водночас проблематика щодо заборони перебування жінок у денний час у власних кімнатах залишилася без змін.

У закладах приватної форми власності соціального спрямування виявлено випадки порушення прав підопічних на обмеження свободи пересування та контактів.

Під час відвідування приватного пансіонату для осіб похилого віку «Родинна турбота» під час спілкування з підопічними отримано повідомлення про утримування двох осіб у закладі проти їх волі. Про ці факти повідомлено Головне управління поліції в Чернігівській області.

За наслідками реагування цих осіб було звільнено та передано під опіку рідних. Наразі відкрито два кримінальні провадження за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених частинами 2, 3 статті 146 КК України щодо незаконного утримування людей. Досудове розслідування триває.

(е) Дотримання рівних прав і свобод

Упродовж 2024 року команда Представництва Уповноваженого у Чернігівській області працювала над забезпеченням недискримінації та безбар'єрності. За результатами моніторингових візитів можна виділити низку основних проблем у соціальних і медичних закладах. Зокрема відсутні або неналежно облаштовані поряд із цими закладами паркувальні місця для осіб з інвалідністю; не забезпечено нанесення контрастного маркування на сходи, пандуси, прозорі полотна дверей, розміщення тактильних інформаційних елементів та ін.

Під час робочої поїздки до Куликівської громади зафіксовано факт, коли громадянка Т., особа з інвалідністю, для консультування щодо надання реабілітаційних засобів не змогла безперешкодно дістатися до сектору соціальної підтримки пільгових категорій громадян та осіб з інвалідністю Відділу з питань реалізації державної соціальної політики № 3 Управління соціального захисту населення Чернігівської райдержадміністрації. Вхідні двері були технічно несправні та закриті на засув. На сходах в будівлю та в самому приміщенні було відсутнє контрастне маркування.

За наслідками реагування право на доступ до закладу відновлено, двері технічно справні, нанесено контрастне маркування.

(f) Захист інформаційних прав

Актуальним залишається питання порушення органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями інформаційних прав в умовах воєнного стану. Представництво Уповноваженого у Чернігівській області здійснило 3 безвиїзні моніторинги стану дотримання права на звернення та доступ до публічної інформації, а також 4 перевірки у сфері захисту персональних даних.

Результати моніторингу засвідчили такі системні порушення: відсутність публічної інформації в загальному доступі на сайтах щодо прийнятих рішень, нормативно-правових актів, звітності щодо задоволення запитів на публічну інформацію, не зазначення даних про фінансові ресурси, порушення права на особистий прийом громадян та ін. Крім того, не забезпечено оприлюднення на Порталі відкритих даних наборів даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835 та ін.

До Уповноваженого звернувся громадянин Б. щодо порушення його права на особистий прийом керівництвом Чернігівської міської ради. В обґрунтування скарги заявник повідомив, що звертався до міської ради з письмовою заявою щодо попереднього запису на особистий прийом до в.о. міського голови Чернігова. У відповідь отримав відповідь, де його поінформовано про запис на особистий прийом і подальше повідомлення про дату та час його здійснення. Проте впродовж 8 місяців жодної інформації про можливість особистий прийом йому не надходило. За реагування Уповноваженого до органу місцевого самоврядування скеровано листи з роз'ясненнями вимог Закону України «Про звернення громадян» і пропозицією забезпечити заявнику особистий прийом. За результатами вжитих заходів заявнику призначено особистий прийом керівництвом ради.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Чернігівській обласній державній (військовій) адміністрації:

в інтернатних закладах соціальної сфери та закладах інституційного догляду і виховання для дітей забезпечити контроль за організацією якісного харчування, належного соціально-побутового та медичного обслуговування підопічних і дітей, дотриманням санітарно-гігієнічних,

протиепідемічних (профілактичних) і протипожежних заходів; дотриманням допустимої площі проживання підопічних і дітей у житлових кімнатах у цих закладах; забезпеченням запасами продуктів харчування тривалого зберігання та достатньої кількості питної води в укриттях; налагодити співпрацю зі Східним міжрегіональним центром з надання безоплатної правничої допомоги задля дотримання права на професійну правничу допомогу; усунути архітектурні бар'єри, що ускладнюють пересування маломобільних груп населення з-поміж підопічних і дітей (зависокі дверні пороги, доступ до ліфтів, непристосовані санітарно-гігієнічні приміщення та ін.);

забезпечити контроль за належним виконанням Службою у справах дітей Чернігівської обласної державної адміністрації заходів щодо координації діяльності служб у справах дітей територіальних громад області, зокрема за перебуванням дітей, влаштованих у сімейні форми виховання; веденням особових справ дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; оформленням і виконанням індивідуальних планів соціального захисту дитини, яка перебуває в складних життєвих обставинах, дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування; контролювати постановку дітей на квартирний (соціальний) облік; виплату аліментів і державних соціальних виплат; влаштування дітей, які перебувають на повному державному утриманні, у сімейні форми виховання; за термінами перебування дітей у закладах інституційного догляду та виховання;

забезпечити отримання надавачами соціальних послуг з цілодобовим проживанням (перебуванням) ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики;

спільно з органами місцевого самоврядування організувати виїзні лікувально-оздоровчі заходи для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають у закладах інституційного догляду і виховання;

здійснювати постійний контроль за розподілом гуманітарної допомоги до інтернатних закладів соціальної сфери та закладів інституційного догляду і виховання для дітей та для припинення нераціонального використання такої допомоги;

створити робочу групу за участі представників контролюючих і правоохоронних органів для виявлення випадків примусового утримування людей в пансіонатах для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю недержавного сектору та випадків використання рабської праці підопічних в інтернатних закладах соціальної сфери;

активізувати роботу спостережних комісій, створених Чернігівською ОВА та районними державними адміністраціями щодо моніторингу умов утримання та дотримання прав ув`язнених і засуджених, які перебувають у пенітенціарних установах області.

Органам місцевого самоврядування:

забезпечити оприлюднення графіків особистого прийому громадян, засоби комунікації та належної інформації про діяльність служб у справах дітей, передбаченої Законом України «Про доступ до публічної інформації» на офіційних веб-ресурсах органів місцевого самоврядування;

забезпечити безбар'єрність і доступність приміщень у закладах/установах територіальної громади для людей з інвалідністю та маломобільних груп населення;

здійснити заходи, спрямовані на поліпшення житлових умов у місцях тимчасового проживання, які функціонують на території громади, відповідно до мінімальних вимог Порядку функціонування МТП, затвердженого постановою КМУ від 01.09.2023 № 930;

увідовіднити штатну чисельність працівників служб у справах дітей територіальних громад Чернігівської області кількості дітей у територіальних громадах відповідно до вимог статті 4 Закону

України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» і статті 12 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».

Службам у справах дітей територіальних громад, обласної / районних / міських / селищних / сільських військових адміністрацій:

забезпечити реалізацію майнових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, постановкою на квартирний облік;

посилити увагу щодо питання захисту та запобігання розповсюдженню персональних даних дітей, які перебувають на обліку;

розбудовувати мережу патронатних сімей для тимчасового догляду і виховання та реабілітації дитини в сім'ї.

Список скорочень

АРК	Автономна Республіка Крим
АДПСУ	Адміністрація Державної прикордонної служби України
АТ	Акціонерне товариство
АТО	Антитерористична операція
БДІПЛ	Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини
БФ	Благодійний фонд
ВАКС	Вищий антикорупційний суд України
ВККС України	Вища кваліфікаційна комісія суддів України
ВЛК	військово-лікарська комісія
ВПО	внутрішньо переміщена(-і) особа(-и)
ВРП	Вища рада правосуддя
ВСП	Військова служба правопорядку у Збройних Силах України
ВРУ	Верховна Рада України
ГУ ПФУ	Головне управління Пенсійного фонду України
ГУ НП	Головне управління Національної поліції
ГУ НГУ	Головне управління Національної гвардії України
ГУР МОУ	Головне розвідувальне управління Міністерства оборони України
ГПК України	Господарський процесуальний кодекс України
ДБІ	дитячий будинок-інтернат
ДБР	Державне бюро розслідувань
ДЕСС	Державна служба України з етнополітики та свободи совісті
ДМС	Державна міграційна служба України
ДПСУ	Державна прикордонна служба України
ДСА	Державна судова адміністрація України

ДСЗ МО України	Департамент соціального захисту Міністерства оборони України
Держгеокадастр	Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру
Держекоінспекція	Державна екологічна інспекція України
Держенергонагляд	Державна інспекція енергетичного нагляду України
Держмитслужба	Державна митна служба України
Держпродспожив-служба	Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів
Держпраці	Державна служба України з питань праці
ДІАМ	Державна інспекція архітектури та містобудування України
ДКВС України	Державна кримінально-виконавча служба України
ДМС	Державна міграційна служба України
ДНЗ	дошкільний навчальний заклад
ДП	державне підприємство
ДСА України	Державна судова адміністрація України
ДСДІ	державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства
ДСЗ МОУ	Департамент соціального захисту Міністерства оборони України
ДСНС	Державна служба України з надзвичайних ситуацій
ДУ	державна установа
ЄДАРП	Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги
ЄДКІ	Єдиний державний кваліфікаційний іспит
ЄДРСР	Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄІССС	Єдина інформаційна система соціальної сфери
ЄКПЛ	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини)
ЄКРН	Європейська комісія проти расизму та нетерпимості

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	Європейський Союз
ЄСВ	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЖК III	Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (III)
ЖК IV	Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (IV)
ЗВО	заклад вищої освіти
ЗДУ	закордонна дипломатична установа
ЗМІ	засоби масової інформації
ЗМК	змішана медична комісія
ЗП(ПТ)О	заклади професійної (професійно-технічної) освіти
ЗПТ	замісна підтримувальна терапія
ЗСУ	Збройні Сили України
ЗФПО	заклад фахової передвищої освіти
ІТТ	ізолятор тимчасового тримання
ІРС	Інститут релігійної свободи
КДКП	Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів
КВК України	Кримінально-виконавчий кодекс України
КАС України	Кодекс адміністративного судочинства України
КЕК	клініко-експертна комісія
КК України	Кримінальний кодекс України
КМУ	Кабінет Міністрів України
КМВА	Київська міська військова адміністрація

КНДІСЕ	Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України
КП	комунальне підприємство
КНП	комунальне некомерційне підприємство
КОАС	Київський окружний адміністративний суд
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
КПОІ	Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю
КСУ	Конституційний Суд України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
КШППВ	Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими
ЛГБТІК+	спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів, інерсексуалів та квір
ЛКК	Лікарсько-консультативна комісія
МБФ	міжнародний благодійний фонд
МВС	Міністерство внутрішніх справ України
МГП	міжнародне гуманітарне право
МЗС	Міністерство закордоних справ України
Мінагрополітики	Міністерство аграрної політики та продовольства України
Мінветеранів	Міністерство у справах ветеранів України
Міндовкілля	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України
Міненерго	Міністерство енергетики України
Мінмолодьспорт	Міністерство молоді та спорту України
Міннац'єдності	Міністерство національної єдності України
Мінекономіки	Міністерство економіки України
Мінінфраструктури	Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України
Міноборони, МОУ	Міністерство оборони України

Мінрозвитку	Міністерство розвитку громад та територій України
Мінреінтеграції	Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України
Мінсоцполітики	Міністерство соціальної політики України
Мінфін	Міністерство фінансів України
Мінцифри	Міністерство цифрової трансформації України
Мін’юст	Міністерство юстиції України
МК України	Митний кодекс України
МКП	міське комунальне підприємство
МКСК	Міністерство культури та стратегічних комунікацій України
МКЧХ	Міжнародний Комітет Червоного Хреста
ММПЛУ	Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні
МППЛ	міжнародне право прав людини
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України
МОМ	Міжнародна організація з міграції
МОН	Міністерство освіти і науки України
МО України	Міністерство оборони України
МСЕК	медико-соціальна експертна комісія
МТП	місця тимчасового проживання
МТТ	місця тимчасового тримання
МР	міська рада
Нацкомісія з реабі-літації	Національна комісія з реабілітації
Нацсоцслужба	Національна соціальна сервісна служба України
НБУ	Національний банк України
НГУ	Національна гвардія України

НІБ	Національне інформаційне бюро
НІПЛ	національна інституція з прав людини
НКРЕКП	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг
НПА	нормативно-правовий акт
НПМ	Національний превентивний механізм
НПУ	Національна поліція України
НСЗУ	Національна служба здоров'я України
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОВА	обласна військова адміністрація
ОАСК	Окружний адміністративний суду міста Києва
ОГД	одноразова грошова допомога
ОДА	обласна державна адміністрація
ОМС	орган місцевого самоврядування
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ОПП	особливі освітні потреби
ООС	Операція об'єднаних сил
ОСББ	Об’єднання співвласників багатоквартирного будинку
ОЦ СБУ	Об'єднаний центр з координації пошуку та звільнення незаконно позбавлених волі осіб внаслідок агресії проти України
ПНП	посвідка на проживання
ПМГ	програма медичних гарантій
П(ПТ)О	професійна (професійно-технічна) освіта
ПРООН	Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
ПТПІ	пункт тимчасового перебування іноземців
ПФУ	Пенсійний фонд України

РБ	Республіка Білорусь
РЄ	Рада Європи
РНБО	безпеки і оборони України
РП	реабілітаційні послуги
РПЛ ООН	Рада Організації Об’єднаних Націй з прав людини
РПЗМ	Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України
РФ	Російська Федерація
СБУ	Служба безпеки України
Секретаріат Уповноваженого	Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини
СЗРУ	Служба зовнішньої розвідки України
СІЗО	Слідчий ізолятор
СК РФ	Слідчий комітет РФ
СМА	спінальна м’язова атрофія
СНД	Співдружність незалежних держав
СНПК	Сексуальне насильство, пов’язане зі збройною агресією Російської Федерації проти України
ССД	служба у справах дітей
ТОТ	тимчасово окупована територія
ТОВ	Товариство з обмеженою відповідальністю
ТУ ДБР	Територіальне управління Державного бюро розслідувань
ТУ ДСА	Територіальне управління Державної судової адміністрації України
ТЦК та СП	територіальний центр комплектування та соціальної підтримки
УБД	учасник бойових дій

УВП	установа виконання покарання
УВКБ ООН	Управління Верховного комісара Організації Об’єднаних Націй у справах біженців
УВКПЛ ООН	Управління Верховного комісара ООН з прав людини
Уповноважений	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
УФСВП	Управління федеральної служби виконання покарань
ЦВК	Центральна виборча комісія
ЦНАП	Центр надання адміністративних послуг
ЦОВВ	центральний орган виконавчої влади
ЦОЗ ДКВС	Центр охорони здоров’я Державної кримінально-виконавчої служби
ЦПК України	Цивільний процесуальний кодекс України
ЦСПРД	Центр соціально-психологічної реабілітації дітей
ФОП	фізична особа-підприємець
ФКУ	Федеральна казенна установа
ФСБ РФ	Федеральна служба безпеки РФ
ФСВП РФ	Федеральна служба виконання покарань РФ
ФСС	Фонд соціального страхування України
ШААС	Шостий апеляційний адміністративний суд
АОМ	Асоціація Омбудсманів Середземномор’я
CPT (КЗК)	Європейський Комітет з запобігання катуванням та нелюдському та принизливому поводженню або покаранню
DRC	Данська рада у справах біженців
ENNHRI	Європейська мережа національних інституцій з прав людини
ENO	Європейська мережа Омбудсманів
ENOC	Європейська мережа Омбудсманів з прав дитини

EOI	Європейський інститут Омбудсмана
GANHRI	Глобальний альянс національних інституцій з прав людини
GDPR	Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних)
IOI	Міжнародний інститут Омбудсмана
NRC	Норвезька рада у справах біженців
TAIEX	інструмент технічної допомоги та обміну інформацією, що надається Європейською Комісією з метою розбудови інституціональної спроможності, наближення національного законодавства до законодавства Європейського Союзу (acquis communautaire), його імплементації та подальшого ефективного використання
USAID	Агентство Сполучених Штатів Америки з міжнародного розвитку

Додаток 1

Стан виконання рекомендацій Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, наданих у Щорічній доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році

№ з/п	Рекомендація у 2023	Стан виконання
	ПРАВА ГРОМАДЯН, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	
	Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих території України, Міністерству закордонних справ, Міністерству цифрової трансформації України:	
1.	забезпечити здійснення, спільно з неурядовими організаціями, інформаційних кампаній, направлених на інформування примусово переміщених і депортованих до РФ і РБ осіб про процес та процедури повернення на територію України	Не виконано
	Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерству соціальної політики України:	
2.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт нормативно-правового акта, яким запровадити соціальні програми, спрямовані на надання тимчасового житла та фінансової допомоги для депортованих осіб, після їх повернення, зокрема, у процесі отримання потрібних їм документів	Виконано частково
	Міністерству закордонних справ України, Міністерству внутрішніх справ України:	
3.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт акта, яким передбачити затвердження плану дій з повернення на територію України депортованих до РФ і РБ, а також примусово переміщених на ТОТ громадян України	Виконано частково
	Верховній Раді України:	
4.	забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей державної реєстрації актів цивільного стану, що відбулися на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України та за межами України» (реєстр. № 9069 від 28 лютого 2023 року)	Не виконано
5.	забезпечити розгляд і прийняття проєкту закону України про внесення змін до деяких законів України щодо пропорційного обчислення страхового стажу особам, які працювали за межами України (реєстр. № 9453 від 03 липня 2023 року)	Виконано

	Кабінету Міністрів України:	
6.	розробити та внести на розгляд Верховної Ради України проєкт закону щодо правового статусу осіб, які постраждали від збройної агресії проти України, визначивши поняття «особа, яка постраждала від збройної агресії проти України» та категоризацію осіб, постраждалих від збройної агресії РФ, а також механізм відшкодування завданої шкоди, включно з реституцією, компенсацією, реабілітацією, сатисфакцією та гарантіями неповторення	В процесі виконання
	Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:	
7.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт змін до Закону України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» та інших законів України, які врегульовують питання реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, для приведення у відповідність актів законодавства реаліям повномасштабного вторгнення РФ	Виконано
8.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до Порядку та умов надання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об’єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 року № 261, яким передбачити можливість спрямування відповідної компенсації громадським організаціям і благодійним фондам, що орендують приміщення комунальної власності, на базі яких облаштовано МТП на безоплатній основі	Не виконано
9.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови, яким передбачатиметься механізм підтримки заходів з поліпшення житлових умов у МТП та приведення їх у відповідність до мінімальних стандартів за рахунок коштів державного бюджету	Не виконано
10.	забезпечити повноцінну реалізацію бюджетної програми «Забезпечення реінтеграції молоді з числа внутрішньо переміщених осіб»	Не виконано
11.	забезпечити організацію та проведення безоплатного навчання зі стипендіальним забезпеченням на підготовчих курсах закладів вищої освіти тривалістю до року з наступним вступом до закладів вищої освіти для молоді з тимчасово окупованої території України	Не виконано

12.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту», яким передбачити право на безоплатне навчання зі стипендіальним забезпеченням на підготовчих курсах закладів вищої освіти тривалістю до року з наступним вступом до закладів вищої освіти особам з територій, на яких ведуться (велися) бойові дії, або тимчасово окупованих РФ	Не виконано
13.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до Порядку використання коштів для задоволення потреб евакуйованих осіб та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 року № 1195, яким передбачити можливість надання разової грошової допомоги для осіб, які евакуювалася самостійно та/або за допомогою благодійних чи громадських організацій	Не виконано
14.	забезпечити здійснення спільно з неурядовими організаціями широкої інформаційної кампанії для громадян, які залишились на ТОТ щодо можливості та механізму повернення на контрольовану територію Україну, а також отримання посвідчення на повернення в Україну	Виконано
	Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України, Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:	
15.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо звільнення осіб, які змушені були покинути своє житло внаслідок збройної агресії проти України, від сплати рахунків за постачання теплової енергії, якщо таке житло розташоване на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих РФ	В процесі виконання
	Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерству економіки України:	
16.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо запровадження дієвих механізмів для працевлаштування ВПО та сприяння їх зайнятості і перекваліфікації	В процесі виконання
	Міністерству соціальної політики України, Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:	
17.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо перегляду механізму призначення допомоги на проживання ВПО, продовживши виплату відповідної допомоги до скасування воєнного стану	Не виконано
	Міністерству освіти і науки України:	

18.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо запровадження механізму визнання результатів навчання особами, які проживали на ТОТ на рівнях повної загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, фахової передвищої освіти, вищої освіти, відповідно до ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання результатів навчання осіб, які проживали на тимчасово окупованій території України»	В процесі виконання
19.	затвердити перелік уповноважених установ, які забезпечуватимуть у порядку та обсягах, визначених Кабінетом Міністрів України, обов'язкове безоплатне навчання всіх осіб, які проходять процедуру визнання результатів навчання, української мови, історії України, основ держави і права, а також типову форму освітньої декларації, відповідно до ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання результатів навчання осіб, які проживали на тимчасово окупованій території України»	В процесі виконання
	Міністерству освіти і науки України, Міністерству цифрової трансформації України:	
20.	створити єдиний інформаційний майданчик (веб-портал), що буде містити актуальну та систематизовану інформацію щодо умов вступу до закладів освіти для осіб з ТОТ	Не виконано
	Міністерству освіти і науки України, Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерству цифрової трансформації України:	
21.	розробити та забезпечити здійснення широкої інформаційної кампанії щодо вступу до закладів освіти осіб з ТОТ	Виконано частково
	Міністерству у справах ветеранів України:	
22.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо внесення змін до Порядку встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями чи іншими ушкодженнями здоров'я, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 року № 306, передбачивши скасування терміну дії витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань і розширення переліку підстав для визначення населеного пункту, де було отримано ушкодження здоров'я	Виконано
	Міністерству закордонних справ України:	
23.	збільшити кількість працівників закордонних дипломатичних установ України для забезпечення документування та надання консульських послуг громадянам України за кордоном	В процесі виконання
24.	здійснити спільно з міжнародними, урядовими та неурядовими організаціями інформаційні заходи для	В процесі виконання

	підвищення громадської свідомості щодо формування толерантного ставлення до громадян України, які вимушено виїхали за межі території України, у приймаючих їх країнах	
	Міністерству закордонних справ України, Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерству соціальної політики України, Міністерству культури та інформаційної політики України, Міністерству з питань цифрової трансформації України:	
25.	забезпечити проведення комунікаційних кампаній для українців за кордоном через дипломатичні представництва, міжнародні організації, урядові та неурядові організації, в частині поінформованості про їх права під час перебування за межами України, зокрема, щодо правил та умов отримання тимчасового захисту, реалізації права на житло, освіту, працю, соціальну, медичну та гуманітарну допомогу	В процесі виконання
	Міністерству закордонних справ України, Державній міграційній службі України, Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:	
26.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо особливостей проведення процедури встановлення особи, яка перемістилася з тимчасово окупованої території України, з метою оформлення такій особі паспорта громадянина України вперше після досягнення 18-річного віку, або посвідчення особи на повернення в Україну	В процесі виконання
	ПРАВА ДІТЕЙ	
	Верховній Раді України:	
27.	забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» (реєстр. 10249 від 10 листопада 2023 року).	Виконано
	Кабінету Міністрів України:	
28.	доручити уповноваженим суб'єктам розроблення та внесення потрібних змін до постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 року № 1298 «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» в частині оплати праці працівників закладів соціального захисту населення та доповнити цією категорією посад постанову Кабінету Міністрів України від 13	В процесі виконання

	січня 2023 року № 28 «Деякі питання оплати праці працівників державних та комунальних закладів охорони здоров'я»	
29.	доручити уповноваженим суб'єктам розроблення та внесення потрібних змін до законодавства задля врегулювання проблеми «батьківського кіднепінгу», зокрема через налагодження механізму примусового виконання рішень суду про відібрання дитини, визначення її місця проживання, способу участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо, з обов'язковим залученням представника органу опіки та піклування, соціального працівника, психолога та інших учасників у разі потреби, зокрема працівників поліції	Не виконано
	Міністерству соціальної політики України:	
30.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 травня 2021 року № 615 «Деякі питання забезпечення дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа житлом та підтримки малих групових будинків» у частині використання коштів в умовах воєнного стану, отриманих особами з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в 2024 році	Виконано
	Міністерству соціальної політики України, Національній соціальній сервісній службі України:	
31.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо зобов'язання органів місцевого самоврядування і забудовника спрямовувати пайовий внесок до бюджету органу місцевого самоврядування на будівництво житла для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають на квартирному обліку	Не виконано
	Міністерству охорони здоров'я України:	
32.	запровадити та реалізувати систематичні перевірки закладів охорони здоров'я щодо перебування в них дітей понад термін, встановлений протоколом лікування	Не виконано
33.	забезпечити дотримання вимог Порядку реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2024 році, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2023 р. № 1394, в частині надання реабілітаційної допомоги дітям	Виконано
	Міністерству освіти і науки України:	
34.	розробити та винести на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до Плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл, затвердженого розпорядженням Кабінету	Виконано

	Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 898-р та поширити його виконання на всій території України	
	Міністерству освіти і науки України, Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству соціальної політики України, обласним військовим адміністраціям, органам місцевого самоврядування:	
35.	забезпечити обладнання, належне утримання та готовність до використання за призначенням захисних споруд цивільного захисту, визначення додаткової потреби таких споруд і належного фінансування будівництва нових, реконструкції, капітального ремонту, переобладнання наявних захисних споруд цивільного захисту та забезпечення їх потрібними матеріально-технічними засобами	В процесі виконання
	Міністерству внутрішніх справ України:	
36.	забезпечити створення просторів, сприятливих для роботи з дітьми, які постраждали від насильства або вчинили правопорушення («зелені кімнати», центри захисту та соціально-психологічної підтримки за моделлю «Барнахус») і навчання фахівців, які працюють з такими дітьми	В процесі виконання
37.	розробити та впровадити Державну програму боротьби з дитячою злочинністю	В процесі виконання
	Обласним військовим адміністраціям:	
38.	разом з органами місцевого самоврядування забезпечити потреби дітей у підвезенні до закладу освіти та у зворотному напрямку	В процесі виконання
39.	забезпечити гаджетами дітей на деокупованих територіях України, які здобувають освіту в онлайн-форматі та за змішаною формою навчання для забезпечення їхнього права на здобуття освітніх послуг	В процесі виконання
	ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА	
	Верховній Раді України:	
40.	розглянути та прийняти проєкт Закону України «Про захист персональних даних» (реєстр. № 8153 від 25 жовтня 2022 року)	Виконано частково
41.	відновити роботу робочої групи із системного вдосконалення законодавства про доступ до публічної інформації та розробити проєкт закону щодо внесення змін до Закону України «Про доступ до публічної інформації» та інших законів України для гармонізації законодавства України з Конвенцією Ради Європи про доступ до офіційних документів	В процесі виконання
42.	розглянути та надати висновок про розгляд для прийняття за основу проєкту Закону України «Про Національну комісію з	Виконано частково

	питань захисту персональних даних та доступу до публічної інформації» (реєстр. № 6177 від 18 жовтня 2021 року)	
	Міністерству цифрової трансформації України:	
43.	розробити спільно з Національним агентством з питань державної служби єдиний уніфікований прикладний курс підвищення кваліфікації для державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування щодо особливостей інформаційного аудиту, формування та оприлюднення наборів відкритих даних відповідно до вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації» та постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних»	В процесі виконання
	Національній поліції України:	
44.	опублікувати роз'яснення для громадян щодо того, як убезпечитися від кіберзлочинців, а також захиститися від такого виду шахрайства, як «фішинг»	Виконано
	Національному агентству з питань державної служби:	
45.	розробити спільно з Міністерством цифрової трансформації України єдиний уніфікований прикладний курс підвищення кваліфікації для державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування щодо особливостей проведення інформаційного аудиту, формування та оприлюднення наборів відкритих даних відповідно до вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації» та постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних»	В процесі виконання
	НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРЕВЕНТИВНИЙ МЕХАНІЗМ (НПМ)	
	Міністерству юстиції України:	
46.	здійснити увідповіднення планового наповнення всіх установ виконання покарань і слідчих ізоляторів вимогам статей 53, 64, 115 Кримінально-виконавчого кодексу України та статті 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення»	Не виконано
47.	проаналізувати нормативно-правові акти, прийняті з 2014 року, з питань оптимізації діяльності СІЗО та установ виконання покарань, визначити основні причини, які призвели до наявних порушень встановлених норм площі у камерних і житлових приміщеннях з розрахунку на одного ув'язненого та засудженого, розробити комплексну програму з поліпшення комунально-побутових умов засуджених та ув'язнених, спрямовану на дотримання встановлених норм площі	В процесі виконання

48.	забезпечити систематичні інформаційні заходи для персоналу органів і установ виконання покарань щодо недопущення з їхнього боку випадків жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання у практичній діяльності	Виконано
49.	розробити та внести зміни до Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 07 березня 2013 року № 396/5, якими передбачити нарахування заробітної плати на утримання засуджених, які залишені для роботи з господарського обслуговування установи виконання покарань, не у межах коштів спеціального фонду установи, тобто доходів, отриманих від працевикористання засуджених, і коштів з утримання із заробітку засуджених за комунально-побутові послуги	В процесі виконання
	Міністерству юстиції України, Міністерству охорони здоров'я України:	
50.	забезпечити розширення доступу засуджених та ув'язнених осіб до медичних послуг і поетапну інтеграцію пенітенціарної медицини до єдиного медичного простору відповідно до Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України 16 грудня 2022 року № 1153-р	В процесі виконання
51.	розробити та затвердити спільним наказом Порядок надання медичної допомоги ув'язненим у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України	В процесі виконання
52.	розробити та реалізувати план здійснення розширеної діагностики та лікування вірусного гепатиту С у засуджених осіб 2024 року	Не виконано
53.	впровадити програму замісної підтримувальної терапії в усіх медичних частинах і багатопрофільних лікарнях ЦОЗ ДКВС	В процесі виконання
54.	забезпечити укомплектування вакантних посад у медичних частинах і багатопрофільних лікарнях ЦОЗ ДКВС;	В процесі виконання
55.	облаштувати медичні частини та багатопрофільні лікарні ЦОЗ ДКВС відповідно до вимог табелів матеріально-технічного оснащення закладів охорони здоров'я	В процесі виконання
	Міністерству оборони України:	
56.	у всіх місцях несвободи системи МОУ оформити стенди з наочною інформацією про дотримання вимог статті 4 Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» щодо поважливого та ввічливого ставлення між військовослужбовцями та роз'ясненнями, що в разі порушення прав людини і громадянина вони можуть	Виконано

	звернутися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини	
	Міністерству внутрішніх справ України, Національній поліції України, Державній міграційній службі України:	
57.	у всіх ІТТ провести обстеження та встановити рівень природного і штучного освітлення, здійснити оцінювання санітарного стану камерних приміщень, зафіксувати норми площі на особу з розрахунку наявності обладнаних спальних місць. У разі потреби спланувати здійснення ремонтних робіт у відповідних будівлях	В процесі виконання
58.	до навчальних модулів професійної підготовки працівників поліції всіх категорій включити вивчення положень Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання	Виконано
59.	за всіма встановленими випадками порушень термінів інформування посадовими особами Національної поліції України центрів з надання безоплатної правничої допомоги здійснювати службові розслідування та розробляти профілактичні заходи щодо недопущення таких випадків надалі	В процесі виконання
	Міністерству внутрішніх справ України:	
60.	розробити та затвердити наказ про створення умов (спеціальних місць) для тимчасового тримання іноземців та осіб без громадянства, затриманих за незаконне перебування на території України, до вирішення питання щодо їх примусового виселення або вміщення таких осіб до пунктів тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства	Не виконано
61.	розробити та затвердити наказ щодо порядку організації діяльності працівників органів (підрозділів) Державної міграційної служби щодо порядку вміщення і тримання затриманих осіб у кімнаті затримання та нагляду за їхньою поведінкою, а також порядку забезпечення триразовим харчуванням і питною водою осіб, які утримуються в кімнаті затримання більше трьох годин	Не виконано
	Державній судовій адміністрації України:	
62.	здійснити аудит приміщень судів щодо виявлення в них кліток, які використовують для утримання підсудних/засуджених, і вжити невідкладних заходів щодо їх демонтажу	В процесі виконання
63.	розробити та подати проєкт змін до Інструкції з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ,	Не виконано

	Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України від 26 травня 2015 року №613/785/5/30/29/67/68, в частині перегляду маршрутів конвоювання від спеціальних автомобілів до камер і залів судових засідань і у зворотному напрямку, працездатність інженерно-технічних засобів охорони та зв'язку, забезпечення інженернотехнічними засобами для надійної охорони, про що скласти відповідні акти обстежень. У разі потреби зазначену інформацію використовувати під час формування бюджетних потреб на наступний рік	
	Міністерству охорони здоров'я України:	
64.	розробити та затвердити зміни до наказу від 14 лютого 2012 року № 110, зокрема затвердити форму первинної облікової документації № 511/о «Довідка про фіксацію тілесних ушкоджень» та Інструкцію щодо заповнення форми первинної облікової документації № 511/о «Довідка про фіксацію тілесних ушкоджень»	Виконано
65.	затвердити порядок організації надання психіатричної допомоги у разі застосування судом запобіжних заходів до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішення питання про їх застосування	Виконано
66.	розробити та затвердити санітарний регламент для психоневрологічних інтернатів, дитячих будинків-інтернатів, будинків-інтернатів для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю	Не виконано
	Міністерству соціальної політики України:	
67.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України щодо врегулювання питань розвитку і регулювання ринку соціальних послуг, а також визначення правових та організаційних засад здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства надавачами соціальних послуг недержавного сектору	В процесі виконання
68.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт змін до наказу Мінсоцполітики від 19 серпня 2015 року № 857 для увідповіднення вимогам чинного законодавства у сфері надання соціальних послуг і практичних потреб підопічних/вихованців цих установ	Не виконано
69.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України оновлений Державний стандарт паліативного догляду	Виконано
70.	забезпечити перегляд наказу Мінсоцполітики від 06 червня 2019 року № 893 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо визначення чисельності працівників	В процесі виконання

	інтернатних закладів/установ системи соціального захисту населення» для збільшення і увідповіднення чисельності медичного та молодшого медичного персоналу реальним потребам інтернатних закладів	
71.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Стратегії реформування психоневрологічних, інших інтернатних закладів і деінституалізації догляду за особами з інвалідністю, особами похилого віку та план заходів з її реалізації	Не виконано
72.	розробити та прийняти наказ щодо затвердження форми та забезпечення запровадження у місцях несвободи системи МСП Журналу реєстрації наявних тілесних ушкоджень під час прибуття та перебування утримуваних у таких закладах осіб, форми запитальника щодо тілесних ушкоджень і фіксації їх виявлення, а також повідомлення про них відповідним правоохоронним органам	В процесі виконання
	Обласним військовим адміністраціям, Київській міській (військовій) державній адміністрації, Київській міській раді:	
73.	вжити заходів для організації та контролю за облаштуванням, експлуатацією та утриманням захисних споруд цивільного захисту в інтернатних закладах соціального захисту населення	В процесі виконання
74.	вжити заходів щодо виявлення суб'єктів, які фактично надають соціальні послуги з догляду, перебування/проживання особам похилого віку та особам з інвалідністю, та їхнього мапування в громадах	В процесі виконання
75.	забезпечити контроль за співпрацею надавачів соціальних послуг із закладами охорони здоров'я в частині надання первинної та спеціалізованої медичної допомоги підопічним/вихованцям	В процесі виконання
76.	посилити контроль за якістю організації та здійснення огляду: підопічних – медикосоціальною експертною комісією та вихованців – лікарсько-консультативною комісією задля встановлення їм у разі потреби інвалідності та забезпечення їх індивідуальними програмами реабілітації відповідно до законодавства	В процесі виконання
	ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА І ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ	
	Міністерство юстиції України	
77.	Розробити та внести на розгляд до КМУ законопроєкт щодо доповнення до положень пункту 10-2 Розділу XIII Перехідних та прикінцевих положень Закону України «Про виконавче провадження», якими визначити конкретний термін виконання банківськими установами постанови державного, приватного	Виконано

	виконавця про визначення поточного рахунку фізичної особи – боржника в банку для здійснення видаткових операцій.	
78.	Розробити та внести на розгляд до КМУ законопроєкт щодо внесення змін до Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про виконавче провадження» щодо визначення зарплатних, пенсійних та інших «соціальних рахунків» захищеними, тобто такими, на які не може бути накладено арешт у виконавчому провадженні.	Виконано
79.	Розробити та внести на розгляд до КМУ законопроєкт щодо врегулювання питання забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.	В процесі виконання
80.	Розробити та внести на розгляд до КМУ законопроєкт щодо змін до абзацу другого частини четвертої статті 202 КПК України, якими визначити, що перевірка документа, яка підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного календарного дня.	Не виконано
	Верховній Раді України:	
81.	Забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо забезпечення рівності процесуальних прав усіх учасників судового процесу перед законом і судом» (реєстр. № 9197).	Виконано
82.	Забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» щодо забезпечення розгляду адміністративних справ» (реєстр. № 10244).	Виконано
	Генеральному прокурору:	
83.	Забезпечити відомчий контроль за забезпеченням участі прокурорів у судових засіданнях, зокрема у справах за апеляційними скаргами сторони захисту на судові рішення.	В процесі виконання
	ВККСУ та ВРП:	
84.	Вжити заходів щодо оптимізації роботи місцевих та апеляційних загальних судів, зменшення навантаження на суддів.	В процесі виконання
	ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ І СВОБОД	
	Верховній Раді України:	
85.	забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до Кодексу про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації» (реєстр. № 5488 від 13 травня 2021 року)	В процесі виконання

86.	забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств» (реєстр. № 9103 від 13 березня 2023 року)	В процесі виконання
87.	забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону щодо врегулювання правового статусу іноземців та осіб без громадянства, зокрема тих, які беруть участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України, щодо набуття громадянства України або підтвердження законності перебування на території України (реєстр. № 9585 від 07 серпня 2023 року)	Виконано
88.	ініціювати внесення змін до Виборчого кодексу України для сприяння реалізації виборчого права неписемними громадянами, зокрема ромами	Не виконано
	Міністерству закордонних справ України, Міністерству внутрішніх справ України:	
89.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2017 року №118 для визначення механізму перевірки підстав для оформлення віз типу D-14 для возз'єднання сім'ї з громадянами України (на підставі шлюбу) іноземцям, які є громадянами держав згідно з переліком, визначеним МЗС разом з СБУ, з якими за кордоном перебувають діти – громадяни України, з урахуванням положень Закону України «Про імміграцію» та іншими нормативно-правовими актами	В процесі виконання
	Міністерству економіки України, Міністерству соціальної політики України:	
90.	організувати навчання для роботодавців щодо гендерного аудиту і впровадження принципів гендерної рівності та недискримінації на робочому місці.	Виконано частково
	Міністерству економіки України:	
91.	розробити та внести зміни до наказу Міністерства економіки України від 16 червня 2023 року № 5782 «Про здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) впродовж періоду воєнного стану» для відновлення здійснення Держпраці позапланових заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства про рекламу щодо реклами про вакансії (прийом на роботу) для протидії проявам дискримінації у сфері праці, а також щодо здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства про працю в частині протидії цькуванню	Частина втратила актуальність (функція контролю за дотриманням законодавства про рекламу вакансій (прийому на роботу) передана Держпродспоживслужбі), частина в процесі виконання (в частині мобінгу)

	Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України:	
92.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України Порядок заміни житла (житлових приміщень), в якому проживає особа з інвалідністю, у разі його невідповідності вимогам щодо безперешкодного доступу та неможливості пристосування до потреб осіб з інвалідністю	Не виконано
	Міністерству юстиції України:	
93.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України законопроєкт про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» для доповнення переліку суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу категорією осіб, які постраждали від злочинів на ґрунті ненависті	Виконано
	Міністерству освіти і науки України:	
94.	забезпечити подальше впровадження кумулятивної багатомовної освіти та масштабування відповідних практик у школах із викладанням мовами національних меншин (спільнот) України у діалозі з особами, які належать до національних меншин (спільнот)	Виконано
95.	забезпечити підготовку методичних рекомендацій і програм підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників з питань запобігання та протидії дискримінації у сфері освіти та забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків	В процесі виконання
96.	розробити та затвердити навчальну модель факультативної освіти вивчення мов корінних народів України для учнів закладів загальної середньої освіти з урахуванням виявлених освітніх потреб, локалізації представників корінних народів України	Не виконано
	Міністерству соціальної політики:	
97.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про протидію торгівлі людьми» щодо вдосконалення окремих положень, які регулюють питання у сфері протидії торгівлі людьми», яким, зокрема, передбачено надати органам місцевого самоврядування повноваження здійснювати заходи у сфері протидії торгівлі людьми	Не виконано
98.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до пунктів 3 та 7 Порядку виплати допомоги на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2019 року № 250, та забезпечити право на отримання соціальної	Виконано

	допомоги особами, які потребують додаткового захисту в Україні	
99.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Плану дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок до дев'ятої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок.	В процесі виконання
	Міністерству охорони здоров'я, Національній службі здоров'я України:	
100.	розробити та затвердити механізм можливості звернення за отриманням безоплатної медичної допомоги особам, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а також особам, які звернулися за захистом в Україні	Виконано
	Міністерству оборони України:	
101.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 року № 426 «Про норми харчування військовослужбовців Збройних Сил, інших військових формувань і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, поліцейських, осіб рядового, начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту» з урахуванням особливостей харчування особового складу, обумовлених релігійними переконаннями	Не виконано
	Державній міграційній службі України:	
102.	забезпечити відкриття та функціонування відокремлених підрозділів ДП «Документ» на території країн, де перебуває багато громадян України, які покинули територію України внаслідок широкомасштабної збройної агресії проти України	В процесі виконання
103.	розробити та затвердити методичні рекомендації для регіональних і територіальних підрозділів ДМС щодо реалізації права на отримання паспорта громадянина України через територіальні органи ДМС України особами з інвалідністю, зокрема тими, які не можуть пересуватися самостійно у зв'язку з тривалим розладом здоров'я, за зверненням такої особи або її законного представника. Забезпечити доведення таких рекомендацій до структурних підрозділів та організувати здійснення моніторингу та контролю їхнього виконання	Не виконано
104.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови, яким врегулювати механізм підтвердження законності перебування на території України громадян РФ, які до початку широкомасштабної військової агресії Російської	Виконано

	Федерації проти України були документовані посвідкою на тимчасове або постійне проживання в Україні	
105.	розробити та затвердити порядок встановлення належності до громадянства України осіб, які народилися на території, що на сьогодні є тимчасово окупованою, та на момент окупації не досягли 14-річного віку або по досягненню такого віку не були документовані паспортом громадянина України, яким, з-поміж іншого, передбачити можливість оформлення посвідчень на повернення в Україну для проходження процедури ідентифікації та подальшого документування паспортом громадянина України у разі, якщо такі особи виїхали за кордон після початку широкомасштабної військової агресії проти України	Не виконано
	Державній службі України з етнополітики та свободи совісті:	
106.	оновити положення Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року відповідно до актуальних викликів, зумовлених російською агресією	В процесі виконання
	Національній соціальній сервісній службі України:	
107.	забезпечити здійснення систематичного контролю за діяльністю спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі	В процесі виконання
108.	провести навчання для представників суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, щодо виявлення, ідентифікації та надання допомоги постраждалим особам, зокрема тим, які належать до вразливих груп населення	Виконано
	Національному банку України:	
109.	забезпечити постійний моніторинг дотримання прав біженців та осіб, які потребують тимчасового або додаткового захисту, які отримали такий статус в Україні, на отримання банківських послуг та, у разі виявлення порушень, вживати заходів у межах повноважень, визначених чинним законодавством України	Виконано
	Обласним, Київській міській державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування:	
110.	забезпечити підготовку фахівців, які реалізують Типову програму для кривдників, затверджену наказом Міністерства соціальної політики від 01 жовтня 2018 року № 1434	В процесі виконання
111.	визначити потреби у створенні спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства	В процесі виконання

	та/або насильства за ознакою статі, забезпечити їх створення та функціонування	
112.	визначити структурні підрозділи обласних і районних державних адміністрацій, відповідальних за здійснення процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та відповідальних посадових осіб за цим напрямом у всіх місцевих державних адміністраціях	Виконано
113.	здійснити громадські консультації для виявлення серед представників національних меншин (спільнот) ініціатив і потреб щодо утворення консультативно-дорадчих органів з питань національних меншин (спільнот) або центрів національних меншин (спільнот)	Не виконано
	ПРАВА ЛЮДИНИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ	
	Міністерству оборони України:	
114.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України про внесення змін до Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», яким визначити механізм проходження альтернативної служби під час дії воєнного стану	В процесі виконання
115.	внести до Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затвердженого наказом від 14.08.2008 № 402, норму щодо обов'язкового проходження ВЛК під час перебування на лікуванні військовослужбовцями, які мають право на отримання ОГД у разі інвалідності або часткової втрати працездатності	Виконано
116.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України про внесення змін до статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» в частині забезпечення права на звільнення з військової служби військовослужбовців, які були призвані на військову службу під час мобілізації на особливий період за наявності у них підстав для звільнення від призову, передбачених статтею 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»	Виконано
117.	розробити та затвердити наказ, в якому визначити чіткий перелік документів, потрібних для прийняття рішення щодо звільнення з військової служби за підставами, передбаченими пунктом "г" частини 4 статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»	Виконано
118.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо забезпечення можливості отримання військовими частинами під час воєнного стану поштової кореспонденції від громадян, зокрема через запровадження умовних найменувань військових частин (військово-польової пошти) та ін.	Втратила актуальність

	Міністерству оборони України, Міністерству внутрішніх справ України:	
119.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, якими передбачити адміністративну відповідальність військових службових осіб за порушення встановленого законодавством порядку прийняття та розгляду звернень (рапортів) військовослужбовців, військовозобов'язаних і резервістів	Не виконано
	Міністерству оборони України спільно з Міністерством охорони здоров'я України:	
120.	розробити та затвердити спільний наказ щодо увідповіднення норми харчування поранених (хворих) військовослужбовців, осіб, звільнених з полону, які перебувають на лікуванні або реабілітації у цивільних закладах охорони здоров'я, нормам харчування військовослужбовців Збройних Сил, інших військових формувань і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, поліцейських, осіб рядового, начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 № 426	Виконано
121.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 22.12.2023 № 1394, для впровадження окремого пакета медичних послуг, що підлягають оплаті в рамках Програми медичних гарантій для військовослужбовців, які не мають українського громадянства	Виконано
	Міністерству оборони України, Дніпровській міській раді:	
122.	невідкладно вирішити питання щодо передачі державного майна Дорожньої клінічної лікарні станції «Дніпропетровськ» для потреб Військово-медичного клінічного центру Східного регіону	Не виконано
	Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству оборони України:	
123.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови, якою буде визначений єдиний порядок організації та проведення ВЛК в усіх військових формуваннях та правоохоронних органах спеціального призначення, визначена єдина структура військово-лікарських комісій	В процесі виконання
	Міністерству охорони здоров'я України, Національній службі здоров'я України, Міністерству оборони України, Командуванню Медичних сил Збройних Сил України:	
124.	узгодити питання належної державної компенсації закладам охорони здоров'я вартості послуг з лікування та реабілітації,	Виконано

	наданих військовослужбовцям, зокрема через внесення змін до чинної Програми державних гарантій медичного обслуговування населення	
	Міністерству соціальної політики України:	
125.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України «Про перерахунок пенсій особам, звільненим із розвідувальних органів» від 23 лютого 2022 № 144, яким визначити порядок здійснення перерахунку пенсій за заявою особи та наданою довідкою про розмір грошового забезпечення цієї особи	Не виконано
	Міністерству закордонних справ України:	
126.	активізувати роботу з пошуку країни-покровительки задля сприяння посиленню контролю за дотриманням в РФ міжнародного гуманітарного права та країни-посередника з виконання консульських функцій з РФ в інтересах України	В процесі виконання
	Міністерству закордонних справ України, Офісу Генерального прокурора:	
127.	опрацювати питання механізму повернення цивільних громадян, незаконно утримуваних РФ, і притягнення до відповідальності винних у воєнних злочинах із застосуванням правових інструментів Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, зокрема через активізацію співпраці з Комітетом ООН з насильницьких зникнень, посилення кооперації зі спецдоповідачами ООН з питань катувань і насильницьких зникнень	В процесі виконання
	Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:	
128.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт порядку проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення	Виконано
	Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерству охорони здоров'я України:	
129.	невідкладно розробити та подати на розгляд уряду проєкти порядків надання медичної, реабілітаційної, зокрема психологічної, допомоги осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення	Виконано
	Міністерству освіти і науки України:	
130.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт змін до пункту 2 статті 44 Закону України «Про фахову	Виконано

	передвищу освіту» № 2745-VIII та пункту 2 статті 46 Закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII, якими передбачити гарантії збереження місця навчання та стипендії здобувачам фахової передвищої освіти, яких було позбавлено особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України державою-агресором, її органами, підрозділами, формуваннями, іншими утвореннями під час перебування на тимчасово окупованих територіях України або на території держави-агресора	
131.	опрацювати Положення, в якому визначити порядок надання академічної відпустки, зокрема, цивільним особам, яких було позбавлено особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України країною-агресором, а також перелік необхідних для надання відпустки документів	Виконано
	Міністерству закордонних справ України, Міністерству внутрішніх справ України:	
132.	врегулювати на законодавчому рівні питання залучення спеціалістів для відібрання біологічних зразків на території іноземних держав для подальшого призначення молекулярно-генетичних експертиз	Втратила актуальність
	СОЦІАЛЬНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПРАВА	
	Міністерству економіки України:	
133.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт закону України щодо позасудового врегулювання спорів між споживачем і суб'єктом господарювання	В процесі виконання
134.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт закону про внесення змін до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX, якими дозволити Держпраці України здійснювати позапланові заходи державного нагляду (контролю) за наявності заборгованості з виплати заробітної плати	Втратила актуальність
135.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до постанови від 10 січня 2023 року № 25 «Про реалізацію експериментального проєкту щодо створення сприятливих умов для забезпечення ефективного споживання електричної енергії в Україні» щодо забезпечення прав громадян, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків на отримання ламп	Втратила актуальність
136.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо внесення змін до постанови від 13 березня 2022 року № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового	Не виконано

	нагляду в умовах воєнного стану» для відновлення здійснення заходів державного нагляду (контролю) на всіх територіях, на яких не ведуться бойові дії та не є окупованими	
	Міністерству соціальної політики України:	
137.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо визначення умов надання державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства після досягнення ними повноліття під час дії правового режиму воєнного стану	Виконано
138.	забезпечити органи соціального захисту населення бланками посвідчень, що підтверджують право пільгових категорій населення на пільги, відповідно до фактичної потреби у цих бланках	В процесі виконання
	Міністерству соціальної політики України, Міністерству охорони здоров'я України:	
139.	розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо відшкодування вартості лікарських засобів і медичних виробів, що не включені до програми державних гарантій медичного обслуговування населення, у разі якщо потреба в них виникла під час лікування потерпілих на виробництві за прямими наслідками страхового випадку	В процесі виконання
	Міністерству соціальної політики України, Міністерству економіки України:	
140.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт закону України щодо умов зарахування до стажу роботи періодів, за які з вини роботодавця не сплачено ЄСВ	В процесі виконання
	Міністерству охорони здоров'я України:	
141.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт закону України щодо використання поза межами інструкції для медичного застосування лікарського засобу для лікування пацієнтів, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання	Виконано
142.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт розпорядження щодо затвердження Плану дій на 2024—2026 роки з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року з урахуванням заходів, що не були виконанні вчасно у період до 2023 року	Виконано
143.	здійснювати проведення закупівель лікарських засобів для надання медичної допомоги в межах Програми державних гарантій медичного обслуговування населення вчасно у відповідному бюджетному періоді	Виконано
	Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству економіки України:	

144.	розробити та затвердити наказ щодо перекладу та імплементації ORPHANET в систему охорони здоров'я України, затвердження національного класифікатора рідкісних (орфанних) захворювань	В процесі виконання
	Міністерству культури та інформаційної політики України:	
145.	розробити відповідні методики для створення переліку об'єктів міжнародного гуманітарного права, які потребують маркування в особливий період;	В процесі виконання
146.	розробити єдиний реєстр втрат культурно-мистецьких цінностей і національних (регіональних, муніципальних), і приватних колекцій на тимчасово окупованих територіях України для подальшого вжиття заходів з їх повернення	В процесі виконання
147.	здійснити перегляд та актуалізацію переліку об'єктів культурної спадщини, включених до Попереднього списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО	В процесі виконання
148.	розробити стратегію щодо охорони культурної спадщини України та план заходів з її виконання	В процесі виконання
	Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України:	
149.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про затвердження порядку оброблення та переробки відходів азбесту, азбестовмісних виробів і матеріалів, які опрацьовуються	Виконано частково
	Міністерству освіти і науки України:	
150.	розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови Кабінету Міністрів України про внесення змін до переліку професій загальнодержавного значення, підготовку за якими здійснюють коштом державного бюджету	Не виконано
	Пенсійному фонду України:	
151.	розробити та затвердити проєкт змін до постанови правління Пенсійного фонду України від 03 листопада 2017 року № 26-1 «Про порядок оформлення, виготовлення та видачі документів, що підтверджують призначення особі пенсії», зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 04 грудня 2017 року за № 1464/31332, для врегулювання питання отримання паперового пенсійного посвідчення пенсіонером, який перебуває за кордоном	Не виконано

Додаток 2

Інформація щодо стану виконання рекомендацій Уповноваженого в регіонах

№ з/п	Рекомендація у 2023	Стан виконання
	ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
1.	Забезпечити в закладах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, приміщеннях МКП можливість безбар'єрного пересування для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, а також безбар'єрний доступ і користування об'єктами санітарії та гігієни або їх розумне пристосування.	Виконано
2.	Опрацювати питання переселення ВПО, які проживають у неприйнятних умовах, до іншого МКП, яке відповідає вимогам «Порядку функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 930 від 01 вересня 2023 року.	Виконано
3.	Сприяти працевлаштуванню ВПО, які перебувають у МКП.	Виконано
	ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
4.	Луцькій міській медичній частині філії «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» у Волинській і Рівненській областях вирішити питання про укомплектування вакантних штатних одиниць дерматовенеролога та медичної сестри зі стоматології.	Виконано частково
5.	Луцькій міській медичній частині філії «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» у Волинській і Рівненській областях забезпечити виконання вимог Стандартів медичної допомоги «Вірусний гепатит С у дорослих», затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 15 січня 2021 року № 51, щодо проходження осіб з підозрою на вірусний гепатит С ПЛР-тестування та отримання належного лікування.	Виконано
6.	Луцькій міській медичній частині філії «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» у Волинській і Рівненській областях укомплектувати палати медичної частини баками з питною водою для забезпечення вільного доступу хворих до питної води.	Виконано
7.	Луцькій міській медичній частині філії «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» у Волинській і Рівненській областях забезпечити виконання «Порядку організації надання медичної	Виконано

	допомоги засудженим до позбавлення волі» щодо облаштування шафи для зберігання ліків закритого типу, отриманих від родичів.	
8.	Центру охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України з філією «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» у Волинській і Рівненській областях забезпечити негайний ремонт санвузлів, каналізації приміщень медичної частини із заміною санітарно-технічного обладнання.	Виконано
9.	Центру охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України з філією «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» у Волинській і Рівненській областях виділити та облаштувати приміщення під додаткову палату для соматичних хворих задля можливості одночасного вміщення для лікування жінок і чоловіків.	Не виконано
10.	Центру охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України з філією «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» у Волинській і Рівненській областях виділити та облаштувати окреме приміщення санітарно-гігієнічних процедур для інфекційних хворих.	Не виконано
	ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
11.	Забезпечити постійне оцінювання стану безпеки перебування дітей та осіб, які проживають або зараховані на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності і підпорядкування, а також своєчасно повідомляти про потребу тимчасового переміщення (евакуації) таких осіб і дітей.	Виконано
12.	Забезпечити спорудження підвальних та інших заглиблених приміщень для укриття населення (найпростіших укриттів), взяти під контроль стан утримання та дообладнання наявних укриттів з фонду захисних споруд цивільного захисту у закладах всіх типів, форм власності та підпорядкування, де на цілодобове перебування зараховані та проживають діти та люди з інвалідністю, інші особи.	В процесі виконання
13.	Сприяти створенню у Дніпропетровській області закладів із запровадженням найкращих практик дружнього до дитини правосуддя та дотримання прав дитини відповідно до стандартів якості моделі «Барнахус».	В процесі виконання

14.	Спільно з органами місцевого самоврядування вжити заходів щодо збільшення житлового фонду соціального призначення.	В процесі виконання
15.	Територіальним громадам Дніпропетровської області вжити заходів щодо збільшення житлового фонду соціального призначення.	В процесі виконання
16.	Головному управлінню Національної поліції у Дніпропетровській області забезпечити відновлення функціонування кімнат для затриманих у відділеннях поліції, умови утримання в яких відповідатимуть національним і міжнародним стандартам.	В процесі виконання
17.	Головному управлінню Національної поліції у Дніпропетровській області виключити випадки довготривалого перебування затриманих осіб під контролем працівників відділення поліції без вміщення їх до кімнат для затриманих та ізоляторів тимчасового тримання.	В процесі виконання
18.	Головному управлінню Національної поліції у Дніпропетровській області сприяти запровадженню у роботі органів національної поліції найкращих практик дружнього до дитини правосуддя та дотримання прав дитини відповідно до стандартів якості моделі «Барнахус».	В процесі виконання
	ДОНЕЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
19.	Із урахуванням безпекової складової не допустити скорочення чисельності МКП, які використовуються як тимчасовий прихисток для громадян, які виїхали з зони бойових дій для подальшої евакуації.	Виконано
20.	Звернути особливу увагу на облаштування укриттів для цивільного населення на території областей, передусім на території закладів охорони здоров'я, та здійснювати постійний контроль за вільним доступом громадян до них.	В процесі виконання
21.	Департаментам освіти і науки Донецької та Луганської ОВА, в партнерстві з міжнародним організаціями впровадити інноваційні практики дистанційної освіти, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами.	В процесі виконання
	ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
22.	Збільшити кількість та якість облаштування МКП на території Житомирської області.	Виконано
23.	Налагодити роботу органів соціального захисту населення в регіоні, а також медичних та освітніх закладів для надання послуг ветеранам для їх реабілітації та реінтеграції.	Виконано

24.	Запровадити програми з професійного навчання, а також можливості перекваліфікації для ветеранів і ВПО на рівні громади.	Виконано
	ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
25.	Розробити та прийняти програму забезпечення та провести закупівлю спеціалізованих крісел колісних, яких потребують військовослужбовці та ветерани, а також особи, які отримали травми нижніх кінцівок та хребта.	В процесі виконання
26.	«Закарпатському обласному медичному центру психічного здоров'я та медицини залежностей Закарпатської обласної ради» обладнати приміщення пандусами та підйомниками задля забезпечення доступності приміщень для маломобільних груп населення.	В процесі виконання
27.	Організувати контроль за забезпеченням якісного харчування у закладах, де проходять лікування та реабілітацію Захисники і Захисниці, а також ветерани відповідно до норми 5 (лікувальна) визначеної Постановою КМУ від 29 березня 2002 року N 426.	Виконано
28.	Створити регіональну комісію щодо виявлення приватних пансіонатів і проведення відповідних моніторингів та перевірок на виконання Указу Президента України №30/2021.	В процесі виконання
29.	Забезпечити дотримання прав ВПО на гідні умови перебування в МТП області.	Виконано
30.	Забезпечити дотримання прав дітей на належні умови перебування, якісне харчування, соціально-психологічну реабілітацію та розвитку в інституційних закладах області.	Виконано
	ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
31.	Забезпечити сприяння в організації системи комплексного надання реабілітаційних послуг.	Виконано
32.	Вжити дієвих заходів щодо забезпечення належних і гідних умов проживання ВПО у МКП Запорізької області.	В процесі виконання
33.	Запорізькій міській раді розробити цільову міську програму забезпечення та надання реабілітаційних послуг.	Виконано
34.	Запорізькій міській раді вжити вичерпних заходів задля забезпечення облаштування укриттів у навчальних закладах Запоріжжя.	В процесі виконання
35.	Запорізькій міській раді опрацювати та впровадити змішану форму організації освітнього процесу з дотриманням безпекових умов.	В процесі виконання
36.	Запорізькій міській раді сприяти впровадженню системи Custody records в органах та установах поліції Запоріжжя.	Виконано

	ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
37.	Забезпечити виконання Івано-Франківською ОВА та закладами охорони здоров'я області вимог Наказу МОЗ від 19 жовтня 2018 року № 1881 щодо утворення при багатопрофільних лікарнях, обласних дитячих лікарнях відділень психіатричної допомоги та забезпечення надання стаціонарної допомоги за спеціальністю «психіатрія».	В процесі виконання
38.	Забезпечити обладнання приміщень МТП інфраструктурою (пандуси, поручні), що забезпечують безбар'єрний вхід і пересування осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення приміщенням, а також безбар'єрний доступ та користування об'єктами санітарії та гігієни або їх розумне пристосування.	В процесі виконання
39.	Забезпечити перевірку діяльності органів опіки та піклування відповідно до п.1.9. Правил опіки та піклування, затвердженими наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 року № 34/166/131/88 щодо здійснення ними контролю за виконанням опікунами своїх обов'язків стосовно недієздатних підопічних.	Виконано
	КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
40.	Забезпечити в закладах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, приміщеннях МКП можливість безбар'єрного пересування для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, а також безбар'єрний доступ і користування об'єктами санітарії та гігієни або їх розумне пристосування.	В процесі виконання
41.	Опрацювати питання переселення ВПО, які проживають у неприйнятних умовах, до іншого МКП, яке відповідає вимогам «Порядку функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 930 від 01 вересня 2023 року.	В процесі виконання
42.	Сприяти працевлаштуванню ВПО, які перебувають у МКП.	В процесі виконання
	ЛУГАНСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
43.	Із урахуванням безпекової складової не допустити скорочення чисельності МКП, які використовуються як	Виконано

	тимчасовий прихисток для громадян, які виїхали з зони бойових дій для подальшої евакуації.	
44.	Звернути особливу увагу на облаштування укриттів для цивільного населення на території областей, передусім на території закладів охорони здоров'я, та здійснювати постійний контроль за вільним доступом громадян до них.	Виконано
45.	Департаментам освіти і науки Донецької та Луганської ОВА, в партнерстві з міжнародним організаціями впровадити інноваційні практики дистанційної освіти, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами.	Виконано
	ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
46.	Львівській ОВА та органам місцевого самоврядування вжити заходи по облаштуванню укриттів для цивільного захисту населення в закладах, відання яких належить до компетенції ОВА, територіальних громад, зокрема заклади охорони здоров'я, освіти, надання соціальних послуг.	В процесі виконання
47.	Львівській ОВА та органам місцевого самоврядування вжити заходів щодо створення безбар'єрного простору в закладах, установах та організаціях, зокрема в закладах охорони здоров'я, освіти, надання соціальних послуг.	В процесі виконання
	ОДЕСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
48.	Забезпечити дотримання у повному обсязі вимог законів України «Про звернення громадян» і «Про доступ до публічної інформації» щодо оприлюднення інформації на офіційних веб-сайтах.	Виконано
49.	Вжити заходів з увідповіднення особових справ дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, законодавству.	Виконано
50.	Посилити контроль за дотриманням прав дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавленими батьківського піклування.	Виконано
	ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
51.	Забезпечити умови для безбар'єрного пересування осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення приміщеннями МКП, а також безбар'єрний доступ і користування об'єктами санітарії та гігієни або їх розумне пристосування.	В процесі виконання
52.	Опрацювати з міжнародними та національними організаціями питання можливості здійснення ремонтних робіт в МКП (і в житлових кімнатах, і в місцях загального користування).	В процесі виконання
53.	Опрацювати з міжнародними та національними організаціями питання можливості оновлення побутової	В процесі виконання

	техніки, меблів, м'якого інвентаря, матраців, постільної білизни в МКП.	
54.	Органам місцевого самоврядування забезпечити оприлюднення інформації, передбаченої Законом України «Про доступ до публічної інформації», та дотримання графіків особистого прийому громадян.	Виконано
	РІВНЕНСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
55.	Рівненський ОВА, органам місцевого самоврядування вжити заходів з облаштування укриттів для цивільного захисту населення в закладах освіти, охорони здоров'я, надання соціальних послуг та реабілітації.	В процесі виконання
56.	Рівненській ОВА, органам місцевого самоврядування вжити заходів зі створення безбар'єрного простору в закладах освіти, охорони здоров'я, надання соціальних послуг та реабілітації.	В процесі виконання
57.	Рівненській ОВА, комунальному закладу «Дубенський будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю» Рівненської обласної ради вжити заходів щодо забезпечення реалізації права людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення на безбар'єрне середовище.	Виконано
	СУМСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
58.	Активізувати роботу щодо інтеграції у місцеві громади внутрішньо переміщених осіб, зокрема з-поміж представників національних та етнічних меншин.	В процесі виконання
59.	Вжити заходів щодо забезпечення безбар'єрності і доступності у закладах/установах комунальної і державної форм власності.	В процесі виконання
60.	Вжити заходів щодо виявлення на території області суб'єктів підприємницької діяльності та об'єктів недержавного сектору, які є надавачами соціальних послуг, і подальшого здійснення контролю їхньої діяльності.	Виконано
61.	Збільшити видатки на утримання закладів сфери соціального захисту населення для створення належних умов перебування підопічних/вихованців і гідних умов оплати праці персоналу.	В процесі виконання
62.	Посилити роботу щодо облаштування укриттів / захисних споруд у закладах системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, спорту.	Виконано
63.	Органам місцевого самоврядування забезпечити оприлюднення на офіційних веб-сайтах інформації, передбаченої Законом України «Про доступ до публічної інформації», і графіків особистого прийому громадян.	Виконано

	ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
64.	Вжити невідкладних заходів щодо усунення порушень прав осіб, яким надають соціальні послуги зі стаціонарного догляду, а також причин та умов, що сприяють таким порушенням, їх недопущення у подальшій діяльності відділення надання соціальних послуг в умовах цілодобового перебування/проживання комунальної установи «Центр надання соціальних послуг Купчинецької сільської ради» та Центру надання соціальних послуг Великодедеркальської сільської ради.	Виконано
65.	Органам місцевого самоврядування розглянути питання надання статусу юридичної особи Службі у справах дітей.	В процесі виконання
66.	Органам місцевого самоврядування облаштувати укриття у комунальних закладах.	Виконано
67.	Органам місцевого самоврядування забезпечити доступність приміщення закладу для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення.	Виконано
68.	Органам місцевого самоврядування опрацювати питання щодо забезпечення мешканців МТП одягом.	В процесі виконання
69.	Органам місцевого самоврядування опрацювати спільно з міжнародними та національними організаціями питання щодо забезпечення дітей ВПО засобами для навчання (ноутбуки, ПК або планшети).	Виконано
	ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
70.	З урахуванням безпекової складової не допустити скорочення чисельності МКП, які використовують як тимчасовий прихисток для громадян, які виїхали з зони бойових дій для подальшої евакуації.	Виконано
71.	Забезпечити облаштування та дооблаштування укриттів на території області для цивільного населення, передусім на території закладів охорони здоров'я, та здійснювати постійний контроль за вільним доступом громадян до них.	В процесі виконання
72.	Департаменту освіти і науки в партнерстві з міжнародним організаціями впровадити інноваційні практики дистанційної освіти, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами.	В процесі виконання
	ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
73.	Посилити роботу щодо облаштування укриттів/захисних споруд у закладах системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту.	В процесі виконання
74.	Вжити заходів щодо забезпечення безбар'єрності та доступності у закладах/установах обласної комунальної	В процесі виконання

	власності для людей з інвалідністю та маломобільних груп населення.	
75.	Забезпечити додержання прав дітей, які потребують соціального захисту на гідні умови проживання, виховання та розвиток.	В процесі виконання
76.	Вжити заходів щодо залучення компенсації за спожиті комунальні послуги, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 року № 261 «Про затвердження Порядку та умов надання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану».	В процесі виконання
77.	Опрацювати, спільно з міжнародними та національними організаціями, питання щодо забезпечення потреб мешканців МТП у меблях, побутовій техніці, в облаштуванні душових кімнат, проведення необхідних ремонтних робіт.	В процесі виконання
	ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
78.	Забезпечити в закладах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, МКП умови для безбар'єрного пересування осіб із інвалідністю та маломобільних груп населення, а також безбар'єрний доступ і користування об'єктами санітарії та гігієни або їх розумне пристосування.	В процесі виконання
79.	Опрацювати питання переселення ВПО, які проживають у неприйнятних умовах, до іншого МКП, яке відповідає вимогам «Порядку функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 930 від 1 вересня 2023 року.	Виконано
80.	Сприяти працевлаштуванню ВПО, які перебувають у МКП.	В процесі виконання
81.	Органам місцевого самоврядування забезпечити оприлюднення на офіційних веб-сайтах інформації, передбаченої Законом України «Про доступ до публічної інформації», і графіків особистого прийому громадян.	Виконано
	ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
82.	Посилити роботу у напрямку здійснення просвітницьких заходів щодо працевлаштування внутрішньо переміщених осіб.	Виконано
83.	Вжити заходів щодо забезпечення доступності у закладах/установах комунальної, державної форм власності.	Виконано

84.	Вжити заходів щодо виявлення на території області суб'єктів підприємницької діяльності та об'єктів недержавного сектору, які є надавачами соціальних послуг.	Виконано
85.	Збільшити видатки на утримання закладів соціальної сфери діяльності для створення належних умов перебування підопічних/вихованців і гідних умов оплати праці.	Виконано
86.	Посилити роботу щодо облаштування укриттів / захисних споруд у закладах системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, спорту.	Виконано
87.	Головам територіальних громад забезпечити неухильне виконання Закону України «Про надання соціальних послуг», зокрема щодо надання соціальної послуги «асистент дитини».	Виконано
	ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ	
88.	Забезпечити право громадян на доступ до інформації, зокрема через оприлюднення на своїх веб сайтах окремих видів інформації, передбаченої статтею 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації».	Виконано
89.	Посилити роботу щодо облаштування укриттів / захисних споруд у закладах системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, спорту.	В процесі виконання